تفسیر ایوبی حنفی

تالیف

علامۃ العصر وحید الدہر ابو الفضل مولانا محمد عبد الحمید الایوبی
القندھاری العلیا خیلی الحنفی النقشبندی عم فیضہ

الناشر
مکتبۃ القراءۃ والتجوید
کانسی روڈ شالدرہ کوئٹہ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

MAKTABATUL QIRAIATI WALTAJWEED
QUITTA

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

١

بسم الله الرحمن الرحیم

په پښتو ژبه کښې اولنۍ او په افغاني تاريخ کښې بې سارې

په زرګونو جديدو مسئلو باندې مشتمل

تفسير ايوبي حنفي

سُبْحٰنَ الَّذِىٓ ١٥ ❁❁❁ ١٦ قَالَ اَلَمْ

ټوک ١١ يوولسم

تاليف اوتصنيف

علامة العصر ابو الفضل شيخ التفسير والحديث فقيه دوران مفسر الزمان

حضرت مولانا محمد عبيد الله الايوبي

الكندهاري السليمانخيلي الحنفي النقشبندي حفظه الله تعالى

مكتبة القراءة والتجويد

کانسي روډ شالدره کوټه

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم .... تفسیر ایوبي پښتو یوولسم ټوک

مؤلف............ الحاج مولنا محمد عبید الله الایوبي الکندهاري
السلیمانخیلي الحنفي حفظه الله تعالی بفضله الوهبي

کمپوزر............ حبیب الحق حقاني (مینګل)

ټایپ .... حقاني کمپیوټر اداره

نشر کوونکې اداره .... مکتبة القراء ت والتجوید کانسي روډ کوټه

د چاپ ځای .... لاهور پاکستان

یو نظر دې خوا

هیڅ یو مسلمان هم په قرآن مجید، احادیثو یا دفقهي په کتابو کې په قصده سره غلطي نه کوي، زموږ اداره تر خپله وسه پوري د کتابو تر لیکلو وروسته تصحیح ته زیاته پاملرنه کوي، چې ددې په وجه زموږ کتابونه معیاري دي، خو بیا هم بنده بنده دی، یو نه یو ځای څه ناڅه غلطي په املاء کې یا په یوه جمله کې ځني صادره سي، نو زموږ د ټولو ناظرینو څخه دا خواست دی چې که ستاسي تر نظر داسي غلطي تېره سي لطفاً زموږ سره تماس ونیسئ، تر څو د کتاب د دوهم وار په چاپ کې د هغې تېروتنې اصلاح وسي

په درناوي ستاسي ورور شمس الحق شمس

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

جميع الحقوق محفوظة

جميع حقوق الملكية الادبية والفنية محفوظة لمكتبة القرائة والتجويد كوئته باكستان

و يحظر طبع او تصوير او ترجمة او إعادة تنضيد الكتاب كاملاً أو مجزأ أو تسجيله على أشرطة كاسيت أو إدخاله على الكمبيوتر او برمجته على اسطوانات ضوئية إلا بموافقة الناشر خطياً.

Copyright ©
All rights reserved
Tous droits reserves

Exclusive rights by Maktabatul-Qiraat i waltajweed Quetta - Pakistan. No part of this publication may be translated, reproduced distributed in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

الطبعة الاولى

١٤٣٠ هجري - ٢٠٠٩ ميلادي

مكتبة القراءة و التجويد

شارع كانسي كوئته - باكستان

رقم الهاتف ٠٣٠٣٨٨٨٥٥٣٥

MAKTABTUL-QIRRAT
WALTAJWEED
KANSI ROAD QUETTA
BALOCHISTAN

ISBN 2-7451-3140-0

الحمد لله المنان، الذي علم القرآن، خلق الانسان، علمه البيان، وصدق رسوله النبي الامي للانس والجان.

وبعد: محترمو لوستونکو د تفسیر ایوبي یوولسم ټوک ستاسو په لاسونو کښې دی، کوم چي د پښتو په تاریخ کي یو ځانګړی مقام او حیثیت لري.

کوم چي: د تحت اللفظ ترجمې سره سره پر روانه او سلیسه ترجمه باندي مشتمل دی.

کوم چي: په زرګونو نوي مسئلې پکښې حل سوي دي.

کوم چي: سوچه او ربښتیني واقعات لري

کوم چي: د تفسیر سره سره د وخت د مقررینو او د جمعې د تقریر کوونکو لپاره یوه لویه علمي ذخیره هم ده.

کوم چي: د سوال او ځواب په ښائسته انداز کي خپل ویونکی پوه کوي.

کوم چي: د آیتونو او احادیثو په منځ د ظاهري تعارضاتو دفع کوي.

کوم چي: د تفسیر القرآن بالقرآن یو ځنې نمونه او مثال دي.

کوم چي: د نوي نسل لپاره حجت او دلیل دی.

کوم چي: په اسانه او قانوني پښتو باندې ليکل سوي دي.

کوم چي: قرآني متن يې له اعرابي غلطيو او رسم الخط له غلطيو څخه پاک دی.

کوم چي: قرآني متن يې هم هغه متن دی کوم چي د سوونو کلونو راپه دې خوا زموږ سترګې ورسره مانوسيت لري.

کوم چي: د نوي (دور جديد) پر ټولو تقاضاوو باندې مشتمل دی.

کوم چي: د نوو فارغه سوو علماؤ او قديم علماؤ کرامو لپاره يو رنګه مفيد او ګټور دی.

کوم چي: د ګران هيواد څخه د لېرې اوسېدونکو لپاره وعظ، عالم، مفسر، مفتي او سيرت او قصص بيانونکی دی.

کوم چي: يې له ټولې نړۍ څخه د مبارکې پېغامونه رارسېدلي دي.

کوم چي: يې په اوسني تفاسيرو کي له ټولو څخه سيالي ګټلې ده.

نو که په دې ټولو مطالبو کي موږ تر کومه حده پوري بريالیتوب تر لاسه کړی دی، دا ټوله ستاسو د مشفقانه مشورو او دعاګانو نتيجه ده، هيله ده چي په خپلو مفيدو مشورو مو نور هم ونازوئ؟ او په خپلو دعاګانو کي مو همېشه ياد ولرئ.

والسلام

(قاري) فضل الحق حقاني

د مکتبة القرائت والتجويد مؤسس

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سُورَةُ الْإِسْرَاءِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ إِحْدَىٰ عَشْرَةَ آيَةً وَاثْنَا عَشَرَ رُكُوعًا

الحمد لله الذي جعل هذا العبد المجهول الذليل من خدام الكلام المجيد والقرآن الحميد، وجعل الصلوة والسلام على حبيبه المصطفى في تضاعيف التفسير من اهم الروابط بينه ﷺ و على آله وبين هذا العاصي لانه قد صح عن النبي ﷺ من صلى علي في كتاب لايزال الملائكة يدعون له ما دام اسمي في الكتاب او كما قال.

يقول العبد الضعيف قد شرعت في تفسير هذا الجزء (١٥) في وقت سعيد قبيل وقت الصبح من يوم الاحد (١٤) الشهر المبارك ذوالقعدة الحرام من شهور سنه (١٤٢٩) هجري قمري في كوئته باکستان وارجوا من فضله العظيم ان يوفقني لتفسير هذا الجزء بل لتفسير بقية اجزا القرآن العزيز بالصحة والسلامة والفرح والسرور انه تعالى على كل شئ قدير وبالاجابة جدير اللهم سهل وتقبل.

درویش وايي: چي عادت الهي جاري دى چي شروع د هر سورت په بسم الله سره کوي، الا سورة برائة.

فائده: دا سورت په نامه د سورت بني اسرائيل سره مشهور دى او سورت اسرى يې هم بولي، او بعض علما يې سورت سبحان بولي.

فائده: ابن مردوية له ابن عباس او عبد الله بن الزبير ﷺ څخه روايت کړى دى چي دا سورت ټول مکي دى، وهو قول الجمهور. او صاحب الفنيان وايي بالاجماع، او بعض مفسرين وايي الا آيتين وان كادوا ليفتنونک وان كادوا ليستغفرونک، وقيل غير ذالک كما هو المشهور والمذكور في روح المعاني.

سُبْحٰنَ الَّذِيْٓ اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا

پاکي ده د هغه چا لپاره چي بوتلو يې د شپې بنده دده.

درویش وايي: چي "سبحان" مصدر دى د سبح بتخفيف البا ومعنى سبح ذهب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

في الارض وبعد فمعنى سبح الله بعد الله من جميع النقائص والعيوب، او گاهي سبحان مصدر د سبح بالتشديد من باب التفعيل راغلی دی، نو پر دې تقدير سبحان اسم مصدر دی یعني په ځای کي د اسم مصدر د باب د تفعيل وضع سوی دی مثل سبح الله سبحانًا، او گاهي سبحان علم مصدر هم راغلی دی كما في قول الشاعر

وقلت لما جائني نحزه .... سبحان من علقمة الفاخر

وحينئذٍ فهو غير منصرف للعلمية وزيادة الالف والنون، ولهذا سبحان ته يې په دغه ځای کي تنوين نه دی ورکړی كما هو قانون غير المنصرف في النحو والشيخ الرضي انكر علمية، او د شعر مذکور يې دا ځواب ورکړی دی چي اصل يې سبحان الله من علقمة آه، فحذف المضاف اليه وهو لفظ الله وترك المضاف على حاله فعدم التنوين في الشعر للاضافة لا للعلمية فهو منصرف، او قاضي محمد مبارک په منهيه د شرح السلم دا ځواب ورکړی دی چي کلمه من د من علقمه زائده ده فسبحان في الشعر المذكور مضاف الى علقمة.

درويش وايي: چي وهذا ليس بوجه والحاصل چي سبحان في مثل سبحان الله درې احتماله دي (١) المصدرية نو پر دې تقدير فعل مصدر يې سبح دی بالتخفيف فهو لازمي والله فاعله ومعناه ماذكرناه (٢) اسم مصدر دی یعني قائم د اصل مصدر دی او په معنی هم د اصل مصدر دی، او پر دې تقدير يې عامل سبح بتشديد البأ او لفظ د الله يې مفعول دی او فاعل يې محذوف دی (٣) علمية المصدر دی، پر دې تقدير يې هم عامل د باب د تفعيل محذوف دی او لفظ د الله مفعول به دی.

پوښتنه: څه فرق دی د اسم مصدر او د علم مصدر؟

ځواب: فرق يې اعتباري دی یعني د تسبيح چي تنزيه ده يوه معلومه معنا ده، نو اعتبار او لحاظ د تعين ورسره ونه کړی اسم مصدر دی او که يې اعتبار د تعين ورسره وکړی علم مصدر دی.

سوال: باعث پر اعتبار او نه اعتبار څه شی دی؟

ځواب: باعث يې امر لفظي دی چي په سبحان من علقة الفاخر کي اعتبار د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تعین غواري ناچې غیر منصرف سي للعلمیة والالف والنون، نو دا به یې وجه د سکوط د تنوین وي کما في شعر المذکور، او په سبحان الله کې باعث لفظي ښته، نو ځکه اسم مصدر دی، وهذا الفرق بین اسم الجنس وعلم الجنس کاسد واسامة چې دواړه د زمري نومان دي لکن "اسامة" په کلام عربي کې غیر منصرف راځي یعني لایقبل التنوین ولا الجر ومن اسباب عدم الانصراف فیه سبب واحد وهو التانیث اللفظي فاعتبروا فیه العلمیة لسبب عدم انصرافه التانیث والعلمیة بخلاف الاسد فانه یستعمل منصرفاً.

پوه سه: چې عامل د نصب د سبحان الذي هغه فعل متروک اظهاره دی چې بعض علماً وايي چې اصل یې اسبح الله سبحاناً ؤ په صیغه د متکلم واحد، او بعض وايي سبحوا الله سبحاناً په صیغه د امر پر هر تقدیر مراد ځني تنزیه بلیغ ده خدای ﷻ من جمیع العیوب والنقائص قلباً وقولاً لامجرد قول سبحان الله.

پوښتنه: فعل ناصب د سبحان الله ولې واجب الحذف دی؟

ځواب: اصل د کلام سبحت الله سبحاناً ؤ نور لپاره تخفیف چې کثرت الاستمال یې مقتضي دی فعل یې حذف کړی او لفظ د سبحان یې وه لفظ الله ته مضاف کړی یعني سبحان الله او یا وضمیر ته نحو سبحانه او یا و موصول ته نحو سبحان الذي دا اضافت به د عامل محذوف دلیل وګرځي او قائم مقام العامل به سي، نو اوس داسي نه ده روا سبحت سبحان الله لانه جمع بین العوض والمعوض عنه ولان المعمول وهو لفظ الله لایرضی بعمل عامل ضعیف وهو المصدر اذا وجد في الکلام العامل القوي وهو سبحت ای الفعل هکذا قالوا.

پوه سه: چې ټول مفسرین رحمهم الله پر دي متفق دي چې "اسری" د شپې د بیولو ته وايي خاصةً لکه سری نو اسری او سری سره یو دي. زفر رحمه الله وايي چې د اسری په ویلو سره هغه سوال چې بعض حکما یې کوي چې د علیه الصلوة والسلام بدن لکه د نورو انسانانو ثقیل او د ثقیل میل خو مرکز عالم ته دی نه د اسمان پر خوا لکه خفیف اجسام یعني هوَلاَ والنار دفع سو، ولې چې په قرآن کې اسری راغلی دون سار یعني خدای ﷻ بوتلی نه دی په ځپل فافهم لکه طیاره چې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په ځپل هوا او لوړه ځوا ته طيران نه سي کولای بلکې طياره چلونکی يې پورته کوي يعني پيلوټ.

فائده: ليلاً ظرف دی د اسرى نکره چې راوړي لپاره د دلالت پر تقليل د مدة د اسرى وانها بعض الليل.

تنبيه: بعبده يې ووايه برسوله او حبيبه يې نه ووايه تاچې په عليه الصلوة والسلام غلو څوک ونه کړي چې هم نبي دی او هم الله دی لکه توهم النصارى في عيسى عليه السلام. او بل په عبد ويلو کې اشاره وده ته ده چې مقام د عبوديت تر مقام د رسالت لوړ دی يعني په رسول کې، ولې چې په عبوديت کې توجه ده من المخلوق الى الخالق وفي الرسالة توجه من الخالق الى المخلوق فتدبر اى في التبليغ اليهم. مجنون وايي:

لا تدعنى الا بيا عبدها "اى ليلى" .... فانه اشرف اسمائى

يو بل عاشق و خپل معشوق ته خطاب کوي او وايي:

بالله ان سئلوک عني قل لهم .... عبدى وملكي وما اعتقته

او د ابى القاسم سليمان الانصاري څخه روايت دی چې عليه الصلوة والسلام چې په شپه د معراج ورسېدی الى الدرجات العالية والمراتب الرفيعة اوحي الله تعالى اليه يا محمد بم نشرفک؟ قال عليه السلام بنسبتي اليک بالعبودية فانزل الله تعالى سبحان الذي اسرى بعبده. وقد جآ في الحديث قولوا عبد الله ورسوله يعني كما جآ في قعدة الصلوة اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمداً عبده ورسوله.

فائده: دليل ده چې رسول الله ﷺ وه معراج ته په روح او جسد دواړو سره بېول سوی دی لفظ د عبد دی. ولې چې عبد مجموع جسد او روح ته وايي، او بل دليل يې دادی چې براق چې د قسم د دوابو دی انما يحمل الاجساد. او بل دليل يې دادی چې که معراج په روح سره وای فقط يعني په حال د خوب يا د استغراق په حال کې وايي، نو منکرانو د معراج ولې انکار پر کاوه. ولې په حال کې د خوب هر قسم مستبعد حالات سړیويني او دغه رنګه په حال کې استغراق في المحبة كما يدل عليه التجربة.

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

"ليلاً" منصوب دى على الظرف كما مر، او ليلاً تاكيد دى د اسرى، ولي چي اسرى د عربو په ژبه كي لا يكون الا ليلاً حتى چي دا توهم ونه كړل سي چي دا اسرا به نهاراً وه، او بله فائده د ليلاً داده چي پر تقليل د مدت السير دلالت وكړى كما مر، ولي چي كله څوک ووايي سرت الليل يعني معرفه معنا يې په عربي كي داده چي ګرده شپه مي تګ وكړى، نو شپه يې معيار دى لكه ورځ چي د روژي معيار ده، نو د الفاتحه په باره كي به سرى داسي وايي صليت ظهراً البدل على الظرفية لان وقت الظهر ليس معياراً لصلوته فافهم.

فائده: د عليه الصلوة والسلام معراج د رجب د مياشتي پر اووه ويشت تاريخ و، وعليه عمل الناس اى المسلمون په ټوله اسلامي نړۍ كي او د دوشنبي شپه وه.

بوه سه: چي عليه الصلوة والسلام د دوشنبي په ورځ و عالم دنيا ته په مكه مكرمه كي سترګي روڼي كړي دي، او د دوشنبي په ورځ نبوت ور كړل سوى دى او د دوشنبي په شپه يې له مكي څخه هجرت كړى دى او د دوشنبي په ورځ مديني منوري ته رسېدلى دى او وفات يې هم د دوشنبي په ورځ سوى دى. شاه عبد العزيز دهلوي رحمه الله په خپل تفسير كي وايي چي ددې معنا او سر داده:

لا يمكن الثنا كما كان حقه .... بعد از خدا بزرګ توئى قصه مختصر

پوښتنه: څه حكمت و د خداى ﷻ چي د شپي يې عليه الصلوة والسلام و معراج ته بوتلى، كه يې د ورځي بېولى واى چي خلګو ليدلى واى، نو د خلګو طعن او تكذيب به نه واى؟

ځواب: يو حكمت يې دا و چي صدق او كذب د خلګو معلوم سي يعني چي څوک يې تصديق كوي په دې قصه كي او څوک يې تكذيب كوي حتى چي بعض مسلمانان په اورېدلو سره د قصې د معراج مرتد سوه، او بل حكمت دادى چي شپه وخت د ملاقات دى د حبيب د حبيب سره، او ورځ وخت دى د فراق. بل سبب دادى چي شپه وخت دى د عبادت بې ريا له دې سببه د تهجد لمونځ افضل النوافل دى، او بل حكمت دادى چي شپه وخت د راحت ده من تعب النهار او ورځ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وخت د مشاغلو وي په امورو سره د دنيا، نو شپه نمونه د جنت ده او ورځ نمونه د دوږخ ده، ولذا قدم الليل على النهار في جميع القرآن، او بل حکمت دادی چي پټ مجلسونه خلګ د شپې کوي.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله له بخاري او مسلم څخه په روايت د انس بن مالک بن صعصعة رضي الله عنه داسي روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام وويل بينا انا في المسجد الحرام بين النائم واليقضان اذ آتاني جبرئيل بالبراق وبعبارة اخرى بينا انا في الحطيم مضطلجا او آتاني آت آه. او روح المعاني هم دغه حديث ذکر کړی دی.

"من المسجد الحرام" روح البيان وايي چي اصح د رواياتو دادی چي اسرى له بيت څخه د ام هاني بنت ابی طالب وه چي نوم يې فاخته وه او د فتح مکه په کال يې ايمان راوړی او ددې بيت په حرم کي داخل دی، والحرم کله مسجد ولهذا قال من المسجد الحرام.

پوه سه: چي علماً وايي چي حدود د حرم د مديني له خوا څخه دري ميله دی او د عراق له خوا څخه اووه ميله دی، او د جعرانه له خوا څخه نهه ميله دی او د طائف له خوا څخه اووه ميله دی او د جدې له خوا څخه لس ميله دی. دغه پينځه ميقاته عليه الصلوة والسلام ټاکلي دي او معين کړي يې دي لپاره د احرام.

مسئله: څوک چي قصد د بيت الله شريفي لري تر دغو ميقاتو به بې احرامه نه تيرېږي تعظيماً لبيت الله الشريف، خواه دی په نيت زيارت د بيت الله روان وي او که لپاره د تجارت روان وي او غيره.

درويش وايي: چي افسوس چي يو رئيس جمهور په نامه د يوې جلسې لپاره مکې مکرمې ته ورتلی او د سعودي حکومت مطاف ورته خالي کړی له طواف کوونکو څخه کما هو عادة الحکومة السعودية في وقت مجئ السلطان او يا رئيس جمهور د يوه مملکت اسلامي، نو دا رئيس جمهور بېله احرامه په خپل دريشي کي ورغلی او حجر اسود يې مچ کړی بيرته راووتی.

"الى المسجد الاقصى" اى بيت المقدس دا يې مسجد اقصى ولي وباله ځکه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي د حرم مكي څخه تر مسجد اقصى پوري بل مسجد نه و په هغه زمانه كي، نو مسجد د بيت المقدس هغه نهايت لېري مسجد و له مسجد حرام څخه.

مسئله: د عليه الصلوة والسلام معراج له مسجد حرم څخه تر مسجد اقصى پوري چونكه په صريح قرآن سره ثابت دی، نو منكر يې كافر دی، او له مسجد اقصى څخه بيا تر لامكان پوري په صحيح حديثو سره ثابت دی كما سيناتي ان شا الله تعالى نو منكر يې مبتدع دی كذا في كتب التفاسير المعتبرة.

درويش وايي: چي و اسرى ته د عليه الصلوة والسلام له بيت څخه د ام هاني جامي هروي قدس سره په دې بيتو كي اشاره كړې ده:

چو دولت شد زبد خواهان نهانی ...... سوی دولت سرای ام هانی
درآمد ناگهان ناموس اكبر ...... سبكرو تر ازين طاؤس اخضر
برومالید پر كه ای خواجه برخيز ...... كه خوابت آمد امروز دولت انگيز
بسيج راه عرشت كردم اينك ...... براق برق سير آوردم اينك

الَّذِي بٰرَكْنَا حَوْلَهٗ لِنُرِيَهٗ مِنْ اٰيٰتِنَا

چي بركت اېښى دى موږ پر شاوخوا د هغه مسجد اقصى اى بيت المقدس يعني ببركات الدين والدنيا، ديني بركت يې دادی چي مهبط د ملائكه وو دی او ځاى د عبادت د انبيا عليهم السلام وو دی له وخت څخه د موسى عليه السلام، او دنياوي بركت يې دادی چي جاري ويالې د اوبو پكښې دي او مېوه داري درختي او سرسبز او شاداب باغونه پكښې دي ومع هذا اردن او دمشق او فلسطين هغه ښارونه او وطنونه دي چي پر شاوخوا د بيت المقدس واقع دی، چي موږ وويښو په ده بعض له آياتو څخه د قدرت خپل. مفسرين رحمهم الله وايي چي يو له آيتو څخه تګ دده دی تر بيت المقدس پوري په بعض الليل كي چي تر هغه ځايه پوري د يوې مياشتي د آس د تګ مسافت دی.

درويش وايي: چي بعض جاهلان دا سرعت د تلو د عليه الصلوة والسلام تر بيت المقدس پوري له دائرې څخه د عقل دباندې بولي، او دوى له قدرت څخه د خداى جل جلاله بې خبره دي بلكي په عقلي شيانو هم نه دي خبر، محقق بيضاوي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وايي چي دا استحاله د سرعت سير د عليه الصلوة والسلام او يا هغه براق چي دی پر سپور و مرفوع ده، ولې چي په علم هندسه کي چي عقلي علم دی دا ثابته ده چي په منځ کي د يوه طرف د قرص الشمس تر بل طرفه پوري مضاعف دی د بعد تر منځ د يوه طرف د ځمکي تر بل طرف پوري يوسل پينځه شپېته (۱۶۵) واره، او دا هم هندسه والاوو ثابته کړې ده چي طرف اسفل د لمر و ځای ته د طرف اعلی د لمر د يوې ثانيې په کمه زمانه کي رسېږي.

درويش وايي: چي ما دا دليل عقلي د بيضاوي که څه هم ډېر دقيق و لپاره د اقناع ددغه جاهل چي پابند د عقل و او د خدای ﷻ له قدرت څخه غافله و راوړی فلا يرد ما يتوهم فافهم.

درويش وايي: چي شيخ اکبر محي الدين ابن عربي قدس سره وايي چي معراج د آنحضرت ﷺ څلور دېرش واره واقع سوی دی، يو وار په جسد او روح دواړو سره و چي په دې آيتو کي مراد دی او مشهوره قصه د معراج چي مفسرين يې بيانوي هم دغه معراج دی، او مظهري رحمه الله وايي چي قد انعقد عليه الاجماع، او نور معراجونه د عليه الصلوة والسلام چي دروديرش دي هغه په خوب کي وه قبل النبوة وبعدها، گويا هغه معراجونه د مقدمة الجيش په شکل وه ددغه معراج لپاره کالرؤيا الصادقة التي رئها رسول الله ﷺ قبل النبوة كما في البخاري ومسلم وغيرهما.

درويش وايي: چي له آيات څخه چي عليه الصلوة والسلام وليدل دا وه چي په مسجد کي د بيت المقدس ټولو انبياء عليهم السلام سره جمع کړي وه او عليه الصلوة والسلام ودوی ته په امر د جبرئيل دوه رکعته لمونځ په جماعت ادا کړی چي په اول رکعت کي يې "قل يا ايها الكافرون" او په دوهم رکعت کي يې "قل الله احد" ووايه، انبياء عليهم السلام ټول اووه صفه وه، درې صفه يې رسولان وه او ملائکه وو هم په جماعت لمونځ پسي وکړی، او دا امامت له خصائصو څخه دده مبارک دی کما قال القاضي زکريا في شرح الروض قال علامه بغداد السيد الآلوسي رحمه الله في روح المعاني، والحكمة في ذالک ان يظهر انه امام كل انبياء

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عليهم السلام والى هذا اشار العارف الجامي قدس سره:

دران مسجد امام انبياء شد .... صف پيشينان راپيشوا شد

لكن په دې كي اختلاف دى چي دا امامة الانبياء قبل العروج ؤ او كه وروسته تر عروج وه. علامه ابن كثير په خپل تفسير كي وايي چي دا امامت وروسته تر عروج ؤ، او قاضي عياض رحمه الله په شفا كي وايي چي قبل العروج ؤ.

درويش وايي: چي وهو الاشهر. او له آياتو څخه چي عليه الصلوة والسلام وليدلې سدرة المنتهى وه چي د يوې درختي نوم دى چي نمونه يې په مځكه كي هم شته چي د بېرې درخته يې بولي، او بېره يې مېوه ده چي دا درختي په هندوستان كي ډېري دي او د پاكستان په څينو ځايو لكه سند او پنجاب كي هم شته. والى هذه الشجرة اشير في قوله تعالى "اذ يغشى السدرة مايغشى آه" چي پر دې درختي انوار رنګارنګ توى سوه.

درويش وايي: چي منتهى يې په دې بولي چي علم او پرواز د ملكو تر درختي پوري دى وبس او جبرئيل تر دغه درختي پوري د عليه الصلوة والسلام ملګرى ؤ او بيا رفرف پيدا سو چي پر هغه عليه الصلوة والسلام كښېنستى او تر لامكان پوري ولاړى، ودې ته سعدي شيرازي قدس سره په دې بيتو كي اشاره كړې ده او وايي:

چنان گرم در تيه قربت براند .... كه درسدره جبرئيل ازو باز ماند

بدو گفت سالار بيت الحرام......... كه اى حامل وحى برتر خرام

بگفتا پرا تر مجالم نماند .... بماندم كه نيروى بالم بماند

اگر يک سر موى برتر پرم .... فروغ تجلى بسوزد پرم

عليه الصلوة والسلام وايي چي وروسته زه په پردو كي د نور داخل كړه سوم چي اوويا زره پردې دي قطع كړې آه. او په دې سفر كي عليه الصلوة والسلام لوى او كوچني ستوري وليدل او ملائكه صف صف ودرېدلي او جنت او دوږخ يې وليدى الى غير ذالک من عجائب ملكوت السموات او په هر اسمان كي د يو نبي سره د انبياء عليهم السلام ملاقات كړى دى كما صحح في البخاري وغيره

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

وسیئاتي تفصیله ان شاء الله تعالی، ومن اعجب ما رئ ما نقل روح المعاني عن ابن عباس رضي الله عنهما قال انه علیه الصلوة والسلام رئ في لیلة المعراج في مملکته جلت قدرته خلقًا کهیئة الرجال علی خیل بلق (پر کمرو اسانو سپاره) شاکي السلاح" چي په سلاح د جنګ تولـه مسلح وه، جګ جګ چي د هر یوه زر کاله مسافت ؤ الفرس کذالک یو په بل پرله پسي وه چي نه یې اول معلومېدی او نه یې اخیر. نو علیه الصلوة والسلام و جبرئیل ته وویل، من هؤلاء؟ جبرئیل ورته وویل چي ته نه دی اورېدی دا قول د خدای جل جلاله "وما یعلم جنود ربک الا هو" جبرئیل ورته زیاته کړه چي زه همېشه مځکي ته ځم او بیرته اسمانو ته راځم دغه مسلح فوج روان دی، نو زه نه پوهېږم چي له کومې خوا راځي او چېرې ځي.

نکته: سوال او پوښتنه دا پیدا کېږي چي علیه الصلوة والسلام ولي اول بیت المقدس ته بوتلل سو، وروسته وه اسمانو ته اولا له مکې مکرمې څخه د څه حکمت له کبله پورته نه ولاړی؟

ځواب: سبب او حکمت دا ؤ چي تدریجًا علیه الصلوة والسلام شرف ورته حاصل سي یعني په زیارت سره د بیت المقدس، او امام وایي چي د انبیاء علیهم السلام شرف کمامر ورته حاصل سي، او بعض مفسرین وایي چي سرزمین د بیت المقدس مځکه د محشر ده په ورځ د قیامت. نو علیه الصلوة والسلام چي خدای جل جلاله بیت المقدس ته وروستی ددې لپاره چي هغه مځکه هم دده په قدم مبارک سره مشرفه سي ذهابًا وایابًا یعني په تګ او راتګ دواړو کي. او بعض مفسرین وایي چي هغه دروازه چي ملکي ځني راکښته کېږي او پورته کېږي پر مقابل د صخرة د بیت المقدس ده.

فائده: خدای پاک په آیت قبلي کي یعني "لنریه من آیاتنا" کلمه د من چي دلالت پر بعضیت کوي راوړه له دې سببه چي تولـه آیات د قدرت الهي خو غیر متناهي دي، نو د تولو لیدل خو لاتکاد تقع. نو که داسي ویل سوي وای "لنریه آیاتنا" توهم د تولو آیاتو د لیدلو یې کېدی وقیل غیر ذالک.

درویش وایي: چي خبري ډېري راڅخه اوږدې سوې. نو راځئ نو موږي پراژ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ته د معراج د قصې ولاړ سو على مافي صحيح كتب التفاسير، عليه الصلوة والسلام د معراج په شپه په خواړه خوب بیده ؤ چي جبرئیل. میکائیل او اسرافیل عليهم السلام راغله او د هر یوه سره ډېري ملکي ورسره وې. نو د خوئني سر د اړهاني یې پورته کړی یعني خلاف المعتاد. جبرئیل په خپل وزر سره علیه الصلوة والسلام له خوبه بیدار کړی. علیه الصلوة والسلام وایي چي زه جبرئیل ته وروولاړ سوم او ورته وه مي ویل چي اخي جبرئیل مالک؟ جبرئیل ورته وویل یا محمد زه خدای پاک راواستولم چي محمد ﷺ راوله په دنه شپه کي او داسي کرامت دی چي وتاته یې درکړی دی چي تر اوسه یې هیڅ چا ته نه دی ورکړی او نه به یې له دې وروسته چا ته ورکړي. ته به د خدای ﷻ سره ملاقات وکړې او عجائب د قدرت الهي به ووینې په خپلو سترګو. قال علیه الصلوة والسلام فتوضأت وصلیت رکعتین، نو جبرئیل دده مبارکه سینه ورڅیري کړه له ګرو څخه د نس تر پایه بلکې تر معدې پورې ای اشار جبرئیل الی ذالک فانشق.

یوه سه: چي دا شق چونکه خرق العادة ؤ نو نه په آلاتو د جراحي ؤ او نه په جریان د وینو ؤ او نه درد ؤ او نه تکلیف ؤ کما في العملیات الجراحیة من جانب الاطبا في زماننا هذا. او نه په نشه ؤ کما هو المعتاد الیوم. نو جبرئیل یو د زمردو لګن راوړی او د علیه الصلوة والسلام زړه مبارک یې له خپل ځایه څخه راویستی درې واره یې د زمزم په اوبو پرېولی او له زړه څخه یې بعضې وینې راوکښلې.

فائده: له دې څخه دا معلومه سوه چي د زمزم اوبه اشرفه تر ټولو اوبو دي حتی د جنت تر اوبو. ولي که داسي نه وای نو جبرئیل به اوبه له جنته ورسره راوړې وای، بیا یې بل لګن د سرو زرو راوړی چي ډک ؤ له ایمان او حکمت څخه هذا لفظ البخاري یعني لکه واوره داسي تک سپین شی پکښې ؤ چي د هغه استعمال په زړه کي سبب د زیاتوب د ایمان او تسلیم او حکمت ګرځېدی نو د زړه له وینو څخه خالي ځایونه یې په ډک کړه.

تنبیه: ددې افرېښن حکمت دا ؤ چي په سفر کي د معراج به علیه الصلوة والسلام عجائب د ملک او ملکوت ووینې او د جناب سره د رب خپل به قاب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قوسین وګرځي، نو هر زړه ددې شیانو د ادراک او لیدلو متحمل نسي ګرځېدای، نو له دې سببه په زړه کې د علیه الصلوة والسلام په ډکولو د دوهم لګن د شي ډېر قوت پیدا سو چي قابل د رؤیت د جلال او جمال د خدای ﷻ وګرځېدی. او وروسته جبرئیل بیر ته زړه و خپل ځای ته ورساوه او پر ځیري سوي ځای یې ګوتې تېره کړه نس او ځیګر مبارک یې سره ملتئم سوه وما روی عن بعض الصحابة ﷺ انهم رؤا اثر المخيط في صدره علیه السلام هو ذالک الاثر من مرور جبرئیل یده علی صدره علیه السلام.

تتمة شق الصدر: پوه سه! چي د علیه الصلوة والسلام ته شق الصدر د معراج په شپه دریېم وار دی، اول شق الصدر یې په هغه وخت کې و چي دی په بني سعدیه قبیله کې و چي دده رضعي مور حلیمه سعدیه ﷺ په دغه قوم کې وه او د علیه الصلوة والسلام عمر پینځه کاله و علی ماقاله ابن عباس ﷺ په دې وار شق الصدر کې د علیه الصلوة والسلام له زړه مبارک څخه یې توره وینه وکښل چي دا وینه د انسان په زړه کې ځای د وسوسو د شیطان وراچوي له هم دې سببه به علیه الصلوة والسلام لهو لعب او نور ساتېری د هلکانو سره نه کاوه.

پوه سه: چي دا رنګه شرح الصدر خاصه ده د علیه الصلوة والسلام د نورو انبیاؤ علیهم السلام سره خدای پاک داسي شرح الصدر نه دی کړی کما قال روح البیان

درویش وایي: چي درې شرح الصدر وغسل القلب واخراج الدم منه خواصي د علیه الصلوة والسلام دي کما لایخفی علی من شرح الصدر للتأمل في شرح الصدر للنبي علیه السلام.

درویش وایي: چي قصه ددې چي علیه الصلوة والسلام ولي دایي ته ورکړل سوی و سره ددې چي دده مور بي بي آمنه هم ژوندۍ وه او د هغو عجائب چي حلیمه او ددې خاندان په سبب د وجود ددې حلیمه په کور کې مشاهده کړې دي ډېره اوږده ده. دوهم شق الصدر یې په وخت کې د مجئ الوحي و لیحمل قلبه اعباء الرسالة یعني چي زړه یې قوي سي او درانه باروړنه د رسالت برداشت کړي او پر درې لوی لوی ازارو چي مشرکانو د مکې به ده ته ورکول صبر وکړي الی غیر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ذالک من جهاد، في سبيل الله خصوصًا في غزوة احد كما مرت قصته في هذا التفسير. او دريېم وار شق الصدر يې په ليلة المعراج كې ښكاره سو، كما مرت عنقريب وقد ذكرنا حكمت الله ﷻ في هذه النوبة من شق الصدر فتذكر وتدبر. او د معراج په شپه جبرئيل ﷺ يوه دابه چې فوق الحمار او دون البغل وه يعنې په جسم کې د ځان سره راوستلې وه له جنت څخه چې براق بضم البا يا يې له دې سببه براق باله چې سپينه دابه وه د بره بريښېدله. او يا په سبب د سرعت د تګ دې لکه پښلبو د وريځې په وخت کې كما قال الجامي رحمه الله:

پسيچ راه عرشت كردم اينک .... براق برق سير اوردم اينک

په حديث شريف کې راغلي دي چې عليه الصلوة والسلام وايي "ما رئيت دابه احسن منها آه" نو جبرئيل يې ملنو ونيول او ميكائيل يې ركيب ټينګ كړې او اسرافيل تر شا ورته ولاړ و قال عليه الصلوة والسلام فركبتها. جامي وايي:

ازان دولت سراچون خواجه دين .... خرامان شد بعزم خانه زين
شد از سيو حيان گردون صدده .... كه سبحان الذي اسرى بعبده

درویش وايي: چې په دې کې اختلاف دی چې جبرئيل ورسره سپور سو او که څرنګه، صاحب المنتقى وايي والظاهر عندي انه لم يركب لانه عليه الصلوة والسلام بشر في الاسرا انتهى، درويش وايي چې جبرئيل سپرېدلو ته څه ضرورت لري.

درویش وايي: چې په لاره کې چې عليه الصلوة والسلام بيت المقدس ته رسېدی څه عجائب چې عليه الصلوة والسلام وليدل ما ملتوي كړل لعدم الاعتماد على اسنادها. ايليا ته چې عليه الصلوة والسلام ورسېدی چې د شام په سرزمين کې ده او مدينة القدس يې بولي په زرګونو ملكې دده استقبال ته منتظري وې بيا چې عليه الصلوة والسلام و مسجد ته د بيت المقدس ورغلی له براق څخه پياده سو د مسجد په دروازه کې لو يه ډبره پرته وه جبرئيل لاس په چيغ كړې الغه غوندې شی يې ځني جوړ كړې او براق يې پوري وتاړه براق ته كه څه هم د تړولو ضرورت نه و لكن بيا هم جبرئيل د عالم اسباب له لارې دا كار وكړی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او بل ددې لپاره چې يوه معجزه او د اسرا د عليه الصلوة والسلام يو دليل وګرځي كما سيأتي في حديث ابي سفيان ﷺ وهو هذا.

درويش وايي: چې صحيح كتابونه د احاديثو وايي لكه بخاري او مسلم وغيرهما چې عليه الصلوة والسلام چې د مديني منورې د شاوخوا يهودانو له جهاد څخه فارغه سو. نو د اطرافو بادشاهانو دعوت د اسلام د دين د مكاتبو يعني په خطونو استولو يې لاس پوري كړى. نو له هغو خطو څخه يې يو كسرى ته د فارس نوشته كړى خو هغه مكتوب د عليه الصلوة والسلام په بيباكۍ سره توک توک كړى. عليه الصلوة والسلام ته چې دا حال ورسېدى زړه يې له ګورمد او غمه ډک سو او داسي ښېرا يې وكړه "اللهم مزقهم كل ممزق" خدايه ته ټوک ټوک كړې حكومت د فارسيانو. نو په لږ زمانه كي بياچهي د فارسيانو او د كسرى جاتي له لاس څخه ولاړه چې قصه يې ډېره اوږده ده، او يو خط يې نجاشي ته د حبشي نوشته كړى او بل خط يې و قصير روم ته نوشته كړى. ابو سفيان چې په هغه وخت كي په اسلام نه و مشرف سوى. وايي چې زموږ يوه قافله روم ته يعني د هرقل چې د روم بادشاه و دار الحكومت ته ورسېد له موږ په يو ځاى كي اوسېدلو چې د هرقل فوجيان راغله موږ يې دربار ته ورو غوښتلو لپاره د معلومات د احوالو د عليه الصلوة والسلام موږ چې ورغلو هرقل وويل چې ددغه مدعي د نبوت په مكه كي څوک په تاسي كي په نسب كي و هغه ته نژدې دى، ما ورته وويل زه ورنژدې يم. نو زه يې و ځان ته نژدې كښېنولم. او زما ملګري يې زما و شاته كښېنول. نو يې د عليه الصلوة والسلام په باره كي زما څخه ډېري پوښتني وكړې.

درويش وايي: چې د هرقل سوالونه او ځوابونه د ابو سفيان په بخاري او مسلم كي مفصل ذكر سوي دي. هرقل پوښتنه وكړه چې دغه مدعي د نبوت دروغ ويله بيله دې دعوې د نبوت؟ ما ورته وويل چې دغه يوه خبره خو يې كړې وه چې زه له حرم مكي څخه رهي سوم د شپې او بيت المقدس چې ستاسي معبد دى په دغه شپه كي ورسېدم او بېرته حرم مكي ته راغلم په داغه شپه كي. نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دغه خو وايي که يې ته دروغ بوللې او که رښتيا مو، خو يې دروغ بولوا راوي وايي چې د هرقل قيصر روم په مجلس کې يو بطريق ناست و چې پخوانى خادم د بيت المقدس و هغه بطريق وويل چې هغه شپه چې د عربو نبي وايي چې زه بيت المقدس ته ورغلى يم ماته معلومه ده، هرقل ورته وويل ماعلمك بها؟ ته په هغه څرنګه خبر يې؟ بطريق ورته وويل چې زه په مسجد اقصى کې وم او هيڅ شپه نه بيد يدم تر څو مې د مسجد اقصى ټولې دروازې نه واى بندي کړي. نو په دغه شپه چې دوى ليلة المعراج د نبي عربي بيانوي ماټولې دروازې وتړلې يو دروازه وه چې هر څه کوشش مې وکړى نه مې سوه تړلاى وهو الباب الفلاني. نو ما مرسته وغوښتله د کارکوونکو چې دلته حاضر وه. نو په ټولو مو هم قدرت د تړلو نه کړى پيدا. نو مونږ وويل چې شايد د دروازې دېوال پر راکښته سوى دي. نو اتفاق پر دې سو چې سبا به يو بنا او نجار راولو چې وه يې ګوري. بطريق زياته کړه چې سهار چې ورغلم دروازه چې مې پورې وهل بې عذره او بې مانع وتړل سوله دباندي چې ورووتلم هغه لويه ډبره سورى سوې ده يعني پر داسې دول لکه يوه دابه چې پورې تړل کېږي. نو زه پوه سوم چې دا دروازه چې نه تړل کېدل او دا ډبره چې سورى ده دا د نبي لپاره سوى دي. ولې په علم قديم کې ما داليدلي وه چې يو نبي له بيت المقدس څخه معراج ته ځي. نو مې ملګرو ته وويل چې دروازه چې نه تړل کېدله د يو نبي لپاره خلاصه ولاړه وه چې دا نبي براې شپه له بيت المقدس څخه اسمان ته تللى دى.

پوښتنه: دروازه که بنده واى خو هم جبرئيل خلاصولاى سواى. او براق که نه واى تړل سوى، نو خو هم پر بله خوا نه تلى. نو څه فائده ده په دې کې چې دروازه خلاصه ولاړه وه او براق په ډبره پورې تړل سوى و؟

ځواب: دا دوه کاره چې خداى ﷻ وکړه د معجزې د عليه الصلوة والسلام او هم له دې کبله بطريق ګواهي ورکړه د هرقل قيصر روم په مخ کې چې دا قصه چې ابو سفيان تاته وکړه چې مونږ دا اسرا دروغ بولو هغه بې حقيقته خبره ده بلکې دا قصه رښتيا وه او دا قصه به د تاريخ په پاڼو کې تل پاته وي. په حديث شريف

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کي راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام وایي ما دوه رکعته نفل و انبیأ علیهم السلام ته وکړل وپري تندي پر ما غلبه وکړه جبرئیل چي مي خبر کړی هغه یو لوښی د شیدو او بل د شرابو راته راوړی وه یي ویل هر یو چي خوښوې، نو ما په توفیق د خدای جل جلاله د شیدو څیښل غوره کړه او یو څه شیدي په دې لوښي کي پاته سوې او زما عطش دفع سو. جبرئیل راته وویل اصبت الفطرة" ته ورسېدلې و فطرت انساني ته چي انسان عمل او حلم او حکمت ولري په شیدو کي دا دري سره جمع دي. جبرئیل وویل که دي شیدې ټولې څیښلې وای "ماغوت من امتک احد" علیه الصلوة والسلام ورته وویل باقي شیدي راکړه چي زه یې اوس وڅیښم. جبرئیل ورته وویل قضی الامر والله ما اراد لحکمة باهرة.

فائده: صخره د بیت المقدس د عجائبو د قدرت د خدای جل جلاله جلت قدرته ده چي دا لویه ډبره ده په هیڅ طرف کي د مځکي سره تماس نه لري بلکې په هوا ولاړه ده. وروسته جبرئیل راته وویل چي درولاړ سه چي اسمانو ته وخیژو، زه حیران سوم چي څرنګه به خیژو. جبرئیل یوه زینه راوړل چي یو سر یې پر صخره د بیت المقدس تکیه وه او بل سر یې په اسمان کي و چي زینې یې د سرو زرو وې او اوږدې لرګي یې د سپینو زرو وه چي ملغلرې او یاقوت پوري خړېدله. روی البخاري وغیره بالفاظ متقاربة. قال علیه الصلوة والسلام ثم انتهیت الی السمأ الدنیا فاخذ جبرئیل بعضدي" او دروازه یې وټکول. وقال افتح الباب دروازه خلاصه کړه (دا طلب د فتح ددې سببه د خازن السمأ وکړی چي انسان دده سره ملګری و که جبرئیل یوازې وای طلب د فتح ته به ضرورت نه وای) قال الحارث (وویل ساتونکي د دروازې) من انت؟ قال جبرئیل! قال ومن معک؟ څوک درسره دي (ولي چي حارث یو بل شخص د جبرئیل سره ولیدی پېژندی یې نه) قال محمد علیه السلام قال اوقد بعث محمد قال نعم حارس وویل چي آیا محمد مبعوث یعني نبي سوی دی؟ جبرئیل ورته وویل نعم (نو ددې پوښتنې معنا داده چي دا ملکه په ولادت د علیه الصلوة والسلام خبر دوه او په رسالت یې نه وه خبره) قال الحمد لله. وفتح الباب. او موږ داخل سوو ملکې چي زه ولیدلم قال مرحبا بک یا محمد علیه السلام. ولنعم المجئ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مجیئنګ علیه السلام ما ورته وویل یعني جبرئیل ته چې دا څوک دی، جبرئیل وویل چې دا ملکه په نامه اسماعیل ده چې د اول اسمان خازن ده. زه ورنږدې سوم او سلام مې ورته وواییه ده ځواب د سلام راکړی او مبارکي د بعثت او د معراج یې راکړه او زیاته یې کړه ابشر یامحمد فان الخیر کله فیک وفي امتک. نو ما حمد د خدای ﷺ وواییه علی ذالک. راوي وایي چې دا ملک هیڅ کله مخکې ته نه ده راغلې مګر د عزرائیل علیه السلام سره په وخت کې د قبض د روح د علیه الصلوة والسلام راغلې ده. ثم انتهیت الی آدم فاذا هو کهیئة یوم خلقه الله یعني علی غایة الحسن والجمال، قال جبرئیل هذا ابوک آدم فسلم علیه نو زه ورنږدې سوم او سلام مې ورته وواییه آدم وویل مرحبا بالابن الصالح والنبي الصالح.

فائده: في زیادة الجامع الصغیر چې رود نیل مصر د جنت څخه راوزي که څوک داسې تلاش وکړئ چې دی ډک راسي بلګونه د جنت به پکښې پیدا کړئ.
قال رسول الله ﷺ ثم عرج الی السماء الثانیة فاستفتح جبرئیل قیل ومن معک. قال محمد قال او قد بعث الیه قال نعم ففتح الباب (یعني ورحب بي) فاذا انا بابني الخالة عیسی بن مریم ویحیی بن زکریا علیهما السلام یعني هر یو د بل د خاله زوی دی فرحبابي ودعوالي بخیر.

پوښتنه: دوی دوه په څه مناسبت په یوه اسمان کې وه؟

ځواب: یو سبب خو یې دا دی لکه آنفاً چې ذکر سوه چې دوی دوه د دوو خویندو زامن وه. او بل مناسبت یې هغه دی چې په تفسیر المناسبات کې وایي چې دوی دوه د یهودانو د کړاو سره مخامخ سوي وه. ولې چې د عیسی علیه السلام خو یهودانو تکذیب وکړی او ډېر آزار یې ور ورساوه او بالآخیر یې ددوه د قتل قصد وکړی خو چې خدای پاک اسمانو ته ځني پورته کړی، واما یحیی علیه السلام فقتلوه.

فائده: آنحضرت ﷺ چې هجرت وکړی د دوهم امتحان سره مخامخ سو حتی چې د قتل پلان یې هم ورته سنجولی دی چې یوه واقعه چې تفصیل یې طویل دی چې علیه الصلوة والسلام د یو یهودي د سرای ود دېوال ته ناست دی چې دې یهودي وه یو بل یهودي ته لویه ډبره په لاس ورکړې وه چې د بام د سره یې پر علیه الصلوة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والسلام باندي را ايله کړي، نو جبرئيل راغلی علیه الصلوٰة والسلام یې خبر کړی علیه الصلوٰة والسلام چابک ولاړ سو او هغه ډېره پر مخکه ومښتل. او بیاد یوې یهودي ښځې په ذريعې په غوښې کې یې زهر وراچولي وه، علیه الصلوٰة والسلام چې یوه ګوله وخوړله او صحابه کرامو درې څلور ګولې خوړلي وې چې جبرئيل و علیه الصلوٰة والسلام ته وويل چې په دې غوښو کې زهر دي بالا مه خوره، هغه ښځه چې علیه الصلوٰة والسلام راوغوښتل او ور ته وه یې ویل چې په دې غوښو کې تا زهر ګډ کړي وه؟ هغې ومنل چې هو زهر مې په ګډ کړي وه ما ویل که نبي ځ رشتيا زهر تاوان نه ور رسوي او که نبي نه ځ له غمه به یې خلاص سو، علیه الصلوٰة والسلام و هغې ښځې ته هیڅ ونه ویل معافه یې کړه.

پوښتنه: جبرئيل د یوې ګولې خوړلو وروسته علیه الصلوٰة والسلام په زهرو خبر کړی څو دمخه به یې خبر کړی وای؟

ځواب: ملکې چې هر کار کوي په امر د خدای ﷻ یې کوي کما ورد في شانهم وهم بامره يعملون.

پوښتنه: د الله ﷻ په دې کې څه حکمت ځ؟

ځواب: چونکه شهادت یو لوړ مقام ځ، نو خدای ﷻ و علیه الصلوٰة والسلام ته مقام د شهادت د زهرو په ذریعه ور کړی.

سوال: علیه الصلوٰة والسلام څو د زهرو تر خوړلو څو کاله وروسته هم حیات (ژوندی) ځ؟

ځواب: په حدیث کې د بخاري وغیره راغلي دي چې علیه الصلوٰة والسلام په خپل مرض موت کې وويل مازالت اكلة خيبر تعادني وهذا اوان قطعت ابهری" همېشه هغه ګوله غوښې چې ما په خیبر کې له زهرو ډکې خوړلي وې عود د ضرر یې کاوه اوس هغه وخت دی چې زما د زړه رګ یې پرې کړی حتی چې په احادیث صحیحه وو کې راغلي دي چې هر کال چې به د زهرو خوړلو هغه وخت را ورسېدی علیه الصلوٰة والسلام به د وړو په منځ کې ویني کښېلې، ولې د ابهر رګ له شا څخه را شروع کېږي په زړه پوري متصل کېږي او له هغو غوښو خوړلو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ښځه بشر بن البرا شهيد سو. عليه الصلوة والسلام وايي "ثم عرج بنا الی السما الثالثة فاستفتح جبرئيل فقيل من هذا قال جبرئيل قيل ومن معک قال محمد قيل اوقد بعث اليه قال نعم. ففتح لنا فاذا انا بيوسف عليه السلام ومعه نفر من قومه واذا هو اعطی شطر الحسن (يعني نيمه حصه د حسن او ښائست د ټوله بشريت) لکن بعضو مفسرينو له دي ښځه عليه الصلوة والسلام استثنا کړی دی وکان نبينا املح وان کان يوسف ابيض. عليه الصلوة والسلام وايي چي يوسف عليه السلام وماته مرحبًا وواية ودعا لي بخير. په تفسير المناسبات کي وايي چي د يوسف عليه السلام سره ملاقات د عليه الصلوة والسلام په دريم اسمان کي وسو مناسبت يې دادی دا اشاره ودريم حال ته د عليه الصلوة والسلام ده چي د يوسف عليه السلام د حال سره مشابهت لري. ولي چي يوسف عليه السلام چي عزيز مصر وگرځېدی او پر وروڼو چي دی يې و ځاه ته اچولی ؤ بری يې پيدا کړی. نو داسي يې ورته ورېل "لاتثريب عليکم اليوم" پر تاسي ملامتيا نسته نن ورځ دغه رنگه عليه الصلوة والسلام چي پر قريشو يې غلبه پيدا کړه په فتح کي د مکي او په عمومي خطبه کي يې وويل چي ستاسي څه خيال دی چي زه به ستاسي څه وکړم؟ هغو ورته وويل "اخ کريم وابن اخ کريم" مهربانه ورور مو يې او د مهربانه ورور زوی مو يې، عليه الصلوة والسلام ورته وويل "اقول لکم کما قال اخي يوسف. لاتثريب عليکم اليوم، قال عليه الصلوة والسلام ثم عرج بنا الی السما الرابعة فاستفتح جبرئيل فقيل من هذا قال جبرئيل قيل من معک قال محمد قيل او قد بعث اليه قال نعم ففتح بنا فاذا انا بادريس عليه السلام" نو مرحبا يې راته وويل او دعا د خير يې راته وکړه، خدای پاک دده په حق کي وايي "ورفعناه مکانًا عليًا" ای في السما الرابعة حال حياته.

سوال: بعض محدثين وايي چي ادريس عليه السلام په جنت کي دی؟

ځواب: هغه بعض چي وايي چي دی په جنت کي دی هغه د سما رابعه سره منافي نه دی، ولي عين ممکنه ده چي له جنته دي راغلی وي سما رابعه ته لپاره د استقبال د عليه الصلوة والسلام. بعض راويان وايي چي ادريس عليه السلام له مصره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څخه اسمان ته پورته سو هغه وخت چي دی له مصره وتلی او په تول نړۍ کي
ګرځېدلی ؤ او خلګو ته يې په دو اوويا (۷۲) ژبو دعوت ورکړی ؤ "خاطب كل
قوم بلغتهم" بيرته چي مصر ته راغلی پورته کړل سو الى السماء الرابعة. او د
پورته کېدلو په سبب کي اختلاف دی. په تفسير المناسبات کي وايي چي
مناسبت د ملاقات د عليه الصلوة والسلام د ادريس علیہ السلام سره په سماء رابعه کي
چي خدای پاک مكانًا عليًا بللی دی دادی چي ادريس علیہ السلام اول سړی دی چي
خدای پاک ته خط بالقلم ښوولی ؤ، نو دا اشاره ده وحالت رابعه ته د عليه
الصلوة والسلام چي ده مبارک چي د مکي له فتح څخه او د خيبر د فتح او بني
النضير او بني القريضة د فتح چي دا ټول د يهودانو مرکزونه او ځايونه وه فارغ
سو، نو د اطرافو شاهانو ته يې د خطو په ذريعه تبليغ د دين شروع کړی لکه
نجاشي د حبشه ؤ چي نوم يې اصحمة ؤ. او د روم قيصر ته چي نوم يې هرقل ؤ او
د فارس کسری ته چي نوم يې پرويز ؤ.

درويش وايي: چي دمخه موږ بعض حالات ددغو خطو ذکر کړه عنقريب.

قال الراوي قال رسول الله ثم عرج بنا الى السماء الخامسة فاستفتح جبرئيل قيل
من انت قال جبرئيل قيل ومن معك قال محمد قيل او قد بعث اليه قال نعم ففتح لنا
فاذا انابهارون علیہ السلام مرحب بي ودعالي بخير. او د هارون علیہ السلام ږيره نيمه توره او نيمه
سپينه وه او ږيره يې تقريباً تر نامه پوري رسېدل. او بعض له قوم څخه دده يعني بني
اسرائيل ورسره وه او ده قصې ورته کولې. قديم تاريخ د بني اسرائيل وايي چي
هارون علیہ السلام په قوم کي ډېر محبوب ؤ او له دې سببه چي په هارون علیہ السلام کي لين او
نرمي ډېره وه تر موسى علیہ السلام. په تفسير المناسبات کي وايي چي ددې ملاقات د
عليه الصلوة والسلام هارون علیہ السلام په پينځم اسمان کي ؤ سِر دادی چي عليه الصلوة
والسلام وروسته تردې چي قريشو د مکي بالخصوص او د ټولو عربو بالعموم
مبغوض ؤ دومره يې محبوب سو لکه هارون په خپل قوم کي، وهب بن منبه رحمہ اللہ وايي
چي ما يو اوويا کتابونه ليدلي دي چي خدای پاک لم يعط جميع الناس من بدء الدنيا
الى انقضائها من العقل في جنب عقله صلی اللہ علیہ وسلم الا كحبة بين رمال الدنيا.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي تواریخ غیر اسلامي چي له انصافه څخه کار اخستی وي او تعصب نه لري که څه هم نبوت د علیه الصلوة والسلام نه مني لکن په دې خبره اقرار کوي چي لوی عقل لرونکی په نوع کي د بشر محمد ﷺ دی.

پوه سه: چي د کامل عقل د علیه الصلوة والسلام او د ښه تدبیر دده دا نتیجه ورکړل چي عرب چي لکه وحوش غوندي وه داسي یې تربیه کړل چي اخیر الامر دوی تول یعني العرب پر دده مبارک سره جمع سول. حتی چي علیه الصلوة والسلام محبوب ددوی وګرځېدی تر خپل اهل او تر پلرو او تر زامنو او تر ماینو او خپل محبوب وطن مکه دده د رضا لپاره پرېښوله. او د علیه الصلوة والسلام په فوج کي د خپلو زامنو چي کافران به وه او د خپل پلرو چي کافران به وه هکذا الاخوة چي کافران به وه او د عزیزانو سره چي کافران به وه جنګونه کول او چي ایمان بې نه راوړی هغه بې قتل کاوه.

درویش وایي: چي دا تول مذکوره اوضاع د عربو چي د علیه الصلوة والسلام سره یې کوله نتیجه د صبر د علیه الصلوة والسلام وه پر ازار ددوی وده ته داسي ازارونه چي طاقت بشري توان د صبر پر هغو نه درلودی. او دا غه رنګه دا مذکوره اتباع د عربو په ډله ډله دده مبارک نتیجه د حسن تدبیر او د عقل کامل دده وه، قال رسول الله ﷺ ثم عرج بنا الی السماء السادسة فاستفتح جبرئیل قیل من هذا قال جبرئیل قیل ومن معک قال محمد علیه السلام قیل اوقد بعث الیه قال نعم ففتح لنا فاذا انا بموسی علیه السلام فرحب بي ودعالي بخیر. علیه الصلوة والسلام وایي چي موسی علیه السلام غنم رنګه جګ کثیر الشعر سړی و واذا غضب یخرج شعر رأسه من قلنسوته.

درویش وایي: چي دده د غضب یوه واقعه چي بخاري او نورو محدثینو هم راوړې ده چي دی چي بني اسرائیلو متهم په چوره کړی. ولې چي دی لڅ نه لمبېدی او بني اسرائیل لڅ لغړ لمبېدل نو ددې تهمت د دفع لپاره خدای ﷻ داسي وکړه چي یوه ورځ موسی علیه السلام په واله کي چي په دې وخت کي هیڅ څوک نه وه لڅ و ولې ته د غسل لپاره ولوېدی او تول کالي پر یوه ډبره چي هم دالته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

موجود ده وه کښېښوول ډېرې سره د کالو میدان کړل دی مجبور لځ پسي راووتي او ناري يې وهلې ثوبي حجر ثوبي حجر، زما کالي راکړه اې ډبرې زما کالي راکړه اې ډبرې، خير خو ډېره روانه وه سره د کالو د موسی علیه السلام چي يوه دوه مجلسه تېره سوه او بني اسرائيلو ورته وکتل چي موسی علیه السلام چوره نه ؤ باره ډبره ودرېدل موسی علیه السلام کالي واغوستل. نو له ډېره غضبه څخه ده ډبره په لکړه شپږ اووه ضربه ورکړه او سره ددې چي په ډبره کي خو عقل نه ؤ چي ده ادب ورکولای. عليه الصلوة والسلام وايي چي تر موسی علیه السلام تېر سوم ده وژړل چا ورته وويل چي ولي ژاړې ده ورته وويل چي يو غلام چي تر ما وروسته خدای پاک نبي کړی چي جنت ته دده امت ډېر زما تر امت داخلېږي. شراح د احاديثو وايي چي د غلام اطلاق پر عليه الصلوة والسلام دده د سپکاوي لپاره نه دی حاشا لموسی علیه السلام من ذالک، بلکې په معنی ددې دی چي د خدای جل جلاله منت او احسان دده سره ډېر دی، ولي چي عليه الصلوة والسلام سره ددې چي طويل عبادت د خدای جل جلاله يې نه ؤ کړی خدای پاک په دغه فضيلت د نبوت سره مخصوص کړی او دده د امت جنتيان يې زما د امت تر جنتيانو ډېر کړه.

پوښتنه: دا په حسد د موسی علیه السلام له خوا نه وي؟

ځواب: يا! په دې خبرد کي د موسی علیه السلام صرف اظهار د شفقت ؤ پر خپل امت باندي، ولي چي حسد ګناه کبيره ده او انبياء علیهم السلام له ګناه کبائرو څخه معصوم بل عن الصغائر ايضاً.

فائده: که تحقيق د عصمت د انبياء علیهم السلام د چا په کار وي. نو د درويش يوه رساله په نامه د "كشف الغطاء عن عصمة الانبياء" چي ددې تفسير تر تصنيف څلوېښت کاله مخکي ما تصنيف کړې وه او د ټولو علماؤ د هغه سنې او د حضراتو د هرات امضاګاني هم پر ستته. او چهاپ هم سوه او اوس هم شايد په بعضو کتب خانو کي شايد وي هغه رساله دي دستياب کړي او دا دقيق مسئله چي بعضې ملايانو د هغه وخت او د اوس وخت ددوی له عصمت څخه منکر دي ښه وځان ته معلوم کړی او ټوله رساله درويش په حواله د معتبرو کتابو نوشته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كړې ده ومن الله التوفيق والسداد.

فائده: موسى علیہ السلام وویل چې د محمد علیہ السلام امتیان به زما تر امتیانو د پر جنت ته ځي لکن لله الحمد والمنة چې په حدیث شریف کي چې بخاري یې هم روایت کړی دی امتیان د نبي اکرم صلی اللہ علیہ وسلم علی الله عزوجل به تر ټولو امتیانو د ټولو انبیاً علیہم السلام په جنت کي ډېر وي، ولې چې په حدیث کي د بخاري راغلي دي چې د جنتیانو دوه ثلثه به امت زما وي، ددې توضیح داده چې ټوله جنتیان په ورځ د قیامت یو سل او شل (۱۲۰) صفه وي، اتیا (۸۰) صفه به امت د علیه الصلوة والسلام وي او څلوېښت (۴۰) صفه به امتیان د ټولو انبیاً علیہم السلام وي، دا حدیث په بخاري کي په طول سره موجود دی ما یې مختصر علی قدر الحاجة بیان وکړ.

درویش وایي: چې تفسیر المناسبات وایي چې په ملاقات کي د علیه الصلوة والسلام د موسی علیہ السلام سره په شپږم اسمان کي اشاره وه داسې حال ته د علیه الصلوة والسلام ده چې مشابه د حال سره د موسی علیہ السلام دی، ولې چې موسی علیہ السلام چې خدای پاک امر کړی په غزاً د شام چې هورې جبابره چې یو ظالم قوم آباد وه، نو خدای جل جلالہ پر هغو فتح ورکړل، او دغه رنګه فرعون چې غرق سو سره د ټوله قوم قبط بني اسرائیل بیرته خپلو کورو ته ورغله چې دوی ځني وتلي وه، او دغه رنګه علیه الصلوة والسلام د تبوک غزاً وکړه چې د شام له مربوطاتو څخه دی او دغه ځای پر آمر بادشاه چې دومة الجندل یې نوم ؤ فتح پیدا کړه او دومة الجندل یې بندي کړی حتی چې بیا یې صلح پر جزیه ورسره وکړه، او دغه رنګه مکه مکرمه یې فتح کړه او اصحاب کرام رضی اللہ عنہم د علیه الصلوة والسلام و هغه ښار ته ورغله چې دوی جبراً ځني ایستل سوي وه انتهی، قال علیه الصلوة والسلام ثم عرج بنا الی السماً السابعة فاستفتح جبرئیل قیل من هذا قال جبرئیل قیل من معک قال محمد قیل او قد بعث الیه قال نعم ففتح فاذا انا بابراهیم علیہ السلام، قال جبرئیل هذا ابوک ابراهیم فسلم علیه فسلمت علیه فرد السلام قال مرحبًا بالابن الصالح والنبي الصالح، قال الامام التوریشتي رحمہ اللہ چې علیه الصلوة والسلام ټوله انبیاً علیہم السلام چې په اسمانو کي یې ولیدل کما مر ذکرهم جبرئیل به علیه الصلوة والسلام ته امر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورکاوه چې دا فلانی نبي دی سلام ورته ووایه، علیه الصلوٰة والسلام چې به سلام ورته ووایه هغه به رد سلام دده وکړی او دعا د خیر بې ورته وکړه. نو کله به علیه الصلوٰة والسلام د هغه نبي په نسل کې نه ؤ لکه موسی عیسی علیهما السلام نو هغه ځواب داسي ورکاوه مرحبًا بالاخ الصالح والنبي الصالح او که بې علیه الصلوٰة والسلام په نسل کې د هغه ؤ لکه آدم او ابراهیم علیهما السلام هغه به داسي ځواب ورکاوه مرحبًا بالابن الصالح والنبي الصالح.

پوښتنه: علیه الصلوٰة والسلام خو افضل الانبیاء دی، نو جبرئیل ولي علیه الصلوٰة والسلام امر کاوه چې ته سلام وروا چوه؟

ځواب: علیه الصلوٰة والسلام په حکم کې د قائم ؤ او انبیا کرام علیهم السلام په حکم کې د قاعد وه. نو مسئله شرعي داده چې قائم به و قاعد ته سلام اچوي.

درویش وايي: چې دا قانون شرعي په اوسني زمانه کې خلګو لغوه کړی دی ولي نر چې کور ته ورسي که يې ماينه وي او که بله ښځه وي نر سلام نه وراچوي بلکې ښځه به ولاړېږي او راغلي نر ته به سلام وراچوي.

پوښتنه: دغه انبیا کرام علیهم السلام چې رسول الله ﷺ په اسمانو کې ملاقات ورسره وکړی، آیا دوی په دنیاوي صورتونو کې خدای جل جلاله ورته مشکل کړي وه البته عیسی علیه السلام يې په دنیاوي صورتو کې ولیدی، علماء وايي چې دوه کسان په اسمانو کې پر خپل صورت دنیاوي باندې ژوندي دي يو عیسی او بل ادریس علیهما السلام او دوه کسه په مځکه کې ژوندي دي يو خضر علیه السلام او بل ابلیس علیه اللعنة پر خپلو صورتو تر نفخ الصور پوري پاته دي. علیه الصلوٰة والسلام وايي چې ابراهیم علیه السلام ګرو ښتی سړی ؤ چې شایه بیت المعمور ته لګولې وه او پر چوکۍ ناست ؤ.

پوه سه: چې بیت المعمور له عقیقو څخه جوړ کړل سوی دی یعني په قدرت د لایزال خدای پر برابر د کعبې شریفې که بیت المعمور له اسمانه څخه راکښته کړل سي پر بیت الله شریفې به واقع سي.

فائده: بیت المعمور ته له هغه وخته چې خدای جل جلاله دا بنا کړې د هره ورځ اویا زره ملکې د عبادت لپاره ورځي پر يوه دروازه ورننوځي او پر بله دروازه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځني وځي. په بعضې رواياتو کې راغلي دي چې هغه ملکې چې اوله ورځ و بيت المعمور ته داخلې سوې تر اوسه دوهم وار نوبت نه دی ور رسېدلی.

درويش وايي: چې د پروالی د ملکو دي هر سړی له دغه آيت څخه وفهموي "ولا يعلم جنود ربک الا هو"

فائده: امام سهلي رح وايي چې په صحيح روايت کې دا ثابته سوې ده چې اطفال د مؤمنانو او د کافرانو په کفالت کې د ابراهيم عليه السلام دي، او په حديث کې د معراج راغلي دي چې عليه الصلوة والسلام چې دا کوچنيان وليدل د ابراهيم عليه السلام سره. نو د جبرئيل څخه يې بازخواست وکړی چې دا اطفال څوک دي، جبرئيل ورته وويل چې دا اطفال د مؤمنانو دي چې قبل البلوغ مړه سوي دي، عليه الصلوة والسلام ورته وويل واطفال الکافرين يعني هغه هم په دغو کې شامل دي؟ قال جبرئيل و اطفال المشرکين والکافرين يعني په دغو اطفالو کې شامل دي. په يو بل حديث کې راغلي دي چې اطفال د کافرانو خادمان د اهل جنت دي.

روايت: راوي وايي چې ابراهيم عليه السلام آنحضرت صلى الله عليه وسلم ته وويل چې زما له خوا څخه ستا امت ته زما سلام ووايه او دا ورته ووايه چې مځکه د جنت د پړې ښې خوارې يې دي او اوبه يې شريني دي. لکن که ميوه داره درختي څوک پکښې د پروي هغه د دغو کلماتو څخه د پرېږي "سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر" کما قال المولى الجامي قدس سره:

ياد کن آنکه در شب اسرا ...... يا حبيب خدا خليل خدا
گفت گوی ازمن ای رسول کرام ...... امت خويش را از بعد سلام
که بود پاک وخوش زمين بهشت ...... ليک آنجا کسی درخت نه کشت
خاک او پاک وطيب افتاده ...... ليک از درختها ساده
غرس اشجار آن بسعی جميل ...... بسمله، حمدله است پس تهليل
هست تکبير هم ازان اشجار ...... خوش کسی کش جزين نيارد کار
باغ جنات تحتها الانهار ...... سبز و خورم شود ازان اشجار

درويش وايي: چې ددې روايت د حديث او د جامي قدس سره د ابياتو دا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

معنا نه ده چې جنت چې خدای پاک پیدا کړی دی هیڅ درخته نسته پکښې د تسبيح تهليل، تحميد او تکبير څخه پيدا کيږي، ولې چې دا معنی د احدیث قدسي څخه مخالفه ده "اعددت لعبادي الصالحين في الجنة مالاعين رئت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر" بلکې معنا یې دا ده چې په تسبيح، تهليل، تحميد او تکبير سره نورې نوې درختې په خالي ځايو کې رب ﷻ پيدا کوي. په تفسير المناسبات کې وايي چې په ملاقات د رسول کريم ﷺ د خليل الله ابراهيم عليه السلام دوه حکمته دي (۱) ابرهيم عليه السلام چونکه عليه الصلوة والسلام مستند و بيت المعمور ته وليدی او بيت المعمور برابر د کعبې مبارکې دی کمامر عنقريب او بيت المعمور ته ملکې د زيارت لپاره ورځي کمامر آنفاً دغه رنگه ابراهيم عليه السلام چې د کعبې مبارکې خونه جوړوله اذن في الناس بالحج والعمرة (۲) حکمت دادی چې اخيري احوال د نبي عليه السلام دا و چې د حجة الوداع لپاره حج ته راغلی تخمينًا اوويا زره مسلمانان او اصحاب کرام ﷺ ورسره ملګري وه.

فائده: رئيس المعبرين في عصره ابن سيرين وايي چې که چا ابراهيم عليه السلام په خوب وليدی دا د حج زيري دی لانه الذي رفع قواعد البيت. کريمه "واذ يرفع ابراهيم القواعد من البيت واسمٰعيل الآية" عليه الصلوة والسلام وايي چې وروسته زه جبرئيل بوتلم و سدرة المنتهى ته چې دا يوه درخته ده تر اووم اسمان لوړه چې تر دغې درختې پورې ملکې عملونه رسوي د صالح بندګانو د مځکې او تر دې درختې پورې نازليږي احکام عرشية والانوار الرحمانية.

په يوه روايت کې راغلي دي چې عليه الصلوة والسلام امامت ورکړی د سدرة المنتهى سره وملائکو ته د اسمانو په وترو کې، نو عليه الصلوة والسلام امام الانبيا سو په بيت المقدس کې کمامر او امام الملائکه سو په سدرة المنتهى کې فعلم فضله بذالک على اهل الارض واهل السموات. په صحيح روايت کې د بخاري وغيره راغلي دي چې د سدرة المنتهى لاندې دوې پتې ويالې تيريدلې او په جنت کې غائبيدلې بعد خروجها من اصل الشجرة چې يوه واله په نامه د کوثر وه او بله په نامه د نهر الرحمة يا سلسبيل ده. او دوې ويالې ښکاره بهيدلې چې تر جنت به تيرې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوي غانښبدلي چي يوه رود نيل نهر المصر ده او يوه فرات چي نهر الکوفة ده. او عليه الصلوة والسلام د جنت معاينه هم وکړه چي په هغه کي يې د خداى عزوجل د قدرت عجائب وليدل چي تفصيل يې ډير د طولـه سره مخامخ کيږي لکن مالايدرک کله لايترک کله. لکن مشت نونه خروار گفته اند. عليه الصلوة والسلام فاذا فيها حبايز اللؤلؤ (يعني د ملغرو خېمې) واذا ترابها المسک (يعني د خاورو پر ځاى مشک پکښي اوار وه) ورمانها کالدلاً (او انار يې لکه سولغي دونډي غټ وه) وطيرها کالبخت "مارغي اوښان" او عليه الصلوة والسلام کوثر ته ورغلى اوبه يې څندي وڅيښلې "فاذا هو احلي من العسل واشد رائحة من المسک" پر سدرة المنتهى جبرئيل ځني پاته سو کمامر.

يوه سه: چي امام النووي وايي چي راجح عند اکثر العلماً انه عليه الصلوة والسلام رئى ربه بعين رأسه انتهى، وسمع رسول الله ﷺ کلام الرب عزوجل من غير کيفية کما سمعه موسى عليه السلام في الطور من کل جانب قال الله تعالى کما في سورة طه "ياموسى اني انا ربک فاخلع نعليک انک بالوادي المقدس طوى" الى اخير الآيات کما سيأتي تفسيرها. قال بعض المحققين:

کلام سرمدى بى نقل بشنيد .... خداوند جهانرا بى جهت ديد
بديد آنچه زحد ديدن برون بود .... مپرس اما زکيفيت که چون بود

درويش وايي: چي په حديث کي د بخاري وغيره راغلي دي قال عليه الصلوة والسلام فرض الله علي خمسين صلوة في کل يوم وليلة" بعض علماً وايي چي هر لمونځ دوه دوه رکعته وو. ددې تائيد هغه مسئله فقيه کوي کـه څا ووايل بطريق النذر علي صلوة يلزمه الرکعتان. قال عليه السلام زه پر ابراهيم عليه السلام راکښته سوم يعني په اووم اسمان کي. نو ماته يې هيڅ ونه ويل. بيا راکښته سوم پر موسى عليه السلام يعني په شپږم اسمان کي، نو موسى عليه السلام راته وويل چي څه شي فرض کړه خداى پاک ستا پر امت؟ ما ورته وويل پينځوس لمونځونه په شپه او ورځ کي. موسى عليه السلام راته وويل بيرته ورسه و خداى جل جلاله ته سوال د تخفيف وکړه. ولي چي ستا امت د پينځوسو لمونځو په شپه او ورځ کي طاقت نه لري. ما تجربه کړي بني اسرائيل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تر تا دمخه وعالجتهم اشد المعالجة. علیه الصلوٰة والسلام وایي ما بیرته رجوع وکړه و خدای ﷻ یعني هغه ځای ته چې ما دده سره مناجات کړي وه یعني سدرة المنتهی. نو پر سجده پرېوتم خدای ﷻ ته اووه مي ویل یارب خفف عن امتي. یعني دا پینځوس لمونځونه څه سپک کړه نو خدای پاک پینځه لمونځونه راکم کړه. یعني پینځه څلوېښت پاته سوه، بیا زه موسی علیه السلام ته راغلم چې خدای پاک زما د امت پینځه لمونځونه کم کړه. موسی علیه السلام وویل چې دا هم زیات دي ستا امت یې طاقت نه لري بیرته ورسه خدای پاک ته سوال د تخفیف وکړه. علیه الصلوٰة والسلام وایي چې وار وار تر موسی علیه السلام او تر خدای پاک پوري تلم او راتلم او خدای پاک پینځه پینځه لمونځونه کمول په اخیر کې چې لمونځونه پر پینځه ودرېدل، موسی علیه السلام راته وویل ورسه نور سوال د تخفیف ځني وکړه. ما ورته وویل چې ډېر وارونه خدای پاک ته ورغلم بالا شرمېږم د خدای پاک څخه لکن پر دغه پینځه لمونځو قائم یم او تسلیم یم چې زه راتېرسوم تر موسی علیه السلام د خدای ﷻ له خوا ندا وسوه یا محمد امضیت فریضتي وخففت عن امتي. ما خپل فرضي لمونځونه پوره کړه. یعني پینځوس او تخفیف د بندګانو سره مي هم وکړه یعني صورتاً که څه هم لمونځونه پینځه سوه لکن په حقیقت کې پینځوس دي لان الحسنة بعشر امثالها. کریمه "من جا بالحسنة فله عشر امثالها" په حدیث صحیح کې راغلي دي چې که چا قصد د یو ښه کار وکړی لکن د مانع په سبب یې ونه کړی یوه حسنه ورته نوشته کېږي او که یې وکړي لس ورته نوشته کېږي او که چا د یو بد کار قصد وکړی او وه یې نه کړی لم یکتب له شئ او که یې هغه بد کار یې وکړی یوه سیئه ورته نوشته کېږي. له عبد الله بن عمر رضی الله عنهما څخه روایت دی چې په اول وار لمونځونه پینځوس وه او غسل د جنابت اووه وه او غسل الثوب من النجاسة هم اووه واره وه. نو علیه الصلوٰة والسلام په کراتو سوال د تخفیف کاوه حتی چې فرضي لمونځونه پینځه سوه او فرض غسل الجنابة او فرضي پرېولله د جامې یو یو وار سوه. او په حدیث صحیح کې راغلي دي چې تاسې ډېر درود وایاست پر موسی علیه السلام ولې چې ما مهربانه زما پر امت څوک نه دی لیدلی بالا تر موسی علیه السلام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي چي علیه الصلوة والسلام یأمر الناس بالصلوة علی موسی علیه السلام.

سوال: دا تخفیف د لمونځو او د نورو عملو کمامر خو نسخ د قبل البلاغ او اهل السنة والمعتزلة په اتفاق وایي چي نسخ قبل البلاغ نه ده روا؟

ځواب: بلاغ خو و علیه الصلوة والسلام ته وسو لانه کلف بذالک ثم نسخ، او دا نسخ نسبت و علیه الصلوة والسلام ته نسخ په حق د امت هم ده ولي چي قانون شرعي دادی چي هغه څه من الامر والنهي چي په حق کي د هر نبي ثابتي سي هغه په حق کي د امت هم دي مګر نه په دلیل سره ثابت سي خصوصیت د نبي په هغه کار مثلاً نکاح د زائد تر څلورو ښځو امت ته د علیه الصلوة والسلام ناروا دی او علیه الصلوة والسلام تر نهه پوري روا سوه.

درویش وایي: چي روح البیان له انس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام وویل چي ما په لیلة الاسرا کي تر عرش لاندي اوویا نهارونه ولیدل هر نهار یي لکه ستاسي دنیا اوویا واره چي ګرده ډکه له ملکو څخه چي تسبیح د خدای ﷻ یي ویل او تقدیس د خدای ﷻ هم او تولو به دا ویل اللهم اغفر لمن شهد الجمعة (ای صلوتها) الله اغفر لمن اغتسل یوم الجمعة (ای لصلواتها) او په دغه حدیث کي هم دا زیاته سوي ده چي پر دروازي د جنت نوشته وه الصدقة بعشر امثالها "چي د خیرات ثواب یي په لس مثله دی" والقرض بثمانیة عشر" او قرض ثواب یو په اتلس دی جبرئیل ته ما وویل چي د قرض ثواب ولي تر صدقه ډیر دی. جبرئیل راته وویل چي ډیر خله سائل د صدقي سوال بېله ضرورته کوي حتی چي دی غني وي لاهم سوال کوي کالرجال المعتادین بالسوال، او قرض غوښتونکی قرض له چا څخه نه غواړي بېله ضرورته انتهی. او په بل حدیث کي راغلي دي چي ما ولیدی رضوان علیه السلام چي عشر د جنتو دی، نو ده چي زه ولیدم خوشاله سو او ماته یي مرحبا وویل او زه یي جنت ته داخل کړم او په ما یي ولیدل عجائب د قصررو او میوو د جنت چي خدای ﷻ یي د خپلو دوستانو سره وعده کړي ده مالا عین رئت ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر "وقد ورد ذالک في الحدیث القدسي ایضاً" الی اخیر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الحديث او عرض كړه سو پر ما باندي اور يعني جهنم آه.

درويش وايي: چي له حديث څخه د معراج دا معلومه سوه چي جنت او دوږخ مخلوق دي اوس هم كماهو مذهب اهل السنة والجماعة خلافًا للمعتزلة.

درويش وايي: چي د عليه الصلوة والسلام سفر بالخير تمام ته ورسېدی او له اسمان څخه پر بيت المقدس راكښته سو او له هغه ځای څخه بيرته پر براق حرم مكي ته د كعبې مباركې حطيم ته او يا بيت ته د ام هاني بنت ابي طالب راورسېدی كمامر. او دا ټوله سفر مبارک دده مبارک عليه السلام په دري يا په څلور ساعته كي پای ته ورسېدی والله على كل شيئ من العجائب قدير.

درويش وايي: چي قصه د معراج نبوي ﷺ كما سمعت تر عقولو د عوامو بلكي د غير الخواص من اهل الله تر عقولو هم لوړه ده لكن لابد من التصديق بذالک وتفويض الامر الى قدرة الله عزوجل. شعر:

راه زانداز ه برون رفته .... پی نتوان برد كه چون رفته

عقل درين واقعه حاشا كند .... عقل نه حسّا نه تمنا كند

راويان د قصې د معراج نبوي وايي چي عليه الصلوة والسلام دام هاني كور ته راغلی دا واقعه غريبه د معراج يې ام هاني ته وكړه او عليه الصلوة والسلام دې ته وويل چي زه دا قصه قريش ته هم كوم. اما هاني ورته وويل چي زه د خدای ﷻ روي تاته شفيع كوم اې زما داكا زويه چي دا قصه قريش ته هرګز مه كوه چي هغه كسان چي پر تا يې ايمان راوړی هغه به منكر سي يعني ستا دين به پرېږدي چي سهار ثابت سو عليه الصلوة والسلام د ام هاني له كور څخه حرم شريف ته وتی بيا ام هاني تر پټو تېنګ كړی چي دا قصه چاته ونه كړې عليه الصلوة والسلام پټو ځني كش كړی ددې د لاس څخه يې وكښی او حرم ته ورغلی په حطيم شريف كي دغه نفر ناست وه مطعم بن عدي ابو جهل بن هشام فرعون هذه الامة الوليد بن المغيرة.

درويش وايي: چي په بل روايت كي داسي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام چي حرم شريف ته ورغلی او په دې پوهېدی چي زه كه بيان كړم قصه د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

معراج قریش به مې تکذیب کوي او دا یې هم په طاقت نه وه چې دا د خدای ﷻ عظیم قدرت د اسراً یېت کړي، نو فکر جن او حزین ناست ؤ. نو عدوالله ابوجهل فرعون هذه الامة له یوې خوا څخه د حرم ته راغلی او علیه الصلوٰة والسلام ته کېښېنستی نو چې علیه الصلوٰة والسلام یې حزین ولیدی له پسخنده یې ورته وویل چې نوې خبره خو نه ده پېښه سوې، آنحضرت ﷺ ورته وویل چې هو پېښه سوې ده برائي شپه زه بوتله سوم یعني خدای ﷻ بوتلم. ابوجهل ورته وویل چېرې یې بوتلې؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل بیت المقدس ته یې بوتلم. ابوجهل ورته وویل چې سهار بیرته ته زموږ حرم ته راغلې؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل هو! ابوجهل ورته وویل چې زه ستا قوم راټول نه کړم چې ته دوی ته هم دا قصه وکړې لکه ماته چې دې وکړه. قال علیه السلام نعم راټول یې کړه زه به قصه ورته وکړم. ابو جهل ناري کړې یا معشر کعب بن لویٔ خلګ دباندې تر حرم ناست وه ټول له په ناره د ابو جهل حرم ته راغله. ابوجهل و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل حدث قومک بما حدثتني" ته قوم ته بیان کړه هغه قصه چې ماته دې بیان کړه علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چې زه بوتله سوم. خلګو ورته وویل چېرې؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل الی بیت المقدس. نو خدای پاک ماته راجمع کړه انبیا علیهم السلام او ما دوه رکعته لمونځ ورکړی او خبري یې ورسره وکړې. قریشو سره ناري کړې او بعضو به چک چکې سره کولې او بعشو به لاسونه پر سر کېښېښول د ډېرې خندا د لاسه او یا له تعجب او انکاره څخه دوی ورته وویل چې موږ پر اوښانو پېښې ښوروو یوه میاشت ددې خوا تر بیت المقدس پورې او یوه میاشت د هغې خوا تر حرم مکې پورې او ته وایې چې زه په یوه شپه کې هم ولاړم او هم راغلم او زموږ دې قسم وي په لات او عزیٰ سره چې موږ ستا تصدیق په دغه قصه کې نه کوو. بلکې بعضې مسلمانان په اورېدلو سره د دغسې قصې مرتد سوه نعوذ بالله من الارتداد. راوي وایي چې بعض خلګو یعنې د دغې قصې د اورېدلو سره د ابوبکر ﷺ و خوا ته په امید ددې چې دی به هم منکر سي او مرتد سي ولاړه ابوبکر ﷺ ته یې وویل چې ستا صاحب یعنې محمد ﷺ خو نن د عقل خلاف او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د نه منلو ور قصه وکړه، ابوبکرﷺ وویل که یې چېرې ویلي وي فقد صدق نو رښتیا ده. هغو خلګو ورته وویل چې په دې د منلو ور نه قصې کې دې هم در تصدیق وکړي، ابوبکرﷺ وویل چې تر دې قصې په ډېرو بعیدو قصو کې ما ده تصدیق کړی دی او هم یې کوم. هغه دا چې دی وایي ما ته خبر له اسمان څخه سهار او ماښام راځي یعني الوحي.

درویش وایي: چې هم دا سبب وګرځېدی چې ابوبکرﷺ ته لقب د صدیق ورکړل سو یعني د خدای ﷻ له خوا څخه ومعنی الصدیق الکثیر الصدق فهو للمبالغة في الصدق، او علي پر دې قسم اخستی بالله چې دا نوم د صدیق د خدای ﷻ له خوا نازل سوی دی دا نوم د خلګو له خوا څخه نه دی، راوي وایي چې بعض ددې حاضرو کافرانو بیت المقدس لیدلی ؤ، نو هغو و علیه الصلوة والسلام ته وویل چې د بیت المقدس د مسجد څو دروازې وې او محراب یې کومه خوا ته ؤ مثلاً او نورې نښانې یې د علیه الصلوة والسلام څخه طلب کړې ددوی غرض دا ؤ چې د علیه الصلوة والسلام کذب معلوم کړي. ولې چې ددوی خو سل په سله کې دا یقین ؤ چې علیه الصلوة والسلام بیت المقدس لیدلی نه دی، قال علیه الصلوة والسلام فکربت کرباً شدیداً لم اکرب مثله قط فانهم سئلوني عن اشیا لم اثبتها وکنت دخلته لیلاً وخرجت منه لیلاً.

ترجمه: علیه الصلوة والسلام وویل چې ددې پوښتنې څخه ددوی غمجن سوم چې دومره زه هیڅ وخت نه وم غمجن سوی ولې چې دوی د داسې شیانو پوښتنه زما څخه وکړه چې زما په دماغ کې مانه وه محکم کړې بلکې زه د شپې ورغلم او د شپې بیرته خني ووتم یعني ما خو یې دروازې حساب نه کړې او نه محراب، علیه الصلوة والسلام وایي چې زه په حطیم کې واریدېدلم خدای ﷻ ماته بیت المقدس کشف کړی یعني په سترګو مي ورته کتل او هغه نښانې چې کفارو غوښتې وې ورته ومې ویلې.

درویش وایي: ومثل هذا الکشف انموذج من قدرته تعالی، کفارو ورته وویل چې نښانې خو دې رښتیا دي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: مشرکانو ولې دا پوښتنه نه ځنې وکړه چې په اسمان کې دې څه شی ولیده؟

ځواب: مشرکانو ته خو د اسمان د شیانو علم نه ؤ چې دوی له علیه الصلوٰة والسلام صدق او کذب په معلوم کړی وای کذا في المواهب الدینیة یعنې په پښتو ژباړه، وروسته کافرانو علیه الصلوٰة والسلام ته وویل چې بل څه دلیل لرې پر دغه قصه چې تا موږ ته وکړه چې تر اوسه نه موږ اوریدلې ده او نه یې موږ ممکنه بولو، ددوی دا خیال او گمان پیدا سو چې شاید بیان د احوالو د مسجد اقصی په محمد ﷺ د بل چا څخه اوریدلی وي، نو راسئ ده ته دا وواياست چې ته بیت المقدس ته تللې او بیا بیرته راتلې په لار کې دې څه ولیدل چې ستا د صدق دلیل واضح وگرځي. علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چې د لارې په اوږدو کې زه ددې خوا تلم قافله د بني فلان (چې علیه الصلوٰة والسلام یې نوم واخستی او په تفاسیرو کې صرف بني فلان راغلی دی) په وادي کذا کې چې په روحا کې واقع ده چې دا د یو ځای نوم دی نژدې و مدینې ته چې په منځ کې ددې ځای او مدینې د دوو شپو لار ده "قد اضلوا ناقة" یعنې دا په هغه وخت کې چې زه متوجه او داهب د بیت المقدس پر لور وم دوی ارولې وه زه چې ور ورسیدم دوی بیده وه او یو کټوری د اوبو ډک هلته پروت ؤ هغه اوبه مې وڅښلې بیا چې قافله راسي تاسې پوښتنه ځنې وکړئ چې ستاسې ناقه پر کوم ځای درځخه ورکه سوې وه او د کټوري اوبه مو چا څښلې وې.

پوښتنه: علیه الصلوٰة والسلام ولې بې اجازې دا اوبه وڅښلې؟

ځواب: په عربو کې دا عادت ؤ چې اوبه او شیدې هر محتاج ته یې د څښلو اجازه ستنه، بیا مشرکانو ورته وویل چې زموږ د قافلې خبر راکړه علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چې زه چې راتلم دا په تنعیم کې وه چې مکې ته یو قریب ځای دی چې حاجیان له دغه ځای څخه د عمرې احرام تړي، او علیه الصلوٰة والسلام یې د اوښانو عدد هم ورته بیان کړی، او دا یې هم ورته وویل چې ستاسې قافله به د لمر ختلو سره مکې ته راورسیږي چې د قافلې اول اوښ به یو ابلک "کمر" اوښ وي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او پر هغه به دوه چو اله باندې وي يو تور او بل برقا يعني سپين او تور سره ګډ، خلګو ژړدې غره ته ميدان کړه يوه وويل چې الشمس اشرقت هغه بل ناري چې هذا والله القافلة قد اقبلت چې په مخ کې يې ابلک "کمر" اوبن دی.

درویش وايي: چې هغه کسان چې دمخه مرتد سوي وه کمامر په قول؛ راوي هغو تولو بير ته ايمان راوړی او توبه يې وکښل او مشرکان پر خپل شرک ثابت قدمه وه او دا يې ويل چې دا ټوله سحر دی.

درويش وايي: چې عجيبه عقلونه وه د اهل شرک چې په دې نښاني بيانولو کې او د هغو په رشتيا کېدو کې څه د سحر ګنجائش سته لکن حق القول من يضلل الله فما له من هاد صدق الله العظيم.

د معراج د قصې راويان وايي چې تر ليلة الاسرا وروسته هغه وخت چې لمر زوال وکړی جبرئيل علیه السلام راغلی و علیه الصلوة والسلام ته يې لمونځ ورکړی يعني جبرئيل امام سو او عليه الصلوة والسلام اقتدا پسې وکړه، د جبرئيل دا راتګ لپاره د تعليم د اوقاتو د لمونځو او هيئات د لمونځو او تعداد د رکعتونو د لمونځو ؤ.

سوال: جبرئيل علیه السلام خو په دې لمونځو کې متنفل ؤ او عليه الصلوة والسلام خو مفترض ؤ، او علما وايي چې اقتدا د مفترض په متنفل پسې نه ده روا؟

ځواب: چونکه جبرئيل دا دوې ورځې په لمونځو سره له جانبه د خدای ﷻ مامور ؤ نو دغه دغه د دوو ورځو لمونځونه پر جبرئيل هم فرض وه.

سوال: عليه الصلوة والسلام خو تر جبرئيل علیه السلام افضل ؤ، نو جبرئيل علیه السلام څرنګه امام ګرځېدی؟

ځواب: دمخه مو ووېل چې جبرئيل لپاره د تعليم راغلی ؤ، نو ځکه دی امام او عليه الصلوة والسلام مقتدي سو، نو جبرئيل علیه السلام څلور رکعته لمونځ وکړی او پر دې لمانځه يې د ظهر نوم کښېښو ددې سببه چې دا لمونځ قيام د ظهيري ؤ اى شدة الحر.

درويش وايي: چې دغه بيان مذکور د امامت او سوال او جواب موافق دی د حديث سره د بخاري او د حواشيو سره د بخاري، او روح البيان داسې بيان کړی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دى چي جبرئيل اول و عليه الصلوة والسلام ته لمونځ وركړى ثم صح يعني نـاره يې وكړه باصحابه الصلوة جامعة نو اصحاب سره جمع سول فصلى النبي ﷺ باصحابه ﷺ انتهى له دې څه داسې فهميږي چي مابينين لمونځ عليه الصلوة والسلام دوه واره وكذاره مرةً مقتدياً بجبرئيل عليه السلام ومرةً اماماً لاصحابه والله اعلم بالصواب. وقد صرح صاحب روح البيان بما قلت حيث قال فصلوته عليه السلام بالناس كان بعد صلوته مع جبرئيل عليه السلام انتهى.

پوښتنه: ولي يې ابتدا د سهار د لمانځه څخه نه وكړه او سره ددې چي اول لمونځ د اسرا د شپې وروسته خو د سهار لمونځ و؟

ځواب: د سهار د لمانځه كول خو پر عليه الصلوة والسلام هغه وخت فرض ګرځېدى چي دى يې په هيئت پوه سوى واى. په صبح كي خو عليه الصلوة والسلام په كيفيت نه و خبر لمامر ان جبرئيل نزل بعد ما زالت الشمس بامره تعالى. والحاصل جبرئيل عليه السلام په يوه شبانه روز كي پينځه لمونځونه په اول اول وخت كي وركړه او په دويم شبانه روز كي يې په اخير اخير وخت كي ادا كړل. او امامة د جبرئيل عليه السلام په نزد د باب الكعبة المشرقة و. وروسته تر دوو ورځو جبرئيل عليه السلام و نبي كريم ﷺ ته وويل "يا محمد عليه السلام هذا وقتك ووقت الانبياء قبلك والوقت مابين الوقتين" دا چي تاوليدى وخت دى د لمونځو ستا او ستا د امت د لمونځو لان الامة تبع له. او وخت د ټولو انبياوو چي تر تا دمخه تېر سوي دي. او ټوله وخت د ټولو لمونځو په منځ كي د ددغو وختو دى چي اول او اخير دي يعني كما رئيت وعلمت.

پوښتنه: جبرئيل عليه السلام ورته وويل چي دغه وختونه ستا د لمونځو او د ټولو انبياوو د لمونځو وختونه دي، نو پوښتنه داده چي دا پينځه لمونځونه خو له خواصو څخه د عليه الصلوة والسلام او دده د امت دي. او بل نبي په مجموع د دغو پينځو لمونځو نه دي مكلف سوي بالاجماع فكيف يصح قول جبرئيل و وقت الانبياء عليهم السلام؟

ځواب: د جبرئيل عليه السلام د قول معنى داده چي هذا الوقت المحدود بين

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الطرفين مثل وقت الانبياء قبلك فانه كان ايضا محدوداً بين الطرفين اى الاول والآخر وان كان لبعض الانبياء صلوة واحدة ولبعضهم اثنان منها. والخاصة لهذه الامة هي مجموع الخمسة بالكيفية المذكورة فافهم.

درویش وايي: چي د سيدتنا ام المؤمنين عائشةؓ څخه روايت دی چي پينځه سره لمونځونه دوه دوه رکعته وه په ابتدا کي يعني تر اسرا وروسته بعض راويان وايي چي تر هجرت وروسته يوه مياشت. بعض راويان وايي چي وروسته تر هجرت لس ورځي په لمونځو کي د اقامت په ماپښين او مازديگر او ماخستن کي دوه دوه رکعته زيات سوه الا ظهر يوم الجمعة چي هغه دوه رکعته پاته سوه يعني چي د جمعي په ورځ يې په جماعت سره په جامع مسجد کي کوي او که په قريا يا کليو کي وي او يا په ښار کي لکن د جمعي لمونځ د جامع مسجد څخه پاته سو! د هغو خلگو لپاره د ماپښين لمونځ څلور رکعته دی، او د سهار لمونځ پر هغه دوه رکعته پاته سو لطول القرائة او د ماښام په لمانځه کي يو رکعت بالا سو چي درې سو، دا خو حال د مقيم و، او د مسافر لپاره څلور رکعتي لمونځونه يعني ظهر، عصر والعشاء پر حال سابق پاته سوه يعين دوه دوه او مغرب پر خپل حال دی مسافر لره هم.

سوال: د خدای ﷻ حکمت څه دی چي پينځه لمونځونه يې د عليه الصلوة والسلام پر امت فرض کړه؟

ځواب: چونکه هغه حواس انساني چي له هغو څخه گنهونه صغائر يا کبائر صادرېږي په اغلبو انسانانو کي پينځه دي يعين سمع، بصر، يد، رجل او لمس، نو لمونځونه هم پينځه سوه تاچي د هغو گنهو چي د دغو حواسو چي پينځه وه هغه په برکت د دغو لمونځو محوه وگرځي.

درويش وايي: چي قيد د اغلب احتراز دی له گونگي څخه.

سوال: د بعضې بلکې له ټولو حواسو څخه گاهي گاهي گناه کبيره هم صادرېږي كالبهتان والغيبة مثلاً له ژبې څخه او سمع د قبول پر وول د بهتان او غيبت د ژبې له حاسه څخه د سمع، او غلا کول يا سړی ناحقه وژل د لاسو او پښو څخه وعلى هذا فقس، او علماء وايي چي کبائر گنهونه خاص په توبه سره محوه کېږي ليس الا.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: دا محوه حال دی د کامل انسان یعني کامل مسلمان خو ګناه کبائر نه کوي غاية حاله الصغيرة وهي تمحوها الصلوة الخمس.

درويش وايي: چي په هغه حديث صحيح کي چي عليه الصلوة والسلام مخاطبًا لاصحابه وايي "ارئيتم (تاسي خبر راکړئ) لوکان بباب احدکم نهراً يغتسل منه في اليوم والليلة خمس مرات (که چېري په دروازه کي د يوه ستاسي وياله وي، چي دی غسل کوي له هغې ويالې څخه په شبانه روز کي پينځه واره) اکان يبقى ذالک من درنه شيئًا (آيا پرې به ږدي داغه پينځه واره غسل دده له خيرو څخه يو شی) قالوا يا رسول الله ﷺ (اصحابو ورته وويل يا يعني خيره يې نه پاتېږي) قال عليه السلام فذالک مثل الصلوة الخمس يمحوالله بهن الخطايا انتهى" و هغه ما قلنا في حکمة الصلوة الخمس اشاره ده.

درويش وايي: چي له حضرت عائشي رضي الله عنها څخه روايت دی، دا وايي چي "فقد رسول الله ﷺ لکن اسرى بروحه" بيا يې وروسته يو اوږد حديث له انس بن مالک رضي الله عنه څخه د بخاري رانقل کړی دی چي هغه حديث هم پر دې دلالت کوي چي اسرأ په حال کي د خوب وه؟

ځواب: حديث د عائشي رضي الله عنها خبر واحد دی والاجماع قد انعقد على ان الاسرأ المذکور في القرآن کان بجسده وروحه وقد ذکرنا تفصيله والکلام في اسناد الحديث المذکور الى عائشة رضي الله عنها ويدل على ان في اسناده شيئ ان الاسرأ کان قبل الهجرة فتدبر.

درويش وايي: چي بعضي مفسرينو توجيه د قول د سيدتنا عائشة رضي الله عنها داسي بيان کړې ده چي دا بيان د هغه وخت د اسرأ کوي چي دا په مدينه کي وه بعد الهجرة و عليه الصلوة والسلام ته ورواده سوې وه. او هغه معراج لکه دا چي وايي په يوازي روح سره ؤ او هغه اسرأ چي په روح او جسد دواړو سره وه کما وقع عليه اجماع السلف والخلف هغه قبل الهجرة په مکه مکرمه کي واقع سوې ده فلا منافات بينهما مع قطع النظر عن حال الاسناد.

درويش وايي: چي دا ځواب د قول سره د شيخ اکبر محي الدين ابن عربي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قدس سره موافق دی چي هغه وايي چي معراج د عليه الصلوة والسلام څلور
دېرش واره واقع سوی دی، يو وار په روح او جسد دواړو سره وهو المراد ههنا
يعني في قوله تعالى "سبحان الذي اسرى بعبده الآية" او نور تول معراجونه د
عليه الصلوة والسلام په روح سره وه يعني في حالة النوم.

درویش وايي: چي هغه حديث چي بخاري په طول سره راوړی دی او مسلم
مختصر راوړی دی په تفسير کي ددغه آيت "سبحان الذين اسرى الآية" چي هغه
صريح دی په دې کي چي دا اسرا د خوب په حالت کي ؤ كما يظهر من مطالعة
البخاري ومسلم او موږ دمخه اجماع پردې رانقل کړه چي دا اسرا په روح او جسد
دواړو وه او په حالت کي د يقظه وه. نو ددغه طويل حديث د بخاري او مختصر د
مسلم ځواب به څه ؤ؟

ځواب: بغوي رح وايي چي زموږ شيخ او استاذ رحمه الله وايي چي بعض اهل
حديث وايي چي موږ نه دی پيدا کړی يو حديث په کتاب کي د محمد بن
اسماعيل البخاري رحمه الله او په کتاب کي د مسلم رحمه الله چي ځای د تنقيد دي
وګرځي مګر نه دغه حديث مطول في البخاري او مختصر په مسلم کي الذي
يدل على ان الاسرا في المنام او پړه يې پر شريک بن عبد الله چي راوي ددې
حديث دی واچول، يعني چي دا روايت د شريک منکر دی. او بغوي رح بل ځواب
د خپل شيخ الامام څخه هم رانقل کړی دی، درويش وايي چي زه نه په پوهېږم
والله اعلم بالصواب.

درویش وايي: چي شايد مطالعه کونکي ددې تفسير به وايي چي تا څومره
تفسير ددې آيت "سبحان الذي آه" اوږد کړی؟ جوابًا وايم چي معراج په بل نامه
اسرا له مهماتو څخه د معجزو د آنحضرت ﷺ وه، او پر ته تر دغه آيت بل ځای
په قرآن مجيد کي نه ده ذکر سوې، نو مجبورًا لخدمة القرآن العزيز ولاثبات هذه
المعجزة العظمى لرسوله الكريم ﷺ دومره تطويل او اطناب مي وکړی او تاسي
دمخه واورېدل چي په دغه اسرا کي اختلاف هم ؤ پر ؤ چي په حال کي د يقظه ؤ او
که د خوب ؤ عزيزانو مطال کونکو د تفسير ايوبي درويش لکه راوړی بيان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دغونه تقريبا په تفاسيرو کي ليدلی دی خصوصا په روح البيان کي هغه مي نه کړی رانقل له سببه د عدم الاعتماد علی النقل المذکور في التفاسير او يا له جهته څخه ددې چي زه نه يوهېدم دادی عذر د اطناب في تفسير الآية المذکورة.

إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ①

په تحقيق خدای ﷻ اوريدونکی دی دا قول د عليه الصلوة والسلام يعني يعلمه اقواله او ليدونکی دی د افعالو د عليه الصلوة والسلام ولو في ظلمة الليل.

يوه سه: چي مراد له سماع او ابصارو څخه سماع په حاسة د سمع نه ده. او داغه رنګه د ليدلو مراد ليدل په حاسة البصر نه ده لان تينک الخاصتين تقتضيان الجسمية وهو تعالی منزه عن الجسمية بل المراد بالسمع العلم بالمسموعات والبصر العلم بالمبصرات وقيل هما صفات غير العلم قائمتان بذاته تعالی يتعلق صفة السمع بالمسموعات وصفة البصر بالمبصرات.

يوه سه: چي په دې آيت کي اشاره ودې ته ده چي دا اسرا لپاره د پورته والي د منزله د عليه الصلوة والسلام او لپاره د اعزاز د عليه الصلوة والسلام والا فالاحاطة باقواله وافعاله عليه السلام حاصلة تعالی بلا حاجة الی الاحضار في جنابه تعالی.

وَءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ وَجَعَلۡنَٰهُ هُدٗى لِّبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُواْ مِن دُونِي وَكِيلٗا ②

او مونږ ورکړی موسی عليه السلام ته کتاب يعني تورات او ګرځولی مونږ موسی يا تورات لارښوونکی د اولاد د اسرائيل يعني يعقوب چي مه اخلئ ماسوا له ما څخه وکيل يعني رب چي تاسي خپل کارونه و هغه ته ورسپارئ ماسوا له ما څخه.

درويش وايي: چي اصل د "الا" ان لا وه، نو روح المعاني وايي چي ان مفسره دی په معنی د ای، او ابو البقا او مظهري تبعا له وايي چي د ان مفسره د هغه فعل دی چي کتاب دلالت پر کوي تقديره کتبنا اليهم ان لا تتخذوا الخ، او بعض مفسرين وايي چي کتاب متضمن معنی لره د قول دی نو ان تفسير د قول دی. ای قلنا لهم لاتتخذوا الخ، او يا مقدر به حرف سره دی والتقدير لان لاتتخذوا آه.

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾

منصوب دی په حذف د حرف ندا ای یا ذریة، اې اولاد د هغه چا چې بار کړي موږ دوی سره د نوح عليه السلام یعني په کښتئ کې، نو هغه ته موږ نجات ورکړی له غرق څخه. په تحقیق ؤ نوح عليه السلام شکر کوونکی بنده.

پوه سه: چي "شکور" صیغه د مبالغې ده ای کثیراً شکراً.

پوه سه: چي په دې کې تذکیر دی د انعام د خدای جل جلاله پر بني اسرائیلو باندي په نجات ورکولو سره د نیکه ګانو ددوی له غرق څخه په واسطه د رکوب د نیکه ګانو ددوی سره د نوح عليه السلام په کښتئ کې.

درویش وایي: چي په صحیح حدیث کې چي روایت یې ابن مردویة له ابي فاطمه څخه کړی دی چي نبي عليه السلام وویل چي نوح عليه السلام به چي یو کار کاوه که لوی وای که کوچنی دا بې ویل "بسم الله والحمد لله" فسماه عبداً شکوراً، او طبراني د سعد بن مسعود الصحابي رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي نوح عليه السلام چي خدای پاک عبداً شکوراً وبالله له دې سببه چي ده به خوراک وکړی یا به یې اوبه وڅیښلې یا به یې کالي واغوستل. یا به یې نور ورته کارونه وکړه، نو د خدای پاک حمد به یې وایه.

فائده: په ذکر د حال د نوح عليه السلام خبرتیا ده د بني اسرائیلو چي تاسي خو هم د نوح عليه السلام له اولاده څخه یاست باید چي کړه وړه ستاسي د نوح عليه السلام وای یعني الحمد لله والشکر علی نعمه تعالی.

وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ

حکم قطعي او وجي مبرم کړي دي موږ و اولاد ته د اسرائیل چي یعقوب یې نوم دی او اسرائیل یې لقب دی چي معنی یې عبد الله په عربي ژبه کي ده په تورات کي، تاسي به فساد کوئ په مځکه کي دوه واره یعني ارض الشام، او ابن عباس او قتاده رضي الله عنهم وایي چي "الی" په آیت کي په معنی د "علی" ده ومعنی الآیة قضینا (بالمعنی المذکور آنفا) پر بني اسرائیلو في الکتاب ای اللوح المحفوظ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او "لتفسدن" جواب دی د "قضینا" لان القضا المقطوع جاري مجری القسم ده، او یا جواب دی د قسم محذوف ای والله لتفسدن.

سوال: افساد خو مذکر دی. نو مرتین په تانیث څرنګه راغلی؟

ځواب: په تاویل د افساد په افسادة سره.

پوه سه: چې اول افساد د بني اسرائیلو مخالفت وُ د احکامو د تورات او محرمات یې بې پرخره کول او قتل د شعیب بن امضیا علیه السلام وُ. او دوهم افساد یې قتل د زکریا او دده د زوی یحي علیه السلام او اراده د قتل د عیسی علیه السلام وه، او بعض مفسران وایي اول یې قتل د زکریا علیه السلام وُ. او دوهم یې قتل د یحی علیه السلام او قصد د قتل د عیسی علیه السلام وُ.

وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ۝٤

او تاسي به کبر کوی د طاعته څخه د خدای جل جلاله او د ظلم پر انبیا علیهم السلام.

پوښتنه: انزال او وحي خو موسی علیه السلام ته کېدې نو ګرده بني اسرائیل یې څرنګه مخاطب کړه؟

ځواب: وحي و موسی علیه السلام ته وحي دي ودوی ته "لانهم مخاطبون بما انزل الی موسی لانه نبیهم"

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَا

چې راسي یعني ورسېږي وخت د عقاب د اول وار. مونږ به مسلط پر تاسي کړو بعض بندګان زمونږ

بعض مفسرین وایې چې اول د بندګانو سنجاریب ومن اهل نینوی والیه ذهب سعید بن جبیر رح. او قتادة رح وایي چې مراد جالوت وجنوده دي الذي قتله داود علیه السلام او ابن اسحاق وایي چې مراد بخت نصر البابلي دی بغوي رحمه الله وایې "وهو الاظهر.

أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ

چې د رکونکی به وي د جنګ او قوة سخت

سوال: مسلط پر بني اسرائیلو هر څوک چې وُ هغه خو کافر وُ، نو اضافت

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

خداى ﷻ وځان ته څه رنګه وکې " حيث قال عبادا لنا؟
ځواب: دا اضافت او نسبت د پاره د تشريف د مضاف نه دى بلکه دا نسبت په اعتبار د دې دى چي دغه عباد مظهر ده اسم الٰهي اى " المنتقم والمذل دى.

پوه سه: چي بخت نصر د مجوس څخه د بابل ؤ او بخت معنا ابن او نصر د يو بت نوم دى چي دا هلک د هغه بت سره چا اېښى ؤ يعنى ارمونى ؤ پلار يې نه وو معلوم، نو ځکه يې د نصر بت زوى وباله.

فَجَاسُوا خِلَٰلَ الدِّيَارِ ۚ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ۝

نو دوى يعني هغه دښمنان ستاسي به يرغل راوړي ګرځي به ستاسي د کورو په مابين کي (يعني ستاسي طلب به کوي چي قتل مو کړي) او دا وعده د عقاب ستاسي يوه وعده د جانبه څخه د خداى ﷻ ده چي خامخا به کېږي.

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ

وروسته رد کړه موږ تاسي ته يا بني اسرائيل غلبه پر هغو کسانو چي تاسي يې خلال الديار کي قتل کولاست. بيضاوي ﷫ وايي چي دا کرة او غلبه د بني اسرائيلو په دې ډول منځ ته راغله چي د بهمن د اسفند يار زوى چي سلطنت د نيکه کشتاسف بن لهزاسف په لاس ورغلى په زړه کي شفقت پر بني اسرائيلو پيدا سو، نو بهمن د بني اسرائيلو ټول بنديان رها کړه او دانيال يې پر دوى حاکم کړى، او هغه کسان چي په بيت المقدس کي موجود وه " من اتباع بخت نصر پر هغو په قتال غالب سوه او بعض مفسران وايي چي داود ﷵ پر جالوت چي د اتباعو د بخت نصر ملک وو مسلط کړى او جالوت يې قتل کړى.

وَأَمْدَدْنَٰكُم بِأَمْوَٰلٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَٰكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ۝

او مدد مرسته موږ وکړه د تاسي سره په مالو يعني اغنيا وګرځېدلاست او په زامنو سره (بنات خداى ﷻ نه کړى ذکر د دې سببه چي منځ ته د دښمن بنين دربېږي لا البنات) او موږ تاسي وګرځولاست ډېر نفر درلودونکي.

پوه سه: چي نفير جمع د نفر ده لکه عبيد جمع د عبد ده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: نفر په اصطلاح کي هغه قوم ته وايې چي سره جمع سي د پاره د تګ و دښمن ته والمعنى ههنا چي تاسي موږ د پر کړاست چي د دښمن د مقابلې توان او طاقت مو درکړې.

إِنْ أَحْسَنتُمْ أَحْسَنتُمْ لِأَنفُسِكُمْ ۖ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا ۚ

که تاسي ښه کار وکړی يعني طاعت د خدای ﷻ او ځانونه منع کړئ د معاصي و څخه دا هغه کار د ځانو د نفعې لپاره به وکړئ (ولي ثواب يې تاسو ته درکول کېږي او خدای ﷻ ستاسي د طاعت څخه غني دی کريمه" والله الغني وانتم الفقرا) او که تاسي بد کارونه وکړئ لکه "فساد في ارض الله" نو ضرر يې وتاسي ته راجع دی "في الدنيا والآخرة"

پوښتنه: د ضرر د رسېدو لپاره خو عليها يعني صلة د ضرر على دی نو د څه حکمت الهي لپاره کلمه د لام ذکر سول؟

ځواب: لپاره د مناسبت دهٔ "لانفسکم"

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ

چي راسي وخت د عقوبت آخيره

پوه سه: چي کلمه د لام متعلق په محذوف پوري دی ولم يذکره لدلالة ماسبق عليه اى "بعثناهم"

ترجمه: چي در بد کړي موخان ستاسي يعني چي اثار د غم به ستاسي په مخانو کي معلومېږي.

درويش وايي: چي دا علامه د شدت د مسائة او غم ده.

وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا ⑦

معطوف دی پر "ليسوٴا" باندي والمعنى او چي دوی يعني ستاسي دښمنان داخل سي و مسجد ته بيت المقدس واطرافه په داسي شان او شوکت لکه چي اول وار داخل سوي وه، او چي هلاک کړي هغه ځايونه چي بني اسرائيلو غلبه پر کړې وه.

درويش وايي: چي د دې ايتو په واقعاتو کي لوی اختلاف دی، نو زه به د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دوو معتبرو تفسيرو قولونه را نقل کړم، نوره فيصله دي په خپله علماء وکړي يو تفسير حسيني چې تصنيف د حسين الکاشفي رحمه الله دی چې په هرات کې يې مزار دی او دا تفسير ډېر قديم دی تر مظهري رح او روح البيان او روح المعاني وغيرهما مقدم دی لکن په فارسي لغت دی چونکه د اکثرو د پښتو ملايانو او طالبانو د فارسي ژبې سره علاقه نشته، نو ځکه دا دا تفسير عزيز څوک نه هديه کوي، او بل تفسير بغوي دی چې د محمد بن اسحاق رح چې د مغازي وا او د سيرت نبوي ﷺ کامل تاريخ دان دی او لوی پوهان دی" والتوفيق من الله ﷻ دا قصه را نقل کړم.

درويش وايي: چې چونکه بيان د دفعه اول او د دفعه ثاني په مختصر ډول حسين کاشفي رح راوړی دی او په بعض ځايو کې د ده بيان د بيان سره د ابن اسحاق موافقت لري اول به د تفسير حسيني د ده فصيح خوږه ژبه فارسي بې را نقل کړم ولې چې اکثر پښتانه په فارسي ژبه پوهېږي ولې چې فارسي د ايران ټوله وګړي په پوهېږي ولې فارسي يې ابائي ژبه ده او دغه رنګه په افغانستان کې شمالي برخه په ښه ډول په پوهېږي پاته وګړي د جنوبي افغانستان ماسوی د پښتو څخه په فارسي ژبه ښه پوهېږي پښتانه په خپله ملامت دي ولې فارسي نه زده کوي چې پنج کتاب ګلستان او بوستان سعدي شيرازي او ديوان حافظ هم وايې او مثنوي تر يو ځايه پر يو عالم متبحر فارسي دان ووايې مکالمه په فارسي که يې نه سي زده اما په فارسي عبارات په کتابو د لغتو يا د فارسي تفاسيرو لکه تفسير حسيني ډېر ښه پوهېدای سي او دغه کتابونه فارسي چې ما بيان کړه تر يوه کال په کم وخت کې ښه زده کولای سي علماء وايې چې افصح د ژبو وروسته تر عربي فارسي ژبه ده. نو زما خو ټولو طالبانو پښتنو ته دا وصيت دی چې مذکوره فارسي کتابونه پر يو فارسي دان متبحر عالم ووايې تا چې ټولو فارسي تفسيرو ته لار سمه سي او د لغت کتابونه چې ترجمه د عربي الفاظو په فارسي کوي لار به يې همواره سي.

دا دی اوس د حسيني کاشفي ده بلاغت ډک الفاظ واورئ (درين قصه اختلاف بسيار است وهر مفسري نقل که باو رسيده ايراد نموده، وقول اصح واشهر که در

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مختار القصص والسير وغير آن از كتبي كه در اخبار انبيا عليهم السلام نوشته چنانست
چون سلطنت بني اسرائيل در ولايت شام وبيت المقدس بصَدِيقه (بضم الصاد
وفتح الدال وسكون اليا وفتح القاف وفي آخره ها) رسيد از اولاد سلما" و او مرد
ضعيف الحال واعرج بوده ملوک اطراف طمع در ولايت ايليا بسته متوجه ان
شدند" اول سنجاريب ملک موصل بيامد ومتعاقب او سلما پادشاه ازربايجان رسيد
وهر دو تلاش قبضه بيت المقدس نمود باينکديگر محاربه اغاز نمودند ، آتش قتال
ميان ايشان اشتعال پذيرفت ودرياي مبارزت از صرر مخاصمت بموج در آمد ،
سپهداران سپه درهم فگندند ، صداي مرگ درعالم فگندند . زپيکان عالمي را
ژاله بگرفت ، زخون روي زمين را لاله بگرفت ، عاقبت سطوت آلهي ظهور نموده
هر دو لشکر از يک ديگر مهزم گشتند وغنيمت ايشان بدست بني اسرائيل افتاد ،
ديگر باره بادشاه روم وملک صقاليه وسلطان اندلس هر يک بالشکر کرار جرار همه
تيغزن ونيزه گذار در بيت المقدس جمع شدند ، وچون رتبه شرکت سلطنت بر
نتابد ايشان نيز آغاز نزاع گردند ، بلشکر ارايي وتبرد آزمايي قيام و اهتمام نمودند
در افتادند همچون شير غران ، بگرز ونيزه وشمشير بران ، بنو اسرائيل
دعايي : "اللهم اشغل الظالمين بالظاليمن واخرجنا من بينهم سالمين غانمين آغاز
کردند ، ونکبت ونکباي غبار ادبار برديده آن خاکساران پاشيد ، هزيمت را غنميت
دانست دلهاي شان بر فرار قرار گرفت از يکديگر گريزان شدند ، اموال ايشان
بدست بني اسراييل افتاد چون غنائم پنج لشکر عظيم در حوزه تصرف اوردند"
بحکم کريمه ، ان الانسان ليطغى اراه ستغنى ، سر تجبر از گريبان عصيان بر
اورده ودست تغلب از استين طغيان بيرون کرده حکم تورات را بر طرف نهادند ، هر
چند ارميا پيغمبر ايشان پنداد وگفت هر انچه در تورات مقرر شده آن کنيد واين
فساد مکنيد و در معرض سخت آلهي مبائيد نشنيدند ، حق سبحانه تعالى بخت
نصر مجوسي که کاتب سنجاريب بود وبعد از فوت او بحکم ووصيت سنجاريب
ملک باو رسيد بر ايشان يعني بر بني اسرائيل گماشت تا بيامند وبا ايشان حرب
کرده غالب آمد ومسجد بيت المقدس ويران ساخت تورات را بسوخت وهفتاد هزار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کسان بني اسرائيل غلام وبنده گرفت واين عقوبت اول بود، بعد ازان کورش همداني که زني از بني اسرائيل در نکاح او بوده ازين حال خبر يافت مال بسيار گرفت وسه هزار (۳۰۰۰) بنا وسائر عمله باخود اورد وسي سال بعمارت بيت المقدس وولايت ايليا اشتغال نمود تا بحال اول در آمد. وديگر بار بني اسرائيل خوش وقت شدند واموال و اولاد ايشان رو بازديا نهادند، باز سوداى مخالفت از نهاد ايشان سر زد ويحيٰى معصوم بقتل رسانيدند وقصد قتل عيسىٰ عليه السلام کردند عقوبت دوم در رسيد وطرطوس رومي بر ايشان غلبه کرده ديگر بار مسجد بيت المقدس خراب ومنهدم نمودند" و اندوختهاى ايشان بغارت بردند کما قال الله تعالى "فاذاجا آه" دا ؤ عبارت د تفسير حسيني.

درويش وايي: چي بغوي رح چي د محمد بن اسحاق څخه نقل کړي دی د دې دوو قصو هغه ډېر طويل بيان او په عربي ژبه دی زه به کوشش وکړم چي هغه عبارت چي ترجمه يې في الجمله اسانه وي هغه به عربي عبارت ذکر کوم او که يې ترجمه گرانه وه د هغه عبارت به پښتو ترجمه کوم.

قال البغوي قال محمد بن اسحاق کانت بنو اسرائيل فيهم الاحداث والذنوب (نوي کارونه او گنهونه) وکان الله في ذالک متجاوزا عنهم محسنا اليهم (او خداى وو چي د دغو بد کار دوى ته عفو کوله او احسان يې ورسره کاوه) وکان اول ما نزل بهم بسبب ذنوبهم ان ملکا منهم کان يدعىٰ صديقه (يو باچا د دوى چي په نامه د صديقه بلل کېدی په ضمه د صاد او فتح د دال او قاف) وکان الله تعالى اذا ملک الملک عليهم بعث معه نبيا يسدده ويرشده (او عادت د خداى جل جلاله دا وو چي يو نوى بادشاه د دوى مقرر سو د هغه سره به يې نبي هم را استاوه چي هغه نبي وبادشاه لاربښونه وکړي او پر سمه لار يې روان کړي) لا ينزل عليهم الکتب انما يؤمران باتباع التورات والاحکام التي فيها (پر هغو نبيانو کتابونه نه نازلېده بلکه مکلف په اتباع د توراة او د احکامو د تورات) فلما ملک ذالک الملک (يعني صُديقه) بعث الله معه شعينا ابن امضيا وذالک قبل مبعث زکريا ويحيٰى وعيسىٰ عليهم السلام (د صديقه په وخت کي خداى په نبوة را واستاوه

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

شیعا) وشعیا هو الذي بشر بعیسی ومحمد علیهما السلام (او شعیا هغه څوک چي زیری د نبوة د عیسٰی او محمد علیهما السلام یې بني اسرائیلو ته وکړی) فملک ذالک الملک بني اسرائیل وبیت المقدس زمانًا فلما طال علی بني اسرائیل الزمان والعیش "نو یې اثر د هغه آیت" ان الانسان لیطغٰی ان راه استغنٰی" بېرته دوی نافرماني د ثروات او رنګارنګ ګنهونه یې او د شیعا بن امضیا علیه السلام وخبرو او وعظ ته یې اهمیت نه ورکاوه. نو دخدای جل جلاله د عذاب وخت ورسیدی، نو سنجاریب چي بادشاه د بابل ؤ چي شپږ لکه سپاه ورسره راهي سو او د بیت المقدس په شاوخوا وارول او صدیقه په دغه وخت کي مریض سو پر پنډۍ یې یو دانه پیدا سوې وه، نو شعیا علیه السلام ورغلی صدیقه ته وویل "یا ملک بني اسرائیل ان سنجاریب ملک بابل قد نزل بک هو وجنوده بستمائة الف رایة (بیرغ) او بني اسرائیل ډېر وېرېدل او سره متفرق سوه، نو پر صدیقه دا خبره ډېره درنه سوه، نو صدیقه وشعیا علیه السلام ته وویل یا نبي الله تاته وحي نه دي راغلي د جانب څخه د خدای جل جلاله چي ماته خبر راکړې چي زموږ او د سنجاریب او د لښکر د ده تر مابین به خدای جل شانه څه فیصله وکړي شعیا علیه السلام ورته وویل چي وحي ماته نه دي راغلي لږ وخت وروسته شعیا علیه السلام ته خدای پاک وحي راستولې چي ورسه ملک ته د بني اسرائیلو ووایه چي وصیت وکړه او پر خپل ځای یو بل څوک ستا د اهل بیت څخه خلیفه وګرځوه، نو شعیا ملک بني اسرائیل صدیقه ته ورغلی او د وحي مضمون یې ورته بیان کړی چي ته مرې خلیفه وټاکه دا خبر چي صدیقه د شعیا څخه واورېدی نور یې غم زیات سو او مخ پر قبله سو دوه رکعته نفل یې وکړه او په زاریو او بغارو سو د خدای ته په مخلص زړه او داسي یې وویل "اللهم رب الارباب واله الآلهة (ای مالک د خدایانو باطله ؤ چي مراد ځندي بتان دي) یا قدوس المتقدس یا رحمٰن یا رحیم یا رؤف الذي لا تاخذه سنة ولا نوم اذکرني بعملي وحسن قضائي علی بني اسرائیل وذالک کله منک وانت اعلم به مني سري وعلانیتي لک وکان صدیقه رجلا صالحا فاستجاب الرحمان دعائه.

پوه سه: چي صدیقه چي حسن ثنا د خدای جل جلاله وویل "اذکرني آه" د ذکر څخه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مراد یې کومک دی پر سنجاریب او لښکر د ده او دا چې وویل "بعملي وحسن قضائي على بني اسرائيل" په دې کې مقصد دا دی چې حسن القضا چې د عملي عطف تفسير دی د خدای ﷻ ته شفيع گرځول "لان من حسن عمله مع عباد الله يحسن الله اليه" او په دې قول کې وذالک کله "منک" يعني بتوفيقک اياى دفع د انانيت وځان ته وکړه، نو د دې سببه چې صديقه غرض دعا وه د کومک پر سنجاريب وعسکره په جواب کې دا عبارت وويل سو فاستجاب الرحمن دعائه "فافهم" وروسته خدای ﷻ وحي وکړې و شعيا علیه السلام ته چې خبر ورکړه صديقه ته چې د ده خواست خدای ﷻ قبول کړی او رحم یې پر وکړی او ورته ووايه چې خدای ﷻ عمر د ده (۱۵) كاله نور اوږد کړی، او د سنجاريب څخه مې دی خلاص کړی، نو شعيا علیه السلام ورته راغلی او د رب ﷻ پيغام يې صديقه ته ورساوه نو د دې پيغام الهي په رسولو سره د صديقه څخه بېره د زړه څخه ووتل او پر سجده وخدای ته پرېوتی او داسې يې وويل "يا الهي والهي ابائي لک سجدت وکرمت وعزمت انت الذي تعطي الملک من تشا وتنزع الملک ممن تشا وتعز من تشا وتذل من تشا عالم الغيب والشهادة انت الاول والآخر والظاهر والباطن انت ترحم وتستجيب دعوة المضطرين انت الله الذي اجبت دعوتي ورحمت تضرعي فلما رفع راسه" چې سر يې د سجدې څخه راپورته کړی شعيا ته خدای ﷻ وحي وکړې چې ملک صديقه ته ووايه چې يو مرېي د مريانو څخه خپل ته ووايه چې د انځر اوبه دې راوړي مانبام دې په ټپ يا دانه پوري وموږي نو چې سحار کېږي جوړ به وي د هم داغسې وکړه او خدای شافي الامراض هم شفا ورکړه.

درویش وايي: چې د هغه نورو الفاظو عربيه وو ترجمې ته ضرورت نسته "لمن له ادنى المام بلسان العرب" وروسته ملک صديقه وشعيا علیه السلام ته وويل چې ته د خدای جلت قدرته سوال وکړه چې زموږ او د سنجاريب به څه سر گذشت وي په آينده کې يعني جنگ به سره کوو که څه رنگه؟ خدای جل سلطانه وشعيا ته وحي وکړې چې ملک صديقه ته ووايه چې ستاسي د دښمن چاره زه کوم او تاسي د دې لوی دښمنه څخه خلاصه وم او دا دښمن ستاسي ژر دی چې صباح ته به

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هلاک سي او ټوله لښکر د ده به هلاک سي يو سنجاريب او پنځه کسه کاتبان د ده به ژوندي پاتـه سي چي صباح ورځ سوه يو سړي په زوره نعرې وهلې د ښار په دروازه کي "يا ملک بني اسرائيل ان الله قد کفاک عذرک فاخرج" د سنجاريب لوی فوج ټوله مړه پراته دي، نو ملک بني اسرائيل صديقه چي راووتی په سنجاريب پسي په مړو کي وکتل نه يې کی پيدا، نو ملک خلګ واستول په طلب کي د سنجاريب هغه خلګو سنجاريب او د ده (۵) کسه کاتبان په يوه غار کي د غره چي يو يې د کاتبانو بخت نصر ؤ. ټوله يې په يوه تناو سره تړلي ملک صديقه ته راوستل.

پوښتنه: په سر کي د قصې داسي وويل سول چي د سنجاريب شپږ لکه فوج ؤ نو دا چي ټوله په يوه وار مړه او صرف شپږ (٦) کسه ده مرګه څخه وساتل سوله، نو دا دونه مړي يې څه په وکړه ملک د بني اسرائيلو؟

ځواب: بعض مفسرين وايې چي ملک بني اسرائيل لوی لوی کندي ورته وکنيلې او هغو کندو ته يې دا دست کړي جمعه واچول.

درويش وايي: چي دا جواب د هغه قصې سره ده بدر سمون خوري يعني په بدر کي چي اويا کسه په شمول د فرعون الامة ابو جهل مردار سول عليه الصلوة والسلام حکم وکړی چي دا ټوله مړي دي په سو ځاکي چي په بدر کي وو يعني د اوبو ځا نه وو وغورځوي او خاوري دي پر واچوي چي دا قصه په بخاري او مسلم او نورو کتابو د احاديث مبارکه وو کي بلتفصيل ذکر سوې ده، راسئ بيرته قصې ته د ملک بني اسرائلو ستون سو راوي وايې چي صديقه ملک بني اسرائل چي دا شپږ (٦) کسه په يوه تناو تړلي ولېدل پر سجده پرېوتی " من حين طلعت الشمس الى اول وقت العصر شکرا الله جل سلطانه" د سجدې څخه چي سر را پورته کړی سنجاريب ته يې وويل "کيف ترى فعل ربنا بکم" ايا تاسي يې نه کړاست بحوله وقدرته " ونحن وانتم غافلون" يعني نه موږ قبلا خبر ؤ او نه تاسي چي قادر متعال به تاسي په يوه شپه د مرګ وکندي ته سپاري، سنجاريب ورته وويل چي موږ ته راغلې ؤ خبر د رب ستا او کومک د خدای ستاسي د تاسي سره

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

او رحم د خدای چي پر تاسي یې کوي د مخه تر دې چي زه راوتلم لېپاره د جنګ ستاسي "فلم اطع مرشداً" ما د لاربنود په خوله ونه کړه.

درویش وایي: چي سنجاریب قصد وکړی د جنګ د نبي اسرائیلو او یرغل پر بیت المقدس د ده کهانو دي منع کړی چي دا قصد پرېږده هزیمت دي په برخه کېږي د دهغو خبره ونه منل.

سوال: کاهنان چي کافران وه دا غیب کار ودوی ته څه رنګه معلوم ؤ؟

ځواب: په هغو زمانو کي استراق السمع و القائه الی الکهان جاري وه په زمانه کس د عیسی علیه السلام لږ بند بز پر ولګېدی د خدای ﷻ وروسته تر بعث د علیه السلام پوره بند بز پر ولګېدی "کما جا في الاحادیث الصحیحة" سنجاریب ورته زیاته کړه چي زه په دې بد بختي کي نه یم اچولی مګر خپل قلة عقل "ولو سمعت" که ما قول د مرشد قبول کړی وای او یا مي لږ عقل درلودلای ستاسي د غزا نیت به مي نه وای کړی. نو صدیقه ورته وویل چي ته او ستا پنځه کسه کاتبان خدای ﷻ د دې لپاره ژوندي نه یاست پرې ایښي چي تاسي پر خدای قدر درلودی بلکه د دې لپاره یې ژوندي پرېښوولاست "لتزداد الشقوة في الدنیا وعذابا في الاخرة" او د دې لپاره چي تاسي به خبر کړي په قدرت د خدای او په "مارئتم" سره "من ورائکم بفضل ربنا بکم" نو تاسي به وبهره وي خپل وګړي د اینده ورته قصد کولو څخه او که دا حکمت نه وای ما به تاسي وژلي وای صدیقه ورته وویل چي ستا او د "من معک" وینه تویول اهون دی علی الله "من دم قراد" (یعني منګوږ) وروسته ملک بني اسرائیل امر صادر کړی و خپلو امیرانو ته چي د دې (٦) کسانو په غاړو کي دست جمعي رسی وروا چوئ (٧٠) اویا ورځي د بیت المقدس او د ایلیا په بازار او کڅو کي ګرځوي دوې اریشني ډوډی، في نفر ورکوي. نو سنجاریب و ملک بني اسرائیل ته وویل "القتل خیر لنا مما تفعل بنا" یعني چي رسی په غاړه مو په بازارو کي ګرځوي. یعني مرګ خو یو ګړی وي او دا چي ته یې د مونږ سره کوې هره ورځ مرګ دی. نو صدیقه دوی وبندي خاني ته د قتل واستول. یعني هوري یې مره کې. نو خدای پاک وحي وکړې وشعیا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

النبي ﷺ ته چي صديقه ته ووايې چي سنجاريب او ملگري د ده مه قتل کوه،
تا چي دوى ژوندي ورسي خپل وطن بابل ته او نور خلگ وبېروي د هغه کاره
څخه چي ده وکړي، يعني يرغل پر بيت المقدس او بني اسرائيلو باندي او بنه
عزت او اکرام يې وکړه او دوى تر خپل وطن پوري ورسوه، شعيا عليه السلام چي امر
الهي صديقه ته ورساوه صديقه هم هغسي وکړه خير خو سنجاريب او نور (۵)
کسه کاتبان بابل ته ورسېده هوري خلگ پر راجمع سوه حالات يې ځندي
وپوښتل سنجاريب ټوله ما جرى هغو ته بيان کړه، نو کاهنانو د ده وده ته وويل
يا ملک بابل موږ تاته قصي او خبرونه د رب د بني اسرائيل او حال د نبي د دوى نه
وو بيان کړي يعني د مخه تر خروج ستا د بابل څخه په قصد د جنگ د بني
اسرائيل چي نبي د دوى يعني شعيا د دوى ژوندى ورسره دى تا زموږ خبره ونه
منل او دوى سنجاريب ته وويل چي داسي يو امت دى چي د خداى ملگري دي او
د وحي دروازه ورته خلاصه ده، يعني د نبي په وجود سره، نو هيڅ څوک توان او
طاقت د جنگ د دوى نه لري.

تفريع: ورتله د سنجاريب د پاره د جنگ بني اسرائيل ته ضرف او صرف يو
بېرول د دوى وه "ثم كفاهم الله من قتاله اظهار لقدرته الباهرة" خير سنجاريب
(۷) کاله ژوندى وُ چي مړ کېدى د زوى زوى بخت نصر يې قائم مقام ملک د
اهل بابل وټاکى او سنجاريب مړ سو.

دروېش وايي: چي په قصه کي د محمد بن اسحاق خو بخت لمسى د
لمسي د سنجاريب ذکر سوى دى لکن نور اهل تاريخ وايي کما مر سابقا چي
بخت نصر ارموني وُ چي اصل يې بوخت چي په ده زوى دى او نصر د بت نوم دى
چي دا هلک وهغه بت ته زانيه مور اېښى وُ، نو معنى يې دا ده چي زوى د نصر
هغه وايي چي بخت نصر معتمد کاتب وُ د سنجاريب نو ځکه قائم مقام خپل يې
وټاکى ، والله اعلم بالصواب، (۱۷) کاله د پادشاهي د بخت نصر پوره سوه او
ملک محترم د بني اسرائيلو صديقه داعي الاجل ته لبيک ووايه وفات سو " انا لله
وانا اليه راجعون" او په بني اسرائيلو کي پر مملک جنگ او جدل پيدا سو او يو د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بله سره وژل او شیعا علیه السلام ژوندی وو هر څه نصیحت چي به یې دوی ته وکړی دوی هغه نه مانه. نو شیعا علیه السلام یو جامع بلیغ نصیحت وکړی بني اسرائیلو ته شعیا علیه السلام چي د نصیحت څخه فارغه سو دوی حمله پر کول چي مړ یې کړي شیعا علیه السلام ځندي وتښتېدی په لار کي یوه درخته وه هغه پر مابین سره دوه ځایه سوه او شعیا په ننوتی شیطان یې یو ټوکر د کالو د شعیا پرې کړی، نو بني اسرائیل چي د ده د قتل لپاره پسي روان وه شعیا ځندي ورک سو شیطان د سري په بڼه دوی ته وویل چي شعیا په دغه درخته ننوتی دا یې د کالو نښانه ده نو بني اسرائیلو اره راوړه درخته یې پر مابین ورېبل او شعیا علیه السلام هم ورسره پر میانځ دوه ځایه شو، انا لله وانا الیه راجعون.

وروسته خدای ﷻ یو سړی د دوی د قوم څخه چي نوم یې ناشیة بن ناموس خلیفه او ملک وټاکی.

درویش وايي: چي معنی د ټاکلو د خدای دا ده چي د د دوی په زړو کي اتفاق پر دغه خلیفه او ملک ورواچاوه، نو هغه خلیفه سو او خدای ﷻ ارمیا بن حلیقا د سبط څخه د هارون بن عمران اخي موسیٰ علیهما السلام نبي وټاکی تا چي ملک ناشیة ته لار ورښیې او پ. وحي سره یې پر لار برابره وي.

درویش وايي: چي مظهري رح د ابن اسحاق څخه دا روایت چي ارمیا د خضر اصلي نوم دی آه دا عجبه خبره ده که ابن اسحاق ته نسبت د مظهري صحیح او که نه دا خبره ده نصه څخه د قرآن مخالفه ده. ولي چي خضر خو هغه سړی دی چي موسیٰ علیه السلام یې طالب د ملاقات سو او ځو زمانه ورسره ؤ بیا ځندي جلا سو "کما نطق به القرآن" او دا موجوده واقعات خو وروسته د موسیٰ علیه السلام تر وفات پېښې سوي دي، نو داسي خبري راوړه په تفسیر کي ناوړه او نازیبا دي فتدبر.

راویان وايي چي بیا نوي نوي کارونه په بني اسرائیلو کي رونما سوه او دمعاصي پر اوښانو سپاره او محارم د خدای یې تر پښو لاندي کړه، نو ارمیا علیه السلام ته خدای پاک وحي وکړې چي ورسه قوم ته دي یعني بني اسرائیلو ته نو دوی ته بیان که ما امرک به او زما سابق نعمتونه ورته بیان کړه او دوی ته خیل معاصي او نوي کارونه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ور وبنیه ارمیا علیه السلام ووېل "رب اني ضعيف ان لم تقويني (كه ته قوت نكړې را) عاجز ان لم تبلغني (عاجزيم كه ته ښونه راته ونه كړې) مخذول ان لم تنصرني (زه د خلګو د مقابلې ځخه ښو پدلی يم كه كومک راسره ونه كړې)

خدای پاک ورته ووېل چې ته نه يې خبر چې كارونه زما د مشية او ارادې ځخه پيدا كېږي او زړونه او ژبې زما په قدرت كې دي "اقلبها كيف شئت اني معك لم يصل اليک شيئ معی (زه ستا سره يم يعني بالعون والنصرة نه رسېږي يعني من الضرر چې زه معاون يم، نو ارمیا علیه السلام په مابين كې د قوم ودرېدی او حيران ؤ چې زه څه ووايم، نو خدای ﷻ الهام ورته وكړی فی الحال خطبة بليغه" چې ارميا علیه السلام بيان كړی قوم ته ثوابونه د طاعت د خدای ﷻ او عذابونه د معصيت د خدای په اخر د خطبې كې ارميا د طرف ځخه د خدای ﷻ ووېل يعني خدای ﷻ :اني حلفت بعزتي (ما قسم اخستی دی په جېل عزت سره) لا قيضن لهم فتنة (زه به قضی كوم دوی لره يعني بني اسرائيلو لره په يوه فتنه سره) يتحير فيها الحليم (چې حيران به ګرځي په هغه فتنه كې برد بار عاقل سړی) ولا سلطن عليهم جبار اقاسيا (هر آينه زه به مسلطوم پر دوی يو لوی ظالم چې سخت زړه به وي) البسه الهيبة وانزع من قلبه الرحمة (چې په هغه كالي د هيبت واغوندم پر بني اسرائيلو او زه به باسم د زړه ځخه د هغه رحمت او زړه سوی پر دوی) يتبعه عسكر مثل سواد الليل المظلم (او د هغه سره ورسره لښكر لكه تاريكه د تاريكي شپې يعني لكه تاريكه د شپې تاريكي چې سپره مې نه وي پكښې تو له خلګ په لفيټ كې نسي د هغه رنګه به د هغه فوج تو له بني اسرائيل په احاطه كې نسي) ثم اوحى الى ارميا اني مهلك بني اسرائيل باهل بابل تسلط عليهم بخت نصر البابلي (هغه ؤ چې بخت نصر په شپږ لكه عسكرو پر دوی حمله وكړه وبيت المقدس ته داخل سو او شام يې هم تر پښو لاندې كړی او د بني اسرائيلو قتل عام يې شروع كړی حتی قريب الفنا يې كړه او بيت المقدس يې لوټي لوټي كړی او خپل لښكر ته يې امر وكړی چې هر يو دې خپل د سفر بغل ډولی د خاورو ډكه كړي په بيت المقدس كې ډې وغورځوي او تورات يې په اور وسو، او بيا يې امر وكړی چې په بيت المقدس كې هر څه وګرځي د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بني اسرائیلو چي وي تر لو یه تر کشتي ترنر او ښځي تړوله دي راجمع کړه سي؛
عسکر د بخت نصر هم د ده د امر سره موافق هغسي وکړه او بخت نصر اویا زره تا بالغه هلکان د بني اسرائیلو جلا کړه نو چي غنیمتونه د لښکر د ده جمع سول او ده اراده د تقسیم وکړه هغه بادشاهان چي د بخت نصر سره ملګري وه هغو ورته وویل "ایها الملک الغنائم کلها لک واقسم بیننا الغلمان" نو بخت نصر هم هغه اویا زره غلمان پر دغو بادشاهانو چي د ده سره په جنګ ملګري وه یې وېشل هر سړي ته څلور هلکان ورسېد ه. او بخت نصر بني اسرائیل باقي درې حصې کړه یوه حصه شام ته واستول، او یوه حصه او مریان یې د ځان سره بوتلل چي په هغو کي ناشیة بن اموص ملک بني اسرائیل هم ؤ او یوه حصه یې قتل کړه نو باره بابل ته ستانه سو راوي وایي چي دا واقعه اولی وه "التي انزل علی بني اسرائیل بسبب ظلمهم وعصیانهم کما قال الله عز وجل.
فاذا جآ وعدوا اولهما بعثنا علیهم عبادا لنا اولي بأس شدید" یعني بخت نصر ومن معه من العساکر والملوک" او بخت نصر خپل بادشاهي پر مخ بېول. راوي وایي چي اهل بابل وبخت نصر ته شکایت وکړی چي ښائسته هلکان د بني اسرائیلو چي زموږ په غوښتنه تا موږ ته راکړه کما مر هغه چي زموږ کورو ته راغلي دي زموږ ښځو مخ واړاوه او د دې اسرائیلیانو سره عشق بازي کوي دا هلکان یا زموږ څخه وباسه او یا یې قتل کړه بخت نصر ورته وویل چي تاسي پوهېږئ او دوی که یې شړي که یې قتل کوي، خلګو هغه اسرائیلیان له کورو څخه لاس ترلي راویستل د قتل و ځای ته، هغو و خدای ﷻ ته بغاري کړې، چي موږ د بل یعني زموږ د پلرو د ګنهو په سبب قتل کېږو. بشارې هاتفي ږغ ورته راغلی چي زه بیر ته تاسي ژوندي کوم . خو خیر اهل بابل هغه اسرائیلیان چي ددوی په کورو کي وه هر څو زره چي وه قتل یې کړه مګر نه هغه اسرائیلیان چي بخت نصر د خپل دیار په کورو کي پرې ایښي وه چي دانیال. حنانیا. عزرایا او عیتائیل وه. راوي وایي چي څه وخت چي د بخت نصر وخت د هلاک خدای پاک رانژدې کړی، نو یوه ورځ ددغو مذکوره اسرائیلیانو څخه یې پوښتنه وکړه چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دغه د بيت المقدس په نامه خونه چي ما خرابه کړ او دغه کسان چي ما هوري په قتل ورسول، تاسي دي بيت او ددې خلګو حال ماته بيان کړي؟

هغو ورته وويل چي دا بيت الله وه او مقتولين د خداى ﷻ دوستان او اهل الله وه له اولادو څخه د انبياء کرامو عليهم السلام وه، لکن چي دوى او قوم زموږ ظلم شروع کړى او د انبياء لار يې پرېښول او د تورات احکام يې پست پشت وغورځول، نو ددوى د ګنهو په سبب خداى ﷻ ته پر مسلط کړې او چي ودي کړ هغه دي وکړه يعني "القتل والغارة والسبي" او ددوى خداى ﷻ وردوى ته عزت او کرامت ورکړى وچي هغه خداى مالک د اسمانو او مځکي دى، نو يې خيال نعمت چي صحت او عافيت او کثرة الاموال والبنين وه څندي واختل يعني ته يې پر مسلط کړې، د بخت نصر جاهل دا خيال سو چي په اسمانو کي يو بادشاه ستد چي دا کارونه کوي، نو بخت نصر دده په لاس کي نامورو کسانو ته وويل چي زما خو د مځکي سلطنت په لاس راغلى تاسي دا راته ووايې چي زه په څرنګه اسمان ته وخېژم چي د اسمان د سلطان سره جنګ وکړم او په قتل يې ورسوم؟ هغو ورته وويل چي د اسمان ختل د چا له وسه نه ده پوره او خصوصاً د رب السموات سره جنګ کول د امکان له دائرې څخه وتلى کار دى، بخت نصر ورته وويل چي يا به ماته دغه لار راښياست يا مو زه وژنم، نو هغو ټولو کسانو خداى ﷻ ته بخاري کړې او تضرع يې وکړه "فبعث الله بقدرته بعوضة" يوه غوماشه چي د بخت نصر په پزه ننوتل او د سر و مغزو ته دده يې ځان ورساوه، کرار کرار يې دده په مغزو خيل نيښ جګاوه بخت نصر ته خوب کولاى سواى او نه ارام. او سر يې له دېواله دېواله واهه سر يې دوه ځايه سو خلګو چي وکتل هغه غوماشه يې په مغزو اخته وه "ليرى الله قدرته ويحى الله من بقى من بني اسرائيل فردهم الله الى الشام، خلګ وايي درويش يې ذمه وار نه دى چي هغه دمخه چي وژل سوي وه هغه کسان هم خداى ﷻ ور ژوندي کړه.

پوه سه: چي امام حافظ محدث مظهري رحمه الله وايي چي هغه دمخه چي په باقيانده وروسته تر هلاک د بخت نصر وشام ته داخل سوه هيڅ د خداى ﷻ د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

احکامو څخه نه وه ورته معلوم. او تورات د بخت نصر په حمله کي سوځل سوی و او عزیر علیه السلام بخت نصر د مریانو په توګه بابل ته بېولی و، نو هغه هم شام ته راغلی او پر حالت زار به یې د سبایاوو شپه او ورځ ژړل او له خلګو څخه به جلا ناست و، یوه ورځ یو سړی راغلی عزیر علیه السلام ته یې وویل "مایبکیک یاعزیر؟" ده ورته وویل چې پر کتاب الله تورات باندي ژاړم چي زموږ په منځ کي اوس نسته او زموږ د دنیا او د آخرت اصلاح په تورات پوري مربوط وه، هغه سړي ورته وویل چي ستا خوښه ده چي تورات ستا په سینې او زړه کي قرار ونیسي ده ورته وویل نعم، هغه سړي ورته وویل چي ته ولاړ سه روژه ونیسه او غسل وکړه او پاک کالي واغونده بله ورځ دغه ځای ته راسه. عزیر علیه السلام ولاړی هغه سي یې وکړه بله ورځ چي هغه ځای ته راغلی هغه سړی هم راغلی یو لوښی ورسره وو. او په هغه لوښي کي اوبه وې چي دا سړی په حقیقت کي ملکه وه. هغه اوبه چي یې په عزیر علیه السلام وڅېښلې په قدرت د خدای ﷻ تورات مکمل دده په سینه کي ضبط سو، نو عزیر علیه السلام بني اسرائیلو ته راغلی او تورات "عن ظهر قلب" یې دوئ ته ووایه. نو بني اسرائیلو زیات محبت دده سره کاوه، او احکام د تورات بې څنډي زده کول. څو عمر وروسته عزیر علیه السلام وفات سو، انتهی قول المظهري په پښتو ژباړه.

درویش وایي: چي مظهري رحمه الله دا قصه په نهایت اختصار سره د عزیر علیه السلام د حال بیان کړې ده. ده هغه آیتونه پرې ایښي دي چي د عزیر علیه السلام په شان کي نازل سوي دي. چي دی چي بیت المقدس ته راغلی پر خره سپور وو، او د ابو مشکولا ورسره وه، او یوه بغل ځولۍ هم ورسره وه، او تخریب شده حال د بیت المقدس او لوټي لوټي یې ولیدل داسي وویل "انی یحي هذه الله بعد موتها" څه رنګه به خدای آباده کړي دا قریه پس له موت یعني له خراب څخه او دا خبره دده له جهته څخه د شک په قدرت کي د خدای ﷻ نه وه. بلکه د تعجب عادي د لاري او ده خر په یو ځای کي وتاړه او د خرابي قریه درختو میوه لکه اینځر انګور پاخه وه، نو څه اینځر یې وخوړل او څو دانې د اینځر یې په توکرۍ یا بغل ځولۍ کي واچول او څه انګور یې وخوړل او نور یې اوبه کړه په مشکولاکي واچول او دی د آرام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لپاره یو ځای بېږده سو "قال الله فاماته مائة عام ثم بعثه" نو خدای ﷻ دی مړ کړی سل (۱۰۰) کاله وروسته یې بېرته ژوندی کړی لپاره د اظهار د قدرت عظیم خپل جوابًا لقوله "انی یحی هذه الله بعد موتها" که څه هم هغه د عزیر د شک لپاره نه وه بلکه د تعجب د لاري خدای ﷻ به په اعجب تر هغه جواب ورکړی، نو دی د مرګ له اوږده خوبه سل کاله وروسته رابیدار سو، یعني خدای ژوندی کړی، قال الله "کم لبثت قال یومًا او بعض یوم" خدای ورته وویل "کم" څو درنګ ولته کړی عزیر علیه السلام ورته وویل یوه ورځ یا بعض د ورځي قال الله "بل لبثت مائة عام" قال الله "فانظر الی طعامک" یعني اینځر "و شرابک" یعني و لګ وروو لوسه لم یتسنه" چي هېڅ تغیر یې په دا سل کاله کي نه ؤ کړی تازه پراته وه. و دده د خره غوښي او پوستوکي ټوله خاوري سوي وه. صرف سپین هډوکي یې پراته وه، قال الله "وانظر الی حمارک (او خره ته دي وګوره) کیف ننشزها ثم نکسوها لحمًا (چي خره رنګه به یې موږ هډوکي سره یو ځای کړو، او بیا به په واغوندو غوښي قال الله تعالی "فلما تبین له ذالک قال اعلم ان الله علی کل شئ قدیر" عزیر علیه السلام ته چي دا عجائب د قدرت معلوم سوه وه یې ویل چي زما یقین سو چي خدای ﷻ پر هر شي قادر دی "ومنها احیاً هذه القریة بعد موتها".

درویش وایي: چي دا بیان د اختصار د مظهري رح دی په قصه کي د عزیر علیه السلام او دا قصه نوره هم پسي اوږده ده کما بین في موضع آخر.

درویش وایي: چي امام مظهري په خپل اوږد بیان کي یو خوب د بخت نصر هم راوړی دی چي هغه له عقل او نقل دواړو څخه بعید دی او سره ددې چي مظهري په صفحه (۴۰۵) کي ویلي دي "قال البغوي قال محمد بن اسحاق رح والله اعلم بحقیقة الحال.

درویش وایي: چي اوس بیرته د بني اسرائیلو د پاته قصې پر لور، څه وخت چي عزیر علیه السلام وفات سو بني اسرائیلو بیرته خپل احداث د دین او د تورات څخه خلاف پر کار واچول، خدای ﷻ خپل احسان له دوی څخه ونه سپماوه او رسول یې یو په بل پسي ورته راواستول، نو دوی د نبیانو د یوې ډلي تکذیب کاوه او بله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ولہ یې وژل حتی چي په اخیر کي زکریا، یحیی او عیسی علیهم السلام یې په نوبت سره راواستول او دا دري نبیان له آل څخه د داوٗد علیه السلام وه. بعض راویان وایي چي زکریا علیه السلام په خدایي مرګ مړ سو څوک وایي دوی قتل کړی. خیر یحیی علیه السلام خو یقینًا دوی شهید کړی او د عیسی علیه السلام د قتل بندوبست یې هم کړی ؤ خو هغه خدای جل جلاله اسمانو ته ځندي پورته کړی چي قصه یې اوږده ده، په دې مکافات کي خدای جل جلاله پر دوی بل باچا د بابل پر مسلط کړی چي نوم یې خردوش ؤ، نو دې باچا اهل بابل د ځانه سره راوستل او شام ته داخل سو او بني اسرائیل یې له پښو واچول مغلوب یې کړه او خردوش خپل یو غټ قومندان فوجي چي نوم یې بیوزراذان ؤ چي پر فیل به سپرېدی. هغه ته یې وویل چي ما قسم کړی دی که ما پر بني اسرائیلو غلبه وکړه زه به دوی تر هغو پوري وژنم چي ویني د دوی زما د لښکر په منځ کي بهېږي الا ان لااجد احداً اقتله. نو فوجي قومندان ته یې د بني اسرائیلو د قتل عام امر ورکړی تر څو چي ویني یې د لښکر په منځ بهېږي، راوي وایي چي قومندان مذکور بیت المقدس ته ورغلی یو ځای یې ولیدی چي په هغه ځای کي به بني اسرائیلو د خیرات حیوانات ذبح کول، نو په هغه ځای کي قومندان مذکور ولیدل چي له مځکي څخه د وینو چینه راوځي، نو قومندان ورته وویل چي یا بني اسرائیل ما شان هذا الدم؟ یعني دا څرنګه ویني له مځکي راوځي؟ دوی وویل چي د خیرات د یوه حیوان وینه ده چي خدای جل جلاله زموږ څخه نه کړی قبول او دوی ورته زیاته کړه چي موږ اته سوه (۸۰۰) کالله کېږي چي پر دغه ځای حیواني خیراتونه کوو ټول له خدای قبول کړه دغه یو یې نه دی قبول کړی، قومندان مذکور ورته وویل چي رشتیا مو نه دي راته ویلي، دوی ورته وویل که اوله زمانه زموږ وای دا خیرات به هم راڅخه قبول سوی وای لکن زموږ باداشاهي او نبوت او وحي قطع سوي "ولذالک لم یقبل منا" بیا قومندان ورته وویل چي رشتیا مو نه دي راته ویلي، دوی ورته وویل چي داغه رشتیا ده، نو قومندان مذکور اووه سوه اوویا (۷۷۰) کسه د دغه وینو پر ځای قتل کړه وینه نه ودرېدل، قومندان مذکور بیا اووه سوه (۷۰۰) ځوانان ددوی راوستل او پر هغه ځای یې قتل کړه وینه ونه

درپدل اخیر قومندان مذکور ورته وویل چې رښتیا راته ونه وایاست ترڅو او تر ښځو پورې دومره سرې والله که درپرېږدم چې اور پوه کوي "فلما رؤا الجهد ای عزم قومندان وشدة القتل" نو یې رښتیا ورته وویل، چې زموږ یو نبي ؤ چې موږ یې له ډېرو منهیاتو څخه منع کولو او د خدای ﷻ د عذاب الدنیا والآخرة بیان یې راته کاوه موږ یې تصدیق نه کاوه اخیر مو قتل کړی. قومندان ورته وویل چې نوم یې څه ؤ؟ دوی ورته وویل چې نوم یې یحیی ؤ دده د قتل را ایسته چې موږ دی دلته پر دغه ځای قتل کړی وینه جاري ده. قومندان مذکور ورته وویل چې اوس مو رښتیا راته وویل، نو یبورزاذان پر سجده پرېوتی او بني اسرائیلو ته یې وویل چې دروازې د بیت المقدس وتړئ او د خردوش فوج وباسئ. نو دی او بني اسرائیل سره پاته سوه او ده وویل یا یحیی بن زکریا قد علم ربي وربک ما اصاب قومک من اجلک" یعني ستا د قتل له سببه. او داغه رنګه خدای خبر دی قد ماقتل منهم فاهدر باذن ربک، نو وینه ودروه په اجازه د خدای عزوجل دمخه تردې چې ستا له قوم څخه هیڅ څوک نه پاتېږي، نو وینه ودرېدل باذن الله تعالی او یبورزاذان قتل د بني اسرائیل متوقف کړی. او قومندان مذکور داسې وویل "آمنت بما آمنت به بنو اسرائیل وایقنت انه لارب غیره" او بني اسرائیلو ته یې وویل چې خردوش ماته امر راکړی دی چې بني اسرائیل تر هغو پورې وژنه چې وینې ددوی د عسکرو په منځ وبهېږي او زه نه سم کولای چې دده نافرماني وکړم ولې چې ما في الحال وژني، نو ده بني اسرائیل امر کړه چې یو خندق وکني او خپل ټول مالونه که غوایې وي که آسان وي که پسون، بزې، خره او غاطري وي په دې خندق کې ذبح کړې او په ګډه به خدای ﷻ ته عجز وکړو چې یو څه باران پر دغو وینو ودا وروي تاچې دغه وینې د خردوش تر عسکرو پورې ورسېږي، دوی هغسې وکړه او وینه د خردوش تر عسکرو پورې ورسېدله. ملک خردوش خپل قومندان ته امر ورکړی چې د بني اسرائیلو قتل بس کړه دده دا ګمان ؤ چې دا ټولې سرې اوبه د بني اسرائیلو وینې دي. ثم انصرف خردوش الی بابل او بني اسرائیل تقریباً وفنا ته نژدې سوه، راوي وایي چې دویم او اخیري عذاب د خدای ﷻ دی چې پر بني

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اسرائیلو نازل کړې وهو معنی قوله تعالی "لتفسدن في الارض مرتین" اول وار تسلط د بخت نصر او دده د فوج ؤ او دویم وار تسلط د خردوش او دده د لښکرو. دا دویمه پېښه تر اولي ډېره بالا وه، وروسته د بني اسرائیلو بېرغ ختم سو او سلطنت پر دوی وه رومیانو او یونانیانو ته په لاس ورغلی، لکن په بیت المقدس کي او په نواحیو کي ددوی ریاست ؤ لکن نه وجه بادشاهۍ "وکانوا في نعمة من الله" تر څو چي بیا یې احداث شروع کړه او د تورات احکام یې پسټ پشت وګرځول بیا خدای ﷻ طیطوس بن اسیانوس رومي پر مسلط کړی، نو ددوی ښارونه یې تول ورمنهدم کړه او دوی یې وشړل او بیت المقدس داغسي خراب پاته ؤ او د بني اسرائیلو له لاس څخه ریاست او بادشاهي تول ولاړه او پر دوی جزیه ولګول سوه، حتی چي عمر بن الخطاب رضي الله عنه او مسلمانانو د هغه وخت بنا د بیت المقدس په اعلی پیمانه تکمیل ته ورسول.

پوښتنه: طغیان د بني اسرائیلو او یرغل پر دوی خو په بخت نصر او خردوش سره ختم سوه، نو حمله پر دوی د طیطوس رومي او منهدم کول د بیت المقدس کومه مرة ده؟

ځواب: خدای ﷻ وایي "وان عدتم عدنا" دا حمله د طیطوس رومي په دغه آیت کي داخله ده، والله اعلم. بغوي رحمه الله وایي چا چي دا روایت کړی دی چي بخت نصر د بني اسرائیلو سره جنګ هغه وخت کړی دی چي دوی یحیی بن زکریا علیهما السلام قتل کړی، غلط روایت دی په نېز د اهل د علم سیرت، بلکي علماء د علم سیرت متفق دي پر دې باندي چي بخت نصر چي غزا وکړه د بني اسرائیلو سره هغه وخت ؤ چي دوی شعیا علیه السلام په وخت د سلطنت د ارمیا او له وخت څخه د ارمیا او د تخریب د بیت المقدس تر مولد پوري د یحیی علیه السلام څلور سوه یو شپېته (۴٦۱) کاله فاصله وه.

عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يَّرْحَمَكُمْ ۚ وَاِنْ عُدْتُّمْ عُدْنَا ۘ

شاید خدای ستاسي "یا بني اسرائیل" وروسته تر دې عذابونو پر تاسي دې رحم وکړي "یعني که مو ایمان راوړی بمحمد ﷺ او عملونه مو خپل وکړه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

باتباع احكام القرآن" او كه تاسي عود وكړئ و معصيت ته او مخالفة الرسول" مو ږ به هم وګرځو انتقام ته ستاسي.

درويش وايي: چي خداى ﷻ رحم وكړئ پر هغو كسانو چي ايمان يې راوړئ پر عليه الصلوة والسلام لكه عبد الله بن سلام او دده د اكا زامن ﷺ وكعب الاحبار من اليهود والنجاشي ﷺ من الحبشة چي نوم يې اصحمة وو، او نجاشي په اصطلاح د حبشې و هر باچا ته وايي "وغيرهم من المؤمنين، او خداى ﷻ په بل ځاى كي د قرآن عزيز ددوى صفت كړئ دى بقوله تعالى "من اهل الكتاب امة قائمة يتلون آيات الله اناء الليل وهم يسجدون" او په بل ځاى كي بقوله تعالى "واذا سمعوا ما انزل اليهم ترى اعينهم تفيض من الدمع" بنو قريضه او بني النضير او يهودان د خيبر او د فدك په مخاصمت د عليه الصلوة والسلام يې لاس پوري كړئ او دده مبارك د قتل اراده يې وكړه او جنګونه يې ورسره شروع كړه او په عليه الصلوة والسلام يې جادو وكړئ او په خيبر كي دده په خوړو كي يې زهر ور اچولي وه، نو خداى ﷻ عود و انتقام ته ددوى وكړئ چي بني قريضه ټوله په قتل ورسول سوه "بايدي المؤمنين" او بنو النضير يې جلا وطنه كړه او پر دوى يې جزيه مقرره كړه.

وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكٰفِرِيْنَ حَصِيْرًا ۝

او موږ ګرځولې دى دوږخ د كفارو لپاره.

يوه سه: "حصير" محبس يا بندي خانې ته وايي. يعني په قيامت كي د كفارو دوږخ ابدي بندي خانه ده چي هيڅ وخت نه سي ځندي وتلاى، او "حصير" بوريا ته هم وايي چي خلګ يې اواره كړي او پر كښېني. والمعنى دوږخ ددوى لپاره بساط مفروش دى.

اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدِيْ لِلَّتِيْ هِيَ اَقْوَمُ

په تحقيق دا قرآن منزل ښوونه يعني ټوله انس او جن ته ده.

يوه سه: چي د "التي" موصوف طريقه ده يعني هغه لاري ته چي تر ټولو لارو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سمه او سيده ده يعني دين الاسلام. او دا احتمال سته چي موصوف د الشي دي كلمة وي يعني هغه كلمې ته چي اعدل الكلمات ده يعني "لا اله الا الله محمد رسول الله"

وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾

او دا قرآن زيري كوي (عطف دي پر يهدي) مؤمنانو ته هغه مؤمنان چي اعمال صالحه كوي په دې سره چي دوی لره يعني د آخرت ثواب سته لوی چي جنت دی.

درويش وايي: چي اجر يې په كبير سره موصوف كړی "لان الجنة فيها ما لاعين رئت ولا اذن سمعت ولاخطر على قلب بشر رزقنا الله تعالى واياكم هذه النعمة العظمى بمحض فضله.

وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٠﴾

پوه سه: چي ددې آيت سره "يخبر" محذوف سته. نو عطف دی پر مبشر باندي يعني دا قرآن خبر وركوي و هغو كسانو ته چي ايمان نه لري پر ورځ د آخرت يعني له بعث بعد الموت څخه منكر وي په دې سره چي موږ اراسته كړی ددوی لپاره عذاب درد وركونكی.

فائده: "اليم" كه څه هم فعيل لپاره د مجرد دی لكن دلته يې معنا د مفعل دی چي اسم فاعل له بابه د افعال دی. او بعض مفسران وايي چي فعيل په معنی د فاعل له بابه د مجرد دی يعني درد كونكی "والتوصيف به جار على المبالغة مثل ظل ظليل، وليل لئيل".

درويش وايي: چي دا دوه تأويله جاري دي په ټوله قرآن كريم كي چي توصيف د عذاب وسي په اليم سره "فلا تغفل واكتبهما على قرطاس العقل بمداد الحفظ.

پوه سه: چي مفسرين وايي چي قرآن د اسم الله الهادي مظهر دی. او قرآن كتاب الله الصامت دی، او رسول كريم ﷺ كتاب الله الناطق دی. له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی "اذ ارتم العلم فاثروا القرآن فان فيه علم الاولين والآخرين" ترجمه: كه تاسي علم غواړئ نو مختاره كړئ قرآن. يعني قرآن زده

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړئ په تحقیق سره. ولي چي په قرآن کي علم د اولینو او اخرینو سته.
درویش لفظ د تحقیق ووایه چي بعض ملایان د عصر حاضر د ټوله قرآن ترجمه په څلو پښت ورځي کي کوي "ولهذا نسب الامام الاعظم ابي حنيفة رحمه الله:
جميع العلم في القرآن لكن .... تقاصرت عنه افهام الرجال
او ابن مبارک رح په مدح کي د امام اعظم رحمه الله یوه قصیده ویلې ده چي په طور د نمونه مشت خروار دا یو بیت واوری:
فما بالمشرقين له نظير .... ولا بالمغربين ولا بكوفة
وروسته تر هغه بیت
لقد زان البلاد ومن عليها .... امام المسلمين ابو حنيفة رح
وانما نقلت هذا على رغم انف الوهابية وغيرهم.
حکایت: بعض اهل الله عارفان وايي چي په قرآن کريم کي به داسي آيت پیدا کړم چي د هغه حديث نبوي صلى الله عليه وسلم تائید په وسي چي علیه الصلوة والسلام فرمایلي دي "يخرج روح المؤمن من جسده كما يخرج الشعر من العجين" وځي روح د مؤمن د ده د بند څخه یعني په وخت کي د قبض د روح لکه چي یو ویښته چي وزي د خمیرو اوړو څخه یعني لکه ویښته چي سري د خمیر اوړو څخه کاږي هغه ډېر په اسانۍ سره کښل کېږي دارنګه روح د مؤمن د جسد څخه د ده په اسانۍ سره وزي.
عارف رحمه الله وايي چي قرآن مبارک مي په ډېر غور سره ختم لکن تائید د حدیث مذکور مي نه کي پکښي پیدا دی وایي چي ما بنام ما علیه الصلوة والسلام په خوب ولیدی ما ورته وویل یا رسول الله خدای جل شانه په قرآن کریم کي فرمایلي دي "ولا رطب ولا يابس الا في كتاب مبين" او ما مؤید د حدیث مذکور په قرآن کریم کي نه کړی پیدا فقال علیه السلام "قد اطلبه في سورة يوسف" دی وایي چي زه چي د خوبه راپیدا سوم سورة یوسف مي قرائت کي هغه د حدیث شریف تائید مي په دغه آیت کي پیدا کی "فَلَمَّا رَأَيْنَهُۥٓ أَكْبَرْنَهُۥ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ"
ترجمه: چي هغه ښځي چي پر زلیخا په محبت د یوسف چي د دې مریی ؤ غیبت کاوه، نو دې هغه ټولي میلمنې کړې او مالتې یا نارنج چي په چاکو پوستېږي

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

او د دوی هرې یوې په لاس یې تېره چاړه ورکړه یوسف علیه السلام یې پر را او ېستی دوی د یوسف علیه السلام جمال ته کتل سترګې یې په ده کې سوې چړې یې پر خپلو لاسو تېرولې د نارنج په ځای کې او د قطع الید په خوږوالي نه پوهېدلې، نو دا فکر ما وکړی چې جمال د یوسف علیه السلام دوی دونه بېهوښه کړې چې د قطع الید په درد نه پوهېدلې، نو چې څه رنګه ملکي د زکندن په وخت کې ده ته درختې د جنت او ځای د ده په جنت کې وربنکاره کړي او نعیم د جنت او حوري غلمان په وو ښي، نو مؤمن په الم د قبض څه به په پوه سي.

درویش وایي: چې د دې حکایت څخه دا معلومه سوه چې د قرآن وظیفه دې سړی په کامل فکر او تدبر سره کوي ځکه چې علیه الصلوة والسلام نهي کړې دي د ختم د قرآن په کم تر درې ورځې.

وَيَدْعُ الْإِنسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ ۖ

او خواست کوي انسان یعني ښرا کوي چې د ده پاره شر وي ځان ته د غضب په وخت کې مثلاً داسې وایې خدایه ما په سترګو ړوند کې چې زه بیا دا اهل او عیال نه وینم یا اهل ته چې ښرا کوي چې درد ورسي زوی ته وایې په سترګو ړوند سي یا کور دې خراب سه، لکه دعا بالخیر یعني په جد سره مثلاً "ربنا آتنا في الدنیا حسنة وفي الاخرة حسنة وقنا عذاب النار" الی غیر ذالک من الادعیة الحسنة، لکن خدای جل سلطانه د ده په حال خبر دی چې دی په دعا د شر راضي نه دی بلکه غضب یې باعث د دغه دعا شر ګرځېدلی ؤ، نو یې دعا د شر نه قبلوي.

پوه سه: چې واو د "یدع" چې په لفظ کې حذف کې په سبب د التقا د دوو ساکنو چې یو واو او بل لام د الانسان یې د خط څخه حذف کړی که څه هم قیاس ده خط نه دی لکن خلاف القیاس یې حذف کړي لمتابعة خط المصحف العثماني، یعني د انسان دا عادت دی چې ډېر درد ورسي وځان ته ښرا کوي او فرزند او ماینې ته هم ښرا کوي.

وَكَانَ الْإِنسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾

او دی انسان تلواري چې هر څه پر زره ورغله هغه په خوله وایې او په عاقبت کې فکر نه وي، چې ما چې زوی ته وویل په سترګو ړوند سې مثلاً دا دعا که

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قبول سي عاقبت به يې څه وي، ابن جرير د ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت كړی دی چي مراد د انسان څخه آدم عليه السلام دی ولي د ده روح چي تر نامه پوري دی ولاړ بدی باره غوځار سو ولي چي روح يې تر نصف اسفل پوري نه ؤ رسېدلی، او بعض مفسرين وايي چي مراد د انسان څخه كافر دی او مراد د دعا څخه يې دعا بالعذاب ده استهزاً لكه دا قول د نضر بن الحارث" ان كان هذا (يعني دين الاسلام) هو الحق من عندك فامطر علينا حجارة من السماء" ولي چي دا حق خو موږ نه منو نو ته د خپل را استولي حق مكافات د موږ څخه واخله "فضرب عنقه يوم بدر صبرا" يعني نه په جنګ كي بلكه ژوندي مسلمانانو ونيوی او عليه السلام د ضرب العنق امر وركړی. علماً دين وايي چي تعجيل اول وار ابليس كړی دی چي خدای جلت حكمته دی مامور كې په سجده و آدم عليه السلام ته بالفور بيله فكر وهلو د خدای ﷻ په حكمت كي جواب وركړی "انا خير منه" ابى واستكبر وكان من الكافرين" مګر په شپږ ځايه كي تعجيل واجب يا مستحب دی (١) د لمانځه كول چي وقت يې داخل سي يعني الوقت المستحب (٢) ودفن الميت ارا حضر يعني داسي به وايي چي فلانی نه دی راغلی يا زوی يې مثلاً د قندهاره را روان دی چي هغه راسي بيا به يې دفن كړو (٣) نكاح د بكرې ښځي چي مرانې ته ورسېږي بالحيض اوالسن يعني "اذا وجد الكفو" داسي به نه وايي چي په دري لكه روپۍ يې وركوم يا دونه مقدار روپۍ زه خورم او دونه روپۍ په لور خرڅوم (۴) ادا كول د پور دی چي مدت يې پوره سي يعني دا به نه ورته وايي صبا راسه مياشت بعد راسه چي دې ته امهال وايي (۵) ژر دوډۍ وركول مېلمه ته چي ستا كور ته راسي يعني كه څه هم ستا عادت دا وي چي ته دوډۍ پر (١٢) بجو مثلاً د شپې خوري لكن مېلمه چي راسي دستي دوډۍ تياره وه او مروده يې ولي چي ته څه خبر يې چي دی به وږی دي (٦) تعجيل د توبې چي ګناه در څخه وسي. قال الشاعر الفارسي رحمه الله.

توبه بكن امروز توهر ګز مګو فردا كنم
شايد بميری صبحدم فردا نيابی درشمر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي واقدي رح په مغازي ؤ د مولى (يعني مربي) د عائشة رضي الله عنها او مولى د مذكوره عائشة رضي الله عنها داسي يو روايت كړى دى په شان نزول كي د دي آيت چي يوه ورځ يو بندي (كافر) راوستى كورته او ماته يې وويل چي فكر پر كوه چي ونه تښتي دا وايي چي يوه ښځه راغله زه د هغې په مجلس اخته سوم. بندي ده فهم څخه ووتى او هغه بندي وتښتېدلى ؤ عليه السلام چي وروسته كورته راغلى او د بندي پوښتنه يې وكړه ماورته وويل خبره نه يم زه ځندي غافله وم نو دى وتلى دى. نو عليه السلام په دې الفاظو ښرا راته وكړه "قطع الله يدك" او فوراً باندي ووتى او نعره يې وكړه چي فلانى بندي تښتېدلى دى خلكو ته يې وويل چي چابك پسي وګورئ او پيدا يې كړئ خبر بندي خو خلكو پيدا كړى. بيا چي مابنام عليه السلام زما خوني ته راغلى ما لاس كړاوه ده راته وويل چي څه كوې ما ورته وويل چي د ښرا څخه بېرېږم چي كله به مي لاس قطع سي. نو عليه السلام دواړه لاس د دعا لپاره پورته كړه او داسي يې وويل "اني بشر اسف واغضب (عطف تفسير دى) كما يغضب البشر فأيما مؤمن او مؤمنة دعوت عليه بدعوة. چي زه ښرا ورته وكړم كما يدل عليه لفظه علي "لانها للضرر كما ان لفظه لام يدل على دعا الخير كما في قوله دعوت له" فاجعلها له زكوة ورحمة (وګرځوي هغه زما ښرا د هغه د پاره پاكي د ګناه څخه او رحمت. والله اعلم بمراده في كتابه.

درويش وايي: چي ناقل دى صاحب د جرح او تعديل نه دى.

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَآ اٰيَةَ الَّيْلِ

او ګرځولي دي موږ شپه او ورځ دوې علامې د قدرت چي پر يوه نسق رواني دى كه څه هم كال په كال مياشت په مياشت د خپل اسلوب څخه تغير كول ممكن وه.

يوه سه: چي اضافت د آيت ولیل ته بيا نيه ده الآية التي هي الليل والمعنى "وجعلنا الليل مظلمة" تاريكه.

سوال: شپه چي ټوله شپه سپوږمۍ تابان وي خو مظلمة نه وي؟

جواب: كه څه هم سپوږمۍ وي لكن مځكه خو د ونه نه سي روښانه كولاى لكه ورځ كما هو ظاهر" للدواب ايضاً"

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً

او موږ گرځولې ده آیت چې ورځ ده (فالاضافة ایضا بیانیة) روښانه که څه هم عامه ورځ وي، او یا معنی دا ده "مبصرة للناس للکسب والتجارة والاجرة لعموم الناس فلا یرد ما یتوهم فافهم"

پوښتنه: په بل ځای کې د قرآن کریم خدای ﷻ داسې ویلي دي "وجعلنا ابن مریم وامه آیة" یعني لفظ د آیة یې مفرد راوړی دی او دلته یې تثنیه راوړه حکمت یې څه دی؟

ځواب: لیل او نهار خو سره ضد دي او عیسیٰ او مور د ده خو سره ضد نه وه، او دا هم سبب کېدای سي چې عیسیٰ علیه السلام او مور د ده په یوه وخت کې سره جمع وه "بخلاف اللیل والنهار لانها لا یجتمعان ابداً.

لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ

چې تاسې ذلب کې فضلاً د خدای ﷻ

درویش وایي: چې دا فائده مشترکه ده لیل او د نهار، نو د فضل څخه مراد استراحت دی د شپې او ځان فارغه کول دي و لمانځه ده تهجد ته چې افضل د نوافلو لمنځو دی "لعدم دخل الریا والسمعة فیها اللهم الا ان یضم الیها المتهجد باللیل الریا والسمعة بالقول" لکه چې ووایې چې د شپې داسې وختي راوېښ سوم یا اوږد رکعت نفل مې د شپې وکړی او غیر ذالک او د ورځې فضل علاوه پر لمنځو د ورځې طلب دی معاش او نفقه د عیال "بالتجارة المختلفة النوع والاجرة وغیرها.

وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾

دا هم فائده مشترکه ده چې تاسې پوه سئ په سبب د اختلاف اللیل والنهار په عدد د کلو چې یو قمري حساب دی چې په هغه پوري امور دینیه مربوط لکه روژه او حج وغیر ذالک او په شمسي حساب پوري "پسرلی او دوبی" او منی مربوط دي او ژمی هم چې د دغه فصلو په پېژندلو امور د دنیا لکه کښت کرل

او رپيل الى غير ذالک اړه لري" او هغه کسان چي په شمسي حساب نه پوهيږي
لکه مالداران او عوام د پښتنو او د عربو هغه بيا د پيروني او د ستورو د حساب
څخه کار اخلي يا د قمري مياشتو څخه او مراد د حساب څخه مطالق حساب دی
که د هفتو وي که د مياشتو او که وعده د پوروي او هر شی د امورو څخه د دين
او د دنيا چي انسان ورته محتاجه وي موږ يې تفصيل کړی په قرآن کي تفصيل
شافي او کافي او بيان واضح.

فائده: يوه سنه چي سنه شمسي عبارت ده د رسيدو څخه د لمر و هغه تقطې ته
چي د هغه نقل سوی لکه په اوسني عرف کي اول د حمل، او سنه شمسي دري سوه او
پينځه شپيته ورځي او يوه ربع اليوم. او سنه قمري (۱۲) مياشتي قمري ده چي مدت
يې دري سوه او څلور پنځوس ورځي او دريم د ورځي ده كذا في كتب الرياضي.

وَكُلَّ إِنسَٰنٍ أَلْزَمْنَٰهُ طَٰٓئِرَهُۥ فِى عُنُقِهِۦ

يوه سه: چي لفظ د کل منصوب دی على شريطة التفسير كذا في كتب
النحو. ابن عباس ﷺ يې تفسير داسي کړی دی چي مراد د طائر څخه عمل د
انسان دی وما قدر عليه لازم د ده سره دی چي د ده سره دی چي د ده سره به
ورسره وي تر څو چي د ده حساب کول کيږي. او حسن وايې چي يمنه و شومه.

درويش وايي: چي د دې درو (۳) تفسيرو مرجع ويوه شي ته ده.

فائده: د انسان څخه مراد انسان مكلف دی که مؤمن وي که کافر. که نر وي
که ښځه که عالم او که امي. که باچا وي که رعيت. که حر وي او که مريی.

فائده: طائر په اصل کي مرغه ته وايې د عمله د انسان څخه تعبير په طائر
سره وسو د دې سببه گويا د عمله د ده چي مكلف اختيار سره کړی وي يو مرغه
دی چي د ځالگی څخه د غيب او د قدر آلهي را الوتی دی.

فائده: عنق غاړي ته وايې چونکه ځای د ښائست غاره ده په غارگی او په
اميل وغيره سره چي عبارت د نيک عمل څخه دی. او د غه رنگه ځای د بد نامی
غاره ده چي په غاره کي د انسان تناو چي عمل يې بولي اچول کيږي چي عبارت
د بد عمل څخه دی. نو هم د دې سببه په اعضاؤ کي د انسان غاره مختاره کړه،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والحاصل چي ښه عمل او بد عمل لکه غاړکی یا طوق د ده سره لازم "لاینفک عنه الی یوم الحساب" نو د دې آیت الفاظ مبني پر مجاز او استعاره دي.

بیت: که هر نیک وبد که از من آید .... قلاده وغل در گردن آید

په کشاف کې وایي چي دا تعبیرات بناً دي پر اصطلاح د عربو د جاهلیت چي دوی به د یوسفر یا تجارت اراده وکړه فال به یې په مرغه سره کاوه چي دا مرغه دوی زجر باله. نو دوی به مرغه د خپله ځای څخه زجر کړی. نو که دا مرغه به د چپه لاس د خوا د زاجر د راسته لاس وخواته تېر سو. نو دوی په دې نیک فالي کوله اوودې ته دوی سانح وایه. او که راسته لاس د خوا نه وچپه لاس وخواته تېر سو دوی بد فالي په کوله او دې ته یې بارح وایه. فلما نسبوا الخیر والشر الی الطائر استیر استعارة تصریحة لقدره تعالی وعمل العبد لانه سبب الخیر والشر"

درویش وایي: چي دا تفسیر د کشاف د روح المعاني. او تفسیر مظهري او بیضاوي غوره کړی دی او روح البیان هم په اختصار سره اشاره ورته کړې ده حاصل دا دی چي په دې آیت کې د استعارة او مجاز څخه چاره نسته او معنا چي مراد ده هغه ظاهر ده د تفسیره د ابن عباس ﷺ وغیره "من قدما المفسرین کما ذکرناه.

ومع هذا یقول الفقیر: الله جل سلطانه اعلم بمراده في کتابه. او تفسیر ددې آیت چي د فقیر له توان څخه کېدی.

وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا ﴿١٣﴾

او موږ په راوباسو هر انسان لپاره د حساب په ورځ د قیامت یعني چي ورځ د حساب او کتاب ده، یو کتاب یعني عملنامه چي حفظه کرامو په کښې ټوله خیر او شر ذره په ذره بېله نقصه او زیاد ته نوشته کړي وي. چي دا انسان دا کتاب ووینې او پیدا به یې کړي خلاص یعني چي انسان مړ سي عملنامه یې ملکې سره ورېچي. یا په علیین کې یا په سجین کې یې جمع کړي او په ورځ د قیامت یې خلاصه وانسان ته ورکړي اما بیمینه و اما بشماله او خلف ظهره.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اِقْرَاْ كِتٰبَكَ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيْبًا ⑭

ووايه ته يعني ملكي به ورته ووايي "اقرأ آه" او يا به په عمل نامه كي دا نوشته وي كافي دى تا لره ستا ځان. نو با زائده ده والاصل كفى نفسك نحو كفى بالله الآية" نه ورځ پر تا بالذي من حيث الحساب نو حسيبًا تميز دى له نسبت څخه د كفى ونفسك ته او على متعلق دى په حسيبًا پوري، او حسيب يا په معنى د حاسب دى لكه صريم په معنى د صارم دى او يا په معنا د كافي دى.

سوال: دا عمل نامه او دا وينا خو نر او ښځي دواړو ته ده، نو دوه ځايه كاف د تذكير څرنګه راوړى؟

ځواب: نفس په معنى د شخص دى. شخص نر او ښځي دواړو ته شامل دى ولهذا حسيبًا يې هم مذكر راوړى.

سوال: كه يو سړى خالص امي ؤ خط ويل يې نه وه زده هغه به څه كوي؟

ځواب: له قتاده څخه روايت دى چي په ورځ د قيامت امي نسته.

پوښتنه: څه حكمت الهي دى خداى پاک تفويض د حساب په خپله و بنده ته وكړى؟

ځواب: تاچي حجت پر ده لازم سي دده په اقرار سره يا نسبت د ظلم و ملكو ته ونه كړي، له عمر رضي الله عنه څخه روايت دى چي ده به خلګو ته ويل "حاسبوا قبل ان تحاسبوا" ابن اصبهاني له انس رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي عليه الصلوة والسلام وويل چي يو سړي ته به كتاب منشور دده وركړي. دى به وايي اين حسناتي كذا وكذا چي ما يې عمل كړى ؤ او په صحيفه كي نسته. خداى پاک به ووايي ما محو كړى په سبب د غيبت ستا د خلګو يعني ستا له عمل نامي څخه محو سوى او ستا مغتاب صحيفې ته نقل سوى، بيهقي له انس رضي الله عنه څخه روايت كړى دى قال رسول الله ﷺ چي عمل نامې ټولې محفوظ دي تحت العرش چي ورځ د قيامت سي او يو باد به خداى پاک پيدا كړي چي ټولې عمل نامې چاته په راسته او چاته په چپه لاس كي وركړي. يو محقق شاعر وايي:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تو نمیدانی حساب روز و شام ..... پس حساب عمر چون گویی تمام
زین عملها می برند نهج صواب ..... نیست جز شرمند گی روز حساب

تنبیه: د آیت فوق یعني "وکل انسان الزمناه الی ههنا" چي تاسي واورېدی او اختلاف د مفسرینو متقدمینو او متاخرینو هم تر نظر تېر سو او دده مجاز او استعارة په خلاصو دروازو کي هم داخل سواست، دا همه او تول د قرآن کریم معجزه ده او د فوق العادة بلاغت یوه نخښه ده، ولي چي په وخت کي د جاهلیت اوو نامورو شعراو یو په بل پرله پسې اووه قصیدې جوړې کړې لپاره د فوقیت خپل په بلاغت کي د هرې قصیدې د یو شاعر بل شاعر یې مقابله بالمثل وکړه حتی چي اووه ته ورسېدې او د قرآن مبارک د یوه سورت مقابله او اتیان بالمثل چا ونه کړی. او هغه اووه قصیدې په یو کتاب کي د ادب عربي سره جمع دي چي نوم یې سبع معلقات دی چي په بعضو مدارسو کي په نظام درسي دا کتاب اوس هم موجود او داخل دی اما په هیڅ یو بیت کي دومره مغلقات او اختلافات او استعارات او مجازات نسته لکه په متلوه آیت کي چي مو واورېدله. وهذا نموذج من بلاغة القرآن الکریم الخارج من طوق البشر سورته فضلاً عن الکل مع کونه نازلاً علی النبي العربي الامي ﷺ.

مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِيْ لِنَفْسِهٖ

که څوک پر راه راست برابر عمل وکړي دا اهتدا دده د خپل ځان لپاره وکړه، ولي چي ثواب یې وده ته راجع دی او دده په اهدا بل څوک له عذاب څخه نه خلاصیږي، مصرعه: پسر نوح بابدان بنشست .... خانه نبوتش گم شد
یعني د نوح نبي علیه السلام په کمال اهتدا سره کنعان دده زوی له عذابه خلاص نه سو.

وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ؕ

او که څوک د گمراهی پر لار روان سي یا د کفر یا معاصي نو ضرر د ضلال وده ته راجع دی دده ضلال و بل چا ته سرایت نه کوي (ولي چي ضلال د آذر دده زوی ابراهیم علیه السلام ته تجاوز ونه کړی، مصرعه: گل از خارست ابراهیم ز آذر) او نسي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حمل کولای یو نفس گناه کار گناه د بل نفس؛

پوښتنه: په حدیث صحیح کې راغلي دي چې که په اسلام کې یو سړی د یو ښه کار قانون مروج کړي، نو ده لره ثواب د هغه قانون سته. او ثواب د هغه چا چې دده په ښه قانون سره عمل وکړي الی یوم القیامة ښېلې دي چې د هغو له ثوابو څخه یو شی کم کړي، او داغه رنګه که په اسلام کې یو چا بد قانون رواج کړی فله وزرها (نو ده لره عذاب د هغه قانون دی) ووزر من عمل بها الی یوم القیامة (او عذاب د هغه چا دی چې دده پر طریقه عمل وکړي) من غیر ان ینقص من اوزارهم شیئاً، نو له اولي برخې څخه د حدیث مذکور دا معلومه سوه چې د بل د اهتدا نفع وسړي ته رسېږي فکیف توجیه فانما یهتدی لنفسه. او د دوهمې برخې څخه د حدیث مذکور دا معلومه سوه چې د بل ګناه کاره بار پر اول ګناه کار لوېږي فکیف توجیه قوله فانما یضل علیها وتوجیه قوله ولاتزر وازر آه؟

ځواب: په اوله برخه کې د حدیث چې واضع الطریقة الحسنة ثواب د من عمل بها رسېږي داخو دده خپل فعل ثواب دی چې وضع الطریقة ده نه د بل د فعل ثواب او په دویمه برخه کې د حدیث هم ورته جواب دی فتفکر تدرک.

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾

موږ عذاب نه ورکوو چا ته تر هغو چې رسول ور واستوو. یعنې دوی انکار ځني کوي، روح البیان ای وماصح وما استقامنا (نه ده صحیح او نه ده مستقیمه زموږ له خوا) بل استحال في عادتنا المبنیة علی الحکم البالغة ان نعذب احداً من اهل الضلال والاوزار اکتفاً بقضیة العقلي (بلکې محال ده په عادت کې زموږ چې مبني دي پر لویو حکمتو او مصالح چې موږ دی په عذاب کویو څوک له اهل څخه د ضلال او کفر یا ګنهو والا په سبب د اکتفا په حکم د عقل لکه معتزله چې وایي یهدیهم الی الحق ویردعهم عن الضلال ویقیم الحجة ویمهد الشرائع قطعاً للمعذرة والزام الحجة (چې دا رسول ودوی ته هدایت وکړي او دوی منع کړي له کفر څخه او حجت پر دوی قائم کړي او د احکام شرعیه وو تمهید او بیان ورته ونه کړي تاچي قطع د عذر ددوی وکړل سي یعنې په ورځ د قیامت هلا بعثت الینا رسولاً

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تبعه، او پر دوی حجت د رسول د بعثت قائم سي) ثم قال وفيه دلالة على ان البعثة واجبة لا بمعنى الوجوب على الله بل بمعنى ان قضية الحكمة تقتضي ذالک لما فيه من الحکم والمصالح" په دې قول کې د خدای ﷻ دلالت پر دې دی چې بعثت د رسول واجب دی نه په دې معنی چې پر خدای ﷻ بعثت واجب دی ولې چې پر خدای ﷻ هیڅ شی نه دی واجب بلکې په دې معنی چې حکم د حکمت الهي دغه یعني بعثت الرسول غواړي، ولې چې حکمتونه سته او مصالح د بندګانو پکښې نغښتي دي انتهی عبارة روح البيان مع الترجمة. امام مظهري وایي د رسول د استولو په فائده کې "يبين الحجج ويمهد الشرائع فيلزمهم الحجة آه وقدم الترجمة لهذا القول" بيا مظهري ويلي دي چې شافعي ددې له کبله وايي چې په دې آیت کې دلیل پر دې دی انه لاوجوب لشيئ قبل البعثة بالعقل نو هغه چا ته خدای پاک عذاب نه ورکوي یعني نه په دنیا او نه په آخرت کې چې دعوت نه وي ورسېدلی (لکه یاجوج او ماجوج وغيرهما) نه پر شرک او نه پر نورو ګنهو (لان العقل لغو عنده في ايجاب شيئ على العبد والدعوة لم يبلغه فهو معذور) او امام اعظم رحمه الله وايي چې حاکم خو خدای ﷻ دی "يعني بالوجوب والحرمة وغيرهما" لكن عقل قد يدرک بعض ماوجب عليه وهو ان للعالم خالقا واحدا منزها عن العيوب والنقائص كما قال الشاعر الفارسي:

گر انبیا هم نامدی فی شرع بودی درجهان
واجب شدی بر مؤمنان ایمان به خالق مقتدر

ولې چې وجود د خالق واحد مقتدر منزه عن العيوب والنقائص له دلائل جمة في الانفس والآفاق فمن له عقل سليم يدرک ذالک. قال السعدي الشيرازي:

برگ درختان سبز درنظر هوشيار .... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

له یو اعرابي څخه چا پوښتنه وکړه چې څه دلیل سته پر وجود د خالق العالم؟ ده ورته وویل البعرة تدل على البعير وآثار الاقدام على المسير فكيف لايدل هذا العالم الكبير على العالم الخبير. قال فهذه الامور غير متوقفة على الشرع والا لزم الدور لان الشرع يتوقف على هذه الامور. قال فيجب على الانسان هذه

Maktaba Tul Ishaat.com		Scanned by CamScanner

الامور قبل بعثة الرسل ويعذب المشرک وان لم يبلغه الدعوة.

فائده: ددې مدعی دلیل هغه حدیث د بخاري او مسلم دی چې علیه الصلوٰة والسلام ووېل چې خدای ﷻ ووايي "يعني په ورځ د قيامت" يا آدم؟ فيقول لبيک وسعديک والخير کله بيديک" جلا کړه برخه د دوزخ "يعني له خپل اولاد څخه" آدم علیه السلام ورته ووايي مابعث النار "څومره ده حصه او برخه د اور "خدای پاک ووايي چې په زر کې (۹۹۹) برخه د اور ده، صحابه کرامو ﷺ ووېل اينا ذالک الواحد" يعني چې له زرو څخه نهه سوه نهه نيوي جلاسي ځي يو پاتېږي هغه واحد به نو څوک په موږ کې وي؟ ددوی خيال دا ؤ چې له اهل اسلام څخه به له يوه زر څخه نهه سوه نهه نيوي د دوزخ برخه ده، نو ځکه يې ووېل اينا ذالک الواحد، عليه الصلوٰة والسلام ورته ووېل ابشروا "خوشاله اوسئ" چې ستاسي د يوه رجل په مقابل کې نهه سوه نهه نيوي د ياجوج او ماجوج يعني هغه حصه د اور ده ستاسي په مقابل د يوه سړي، وجه الاستدلال بهذا الحديث ان ياجوج وماجوج رجال وراْ السد (ای سد الاسکندر) لم يبعث فيهم رسول ولم يبلغهم الدعوة فلولا التعذيب على الشرک قبل بعثة الرسول لما عذبت ياجوج وماجوج.

درويش وايي: چې تر دې وروسته مظهري رحمه الله خبره په اوراقو اوږده کړې ده کما هو ديدنه، صاحب المدارک وايي ددې آيت په تفسير کې ما صح منا ان نعذب قوماً عذاب استيصال في الدنيا الا بعد ان نبعث اليهم رسولاً فتلزمهم الحجة انتهى، قال روح المعاني في تفسير هذه الآية وما کنا آه ای وماصح وما استقام منا بل استحال في سنتنا "ای عادتنا" المبنية على الحکم البالغة او ماکان في حکمنا الماضي "يعني في الامم الماضية" و قضائنا السابق "في اللوح المحفوظ" ان نعذب احداً بنوع من العذاب دنيوياً کان او اخروياً" چې موږ دي په عذاب کوو يو څوک په يو قسم له عذاب څخه که د دنيا وي او که د اخرت وي.

درويش وايي: چې له دې عبارت څخه د روح المعاني ښکاره ضعف د ما قال صاحب المدارک کمامر آنفاً چې ده عذاب مقيد کړی ؤ په استيصال في الدنيا سره فافهم "على فعل شيئ او ترک شيئ (پر فعل د يو شي لکه عبادت د بتانو يا زنی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وغیرهما او یا پر ترک د یو شي لکه ایمان یا لمونځ وغیرهما) اصلیاً کان او فرعیاً (که اصلي وي دا فعل او ترک لکه ایمان او عبادة الاصنام اوکه فرعي وي لکه لمونځ او شراب خوري بعد الحرمة) حتی نبعث رسولاً یهدي الی الحق ویرد عن الضلال ویقیم الحجج ویمهد الشرائع وقد مر معنی هذه العبارة فتذکر.

درویش وایي: چي وروسته صاحب د روح المعان ډېري اوږدي پېداوراقو خبري کړي دي او سوالونه او ځوابونه یې رانقل کړي دي پر نورو مفسرینو چي د هغو په نقل کي وه مطالعه کوونکو ته د تفسیر ایوبي هیڅ فائده او ګټه نسته. له هم دې سببه چي زړ خپل د تفسیر متعلمین په تشویش کي نه واقع کوم. هغه د روح المعاني نقض او ابرام او طویل بیان مي نه کړی رانقل.

تنبیه: حاسدان به وایي چي په هغه طویل بیان به نه پوهېدلې چي نه دي کړی رانقل؟

ځواب: په صحیح وجه په پوهېدلم لکن ستا کم عقل مراعات مي وکړی والله جل سلطانه اعلم بمراد عباده.

مسئله: حنیفیان وایي چي مشرک ته عذاب د شرک ورکول کېږي که عاقل بالغ ؤ قبل ان تبلغه الدعوة کما یدل علیه قوله تعالی "ان الله لایغفر ان یشرک به" فانه عام غیر مقید ببلوغ الدعوة کما لایخفی.

القول الفصیل: عدم تعذیب قبل بعثة الرسل مخصوص بالمعاصي کالزنی واللواطة وترک الصلوة والصوم مثلاً دون الشرک لقوله تعالی "ان الله لایغفر ان یشرک به ویغفر مادون ذالک لمن یشا" فتقدیر ماکنا معذبین علی المعاصي حتی نبعث رسولاً یبین لهم مایتقون. او بعض مفسرین وایي چي رسول دوه قسمه دی، یو رسول البشر دی کماهو المعلوم او یو رسول باطن دی چي عقل صحیح دی، ولي چي عقل هم د خدای ﷻ را استول سوی استازی دی چي بعض خیر او شر په ده سره پېژندل کېدای سي بدون رسول البشر لکه وجود د خالق للعالم وتوحیده وتنزیهه کما مر، نو هغه واجبات چي په ادراک کي د عقل کافي وي کالمذکور خدای ﷻ عذاب ورکوي و عقل ته د هغو پر ترک باندي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تفريع: له دې ايت څخه دا معلومه سوه چي خدای ﷻ عذاب نه ورکوي و لېونيانو ته او و کوچنيانو ته چي دوی ته تبليغ نه رسول البشر کړی وي او نه عقل کامل. که څه هم دا لېونيان او کوچنيان اولاد د مشرکانو وي، کريمه "ولا تزر وازرة وزر اخرى" او بخاري له سمرة بن جندب ﷺ څخه په يوه حديث طويل کي نقل کړی دی چي عليه الصلوة والسلام پر يو شيخ باندي تېرېدی چي تر درختي لاندي ناست و، او دده شاوخوا کوچنيان ناست وه، نو جبرئيل و عليه الصلوة والسلام ته وويل "هذا ابراهيم عليه السلام وهؤلاء (يعني دغه اطفال) اولاد د مسلمانانو او مشرکانو دي. اصحابو کرامو ﷺ و عليه الصلوة والسلام ته وويل "واولاد المشركين؟ قال نعم و اولاد المشركين.

يوه سه: چي طيالسي له حضرت انس ﷺ څخه روايت کړی دی چي له ده څخه چا پوښتنه وکړه د اطفال المشركين په باره کي. انس ﷺ ورته وويل قال رسول الله ﷺ لمن يكن لهم سيئات فيكونوا من اهل النار (ولي چي دوی مکلف نه وي) ولم يكن لهم حسنات فيجازوا بها (چي دوی ته دي داسي ثوابونه ورکړي لکه د نورو جنتيانو. نو دوی خادمان د نورو جنتيانو دي. ومثل هذا اخرج ابن جرير عن سمرة او د ابن مسعود ﷺ څخه هم ورته روايت راغلی دی.

فائده: امام جلال الدين السيوطي ﷺ وايي چي اختلاف قديماً وحديثاً جاري دی په اطفالو کي د مشرکانو پر پينځه قوله (۱) اول دا چي دوی به په اور کي وي تبعاً لابويهم، او پر دې قول چي بعض علماو آحاديث راوړي هغه تول ضعيف دي دليل نسي کېدای (۲) دوی به په جنت کي وي (۳) يو قول دادی چي دوی به خادمانو د جنتيانو وي، مظهري وايي چي دا دوه قوله تعارض نه سره لري. ولي چي خادمان د اهل جنت خو به خود په جنت کي وي (۴) دا اطفال به په مشيت کي د خدای ﷻ وي لا يحكم عليهم بشيئ من الجنة والنار، دا قول منقول دی د حماد او ابن المبارک و ابن راهويه والشافعي او امام نسفي دا قول د ابو حنيفه روايت کړی دی رحمهم الله تعالى اجمعين مبنى ددې قول پر احتياط د مظهري وايي چي صحيح داده چي دا حکم منسوخ دی پر دې ده دلائل راوړي دي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(۵) له دې څخه امتحان اخستل کېږي په ورځ د قیامت. مظهري وايي چي دا قول خامس لـه ضروریاتو څخه د دیـن خلاف دی، پـه دلیـل د هغـه حدیث چي روایت یې احمد، ابوداود او حاکم رحمهم الله په سند صحیح سره له عائشي رضي الله عنها څخه کړی دی قالت قال رسول الله ﷺ رفع القلم عن ثلاثة. عن المجنون المغلوب علی عقله حتی یبرء، وعن النائم حتی یستیقظ، وعن الصبي حتی یکبر (رسول الله ﷺ وايي چي د تکلیف الهي قلم پورته دی لـه درو کسانو څخه چي یو یې لیونی دی چي عقل یې مغلوب وي، یعني په شي یې سر نه خلاصېږي تر هغو پوري چي جوړ ېږي، او له ېده څخه تر هغو پوري چي دی ویښېږي، یعني کـه نائم په خوب کي کلمه د کفر ووېل نه کافر کېږي، او د کوچني یعني نابالغ څخه قلم پورته دی تر څو چي لوېږي. وکذا روی عن علي وعمر رضي الله عنهما بسند صحیح، او قریب اللفظ و حدیث مذکورته چي روایت یې احمد، ابو داود، نسائي، ابن ماجه او حاکم رحمهم الله د عائشي رضي الله عنها څخه روایت کړ دی چي حاکم یې سند صحیح ګڼلی دی راغلی دی، او داغه رنګه په صحیح حدیث کي راغلي دي چي کـه چا قصد د بد کار وکړی نه دی په ماخوذ چي عمل د هغه کار ونه کړي، نو څرنګه به ماخوذ سي چي نه قصد صحیح لري او نه پـه پوهېږي یعني مجنون او نائم او صبي. او آیت کریمه هم ددې تائید کوي لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ۗ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ.

فائده: امت مرحومه پر دې خبره اجماع کړې ده چي موقوف علیه د تکلیف الهي عقل او بلوغ دي، او سیوطي وايي چي بعض علما وايي چي اطفال د مشرکینو به په برزخ کي وي بین الجنة والنار او بعض وايي چي وروسته تر بعث خاوري کېږي پر دې دوو قولو هیڅ دلیل نقلي یا عقلي نسته.

فائده: اولاد د مسلمانانو اجماعاً په جنت کي بـه وي وهذا تحقیق هذا المقام والعلم عند الله تعالی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِذَآ أَرَدۡنَآ أَن نُّهۡلِكَ قَرۡيَةً أَمَرۡنَا مُتۡرَفِيهَا

هغه وخت چې موږ اراده وکړو چې هلاک کړو يوه قريه يعني اهل دقريې.

پوه سه: چې قريه په اصطلاح د قرآن وطن ته وايي كه بلد او كه بلاد وي او كه كلې وي، نو موږ امر كوو هغه كسان چې جبابره او شتمن او سرداران د هغې قريې وي. پر ژبه د رسول ددوى كما قال قبل ذالک وما كنا معذبين حتى نبعث رسولاً، روح المعاني وايي هذا بيان لكيفية وقوع العذاب بعد البعثة يعني كما ذكر في السابقة.

پوه سه: چې مراد له ارادې څخه هغه اراده ازليه ده چې متعلق په وقوع پورې دې مراد وي په خپل وقت مقدر کې. ولې چې په منځ کې د شرط او د جزا مقارنة في الزمان شرط دى. والارادة الازلية لايقارنها الجزا وهو قوله ففسقوا، او نه مراد دى وجود د اراده بالفعل اذ لايتخلف عنها المراد بلكې مراد نژدې والى دى د هلاک د قريې.

فَفَسَقُواْ فِيهَا فَحَقَّ عَلَيۡهَا ٱلۡقَوۡلُ فَدَمَّرۡنَٰهَا تَدۡمِيرٗا ﴿١٦﴾

نو دوى فسق مختار كړى يعني طاعت د خداى ﷻ ته غاړه نه ايږدې او په خپل عصيان كې تمرد پر كار واچوي. "كما هو ديدن وعادة المترفين والجبارين" نو ثابت سي پر دوى هغه كلمه سابقه په راتګ سره د عذاب پر دوى. حسين كاشفي وايي: پس واجب شود بر اهل آن ده كلمه عذاب. كه سبقت گرفته درحكم ازلي موجب عقوبت شدند "فدمرناها تدميراً" نو موږ هلاک کړو دا قريه په اهلاک د اهل ددې بالاستيصال.

پوښتنه: سركښي د خداى ﷻ له حكم څخه او د رسول له دعوت څخه خو مترفينو كړې وه يوازې نو عذاب د استيصال پر تولو كه مترفين وي او كه غير ددوى خوار او غريب خلګ وه څرنګه مسلط سو؟

ځواب: خوار او غريب خو د مترفينو په متابعت هم كفر او عصيان كاوه او بل ځواب دا دى چې په حديث شريف كې چې بخاري له ام حبيبه بنت ابي سفيان زوجة النبي ﷺ. او هغې له زينب بنت جحش زوجة النبي ﷺ كړى دى چې عليه الصلوة والسلام ورغلى د زينب ؓ حجرې ته او فزع و يعني اثار د بيرې يې پر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چهره مبارکه ښکاره وه، او علیه الصلوة والسلام داسي ویل "لا اله الا الله ویل للعرب من شر قد اقترب (یو شر چي اوس نژدې سوی دی) فتح الیوم من ردم یاجوج وماجوج (چي خلاص سو نن دده له دېوال څخه د یاجوج او ماجوج چي اسکندر ذو القرنین جوړ کړی ؤ) مثل هذه وحلق باصبعیه الابهام والتي تلیها (دومره قدر چي علیه الصلوة والسلام خپله بټه ګوته او ورته څرمه ګوته سره حلقه کړه) نو زینب ﷺ ورته وویل "یا رسول الله ﷺ انهلک وفینا الصالحون؟ قال علیه الصلوة والسلام نعم اذا کثر الخبث.

درویش وایي: چي پر دغو الفاظو چي ما حدیث رانقل کړی یعني انهلک وفینا، بصیغة المتکلم په بخاري کي موجود دی، او په تفسیر مظهري کي ایهلک وفیها، بصیغة الغائب. شاید دا غلطي به د کاتب وي والا فالمظهري محدث جلیل، او روح المعاني هم دا حدیث په صیغه د متکلم راوړی دی.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ

کلمه د "کم" خبري مفید د کثرت ده یعني ډېر له قرونو څخه مونږ هلاک کړي دي، او "من" من القرون بیان او تمیز د کم دی لما فیه من الابهام، وروسته تر نوح علی نبینا و علیه الصلوة والسلام لکه قوم عاد او ثمود وغیرهم.

یوه سه: چي راغب اصفهاني وایي چي قرن هغه قوم ته وایي چي په یوه زمانه سره جوت وي، او په قاموس کي وایي چي قرن کل امة هلکت فلم یبق احد او بعض مفسرین وایي چي قرن هغه خلګو ته واي چي ولادت یې تقریباً په یوه زمانه کي وي او انقضاً د قرن داده چي د هغو یو نفر ژوندی پاته نه وي. او په مقدار کي د قرن لوی اختلاف دی عبدالله بن ابي اوفی وایي چي یو سل شل (١٢٠) کاله دی، او کلبي وایي چي اتیا کاله یې مده ده، او ابن سیرین وایي چي څلوېښت کاله ده. او په حدیث مرفوع کي راغلي دي چي رسول الله ﷺ و یو چاته دعاً وکړه عش قرناً، نو هغه سری سل کاله ژوندی پاته سو. او بعض وایي یو سل شل کاله ژوندی ؤ. حنیفیان په مدت کي د مفقود چي له کوره ورک وي درک یې نه وي معلوم نیوي کاله (٩٠) تاکلي دی. لکن صحیح روایت سل کاله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ده یعني دومره وخت د مفقود د عمر تېر سي که یې مال د رلودی ورثه دې تقسیم کړي. او که یې ماینه د رلوده هغې ته د بل مېړه نکاح روا ده.

پوه سه: چي له عجیبه وو څخه د اختلافاتو اختلاف دی په مدت کي د قرن لس کاله شل کاله دېرش کاله څلوېښت کاله پینځوس کاله شپېته کاله او ویا کاله اتیا کاله سل کاله یوسل شل کاله کذا في القاموس. واما قرن الصحابة ﷺ وقرن التابعين ﷺ. نو قرن د صحابه وو ﷺ دادی چي په حال کي د اسلام یې علیه الصلوٰة والسلام لیدلی وي رؤية حقيقية او حكمية لکه عبدالله بن ام مکتوم چي په سترګو ړوند و طالت صحبته مع رسول الله ﷺ او قصر روى عنه الحديث او لم يروى. او تابعي هغه څوک دی چي یو یا ډېر صحابه کرام ﷺ د رسول الله ﷺ یې لیدلي وي والتفصيل في شرح نخبة الفكر، وايضًا في مقدمة البخاري لاحمد علي السهارنپوري ﷺ.

فائده: په دې آیت کي ېېرول دي د کفارو د مکې.

پوښتنه: داسي نه وویل سول من بعد آدم لان نوحًا اول نبي چي قوم یې مبالغه په تکذيب کي دده وکړه مع طول مكثهم فيهم. او قوم دده اول قوم دی چي د خدای ﷻ د عقوبت عظمی ګرځېدلی دی وهو الغرق بالطوفان لان نوحًا دعى عليهم بقوله "رب لاتذر على الارض من الكافرين ديارًا" الآية.

ځواب: هغه دی چي تېر سو من قوله لان نوحًا آه.

پوښتنه: نوح علیه السلام سره د طول مكث او د رنج او تکلیف لیدلو د قوم، ولې په اخیر کي ده ښېرا د استیصال دوی ته وکړه؟

ځواب: له جهته د ناامیدی ددوی له ایمان څخه قال الله تعالى لا يؤمن قومك الا من آمن.

وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِۦ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿١٧﴾

کافي دی تالره رب ستا، په ګنهو سره د بندګانو دده، تنبیه "حرف جر متعلق دی په مابعد سره على طريقة التنازع لخبيرًا وبصيرًا فيه، "خبيرًا" خبر دی که څه هم پټ د زړه ګنهونه وي "بصيرًا" یعني لیدونکی دی ای عالم بظاهر ذنوبهم،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لکن سره د هغه به پر دوی پرده د ستر غوړولې ده، امهالاً لا اهمالاً.

پوښتنه: خبیر خو متعلق دی په غیب سره وهو مافي صدورهم من العقائد الفاسدة والنيات الكاسدة. او بصير متعلق بالمعاصي الظاهرة من اقوالهم وافعالهم. نو د حکمت لپاره خبیر پر بصیر دمخه راوړه سو؟

ځواب: متعلق د خبیر چې عقائد باطله دي او نیات فاسده دي سبب دی د معاصیو ظاهره ؤ.

فائده: په دې آیت کې اشاره ده ودې ته چې بعث د رسولانو او امر ونهي لپاره د تحصیل د علم الهي نه دی په معاصیو سره ددوی لانه تعالی عالم في الازل بها بلکې لپاره د الزام الحجة پر دوی وقطع اعذارهم یوم القیامة، لولاذالک لقالوا هلا ارسلت الینا رسولاً.

فائده: په دې آیت کې تهدید او بېرول دی د کفارو خصوصاً مشرکی مکة شرفها الله تعالى، یو محقق شاعر وایي:

مرد ر کا ر ها چو کرد نظر .... بهره اعتبار ازان برداشت

هرچه ازان سود مندبود گرفت .... هر نا سو د بو د گذاشت

سعدي شیرازي وایي:

پند گیر از مصائب دیگران .... تا نگیرند دیگران زتو پند

علماً دین په یوه خوله وایي چې لوی عاقل سړی هغه دی چې له بلد څخه عبرت واخلي، لقمان حکیم ته چا وویل چې دا دومره پوهي تا له چا څخه زده کړه؟ ده ورته وویل چې له جاهلانو څخه! هغه ورته وویل چې څرنګه؟ لقمان ورته وویل چې جاهل چې به یو قول یا عمل وکړی او خلګو به بد پر وویل ما هغه قول یا عمل نه کاوه.

مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهٗ فِيْهَا مَا نَشَآءُ لِمَنْ نُّرِيْدُ

هغه څوک چې اراده لري د نعم د دنیا او عیش او استراحت دنیوي چې همت یې تولہ پر دې فاني نعمتو حصر کړي وي، ژر به ورکړو موږ وده ته په دنیا کې هغه شی چې زموږ اراده ورته وسي تولہ هغه چې دی یې تمنی لري یا بعض د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هغو يعني زما اراده كارفرماده نه دده غوښتنه "لمن نريد" وهغه چاته چي زمونږ ورته اراده وسي دا قيد بدل بعض دى د "له" ددې قيد فائده داده چي هر سړى تولد متمنى دده نه وركول كيږي.

درويش وايي: چي وهذا شان الكافر كمايدل عليه مابعده.

ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلٰهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا ۝

وروسته گرځوو موږ ده لره يعني په اخيرت كي دوږخ چي دى به داخليږي په اور كي د دوږخ په داسي حال كي چي بدوي اوليري وي له رحمت څخه د خداى.

فائده: د اخيس الهمة خلگ دي په دې ډله كي كفره داخل دي او هم رياكاره او هم مجاهدين لطلب الغنيمة او مهاجران د دنيا لپاره او هم اهل نفاق.

وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ

او څوک چي اراده لري د نعمتو د اخيرت من الجنة وحورها وقصورها ومرضات الله او دى كوشش كوي د اخرت لپاره هغه كوشش چي مناسب وي د طلب د آخرت سره چي اوامر د خداى ﷻ پر ځاى كوي او له منهياتو څخه د دين ځان ژغوري لابمجرد تمنى نعم الآخرة بدون العمل لها "وهو مومن" الواو للحال والمراد بالمومن الكامل لاشرك معه ولانفاق ولاريا والسمعة وذالک هو العمدة في طلب نعيم الآخرة.

درويش وايي: چي دا خلگ عالي الهمة خلگ دي. مرزا غالب وايي:

همت بلند دار كه نيزد خدا و خلق ..... باشد باعتبار همت تو اعتبار تو

دا باران چي پر همه وو مځكو اوري ..... معتبر يي كړي ذات د كيميا ولي

فَأُولٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَّشْكُورًا ۝

دغه كسان چي دا درې شرطه پكښې وي من ارادة الآخرة والسعي الجميل لها والايمان د سعي ددوى مقبول عند الله فان الشكر اذا نسب الى الله ﷻ كان بمعنى حسن القبول عنده تعالى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كُلًّا نُّمِدُّ هٰٓؤُلَآءِ وَهٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾

هر يو له دې دوو ډلو څخه، نو تنوين د "كلا" عوض له مضاف اليه څخه دى "نمد" موږ مرسته ورسره كوو مرةً بعد اخرى كما يدل عليه المضارع، دا ډله او دا ډله، دا دوه لفظه بدل كل دي د "كلا" له لفظ څخه "عطا" مصدر دى په معنى د مفعول اى المعطي د "ربک" د خداى ستا، كلمه د "من" متعلق ده په "نمد" پورې.

او نه ده عطا د خداى ﷻ ممنوع له هيڅ چا څخه كه مؤمن وي او كه كافر. لكن في الدنيا تفضلاً من الله العزيز الحكيم. شيخ عارف سعدي قدس سره وايي:

اديم زمين سفره عام اوست .... برين خوان يغما چه دشمن چه دوست
پس پرده بيند عملهاى بد .... هم او پرده پوشد بالاى خود
وگر بر جفا پيشه بر تافتى .... كى از دست قهرش آمان يافتى

وفي موضع آخر

اى كريمى كه از خزانه غيب .... گرو ترسا وظيفه خوردارى
دوستانرا كجا كنى محروم .... تو كه بادشمنان نظر دارى

اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۚ

وگوره اى محمد (ﷺ) چې څرنگه بالا كړي دي موږ بعض خلگ پر بعضو نورو په رزق او جاه وجمال و مال ومنال كې يعني په دنيا كې.

پوه سه: چې كيف منصوب دى په فضلنا سره على كونه حالاً.

وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجٰتٍ وَّاَكْبَرُ تَفْضِيْلًا ﴿٢١﴾

او هر آئينه آخرت او ورځ د قيامت لوده من حيث الدرجات او من حيث التفضيل، ولي چې د آخرت درجې په جنت كې يو تر بل بالا دي، او داغه رنگه دركات د دوزخ يو تر بل بالا دي، والله شمل علمه اعلم بذالك التفاوت في الآخرة.

آنانكه ذره وار بصورت محقر اند .... فرد از خيال وناز بفروش ننگرند

وفي الحديث اكثر اهل الجنة البله اى العوام وعليون لذوى الالباب اى لاصحاب العقول والله اعلم المراد بهم العلماء العاملون كما في قوله عليه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الصلوة والسلام فضل العالم (ای بالمعنی المذکور) علی العابد (ای الجاهل) کفضلي علی ادنی کم، وفي رواية کفضل القمر ليلة البدر علی سائر الکواکب ابن عباس ﷛ په تفسير کي ددې آيت "والذين اوتوا العلم درجات" وايي چي خدای ﷻ عالم پر مؤمن (يعني امي که څه هم عابد وي) اووه سوه درجې پورته کوي چي په منځ کي د هر دوو درجو لکه د اسمان او د ځمکي تر منځ چي مسافت وي، په تفسير بحر العلوم کي وايي چي په حديث شريف کي راغلي دي تعلموا العلم فالله تعالی يبعث يوم القيامة الانبيآ ثم العلمآ ثم الشهدآ ثم سائر الخلق علی درجاتهم" او په بل حديث کي راغلي دي چي په جنت کي يوه درجه ده چي هغې ته نه سي رسيدلای مگر دري قسمه خلک. امام عادل، و ذو رحم واصل، و ذو عيال صبور" او په صحيح حديث کي راغلي دي "اعد الله لعباده الصالحين ما لاعين رئت، ولا اذن سمعت، ولاخطر علی قلب بشر، وروی ابن عبد البر في الاستيعاب عن الحسن چي يوه ډله اشرافو څخه د قريشو په وخت کي د جاهليت په خلافت کي د عمر بن الخطاب ﷛ دده دروازې ته ورغله يعني د يو کار لپاره، چي په هغه ډله کي سهيل بن عمرو القرشي ؤ چي يو له اشرافو څخه د جاهليت د وخت ؤ. او بل سفيان بن حرب ؤ چي لوی قومندان د جاهليت د وخت ؤ، او بعض نور مشائخ د قريشو، نو د عمر ﷛ له خوا څخه اجازه د ورتلو صهيب، بلال حبشي او اهل بدر ﷺ ته ورکړل سوه او د عمر ﷛ دغه کسان ډېر محبوب وه او ده ته وصيت ددغو کسانو په باره کي سوی ؤ يعني د عليه الصلوة والسلام له خوا، نو ابو سفيان ﷛ وويل مارئيت کاليوم قط (يعني ما دغسي ورځ نه ده ليدلي لکه نن ورځ) انه ليؤذن لهولآ العبيد ونحن جلوس لايلتفت الينا (شان دادی چي اجازه ورکړل کېږي دغو مريانو ته يعني چي پخوا مريان وه او موږ يعني اشراف د قريشو ناست يو موږ ته التفات نه کړل کېږي يعني د عمر له خوا څخه. نو سهيل چي ډېر هوښيار سړی ؤ په دوی کي "اني والله قد اری الذي في وجوهکم (زه قسم په خدای دی چي په تحقيق زه وينم هغه شی چي په مخانو کي ستاسي معلومېږي يعني خوا مو بده سوه) فان کنتم

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

غضباناً فاغضبوا علی انفسکم (که تاسي ته درد درغلی وي، نو غضب پر ځان وکړئ) دعی القوم ودعیتم فاسرعوا وابطأتم (نو له قوم وبلل سو یعني و اسلام ته د علیه الصلوٰة والسلام، لحوا نو دوی یعني هؤلاء العبید تلوار وکړی په قبول کي د اسلام وابطأتم (او تاسي تاخیر وکړی په قبول کي د اسلام) وفي الکشاف هذا باب عمر رضي الله عنه فکیف التفاوت في الآخرة ولئن حسدتم علی باب عمر لما اعد الله لهم في الجنة اکبر انتهی.

وقد قال العلماء ان العطایا علی ظهر البلایا وفي روایة علی متن البلایا.

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوْمًا مَّخْذُوْلًا ﴿۲۲﴾

ته مه ګرځوه (خطاب و رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دی والمراد امته او لکل واحد من الناس ای لا تجعل ایها الانسان) سره له خدایه بل خدای (که بت وي او که ملکه وي او که عیسی علیه السلام وي الی غیر ذالک) ته به وګرځې یا ته به عاجزه سې، کما یقال قعد فلان عن الشيئ اذا عجز عنه "مذموماً" چي ملکې او مؤمنان به دي ذم کوي، څوک به هیڅ مرسته نه درسره کوي "دواړه لفظه پر صیغه د اسم مفعول دي.

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا ؕ

او حکم جازم او قطعي کړی رب ستا یا محمد صلی الله علیه وسلم (دا تفسیر منقول دی له ابن عباس رضي الله عنهما او له قتاده او له حسن او له ابن انس رحمهم الله څخه) چي تاسي په عبادت نه کوئ مګر دده، او د مور او پلار سره به ښه کوئ "وبالوالدین" معطوف دی پر "لا تعبدوا" په حذف د عامل ای ان تحسنوا بالوالدین او یا عامل په "احسنوا" دی پر صیغه د امر. نو عطف یې پر لا تعبدوا په عطف د انشا پر انشا دی وان اختلف الانشا نهیاً و امراً و ذالک جائز.

بوه سه: چي تر "ان" مدغمه في اللام دمخه با مقدره ده، والتقدیر بان لا تعبد آه. ولي چي عبادت غایة التعظیم او تذلل ته وایي کوضع الجبهة علی الارض، نو نه ښایي دا عبادت مګر د هغه چا چي غایت عظمت لري او نهایت انعام کوي وهو الله جل جلاله المعبود بالحق لا غیره خصوصاً بتان چي جمادات دي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لاعظمت لهم ولا انعام بشئ منهم.

درویش وایي: چي امر د احسان د والدینو خدای ﷻ نهي سره د غیر الله متصل راوړی لان الله هو المنعم الحقیقي والوالدین هما المنعم الظاهري لتعیش الاولاد فافهم. قال الامام الرازي رح في التفسیر الکثیر بر الوالدین افضل من الصلوة والصوم والحج والعمرة والجهاد في سبیل الله انتهی.

درویش وایي: چي مراد له مذکوره عباداتو څخه نفلي مراد دي فتدبر.

الاعراب: په تفسیر روح المعاني کي وایي که چېري وکتل سي و مفرد راوړلو ته د خطاب په وروسته کي یعني عندک. نو دلته تقدیر د احسن بالافراد افضل دی تر "تحسنوا" یا "احسنوا" او که معطوف علیه چي "لاتعبدوا" دی نظر وکړل سي. نو تقدیر د "احسنوا یا تحسنوا" زیبا دی.

پوه سه: چي جار او مجرور یعني بالوالدین متعلق په فعل محذوف پوري دی ای فعل کان والیه ذهب الزمخشري في الکشاف. او زمخشري منع کړې تعلق د جار او مجرور په مصدر مذکور یعني احسانًا ولي چي مصدر ضعیف العمل دی معمول دده پر ده نسي د مخه کېدای. او واحدي دا ممنوع بولي یعني د زمخشري دلیل چي تېر سو. او امام حلبي داسي فیصله کړې ده چي که مصدر په تأویل د ان مع الفعل وي نو مذهب د زمخشري صحیح دی. او که مصدر نائب د فعل محذوف وي نو قول د واحدي مقبول دی. ومع هذا د پر نحات ودې ته تللي دي چي که معمول د مصدر چي ظرف وي. نو تقدم د معمول مطلقًا روا دی لتوسعهم في الظروف.

سوال: دلته خو معمول ظرف نه دی بلکې جار او مجرور دی؟

ځواب: جار او مجرور نحات ورو ده ظرف بولي. هذا تحقیق الاعراب.

پوښتنه: دا تحقیق به و عوامو ته د پښتنو بلکې و طالبانو ته بلکې هغه ملا یانو ته چي تفسیر د ټوله قرآن و طالبانو ته په یوه میاشت یا په څلو ېښت ورځي کي کوي څه فائده وکړي؟

ځواب: زما له شخصي کسانو سره غرض نسته. زما غرض تفسیر دی د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قرآن معجز په تحقیق سره، سعدي وايي:

تو گوی آنچه دانی سخن سودمند ..... وگر هیچ کس را نیاید پسند

اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا

کاشفي میگوید اگر برسد نزدیک تو به بزرگ سالی وکبرسن یکی از ایشان یاهر دو ایشان یعنی بزیند تاپیر شوند و محتاج خدمت تو گردند.

ژباړه: که چېرې ورسېږي په نېز ستا و ډېر عمر ته یعني سپین ږیری سي پلار او سپین سرې سي مور یو له دوی څخه یا دواړه یعني ژوندي وه تاچي کلان سالي ورسېږي او ستا د خدمت محتاجه وګرځي.

پوه سه: چي روح البیان روح المعاني، مظهري بلکې تول مفسرین رحمهم الله وايي چي اصل د "اما" ان ما ؤ، او ان شرطیه دی ما زائده ده تاکید لپاره پر زیات سو، بیا یې نون په میم کي مدغم کړی کما هو القانون. اما سو. او له هم دې سببه صحیح سو الحاق د نون المؤکدة په فعل پوري یعني یبلغن. ولي که چېرې ان یوازې وای الحاق د نون ثقیله په فعل پوري په قانون نحوي نه دی روا یعني داسي نه دی روا، ان تکرمن زیداً په لحوق د نون ثقیله په فعل پوري.

پوه سه: "احدهما" معطوف علیه دی. او "کلاهما" عطف دی پر احدهما.

سوال: خدای پاک حال د کبر د والدینو ذکر کړی او سره ددې چي احسان د والدینو سره واجب دی علی العموم؟

ځواب: حال د کبر سن حال د حاجت دی علی الغالب وعند عدم حاجتها الاحسان الیها مندوب. او په حال کي د حاجت فرض دی کذا في الاسئلة المقحمة.

فائده: حمزه او کسائي "یبلغان" په ضمیر د تشبیه وايي، نو ضمیر راجع و والدینو ته دی، نو پر دې قرآئت "احدهما" سره د معطوفه چي "کلاهما" دی بدل دی له ضمیر څخه د تشنیه په "یبلغان" کي. او پر قرآئت د جمهورو قراؤ چي "یبلغن" مفرد وايي، نو "احدهما" او "کلاهما" فاعل د "یبلغن" دی.

درویش وايي: چي روح المعاني په دې آیت کي په دې اړه اوږد قرائت بیان

Maktaba Tul Ishaat.com	Scanned by CamScanner

کړی دی، او اختلاف د نحاتو او سوال و ځواب یې بیان کړي دي چې تر راوړلو یې نه راوړل دې تفسیر ایوبي سره زیبا دی، ولې خاصو علماؤ ته هم څندان فائده نشته پکښې فضلاً عن العوام الطلبة.

فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا

ته مه وایه و دوی ته او نه هم و یوه ته د دوی کلمه د "اُف" مظهري رح وایي چې دا کلمه د کراهته ده او صوت دی چې پر تفجر دلالت کوي. او بعض وایي چې اسم فعل دی په معنی د اتفجر دی انتهی. او روح البیان هم دغه دواړې معناوې ذکر کړي دي، په پښتو د تفجر معنی ده د زړه تنګي. او روح المعاني وایي چې دا کلمه اسم صوت دی ینبئ عن التفجر، او یا اسم فعل دی په معنی د اتفجر متکلم واحد دده چې زه دي غمجن کړم، یعني مور او پلار ته دا کلمه مه وایاست ولې چې دوی زهیرېږي او روح المعاني وایي چې په دې کلمه کې تقریباً څلوېښت (۴۰) لغته دي او په قراءات السبع کې درې متواتره او څلور شاذ راغلي دي ثم بین الکل "ولا تنهرهما" او منع کوه یې مه دوی دوه، چې پښتانه ترټل ورته وایي، یعني د زوی یې یو کار یا خبره نه وي خوښه او مور یا پلار یې وکړي ترټل دي نه ورکوي.

وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيْمًا ۝

او ووایه ته دوی ته قول حسن او نرم ویل ورته کوه، یعني لکه په پښتو کې چې وایي مور جانې یا مورکې، او بابا یا اغا یا بابکه ومثل ذالک من کلمات الادب. او مجاهد رح وایي اذا بلغا عندک الکبر فلا تقذرهما ولا تقل لهما اف حین تمیط عنهما الاذی، یعني غول او بولې یې وربا کوئ. لکه دوی چې ته کوچنی وې داغه کار ونه یې له تا سره کول خصوصاً الام.

وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ

او کښته کړه مور او پلار ته جانب د ذلت (یعني تواضع) او عاجزي ورته کوه، نو اضافت د "جناح" و "ذل" ته اضافت دی د مشبه به و مشبه ته. او زوی امر کړی په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کښته کولو سره، نو پر دې تقدیر مراد له "جناح" څخه جانب دی، او روح البیان وایي چې ذل استعارة بالکنایة ده یعني ذل او تواضع یې مشابه کړه د مرغه سره واثبت للذل الجناح یعني وزر. تخییلاً چې حاصل د معنی یې بیرته تواضع لهما ګرځي یعني مرغه چې له هوا څخه راکښته کېږي وزرونه کښته ایله کړي. او چې هوا ته الوځي وزرونه لوړ کړي، نو خفض الجناح فعل دی په تواضع کې، ابن عباس رضي الله عنهما وایي چې د مور او پلار سره به داسې ژوند کوې لکه یو مریی چې ضعیفه او بیماره او ذلیله وي او د باداریې ډېر سخت طبیعت وي او شوخ وي "من الرحمة" کلمه د من تعلیلي ده یعني له سببه د ډېر زړه سوي پر دوی ولې نه ورځ دوی ورتاته محتاجه دي او ته په غایت کوچنیوالي دوی ته محتاج تر او دوی خپل رحمت له تا څخه نه سپماوه، نو ته هم باید خپل رحمت له دوی څخه نه وسپموې.

مسائل حقوق الوالدین: (۱) په نامه دي مور او پلار نه یادوي الا عند الضرورة في غیابهما. ولې مخامخ یې نوم یادول ظلم دی او نهایت بې ادبي ده (۲) اواز به ددوی په اواز نه پورې کوې بلکې کرار کرار به خبري ورسره کوې الا که دوی کاڼه وه کرار خبري یې نه سوې اوریدلای (۳) د بل چا مور او پلار ته دې ښکنځل نه کوې تاچه هغه مکافاتاً دده د مور او پلار ته ښکنځل ونه کړي (۴) او په تریو تندي او په غضب دې مور او پلار ته نه ګوري، په صحیح حدیث کې راغلي دي "ما من ولد ینظر الی الوالد او الوالدة الا کان له بها حجة وعمرة" چا ورته وویل که څه زوی په ورځ کې زر واره ورته وګوري؟ علیه الصلوة والسلام وویل "وان نظر في الیوم مأة الف" (۵) له ابو الدرداء رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وویل "الوالد اوسط ابواب الجنة فحافظ ان شئت او ضع (رواه احمد والترمذي وابن ماجه والحاکم بسند صحیح" والد هغه ښه او اعدله دروازه د جنت ده، نو مراعات یې وکړه او وديې ساته که یې خوښه وي یا یې ضائع کړه یعني د والد سره که احسان کوې او خدمت یې کوې او په ادب ګذاره ورسره کوې، نو دروازه د جنت دې وساتله وعلی العکس، نو دې ضائع کړه یعني له لاسه دې ووتله (۶) له عبد الله بن عمر رضي الله عنهما څخه روایت دی عن النبي صلی الله علیه وسلم رضا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الله في رضا الوالد، وسخط الله في سخط الوالد (رواه الترمذي والحاكم)
ترجمه: راضي والى د خداى ﷻ په رضا كولو كي د والد دى او غضب د
خداى ﷻ په غضب كي د والد نغښتى دى (۷) بزار له ابن عمر هغه له ابي
سعيد الخدري ﷺ څخه روايت كړى دى چي قال قال رسول الله ﷺ لا يدخل
الجنة منان (چي چاته يو شى وركړي او بيا احسان پر اچوي، يعني هر وخت دا
خپل احسان ورته ذكر كوي) ولا عاق ولا مدمن خمر (او نه د مور يا پلار يا د
دواړو ازاري. يا د شراب خورى عادت لري (رواه النسائي والدارمي)

درويش وايي: چي والله اعلم مراد په دې حديث كي دخول اولى دى لانه ليس
للمؤمن المحرومية من الجنة ابداً (۸) له ابو هريره ﷺ څخه روايت دى چي چي
رسول الله ﷺ وويل "رغم انف رجل ذكرت عنده فلم يصل علي" ترجمه: په خاورو
دي وي، كناية عن الذلة پزه د هغه چا چي زما نوم دده په نېزد ذكر سي او درود پر
ما ونه وايي "ورغم انف رجل" چي دا هم كنايه ده له ذلت څخه چي مياشت د روژې
پر ده راسي او ده ته بخښنه ونه كړل سي، يعني اداب، فرائض، سنن او نور
عبادات پر ځاى نه كړي چي سبب د مغفرت الهي وګرځي "ورغم انف رجل ادرك
ابويه الكبر فلم يدخلاه الجنة" او پزه دي په خاورو وي د هغه سړي چي مور او پلار
يې كبر سن ته ورسېږي او دى جنت ته نه كړي ورداخل يعني دومره احسان او
خدمت يې ونه كړي چي ددوى په دعاګوي سره دى جنت ته داخل نه سي (رواه
البغوي والترمذي والحاكم) او د مسلم او د احمد په روايت كي داسي راغلي دي
"رغم انفه ثم رغم انفه ثم رغم انفه قيل من يا رسول الله ﷺ قال من ادرك الكبر
عنده احد الوالدين او كلاهما ثم لم يدخل الجنة" (۹) له ابي امامه ﷺ څخه
روايت دى چي يو سړي له رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وكړه "ماحق الوالدين على
ولدهما؟ قال هما جنتك او نارك (رواه ابن ماجه) ترجمه: له عليه الصلوة والسلام
څخه چا پوښتنه وكړه چي څه دى حق د والدينو پر ولد د دوى، عليه الصلوة
والسلام ورته وويل چي مور او پلار ستا جنت دى يعني سبب د دخول د جنت كه
احسان ورسره وكړي او خدمت يې وكړې، يا دوى ستا دوږخ دي يعني سبب د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دخول د دوزخ دي تالره که یې ازار کړي او ښیراوي درته کوي.

درویش وايي: چي په دمخه څو حدیثو کي لفظ د والد یعني مذکر لفظ راغلی وُ، نو په قرینه د وروستنه حدیثو چي آنفًا تېره سوه له والد څخه والله اعلم، مور او پلار دواړه مراد دي په تاویل د شخص والد یعني تذکیر یې په سبب د تاویل بالشخص دی چي شخص لره او ښځي دواړو ته وايي (۱۰) له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی ده وویل چي رسول الله ﷺ وویل "من اصبح لله مطیعًا في والدیه اصبح له بابان مفتوحان من الجنة وان واحدًا فواحدًا ومن امسی عاصیًا لله في والدیه اصبح له بابان مفتوحان من النار وان واحدًا فواحدًا قال رجل وان ظلماه؟ قال علیه السلام وان ظلماه وان ظلماه وان ظلماه"

درویش وايي: چي په دې حدیث کي والله اعلم بمراد رسوله ﷺ اصبح او امسی له افعال ناقصه وو څخه دی کما في کتاب الشمة وغیره، نو بنا علیه ترجمه د حدیث داده: که څوک وګرځي فرمانبرداره د خدای جل جلاله په باره کي د مور او پلار، وبه ګرځي ده لره دوې دروازې خلاصي د جنت. او که یو د مور او پلار وُ نو یوه دروازه به ورته خلاصه سي، او که څوک وګرځي "عاصیًا" نافرمانه د خدای جل جلاله په باره کي د مور او پلار (نو امسی تفنن في العبارة) دی. ده ته به وګرځي دوې دروازې خلاصي د اور "وان واحدًا فواحدًا" یو سړي وعلیه الصلوة والسلام ته وویل که څه مور او پلار پر دوی ظلم کاوه؟ علیه الصلوة والسلام درې واره په ځواب کي ورته وویل وان ظلماه (۱۱) په صحیح حدیث کي راغلي دي چي یو سړي له علیه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه چي زه د کوم یوه سره د والدینو احسان وکړم؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل "امک" هغه سړي وویل بیا د چا سره؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل "امک" بیا هغه سړي داغه سوال وکړی. علیه الصلوة والسلام ورته وویل "امک" یعني درې واره سائل "ثم من" سره پوښتنه وکړه علیه الصلوة والسلام ځواب په "امک" سره ورکړی. څلورمه وار چي هغه سړي سوال په "ثم من" سره وکړی علیه الصلوة والسلام ځواب ورکړی "ثم اباک".

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي ددې حدیث سر علما کرام داسې بیانوي چي د زوی پر مور درې تکلیفه راځي نهه میاشتي یا کم تر نهه د حمل تکلیف دی، دویم د وضع الحمل دردونه او تکلیف دی. او دریم د روزني او پالني او شپې ورسره سبا کول په وخت کي د ناجوړی د ولد. او پاک ساتل له مرداری څخه د ولد کما هو الظاهر لکل واحد الی غیر ذالک من تکالیف الاولاد علی امهاتهم (۱۲) وعن ابي بکر ﷺ قال قال رسول الله ﷺ کل الذنوب یغفر الله منهما مایشا الا عقوق الوالدین فانه یعجل لصاحبه (ای العذاب) في الحیوة قبل الممات؟

درویش وايي: چي نور احادیث صحیحه په باره کي د احسان د مور او پلار سره او عقوق ددوی راغلي دي. که زه احصا د ټولو وکړم اوراقي به نوري په بیره کي ونسي (۱۳) تر دې اندازې په حقوق کي د والدینو دا مسئله فقهاو ﷺ راوړې ده، که سړی مسلمان وي او پلار یې مشرک وي. پلار زوی ته ووایي چي ما په شا کړه بت خاني ته مي بوزه چي زه د خپلو خدایانو عبادت وکړم. فقها وایي چي نه دې پښا کوي، ولي چي دا مرسته ده پر شرک باندي. او که پلار پخپله بت خاني د عبادت لپاره تللی ؤ چي راوتی زوی ته یې وویل چي ما په شا کړه کور ته مي ورسوه امتثال یې پر واجب دی.

درویش وايي: چي دا د مشرک پلار حق دی، نو د مسلمان پلار حق ته تاسي اندازه ولګوئ.

حکایت: یو عالم وایي چي زما پلار چي هم عالم ؤ. او زما هم پلار او هم مې استاذ ؤ، وروسته تر مړیني دوه کاله تخمیناً ما په خوب ولیدی چي په قبر کي مریض دی. ما ورته وویل چي بابا ناروغه یې، ده راته وویل چي هو! نه ماته یو دوا یا ګولی نه راوړې چي خدای پاک ما په جوړ کړي. زه چي له خوبه څخه بیدار شوم پوه سوم چي پلار تر دې دعا چي خدایه ما وبخښې او زما مور او پلار وبخښې مخصوص بوښی غواړي. نو مې خدای ﷻ ته خواست وکړی چي زما ټولې حسناتي که فرضي وي که نفلي او که قولي او که عملي او که مالي وي ما خپل پلار ته بخښلي دي که څه هم ماته یو ازې سیئات راپاته سي، یو څو عمر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وروسته مې بيا پلار په خوب وليدی په ښه لباس کې او په بدن تندرسته او خوشاله. عالم وايي چې ما پوښتنه ځنې وکړه چې بابا څرنګه يې؟ ده راته ووېل چې هغه دوا او ګولی چې تا ماته را استولې وې د ډېرې ښه راباندې ولګېدلې شکر دی او س ډېر ښه يم خدای ﷻ دې تاته ثوابونه درکړي انتهى قول العالم.

وَقُل رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا ﴿٢٤﴾

يعني دعا کوه مور او پلار ته چې خدايه ته رحم وکړې زما پر والدينو يعني په آخرت کې چې باقي رحمت دی لکه دوی چې ماته په ډېر ښه رحمت تربيت راکاوه چې زه کوچنی وم او د حق او اسلام لار يې راوښووله. بغوي ﷫ وايي چې په دې آيت کې مراد دادی چې مور او پلار د سړي مؤمنان وي، بيضاوي وايي چې که د سړي مور او پلار کافران وي او ژوندي وي مذکوره دعا ورته روا ده لان من رحمته تعالى ان يهديهما الى الاسلام. او که پر کفر مړه وه دا دعا نه ده ورته روا لقوله تعالى "ماكان للنبي والذين آمنوا ان يستغفروا للمشركين ولو كانوا اولى قربى" الآية. په حديث شريف کې راغلي دي چې يو سړی و عليه الصلوة والسلام ته راغلی او ورته وه يې ووېل چې زما مور او پلار وداسې درجې ته د کبر سن رسېدلی، لکه دوی چې زما خدمت په غايت کوچنيوالي کې کاوه يعني زما مرداري به يې راپرېوله. او کالي به يې راپرېول الى غير ذالک. زه ددوی خدمت پر هغه اندازه کوم. نو ما ددوی حق پر ځای کړی؟ عليه الصلوة والسلام ورته ووېل "لا" ولې دوی چې ستا خدمت او پالنه کوله ستا د حيوة او د بقا لپاره يې کوله. او ته چې ددوی پالنه او خدمت کوې د دوی د موت لپاره يعني چې دا دي په خيال وي چې نن به مړه سي سبا به مړه سي.

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ

رب ستاسې ښه خبر دی يعني تر تاسې چې ستاسې په زړو کې وي يعني البر الى الوالدين او اعتقاد پر دې چې پر تاسې واجب دی، يعني توقير او تعظيم د والدينو.

پوه سه: چې دا تهديد دی و اولاد ته چې په زړه کې يې د مور او پلار څخه بد

کېږي او پر دراته وي لکن د خلګو له شرمه څخه بر او احسان ورسره کوي چې دا هم په حقیقت کې عقوق دی، او دا هم معنا د آیت کېدای سي چې خدای ﷻ خبر دی په نیاتو ستاسي، نو که دا بر د والدینو احتسابًا (یعني چشم بهاز داشتن وثواب ته) او د امتثال د امر الهي په بر کې د والدینو فاجره علی الله تعالی وان کان لغرض من اغراض الدنیا فهو علی مانوی.

مسئله: د مور پښې مچول لپاره د تواضع روا دي.

حکایت: استاذ ابو اسحٰق الاسفرائني رحمه الله ته یو سړی راغلی چې ته برایي شپه ما په خوب ولیدلې چې د ږیرې په وېښتانو دي ملغلرې او جواهرات ځړېږي. ده وویل چې دا خوب دې رښتیا دی. زما عادت و چې کور ته به ورغلم زما د مور خونه زما د عیال تر خونې په مخ کې وه، نو به یو ګړی له مور سره کښېښستم احوال پرسي به مې وکړه، ولې که زه د مور تر خونې او تر احوال پرسی، دمخه د خپل عیال خونې ته تللی وای زه بېرېدم چې د مور به ګله راڅخه وسي. هر وخت چې به ادې مور په مجلس ستړې سوه، دې به راته وویل چې زه بدېږم څه خپل عیال ته ولاړ سه، نو ما به ورته وویل چې موږي راسه چې پښې دې درمچ کړم، پښې به مې ورمچ کړې او خپل عیال ته به ولاړم، برایي شپه زه د مېلمنو سره وځنډېدم چې کور ته راغلم مور مې بیده سوې وه، حیران سوم چې ستا دائمي وظیفه پاته سوه، لا خوبه مې هم نسو ای راوېښولای، نو مي کرار کرار ږیره ددې د پښو په خاورو پوړي ومښل. نو هغه دی چې تا خوب ولیدی کما ذکرت. نو زما یقین سو چې د مور د پښو خاوره زما د ږیرې جواهرات په نېږ د خدای ﷻ دي.

مسئله: د مور او پلار خدمت به سړی په خپله کوي و بل ته به نه وایي چې دا کار وکړه، مثلاً مور یا پلار ده ته وویل چې اوبه راواخله زه تږي یم، زوی به بل چا ته نه وای چې دا اوبه ورته راواخله. ولې سړي ته دا عار او پېغور نه دی چې د استاذ یا د مور او پلار او د مېلمانه خدمت په خپله وکړي بلکې دا کمال انسانیت دی.

مسئله: فقها رحمهم الله وایي چې پلار ته دي امامت نه ورکوي الا بامره وان کان الولد افقه من الاب.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسئله: که د چا پلار جاهل وي او دی مثلاً عالم وي، نسب له پلار څخه به نه بدلوي يعني چي زه د پلاني زوي يم يعني د غير د پلار نوم واخلي، ولي چي په حديث صحيح کي راغلي دي د دغسي چا په باره کي. فعليه لعنة الله والملائکة والناس اجمعين لا يقبل الله منه صرفاً ولا عدلاً يعني نه نفل او نه فرض، کذا في الاسرار المحمدية، وفي الحديث اذا ترک العبد الدعا للوالدين انقطع الرزق، وفي الحديث من زار قبر ابويه او احدهما کان باراً يعني في کل جمعة.

درويش وايي: چي په اوسني زمانه کي عادت غالبه دادی چي پلار يا مور چي د چا مره سي يوه ورځ فاتحه خواني وي، دريمه ورځ ختم د قرآن مجيد پسي وکړي بالا نسياً منسياً يې وګرځوي. نه يې قبر ته ورځي الا في سنة مثلاً شيخ سعدي رحمه الله داسي وايي:

سالها بر تو بگذرد که گذر .... نکنی سوی تربت پدرت

تو بجای پدر چه کردی خیر .... تا همان چشم داری از پسرت

امام ابو حامد محمد الغزالي په احياء العلوم کي وايي چي اکثره علما پر دي دي چي مراعات د ابوينو واجب دی په شبهاتو کي او په حرام صريح کي دي اطاعت نه کوي، ولي ترک د شبهاتو خو ورع ده او د والدينو حق حتم او واجب دی.

مسئله: که ولد مراعات د حق د مور او پلار يا دواړو نسواي کولای چي دوی سره مرور وه او هر يوه د هغه بل په مراعات ناراضه کېدی، نو حکم دادی که چېري د زوی سره د دواړو د نفقي توان نه وي، نو مور دي مقدمه کړي پر پلار په نفقه کي. ولي چي پر مور ډېري خواری تېري سوي دي د ولد يعني في الحمل والوضع وبعد الوضع کذا في فتح القريب.

درويش وايي: چي په روح البيان او روح المعاني کي دا حديث په مختلفو عباراتو راغلی دی چي يوه ورځ يو ځوان و عليه الصلوة والسلام ته د پلار په باره کي شکايت وکړی چي دی زما له کور او له مال څخه زما بې اجازې شی وړي، عليه الصلوة والسلام يې پلار راوغوښتی، فاذا هو شيخ يتوکأ علی العصا، نو دده د زوی شکايت يې ورته بيان کړی، د سپين ږيري پلار سترګي د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او ښکو ډکې سوې او داسې يې وويل چې دا زما زوی ضعيف ؤ او زه قوي وم، دی فقير ؤ زه غني وم يعني په حال د طفوليت دده ما له خپل مال څخه له ده څخه هيڅ شی نه سپماوه. اوس زه ضعيف يم او دی قوي، او زه فقير يم دی غني، نو دی ولي زما سره بخل کوي په خپل مال سره. نو عليه الصلوة والسلام د شيخ ضعيف پر وينا وژړل او داسې يې وويل، چې پر دا قصه د سپين ږيري نه ډېري اوږدلي او نه لوتي مگر پر وه يې ژړل، آخر آنحضرت ﷺ داسې حکم صادر کړی "انت ومالک لابيک"

مسئله: پلار لره پکار ده چې د زوی سره دې سخت برتاؤ نه کوي، او نه دې نامناسبه ښکنځل او خبرې ورته کوي، تاچې زوی د عقوق ته مجبور نه سي، او بده گذاره دې هم نه ورسره کوي وکذالک الام.

حکايت: له يو عارف څخه نقل راغلی دی چې زه يو زوی لرم دا دېرش کاله دا دېرش کاله ما دی نه دی امر کړی (يعني په دنياوي امورو کې) په هيڅ شي سره د ېېري ددې چې نبايد دی به زما عصيان وکړي او عذاب به پر نازل سي.

إِن تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا ۝

يعني که قصد کونکی د ثواب عندالله ياست په بر کې د والدينو (بغوي) وايي چې پس له لږ تقصيره په هغه حقوق کې د والدينو چې پر تاسې لازم ؤ) نو په تحقيق خدای ﷻ دی د توبه کونکو د معصيت په حقوق د والدينو بخښونکی د هغه معصيت دی. قال عليه الصلوة والسلام التائب من الذنب کمن لاذنب له" او دا هم احتمال سته چې دا آيت عام دی هر تائب لره من الذنب ويندرج فيه. هغه څوک چې په حقوق کې د والدينو لږ يا ډېر تقصير ځني سوی وي.

پوه سه: چې "اوابين" جمع د اواب ده چې هغه صيغه د مبالغې ده. نو ځکه يې سعيد بن المسيب رحمه الله دا تفسير کړی دی "الاواب هو الذي يذنب ذنبا ثم يتوب ثم يذنب ذنبا ثم يتوب ثم يذنب ذنبا ثم يتوب" او سعيد بن جبير رحمه الله يې دا تفسير کړی دی "هو الرجاع الی الخير" ډېر رجوع کونکی د خير و کار ته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي دا دوه تفسيره مآل يو دي. په صحيح حديث کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام وويل "رغم انفه" (پزه دې په خاورو وي دا کنايه ده له ذلت څخه) فقيل من يا رسول الله ﷺ؟ قال من ادرک والديه عند الکبر احدهما او کلاهما ثم لم يدخل الجنة" (چا وويل چي څوک يا رسول الله ﷺ رسول الله ﷺ وويل هغه څوک چي والدين يې يا يو له دوی څخه سپين ږيرتوب ته ورسيږي او هنوز دی و جنت ته داخل نه سي يعني په سبب د بر او احسان د دوی سره، روح المعاني وايي چي له اسکندر څخه چا پوښتنه وکړه چي ير تا باندي ستا د استاذ منت او احسان ډېر دی که ستا د پلار؟ ده په ځواب کي ورته وويل الاستاذ اعظم منةً علي من والدي. ولي چي استاذ ډېره خواري او محنتونه پر ځان وړي دي زما په تعليم کي حتی چي زه يې په نور د علم منور گرځولی يم. واما الوالد فانه طلب تحصيل لذة الجماع لنفسه فاخرجني الی عالم الکون والفساد.

درويش وايي: چي دا د اسکند خبره روح المعاني رد کړې ده. دی وايي چي موږ ومنل چي په اول الامر کي مطلوب د پلار لذة الجماع ؤ. خو دا غم خوري د والد چي ايصال د خيراتو و زوی ته کاوه او دفع د آفاتو يې له زوی څخه کوله له اول وخته د زوی د راتلو و عالم وجود ته بيا تر هغه وخته پوري چي پلار سن ته د کبر رسيدی يعني سالخورده کيدی، دا ډېر لوی نعمت دی پر زوی تر ټولو هغو خيراتو چي اسکندر ذکر کړي دي چي منت د استاذ تر منت د پلار ډېر دی. په تائيد کي د نظريې د آلوسي رح دا حديث کافي دی چي يو سړی له يمن څخه و عليه الصلوة والسلام ته راغلی د جهاد في سبيل الله لپاره. عليه الصلوة والسلام ورته وويل "هل لک احد باليمن؟ قال ابوای" عليه الصلوة والسلام ورته وويل هغو اجازه د جهاد درکړه؟ هغه ورته وويل يا! نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ولاړ سه يمن ته له دوی څخه اجازه د جهاد وغواړه، که يې اجازه درکړه فجاهد والا فبرهما. او په حديث کي د عبد الله بن عمرو رضي الله عنهما راغلي دي چي يو سړی و عليه الصلوة والسلام ته راغلی د عليه الصلوة والسلام څخه يې اجازه د جهاد غوښتله عليه الصلوة والسلام ورته وويل "احي والداک؟ قال نعم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قال ففيهما فجاهد. وفي رواية جئت ابايعک علی الهجرة وترکت ابوی یبکیان عليه الصلوة والسلام ورته وويل ولاړ سه مور او پلار وخندوه يعني خوشالدې كړه لكه دوى چې تا ژړولي دي يعني چې ستا په فراق دي غمجن كړي دي.

مسئله: كه يو سړي مايينه درلوده او پر گرانه هم وه او پلار دى امر كړي چې دا مايينه طلاقه كړه كه څه هم پلار له دې كبله دى امر كړي چې مايينه يې بې لمانځه ده مثلاً. نو كه زوى دده امتثال ونه كړي عاق خو نه دى لكن افضله داده چې طلاقه يې كړه امتثالاً لامر الوالد. په دليل د هغه حديث چې ابن حبانؒ په خپل صحيح كې راوړى دى، چې يو سړى ابو الدرداؓ ته راغلى چې پلار په ما پسې ؤ چې واده به دروكړم خير خو واده يې راوكړى، او اوس وايي چې مايينه دې طلاقه كړه، ابو الدرداؓ ورته وويل چې زه نه حكم دركوم چې نافرماني د پلار وكړه او نه هم دا ويلاى سم چې مايينه طلاقه كړه لكن كه ستا خوښه وي زه به هغه حديث درته بيان كړم چې ما د عليه الصلوة والسلام څخه اورېدلى دى چې ده مبارك وويل "الوالد اوسط ابواب الجنة (يعني پلار ميانه يا ښه دروازه د جنت ده) فحافظ على ذالک اودع (يا محافظت وكړه د هغې دروازې يا يې پرېږده او داغه رنگه سنن اربعه والا محدثين يعني نسائي، ابن ماجه، ابو داود، ابن حبانؒ په خپل صحيح كې او ترمذيؒ چې له اصحابو څخه د جرح او تعديل دى ددې حديث په باره كې ويلي دي "حسن صحيح" له ابن عمرؓ څخه روايت دى چې زما مايينه وه چې دېر محبت مې هم ورسره درلودى او زما د پلار عمرؓ بد ښني كېدل، ماته يې وويل چې طلاقه يې كړه ماته طلاقول، اخير زما پلار و عليه الصلوة والسلام ته ورغلى او دا موضوع يې ورته بيان كړه عليه الصلوة والسلام ماته وويل چې طلاقه يې كړه.

درويش وايي: چې دا ؤ مختصر بيان په بيان كې د حقوق والدين.

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ

او وركړه و هغه چاته چې ستا سره قرابت لري حق د هغه يعني صلة الرحم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورسره کوه او نه ژوند ورسره کوه او احسان ورسره کوه په مال سره که دي له وسه پوره وه والا فبالقول الحسن والفعل الحسن.

درويش وايي: چي چي د عمومي ذوی القربی سره مرسته او کومک خو مندوب بالاجماع دی، او اکثره مفسرین دا آیت پر عموم او پر ندب حمل کوي لکن امامنا الاعظم وهمامنا الافخم ابو حنيفه رحمه الله وايي چي واجبه ده هر ذي رحم يعني چي قرابت نسبي د سړي سره لري او محرم هم که يو تر فرض کړل سي او بله ښځه نکاح يې ابدي سره حرامه وي، نو په دې سره هغه قريب چي قرابت نسبي نه سره لري که څه هم نکاح يې ابدي سره نا روا وي کالخالة نکاح خو يې ابدي و خوريي ته حرامه ده لکن چي له جلا قوم څخه وي ذي رحم نه ده. او په محرم سره هغه نسبي قريبان خارج سوه چي نکاح يې ابدي حرامه نه وي لکه د اکا زامن او لوڼي. نو امام اعظم رحمه الله وايي چي نفقه د ذی رحم محرم پر غني قريب واجبه ده که دی صغير او فقير وي يعني د پلار ميراث نه وو ورپاته سوی يا ښځه وي بالغه فقيره او يا نر وي شل يا ړوند وي لکن فقيران وي. ولي چي په دغه انفاق بقا د دوی د ژوند ده وهو اصل البر وصلة الرحم، او بغوي رح له علي بن الحسين رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي مراد په دې آيت کي اقارب د عليه الصلوة والسلام دي وکذا اخرج ابن ابي حاتم عن السدي رح. او طبراني او نورو رواتو له ابي سعيد الخدري رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي دا آيت چي نازل سو عليه الصلوة والسلام فاطمه رضي الله عنها راوغوښتل او د فدک مځکه يې و هغې ته ورکړه، او ابن مردويه له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت کړی دی ابن کثير مفسر کبير او روح المعاني وايي چي دا خبره مشکله ده، ولي له دې بيان څخه دا معلوميږي چي دا آيت مدني دی ولي چي فدک خو په وخت کي د هجرت عليه الصلوة والسلام فتح کړی. والمشهور ان هذه الآية مكية. او بل دليل يې دا راوړی دی چي مشهور او معتمد عليه دا ده چي فاطمه رضي الله عنها عليه الصلوة والسلام ته ورغله چي فدک زما پر نامه کړه. عليه الصلوة والسلام د فاطمې رضي الله عنها دا خبره ونه منل كذا روي عن عمر بن عبد العزيز رحمه الله. او ومظهري وايي که دا واقعه صحيح وای، نو خلفا راشدينو څرنګه فدک

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

له فاطمې ﷺ څخه ګرځاوه خصوصاً علي ﷺ في خلافته.

درويش وايي: چې مشهور داده چې فاطمه ﷺ شپږ میاشتې وروسته تر علیه الصلوٰة والسلام وفات سوه. نو که دا صحیح وي نو فاطمې ﷺ خو خلافت د خلفا راشدینو نه دی پیدا کړی الا ان یقال سلمنا وفاتها شپږ میاشتې وروسته لکن که فدک دې ته آنحضرت ﷺ ورکړی وای نو خلفا راشدینو به د فاطمې ﷺ و میراث خورو ته ورکړی وای یعني الحسن والحسین ﷺ چې د دې زامن وه. او علي ﷺ چې د دې زوج ؤ او ربع میراث د ده حق ؤ!. والله اعلم بحقیقة الحال. په صحیح حدیث کې راغلي دي "البر والصلة يطيلان الاعمار ويعمران الديار ويكثران الاموال" ترجمه: بر یعني ښه ګول د اقرباؤ سره او وصله رحمي کول د دوی سره عمرونه ډېروي، او سرایونه د بر او صله کونکو اباد وي، او اموال د دوی ډېروي.

سوال: عمر د هر سړي خو مقدر دی په اجل معلوم سره، نو څه معنی د عمر ډېرولو په سبب د بر او صلة الرحم؟

ځواب: یوه قضاً مبرم او قطعي ده چې په لوح محفوظ کې نوشته ده په هغه کې خو تغییر، تبدیل او زیادت او نقصان نه دی رواء والی هذا يشير قوله تعالی "يمحو الله مايشاً ويثبت وعنده ام الكتاب" حاصل دا چې په بر او صله سره عمرونه زیاتېږي هغه د قضاً معلق عمرونه دي فتدبر حق التدبر.

وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ

او تاسي ورکوئ مسکین ته خپل حق که څه هم بیګانه وي. اهل لغت وايي چې "من لاشئ له یعني من المال" که څه هم دون النصاب وي، او فقیر هغه دی چې ده لره مال وي لکن دون النصاب وقیل بالعکس. او د ابن السبیل لغوي معنی داده "زوی د لاري" یعني ملازم د لاري چې مراد ځني مسافر دی چې په وطن کې خو مال لري او في الحال ورسره نه وي چې منقطع عن المال وي. او په دې قسم کې منقطع الغزات هم داخل دي فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا

او تہ تر حق د انفاق المال تجاوز مہ کوہ چي مال پہ معصیت کي صرف کړي.
لکه چي شراب پہ رانسي یا د زنا پہ اجرت کي ورکړي وامثال ذالک. مجاهد
وايي چي که سړی ټوله مال په لاره کي د خدای ﷻ صرف کړي ماکان تبذیرًا او
که یو مد یعني د صاع څلورمه حصه په باطل کي صرف کړي تبذیر دی. له ابن
مسعود ﷺ څخه چا پوښتنه وکړه د تبذیر د تفسیر. ده ورته وویل انفاق المال
في غیر حقه" او روح المعاني وايي چي دا هم تبذیر دی چي مال وغیر المستحق
ته ورکوي لکه زکوٰة و اغنیاؤ ته چي حق د فقراؤ او مساکینو دی.

درویش وايي: چي ددې یو ظاهره مثال دادی چي د اوسنی زماني پہ دالان
په زرهاؤ زکاتونه و قاضیانو. یا رئیسانو ته د مملکت ورکوي. لکه قومندان،
تهانه دار او حزبي سرمایه داران چي بله ورځ دده کار پر مربوط وي. او یو
مسکین چي ورسي په دېره څیگر خوني. یو پینځوس روپې څني بیلي کړي.

مسئله: که د یو چا د مسجد امام غني ؤ او دی په خبر هم ؤ. نو په نیت د
زکات روپې ورکول تبذیر دی کمامر من تفسیر روح المعاني. او که زکوٰة
ورکونکی د امام مسجد په غنی نه ؤ خبر او زکوٰة یي ورکړی. نو غاړي د ملا
امام پندي دي چي حرام مال یي واخستی، بیت:

واعظان کین جلوه در منبر ومحراب میکنند
چون بخلوت میروند آن کاری دیگر میکنند

حکایت: یو سړي په لار کي د خیر ډېري روپې مسرف کړي بل سړي ورته
وویل لا خیر في السرف. هغه ورته وویل لاسرف في الخیر. سعدي وايي:

نه هر کس سزاوار باشد بمال .... یکی مال خواهد یکی گوش مال

یعني چي غني زکوٰة غواړي د زکوٰة په عوض کي د غوږ پیچ ورکړه.

إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ ۖ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا

په تحقیق سره مبذرین بالمعني المذکورة وروڼه دي د شیطانانو. او ؤ شیطان د
خپل رب فرمان نه قبلونکی ؤ چي آدم علیه السلام ته یي سجده نه وکړه. بعد ان امره الله

بالسجود له. له وروړ ګلوی څخه مراد مثلیت دی په شرارت کي. بغوي وایي چي هر څوک چي د بل قوم سنت او طریقه خپل کړي عرب وایي هو اخوهم.

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ

یوه سه: چي کلمه د "ان" په اما کي. ولي اصل د اما ان ما و. ان شرطیه ده او کلمه د ما زائده ده. والمعنی که چېرې ته یا محمد (ﷺ) اعراض وکړې "عنهم" له دوی څخه یعني عن ذوی القربی والمساکین وابن السبیل کما یدل علیه سوق الآیة.

یوه سه: چي اعراض روي ګرداني ته وایي او مراد معنی لغوي نه ده بلکي اعراض کنایه ده له عدم الانفاق څخه ده. او بغوي رح وایي چي دا آیت په شان کي د مهجع. بلال او صهیب رضي الله عنهم نازل سوی دی. او داغه رنګه سالم او خباب رضي الله عنهما چي دوی نهایت فقرا د مسلمانانو وه او د علیه الصلوٰة والسلام څخه بي غوښتنه چي د مایحتاج الیه کوله. او د علیه الصلوٰة والسلام سره به هغه شی نه ؤ چي دوی ته یې ورکړي یعني من المال والثیاب وغیر ذالک. نو علیه الصلوٰة والسلام به مخ واړاوه حیا او خبري به یې بندي کړې "واما تعرضن آه".

ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُل لَّهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ﴿٢٨﴾

لپاره د انتظار و رزق ته د خدای ﷻ له جانبه څخه د رب ستا به امید ؤ چي پیدا به سي. نو بیا به یې دوی ته ورکړې. نو دوی ته وایي قول نرم چي خدای ﷻ به پر تا رحم وکړي لکه تا چي رحم وکړی پر سائلانو چي په قول جمیل دي ورته وویل او غلظت دي په خبرو کي ورته ونه کړی کما هو عادة ابنا الزمان. او بغوي رح وایي چي وعده ورسره وکړه چي که ما ته خدای ﷻ مال راکړی زه به یې پر تاسي قربان کړم. وهذا هو القول الجمیل په پښتو کي. او بعض مفسرین وایي چي "میسور" مصدر میمي دی. وهو الیسر یعني دعا د یسر ورته وکړه مثل اغناکم الله ورزقنا الله وایاکم.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ

مه ګرځوه ته خپل لاس تړلی د غاړي سره. کنایة عن البخل. او مه ګرځوه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لاس (ضمير راجع دی لاس ته چي مؤنث سماعي دی) خلاص په کامل خلاصېدو سره کناية عن اعطا جميع عاعنده يعني توسط بين الافراط في العطا چي کل البسط ورته اشاره ده، او په منځ کي تفريط في العطا چي يدک مغلولة ورته اشاره ده محمود دی في جميع الامور کما قال العلما.

فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿۲۹﴾

ته به وګرځې ملامت ای عندالله وعند الناس په بخل سره فراخي د مال يا په اسراف سره "محسورا" قتاده رح وايي پښېمانه علی افراط منک في الفعلين. او يا معنا داده چي ته ملوم وګرځې په نېز د سوال کوونکو بالامساک په بخل سره د سعت الرزق چي شی ورنه کړې، د محسور معنی داده چي لاشئ عندک. نو دا لف او نشر مرتب دی فتدبر.

دروېش وايي: چي په دې آيت کي عظيم اختلاف دی په منځ کي د مفسرينو، بيضاوي وايي چي دا دوه مثالونه دي لمنع البخل مع القدرة واسراف المبذر منع منهما ونهي عنهما وامر بالتوسط بينهما الذي هو الکرم انتهی، او روح المعاني په اول وار داسي تفسير کړی دی لکه بيضاوي حيث قال تمثيلان لمنع الشحيح (ای البخيل) واسراف المبذر (تفسير يې دمخه تېر سو) او دا دوه کسان يې باعثه کړه پر اقتصاد (مايېنه روی) بين الافراط والتفريط وذالک هو الجود والکرم الممدوح اذ خير الامور اوسطها، احمد رح او نور له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی، قال قال رسول الله ﷺ ما عال من اقتصد "عيال نه دربېږي پر هغه چا چي ميانه روی کوي په انفاق د عيال، او بيهقي له ابن عمر رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی وايي چي رسول الله ﷺ وويل الاقتصاد في النفقة نصف المعيشة" وروی عن انس رضي الله عنه مرفوعا، التدبير نصف المعيشة (په انفاق کي فکر وهل نيمی د عيش دی) والتودد (محبت د خلګو د سري سره) نصف العقل والهم نصف الهرم (يعني غم نيمی د سپين بږرتوب دی، پښتانه وايي چي عمر مي د بېر نه دی خو غمونو زوړ کړم) وقلة العيال احد اليسارين (او لږ والی د عيال يو د دوو غناوو څخه دی يعني يوه په مال ده دويمه په قلة العيال ده، علما په يوه خوله وايي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي حسن التدبير مع العفاف (ښه فکر وهل په انفاق کي سره د کف د حرامو څخه غوره دی خير من الغنى مع الاسراف. او ددي آيت په شان نزول کي سعيد بن منصور له سيار ابي الحکم څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام ته څه انواع د کالو (جامو) راغلي وه. چونکه عليه الصلوة والسلام معطي کريم و سمدلاسه يې هغه په منځ کي د حاضرينو مستحقينو وويشلې. وروسته چي نور مستحقين خبر سوه په اميد و عليه الصلوة والسلام ته راغله. خو پر ميدان شي من البز (يعني جامې) نه وې پاته. نو دا آيت نازل سو. او روح البيان وايي چي قال اهل التفسير هما تمثيلان لمنع الشحيح (اى البخيل الحريص على المال) واعطا المسرف اى جميع ماعنده من المال زجراً لهما عنهما وامر بالتوسط بينهما کمامر في تفسير روح المعاني کما قال الشاعر المحقق في تفسير هذه الآية:

مبند از سر امساک دست در گردن .... که خصلتيست نکوهيده عند اهل بهار
مکن بجانب اسراف نيزچندان ميل .... که هرچه هست بيکدم کنی زدست رها
چو در ميانه اين هر دوراه چندانی .... تفا وتست که از آفتاب تا بسها
پس اختياروسط راه است درجميع امور .... بدان دليل که خير الامور اوسطها

په تفسير کشاف للعلامة الزمخشري په روايت د جابر ﷺ وايي چي په دې دوران کي زه ناستوم يعني په مسجد کي چي عليه الصلوة والسلام ته يو هلک راغلی. هلک وويل چي زما مور ستا څخه قميص غواړي. عليه الصلوة والسلام ورته وويل "من ساعة الى ساعة يظهر فعد الينا" (له يو ګړي څخه تر بل ګړي چي ښکاره کيږي بيا به راسې. نو کوچنی ولاړی مور ته يې ځواب د آنحضرت ﷺ ووايه. هغې ورته وويل ورسه ورته ووايه چي زما مور وايي دغه قميص راکړه چي تا اغوستی دی. نو عليه الصلوة والسلام حجرې ته ولاړی او قميص مبارک يې سره وويستی د کوچني په لاس يې ورکړی او دی مبارک په يوه لنګ کي بې قميصه لڅ کښېنستی. بلال ﷺ اذان وکړی او د عليه الصلوة والسلام په انتظار خلک په مسجد کي ناست وه. عليه الصلوة والسلام نه راووتی. نو دا آيت نازل سو.

درويش وايي: چي دا حديث بغوي رح هم راوړی دی. خو دومره عبارت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پکښې بالا دی فشغل قلوب اصحابه فدخل علیه بعضهم فرناه عریانا.

فائده: دې ښځې ولې دومره سپین سترګې د علیه الصلوة والسلام سره وکړه چې ستا اغوستی قمیص راکړه؟ ددې سوال جواب حسین کاشفي ؒ په تفسیر حسیني کې کړی دی چې زه به یې په پښتو درته بیان کړم. دی وایي چې یوه مسلمانه ښځه او بله یهودیه ښځه په یو کور کې سره ناستې وې یهودیه ووېل چې موسی علیه السلام د پر سخي ؤ چې تر ځان فاضل شی یې و سائل ته ورکاوه. مسلمانې ښځې ورته ووېل چې علیه الصلوة والسلام د پر سخي دی حتی چې مایحتاج الیه هم له سائل څخه نه سپموي. نو ددې هغه کوچنی چې ورغلی چې وما مور وایي ماته قمیص راکړه او علیه الصلوة والسلام عذر ورته ووایه چې اوس ولار سه یو ګړی وروسته راسه. مور بیرته ورواستاوه چې ستا اغوستی قمیص راکړه. او علیه الصلوة والسلام هم ورکړی خپله لغ کښېنستی او مسلمانې ښځې یهودیه ملامته کړه. انتهی په پښتو ژباړه.

درویش وایي: چې پر دې ټولو تفسیرو روح المعاني داسې سوال کړی دی چې دا سورت خو په نېز د ټولو قراؤ مکي دی او دا تفسیرونه چې بیان سول له دې څخه خو دا فهمېږي چې دا مذکوره آیت مدني دی. روح المعاني زیاته کړې ده چې دا آیت هیڅ چا مستثنی له دې مکي سورت څخه نه دی ګرځولی او ددې سوال ځواب ما په هیڅ تفسیر کې سره د ډېر تلاشه نه کړی پیدا.

درویش وایي: چې چونکه دغه احادیث مذکوره چې دلالت پر مدنیت ددې آیت کوي. ټولو مفسرینو په مختلفو اسانیدو روایت کړي دي او په منځ کې ددغو احادیثو جزوي اختلاف سته او سلسله د دغو احادیثو بېلو بېلو صحابه کرامو ﷺ ته رسول سوې ده. نو دا احادیث په درجه کې د شهرت دي نو کېدای سي چې دغه احادیث دې مخصص ددغه آیت سي په مدني والي سره که څه هم سورت مکي دی هذا ما خطر علی قلب هذا الفقیر في لیلة عید الضحی سنه (۱۴۲۹) هجري قمري والله اعلم بحقیقة الحال. ساعة (۸) تقریبا في حجرة داري.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ

په تحقیق خدای ﷻ فراخه کوي و هغه چا ته رزق چې مشیت یې وسي د فراخی. د رزق چې تابع د حکمت الهي د خدای ﷻ ده، یعني دا بسط او فراخي تا ته یا محمد ﷺ مفوض نه ده چې ته غم د فراخی. د رزق د چا وکړي "ویقدر" او تنګوي رزق علی من یشا حسب ما یقتضیه حکمته. یعني پر تا ملامتیا نشته که ته بعض هغه شیان چې ته حاجت ورته لري له چا څخه منع کړې لکه هغه قمیص چې تا حاجت ورته درلودی سائل ته دي نه وای ورکړی.

إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾

په تحقیق خدای ﷻ خبر دی په احوالو د بندګانو خپل یعني په سر او علانیه ددوی، نو خدای ﷻ خبر دی په مصالحو ددوی فیرزقهم علی حسب مصالحهم.

درویش وایي: چې تفسیر بحر العلوم له انس بن مالک ﷜ څخه یو حدیث قدسي نقل کړی دی چې خدای پاک وایي چې زما د مؤمنانو بندګانو "من لایصلح ایمانه الا الغنی" که یې زه فقیر کړم دین به پر فاسد کړي "وان من عبادي المؤمنین من لایصلح ایمانه الا الفقر لو اغنیته لافسده ذالک. وان من عبادي المؤمنین من لایصلح ایمانه الا السقم ای المرض" که یې زه کامل جوړ کړم لافسده ذالک قال الله تعالی زه تدبیر د حال د خپلو بندګانو یعني په غنا او فقر سره او په صحت او مرض سره کوم لعلمي بقلوبهم اني علیم خبیر.

درویش وایي: چې پر عاقل بنده لازمه ده تسلیم و امر ته د خدای ﷻ او رضا په قضا د خدای ﷻ او صبر په امورو کي د قبض او شکر په ځایو کي د بسط او انفاق حسب الامکان.

پوهه: چې مظهري وایي چې دا قول د خدای ﷻ وان الله یبسط آه دي تمهید وي و دې قول ته د خدای ﷻ.

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ

"ولا تقتلوا اولادکم" روح البیان او روح المعاني دا خبره رد کړې ده، دوی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وايي كه تمهيد واى، نو بايد فلاتقتلوا ويل سوي واى، معنى ددې آيت داده چې مه وژنئ اولاد ستاسي.

بوه سه: چې لفظ د ولد كه څه عام دى نر او ښځې دواړو ته شامل دى لكن مراد ښځې لوښې دي بقرينة ان اهل الجاهلية كانوا يفعلون قتل البنات او مراد له قتل څخه قتل بالوادي (يعني زنده درگور كردن) كما كان عادة اهل الجاهلية (خشية املاق) له ويرې څخه د فقر خداى ﷻ د رزق كفالت وكړى په دې آيت سره.

نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ

موږ رزق وركوو ستاسي لوښو ته او تاسي ته هم رزق دركوو يعني د لوښو رازق ته نه يې بلكې د خپل ځان رزاق هم نه يې. يعني غم روزى ايشان مخور كه اورا جان دهد نان دهد. شيخ سعدي قدس سره وايي:

خداوندگارى كه عبدى خريد .... بدارد فكيف انكه عبد آفريد

يعني يو سړى چې مريى رانسي ساتي يې. نو څرنګه به وي هغه څوک چې عبد به پيدا كړي ويعني حق جلا وعلا.

ترا نيست اين تكيه بر كردګار .... كى مملوک رابر خداوند ګار

إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا ۝

په تحقيق وژل د لوښو ګناه ده لويه. په حديث كې د بخاري او مسلم راغلي دي عن ابن مسعود ﷺ دى وايي چې ما پوښتنه وكړه د عليه الصلوة والسلام څخه چې اى الذنب اعظم؟ قال عليه السلام ان تجعل لله ندا وهو خلقك (كومه ګناه لويه ده. عليه الصلوة والسلام وويل چې ته خداى ﷻ ته شريک ووايه او په دا سې حال كې چې خداى ﷻ ته پيدا كړى يې) قلت ان ذالك لعظيم؟ (دا په حقه سره لويه ګناه ده، بيا نو كومه ګناه لويه ده؟ قال ان تقتل ولدک مخافة ان تطعم معک (چې ته ولد وژنې له ويرې ددې چې زما سره به ډوډى خوري) قلت ثم اى قال عليه السلام ان تزني حليلة جارک (چې زنا كوې د ماينې سره د همسايه چې په دې كې زنى خو يوه كبيره ګناه ده او تلف د حق د همسايه بله كبيره ګناه ده.

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

پوه سه: چي له اول څخه ددې آيت "ولا تقتلوا اولادكم" تر هغه ځايه پورې "ملوماً مدحوراً" چي لس آيتنه ته رسيږي، خداى ﷻ لس اخلاق ذميمه ذكر كړي دي چي بايد په لس خويه حميده سره بدل كړل سي د مذموماتو اول خوى بخل دى دويم يي طول امل دى واليهما اشار الله تعالى بقوله ولا تقتلوا اولادكم خشية الانفاق فان البخل وطول الامل" دوى يعني مشركان پر دې باعث كړه چي اولاد يې وژل. اما البخل فظاهر. واما طول الامل، ددوى خيال دا و چي زه به ژوندى يم اولاد به مي ډېر سي نفقه به غواړي، خداى ﷻ يې دفع په سخا او توكل سره وكړه بقوله تعالى "نحن نرزقهم واياكم فافهم"

مسئله: كه څوك بخيل نه وي لكن د زهد او تقوى له لارې ډېر فراخ خواړه يعني وږجي او غوښې مثلاً نه خوري، نو ده ته اجازه شرعاً سته چي اهل البيت دي هم وزهد او تقوى ته راغب كړي كه هغو ورسره ومنل خو ډېر ښه او كه هغو لذيذ خواړه خوښول او دده دعوت يې نه قبلاوه، نو پر هغو دي تنگي نه راولي او فراخه رزق دي وركوي من غير التجاوز عن حدود الاعتدال الى الاسراف، او دى پوه سو ځيل ځان بې.

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰٓى

او تاسي مه نژدې كېږئ و زنى ته.

پوه سه: چي زنى چي گناه كبيره ده او بل نژدې والى دى و زنى ته چي مقدمات د زنى پر لار واچوي لكه مچه، نظر بالشهوة الى عضو من المرئة لايجوز له النظر اليه، يا يې لاس وركښېكښل يا يې پر سينه لاس ايښوول الى غير ذالك چي دا ټول له صغائر گنهونه دي.

فائده: د زنى لفظ په قصر سره دى په مشهورو قرائاتو كي، او بعض يې په مد سره وايي "زناء" معنى يې يوه ده.

اِنَّهٗ كَانَ فَاحِشَةً ؕ وَسَآءَ سَبِيْلًا ۝

دا زنى چي ده فعلة قبيحة ظاهرة القبح، او بده ده زنى از روى لار.

پوه سه: چي "سبيلاً" تميز دى له فاعل څخه د "سا" چي زنى ته راجع دى، او دا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تمیز محول دی له فاعله څخه یعني بئس سبیل الزنی. ولې چې په زنی کې قطع د نسب راځي او له ډېرو فتنو سبب ګاهي وګرځي. په حدیث کې د بریده ﷺ راغلي دي عن النبي ﷺ چې اووه اسمانونه او اووه مځکې لعنت وایي پر سپین ږیري زنی کاربانډي، او له انس بن مالک ﷺ څخه روایت دی عن النبي ﷺ المقیم علی الزنی (یعني دوام کونکی پر زنی کعابد صنم. رواه الخرابطي ؒ) وعن ابي هریرة ﷺ کما رواه ابو داؤد والترمذي والبیهقي والحاکم اذا زنی الرجل خرج منه الایمان کالظلة (سائیبان) نو چې له زنی څخه فارغه سي بیرته ایمان ورته راوګرځي. او بخاري او مسلم له ابي هریرة ﷺ څخه روایت کړی دی "لایزني الزاني حین یزني وهو مؤمن (ای کامل الایمان) ولایسرق السارق حین یسرق وهو مؤمن ولایشرب الخمر حین یشربها هو مؤمن"

له بعضي اصحابو ﷺ څخه روایت دی "قال ایاکم والزنی (دا تحذیر دی) ولې په زنی کې شپږ خصلته سته (۱) نقصان الرزق یعني په رزق کې برکت نه وي (۲) ونقصان العمر (۳) البغض في قلوب الناس. یعني په زنی که یې څوک هم نه وي خبر لکن بد یې ګڼي کېږي. دا درې په دنیا کې دي. او درې خصلته په اخرت کې دي (۱) فغضب الرب ﷻ (۲) شدة الحساب (۳) ودخول النار. او په حدیث صحیح کې راغلي دي "العینان تزنیان. وهو النظر بالشهوة" والیدان تزنیان "یعني اللمس بالشهوة"

حکایت: په بصره کې یو سړی په مشکي سره مشهور ؤ یعني همېشه به یې د مشکو بوی تلی. دده څخه چې به چا پوښتنه د مشکو د بوی وکړه. ده به ورته ویل چې زه ډېر ښائسته وم او ډېر حیاناکه وم. نو همېشه به په کور کې وم په سبب د حیا یا له خوفه څخه د فاجرانو نو. زما پلار ته خپلوانو وویل چې ستا زوی لکه ښځه په کور کې دی. او ته دنیادار سړی یې، نو دی چې په زیره سي په هیڅ بیع او شرا او کاروبار په نه پوهېږي. په بازار کې یو د بزازي دکان ونسه دی د ده سره کښېنو چې د دنیا په معامله وپوهېږي او له ځان سره یې دکان ته بیا یې او بیرته یې د ځان سره راوله، خوف د فاجرانو به هم نه وي او دده به یو څه حیا هم کمه سي. پلار مې دا

خبره چې معقول وه وه يې منل. او زه يې په دکان کې له ځانه سره کښېنولم، يوه ورځ يې يو سپين سرې ښځه راغله او ډېر قيمتي توکران يې رانيول روپۍ يې هم ورکړې او زما پلار ته يې وويل چې زه سپين سرې يم دا غوټه نسم وړلای، نو دا ستا زوی راسره کړه چې زما سره دا غوټه تر کوره پورې يوسي، پلار زه ورسره کړم سپين سرې د مخه زه په پسې يم، اخير يې زه لوی بنګلې ته ورورستم غوټه په شا او د کور په يوه خونه کې يو پلنګ پروت وو ډېر ښائسته او قشنګ، او پر هغه پلنګ باندې يوه ډېره ښائسته ځوانه ښځه ناسته وه ما چې غوټه کښېښوول هغې ښځې زه ځيګر ته کش کړم، ما ورته وويل الله، دې راته وويل هيڅ شی نسته، ما يو وخت ته پر خپل دکان وليدې دربانديې عاشقه سوم دا دومره کالي چې بوډۍ رانيول زما په روپو چې تا کور ته راولم، ما نن په ډېر تکليف بنګله د ښرو او ښځو ځخه خالي کړه اوس تلای نسې چې زما سره زنې ونه کړې، هر څه زاری چې مې ورته وکړې نه يې منلې، اخير ما ورته وويل چې ښځې اودس ماته نيولې يم، بيت الخلا راوښيه چې زه خپل ځان سپک کړم، نو به زنې درسره وکړم، بوډۍ بيت الخلا راوښووله زه ورننوتم چکړ مې په خپلو لاسو کې وواهه مخ او د ځيګر قميص مې په ولاړه چې راووتلم هغه ښائسته ښځې و بوډۍ ته وويل چې باسه يې دا ليونی دی، خير هغې دروازه را خلاصه کړه زه راووتم مخ او کالي مې په يو مسجد کې پرېولل او وچ مې کړل، دکان ته راغلم پلار مې په هيڅ نه کړی خبر، ماښام چې پرېوتلم يو ښائسته سړی مې په خوب وليدی چې زما پر مخ او بدن يې لاس راتېر کړی او دا يې راته وويل "اين انت من يوسف بن يعقوب عليه السلام" او ماته يې وويل چې تا ما پېژنې زه جبرئيل يم تا چې د خدای ﷻ له بېرې خپل مخ او کالي په مردارېو ولړل خدای ﷻ تاته دا شرافت درکړی چې تر مرګه پورې به دې د مشکو بوی ولاړ يږي، وهذا هو نتيجة الخشية من الله مع القدرة.

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ

او تاسې مه وژنئ هغه نفس چې نر او ښځې دواړو ته شامل دی چې حرام کړی وي دا نفس يعنې قتل د ده (لان التحريم وغيره من الاحكام صفات الافعال لا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الاعیان) که مسلمان وي او که اهل ذمه او که معاهد وي (الا بالحق) استثناً مفرغ ده ای بسبب من الاسباب الا متلبساً بالحق. لکه رجم د زاني محصن او یا قصاصاً او یا باغي وي و حکومت اسلامي ته یا قاطع الطریق وي یا صحابه ﷺ ته بنکنځل او عیب پر وایي (لکه شیعه گان)

فائده: مرتد مما حرم الله نه دی لقوله تعالی "انما جزاً الذین یحاربون الله ورسوله ان یقتلوا آلایة نزل في المرتدین، وقال الله تعالی قاتلوا التي تبغي الآیة" په روایت کي د بخاري او مسلم او ابو داؤد او ترمذي او نسائي د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه راغلي دي، ده وویل قال رسول الله ﷺ "لایحل دم امرء مسلم یشهد ان لا اله الا الله واني رسول الله الا باحدی ثلاث. الثیب الزاني" چي ماینه لري که نر وّ او یا مېړه لري که ښځه وه بیا زنی وکړي "والنفس بالنفس" یا یو سړی بل مړ کړي عمداً. نو هغه قاتل قصاصاً وژل کېږي "والتارک لدینه المفارق للجماعة".

پوه سه: چي د مفارق الدین آه څخه مراد مرتد نه دی لانه لیس بامرء مسلم یشهد ان لا اله لا الله بلکې مراد ځني هغه کسان دي چي په هواً نفسي کي غرق وي او له لوی جمعت څخه د مسلمانانو بر طرف وي کالروافض والخوارج وامثالها.

فائده: له ابن مسعود رضی الله عنه څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام وویل "اول ما یقضی یوم القیامة في الدماء (اول چي حکم الهي کېږي په ورځ د قیامت د ناحقه وینو په تویول کېدو) بخاري ومسلم عن برا بن عازب رضی الله عنه ان رسول الله ﷺ قال لزوال الدنیا اهون علی الله من قتل مؤمن بغیر حق" د تیولي دنیا خرابېدل سپک دي په نیزد د خدای ﷻ تر قتل د مسلمان ببله حقه) رواه ابن ماجه بسند حسن. او له بیهقي څخه روایت دی که اهل د اسمانو او اهل د مځکي تول شریکان سي په قتل کي د مؤمن "یعني بغیر حقه" لادخلهم النار. او نسائي حدیث د بریده رضی الله عنه رانقل کړی دی وایي چي قال رسول الله ﷺ قتل المؤمن اعظم عند الله من زوال الدنیا.

درویش وایي: چي په صحاح سته وو کي او په نورو صحیح کتابو کي د احادیثو لکه صحیح د ابن حبان رحمه الله او صحیح د حاکم چي مستدرک یې نوم دی او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

صحیح د بیهقي په باره کي د قاتل عمداً بغیر الحق حدیثونه ډېر راغلي دي چي جمع کول به ډېر مشکل وي، لکن مشت نمونه خروار دا نقل سوي حدیثونه کافي دي، او تر ټولو دا آیت "ومن قتل مؤمناً متعمداً فجزائه جهنم خالداً فیها" کافي تهدید دی. لپاره د منع د قاتل له قتل عمد څخه که څه هم له خلود څخه په آیت مذکوره کي تابید نه دی مراد په نیزد زموږ د اهل السنة والجماعة لکن غایت تشدید خو دی.

وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا

که څوک ووژل سو مظلوم چي مستحق د قتل نه ؤ یعني عمداً ووژل سو چي هغه دري ګنهونه چي قتل یې روا کاوه په دي مقتول که نه وه. نو په تحقیق موږ ګرځولی دی ولي لره د مقتول یعني ورثته. او که یې ورثه نه درلوده نو سلطان الوقت اذ قدور السلطان ولي من لاولي له "سلطاناً" یعن تسلط او غلبه پر قاتل شرعاً که د ولي خوښه وي قاتل دي قصاص کړي او که یې خوښه وي عفوه دي ورته وکړي او که یې خوښه وي دیت دي واخلي لکن په رضا د قاتل.

فَلَا يُسْرِفْ فِّي الْقَتْلِ

نو ولي دي اسراف نه کوي په قتل کي د قاتل یعني تر حدود د شرعي دي تجاوز نه کوي، یعني سره د قصاصه پزد. غوږونه او نور اعضا ځني پرې کړي چي په عربي یې مثلث بولي. او یا غیر له قاتل څخه په اقرباؤ کي د قاتل قتل کړي کما کان في الجاهلیة، حسین کاشفي رح په تفسیر حسیني کي وایي: درجاهلیت چون کس کشته شدی وارث مقتول قاتل نمی کشتی بلکه مهتر یعني سردار قبیله قاتل رامیکشتی انتهی. او یا داسي اسراف چي دا هم په جاهلیت کي رواج ؤ مقتول به ظلماً یو شریف سړی ؤ ورثه د مقتول به دده په ځای دوه کسان ووژل بلکي یو جماعت له قریبانو څخه د قاتل به یې وژل.

إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾

په تحقیق دي ولي د مقتول ظلماً کومک ورسره کړل کیږي یعني شرع شریف

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

معاون ده چي ده ته يې اجازه د قتل د قاتل دده قريب، او امير د مسلمانانو يې هم کومکي دی چي ولي ته مقتول قاتل طوعاً وکرهاً په لاس ورکوي.

فائده: (۴) له خصالو مذکوره وو څخه غضب دی، ولي د بېر غضب باعث د قتل بغير الحق گرځي كما قال الله تعالى "ولا تقتلوا النفس التي حرم الله الا بالحق.

پوښتنه: د قاتل نفس عمداً توبه به څه وي؟

ځواب: په حديث کي د انس رضي الله عنه راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام ووئيل "اما ان يقتل، واما ان يعفى عنه، واما ان يؤخذ منه الدية. فاي هذه الخصال فعل فهي له توبة" چي توبه د قاتل عمداً په درو شيانو کي ده، يا به وژل کيږي يعني قصاصاً، يا به عفوه ورته کيږي يعني مقتول د ولي له خوا، يا به ديت څني اخستل کيږي.

درويش وايي: چي د حديث معنی داده چي توبه د قاتل عمداً هغه سي نه ده لکه توبه د شرب الخمر او يا لواطة وغيرهما چي الندم هو التوبة.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ

او مه نژدې کيږئ ومال ته د يتيم فضلاً عن اكله. مگر نه په هغه خصلت سره چي احسن وي يعني چي نفع د يتيم پکښې وي چي محافظت د يتيم د مال يعني د يتيم په روپو مال رانيول او په گټه يې ورکول ولو كان بالاجل لان الفقهاً جوزوا زيادة الثمن بسبب الاجل فافهم.

فائده: يتيم په انسانانو کي هغه دی چي پلار نه لري که يې څه هم مور ژوندی وي، او يتيم په حيواناتو کي هغه دی چي مور يې مړه وي که يې څه هم پلار ژوندی وي، او يتيم په جواهراتو کي هغه دی چي مثل نه لري كما يقولون هذه درة يتيمة يعني لا نظير لها.

پوښتنه: که د يتيم باغ يا مځکه پاته وه، نو به ولي د يتيم څه په کوي؟

ځواب: که ولي د يتيم غني ؤ بلا اجرت دې ور روزي، او که فقير ؤ په قدر د معتاد في الناس دي باغواني يا بزگري څني اخلي تاچي ولي دده په باغ يا د مځکي په کښت گرئ اخته سي، نو د عيال نفقه حسب المعتاد دده په مال کي ده قاله الفقها رحمهم الله؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ

دا غايت د تصرف د ولي په مال کي د يتيم چي دی ورسيږي و زماني تهد قوت عقلي چي د تصرف نافع او ضار فرق وکړای سي چي له اتلسو کالو څخه نيولي بيا تر د پرشو کلو پوري باعتبار تفاوت عقول اليتامی.

فائده: "اشد" مفرد دی لکن پر صيغه د جمع کانک ولا نظير لها کما في القاموس.

وَاَوْفُوْا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْـُٔوْلًا

او تاسي وفا کوئ په وعده سره چي پر تاسي خدای ﷻ لازم کړي دي من تکاليفه او تاسي يې هم التزام کړی دی بقول لا اله الا الله. ويندرج فيه سنن النبي ﷺ لانه لا ينطق بالهوى انما هو وحي يوحى" او تاسي يې التزام کړی دی بقولکم محمد رسول الله ﷺ. او داغه رنګه وفا کوئ په هغو وعدو سره چي ستاسي او د خلګو تر منځ وي. ويندرج فيه العقود کلها من البيع والاجارة وغيرها "ان العهد كان مسؤلا" په تحقيق سره د عهد سوال کړل کېږي له جانبه څخه د خدای ﷻ او د خلګو.

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ

تاسي وفا کوئ په پيمانه چي تاسي چا ته په پيمانه سره ورکوئ يعني په کمه پيمانه يې مه ورکوئ چي په عربي يې بخس بولي. دا په هغه شيانو کي دی چي په عرف کي د عربو په پيمانه ورکول کېږي لکه غنم. جوار. ورجي. خورما وغيرها.

درويش وابي: چي که څه هم دا عادت په پښتنو کي نسته بلکي ددغو خوراکي موادو بيع او شرا او قرض وغيره تول په ترازو سره کوي.

وَزِنُوْا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيْمِ

او وزن تلل کوئ په هغه ترازو سره چي سم وي يعني په سرو او نورو مثو وغيره کي کمبود نه وي او دا په هغه شيانو کي دی چي وزني وي لکه سره زر سپين زر وسپنه وغيرها من الوزنيات. مجاهد رح وايي چي قسطاس لفظ رومي دی عربو يې استعمال په عربي ژبه کي کړی دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: ددې رومي لفظ استعمال به په قرآن بـه منافي د هغـه آيت سـره نـه وي "انا انزلناه قرآنا عربيا"؟

ځواب: يا! لان اللفظ العجمي اذا استعمله العرب، او د عربي الفاظو احکام پر جاري کېږي من التعريف والتنکير صار عربيا. او اکثره علما وايي چي دا لفظ عربي دی مأخوذ دی له قسط څخه چي په معنی د عدل دی چي تراوز آله د عدل ده.

ذٰلِكَ خَيْرٌ وَّاَحْسَنُ تَاْوِيْلًا۝

او دا کيل او وزن په صحيح طريقه خير دی يعني تاسي لره په دنيا کي، ولي په دې سره خلگ ستاسي سره معامله کولو ته رغبت کوي او ذکر جميل مو کوي او ښه از روی مآل يعني د خدای ﷻ عقاب او عذاب ستاسي څخه دفع کوي في يوم القيامة.

پوه سه: چي پينځم د افعال مذمومه څخه چي اسراف دی چي خدای ﷻ نهي ځني وکړې بقوله فلا يسرف في القتل آه. او شپږم له افعال مذمومه څخه حرص د دنيا دی چي خدای پاک نهي ځني وکړې بقوله "ولا تقربوا مال اليتيم آه" ولي باعث پر تصرف په مال کي د يتيم حرص د دنيا دی او هغـه بـدل کـړی پـه قناعت سره بقوله تعالى "الا بالتي هي احسن" او (۷) نقض العهد دی فبدله بقوله و اوفوا بالعهد ان العهد کان مسؤلا. او (۸) د خصال مذمومه وو څخه خيانت دی فبدله الله بالامانة بقوله تعالى "واوفوا الکيل اذا کلتم الآية".

فوائد شتی: (۱) نوشيروان وايي چي څلور خويه بد دي، او دا څلور خويه په څلورو کسانو کي ډېر بد دي (۱) بخل په بادشاهانو کي (۲) دروغ په قاضيانو کي (۳) حدت يعني شدة الغضب په علماؤ کي (۴) والوقاحة، بې شرمي او بې حيايي په ښځو کي.

فائده: اسراف په شي کي بد دی. له عبد الله بن عمر رضي الله عنهما څخه روايت دی چي عليه الصلوة والسلام تېرېدی سعد رضي الله عنه اودس تازه کاوه. نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل "لاتسرف" هغه ورته وويل "افي الوضوء اسراف؟ قال نعم وان کنت على نهر جار".

فائده: يو پوه سړي ته يو چا وويل چي دا څه سر دی چي د سپين ږيري پر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دنيا د پر حرص وي تر ځوان؟ حکيم ورته وويل چي شيخ څو د پر خوندونه د دنيا څکلي دي چي ځوان هغه نه دي ليدلي، صائب وايي:

ريشه نخل كهن سال از جوان افزون تر است

پيشتر دل بستگى باشد مد نيا را

له سفيان ثوري رح څخه روايت دی "من باع الحرص بالقناعة فقد ظفر بالغنى"

درويش وايي: چي په حريص د دنيا کي به دا عيبونه خامخا وي، اول به دروغ وايي خلګو ته به وايي چي زه ډېر مسکين يم عيال راپسې دی او سره ددې چي دی به في الواقع غني وي، دويم اضحيه به پر واجبه وي د خلګو له بيري چي بيا به مانه فقر نه راکوي نه يې ذبح کوي. دريم له خلګو څخه به زکوٰة غواړي او سره ددې چي ده ته به حرام وي په سبب د غنى. څلورم په هيڅ ذلت به نه شرمېږي خلګو ته به يې لمن د فقر همېشه خلاصه نيولې وي. دا خو حريص دی چي غير مشهور په غنی سره وي. او حريص د دنيا په اغنياؤ کي دادی چي د دنيا په جمع کولو کي د حلال او حرام فرق نه کوي، او بيوع فاسده يې عادت وي، او زکوٰة براى نام په زرو کي يوه حصه و مسکينانو ته ورکوي، او نهه نيوي (۹۹) حصه قاضيانو او رئيسانو ته د حکومت او لوی لوی صاحب منصبانو ته ورکوي چي بلْه ورځ دده دنياوي کارونه پرې مربوط وي او نور ورته کارونه کوي، برين عقل ودانش بايد گريست.

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ ؕ

او ته متابعت مه کوه (مشتق د قفا يقفوا څخه دی اذا تبع اثره) چي نه وي تا لره پر هغه علم، يا په حس سره يا په خبر صادق سره او يا دليل عقلي قوي چي په اصطلاح يې برهان بولي پر هغه.

پوښتنه: چي په دغه آيت سره دليل هغه کسان وای چي عمل په دلائل ظنيه ور سره کوي مثل الخبر الواحد في الاحاديث وقياسات المجتهدين نه دي روا.

والجواب عنه چي مراد په دې آيت له علم څخه اعتقاد راجح دی چي په اصطلاح يې ظن بولي چي سند لري كه قطعي وي او كه ظني. او لفظ د علم په دې معنا کي په کثرت سره مستعملېږي، او بعض علماً وايي چي علم په معنى د يقين خو دی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لکن دا آیت مخصوص په عقائدو پورې دی چې په هغو کې نه خبر واحد او نه قیاس د مجتهد او نه تقلید کار فرما دی. او بعض علماؤ وایي چې ددې مراد دادی شاهدي په دروغو مه ادا کوه چې یقین دې نه وي. او یا کوم ښځو ته نسبت د زنی مه کوه په مجرد ظن تر څو چې یقین دې نه وي. او قتاده رحمه الله وایي چې داسې مه وایه چې ما ولیده او نه دې وي لیدلي. او داسې مه وایه چې ما واورېدل او نه دې وي اورېدلي. او یا زه پرې ښه علم لرم او علم نه پرې لرې. مظهري وایي چې عمل په احادیثو احادو سره چې شرائط معتبره په راویانو کې د حدیث پکښې وي او په قیاس صحیح سره د مجتهد او حکم په شهادت د دوو نرانو یا یو نر دوو ښځو روا دی او ثابت دی په نصوصو قطعیه وو سره او په اجماع د امت مرحومه.

درویش وایي: چې مانع د عمل په قیاس د مجتهد یا په خبر واحد اهل ظواهر الحدیث او سلفیان. او وهابیان او پنج پیریان دي، زه وایم چې دوی له تقلید څخه څرنګه انکار کوي او ائمه اربعه رحمهم الله ته ډېر د سپکاوي الفاظ استعمالوي. او په حقیقت کې دوی هم مقلدان یا د ابن تمیه او یا د محمد بن عبدالوهاب دي چې تر خیر القرون الثلثة په سوو کلونه وروسته پیدا سوي دي. او ابو حنیفه او مالک بن انس او احمد بن حنبل رحمهم الله په خیر القرون کې داخل دي.

درویش وایي: چې دلیل د قبول د خبر واحد یعنې په خیر القرون و درجې ته د شهرت یا تواتر نه وي رسېدلي دا قول د رب جلیل دی "لولا نفر من کل فرقة (ولې نه وزي په طلب د علم پسې له هر لوی قوم څخه) طائفة لیتفقهوا في الدین ولینذروا قومهم اذا رجعوا الیهم الآیة" یوه کوچنی ډلګی چې فقاهت او پوهنه حاصله کړي دغه کوچنی ډلګی په دین کې یعنې احکام او احادیث نبویه وغیرها. او تا چه وېېروي دغه ډله چې په دوران کې د سفر په طلب د علم کې دین زده کړي و قوم ته خپل یعنې چې پر کور ناست وي لپاره د معیشت دنیاوي چې چاره یې نه ځنې درلوده هغه وخت چې هغه ډله چې علم دین حاصل کړي و خپل قوم ته رجوع وکړي، دا وه پښتو ژباړه د آیت مذکوره.

پوښتنه: دا څرنګه دلیل دی د قبول د خبر واحد بالمعنی المذکور آنفًا؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: په دې آیت کې طائفه راغلې ده لفظ د طائفه له درو څخه نیولې پر هر څو کسانو یې اطلاق روا دی. او مونږ پوهیږو چې د درو یا څلورو یا پینځو حتی تر لسو کسانو پورې شهرت او تواتر نه پیدا کیږي، نو که خبر واحد بالمعنی المذکور حجت نه وای نو ددې عبارت قرآني "ولینذروا" په څه وجه وای فتامل. او دلیل د عمل بالقیاس دا آیت مبارک دی "فاعتبروا یا اولی الابصار" ولې د اعتبار معنی فقها وایي چې پر اصل مورد د آیت یا د حدیث بل شی چې په هغه نص نه وي معتبر او قیاس کړي، ومزید التفصیل في الآیتین المذکورتین في کتب اصول الفقه. او د شهادت د قبلبدلو دلیل دا آیت دی "فاستشهدوا شهیدین من رجالکم الآیة".

سوال: دا تفاسیر د اصولو الفقه خو طوائف مذکوره نه مني. ولې چې دوی فقه یا اصول الفقه نه مني، نو ددوی تفسیرونه به څرنګه ومني؟

ځواب: زما مقصد هم ددوی قناعت نه دی بلکې ددوی د ګمراه کن سوالو څخه مقلدین ساتم والله اعلم. او بل جواب د قبول د خبر واحد بالمعنی المذکور دادی چې په تواتر دا ثابته ده چې علیه الصلوة والسلام احاد د صحابه ﷺ استول لپاره د تبلیغ د احکامو د دین د اسلام، نو خو دا معلومه سوه چې اتباع د دغو آحادو صحابه ﷺ کافي ده او پر خلګو یې متابعت لازم دی.

درویش وایي: چې تر تولو د تعجب خبره داده چې ګاهې په احادیث مبارکه وو کې تعارض راسي، نو دا تعارض به اصحاب ظواهر الحدیث په څه شي دفع کوي، نو خو دوی مجبور دي په نقل د قول اماما نو ددوی بې رفع کوي نو خو دوی هم مقلدین سوه.

﴿إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا﴾

په تحقیق چې سمع یعني قوت سامعه والبصر قوت باصره او زړه تول له د دغو اعضاؤ او قوی څخه دی عنه سوال کرده شد وفي الآخرة، روح البیان د سمع ترجمه په ګوش سره کړې ده چې په پښتو یې غوږ بولي، او د بصر ترجمه یې په چشم سره کړې ده چې په پښتو یې سترګې بولي او معنی د فواد یې په دل سره کړې ده چې زړه دی. او د کل ترجمه یې داسې کړې ده "کل واحد من هذه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الجوارح" حاصل دادی چي د سمع او بصر څخه معنی مصدري نه ده مراد یا قوت سامعه، کما قلنا اولاً یا اعضاً مذکوره یعني غوږونه، سترګې او له فواد څخه هم یا قوت دراکه في القلب مراد دی یا خو دي جارحه د زړه ده والله اعلم.

سوال: اولئک لپاره د ذوی العقول مستعملېږي او دا قوي او اعضاً خو ذوی العقول نه دي؟

ځواب: چونکه سوال ځني کېږي نو نازل منزله العقلا يې وګرځول. او روح المعاني د کل داسي ترجمه کړې ده ای کل من هذه الاعضاً.

درویش وايي: چي مظهري وايي چي ضمیر د عنه ومصدر ته د لاتقف چي قفو راجع دی د "ان" وفيه تکلف وخلاف الظاهر وخلاف جميع المفسرين کمامر، والظاهر ضمير د عنه وکل ته راجع دی. روح البيان وايي کان عنه ای عن نفس تلک الاعضاً او عما فعل به صاحبه یعني از ایشان خواهد پرسید که صاحب شما باشما چه معامله کرده، از سمع سوال کنند چه شنیدی واز چشم پرسند که چه دیدی وچرا دیدی. واز دل پرسند که چه دانستی وچرا دانستی انتهی. تفسیر روح البيان بعبارته.

پوهه: چي دا قول ولا تقف آه اشاره ده و نهم ته د خصال مذمومه وو وهو الظلم وهو وضع الشئ في غير موضعه. فيدل الله تعالى بقوله ان السمع والبصر والفواد کل ذالک کان فیه مسؤلاً. نو ظلم د سمع استعمال دی د سمع په اورېدلو کي د غیبت والبهتان واللغو والرفث والقذف والملاهي، یعني ساز او ناروا غزل. والفواحش وعدله استعماله في استماع القرآن والاحاديث والمواعظ والامر بالمعروف والنهي عن المنكر والنصيحة والعلوم والقول الحق.. بيت:

گذرگاه قرآن وپند است گوش ...... به بهتان وباطل شنیدن مه کوش

وظلم البصر النظر الى المحرمات والشهوات، او یا کتل و ما فوق ته په دنیا کي اویا کم تر ده په دین کي و الى متاع الدنیا وزینتها. وعدل البصر النظر في القرآن والنظر في كتب العلوم الشرعية، او نظر و مخ ته د علماً او صلحاؤ الى اثار رحمة الله کيف يحي الارض بعد موتها..... بيت:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دو چشم ازپی صنع باری نکوست .... نه عیب کسان را فرو گیر ودوست

له حضرت عثمان ﷺ څخه روایت دی چې ما درواغ نه دي ویلي له هغه وخته څخه چې اسلام مې راوړی دی او ما نه دی مسه کړی په خپل رسته لاس فرج له هغه وخته څخه چې ما په رسته لاس بیعت د رسول الله ﷺ سره کړی دی او نه مې ګنده او اومه پیاز خوړلي دي چې ما قرآن ویلی دی "وظلم الفؤاد" البغض والحسد وحب الدنیا. والتعلق بما سوی الله. وعدله تصفیته من الاوصاف الذمیمة المذکورة وغیرها. او ښائسته کول دي د زړه په اضدادو د صفاتو ذمیمه وو.

پوښتنه: دا قوی او اعضاء خو قابل د سوال نه دی کما هو الظاهر؟

ځواب: روح المعاني ددې سوال و جواب ته په دې عبارت سره اشاره کړې ده کل الضمائر راجعة لکل. ای کان کل من ذالک مسؤلاً عن نفسه فیقال له هل استعملک صاحبک فیما خلقت له املاً یعني ته د هغه شي لپاره چې خدای تعالی ته د هغه لپاره پیدا کړی يې صاحب ستا ته په هغو شیانو کې استعمال کړی يې او که نه وذالک بعد جعله یعني بقدرة الله اهلاً للخطاب والسؤال. دا ځواب له سوال څخه دی فافهم.

پوه سه: چې عنه متعلق دی په مسؤلاً پورې والتقدیر کل اولئک مسئول عنه قدم لرعایة الفواصل.

پوښتنه: د مورزاده ړانده یا د مور زاده کاڼه یا د مجنون اصلي څخه ددوی د سمع او بصر او فؤاد سوال به څرنګه کېږي؟

ځواب: هغه مفسرین چې تفسیر د سمع يې په قوت سامعه سره کړی دی او د بصر يې په قوت باصره سره او د فؤاد يې په قوت دراکه سره کړی دی دا سوال وارد نه دی کما لایخفی. او هغه مفسرین چې تفسیر په غوږ او سترګو او زړه سره کړی دی که څه ظاهراً دا سوال پر وارد دی لکن هغه ویلای سي چې بناً د تفسیر پر اکثر اغلب ده. او مذکوره کسان نادر دي والنادر کالعدم.

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا

او ته مه ګرځه ایها المخاطب په مځکه کي په مرحاً سره. مرح چونکه مصدر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دي څکه مفسرین یې په ذا مرح سره کوي، مرح کبر او اختیال ته وایي.

یو ه سه: چي "مرحاً" حال دی له فاعل څخه د لا تمش.

إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿۳۷﴾

تعلیل للنهي ته نسي څیرلای مځکه چي پښې د مځکي وهې د تکبر له کبله او ته نسي رسېدلای چي سر دي په هوا نیولی دی له کبره او له خیاله و غرو ته په جگواله. یعني راتگ د متکبر سړي چي پښې د مځکي وهي او سره یې په هوا نیولی وي صرف دده خر گري ده "لا تفید شیئاً" له عیاش المجاشعي ؓ څخه روایت دی ان رسول الله ﷺ قال اني اوحي الي ان تواضعوا حتی لا یفخر احد علی احد ولا یبغی احد علی احد. رواه مسلم"

درویش وایي: چي کافي ده په قبح کي دا چي اول من صدر عنه الکبر هو ابلیس حین لم یسجد لآدم علیه السلام بامره تعالی وقال انا خیر منه... بیت:

تکبر عزازیل را خوار کرد .... بزندان لعنت گرفتار کرد

له ابن مسعود ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل "لا یدخل الجنة من کان في قلبه مثقال ذرة من کبر" چا پوښتنه څني وکړه چي د هر چا دا خوښه ده چي ښه کالي او ښې څپلې دې وي، علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل "هذا جمال والله یحب الجمال، والکبر بطر الحق" حق ته غاړه نه ایښوول "وغمط الناس" او خلگ تر ځان حقیر گڼل، او کما قال علیه السلام رواه مسلم ..... بیت:

تواضع کند هوشمندی گزین .... نهد شاخ پر میوه سر بر زمین

له سلمه بن الاکوع ؓ څخه روایت دی ده وویل قال رسول الله ﷺ لا یزال الرجل یذهب بنفسه حتی یکتب في الجبارین فیصیبه ما اصابهم. رواه الترمذي"

درویش وایي: چي کبر (۱۰) بد خوی دی د لسو ذمیمه خیو څخه فبدله الله بالتواضع بقوله انک لن تخرق الجبال الآیة ...... ابیات:

زخاک آفریدت خداوند پاک ...... پس ای بنده افتادگی کن چو خاک
تکبر زدانا بود ناپسند ...... غریب این معنی از هوشمند
کسی را که خصلت تکبر بود .... سر ش پر غرور از تصور بود

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وفي الحديث "من تعظم في نفسه واختال في مشيته" كه څوك ځان لوى بولي په خپل زړه كي، او خيال كوي په تګ كي "لقى الله وهو عليه غضبان" د خداى ﷻ سره به ملاقي سي په ورځ د قيامت چي هغه به وده ته په غضب وي .. بيت:

تكبر بود عادت جاهلان ...... تكبر نيايد ز صاحب دلان

وعن عمرو بن سعيب رضي الله عنه عن ابيه عن جده عن رسول الله ﷺ يحشر المتكبرون امثال الذر في صورة الرجال يوم القيامة يغشاهم الذل الى اخير الحديث" او له امير المؤمنين عمر رضي الله عنه څخه روايت دى چي ده پر منبر نبوي ﷺ وويل "يا ايها الناس فاني سمعت رسول الله ﷺ يقول من تواضع لله رفعه الله فهو في نفسه صغير وفي اعين الناس كبير" كه چا تواضع او كم نفسي وكړه لپاره د خداى ﷻ. نو دى به پورته كړي خداى ﷻ. دى به په خپل زړه كي ځان خوار او عاجزه بولي. مګر د خلګو په سترګو كي به دى محترم او معزز سړى وي "ومن تكبر وضعه الله فهو في اعين الناس وفي نفسه كبير حتى لهو اهون عليهم من كلب او خنزير" او څوك چي كبر كوي خداى ﷻ بې كښته كړي يعني خوار صغير او ذليل بې وګرځوي، نو دى به په سترګو كي د خلګو حقير وي او دى په زړه كي ځان ډېر لوى شخصيت بولي حتى دى سپك وي پر خلګو تر سپي يا تر سركوزي.... ابيات في التواضع:

دلا گر تواضع كنى اختيار .... شود خلق دنيا ترا دوست دار
تواضع زيادت كند جاه را .... كه از مهر پر تو بود ماه را
تواضع كند مرد را سرفراز .... تواضع بود سروران را طراز[1]
تواضع بود حرمت افزائي تو .... كند در بهشت برين جاى تو

ابيات درباب تكبر:

تكبر مكن زينهار اى پسر .... كه روزى ز دستش درايي بسر
چو داني تكبر چرا ميكني .... خطا ميكني و خطا ميكني
تكب ز دا نا بود ناپسند .... غريب ايد اين معنى از هوشمند

---

[1] يعني د سردارانو زيور دى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

له اسما بنت ابوبکر ﷺ څخه روایت دی دا وایي سمعت رسول الله ﷺ یقول بئس العبد عبد تخیل واختال ونسي الکبر المتعال الحدیث.

كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهٗ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوْهًا ﴿۳۸﴾

پوه سه: چي "سیئة" په رفع سره قرائت دی د کوفي قراؤ، کما في المصاحف المطبوعة، نو دا اسم د کان دی خبر یې ما بعد دی، او ذالک اشاره ده د خصال مذکوره وو ته من قوله تعالی "ولا تجعل مع الله الها آخر" الی اخیر الخصال العشرة په تاویل د کل واحد. او ضمیر د سیئه راجع و کل ته دی، وجه د اضافت د سیئ و کل ته داده چي په دغو خصالو کي منهي عنها یې بد دی "فان من الاشیا المذکورة منهي عنها ومامور بها" ترجمه: تول له دغه شیان چي ذکر سول هغه چي سیئه دي هغه په نیز د رب ستا مکروه دي مراد له مکروه څخه مبغوض دی.

ذٰلِكَ مِمَّآ اَوْحٰٓى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ؕ

پوه سه: چي مظهري تفسیر د "ذالک" داسي کړی دی ای الاحکام المتقدمة. وفیه ان المناسب ح ، لفظ تلک. او روح البیان یې تفسیر داسي کړی دی "ای الذي تقدم من الاحکام والتکالیف المفصلة فراعی تذکیر ذالک" او روح المعاني یې دا تفسیر کړی دی ای المتقدم في التکالیف المفصلة. نو د رعایت د تذکیر د "ذالک" کړی دی. او توجیه د قول د مظهري داده ای کل واحد من الاحکام المتقدمة.

پوه سه: چي حکمت علم الشرائع ته وایي او هغه دوه قسمه دی. یو حکمت نظري بولي چي مقصود اعلی او عمده یې معرفت دی د معبود بالحق دی په وحدانیت او په ستایلو په صفاتو د جلال او جمال، او بل حکمت عملي دی چي پېژندل او زده کړه د اعمال صالحه وو ده للعمل بها. او دا هم احتمال سته چي مراد من الحکمة دي داوي الاحکام المحکمة التي لایتطرق الیها الفساد والاتیان بالمثل. او په قاموس کي وایي چي حکمة بالکسر العدل. والعلم والحلم والعقل والنبوة والقرآن. مظهري مختاره کړې ده چي مراد څني علم نافع دی.

درویش وایي: چي علم نافع شامل دی و حکمت نظري او عملي دواړو ته کمامر آنفًا فتامل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِيْ جَهَنَّمَ مَلُوْمًا مَّدْحُوْرًا ﴿٣٩﴾

او ته مه ګرځوه سره د خدای ﷻ سره معبود بل. که پتان وي او که ملائکه وي که عیسی علیه السلام وي (والمراد لاتعبد غیره تعالی والمخاطب ههنا هو نفس انسان) ته به واچول سې په دوزخ کې په داسې حال کې چې ته ایها الانسان پر ځان ملامتیا وایه، او خدای ﷻ به دې هم ملامت او خاسر بولي والخلائق کلها. او ته به تر تلی یې له رحمت عامه څخه د خدای ﷻ.

پوښتنه: دا توحید خو دمخه هم تېر سو "لاتجعل مع الله الها آخر" نو د تکرار فائده یې څه ده؟

ځواب: فائده د تکرار تنبیه ده پر دې چې توحید د خدای ﷻ اصل الاصول دی او شرط د صحت د ټولو اعمالو ظاهره وباطنه ؤ مالیه وجسدیه ؤ دی او پای هم د ټولو اعمالو دی. ولې هغه څوک چې یو کار کوي یا یې پرېږدي لغیر وجه الله سعې یې ضائع ده. او که مؤمن وي ریاء یې کوي که د خدای ﷻ یې بخښنه نه وي ځای یې دوزخ دی. نتیجة. علم التوحید علم مقصود لذاته دی او نور علوم شرعیه مقصود لپاره د عمل دي.

اَفَاَصْفٰىكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِيْنَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثًا ؕ

آیا تاسې مختاره کوئ خدای ﷻ.

پوه سه: چې دا خطاب دی و هغه مشرکینو ته چې وایې ملکې د خدای ﷻ لوڼې دي او د هغو عبادت کوئ. او دوی وایې چې خدای ﷻ د پېراتانو د سردارانو لوڼې په نکاح کړې دي، او ملکې ټولې لوڼې یې پیدا سوي دي.

پوه سه: پوه سه چې استفهام لپاره د انکار دی. یعنې داغسې نه ده بلکې خدای ﷻ منزه دی له ولد څخه که نر وي او که ښځه لعدم المجانسته والمناسبته بین واجب الوجود والممکن بلکې عباد مکرمون او مخلوق د خدای ﷻ دي.

فائده: حروف عاطفه که واو. فا او که ثم وي چې وروسته تر همزه استفهام راسي چې مقتضی د صدارت د کلام کوي معطوف دي پر محذوف باندې چې په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هر ځای کي هغه مقدر مناسب د مقام سره مقدريږي. والتقدير فاصفكم بالبنين واختاركم "ربكم" بما هو الصفوة من الاولا اى "بالبنين" چي د هر انسان خصوصاً العرب والمشركين تر لونيو زامن خوښ دي "واتخذ" ليپاره د ځان اخس الاولاد عندكم "من الملائكة اناثاً" له ملكو ښځه لوڼي او دا تقسيم خلاف د انصاف دى او ستاسي د عادت كريمه "الكم الذكر وله الانثى تلك اذاً قسمة ضيزى"

اِنَّكُمْ لَتَقُوْلُوْنَ قَوْلًا عَظِيْمًا ﴿٤٠﴾

تاسي وایاست په حق كي د سبحانه خدای ﷻ لوی قول يعني په قباحت كي، ولي نسبت د اولاد و خدای ﷻ ته بد ترين د اقوالو دي او تشبيه د خدای د حيواناتو سره ده.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوْا ؕ وَمَا يَزِيْدُهُمْ اِلَّا نُفُوْرًا ﴿٤١﴾

والله په تحقيق موږ مكرر بيان كړي ده دغه خبر په ډېرو آياتو كي د قرآن په قسم قسم عباراتو سره چي خدای ﷻ منزه له اولاد ښځه دى. او يا معنى داده چي په قرآن كي موږ بيان كړي دي عبرتونه، احكام، امثال او دلائل د توحيد او د تنزيه من التشبيه وغير ذالک مما لا يليق بشانه تعالى "ليذكروا" چي دوى پند واخلي او نسبت د داسي شيانو و خدای ﷻ ته نه وكړي چي د شان عظيم سره د خدای ﷻ مناسب نه وي بلكي محال وي. او دوى يعني مشركينو ته دى زيات دا مكرر بيان د قرآن هيڅ شي فائده ونه كړه مگر نه نفرت او لېري والى له حق ښځه او اختيار د باطل كالغذا الجيد اللذيذ لا يزيد للمريض الا شدة المرض.

قُلْ لَّوْ كَانَ مَعَهٗۤ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُوْلُوْنَ اِذًا لَّابْتَغَوْا اِلٰى ذِى الْعَرْشِ سَبِيْلًا ﴿٤٢﴾

ووايه يا محمد (ﷺ) و مشركانو ته د مكې چي له توحيد ښځه د خدای ﷻ منكر دي، كه وای سره د خدايه خدايان لكه مشركين چي وايي چي زموږ بتان د خدای ﷻ سره په استحقاق د عبادت شريكان دي، "اذاً" ظرف دى وروسته ليپاره چي لا ابتغوا دى يعني اذا كان كذالک لكه تاسي چي واياست، نو دي خدايانو به غوښتي وای و خالق ته د عرش لار يعني مقابلة لكه د بادشاهانو چي عادت دى،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

متل: خلګ وايي شل فقيران په يوه تلتک کي ځايږي او دوه لوی باچهان په يوه لوی مملکت کي نه سره ځايږي.

درويش وايي: چي دا آيت دليل د برهان تمانع اشاره ده لکه په بل آيت چي هم راغلی دی "لو کان فيهما" (اى التصرف في الارض والسما) الهة الا الله لفسدتا (د ځمکي او اسمانو نظام به خراب سوی وای) پوره بيان د برهان تمانع په کتابو کي د علم کلام دی لکن دلته مجملاً دا قدر ويل کېدای چي که متصرف د ځمکي او اسمانو کم عدد دوه خدايان وای، نو ددوی تر منځ اختلاف خو ممکن دی، نو که دوی په جنګ سره بخت سوي وای يا به دواړه عاجزه سوي وای يا يو وهو مناف للالوهية فافهم.

سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾

پاک دی خدای ﷻ له تمانع څخه د بل خدای او له عجزه څخه. او بلند دی خدای ﷻ له هغه شي څخه چي مشرکين يې وايي من ان الاصنام شرکاً لله تعالى په لويه بلندي سره چي امکان يې نشته. امام دينوري رحمه الله په تفسير کي ددې قول د خدای ﷻ "وجنبني وبني ان نعبد الاصنام" وايي چي د مشرکانو اصنام خو معلوم دي لکن علاوه تر هغو نور هم اصنام سته "منهم من صنمه نفسه" چي بت يې خپل نفس وي يعني د نفس په خواهشاتو کي لګه زنی. لواطت. شرب الخمر وغيرها اطاعت د خدای ﷻ پرېږدي کما اشير اليه في قوله تعالى "ارئيت من اتخذ الهة هواه" ومنهم من صنمه زوجته" يعني په محبت کي د ماينې اطاعت د خدای ﷻ پرېږدي مثلاً خدای ﷻ زامن امر کړي دي په اطاعت د مور او پلار لکن د بعضي ښځو او ماينو د مهره مور او پلار نه وي خوښ، نو دی ددې په اطاعت مور او پلار له ځانه وشړي او په کور کي يې نه پرېږدي کما يشهد به التجربة. "ومنهم من صنمه تجارته" مثلاً خدای ﷻ تاجران منع کړي دي له خيانت او له بيوع فاسده وو څخه. او له سود اخستلو څخه وغيرها من الامور الممنوعة في التجارة لکن بعض تجاران د خپل تجارت د پرمخ بېولو لپاره د حلال او حرام فرق نه کوي. مثنوي:

ای تو بنده اين جهان محبوس جان ... چند گويی خويش را خواجه جهان

خدمت دیگر کنی هر صبح و شام ... و انگهی گویی که من حق را غلام
بنده حق در درسش باشد مقیم ... باخلوص و اعتقاد مستقیم

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوٰتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ

تنزیه او پاکي وایي خدای (ﷻ) لره اسمانونه او مځکه او هغه څوک چي په اسمانو کي وي که ذوی العقول وي لکه ملکي په اسمانو کي او که غیر ذوی العقول وي لکه ستوري، او په مځکه کي بیا که ذوی العقول وي لکه انسانان او که غیر ذوی العقول وي لکه نباتات جمادات.

سوال: کلمه د "من" خو نحات وایي چي په ذوی العقول پوري خاصه ده، نو غیر ذوی العقول ته یې شمول څرنګه صحیح دی؟

جواب: تسبیح چي خدای ﷻ تولو ته ثابته کړه چي په ظاهره خاص په ذوی العقول پوري ده. نو تول ه ګویا بل حقیقةً په دربار کي د خدای ﷻ ذوی العقول دي فافهم.

وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ

او نشته یو شی له شیانو څخه مګر تسبیح او تنزیه وایي د خدای ﷻ عما لایلیق بجلال ذاته وکمال صفاته متلبساً بحمده، یعني سبحان الله وبحمده، لکن تاسي په تسبیح د هر شي نه پوهیږئ. ولي تاسي لره یو سمع د ظاهر سته سمع د باطن نه لرئ لکه اهل الله چي یې لري.

درویش وایي: چي علماً د ظاهر تفسیر ددي آیت داسي کوي لکه چي روح المعاني وایي والمراد بالتسبیح الدلالة بلسان الحال ای تدل بامکانها وحدوثها دلالةً واضحةً علی وجوب وجوده تعالی ووحدته وقدرته وتنزهه من لوازم الحدوث والامکان آه. او علماً د باطن وایي لکه شیخ علي السمرقندي قدس سره في تفسیره بحر العلوم حیث قال وذهب السلف الصالح ان التسبیح في الآیة في المحلین محمو علی الحقیقة ای التسبیح بالقول. او زمخشري او بیضاوي او ابو السعود ومن یلیهم من العلماً الظاهر له تسبیح څخه في الموضعین تسبیح حالي مراد بولي او صاحب د روح البیان او مظهري لکه صاحب د بحر

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

العلوم له تسبيح څخه په دواړه ځايه كي تسبيح قولي مراد بولي.

درويش وايي: چي په صحيح حديث كي د بخاري وغيره راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام دمخه تر منبر نبوي يوه وچ لرگي ته د خورما تكيه كوله. چي منبر جوړ سو، عليه الصلوة والسلام پر منبر كښېنستى، نو هغه وچ لرگي څگېروي شروع كړې پر فراق د عليه الصلوة والسلام، راوي وايي "حتى يكاد ان ينشق" عليه الصلوة والسلام بيرته له منبر څخه ورته راغلى لاس مبارك يې پر كښېښېو حتى چي كرار كرار لرگى ساكت كېدى، راوي وايي "كالصبي الذي يسكت" اخير يې ژړا بس كړه، وفي المثنوي:

استن حنا نه از هجر رسول ..... نعره ميزد همچو ارباب عقول

گفت پيغمبر چه خواهى اى ستون ..... گفت جانم از فراقت گشت خون

وفي رواية البخاري عن عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه قال كنا نعد الايات بركة اى المعجزات النبوية وانتم تعدونها تخويفًا كنا مع النبي ﷺ في سفر فقل الما فقال اطلبوا فضلة، يعني د چا سره كه بالا اوبه وي فجاؤا باناً فيه ما فادخل يعني رسول الله ﷺ او بيا يې وويل چي راځئ مباركو اوبو ته "والبركة من الله" راوي وايي چي ما وليدلې اوبه د گوتو په منځ كي د رسول الله ﷺ راوتلې. راوي د حديث وايي چي موږ اورېدل تسبيح د طعام په هغه وخت كي چي موږ به خوړله. او مجاهد وايي چي ټوله شيان كه حي وي او كه جماد وي تسبيح د خداى ﷻ وايي. او تسبيح "سبحان الله وبحمده" دە، او ابراهيم نخعي وايي چي نسته يو شي كه جماد وي او كه حي الا يسبح بحمده. وايضاً قال الله تعالى في شان داؤد عليه السلام "يا جبال اوبي معه والطير" او طبراني له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي عليه الصلوة والسلام وويل چي يو غر و بل غره ته ناره كوي چي "هل مربك رجل ذكر الله" چي هغه غر ورته وايي نعم. هغه بل غر خوشاله سي. مظهري وايي چي په لسان حال تسبيح كمامر خو مسلم دە، نو پر يوه قسم تسبيح حصر كول يعني لسان الحال تقصير دى. او په صحيح حديث كي راغلي دي عليه الصلوة والسلام وايي چي زه هغه ډبره پېژنم په مكه كي چي زه به تېرېدم دې به السلام عليكم راته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وروایه دمخه تر دې چې زه نبي سوی وم، اوس یې هم پېژنم، اوله ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت دی في قوله تعالی "انا سخرنا معه الجبال (ای لداود علیه السلام) یسبحن بالعشي والاشراق" ابن عباس رضي الله عنه وایي چې داود علیه السلام چې به تسبیح شروع کړه غرونو به څواب د تسبیح ورکاوه، وفي الحدیث "ما اصطید صید في البحر ولاطائر یطیر الا بما یضیع من تسبیح الله کما في تفسیر المدارک" ترجمه: نه ښکاره کول کېږي یو صید په دریاب کې لکه ماهیان او نه هم مرغه چې الوزي مګر نه په سبب د ضائع والي د تسبیح د خدای جل جلاله.

مسئله: په باب کې د جنائز د خلاصة الفتوی راغلي دي چې مکروه دی پرېکول د درختې یا د وښو چې لانده وي له قبره څخه د میت بېله حاجته لانه یسبح فینتفع به المیت.

درویش وایي: چې هم دا سبب دی چې د هر خلګ د خپلو اقاربو مړو وسرو ته شنغزیان شنه کوي، ولي شنغزی خو محدوده زمانه اوبه غواړي چې دده رېښې و اوبو ته ورسېږي بیا تر ابده اوبه نه غواړي.

فائده: په فتح القریب کې راغلي دي چې برکت په تسبیح سره د نباتاتو مړي ته فائده رسېږي، فالقرآن الذي هو اشرف الاذکار اولی بحصول البرکة والنفع خصوصاً اذا کان من رجل صالح، ولهذا استحب العلما قرائة القرآن عند القبر.

چون بخاکم بگذری دامن کشان ..... از سر اخلاص الحمد بخوان

وعن ابي ذر رضي الله عنه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم حبس في مکان معه ابوبکر وعمر وعثمان رضي الله عنهم، نو علیه الصلوة والسلام اووه دانې شیګي راواخیستې په خپل مبارک لاس کې یې ونیولې، هغو شګو تسبیح شروع کړه حتی چې دوی واورېدله تسبیح ددې شیګو لکه د مچ مچی اواز، بیا علیه الصلوة والسلام هغه شیګي کښېښولې هغو تسبیح قطع کړه، بیا یې په لاس کې د ابوبکر رضي الله عنه کښېښولې بیا یې تسبیح شروع کړې، بیا یې په لاس کې د عمر رضي الله عنه او بیا یې په لاس کې د عثمان رضي الله عنه هم هغسې د شیګو تسبیح جاري وه، وهذا من باهر معجزاته صلی الله علیه وسلم.

درویش وایي: چې حکایات د اولیا الله د امت مرحومه په اورېدلو کې د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تسبيح د جماداتو نباتاتو بيخي دبر دي، نو چونكه وهابيان او خوارج او مجسمه دي حكاياتو ته غوږ نه نسي بلكې پر خاندي، له دې كبله هغه حكايات درويش صرف نظر كړه چې دغه ډلې بيا زما دوستانو ته پېغور وركوي چې ستاسي شيخ په تفسير كي خرافات ليكلي وه، ولې چې دغه ډلې پر امام المسلمين ابو حنيفة رحمه الله باندي تنقيد كوي، نو عبيد الله چې د امام اعظم رحمه الله د صف النعال په ډله كي دى ځوک دى.

اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴿۴۴﴾

په تحقيق خداى جل جلاله لوى حلم والا دى چې ژر عقوبت ستاسي پر شرک نه دركوي ايها المشركين "غفوراً" لمن تاب منكم من الشرک، وقال لا اله الا الله بالصدق والاخلاص بدون النفاق.

وَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُوْرًا ﴿۴۵﴾

او چې ته يا محمد (صلى الله عليه وسلم) تلاوت كوې د قرآن (اى على مشركى مكة) موږ ګرځوو په منځ كي ستا او د هغو كسانو چې ايمان نه لري پر آخرت (يعني بعث بعد الموت) يوه معنوي او باطني پرده چې ددوى زړونه له فهم څخه د ماقرئت عليهم منع كړي او نفع هم نه پر اخلي، چې دا حجاب پټ دى له سترګو څخه معنى چې پر دې حجاب سرېږي بل حجاب دى، چې دوى په قرآن نه پوهېږي فهم تدبر وقبول، او په دې هم نه پوهېږي چې موږ نه پوهېږو (يعني پر خپل جهل هم علم نه لري چې دې ته جهل مركب وايي) كما قال الشاعر:

آن كس كه نداند و بداند كه بداند ..... در جهل مركب ابد الدهر بماند
وآن كس كه نداند وبداند كه نداند .... او اسپ خود از گنبد فيروزه جهاند

چې دې ته جهل بسيط وايي ددې پوهېده اسانه دي لانه يعلم جهله فيطلب دفعه، او بعض اهل التفسير وايي چې مستور په آيت كي په معنى د ساتر دى كما في قوله تعالى "كان وعده مأتيا" اى آتيا او محي السنة البغوي وايي چې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

انه روي عن سعيد بن جبير ﷺ چي څه وخت چي دا آيت نازل سو "تبت يدا ابي لهب و تب" الى ان "وامرئته حمالة الحطب" آ نو ماينه د ابي لهب چي جميله يې نوم ؤ راغله او ډېره ورسره وه او په حرم شريف کي نبي ﷺ له ابوبکر صديق ﷺ سره ناست ؤ. د ابو لهب مايني عليه الصلوٰة والسلام نه ليدى او ابوبکر ﷺ يې وليدى، نو ابوبکر ﷺ ته يې وويل اين صاحبک. ماته رسېدلي ده چي ده زما او زما د مېړه هجو کړې ده (تعني بد يې راباندي ويلي دي كما هو مضمون السورة المذكورة) ابوبكر ﷺ ورته وويل والله ماينطق بالشعر ولايقوله (يعني دغه سورت چي ستاسي هجو پکښې ده نه شعر دی او نه د عليه الصلوٰة والسلام خپل قول دی، بلکې دا وحي اسماني دي يعني خداى ﷻ ستاسي هجو نازله کړې ده) نو دا بيرته رهي سوه او وه يې ويل چي ما دغه ډېره را اخستې وه چي دده سر به ورمات کړم. دا چي ولاړه نو ابوبکر ﷺ و عليه الصلوٰة والسلام ته وويل چي دې ته نه ليدلې قال ﷺ لا زما او ددې ترمنځ ملک ولاړ وه ترڅو چي دا روانېدل زه يې له دې څخه پټ کړى وم.

پوښتنه: همېشه به کفارو عليه الصلوٰة والسلام په وخت کي د قرائت القرآن نه ليدى؟

ځواب: دا يوه واقعه وه نور وختونه همېشه په وخت کي د تلاوت القرآن او وعظ به کفارو عليه الصلوٰة والسلام ليدى.

وَّجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَّفْقَهُوْهُ وَفِيْٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرًا

او موږ ګرځولي وې پر زړو ددوى پردې چي ادارک د حق او قبول د حق يې نه کاوه "ان يفقهوه" اى كراهة ان يفقهوه. او په غوږو کي ددوى کڼوالى دى يمنعهم عن سماع القرآن سماع قبول.

سوال: چي خداى ﷻ داسي او داسي کړي وه نو دوى په ايمان نه راوړلو کي معذور نه وه او که څرنګه؟

ځواب: روح المعاني او روح البيان دواړه وايي چي د روح المعاني عبارت دادى وهذه كما قال بعض المحققين تمثيلات معربة (اى مظهرة) عن كمال

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جهلهم بشؤن النبي ﷺ (چي دوی کامل جاهلان وه په حالاتو او کمالاتو د علیه الصلوۃ والسلام) وفرط تبو قلوبهم عن فهم القرآن الکریم المعجز (او ډېر لیري دي زړونه ددوی له فهم څخه د قرآن. نو ګویا ددوی پر زړو اکنه دي چي مانع له فهم څخه د قرآن دی حق فهمه) ومج اسماعهم له (او بد وړو غوږو د دوی له اورېدلو څخه د قرآن، نو ګوا ددوی غوږونه کاڼه دي) جيئ بها بيانًا لعدم فقههم فصح المقال (رانګ وکړه سو په دې مثالو سره دده د بیان د نه پوهېدلو ددوی په فصیح د خبرو چي قرآن عزیز دی) او په اخیر کي روح المعاني ویلي دي چي حمل پر تمثیلاتو پر هغه تقدیر دي چي په ماقبل کي مراد له تسبیح څخه تسبیح حالي وي. وعلى جعله لفظيًا لا يحسن حملها على التمثيلات انتهى.

درویش وایي: چي موږ حمل د تسبیح پر تسبیح لفظي قولي په کامل تحقیق او تفصیل سره وکړل کمامر عنقریب. نو په قرار د اقرار د روح المعاني باید دلته هم د "اکنة" او "وقر" څخه معنی حقیقي مراد وي لکن دا "اکنة" او "وقر" د سوء اختیار ددوی کفر او شرک لره.

سوال: قرآن مبارک خو عربي دی دوی په پوهېدله. او دوی کاڼه هم نه وه، کریمه "اذ یستمعون الیک" نو ظاهري کڼان پر زړو ددوی او ظاهري صمم پر غوږو ددوی به څرنګه صحیح کېږي.

ځواب: فهم د ظاهر عباراتو د قرآن او اورېدل د ظاهر الفاظو د قرآن منافي د کڼان ظاهري او د صمم ظاهري سره منافات نه لري کما لا يخفى على من تأمل جدًا وهذا مقام وعر يحتاج الى تأمل دقيق.

وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ

او چي ته ذکر کړې "ربک" په قرآن کي یوازې یعني ددوی آلهه نه کړې ورسره ذکر ای تقولوا لا اله الا الله.

پوهسه: چي وحده مصدر دی په ځای کي د حال راغلی دی. اصله تحده وحده بمعنى واحدًا ای منفردًا نو هغه فعل یې حذف کړی چي اصلاً حال ؤ او مصدر یې په ځای کي ور وه دراوه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَّوْا عَلَىٰٓ أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿۴٦﴾

او ګرځي کافران تر شا چې تښتي له اورېدلو څخه د توحید او نفرت یې ځنې کېږي، نو "نفورا" مفعول له دی، او یا "نفورا" په معنی د تولیه دی، نو مفعول مطلق دی او یا نفور جمع د نافر ده، نو بیا منصوب علی الحالیة دی.

نَّحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِۦٓ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰٓ

موږ خبر یو په هغه طریقه چې قرآن دوی په هغه طریقه اوري چې دوی لپاره د استهزا په تا (یعني علیه الصلوة والسلام) او په قرآن سره غوږ در ته نیولی دی.

یوه سه: چې "اذ" ظرف دی اعلم. والمعنی هغه وخت چې ته وایه او دوی ستا و قرائت ته غوږ نیولی وي، او هغه وخت چې دوی په خپل منځ کې خبرې سره کوي ستا په باره کې.

یوه سه: چې نجوی مصدر دی په تقدیر د ذو خبر دی د "هم".

سوال: "هم" جمع دی او "نجوی" مفرد دی؟

ځواب: چونکه "نجوی" په اصل کې مصدر دی، په مصدر کې جمع او مفرد برابر دي، او بعض مفسرین وایي چې "نجوی" جمع د نجي ده، فلا یرد السوال المذکور، په یوه روایت کې راغلي دي چې علیه الصلوة والسلام چې به قرآن وایه دوه کسه د بني عبد الدار به یې راسته بغل ته ودرېدل او دوه پر چپه بغل، نو به یې چکچکې او شپېلکۍ او غزلې ویلې تا چې پر علیه الصلوة والسلام قرائت ګډوډ کړي.

درویش وایي: چې زموږ د زمانې په ملایانو که څوک مخامخ پسخند روهي بیا به هیڅ کله نصیحت ونه کړي.

إِذْ يَقُولُ ٱلظَّٰلِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿۴٧﴾

هغه وخت چې وایي ظالمان یعني ولید بن المغیرة واصحابه او نورو خلګو ته، تاسې متابعت نه کوئ یعني مسلمانانو ته وایي یا کافرانو ته وایي علی الفرض والتقدیر، یعني که یې تاسې فرضاً متابعت وکړئ مګر د هغه سړي چې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سحر په کړه سوی دی او عقل یې زائل سوی دی. او مجاهد رح وایي چې د مسحور معنی مخدوع ده یعنې یو چا خطا یستلی وي. او بعض یې ترجمه په مصروف عن الحق سره کوي والمآل واحد.

انْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ۝

وګوره یا محمد (ﷺ) څرنګه بیانوي کفار مکه ستا د امثال یعنې بعض دي شاعر بولي، بعض دي ساحر بولي، بعض دي لېوني بولي بعض دي کاهن بولي او بعض دي مسحور بولي او بعض دي مفتر بولي، نو له دوی څخه لار ورکه سوه چې پر تا یې داسې لومان کښېښول چې ته یې مصداق نه یې. او نه ستا ور دي، نو دوی طاقت نه لري چې لاري ته د حق دي ورسېږي او یا لاري دي د طعن او عیب په تاکي پیدا کړي... بیت:

هر که تعظیم حق کند دائم ...... شود از دل بامر او قائم

وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ۝

او وویل مشرکانو د مکې په مقابل کي د تبلیغ د علیه الصلوة والسلام دوی ته بالبعث بعد الموت والثواب والعقاب علی الایمان والاشراک. آیا چې مړه سو یعنې ورووسته تر مرګ خالي هډوکي یعنې غوښې مو خاورې سي یا چینجیان یې وخوري او هډوکي مو هم توټه توټه سي، او مجاهد رح وایي چې یعنې خاورې سو. آیا موږ به بیا ژوندي کړه کېږو نوی مخلوق یعنې کما کنا في الدنیا والاستفهام للانکار.

پوهه: چې بعض مفسرین وایي چې نصب د خلقًا بناً پر مصدریت دی یعنې مفعول مطلق د مبعوثون من غیر لفظه کما في قعدت جلوسًا او ما چې اول ترجمه وکړه بناً پر دې وه چې خلق په معنی د مخلوق دی او منصوب علی الحالیة دی.

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ۝ أَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ

ته ووایه په ځواب کي د دوی چې تاسي د عظام رفات بیا ژوندي کېدل بعید

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بولئ او سره ددې چي دغه هډوکي په حيوة الدنيا کي تازه او ژوندي وه تاسي تر
دي بعيد عن الحيوة شيان سئ لکه ډبري يا وسپنه چي له حيوة څخه ببخي لبري
دي او يا بل مخلوق لکه مس وغيره . يعني هغه شيان چي ستاسي په زړو کي
حيوة ناممکن معلومېږي . لکن بيا هم به مو خداى ﷻ ژوندي کوي . ولي چي
قدرت د خداى ﷻ قاصر نه دی له هيڅ ممکن شي څخه او احيا د اجسامو هر
جسم چي وي که عظام رفات وي او که وسپنه وي او که ډبره وي که غر او که له
ممکناتو څخه وي.

پوښتنه: دا امر چي "کونوا حجارة آه" دا خو تکليف بالمحال دی وهو لايجوز شرعًا؟

ځواب: دا خو امر تکليف او الزام نه دی بلکي امر تقدير والفرض دی ای افرضوا انفسکم کذا او کذا ومجرد الفرض ممکن کما في قولهم ان کان زيد حمارًا فهو ناهق.

فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ

ژر دی چي دوی به درته ووايي چي څوک به موږ ژوند ته راګرځوي؟ ته ورته ووايه (يا محمد ﷺ) چي هغه څوک چي تاسي يې پيدا کړي واست اول وار يعني د مور په رحم کي بيا په دنيا کي.

فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هُوَ

نو ژر دی چي دوی به درته وښوروي سرونه خپل (يعني تعجبًا او استهزاءً) او دا به درته ووايي چي کله دی يعني بعث بعد الموت يعني نښته يې راوښيه.

قُلْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ۝

ته ورته ووايه چي ښايي ژوند بعد الموت دي نژدې وي . يا له دې سببه چي هر راتلونکی شی نژدې دی وانما البعيد هو الماضي . او يا معنا داده چي شايد نژدې به وي تر ابتداءً د خالق العالم.

بوه سه: چي قريبًا منصوب دی خبر د عسى دی . او يا له دې سببه چي څوک

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

چي مړ سي فقد قامت قيامته، ولي انسان چي مړ سي نو د قيامت كبرى نخښې
او نښانې به ووینې لانه يرى الجنة والنار كما جا في الحديث الصحيح، او ملكې
به هم ووينې يعني نكير او منكر چي په قبر كې له مړي څخه سوال كوي "من ربک
ومن نبيک وما دينک كما جا في الحديث الصحيح، او مړي تر مرګ وروسته پر
هيڅ عمل قدرت نه لري، لكه د قيامت كبرى په ورځ او پر عمل يې كه كفر وُ او
كه اسلام، كه طاعت وُ او كه عصيان مهر ولګول سي فيقوم يوم القيامة على ما
مات عليه فطوبى لمن كان خاتمته بخير ..... بيت:

عبيد را خاتمه بالخير گردان ..... بحق مصطفى وچاریاران (ﷺ)

ابوبكر الواسطي رح وايي چي بادشاه ګاني دري دي (۱) بادشاهي د ژوند ده
چي ژوند تو له په طاعت كي د خداى ﷻ تېر كړي (۲) بادشاهي د عند الموت
چي روح يې په شهادت ده لا اله الا الله له بدن څخه رخصت واخلي (۳) بادشاهي
د يوم الحشر والقيامة، هغه دا چي زيرى كونكي ورته راسي په جنت سره عند
بعثه، او پاته كافر او عاصي چي بې توبې مړ سي بېرونكي د اور ورته راځي يا
ابداً لكه كافر او الى ماشا الله كه مؤمن عاصي وُ.

فائده: خداى ﷻ و عليه الصلوة والسلام ته په خواب كي د كفارو داسي وويل
قل عسى ان يكون قريبا لان تعين يوم البعث لاعلم به لا لانبيا عليهم السلام ولا
للملائكة المقربين كما جا في الاحاديث الصحيحة المروية بالروايات المرفوعة.

يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ

هغه ورځ چي خداى ﷻ وغواړي تاسي يعني لپاره د ژوند له قبرو څخه پر ژبه د
اسرافيل عليه السلام وهو النفخة الثانية. نو تاسي بلا مهلته قبلونه د خداى ﷻ د دعوت
يعني ژوندي به سئ تو له په قدرت د خداى ﷻ. حسين كاشفي وايي: بخوانند
شمارا اسرافيل درنفخه ثانيه بجهت قيام از قبور پس شما اجابت كنيد اسرافيل را.

اعراب: لفظ د "يوم" بدل دى له قريباً څخه، او يا منصوب دى په اذكر مقدر سره.

يوه سه: چي مقصود ددې دعوت څخه احضار د خلګو دى د حساب لپاره.

يوه سه: چي "بحمده" حال دى له فاعله څخه د "تستعجبون" اى متلبسين

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یحمده یعني حمد د خدای ﷻ به وایي پر کمال قدرت دده او اقرار به کوي په دې چي سره چي خالق او پاڅوونکی زمونږ خدای ﷻ دی لکن کافرانو ته به په دې وخت کي حمد ویل او اقرار کول فائده نه کوي. او بعض مفسرین وایي چي دا خطاب د "یدعوکم" د مؤمنانو سره دی، فانهم یبعثون حامدین لله، بخلاف الکافرین ولي دوی چي بعث سي دا ناري وهي "یا ویلنا من بعثنا من مرقدنا؟" ملکي ورته وایي "هذا ما وعد الرحمن وصدق المرسلون" یا دا ناري وهي "یا حسرتي علی ما فرطت في جنب الله". ختلي په خپل کتاب دیباج کي وایي په روایت د ابن عباس رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال اخبرني جبرئیل ان لا اله الا الله انس للمسلم عند موته وفي قبره وحین یخرج من قبره یا محمد لو تراهم حین یقومون من قبورهم ینفضون رؤسهم (پاکوي سرونه له خاورو څخه) یقول هذا ای المؤمن لا اله الا الله والحمد لله، نو مخان یې سپین سي. وهذا ای الکافر ینادي یاحسرتي علی مافرطت في جنب الله مسودة وجوههم.

درویش وایي: چي روح المعاني او مظهري دواړو له طبراني او ترمذي څخه هغه له ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي رسول الله ویل "لیس علی اهل لا اله الا الله وحشة في الموت ولا في القبور ولا عند النشور (ای البعث بعد الموت) کاني انظر الیهم عند الصیحة (ای النفخة الثانیة لاسرافیل) ینفضون رؤسهم من التراب (پاکوي خپل سرونه له خاورو څخه) یقولون الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن (ای الغم والدهشة والخوف).

پوښتنه: په حدیث شریف کي محمد رسول الله ﷺ نه وایه؟

ځواب: لا اله الا الله خو مشترکه کلمه ده، نو د حدیث معنی داده چي پر مؤمن د هیڅ امت باندې چي اهل د لا اله الا الله تړوله دي په دې درې ځایه کي وحشت نسته، والله اعلم بمراد رسوله ﷺ.

وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ۝

او تاسي دا گمان کوئ چي موږ درنگ نه دی کړی په دنیا کي یا په قبرو کي مگر لږ زمانه، ولي چي دوی هول د محشر د خپله مکثه في الدنیا یا د قبرو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

غافله کړي، قتاده رح وايي چي دوی حقير او قليل وبولي مدت د دنيا په مقابل کي د زمانې د قيامت چي خمسون الف سنه ده.

فائده: کلبي رح وايي چي مشرکانو د مکې به مسلمانان ډېر ازارول او تکليفونه به يې قولاً او فعلاً ور رسول، نو دوی و آنحضرت ﷺ ته دا شکايت وکړی، فانزل الله جل جلاله هذه الآية:

وَقُل لِّعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

ووايه ته (يامحمد ﷺ) "لعبادي" الاضافة تشريف المضاف" زما و بندګانو ته چي مراد ځني مؤمنان دي، چي تاسي وايياست هغه کلمه چي احسن د کلماتو وي چي مراد ځني دعوت دی و اسلام ته او قول ته د لا اله الا الله په نرمي. سره او د کفارو سره دلائل وايياست او اظهار د خير خواهي، ور ته کوئ پېلنه خشونته او ځيږوالي، او تاسي د دوی د بېوقوفی مقابله په ورته خبرو مه کوئ لعلهم يهتدون. او حسن وايي چي داسي دي په مقابل کي د ازار د دوی وايي يهديک الله. خدای جل جلاله دي هدايت در ته وکړي، قال وهذا قبل الامر بالقتال والجهاد معهم بالسيف. او بعض مفسرين وايي چي عمر بن الخطاب رضي الله عنه ته بعضي کافرانو بنکنځل وکړه. نو دی خدای جل جلاله په عفوه سره مأمور کړی.

درويش وايي: چي شان نزول د آيت هر څه چي دی لکن دا خبره مثل سوي خبره ده عند الکل چي مسلمانان دي په خپل منځ کي د رفق او نرمی. څخه کار واخلي که څه هم جزا سيئة سيئة بمثلها وارد دی. وان تعفوا هو اقرب للتقوی هم راغلي دي.

إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا

په تحقيق شيطان ايقاع د فساد او نزاع کوي په منځ کي د بندګانو د خدای جل جلاله يعني داسي قول يا فعل دي نه کوي بندګان د خدای جل جلاله چي شيطان ته لارد افساد پرانيزي. په تحقيق شيطان د انسان دښمن او ظاهر العداوة دی د هغه وخته څخه چي دده څخه يې کالي د نور وکښل په سبب د انکار له امر څخه د خدای جل جلاله چي دی امر کړل سو د ملکو په لوی جماعت کي په سجده و آدم عليه السلام ته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِكُمْ اِنْ يَّشَاْ يَرْحَمْكُمْ اَوْ اِنْ يَّشَاْ يُعَذِّبْكُمْ

خدای ستاسي په تاسي ښه خبر دی، که د خدای ﷻ مشیت سي پر تاسي به رحم وکړي يعني توفيق د ايمان به در کړي چي سبب د رحم په وګرځي تاسي لره، او که يې اراده سي تاسي به په عذاب کړي په اخرت کي يعني مړه به مو کړي پر شرک باندي، نو به یاست په عذاب په اخرت کي، دا وه ترجمه د ابن جريج او بعض مفسرين وايي چي دا آيت تفسير د د التي هي احسن دی، او په منځ کي جمله معترضه ده يعني ان الشيطان آه والمعنى على هذا چي تاسي ووایاست کافرانو دغه خبره "ربكم اعلم آه" یا مثل ددې چي ښه کلمه وي چي د کافرانو وینه په جوش رانسي او سبب د قتل ؤ قتال ونه ګرځي او ښکنځل مه ورته کوئ، او تصريح په دې مه ورته کوئ چي تاسي دوږخيان یاست، ولي یو خو دا خبره باعث د شر ګرځي او بل داده چي خاتمه پټه ده او غيب د لا يعلمه الا الله، نو دا خبره د انصاف چي کافران واوري، امکان لري چي خپل په ګريبان به سر ننباسي او ايمان به راوړي، او کلبي رحمه الله وايي چي دا خطاب دی د خدای ﷻ له خوا و مؤمنانو ته د اهل مکې چي کافرانو به ډېر رېړول، والمعنى على هذا ان يشأ يرحمكم فينجيكم من اهل مكة وان يشأ يعذبكم. يعني کفار به پر تاسي مسلط کړي وهذا تاويل بعيد جداً فافهم.

وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ وَكِيْلًا ﴿۵۴﴾

او موږ نه يې استولی ته يا محمد (ﷺ) پر کفارو باندي وکيل چي ددوی امر او حال مي تاته سپارلی دی حتی چي ته په کفر ددوی غمجن کېږې. بلکې ته بشير يې د مؤمنانو لپاره، او بېرونکی يې د کافرانو لپاره نو ددوی سره مدارات او نرمي خبري وکړئ او اصحاب دې امر کړه چي برداشت او تحمل ددوی دا اذيت دې کوي، حافظ شيرازي وايي:

اسايشي دوګيتي تفسير اين دو حرف است
با دوستان تلطف با د شمنان مدار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بعض علماً چي د انسان کامل ژوند دادی چي "باخدا بصدق (ای الاخلاق) وباخلق بانصاف. وبالنفس بقهر "ای الغلبة" وبازیر دستان بشفقت. وبابزرگان (یعني د مشرکانو خلګو سره) بحرمت. وبادوستان بنصیحت (یعني بخیر خواهي) وبادشمنان بمدارا (یعني غوره مالي) وبا علماً بتواضع. وبادرویشان بسخا. وبا جاهلان بخاموشي (یعني کله یو جاهل بده خبره درته وکړه ورسره پسر کېږه مه بلکي خاموش ورته وه اوسه.

وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ

او ستا خدای ښه خبر دی تر ټولو یعني که ملکي وي او که بشر وي په هغه سره چي په اسمانو کي دي من الملائکة. او په ځمکه کي دي لکه انبیاً او اولیاً. او په تفصیل د احوالو او استعداداتو ددوی. نو خدای ﷻ مختاره کوي د نبوت لپاره یا د ولایت لپاره هغه څوک چي مستحق یې وي.

درویش وایي: چي مفسرین ټوله وایي چي په دې آیت کي رد دی د قول د قریشو د مکې چي یتیم د ابو طالب یعني محمد ﷺ څرنګه خدای ﷻ غوره کړی د نبوت لپاره او سره ددې سرداران او سرمایه داران زموږ موجود وه. نو څرنګه لګ او وږي کسان دده اصحاب سوه لکه صهیب او بلال او خباب وغیرهم ﷺ. او ذکر د "السموٰات" په آیت کي ددې لپاره دی چي قریشو د مکې به ویل "لو لا انزل علینا الملائکة" او ذکر د "ارض" یې ددې لپاره وکړی چي دا قول د قریشو رد کړي "لولا نزل هذا القرآن علی رجل من القریتین عظیم" ولي نازل نه کړل سو دا قرآن پر یو سړي د دوو ښارو چي هغه سړی عظیم القدر دی. ددوی مراد ولید بن المغیرة ؓ په مکه کي غټ سرمایه دار ؤ. او عروة بن مسعود ثقفي په طائف کي. او بعض مفسرینو نور کسان ذکر کړي دي.

وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلٰى بَعْضٍ

والله په تحقیق سره ما تفضیل ورکړی دی بعض انبیاؤ ته پر بعضو باندي په فضائلو کي د نفس او تبري کي د علائق جسمانیه وو څخه لا بکثرة الاموال والاولاد ونحو ذالک. قتاده په تفسیر کي ددې آیت وایي "اتخذ الله ابراهیم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خليلاً وكلم موسى تكليماً وكلم عيسى في المهد صبياً وآتاه الكتاب والحكمة وعلمه التوراة والانجيل وايده بروح القدس (لكه دا تولـه پـه نـورو آيـاتـو سـره د قرآن ثابت دی) وآتى سليمان ملكاً لاينبغي لاحد من بعده يعني سخر لـه الجن والانس والشياطين" هذا ما ذكره المظهري في تفسيره.

درويش وايي: چي دا خبره د مظهري چي ده په متابعت د بيضاوي او د ابو السعود كړي ده، روح البيان وايي وهو خطأ لان تفاضلهم في ذالک انما هو على من عداهم من افراد الامة لا على اخوانهم من الانبياء. روح البيان وايي چي علائق جسمانية او روحية په انبياء عليهم السلام هيڅ نه دي لمنافاتها الوصول الى الله تعالى وروسته روح البيان ويلي دي. فالوجه في التفضيل انما هو بالكتاب والرسالة والخلة والتكليم والمعراج و روية الله تعالى والشفاعة ونحو ذالک قال الله تعالى في موضع آخر من كتابه "تلک الرسل فضلنا بعضهم على بعض منهم من كلم الله الآية والقرآن يفسر بعضه بعضاً".

وَاٰتَيْنَا دَاوٗدَ زَبُوْرًا

موږ ورکړی ؤ داود (عليه السلام) ته زبور، چي دده كتاب ؤ. يعني فضيلت د داود عليه السلام په سبب د كتاب دی لابما اوتي بسعة الملک وكثرة الاموال.

پوه سه: چي په دې آيت كي رد دی پر كفارو د مكې چي هغه له فضل څخه د عليه الصلوة والسلام منكر وه په دې سبب چي عليه الصلوة والسلام ته سلطنت لري لكه داود و ابنه سليمان عليهما السلام. نه پر اموال او اولاد لري لكه نورو انبياؤ چي درلوده، حاصل د رد يې دادی چي دا شيان اسباب د فضيلت نه دي بلكي اسباب د فضيلت نور دي او په دې آيت كي هم اشاره د فضل د عليه الصلوة والسلام پر داود عليه السلام لكه فضل د قرآن مجيد پر زبور باندي، ولي قرآن مبارک مشتمل دی پر حلال او حرام او تحميد او تبجيل د خدای جل جلاله او پر قصصو او امثالو وغير ذالک. او زبور شريف يو نيم سل (۱۵۰) سورته ؤ تولـه سورتونه يې دعا، تحميد او ثنا على الله جل جلاله وه ليس فيها حلال ولا حرام ولا فرائض ولا حدود كذا قال البغوي، او په زبور كي د عليه الصلوة والسلام ذكر هم ؤ. بلكي د تواريخو قديمه په پاڼو كي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

راغلي دي چي نعت د نبي عليه السلام او دده د امت مرحومه ذکر په ټولو کتبو قديمه اسمانيه وو کي راغلی دی، وکفی به فضلاً لنبينا ﷺ. يو شاعر وايي:

اې وصف تو در کتاب موسی .... وې نعت تو در زبور داؤد

په جامع الاصول کي چي يو کتاب جليل دی چي د صحاح ستة ټوله احاديث پکښي جمع دي په حذف سره د مکررو احاديثو او مشترک حديثونه يي يو وار راوړي دي چي پر څو جلدو مشتمل دی که څوک دغه جامع الاصول په ښه غور او تحقيق زده کړي د ټوله صحاح ستة به يي کافي وي، راغلي دي په روايت د زهري رح له ابن عباس رضي الله عنه څخه چي يوه ورځ اصحاب د رسول الله ﷺ په مسجد نبوي کي ناست وه خبري يي سره کولې په انتظار د راوتلو د عليه الصلوٰة والسلام او خبري ددوی دا وې، يوه ويل "ماذا عجباً ان الله اتخذ ابراهيم خليلاً" او بل وويل "ما اذا اعجب من کلام موسی کلمه الله" او بل وويل "ماذا اعجب من جعل عيسی کلمة الله وروحه" او بل وويل "ماذا اعجب من آدم اصطفاه الله" عليه الصلوٰة والسلام راغلی او سلام يي وواية و اصحابو ته او وه يي ويل چي ما ستاسي خبري واورېدلې او ددوی د خبرو تائيد يي وکړی چي بېشکه ابراهيم خليل الله ؤ، او بېشکه چي موسی کليم الله ؤ او بېشکه چي عيسی روح الله او کلمة الله ؤ، او بېشکه چي آدم صفي الله ؤ "الا وانا حبيب الله ولا فخر وانا حامل لوا الحمد ولا فخر، وانا اکرم الاولين والآخرين علی الله ولا فخر، وانا اول من يحرک حلقة الجنة فيفتح الله فادخلها ومعي فقرا المهاجرين ولا فخر" وفي حديث اورده بحر العلوم في تفسيره چي عليه الصلوٰة والسلام وويل "ان الله اختارني علی الانبيا واختار اصحابي رضي الله عنهم علی جميع العالمين سوی النبيين والمرسلين واختار من اصحابي اربعة ابابکر وعمر وعثمان و علي رضي الله عنهم".

درويش وايي: چي په دغه ترتيب ذکر کولو د نبي عليه السلام دوی لره اشاره ده ترتيب د خلافت ددوی والله اعلم ... جامي رح وايي:

خدا بر سروران سرداريش داد .... زخيل انبيا سالاريش داد

درويش وايي: چي فضائل د عليه الصلوٰة والسلام بېخي ډېر دي حتی چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

متبحر علماؤ په بیان کي د فضائلو مصنفات تصنیف کړي دي من جملتها (۱) چي دی خدای ﷺ خاتم النبیین گرځولی دی (۲) امت دده یې خیر الامم گرځولي دي (۳) قرآن یې دده کتاب گرځولی دی چي اقل حجمًا دی او اکثر علمًا دی (۴) په خپله قرآن معجزه باقیه ده د علیه الصلوة والسلام کر الازمان ومر الدهور ، کریمه "ان کنتم في ریب الآیة" (۵) او د معراج په شپه، ثم دلی فتدلی فکان قاب قوسین او ادنی، لوړو درجو ته رسولي دي الی غیر ذالک.

دفتر تمام گشت وبه پایان رسید عمر . ما همچنان در اول وصف تو مانده ایم

سوال: "زبورًا" دلته نکره راغلي دي او په صورت انبیا کي یې معرفه راوړي دي یعني قوله تعالی "ولقد کتبنا في الزبور" وجه یې څه ده؟

ځواب: روح البیان وایي چي معرفه او نکره سره یو دي لکه عباس او العباس انتهی، او مظهري هم ورته توجیه کړې ده. بخاري او نورو کتابو لکه عبدالرزاق، ابن ابي شیبة، النسائي، الطبراني او نور جماعت هم له بن مسعود رضي الله عنه څخه روایت راوړی دی چي بعض خلگ وه د انسانانو چي د جنیاتو عبادت یې کاوه، هغو جنیاتو ایمان راوړی او هغه انسانان په هغه عبادت د هغو کما کان پخت وه، فانزل الله تعالی هذه الآیات.

درویش وایي: چي دا شان نزول خو مظهري بیان کړی دی لکن روح البیان ترجمه د آیت داسي کړې چي دا آیت په مشرکینو کي د مکې نازل سوی دی.

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾

ووایاست اي مشرکینو د مکې هغه شیان چي ستاسي گمان ؤ چي دا آلهه دي "من دونه" ای متجاوزین الله "فلا یملکون" ددوی په طاقت نه ده پوره کشف کول د ضرر لکه مرض، فقر او قحط دي چي له تاسي څخه دفع کړي، نه دا چي وه بل ځانه نقل ستاسي د ضرر وکړي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ

ای یدعوهم المشرکون آلهة او عبادت يې کوئ يعني من الجن. ولي دوی يعني الجن غواړي و خدای ته ددوی قربت او نژدېوالی په طاعت سره، ولي چي ايمان يې راوړی پر عليه الصلوٰة والسلام "فالوسيلة الى الله تعالى مراعات سبيله ای الله بالعلم والعمل" او مراعات د احکام د شريعت.

درویش وايي: چي دا ترجمه موافق د حديث سره د بخاري، عبد الرزاق، ابن ابي شيبه، طبراني، نسائي او د نورو محدثينو رحمهم الله ده چي له عبد الله بن مسعود رضي الله عنه څخه يې روايت کړی ؤ او د رائي سره د مظهري رح. لکن د روح البيان ترجمه ډېره مشکله ده. ولي ده خو داسي وويل "بخوانيد ای مشرکان مکه" مشرکانو د مکې خو عبادت د بتانو کاوه. وروسته روح البيان د "من دونه" په تفسير کي ويلي دي "كالملائكة والمسيح وامه وعزير" نو سوال دادی چي کفارو د مکې کله عيسی او مور دده او عزير خدايان بلل. البته يو قوم د عربو د مکې د خزاعه په نامه کما رواه البيهقي، او په روايت کي د ابن جرير داسي راغلي دي كان قبائل من العرب يعبدون صنفاً من الملائكة يقال لهم الجن ويقولون هم بناته سبحانه وتعالى، بلکي مسيح او مورده خو بعض نصاری وو خدايان بلل. او عزير عليه السلام خو يهودانو خدای باله. القول الفصيل.

درویش وايي: چي په ترجمه کي د روح البيان دا خو صحيح ده چي مشرکان د مکې په ادعوا سره مخاطب دي ولي مشرکان د مکې يعني خزاعه د ملکو عبادت کاوه. او نورو مشرکانو د مکې د بتانو عبادت کاوه.

سوال: دا قول د خدای جل جلاله "يبتغون الى ربهم الوسيلة" د ملکو په باره کي خو به صحيح سي. لکن بتان خو جمادات وه د هغو په باره کي دا آيت څرنګه به تطبيق سي؟

ځواب: په دې آيت کي تغليب دی د ذوی العقول چي ملائکه دي پر غير ذوی العقول چي بتان دي، دا وه سعي د فقير په تصحيح کي د قول او د تفسير د روح البيان. لکن له جواب څخه د دمخه سوال چي فقير ذکر کړی چي کفار د مکې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کله اه. درویش عاجزه دی، والله اعلم بمراد عباده. لکن باید علما تفسیر د روح المعاني په غور مطالعه کړي.

یوه سه: چي "ایهم اقرب" بدل من واو یبتغون. والمعنی غواړي هغه څوک ددوی چي اقرب و خدای ﷻ ته وسیله و خدای ﷻ ته وګرځوي فکیف حال غیر الاقرب منهم کذا قال الزجاج رح او بعض مفسرین وايي چي دوی طلب کوي د اقرب الی الله او په هغه توسل و خدای ﷻ ته کوي، او بعض مفسرین وايي چي "یبتغون" متضمن معنی لره د حرص دی. والمعنی دوی حرص کوي چي څوک به ځان نژدې کړي و خدای ﷻ ته یعني بالطاعة و ازدیاد الخیر.

وَيَرْجُوْنَ رَحْمَتَهٗ وَيَخَافُوْنَ عَذَابَهٗ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُوْرًا ﴿٥٧﴾

او امید کوي دا کسان چي تاسي به آلهه بولي لکه ملائکه د خدای ﷻ ورحمت ته او بېرېږي د خدای ﷻ له عذاب څخه فکیف تزعمونها انها آلهة لان الآلهة مستغني من غیر ولا یخاف العقاب. په تحقیق عذاب د رب ستا لائق ددې دی چي هر څوک ځني وبېرېږي که نبي مرسل وي او که ملائکه وي. بغوي رح وايي چي مشرکینو ته د مکې سخته قحط سالي راغله تر دې اندازې چي مردار شیان به یې خوړله، اخیر مجبوره سوه و علیه الصلوة والسلام ته یې استغاثه وکړه تاچي د دفع د قحط په باره کي دوی ته دعا وکړي فانزل الله تعالی "قل (ای للمشرکین) ادعوا الذین انها آلهة من دون الله فلا یملکون کشف الضر عنکم" الی اخیر الآیة.

درویش وايي: چي پر عاقل سړي لازمه ده چي اغترار (یعني د چا په خبرو خطا نه وزي) ویحذر من بطش القهار" پوهان وايي چي ډېر غم سړی له ډوډی څخه منع کوي او بېره د خدای ﷻ سړی له ګناه څخه منع کوي، او امید و خدای ﷻ ته سړی پر عبادت باعثه کوي او پیادول د مرګ سړی له فضولو کارو څخه منع کوي.

فائده: خوف او رجا باید د خدای ﷻ څخه وي لان المعبود بالحق هو المفیض للخیر والجود، واما الانبیاء علیهم السلام و الاولیاء الکمل رحمهم الله فوسائط بین المعبود بالحق والخلق فیجب علی الخلق اطاعتهم والاقتداء باقوالهم وافعالهم من حیث نبوتهم و وراثهم، ولي لوړ بام ته چي سړی مثلاً خېژي په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

غالب الاسباب کي ځينه غواړي ... مثنوي:

از انس فرزند مالک امده است ...... که بمهماني او شخصی شده است

او حکایت کرد کزبعد طعام ...... دید انس دستار خوانرا زرد فام

چرک و آلوده گفت ای خادمه ...... اندر افگن در تنور یکدمه

در تنور پرز آتش در فگند ...... آن دستار خوان را هوشمند

(ای شخص هوشیار که انس بود که خادم بامر وی دستار خوار در تنور فگند)

بعدز یکساعت در آورد از تنور ...... پاک و سپید ازان اوساخ دور

قوم گفتند ای صحابي عزیز ...... چون نه سوزید ومنقی گشت نیز

گفت زانکه مصطفی دست ودهان ...... بس بمالید اندرین دستارخوان

چون جمادی را چنین تشریف داد ...... جان عاشق راچه خواهد کشاد

حکایت: دربیان خوف کاملان از هول یوم القیام. له عبدالله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چي بخاري او نورو کتابو راوړی دی چي څه وخت چي ابو لؤلؤ مجوسي چي د مغیره رضی الله عنه مریی وُ د سهار په لمانځه کي چي عمر رضی الله عنه تکبیر افتتاح ووایه دغه مریي ملعون په دو روخه چاره یعني په خنجر یې په نس کي وواهه. عمر رضی الله عنه وویل اکلني الکلب، دستي عبدالرحمن رضی الله عنه و محراب ته کش کړی او دی غدار سو مریي میدان کړه چي ځان وباسي هر چا چي به ټینګ کړی هغه به یې هم په خنجر وواهه غوځار به یې کړی دیارلس کسه یې نور زخمیان کړه اخیر یوه صحابي چي چینه یې اغوستي وه پر مریي واچول مریی یې ټینګ کړی، مریی چي په ځان پوه سوچي نه سې تلای په هغه خنجر یې خودکشي وکړه، عبدالرحمن رضی الله عنه په مختصر قرائت سره د سهار لمونځ ادا کړی. وروسته صحابه کرام رضی الله عنهم راټول سوه عمر رضی الله عنه وویل چي زه چا په چاره ووهلم. خلګو د مجوسي مریي نوم ورواخستی. عمر رضی الله عنه وویل چي حمد دي وي و خدای جل جلاله ته یعني الحمدلله یې وویل چي زما د قتل په سبب یو مسلمان دوږخ ته نه ولاړی. نو صحابه کرامو رضی الله عنهم حضرت عمر رضی الله عنه کور ته راوړی. خیر قصه نوره هم اوږده ده لکن د مقصد ځای ته به راسو. عبدالله بن عباس رضی الله عنهما ورته وویل یا امیر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المؤمنين "اسلمت حين كفر الناس وشاهدت مع رسول الله ﷺ (يعني په غزواتو كي د عليه الصلوة والسلام سره شامل سوى يې) حين خذله الناس وتوفى رسول الله ﷺ وهو عنك راض) او ستا په خلافت كي دوه كسه ستا مخالف نه وه. او اخيراً به شهيد مر سي، امير المؤمنين عمر رضي الله عنه ورته وويل "المغرور من غرر تموه" خطاوتلى هغه سړى چي تاسي يې خطاباسئ يعني پر ورځ د قيامت دلاوره كوئ يعني عبدالله بن عباس رضي الله عنهما ده ته هغه مذكوره خبري وكړې، عمر رضي الله عنه وويل چي والله يعني ژما دي قسم په خداى وي چي دا تول جائدادونه او اموال چي لمر پر راخيژي ژما سي زه به يې فديه ور كرخوم د هول د ورځي د قيامت.

درويش وايي: چي دا ده بېره د كاملانو او د خداى ﷻ د لوى دوستانو، نو خوف ما وشما چه خواهد بود.

﴿وَإِن مِّن قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا﴾

او نسته يو وطن له وطنو څخه مگر موږ يې هلاكوو هغه قريه يعني خرابوو يې، او اهل د هغې قريې هم هلاكوو دمخه تر ورځي د قيامت. او يا عذاب وركوو يعني اهل د هغې ته چي كافران وي عذاب سخت، يعني په دي دنيا لكه فرعون او قبط يا نمرود وغيرهما. له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دى چي زنى او سود خوري چي په يو وطن كي ډېره سي خداى ﷻ يې امر د هلاك كوي بلى عذاب كان.

﴿كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا﴾

دا مذكوره په آيت سابقه په كتاب يعني اللوح المحفوظ من التغيير والتبديل سوي، طبراني او حاكم له ابن عباس او ابن زبير رضي الله عنهم څخه روايت كړى دى "اول ما خلق الله القلم فقال له اكتب قال يعني القلم ما اكتب قال يعني الله عزوجل اكتب القدر يعني مقدورات فكتب يعني القلم ما كان وما هو كائن الى الابد.

درويش وايي: چي گڼ شمېر محدثين له ابن عباس او ابن الزبير رضي الله عنهم څخه روايت كړى دى چي اهل مكه د عليه الصلوة والسلام څخه سوال وكړى چي د صفا غر دي سره زر سي (يعني ستا په غوښتنه ستا له خداى څخه كه رسول بالحق د خداى يې)، او موږ ته زموږ قديم مړي ژوندي كړه لكه قصي بن كلاب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي مونږ ستا د رسالت په ښتنه له هغه څخه وکړو او د اغرونه د مکې کوښه کړه او په مکه کې لويه ويالة وبهيوه چي مونږ کښتونه وکړو ونحو ذالک من السوالات المقترحة، نو رسول الله ﷺ ته خدای ﷻ وحي راواستولې که ته غواړې چي ته مهلت ورکړه فعلت، او که ستا خوښه وي زه به دوی ته ما سئلوا ورکړم، نو بيا که دوی ايمان نه راوړی اهلکتهم كما اهلكت من كان قبلهم يعني بعذاب الاستيصال، فقال النبي ﷺ بلکې مهلت ورکړه، فانزل الله ﷻ.

وَمَا مَنَعَنَآ أَن نُّرۡسِلَ بِٱلۡأٓيَٰتِ إِلَّآ أَن كَذَّبَ بِهَا ٱلۡأَوَّلُونَۚ

مونږ نه منع کړې "يعني له علاماتو څخه د صدق چي اهل مکه يې ستا څخه غوښتنه وکړه" مگر دې خبرې چي تکذيب کړی ؤ په آياتو مقترحه وو سره يعني نو عذاب استيصال ما ورکړی لکه ثموديان چي د صالح عليه السلام ناقة وغوښتل او بيا يې هم ايمان رانه وړی، نو عذاب د استيصال پر نازل سو.

پوهه: چي "ان" مع الفعل مفعول ثاني د "منعنا" دی.

فائده: استثنى په محل کې د رفع ده په "منعنا" سره يعني کفار مکه هم د هغو اولون مثل دي په سرتمبۍ کې او په عادت کې، نو که زه آيات مسئوله ددوی ورکړم دوی هم ايمان نه راوړي، او د مسئوله آياتو تکذيب لکه مخني کافرانو چي هم دغسي وکړه، نو کفار مکه به هم هلاک کړم بالاستيصال لان من سنتنا في الامم اذ سالوا ثم لم يؤمنوا بها بعد ارسال الآيات ان نهلكهم ولا تمهلهم، وقد حكمنا بانه هذه الامة نمهلهم لحكم و مصالح، وروسته خدای ﷻ ذکر کړه بعض الامم المهلكة په سبب د تکذيب د آياتو مسئولو ددوی، فقال عز من قائل "وآتينا ثمود الناقة بسؤالهم عن صالح عليه السلام".

وَءَاتَيۡنَا ثَمُودَ ٱلنَّاقَةَ مُبۡصِرَةٗ فَظَلَمُواْ بِهَاۚ وَمَا نُرۡسِلُ بِٱلۡأٓيَٰتِ إِلَّا تَخۡوِيفٗا

"مبصرة" يعني آية بينة چي په سترگو دوی وليدل، دوی ظلم وکړی په هغه ناقه (يعني ايمان يې نه راوړی حتى چي هغه ناقه يې قتل هم کړه، نو خدای ﷻ په استيصال هلاک کړه) او مونږ نه راستوو آيات مقترحه "والبا زائدة" مگر نه ده بېرول ددوی له نزول څخه د عذاب په دلېيزه توگه په دنيا کې، او يا معنی د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

آیت داده چې موږ نه را استوو هغه آيات او معجزات چې په غوښتنه د خلګو يعني د کافرانو وي، بلکې صرف لپاره د اثبات د نبوت د عليه الصلوة والسلام وي مګر لپاره د تخويف په عذاب د آخرت فقط.

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ ۚ

يعني "اذکر" په ياد کړه و خلګو ته هغه چې موږ و کړې وتاته چې په تحقيق ستا خدای احاطه کړې پر خلګو يعني ذاتًا لانه واجب الوجود والناس ممکنات وقدرة او له جهته د قدرت عامه لانه على كل شيئ شا قدير لا مانع له تعالى بخلاف الناس، ددې مطلب دادی چې ته په چاباک مه کوه بلکې اعلان ته د ما ارسلت من التوحيد دوام ورکړه، او بعض مفسرين وايي چې د آيت معنا داده چې خدای ﷻ احاطه کړې پر قريشو يعني اهلکهم. نو دا زيرى دى پر عليه الصلوة والسلام په واقعه کې د بدر چې اوويا تنه په شمول د ابوجهل پکښې مړه سوه او اوويا کسه يې ژوندي بندي کړه سوه.

پوښتنه: واقعه د بدر خو هنوز نه وه واقع سوې، نو تعبير په ماضي ځرنګه ځنې وسو؟

ځواب: من تيقن وقوعه مثل قد قامت القيامة، وامثال في القرآن كثير، ابو يعلى د ام هاني ﷞ څخه روايت کړی دی چې عليه الصلوة والسلام په شپه د معراج و اسمانو ته، بلکې تر سدرة المنتهى بلکې تر مقام د قوسين بوتلل سو. نو عليه الصلوة والسلام خپل د سفر ملکوتي و قريشو ته بيانا وه او دوی پر خندل او پسخند يې په واهه، بيا دوی د بيت المقدس د مسجد احوال ځني وپوښتل، عليه الصلوة والسلام ورته بيان کړه، او بيا يې د خپلې قافلې حال ځني وپوښتې عليه الصلوة والسلام ورته بيان کړی، فقا الوليد بن مغيرة هذا ساحر.

درويش وايي: چې د معراج قصه په نهايته تفصيل سره په دې تفسير کې لقوله تعالى "سبحان الذي اسرى بعده آه" فقير بيان کړې ده، د وليد بن مغيره په ځواب کې خدای ﷻ دا آيت نازل کړی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ

مونږ نه ده ګرځولې هغه یعني د ویښو لیدل چې روح او جسد دواړه سره ملګري وه په شپه کې د معراج مګر فتنه لپاره د خلګو حیث انکرها کفار قریش بلکې بعض مسلمانان ددې قصې په اورېدلو سره مرتد سوه.

درویش وایي: چې ددې ټولې قصې راګرځولو ته ضرورت نسته که څه هم مظهري ېیا ذکر د هغې قصې او اختلافات یې بیان کړي دي فقیر وایي چې من نه انکار میکنم ونه این کار میکنم. مصرعه: وللناس فیما یعشقون مذاهب.

درویش وایي: چې مظهري دېر حدیثونه ددې آیت په تفسیر کې په مختلفو روایاتو او و مختلفو کتابو ته په حواله راوړي دي او په اخیر کې یې دا ویلي دي واسانید هذه الاحادیث ضعیفة. فقیر وایي چې په نقل کې یې څه فائده؟ البته بعض امامان که دا احادیث دده د کتاب واوري هغه خو یې د ضعف په قصه کې نه دي شاید پر منبر او محراب کې به یې بیانوي او وایي به امام مظهري داسې احادیث راوړي دي.

وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ

"والشجرة آه" عطف دی پر "رؤیا" یعني ماجعلنا الشجرة الملعونة چې د زقوم د درختې په نامه یادېږي یعني "الا فتنة للناس" بغوي وایي چې د شجرة الزقوم د فتنې والې وجهې دوې دي، اول ابوجهل فرعون هذه الامة چې ابن ابي کبشه (چې مراد دده ملعون رسول اللهﷺ و) تاسې بېروي په داسې اور چې په ډېرو بلېږي او بیا دا هم وایي چې په دې اور کې درخته سته، او خلګو ته یې ویل چې تاسې خو واياست چې درخته خو اور سوځي، نو دی بیوقوف نه پوهېږي چې خدای ﷻ پر دې قادر دی چې د سمندل (چې یو حیوان دی) پوستکي په اور نه سوځي، او پر دې هم قادر دی چې د شتر مرغ پر کلمو چې سکروټې تېروې هغه خدای ﷻ د سونګه څخه ساتلي دي، نو پر دې هم قادر دی چې شنه درخته دې په اور کې له سوځېدلو وساتي، په مدارک کې وایي چې سمندل د یو حیوان نوم دی چې د ترکانو په وطنو کې نشو ونما کوي، او ترکان د هغه د پوستکي څخه د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لاس وچبدلو دسملان جوړوي او چي خیرن سي په اور کي يې واچوي خیره يې ولاړه سي او دسمال صاف و شفاف سي. په قاموس کي وايي چي سمندل يو مرغه دی په دیارو کي د هند چي په اور نه سوځي. والله اعلم.

او دويمه وجه يې داد چي ابن الزبعري چي يو کافر ؤ په مکه مکرمه کي. هغه وويل چي محمد (ﷺ) موږ بېروي په زقوم سره او موږ زقوم نه پېژنو بېله پيروي او خورما. نو ابو جهل دده په تائيد کي وويل "ياجارية تعال" (دلته راسه) نو يې ورته وويل "زقيمينا" يعني پيروی او خورما ورته راوړه. نو ابو جهل وويل "تزقموا" زقوم وخورئ "فان هذا مايتخوفكم به محمد" نو د ابن الزبعري او ابو جهل په رد کي خدای ﷻ دا آيت نازل کړی "ان شجرة الزقوم طعام الاثيم"

فائده: توصيف د شجرة الزقوم په ملعوني سره په اعتبار د وصف د اکل دی وهذا التوصيف على المجاز مبالغة. او يا په دې سبب دی چي شجرة الزقوم په اخرينه حصه کي د دوږخ ده او هغه ځای له رحمت څخه ډېر لېري دی، چي زقوم ترخه او مکروه درخته ده. اصطلاح د عربو او پښتنو يو ډول ده. پښتانه وايي "زقوم دي سه" او عرب هر طعام چي ضررمند وي وايي "ضار ملعون"

وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ۝

او موږ بېروو دوی يعني کفار مکه په قسم قسم تخويفنو سره يعني في القرآن، نو نه زياتوو موږ دوی ته مګر سرکښي لويه، چي لا کفر او انکار ته د قرآن او عليه الصلوة والسلام دوام ورکوي.

حکايت: امام مزني رح وايي چي زه د خپل استاذ الامام الشافعي رحمه الله چي دی مريض ؤ پوښتني ته يې ورغلم. نو مي ورته وويل کيف اصبحت يا استاذي (چي د امام شافعي رح دغه مرض موت ؤ) ده راته وويل "اصبحت من الدنيا راحلاً ولاخواني مفارقاً (له دنيا کوچ کوونکی او له دوستانو څخه جلا کېدونکی) "و لعملي ملاقياً. ولكاس المنية شارباً" د خپل عمل سره ملاقات کوونکی او ګلاس د مرګ څښونکی "و على الله وارداً فما ادري اروحي في الجنة ام الى النار" و خدای ﷻ ته ورځم. زه نه يم خبر چي زما روح به د جنت و خواته ولاړه سي او که به اور ته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي دا خوف او حال ؤ د لوی امام الامة، نو زموږ وارو خلګو به څه حال وي او څه به مو سر انجام وي، مولی روم په مثنوي کي وايي:

لاتخافوا هست نزل خائفان .... هست درخور ازبرائ خائفان

يعني مهماني له خدای ﷻ څخه د بېرېدونکو خلګو ده، لاتخافوا د خائفانو لائقه ده.

هرکه ترسد مراورا ایمن کند .... مردل ترسنده راساکن کند

آنکه خوفش نیست چون گویی مترس

درس چه دهی نیست او محتاج درس

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ قَالَ ءَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾

په ياد کړه (يعني خلګو ته) چي وويل موږ و ملکو ته چي سجده وکړه آدم ته (ای سجده د تحيه چي صرف سر کښته کول وه کما في الامم السابقة مثل تحية اخوة يوسف عليه السلام له، او يا سجده متعارفه وکړئ و خدای ﷻ ته آدم عليه السلام به صرف په مثل د قبلې دي وي، لکه موږ چي سجده و خدای ﷻ ته کوو قبله مو کعبه ده) نو سجده وکړه ټولو ملکو (لکه په بل ځای کي د قرآن مجيد چي راځي "فسجد الملائكة كلهم اجمعون" مګر نه ابليس) قال (دا جمله مستأنفه ده يعني ده څه عذر ووايه، آيا زه به سجده کوم و هغه چا ته چي پيدا کړی تا طيناً "ای من طين والهمزة للانكار لا من عدم السجدة بل لاستقباح امره تعالى بالسجود لآدم)

اعراب: "طيناً" يا منصوب دی په نزع د حرف جر ای من طين او يا تميز دی وعلى ای وجه اشارة وعلت ته د انکار ده، بغوي رح وايي چي سعيد بن جبير رح له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي خدای ﷻ عزرائيل عليه السلام راواستاوه چي له ټولي مځکي څخه که تروه وي او که خوږه خاوره راټوله کړه فخلق منه آدم فمن خلقه من العذب فهو سعيد که څه هم مور او پلار يې دواړه کافران وي ومن خلقه من الملح فهو شقي وان كان نبيين انتهى، وروى احمد والترمذي و ابو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

داؤد والحاكم والبيهقي عن ابي موسى الاشعري ﷺ قال سمعت رسول الله ﷺ يقول ان الله خلق آدم من قبضة قبضها "اى قبض الملك وهو عزرائيل بامره تعالى" من جميع الارض، نو بنو آدم من قدر الارض پر اندازه د مځکي د رنګو راغله، منهم الاحمر ومنهم الابيض والاسود وبين ذالک (يعني غنم رنګه) والحزن والسهل (يعني سخت مزاجه او سهل طبيعته) وخبيث وطيب.

فائده: علت د انکار د ابليس چي ده خپل اصل عنصر ته او د آدم عليه السلام اصل عنصر وکتل كما جا في آية اخرى "خلقني من نار وخلقته من طين" يعني زما عنصر چي اور دی مضئ دی د آدم تر عنصر چي خاوره ده مظلم بالا دی فكيف اسجد له.

قَالَ أَرَءَيْتَكَ هَٰذَا ٱلَّذِى كَرَّمْتَ عَلَىَّ

"قال" وويل ابليس بعد ما طرد وبعد عن جنابه.

پوه سه: چي كاف حرف خطاب دی لپاره د تاكيد د خطاب اول نو محل د اعراب نه لري "هذا الذي كرمت علي" دغه شخص چي آدم دی چي تا د ته تكريم وركړی پر ما باندي يعني چي په سجده دده دي مامور كړم.

پوه سه: چي هذا مفعول اول دی د "رئيت" او موصول يعني سره د صله چي الذي كرمت دی صفت د هذا دی او مفعول ثاني يې محذوف دی لدلالة الصلة عليه يعني كرمت علي والمعنى هذا الذي كرمته علي وتامرني بالسجود له. لم كرمته علي وهذا هو المفعول الثاني المحذوف فافهم.

لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾

كه ما ته دي مهلت راكړی او مړ دي نه كړم. تر وروستي پوري د قيامت، چناچه موعود است، زه به غلبه وكړم پر اولاد دده قوي غلبه. كما في آية اخرى فبعزتك لاغوينهم اجمعين الآية، مګر نه لږ كسان وهم المخلصون چي خدای ﷻ په دغه آيت كي استثنا كړي دي ان عبادي ليس لک عليهم سلطان.

پوه سه: چي "لئن آه" كلام مبتدا دی يعني مستقل، او لام موطئه د قسم محذوف دی اى والله. او "ان" شرطيه دی، او جواب يې "لاحتنكن" دی.

قراءت: هغه يا چي په "اخرتني" كي په اصل كي وه، ابن كثير په ځای كي د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وصل او وقف ثابته پریږدي، او نافع په حال کي د وصل فقط ثابت پریږدي، او نور قرأ سبعه یي په دواړه حاله کي حذف کوي او کسره د نون پر دلیل پوولي وهو المتعارف في المصاحف المطبوعة.

سوال: شیطان خو په غیبو نه وُ خبر. نو دا خبره ده څرنګه وکړه "لاحتنکن آه"؟

ځواب: بیضاوي رح وایي چي ابلیس له هغه قول څخه د ملکو چي خدای ﷻ دوی ته وویل انی جاعل فی الارض خلیفة، ملکو په جواب کي وویل اتجعل فیها من یفسد فیها ویسفک الدماء الآیة" دا وفهمول چي په اولاد کي د آدم ستا همنوا سته، یا له دې څخه پوه سو چي خلقت د آدمیان له وهم، غضب او شهوت سره ملګری دی، نو په قوت وهمیه د دوی عقائدو ته ستا لار سته او په قوت غضبي سره قتل او قتال ته ستا لار پیدا کېږي او په قوت شهویه سره و زنی او لواطت ته ستا لار خلاصه ده.

قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَّوْفُورًا ﴿٦٣﴾

"قال اذهب" په روح المعاني کي وایي چي مراد له ذهاب څخه ضد المجئ نه دی. بلکې مراد د ابلیس تخلیه ده وما سولت له نفسه. په پښتو کي یې مثال دا دی چي یو سړی و خپل مخالف ته ووایي ولاړ سه هر څه چي دې په وسه پوره وي کوه یې، نو هر څوک چي متابعت ستا وکړي له اولاد څخه د آدم (یعني في الکفر والعصیان) نو په تحقیق دوږخ جزا ده ستا او ستا د اتباعو، داسي جزا هم پوره ده او هم کامله ده.

پوښتنه: د بعض جاهلانو دا وینا ده چي خدای ﷻ ولي اجازه ورکړه د اغوا د اولاد آدم و ابلیس ته؟

ځواب: ددې لپاره چي مخلص او منکر سره جلا کړي فالشیطان هو الامتحان فافهم. لکه ودې ته چي خدای ﷻ اشاره کړې ده په دې آیت کي "لاملئن جهنم من الجنة والناس اجمعین" او په دې آیت کي وسوء اختیار د ابلیس بیان کړې دي.

پوه سه: چي "جزا" مفعول مطلق ده د فعل محذوف ای یجزی جزاءً.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ

"واستفزز" يعني سپک استعمال کړه او استخفاف يې وکړه (په قاموس کې وايي استفزه استخفه، واخرجه من داره نو معنى د استفزاز استخفاف دی) چې ستا په طاقت پوره وي استفزاز يې "منهم" اى من ذرية آدم "بصوتك" ابن عباس ﷺ وايي چې اولاد د آدم راوبوله و معصيت ته، علما وايي چې هر بلونکی و معصيت ته د خدای ﷻ هغه د ابليس له لښکر څخه دی، او مجاهد وايي چې مراد له صوت څخه د شيطان ربابونه او سرندې او سرود دي.

وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ

او راجلب کړه يعني راجمع کړه (باب يې جلب يجلب دی، په قاموس کې وايي جلبه يجلبه ساقه من موضع الى آخر)

درويش وايي: چې لکه پخوا په افغانستان کې يې جلب له خلکو څخه غوښتی يعني نفر به يې څني غوښتل چې د يوه وطن دا به يې بل وطن ته استول په داخل کې د افغانستان، روح المعاني وايي چې اوامر چې په دې آيت کې ذکر سوي دي لپاره د تهديد دي د ابليس لاحقيقة الامر لان الله لا يامر بالفحشاء "بخيلك ورجلك" يعني سپاره او پياده، اهل تفسير وايي چې هر سپور او پياده چې په معاصيو کې وي هغه له لښکر څخه د ابليس دی، او بيضاوي وايي چې دا احتمال سته چې دا دې مثال وي د تسلط د ابليس پر هغو کسانو چې دی گمراه کوي انسان، لکه يو سړی پر يو قوم تجاوز او حمله وکړي.

وَشَارِكْهُمْ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ وَعِدْهُمْ

او ته ورسره شريک سه په مالو يعني په کسب کې د اموال بالتجارة وغيرها يعني دوی باعث کړه په جمع کې د اموالو من الحرام وصرفها في الحرام كذا قال مجاهد، حسن، سعيد بن الجبير رحمه الله او عطاء وايي چې مراد سود دی چې په مشرکينو کې رواج و، او داغه رنګه مشرکانو به حرام ګڼله من البحيرة والسائبة والوصيلة والحام وقد مر تفسيرها.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"والاولاد" او ورسره شریک اوسه په اولاد کي، یعني چي اولادونه ددوی پر نار
کارو مسلط کړي، او ته یا ابلیس و دوی ته باطلې وعدې کوه، مثلاً حشر نشته،
او که وو بتان بیا ستاسي شفاعت کوي، او مشرکانو ته وایه چي د پلرو او نیکه
ګانو دین پر پرږدئ؟ ویا ورته وایه چي لاجنة ولا نار، او اهل معاصیو ته وایه چي
توبه به وروسته وکاږئ. ابن عباس رضي الله عنهما وایي چي دا هغه عادت د بعضو قریشو ته
اشاره ده چي لونې به ژوندۍ ښخولې چي موءده یې بولي، او مجاهد او ضحاک
وایي چي اولاد الزنی، او د ابن عباس رضي الله عنهما په بل روایت کي راغلي دي چي پر اولاد
"عبدالحارث" (چي حارث د شیطان نوم دی) یا عبدالشمس یا عبد العزی یا عبد
الدار یا عبد المناف وغیرها نومان ایښوول دي.

درویش وایي: چي د شراکت في الاولاد څخه مراد هغه دی چي دمخه تېر
سو یا دادی چي د اولاد د نفقې په برابرولو کي نه له حرام څخه او نه له غلا څخه
او نه له اخذ څخه د زکوٰة د خلکو مع الغنی، او نه له سوال او فقر څخه مع الحرمة
مخ اړوي، ددې مثالونه په اوسني زمانه کي ښېخي ډېر او تر حساب تېر دي.

وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰنُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾

دا جمله معترضه ده لپاره د بیان مواعید د ابلیس ده، او وعده نه کوي شیطان د
خپل اتباعو سره، مګر نه د غولېدلو لپاره چي باطل ورته داسي ښکاره کړي لکه
حق، بغوي روایت کړی دی چي آدم علیه السلام خدای جل جلاله ته وویل چي ابلیس دي زما پر
اولاد مسلط کړی او زما اولاد د ابلیس د مقابلې طاقت نه لري مګر نه په تا سره،
خدای پاک ورته وویل چي ستا هر اولاد چي پیدا کېږي ثم وثم زه به د یوې حسنې
ثواب په لس مثله ورکوم الی سبع مائة الی ماشئت، قال آدم رب زدني، قال الله تعالی
التوبة معروضة مادام الروح في الجسد قال رب زدني قال الله تعالی "یاعبادي الذین
اسرفوا علی انفسهم لاتقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعاً الآیة.

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنٌ ۚ وَكَفٰى بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾

"زما خاص بندګان او مخلص بندګان، والاضافة للتعظیم "لیس لک علیهم
ای علی اغوائهم "سلطان" قدرت چي ګمراه دې کړي، او کافي دی رب ستا یا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ابلیس وکیل د هغو کسانو چي پر ما توکل کوي او ستا له اغوا ځخه پناه غواړي په ما سره، یعني اعوذ بالله من الشیطان الرجیم. او خپل کارونه ماته سپاري زه به یې له تا ځخه ساتم.

تبصره: شیطان خو د خدای ﷻ له درباره ځخه وشړل سو او د جنتو له مځکي ځخه راټیله سو، نو دا سوال او ځواب د خدای پاک او دده ملعون تر منځ ځرنګه جاري وه. او سره ددې چي خبري د خدای ﷻ خو نعمت عظمی دی؟

ځواب: بعض علماً وایي چي د خدای ﷻ د خوا خبري په وساطت د ملکي وي. او بعض علماً وایي چي یو خبري د رحمت دي لکه د موسی علیه السلام سره په طور کي. او یا د رسول الله ﷺ سره فوق السموات السبع په لامکان کي خدای ﷻ وکړې. او بل خبري د غضب او تهدید دي. هغه بالذات امکان پزیر دي. د مثال په توګه یو بادشاه چي له وزیر ځخه راضي وي له هغه سره خبري د رحمت کوي، او د بل وزیر سره چي سلطان ورته په غضب وي او ناراض وي. نو دده سره بالذات په ډېر غضب او درشتي خبري ورسره کوي. نو دا خبري د سلطان ددې وزیر لپاره خو نعمت نه دی بلکي نقمت دی. نو داغه رنګه د شیطان سره خبري د خدای ﷻ بالذات نعمت نه دي بلکي نقمت دی. فافهم واکتب هذا علی قرطاس الاذهن بمداد الذهب فانه من خواص هذا التفسیر وقل من نبه علی هذا والله الموفق والمعین. والحمد لله رب العالمین.

درویش وایي: چي په راتلونکي آیت کي خدای ﷻ خپل د قدرت او د وحدت دلائل خلګو ته بیانوي.

رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ

ستاسي خدای ﷻ هغه ذات دی، چي جاري او روانه یې کړه کښتی په دریاب کي. چي تاسي طلب وکړئ په واسطه د کښتیو ربح او رزق یعني تجارت په واسطه.

پوهنه: چي "ربکم" مبتدا ده او "الذي" خبر دی په حذف د ضمیر فصل ای هو الذي کما هو القانون. له "فلک" ځخه ډېري کښتی مراد دي، علماً وایي چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لفظ د "فلک" هم مفرد دی او هم جمع دی فرق یې یا په صفت کېږي یعني که یې صفت مذکر وي، نو لفظ د فلک مفرد دی. او که یې صفت مؤنث وي. نو لفظ د فلک جمع دی. وهکذا بالضمير الراجع اليه في التذكير والتانيث او یا په قرینه د مقام لکه په مانحن فیه کي، ولي خدای ﷻ په مقام د امتنان دا بیان د کښتی راوړی دی یعني پر ټولو بندګانو دا سبب دی چي ټوله مفسران یې ترجمه په "سفن" سره کوي چي جمع دی.

إِنَّهُۥ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ۝

په تحقیق خدای ﷻ پر تاسي مهربانه دی، ولي تاسي ته یې اسباب د ما تحتاجون اليه برابر کړي لکه کښتی په ما نحن فیه کي وغيرها من اسباب الرزق والعيش لکه تجارت په وچه کي کما هو الظاهر.

وَإِذَا مَسَّكُمُ ٱلضُّرُّ فِى ٱلْبَحْرِ ضَلَّ مَن تَدْعُونَ إِلَّآ إِيَّاهُ

او تاسي ته ورسېږي یو ضرر په دریاب کي لکه خوف د غرق د کښتی په سبب د طوفان ستاسي له دماغو څخه ووزي هغه شیان چي تاسي یې عبادت کاوه او خدایان مو بلل مګر نه یو خدای ﷻ مو په یاد وي. یعني فقط او فقط خدای ﷻ ته زاری کوئ په دفع کي د ضرر یعني د بت نوم پر خوله نه راوړی، حتی چي تاریخ قدیم وایي چي مشرکانو چي به سفر د بحر کاوه یو خدای به یې له ځان سره واخستی هر وخت چي به دریاب په څپو راغلی هغه خدای به یې دریاب ته وغورځاوه.

فَلَمَّا نَجَّىٰكُمْ إِلَى ٱلْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ ۚ وَكَانَ ٱلْإِنسَٰنُ كَفُورًا ۝

نو هغه وخت چي مو نجات درکړو وتاسي ته له غرق څخه و مځکي ته، نو تاسي روی ګرداني کوئ له توحید څخه. او دی انسان ای الکافر ناشکره د نعمتو د خدای ﷻ (دا جمله یعني وكان الانسان آه په مقام کي د علت د اعراض ده).

أَفَأَمِنتُمْ

آیا تاسي په امن کي یاست.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چې همزه لپاره د انکار دی او کلمه د فا عطف ده پر مقدر باندي والتقدير "انجوتم من الغرق فامنتم آه" نو ځکه تاسي اعراض وکړی د اخوته ښايي تاسي لره ولي هغه څوک چې قادر وُ پر اغراق په دریاب کې هغه قدرت لري.

اَنْ يَّخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ اَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا

چې واړوي دي يو جانب د مځکې او تاسي هم پر هغه جانب ياست يعنې پر قوم د لوط عليه السلام چې دې ته په عربي خسف وايي. او يا راواستوي پر تاسي تند باد چې کوچني کوچني شيګې پر تاسي لکه باران وه اوري او تاسي په هلاک کړي (د ډبرو باران پر قوم لوط ؑ) لان كل من البحر والبر والهوا وغير ذالک جند الله.

ثُمَّ لَا تَجِدُوْا لَكُمْ وَكِيْلًا

بيا به تاسي نه مومئ يو ساتونکی چې له عذاب څخه د خدای ﷻ مو خلاص کړي، اذ لا مرد لقضائه تعالى.

اَمْ اَمِنْتُمْ اَنْ يُّعِيْدَكُمْ فِيْهِ تَارَةً اُخْرٰى

آيا تاسي بېغمه ياست له دې څخه چې خدای ﷻ به تاسي ورولي درياب ته بل وار يعني وروسته تر دې چې دمخه وار يې په سلامت و مځکې ته راوستلاست يعني داسي اسباب يې خدای ﷻ پيدا کړي دي چې تاسي مجبوره کړي ياست د درياب و سفر ته.

سوال: دا سفر په درياب کې خو ددوی په اختيار دی. نو ولي يې نسبت و خدای ﷻ ته وکړی؟

ځواب: سفر د بحر خو ددوی اختياري کار دی. لکن اسباب د مجبوری ددوی و سفر ته د درياب ددوی په خلق د خدای ﷻ دی.

فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيْحِ

خدای ﷻ به راواستوي پر تاسي په داسي حال کې چې تاسي په درياب کې ياست، يو تند باد.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي "قصف" ماتېدلو ته وايي. نو دا هغه باد دی چي پر هرشي چي ورسي ماتوي يې.

سوال: ريح خو مونث سماعي دی، نو قاصف چي صفت د ريح دی، څرنګه مذکر راوړل سو؟

ځواب: چونکه ريح په مقابل کي نر نه لري، نو لکه حائض چي صفت خاصه د ښځي دی مذکر يعني بېله تا يې راوړی کذا في تفسير الكواشي.

فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ

نو تاسي به غرق کړي يعني کښتئ به مو ماته سي تاسي به غرق سئ. په سبب د کفر ستاسي يعني و خدای ﷻ ته شريک ويل، چي اول وار له درياب څخه سلامت راووتلاست. او د هغه نعمت د انجا شکر مو نه کړی پر ځای. کريمه "لئن شكرتم لازيدنكم".

ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا

وروسته تر غرق به تاسي نه کړئ پيدا پر موږ باندي په دغه غرق کولو کي. په قاموس کي وايي چي "تبيع" پر وزن د امير دی معنی يې ستاسي د مړيني طلب کونکی چي په عربي يې ثائر بولي، او په پښتو يې کسات اخستونکی بولي.

درين ره دائماً ثابت قدم باش ...... برو از ره زن غم پی الم باش
ز بازار توجه رو مگردان ...... همه سودی گه خواهی اندرين دان

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ

لام موطئه د قسم محذوف دی. والله چي عزت او شرافت ورکړی دی موږ اولاد ته د آدم علیه السلام (نو مراد د بني آدم مطلق اولاد د آدم دي من الذكور والاناث) په ښه صورت سره او په مزاج معتدل سره په منځ کي د افرادو د حيوان مشترک بين الكل دی، او په ښه قدوقامت سره او تميز بين الحق والباطل بالعقل المميز او افهام د بل په نطق فصيح سره او په اشارات سره او په خط او کتاب سره: او هدايت و اسبابو ته د معاش من الكسب والتجارة. او د لار پيدا کولو و عيش ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اخرة بالاهتداء. او په تسلط او غلبه سره على جميع ما في الارض من الحيوانات بتسخير الرب الجليل لها لاولاد آدم، او قدرت مو ورکړی دی پر صناعات عجيبه من الخياطة والحياكة وبنا الدور والقصور وصنعة السيارات والطيارات وآلات الحرب من السيوف وغير ذالک من الآلات الجديدة. او بل خوړک کوي په لاس ورلو و خولي ته. بخلاف سائر الحيوانات والعشق الحقيقي والمعرفة، والوحي الى الانبيا عليهم السلام منهم او هدايت و مراتبو ته د قرب الى الله عزوجل.

درویش وايي: چي بعض تکریم د اولاد آدم عام دی فاسق او فاجر او مؤمن او کافر ته او بعض خاص په مؤمنانو سره دي فتفکر فيما بينا. او تر ټولو لوړ کرامت د بني آدم دادی چي سيد البشر محمد المصطفی ﷺ ددوی له نوع څخه دی قاله محمد بن كعب. يو شاعر په شان کي د آنحضرت ﷺ وايي:

ای شرف دوره آدم بتو .... روشنی دیدهٔ عالم بتو

کیست درین خانه که خیل تو نیست

کیست برین خوان که طفیل تو نیست

از تو صلای بالست آمده .... نیست بمهمانی هست آمده

یعني اول جواب الست بر کم، تا داده یعني بلی.

وَحَمَلْنٰهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنٰهُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ

"في البر" على الدواب "والبحر" على السفن. يعني ته په مځکه کي خسف کېږي او نه په بحر کي غرقېږي الا ماشذ وندر. او په رزق ورکړي موږ دوی ته خوندور خوراکي شيان او مشروبات لذيذه کما لايخفی.

وَفَضَّلْنٰهُمْ عَلٰى كَثِيْرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيْلًا ۝٧٠

او تفضيل او کرامت مو ورکړی دی دوی ته پر ډېرو د هغو شيانو چي پيدا کړي دي موږ. تفضيلاً مطلق دی.

درویش وايي: چي په دي تفضيل د بني آدم پر ډېر مخلوق د خدای ﷻ قديماً وحديثاً عظيم اختلاف دی، حسين کاشفي رحمه الله په تفسير حسيني کي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وايي: علماً د رتفضيل بشر مباحث دور ودراز است، آنكه جمهور اهل سنت بر آنند این است. كه رسل نبي آدم افضل تر اند از رسل ملائكه كجبرئيل و ميكائيل وغيرهما، ورسل ملائكه افضل اند از اولياً بني آدم، واولياً شريفتر اند از اولياً ملائكه. وصلحاً اهل ايمان افضل تر اند بر عوام ملائكه، و عوام ملائكه افضل تراند بر فساق اهل ايمان انتهى. اوروح المعاني وايي: ان مسئلة التفضيل مختلف فيها بين اهل السنة. او ابن عباس ﷺ وايي چي ملائكه مطلقاً افضل دي، او مختار د زجاج رح لكه واحدي رح چي په بسيط كي راوړي دي، او بعض علماً تفضيل كوي، او وايي چي رسل د بشر افضل دي مطلقاً يعني تر ټولو ملائكه وو، وروسته بيا رسل د ملايكه وو افضل دي پر ټوله بشر ماسوى د رسولانو د بشر او د ملكو، وروسته عموم الملائكه افضل دي تر عموم د بشر، په اخير كي ده ويلي دي وهذا ما عليه اصحاب الامام ابو حنيفة رحمه الله وكثير من الشافعية رح والاشعرية، او په بحر العلوم كي وايي چي دا آيت پر دي دلالت كوي چي بني آدم مفضل دي پر ډېرو، او قليل پر دوى افضل دي چي آدم عليه السلام او حوا رضي الله عنها چي ددوى پلار او مور دي، لما فيهما من فضل الاصالة يعني چي دوى دوه اصول دي د ټولو انسانانو انتهى.

درويش وايي: چي هذا سهو لان المراد في الآية ليس تفضل بعض الناس على بعض، لان قوله على كثير ممن خلقنا آه عام يشمل الجن والملائكة المقربين وغيرهم فيجب التفضيل كما هو مذهب ابي حنيفة رحمه الله كمامر آنفاً.

وتفصيل هذه الآية: چي فضل په لغت كي زيادت ته وايي، دلته مراد ځني زيادت دي په ثواب كي او په مراتبو كي قرب الى الله تعالى، نو ضمير د هم في فضلنا هم راجع دى و بني آدم ته په اعتبار د بعضو افرادو چي مؤمنان دي، كما في قوله تعالى "والمطلقات يتربصن بانفسهن ثلثة قروء" (طلاق كړل سوي ښځي دي انتظار كوي په خپلو ځانو يعني له نكاح څخه د بل ميړه دري حيضه) نو په دي كي خو هغه مطلقات هم داخلي دي كه په طلاق ثلاثاً وي او كه په طلاق رجعي سره وي، "وبعولتهن احق بردهن" او مړونه ددوى حقدار دي په رد سره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ددوی یعني چي رجوع ورته وکړي بیرته یې ماینه کړي، نو دغه ضمیر "بعولتهن" خو راجع دی و مطلقاتو ته لکن په اعتبار د بعض افرادو چي طلاق یې رجعي وي، ولي مطلقه ثلاثًا ته خو رجوع نسي کولای فافهم. بلکې نکاح جدید او جماع او بیرته طلاق او عدة غواړي.

پوښتنه: ضمیر د هم چي په "فضلناهم" کي دی چي راجع و مؤمنانو ته سي، نو على كثيرًا څرنگه صحيح کېږي، ولي چي کفار و خو تر مسلمانانو ډېر دي او مؤمنان خو لږ دي؟

ځواب: کفار اگرچه په عدد د نفوسو ډېر دي لکن چونکه اخس د خلق الله دي وابغضهم الى الله دي او اخبث د بني آدم دي لکه په دې آیت کي چي خدای پاک فرمایي "و اولئک هم شر البرية" نو دوی گویا تر مسلمانانو لږ دي.

سوال: له دې آیت څخه خو داسي فهمېږي چي فضل د مؤمنانو پر ډېر د مخلوق د خدای ﷻ دی، پر ټوله مخلوقاتو نه دی افضل. نو دا مسئله خو خلاف مذهب حنيفيه رح او د اکثره شافعيه وو ده كمامر سابقًا؟

ځواب: بعض قوم وايي چي مؤمنان تر ملکو نه دي افضل وهذا ايضًا خلاف المذهب لاهل السنة والجماعة كمامر آنفًا. او کلبي رح وايي چي مؤمنان افضل دي تر ټولو خلگو مگر نه پر یوه طائفه چي له هغو څخه جبرئیل. میکائیل. اسرافیل او ملک الموت هم دی چي خواص د ملکو دي، وفيه بحث لان خواص المؤمنين يعني الانبياءٌ والرسل عليهم السلام تر دغو ملکو هم افضل دي كما هو مذهب اهل السنة والجماعة. او بعض مفسرين وايي چي مؤمنان افضل دي تر ټوله مخلوق حتى تر ټولو ملکو هم افضل دي، او په آیت کي کثیر په معنی د کل دی، وفيه ايضًا بحث لان فساق المؤمنين ليسوا افضل من الملائكة كلهم. وايضًا جعل الكثير بمعنى الكل مجاز نادر جدًا.

درویش وايي: چي فقير تفسير ددې آیت او مسئله د تفضیل د بني آدم حسب الطاقة په پوره تفصیل سره وڅېړله او بیان مي کړه، لکن مختاره د فقير هغه مذهب دی چي د اکثره اهل السنة خصوصًا مذهب امام الائمة ابو حنيفه رحمه الله و اكثر الشافعية رحمهم الله دی، چناچه وراندي قريب فقير ذکر کړه ..... بیت عربي:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ومن مذهبي حب الديار لاهلها ..... وللناس فيما يعشقون مذهب
دا باران چي پر همه ومځکو اوري .... مشرف کړی ذات د کيمياولي

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ ۖ

هغه ورځ خلګو ته ذکر کړه چي موږ رابولو (نو "يوم" منصوب دی په "اذکر" مقدر سره کما جاء في القرآن العزيز کثيراً) "بامامهم" مجاهد او قتاده رح وايي چي مراد نبي د هر قوم دی مثلاً يا امة موسى عليه السلام يا امة عيسى عليه السلام يا امة محمد ﷺ او ابو صالح او ضحاک رح وايي چي مراد له امام څخه هغه کتاب دی چي هر قوم ته نازل سوی دی، له حضرت علي څخه روايت دی ده وويل قال رسول الله ﷺ يدعى قوم بامامهم وکتاب ربهم (نو کتاب ربهم عطف تفسير دی د امام لهم) او سعيد بن جبير د ابن عباس رضي الله عنهما روايت کړی دی "بامام زمانهم الذي دعاهم الى ضلالة وهداية کما قال الله تعالى "وجعلناهم ائمة يهدون بامرنا وفي موضع آخر وجعلناهم آئمة يدعون الى النار" او سعيد بن المسيب رح وايي چي امام هغه څوک دی چي قوم وده ته رجوع وکړي په خير او په شر کي، او ابو العالية والحسن رح وايي چي مراد له امام څخه اعمال ددوی دي في الدنيا من الخير والشر، د مثال په توګه "يا من اشرکوا يا من امنوا، يا اهل الصلوة والصيام مثلاً يا اهل الزنى وشرب الخمر مثلاً" او بعض مفسرين واي چي مراد له امام څخه عمل نامې ددوی دي، ويسمى الکتاب اماماً کما في قوله تعالى "وکل شيئ احصيناه في امام مبين اى اللوح المحفوظ" او محمد بن کعب رح وايي "بامهاتهم" يعني د مور په نامه (نو امام جمع د ام ده لکه خفاف جمع د خف)

درويش وايي: چي د مور په نامه بللو کي حکمت الهي دادی چي يو تعظيم د عيسى عليه السلام دی چي ده څخه پلار نه درلودی، او بل اظهار د شرف د حسن او حسين رضي الله عنهما چي مور يې خاتون الجنة بنت نبي الشفاعة محمد رسول الله ﷺ يعني فاطمة الزهرا رضي الله عنها ده، او بل حکمت دادی چي اولاد د زنى رسوا نه سي.

تنبيه: قوله "امامهم" حال دی له کل اناس څخه. والمعنى مختلطين بامامهم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الی بمن ایتموا به من نبي او کتاب او رئیس في الخیر والشر او حاملین کتب اعمالهم علی الاختلاف في تفسیر الامام.

درویش وایي: چي صاحب د روح المعاني پر دې توجیه اخیر باندي شدید انکار کړی دی. ان شئت فارجع الیه. او روح البیان او مظهري دا توجیه په ډېر شوق سره مختاره کړې "وعندي ان هذا التوجیه صحیح بلا ریبة. او روح البیان په دې باره کي حدیث د تلقین المیت وقت وضعه في القبر هم رانقل کړي دي یعني چي تلقین المیت دي د مور په نامه سره کوي. او روح البیان نسبت د دغه حدیث و امام سخاوي ته کړی دی چي په مقاصد حسنه کي یې راوړي دي او سندونه یې هم صحیح ګڼلي دي، او تفسیر بحر العلوم هم دا توجیه تائید کړې ده. او امام قرطبي هم په تذکرة داغه توجیه مختاره کړې ده. فقیر وایي چي په مقابل کي د هؤلاء الاعلام وکلام ته د روح المعاني باید د تحسین نظر ونه کړل سي والله اعلم.

فَمَنْ أُوتِيَ كِتَٰبَهُۥ بِيَمِينِهِۦ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَٰبَهُمْ

هغه څوک چي راوبلل سول، چي ورکړه سي عمل نامه دووی په رسته لاس چي سعدا او نیک عمل وي. نو دغه کسان قرائت کوي خپل عمل نامه یعني په قرائت ظاهره چي نور خلګ یې هم واوري. او په خپلو حسناتو چي په عمل نامه کي وي ډېر خوشاله وي.

پوه سه: چي ورکول د عمل نامې په رسته لاس لپاره د اعزاز د صاحب الکتاب دی او ضمناً بشارت او زېری هم دی.

پوه سه: چي اسم اشاره او دوه ضمیره یې جمع راوړه په اعتبار د معنی د "من" ولي د "من" اطلاق پر مفرد او جمع دواړو روا دی. وانما قلنا هذا لان السعدا کثیرون جدا.

پوښتنه: د اشقیا ذکر یې ونه کړی که څه هم هغه خو خپلي عمل نامې ویلای سي؟
ځواب: هوا لکن دوی یې په قرائت ظاهره سره نسي ویلای خوفًا وحیاءً او د خوشالی شی نه وېني په عمل نامه کي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾

او پر دوی ظلم نه کول کېږي د فتیل په اندازه. یعني چي یا دي حسنات ډېر وي او په عمل نامه کي یې لږ نوشته وي، او یا سیئات ناحقه پکښي نوشته وي.

پوه سه: چي فتیل ضرب مثل دی په قلت او حقارت کي. او لغوي معنا یې یا هغه خیره ده په منځ کي د دوو ګوټو. او یا هغه تار دی چي د خورما د منډکي په غار رنګه ځای کي وي.

فائده: فتیلاً منصوب دی او مفعول مطلق دی. والتقدیر فلا یظلمون ظلماً قدر فتیل (نو دا سوال نه وارد ېږي چي فتیل خو نه په لفظ کي او نه په معنی کي د ظلم سره یو شی دی، یعني نه داسي دی لکه ضربت ضرباً او نه داسي دی لکه قعدت جلوساً)

پوه سه: چي مظهري وایي چي د هغو کسانو حال یې نه کړی ذکر چي کافران دي، اکتفاءً په وروسته آیت سره وکړه یعني ومن کان آه کما سیأتي.

درویش وایي: چي حاصل د کلام دادی چي کاملانو د مسلمانانو یعني اولیاء الله الکرام دي عمل نامه په راسته لاس ورکول کېږي تبشیراً، او د فاسقانو د مؤمنانو عمل نامه په چپه لاس ورکول کېږي. لکن دوی که څه هم ویلای سي له خجالت څخه ظاهراً یې نه وایي بلکي وایي "یالیتني لم اوت کتابیه ولم ادري ما حسابیه. او د کفارو عمل نامه وراء ظهره ورکول کېږي یعني خپل چپه لاس یې تر ځیګر وباسي عمل نامه یې د شا د خوا ورکړي کما جاء في موضع آخر من القرآن لکن دلته هغه هم نه کړه لدلالة الآیة کما مر.

وَمَنْ كَانَ فِي هَٰذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾

څوک چي په دې دنیا کي ړوند وي (یعني په ړوند والي د زړه چي کافران دي چي په زړو یې دلائل د توحید نه لیدله او لار د حق یې په حق سره نه پېژندل) نو دی به په آخرت کي ړوند وي، یعني نجات من عذاب الله به نهویني لان عمی الدنیا موجب لعمي الآخرة فالکافر لا یهتدي الی الجنة. او ډېر به ګمراه وي تر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اعمی د دنیا لزوال الاستعداد وتعطل الاسباب یعني د دنیا ظاهري روند په لکړه
لاړ پیدا کولای سي. یا معنی داده چي کافر په دنیا کي خو استعداد د قبول د حق
یې باقي ؤ او په اخرت کي هغه هم ځني سلب سي او په دنیا کي مهلت ورکړه
سوی ؤ. او په اخرت مهلت نسته او که یې په دنیا کي توبه له کفره څخه کښلي
وای قبلېدله او په اخیرت کي توبه نه قبلېږي.

سوال: نحات وایي چي شرط د بنا د اسم تفضیل دادی چي لون او عیب به نه
وي او عمی خو عیب دی. نو څرنګه اسم تفضیل ځني جوړ سو یعني اعمی؟

ځواب: مانع د بنأ د اسم تفضیل عیب ظاهري دی دلته خو مراد د عمي القلب
ؤ. نو د اعمی مثال په دي ځای کي چي عمي القلب ځني مراد ده لکه احمق اجهل
ابله چي هغه هم عیوب باطنه قلبیه دي نحات یې روا بولي.

درویش وایي: چي محدثینو له ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي روایت نقل کړی دی
چي امیه بن خلف او ابو جهل بن هشام. او بعض نور کسان د قریشو مشران رسول
الله ﷺ ته راغله. او داسي یې ورته وویل چي ته راسه زموږ خدایان مسح کړه موږ
به ستا په دین کي داخل سو. او د علیه الصلوة والسلام د قریشو ایمان ته ډېر میل ؤ.

درویش وایي: چي دا شان نزول مظهري رح ذکر کړی دی او تفسیر کواشي
داسي شان نزول ذکر کړی دی چي مشرکانو د مکي د علیه السلام څخه دا مطالبه وکړه چي
ته په ځای کي د آیت د عذاب ستا په قرآن کي آیت رحمت کښېږده. او زموږ آلهة
مسح کوه په وخت کي د مسح د حجر اسود. او ضعفا مساکین لکه بلال صهیب رضي الله عنهما
وغیرهما د خپل مجلسه ولاړه وه چي موږ درسو. او دوی طمع ورکړه و علیه السلام ته د
ایمان راوړو. او علیه السلام د قریشو د ایمان راوړو ډېر محب ؤ. نو دا آیت نازل سو.

وَإِن كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ

ان مخفف د مثقل دی اسم ضمیر شان محذوف دی یعني شان دادی نږدې ده
چي کفار د مکي دي تا په فتنه کي واچوي د هغه قرآن څخه چي وحي کړي موږ
وتاته یعني که ته هغه مطالبې د دوی ومنې چي په شان کي د آیت تیري سوې،
چي ته افترا ووایې پر موږ باندي غیر د "ما اوحینا الیک".

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَاِذًا لَّاتَّخَذُوْكَ خَلِيْلًا ﴿۷۳﴾

يعني كه ته داغسې وکړې نو دوی به تا وګرځوي خپل دوست او موافق.

وَلَوْلَآ اَنْ ثَبَّتْنٰكَ لَقَدْ كِدْتَّ تَرْكَنُ اِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيْلًا ﴿۷۴﴾

او كه نه واى موږ ټينګ كړى ته پر دين حق. يعني د دوی خبري دي ونه منلې په تحقيق نژدې وه چې تا به ميل كړى واى. وه كفارو ته د مكې يعني په منلو كې د مطالبو د دوی "شيئا" قليلا" يو لږ ركون.

درويش وايي: چې سره د دې چې كفارو د مكې ډېر چمونه او حيلې وكړې په خطايستلو كې د عليه‌السلام او سره د سخت حرص د عليه‌السلام پر اسلام د دوی. لږ ركون په تاكې پيدا سوى واى كه تثبيت زموږ نه واى لكن زموږ عصمت ستا جلو ګيري وكړه چې لږ ميل وكفارو ته په تاكې نه سو پيدا "فضلا عن الكثير" وفضلا عن نفس الركون في الواقع" او دا ايت دليل د دې ده كمال استقامت او د صلاح په استعداد كې د عليه‌السلام "بحيث لو لا تداركه التثبيت من الله والعصمة فرضا لا تقرب من الميلان الى المعصية الا قليلا وقليل الاقتراب الى المعصية لا يقتضي الوقوع فيها فكيف اذا ادركته العصمة ومنعته من قليل الاقتراب من الركون فضلا عن كثير الاقتراب وشتان بين الاقتراب الى الركون وبين نفس الركون فالآية صريح انه صلى الله عليه وسلم ماهمّ باجابتهم مع فوق الداعي" والله اعلم.

اِذًا لَّاَذَقْنٰكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ

كه تا لږ ميل كړى واى موږ به په تا څكلى واى عذاب د دنيا او د آخرت مضاعف د هغه عذاب چې بل چا ته مې وركولاى. ولې خطا د لوړ رتبه سړي لويه وي تر عذاب د كښته رتبه چا.

بوه سه: چې اصل كلام داسې وو "عذابا ضعفا فى الحيوة وعذابا ضعفا فى الممات ثم حذف الموصوف" چې عذابا وو واقيم الصفة مقامه چې "ضعفا" دى بيا يې د صفت اضافت و هغه شي ته وكړى چې موصوف يې ورته مضاف كړى اى الحيوة والممات فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

بیا به نه وای پیدا کړی تا پر موږ کومک کونکی چي زموږ عذاب دي له تا څخه لیري کړي وای.

درویش وایي: چي په بعضي الفاظو کي د شان نزول داسي الفاظ راغلي دي چي د علیه الصلوۃ والسلام په زړه کي في الجملة میل پیدا سو ددوی و مطالبو ته. روح المعاني وایي چي وفي بعضها ای په بعض حدیثو کي شان نزول دد ې آیت مالا یصح نسبته الی الرسول ﷺ چي د نسبت د هغه و رسول الله ﷺ ته نه دی صحیح. یعني دده مبارک په زړه کي میل پیدا سو ددوی و مطالبو ته. وذالک یدل علی الوضع. دا نسبت پر دې دلالت کوي چي هغه حدیث چي داغه الفاظ پکښي وي موضوعي دی. والتفسیر لایتوقف علی شیئ من ذالک. او تفسیر د قرآن پر موضوعي حدیثو توقف نه لري انتهی قول روح المعاني.

وَإِن كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ

او شان دادی چي قریب ده چي کفار مکه دي چابک تا وباسي له مځکي څخه.

پوه سه: چي "ان" مخفف دی له مشدد څخه. او اسم ضمیر شان محذوف دی والاصل انه "من الارض ای مکة".

سوال: څه قرینه ده چي ان مخفف د مثقل دی. او نافیه نه دی؟

ځواب: وروسته لام یې قرینه ده چي په خبر کي د نافیه لام نه راځي.

پوه سه: چي مظهري تفسیر د ارض په مدینه سره کړی دی.

درویش وایي: چي دا تفسیر د سیاق سره د آیت او د هغو احادیثو څخه چي په شان نزول کي د آیت مظهري په خپله هم راوړی دی. د هر مخالف او منافي دی. فحق القول ان لکل علم هفوة ولکل صارم نبوة. والصحیح ما قال صاحب روح المعاني ای ارض مکة. او مجاهد او قتاده وایي الارض ارض مکة والآیة مکیة یعني مشرکین د مکي په دې کوشش کي وه چي علیه الصلوۃ والسلام په یوه او په بله بهانه له مځکي څخه وباسي. لکن په دې کوشش کي خدای ﷻ دوی ناکام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړه، وروسته خدای ﷻ علیه الصلوٰة والسلام ته د هجرت امر وکړی چي په رضا له مکې څخه ووزه او مدینې ته ولاړ سه. محي السنة بغوي رحمه الله وایي چي تفسیر د ارض په مکه سره الیق دی لان ماقبلها خبر عن حال اهل مکة والآیة مکیة.

درویش وایي: چي مظهري دلته یو بل احتمال ابعد جداً ددې آیت په ترجمه کې راوړی دی، قال قیل العرب کلهم ارادوا ان یستفزوا رسول الله ﷺ من ارض العرب کلها باجتماعهم الظاهر به علیه السلام فمنع الله عزوجل رسول الله ﷺ ولم ینالوا منه ما املوا انتهی.

لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا ۖ وَإِذًا لَّا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾

او که دوی تا وباسي له مکې څخه کذا قال روح المعاني وروح البیان دوی به درنګ یعني ژوند ونه کړي په مکه کې تر تا وروسته مګر نه لږ زمانه. ولي چي ددوی یعني د کفارو د مکې اوویا (۷۰) کسه په شمول د ابو جهل فرعون هذه الائمة مخور کسان او رئیسان د مکې په بدر کې بعد الهجرة ووژل سوه.

پوښتنه: خدای ﷻ "لایلبثون" په صیغه د جمع راوړی چي ټوله اهل مکه ځني مراد دي او په بدر کې خو محدود اوویا کسه ووژل سوه وبقی في مکة کثیرون من اهل مکة؟

ځواب: روح المعاني وایي چي چونکه وژل سوي کسان په بدر کې خو صنادید د اهل مکه وه، نو ددوی وژل لکه وژل د ټوله اهل مکه دي، وانت تعلم ان معظم الشیئ یقام مقام کله انتهی.

فائده: دا زمان قلیل چي په قرآن کریم کې ذکر سوه په روایت د ابن ابي حاتم له سدي څخه اتلس (۱۸) میاشتي وې.

درویش وایي: چي دا تفصیل او بیان چي فقیر وکړی موافق ددې سره دی چي دا سورت او دا آیت مکي دی، او مظهري داسي تفسیر د "الاقلیلا" کړی دی، قیل وکان کذالک فان یهود المدینة قتل منهم بنو قریظة واجلی یهود خیبر في خلافة عمر رضي الله عنه وقتل مشرکوا مکة بعد خروج النبي ﷺ یوم بدر (ای روسائهم) کمامر انتهی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چې مظهري په تفسیر کې یهود د مدیني راوړه، او قتل د قریشو په بدر کې دا خو وروسته تر هجرت وه. نو دده په نیز دا آیت مدني دی وقد مر من قبل تفسیر المظهري رح "الارض" بالمدینة ایضًا، والله اعلم بمراد عباده.

سُنَّةَ مَنۡ قَدۡ اَرۡسَلۡنَا قَبۡلَكَ مِنۡ رُّسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحۡوِيۡلًا ۟﴿۷۷﴾

طریقه د هغه رسولانو لپاره ده چې را استولي مو ږ، تر تا د مخه یا محمد (ﷺ) د رسولانو څخه زموږ هغه طریقه او سنت. او عادت د خدای ﷻ دا دی چې هر قوم چې خپل نبي او رسول له منځه وباسي هغه به هلاکيږي. یعني کما یدل تواریخ الرسل من قبلک.

بوه سه: چې "سنة" لفظ منصوب علی انه مفعول لفعل محذوف ای سن الله ذالک سنة.

سوال: دا سنت او عادت خو د خدای ﷻ و او دی، نو "سنة" يې و رسل ته ولي مضاف کړی؟

خواب: له دې سببه چې دا عادت د رسولانو د خدای ﷻ منظور کړی دی. او هر گز به نه کړې پیدا ته د سنت قدیمه زموږ تغییر او تبدیل.

فائده: د خدای ﷻ له دوستانو څخه لکه انبیاءً علیهم السلام باید عاقل سړی ډېر ډیرېږي تر دښمنانو خپل. بعض اهل الله وايي "اهرب عن خیر الناس اکثر مما تهرب عن شرهم" ته ځان ساته له خیر څخه د خلگو ډېر تر هغه چې ځان ساتي له شر څخه د خلگو "فان خیرهم یصیبک في قلبک وشرهم یصیبک في جسدک" ولي خیر الناس دی په زړه کې تاثیر کوي او شر الناس دی په بدن کې. او هغه دښمن چې تا و خدای ﷻ ته راجع کوي. یعني له خدای ﷻ څخه دده له شره خلاصون غواړې، افضل دی تر هغه دوست چې تا له خدای ﷻ غافله گرځوي یعني په لهو ولعب او باندې اړدي اخته کوي، او هر مرض، مصیبت، فقر وغیرها چې پر تاسي هغه بوه دره د خدای ﷻ تا و خدای ﷻ ته متوجه کوي او حقیقت توحید ته دې کشوي. فهو نعمة ولذة في صورة الم ومصیبة. حافظ شیرازي رح وايي:

بدر وصاف تراحکم نیست دم درکش ..... که هرچه ساقی ما کرد عین الطافیست

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوْكِ الشَّمْسِ

كلمه د لام لپاره د وقت ده، والمعنى صل وقت زوال الشمس من غاية الارتفاع.

پوه سه: چي دا لمونځ د ماپښين دی، او دا هم مذهب د ابن عباس، ابن عمر او جابر ﷺ دی او مذهب دی د قتاده، عطا، مجاهد، حسن او اکثرو تابعینو رحمهم الله او پر دې دلالت کوي هغه حدیث چي بیهقي روایت کړی دی له حدیث څخه د ابي مسعود الانصاري ﷺ من قول رسول الله ﷺ "اتاني جبرئيل لدلوك اى حين زالت الشمس فصلى بي الظهر الى اخير الحديث".

درویش وایي: چي ترجمه د "دلوک" په زوال سره اولی ده تر ماسیناتي قریباً معنیٰ یو په سبب ددې چي ترجمه د "دلوک" په زوال سره ښښخي د پېرو مفسرینو کمامر کړې ده او بل پر تقدیر د حمل پر زوال دا آیت جامع د پینځو سرو لمونځو ګرځي کما سیاتي ان شا الله تعالى.

فائده: زوال ته ولي "دلوک" وایي؟ له دې سببه چي په دغه وخت کي چي سړی لمر ته وګوري شعاع د لمر دده پر سترګو ظلمة راولي. نو باره سترګي موږي چي شعاع د لمر څني یوزي، او بعض مفسرین وایي چي معنی د "دلوک" په آیت غروب د لمر دی، بغوي وایي چي د ابن مسعود ﷺ څخه روایت دی چي معنی د دلوک غروب ده، او دې ته ابراهیم نخعي او مقاتل بن حبان او ضحاک او سدي رحمهم الله هم تللي دي. او دا معنی قاموس هم کړې ده، قال دلكت الشمس دلوكا غربت.

فائده: اصل معنی د "دلوک" میل دی، نو لمر په وخت کي د زوال میل کوي له غاية ارتفاع څخه و انحطاط ته او په وخت کي د غروب میل کوي الى انيكون تحت الارض، باعتبار مغارب الآفاق المائلة.

اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ

بیا تر غروبه پوري د شفق د شپې. الى امتلا ظلمة الليل، په قاموس کي وايي چي الغسق ظلمة اول الليل، او "الغاسق" و سپوږمی ته وایي تر اولو دروشپو پوري، نو په دې آیت پر صحیح یعني چي د "دلوک الشمس" ترجمه په زوال

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سره وسي، څلور لمونځونه راغله ما پښين، مازديگر، ماښام، ماخستن او د سهار لمونځ په وروسته آيت کې داخل دی.

فائده: فراء وايي چې قرآن الفجر چې منصوب دی په دې سبب چې عطف دی پر صلوة، والمعنى اقم قرآن الفجر. او نحات د بصري وايي: چې قرآن الفجر منصوب دی على على الاغرا، والتقدير و عليک قرآن الفجر، معنی اغرا باعثه کول دہ، کما في کتب النحو. او بعض مفسرين وايي چې منصوب دی په اقرأ سره چې محذوف دی والتقدير اقرأ قرآن الفجر والمعنى اقرأ القرآن في صلوة الفجر. درويش وايي چې دا احتمال بعيد دی لکثر المحذوفات فتدبر.

اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُوْدًا ﴿٧٨﴾

په تحقيق د سهار لمانځه ته ملکي د شپې او د ورځې دواړې حاضريږي. له حضرت ابو هريره ﷺ څخه روايت دی چې لمونځ د سرې په جماعت سره افضل دی تر يوازې لمانځه پينځه ويشت (۲۵) درجې وفي رواية (۲۷) درجې، ويجتمع ملائكة الليل وملائكة النهار في صلوة الفجر، ابو هريره ﷺ وويل "اقرؤا ان شئتم" يعني که ستاسې اجتماع ملائکة الليل والنهار خوښ وي، نو دا آيت ووايا ست "ان قرآن الفجر کان مشهودا" يعني دغه يې دليل د اجتماع دی کمامر، رواه البخاري وغيره.

پوه سه: له "قرآن الفجر" څخه د سهار لمونځ مراد دی. لان قرائة القرآن جزءمنه. فهو من قبيل تسمية الکل باسم الجزء. لکه لمانځه ته چې رکوع او سجده هم وايي باعتبار الرکنية فيها.

پوه سه: چې حفظه کرام د شپې تر سهاره تر لمانځه باقي وي چې د ورځې حفظه راځي بيا د شپې حفظه ځي اسمان ته او د ورځې دا پاتيږي. نو حفظه د شپې په خپل دفتر کې تول احوال او اعمال د بنده جمع کړي وي. او د ورځې ملکي په خپل دفتر کي شروع په احوالو د ورځې کوي.

درويش وايي: چې په صحيح حديثو کي راغلي دي چې ملائکة الليل والنهار د مازديگر له لمانځه کي هم سره جمع کيږي، نو د ورځې ملکي ځي، او د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شپې ملکي پاتېږي، که څه هم صلوة العصر په مشهود سره نه دی موصوف سوی لان الوصف غیر لازم.

فائده: دغه ملائکي د ورځي او د شپې معین ملکي دي چي د سړي سره همراه وي طول عمره، او که هر شبانه روز نوي نوي ملکي راځي، فیه اختلاف للعلماء والاشهر والاظهر هو الاول فافهم، ولا نطول الكلام بذكر الدلائل والنقض والابرام كما هو ديدن بعض المفسرين.

وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَّكَ

اى بعض الليل "فتهجدبه" يعني فاترك النوم لان الهجود هو النوم او ضمير د به راجع دی و قرآن ته.

مسئله: که یو سړی بیده نه سي او له اول څخه د شپې مقدار معین خپل لمونځ وکړي دا تهجد نه بولي لان لفظ التهجد يدل على التكلف في ترك النوم، او دي سړي دغسي ونه کړه.

مسئله: د تهجد لمونځ نه مقدار معین د رکعتو لري او نه مقدار معین د قرائت لري بلکي ادنی یې څلور رکعته دی او اعلی یې دوولس (۱۲) رکعته دي البته علماء وايي چي که څوک یو چا د تهجد لپاره مقدار معین وخت ایښی و مثلاً چي زه په هره شپه نیم ساعت مثلاً د تهجد لمونځ کوم. نو په رکعتو کي د لمانځه د تهجد دي لنډ لنډ سورتونه وايي تاچي په هغه نیم ساعت کي چي ده معین کړي دي ډېر رکعتونه او ډېري سجدي ځای سي. او که سړي تعداد د رکعتو و ځان ته ټاکلی و مثلاً اته (۸) رکعته. نو دي لوی سورتونه په رکعتو کي وايي تاچي د ډېر وخت په بره کي ونسي. علماء وايي چي افضل د نوافلو صلوة التهجد دی.

مسئله: که د سړي پر ځان باور او اعتماد و یعني په تجربه سره چي د تهجد لمانځه ته راويښېږم، نو دي وتر وځنډوي او د صلوة التهجد وروسته دي وکړي كما جاء في الحديث النبوي "اجعلوا اخير صلاتكم بالليل وترا" او كما قال عليه السلام او که سړي پر ځان باور د ويښېدلو نه درلودی، نو وتر دي په اول الليل کي وکړي لان الوتر واجب، چي ځني قضاء نه سي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائدمه مهمه: په درمختار کي په مناقبو کي د امام الائمة سراج الائمة المرحومة النعمان ابي حنيفه رحمه الله راغلي دي چي ده څلوېښت کاله د ماخستن په اوداسه د سهار لمونځ کاوه. دا خبره وهابیانو او د ظواهر الآحاديث اتباع او پنج پيريان او سلفيان د خندا وړ خبره بولي. او له حدوده څخه يي د امکان وتلي خبره بولي. ولي امام اعظم خو مايته درلوده. نو که د جماع ضرورت ورته پېښ شوی وای په دې مده طويله کي، نو بيا يي څرنګه د ماخستن په اوداسه د سهار لمونځ کاوه. او داغه رنګه په دې مده طويله کي که د خوب غلبه پر ده راغلي وای، نو په خوب سره خو دده په مذهب کي اودس ماتېږي. نو بيا خو هم د ماخستن په اوداسه د سهار لمونځ وه نسو. الى غير ذالک من الاعذار في تلک المدة الطويلة دوی وايي چي دومره افراط او مدح بالباطل په شان کي د امام المذهب نه ښايي. ولي چي مدح شبيه بالذم ده؟

ځواب: اي بېچاره ګانو او نادانانو کاشکي تاسي يو ادنی فهم او فکر درلودای دا خبري به مو په حق د هغه چا چي پر صحيح مذهب له تابعينو څخه و يعني په دويمه درجه کي د خير القرون و نه کولای. قال رسول الله ﷺ "خير القرون قرني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم" او د هغه چا چي په مدح کي دده عبدالله بن المبارک رح چي ناموړی محدث دی داسي وايي:

لقد زان البلاد ومن عليها ...... امام المسلمين ابو حنيفة

فما بالمشرقين له نظير ...... ولا بالمغربين ولا بكوفة (الى اخير القصيدة)

تاسي ناپوهانو ته اوسه د ماخستن وخت نه دی پېژندلی او سره ددې چي د ماخستن په اجماع د امت مرحومه تر صبح صادقه پوري دی، نو امام اعظم رح د ماخستن فرض او سنت چي وګذارل يعني په وخت معتاد عند الناس کي وتر به يي پرېښول تاچي تر تهجد وروسته يي وګذاري کما هو المسنون چي په صحيح کي د بخاري راغلي دي چي اخير د لمانځه د شپې بايد وتر وي. نو امام اعظم رح د شپې خوب کاوه، او نور ضروريات به يي هم پر ځای کړه په ثلث اخير يا په سدس اخير کي چي په راويښ سو اودس به يي تازه کړی او د تهجد لمونځ هر څو رکعته چي به

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

و هغه به يې هم ادا کړی وتر به يې په پای کې وکړه هغه اودس به يې د سهار لمونځ به يې په وکړی (۴۰) څلوېښت کاله يې دا عادت و، زه تاسي ته وايم چې تاسي يو ځت د تهجد لمونځ کوئ؟ د کوم وخت نوم يادوئ؟ شک نشته چې هر سړی د تهجد د لمانځه سره د ماخستن وخت يادوئ.

تنبیه: بعض علماً د مذهب چې د سوال ځواب داسي ورکړی دی چې امام اعظم رح د ناستي په خوب ځان آموخته کړی و. پر داسي ډول چې فقهاً وايي چې د ناستي په خوب اودس نه ماتېږي، دا ځواب صحيح نه دی. ولي چې امام اعظم چې ګرده شپه به په ناستي بيده و نور ضروريات يې څه وخت اجرا کول کمامر. او بله ځبره داده چې په فتاوی هنديه کي وايي چې که يو سړي ځان د شپې په خوب په ناستي اموخته کړی و. د هغه اودس د ناستي په خوب ماتېږي.

سوال: داسي عادت خو بل څوک هم کولای سي چې تا د امام اعظم رح د ماخستن په اوداسه د سهار لمونځ وکړی فما فضيلة الامام ؟

ځواب: که دومره مده طويله يعني څلوېښت (۴۰) کاله وکړی او مجتهد هم وي او د خير القرون څخه وي هغه بېشکه د امام اعظم رحمه الله په درجه کي حسابل کېږي. والله اعلم.

درویش وايي: چې فقير پوره مناقب د امام اعظم رح په شرح کي دا بو المنتهى چې د عقائدو يو کتاب دی په پښتو ژبه ځېرلی دی او حواله يې وکتابو ته د تواريخو اسلاميه وو هم پکښې ده که څوک دا غواړي چې د امام اعظم رح په ټولو مناقبو ځان خبر کړي هغه شرح د فقير دي مطالعه کړي چې ان شا الله په مکتبة القرائت والتجويد کانسي روډ کي به اوس هم موجوده وي.

پوه سه: چې نفل په معنی د زيادت دی. ومعنى قوله تعالى "نافلة لک" فريضة زائدة على الصلوات الخمس، المفروضة على العموم خاصةً بک دون الامة، او مظهري رح وايي چې د تهجد لمونځ په ابتدا کي فرض و پر نبي عليه السلام او پر امتيانو هم فرض و او دليل يې سورت مزمل ويلی دی وروسته يې داسي عبارت ويلی دی فنزل التخفيف فصار الوجوب منسوخًا في حق الائمة بالصلوة الخمس آه. پر دي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عبارت دا سوال وارد دی چي فقها او اصوليين ټوله متفق پر دي دي چي ناسخ به تر منسوخ وروسته وي او سره ددي چي صلوة خمس پر امت دمخه هم فرض وه، نو څرنګه کېدای سي چي صلوة خمس چي متقدم وه ناسخ دي د فرضيت سي د صلوة تهجد له امت څخه، نعم د تهجد لمونځ لپاره د امت مستحب دی له اول الامر څخه لقوله تعالى "فاقرؤا ما تيسر من القرآن" دا امر استحباب دی، مظهري رح وايي چي لکن په دې کي اختلاف دی چي فرضيت د تهجد په حق کي د نبي عليه السلام هم منسوخ سوه يا څرنګه؟ بعض علما وايي چي په حق کي د نبي عليه السلام يې وجوب پاته دی، په دليل د هغه حديث چي د عائشه رضي الله عنها څخه روايت دی "ان النبي صلى الله عليه وسلم قال ثلث هن علي فريضة وهي سنة لكم (اى غير فريضة) الوتر که څه هم پر امت واجب دی لکن فرض نه دی، والسواک وقيام الليل (اى التهجد) نو پر دې تقدير امر في قوله تعالى "فتهجد" لپاره د وجوب دی، نو د "نافلة لک" معنا داده "فريضة زائدة على سائر الفرائض فرضها الله تعالى عليک" او بعض علما وايي چي فرضيت يې د عليه الصلوة والسلام څخه هم منسوخ سو.

درويش وايي: چي روح المعاني او نورو مفسرانو دا قول صحيح بللی دی، ولي ددې عبارت "نافلة لک" پر استحباب دلالت کوي، ولي که پر عليه الصلوة والسلام واجب وای، نو عبارت بايد داسي نافلة عليک، لان صلة الوجوب على دون اللام.

سوال: استحباب د صلوة التهجد خو د ټوله امت لپاره پر ځای دی، نو تخصيص د عليه الصلوة والسلام يې ولي وکړی بقوله "نافلة لک"؟

سوال: تخصيص د عليه الصلوة والسلام يې له دې سببه وکړی چي نوافل د امت کفاره د ګنهو ددوی ده، او نبي عليه الصلوة والسلام چونکه له ګنهو څخه معصوم ؤ لم يکن عليه ذنب، نو نوافل د عباداتو دده لپاره رفع د درجاتو ده وزيادت القرب الى الله جل جلاله کذا قال المجاهد والحسن وابو امامة.

سوال: فما معنى قوله تعالى "قد غفر الله لک ماتقدم من ذنبک وما تأخر"؟

ځواب: مراد په دې آيت ذلات وماهو من قبيل ترک الاولى دی، والدليل على کون صلوة التهجد نافلة في حق النبي صلى الله عليه وسلم حديث د مغيره رضي الله عنه دی چي ده وويل

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

چي نبي عليه السلام به په قيام الليل كي په طول د قرائت دومره ډېر بدي حتى چي پښې به يې ورپړسېدلې، نو يو چا ورته وويل چي ته ولي دومره تكليف پر ځان وړې وقد غفر الله لك ماتقدم من ذنبك وما تاخر عليه الصلوة والسلام په ځواب كي داسي ورته وويل "افلا اكون عبداً شكوراً؟" داسي يې نه ورته وويل انها فريضة علي خاصة" او دليل د عدم الفريضه د تهجد پر عليه الصلوة والسلام هغه حديث د ابن عمر رضي الله عنهما چي بخاري او مسلم يې روايت كړى دى چي عليه الصلوة والسلام به په سفر كي صلوة الليل يعني تهجد پر راحله كاوه حيث توجهت به يومي ايماءً الا الفرائض، يعني د فرض لمونځو لپاره به له دابې ښکته راكښته كېدى. نو كه صلوة التهجد پر ده فرض واى. نو ولي يې پر دابه باندې اشاره سره كاوه.

فائده: د مظهري رحمه الله هغه خبره چي صلوة التهجد په ابتدا كي پر عليه الصلوة والسلام او پر امت دواړو فرض ؤ مخالف ده ددې قول سره د روح البيان په تفسير كي ددې آيت "نافلة لك" اى فريضة زائدة لك دون امتك آه. او روح المعاني هم ويلي دي اى فريضة زائدة على الصلوات خاصة دون الامة.

درويش وايي: چي دا قول د مظهري رحمه الله چي د تهجد لمونځ ابتداءً پر عليه الصلوة والسلام او پر امت تولو آه، د منولو وړ نه ده، ولي چي د جمهورو مفسرينو له قول ښځه خلاف ده مع الايراد السابق على قوله ونسخ عن الامة بالصلوة الخمس آه كمامر عنقريب.

مسئله: د تهجد لمونځ د امت لپاره سنت دى، او مشهوره داده چي مستحب دى، والدليل على كونها سنة دادى چي عليه الصلوة والسلام مواظبت پر كړى في الحظر والسفر كمامر، او بل دليل هغه حديث د ابن مسعود رضي الله عنه دى، چي يو چا ذكر كړى يو سړي په نېز د عليه الصلوة والسلام چي تر سهاره بيده ؤ او د تهجد لمونځ يې نه كړى ادا، عليه الصلوة والسلام وويل ذاك رجل بال الشيطان في اذنه، رواه البخاري و مسلم.

فائده: "نافلةً" چي منصوب دى مفعول مطلق د فعل محذوف دى اى تتفضل نافلةً، او روح المعاني په وجه كي د نصب د نافلةً ډېري اوږدې خبري كړي دي چي تر فهم د طالبانو بلكې د امامانو لوړي دي فلذا اعرضنا عنه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عَسَىٰٓ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴿٧٩﴾

شايد خداى ﷻ به تا رپاڅوي يعني په ورځ د قيامت.

يوه سه: چې "مقاما" منصوب دى په حذف سره د فعل دده، والتقدير فيقمك مقاما محمودا، د محمود معنى داده چې حمد به يې وايي اولين او اخرين چې مقام د شفاعت عظمى دى.

يوه سه: چې خداى پاک لفظ د "عسى" ووايه چې لپاره د طمع دى والطمع للعبد من الله الكريم كالواجب، بغوي وايي چې ابو وائل له عبد الله بن عمر ﷺ څخه روايت کړى دى چې عليه الصلوة والسلام وويل "اتخذ الله ابراهيم خليلا وان صاحبكم (يعني ذاته الشريفة) خليل الرحمن واكرم الخلق على الله" بيا عليه الصلوة والسلام دا آيت ووايه "عسى ان يبعثك ربك مقاما محمودا" راوي د حديث ووبل چې پر عرش بې کښېنوى او عبد الله بن السلام ﷺ وايي پر كرسي به يې کښېنوى، لکن صحيح په نيز د مفسرينو او محدثينو داده چې مراد له مقام محمود څخه مقام د شفاعت دى چنانچه احمد، ابن ابي حاتم او ترمذي ؒ له ابي هريره ﷺ څخه روايت کړى دى عن النبي ﷺ چې ده مبارک ددغه آيت تفسير داسي وکړى هو المقام الذي اشفع فيه لامتي.

درويش وايي: چې جلال الدين السيوطي ؒ وايي چې عليه الصلوة والسلام به شفاعت دوه واره کوي يو شفاعت دى د اراحة په موقف کي او بله پلا شفاعت دى په جنت کي لپاره د اخراج د من بقى من المومنين في النار لاخراجهم منها، او بعض مفسرين دري واره شفاعت وايي، يو وار په موقف کي للاراحة ومرة للاذن في دخول الجنة، ومرة للاخراج من النار، كما قال عليه الصلوة والسلام، ولي عند ربي ثلاث شفاعات وعد فيهن، والمقام المحمود الشفاعة وهي تعم كل شفاعة من الشفاعات الثلاث.

درويش وايي: چې مظهري ؒ په مبحث کي د شفاعت عظمى ضد ونقيض روايتونه راوړي دي چې جمع يې مشکله ده، لکن فقير وايي چې علامه جلال الدين السيوطي ؒ وايي چې احاديث د شفاعت د عليه الصلوة والسلام متواترة

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

المعنى دي لكن سره د تواتره خوارج او معتزله له شفاعت څخه منكر دي، ددوی وايي چي اهل د كبائرو گنهو چي بې توبې مړ سي لاشفاعة لهم ولايخرجون من النار ابداً، نو دا انكار ددوی انكار دی له امر متواتر څخه. ولي په شفاعت كي دومره ډېر حديثونه راغلي دي چي معنی د هغو حد تواتر ته رسېږي.

درويش وايي: چي تفصيل ددې عقائدو ددوی او د اهل السنة والجماعة په كتابو كي د علم العقائد والكلام دی.

يوه سه: چي ترمذي له ابن عباس رضی الله عنهما څخه روايت دی كړی دی چي رسول الله ﷺ چي په مكه كي د ډېرو كړاوونو سره مخامخ ؤ او خدای پاك امر كړی په هجرت سره و مدينې منورې ته، نو دا آيت نازل سو.

وَقُل رَّبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ

"مدخل صدق" يعني المدينة المنورة "مخرج صدق" يعني مكه مكرمه. كذا قال الحسن وقتاده ، نو پر دې تقدير مدخل او مخرج چي منصوب دي يا ظرف دي يعني ځای د دخول او ځای د خروج او يا مفعول مطلق دی. نو پر دې تقدير مدخل او مخرج چي منصوب دی يا ظرف دی يعني ځای د دخول او ځای د خروج. او يا مفعول مطلق دی. نو پر دې تقدير مخرج او مدخل مصدر ميمي دي. يعني ادخلني المدينة ادخالاً مرضياً لا ارى فيه ما اكره. واخرجني من مكة اخراجاً مرضياً لا التفت بقلبي اليها. او ضحاك رح وايي چي اخرجني من مكة مخرج صدق، چي په امن كي يم د مشركينو له خوا څخه، وادخلني مكة ايضاً مدخل صدق چي ادخال مي و مكې ته په فتح سره وي، او مجاهد رح وايي ادخلني في امرک الذي ارسلتني من النبوة وتبليغ الاحكام واخرجني من الدنيا. په داسي ډول چي ما پر ځای كړی وی هغه شی چي تا زه په امر كړی وم من تبليغ الدين المبين الى الناس. نو دا مخرج صدق دی. او بعض مفسران وايي وادخلني الجنة مخرج صدق واخرجني من الدنيا مخرج صدق. او قاضي بيضاوي وايي ادخلني في القبر ادخالاً مرضياً واخرجني من القبر عند البعث اخراجاً تلقي بالكرامة. وقيل معناه ادخلني في طاعتک واخرجني عن المعاصي. او بعض مفسرين وايي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چې مراد ادخال الغار یعني د جبل ثور غار چې علیه الصلوة والسلام او ابوبکر صدیق ﷺ پکښې پټ وه د هجرت په وخت کې، او اخراج دی په سلامتیا او کفار سره د پلزنه پسې ګرځېدله. او د غار تر خولې پلزن پل راوستې او کفارو ته د مکې یې وویل چې تر دغه ځایه پورې د دوو کسانو پلونه راغلي دي نور نو نه پوهېږم چې اسمان ته ختلي دي او که په ځمکه ننوتلي دي. ابوبکر ﷺ پټ و علیه الصلوة والسلام ته وویل که دوی کښېني او دې غار ته وګوري خو ما او تا به ووینې. آنحضرت ﷺ ورته وویل ما ظنک باثنین الله ثالثهما.

درویش وایي: چې ټول احتمالات محتمل دي لکن الاحتمال الاول اولی والیق بالقبول یعني ما روی الترمذي عن ابن عباس ﷺ.

وَاجْعَلْ لِّي مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا

او ماته راکړې غلبه پر کفارو چې زما کومک سي. مجاهد رح وایي "حجة بینة" او حسن رح وایي "ملکًا قویًا" پر هغه چا چې زما دښمن وي او عزًا ظاهرًا اقیم به دینک. نو خدای پاک د جبرئیل علیه السلام په وحي خبر ورکړی چې بادشاهي له ملک ځخه د فارس او روم واخلم تاته بې درکړم. قتاده رح وایي چې نبي الله ﷺ په دې پوهېدی چې زما طاقت د امر نبوت په رسولو کې نسته بیله سلطان نصیر د خدای عزوجل. او خدای پاک داسي وعده هم ورکړه في آیة فان حزب الله هم الغالبون وفي اخری لیظهره علی الدین کله وفي اخری لیستخلفنهم في الارض.

وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوْقًا

او ته ووایه یا محمد (ﷺ) په وخت کې د دخول د مکې یعني په وخت کې د فتح د مکې چې راغلی حق یعني دین الاسلام او عبادة الله وحده، او القرآن، او ولاړی باطل او هلاک سو شرک وعبادة الاصنام. یقال زهق روحه اذا خرج. په تحقیق لائق د باطله سره داده چې لغوه او تابود سي. د ابن مسعود ﷺ روایت دی چې علیه الصلوة والسلام چې په کال د فتح د مکې حرم شریف ته داخل سو پر شاوخوا د بیت الله الشریف درې سوه شپېته (۳۶۰) بتان د مشرکانو ولاړ وه، نو علیه الصلوة والسلام به هر یو بت په یوه لکړه چې ددہ مبارک په لاس کې وه

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

واهه به يې او ده مبارک به ويل "جا الحق وزهق الباطل وما يبدأ الباطل وما يعيد" رواه البخاري و مسلم والترمذي والنسائي والطبراني والبيهقي وابن مردويه عن ابن عباس رضي الله عنهما ، وفي رواية يو بت چې د خزاعه د قبيلې وو او د ژړو څخه جوړ سوی وو فوق الکعبة الشريفة و عليه الصلوة والسلام وه علي رضي الله عنه ته وويل چې کعبې ته وخيژه او دا بت لاندې راوغورځوه، او په صحيح روايت کې راغلي دي چې عليه الصلوة والسلام څو ورځې وروسته تر فتح مکې هورې پاته وو چې عزم د تګ د مدينې يې وکړی عتاب بن اسيد رضي الله عنه يې پر اهل مکه باندې عامل او حاکم مقرر کړی. وقال انطلق فقد استعملتک على اهل الله. او عتاب رضي الله عنه ډېر سخت ګير وو پر بې دينه خلګو او نرم وو پر مخلص مؤمن باندې، او ده داسې ويله که ما څوک د جماعت له لمانځه څخه مختلف وليدی سر به يې په توره ورپرېکوم لانه لا يتخلف عن صلوة الجماعة الا منافق، نو اهل مکه شکايت وکړی ورسول الله صلى الله عليه وسلم ته چې تا عامل وګرځاوه پر اهل الله باندې عتاب بن اسيد رضي الله عنه چې يو صحرائي سړی او ډېر سخت مزاجه دی. عليه الصلوة والسلام ورته وويل چې ما خوب وليدی چې عتاب بن اسيد د جنت دروازې ته ورغلی او د دروازې حلقه يې کلکه ور وټکول او دروازه ورخلاصه کړل سوه او دی ور ننوتی. يعني نو له دې سببه ما دی عامل اهل الله وټاکی. دا وو تفصيل د قل جا الحق الآية.

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ۙ

او مونږ نازل وو "ماهو شفا" چې هغه قرآن دی چې شفا د امراض قلبيه وو من الشکوک والشبهات والامراض النفسانية کحب الشهوات والرزائل من الاعمال. او قرآن رحمت د خدای جل جلاله له خوا څخه و مؤمنانو ته. يعني چې ايمان پر قرآن لري. ولې قرآن و دوی ته امور دنياوية او امور دينيه او امور اخرويه ورښيي، نو دوی له قرآن څخه نفع کامله اخلي. او دغه مفسران تو له وايي چې "ما" کلمه د من تبعيضي ده، نو معنا د آيت داسې ده چې مونږ نازلوو بعض قرآن چې شفا او رحمت دی للمؤمنين. نو پر دې تقدير له شفا څخه شفا د امراض بدنيه وو ده کما ورد في الحديث النبوي، سورة الفاتحة شفا لکل دا (ای مرض).

Maktaba Tul Ishaat.com   Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي فقیر تولي خواصي د سورة الفاتحة قرائة و کتابة او فوائد ددې مبارک په اول جلد کي زما د پښتو شرح قدوري په سلیسه ژبه د پښتو سره د شرائطو سره جمع کړي دي. او د نور الایضاح په پښتو شرح کي مي هم راوړي دي.

په حدیث شریف کي راغلي دي علیکم الشفائین القرآن والعسل. او په بل حدیث کي راغلي دي "من لم یستشفي بالقرآن فلا شفا له"

حکایت: روح البیان او روح المعاني دواړه وايي چي د ابو القاسم القشیري قدس سره یو ولد مریض سو په سخت مرض سره چي دی له شفا څخه نا امیده سو. نو دی ډېر خپه و. او د خدای ﷻ په جناب کي یې ډېري دعاوي د شفا د ولد مرض وکړې .... بیت:

چون فرو آید بلا بی دافعی .... جز تضرع نبود دیگر دافعی

د شپې یې خدای ﷻ په خوب ولیدی. ده د زوی په باره کي خدای ﷻ ته تضرع وکړه خدای پاک ورته وویل چي ته آیات د شفا په قرآن کي سره جمع کړه او پر وه یې وایه او نوشته یې کړه او په اوبو یې پرېمینځه په وه یې څیښه. استاذ چي راویښ سو دا شفا الهي غیبي یې ژر تر ژره عملي کړه. خدای ﷻ ولد ته صحت ورکړی.

پوه سه: چي آیات شفا په قرآن مجید کي شپږ (٦) دي (١) ویشفی صدور قوم مؤمنین (٢) شفا لما في الصدور (٣) فیه شفا للناس (۴) وننزل ما من القرآن ماهو شفا ورحمة (۵) واذا مرضت فهو یشفین (٦) قل هو للذین امنوا هدی وشفا.

درویش وايي: چي په قرآني سورتو او آیاتو کي د شفا قوت یقین پر قرآن او قوي اعتقاد پر قول د علیه الصلوة والسلام شرط دی. تاج الدین السبکي رح وايي چي ما ډېر مشائخ لیدلي دي چي دغه آیات الشفا و مریض ته د هر نوع ناجوړی چي وي ورلیکي او په څیښي یې. وقال الشیخ التمیمي رح في خواص القرآن اذا کتبت سورة الفاتحة په پاک لوښي کي او یا پر کاغذ او توري یې محوه کړي په پاکو اوبو کي او مریض مخ په پرېولي خدای ﷻ به یې جوړ کړي. او که دغه اوبه وڅیښي هغه څوک چي په زړه کي یې قلق او اضطراب یا شکوک

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او شبهات وي یا یې زړه رېږدي چې خفقان یې بولي. یسکن باذن الله تعالی؛ و که دغه آیات په پاک لوښي کې نوشته کړي او یو اندازه ارغ ورواچوي او یو بلید چې په شي یې سره نه خلاصېږي یا یې قوت حافظه کمزوره وي اووه ورځې وڅښي زالت بلادته وحفظ مایسمع باذن الله تعالی.

وَلَا یَزِیْدُ الظّٰلِمِیْنَ اِلَّا خَسَارًا ﴿۸۲﴾

او نه زیاتوي قرآن و ظالمانو ته یعنې منکرانو ته د قرآن مګر لوی تاوان. ولې د هغه هم تکذیب کوي.

درویش وایي: چې عجیب حال دی چې قرآن مبارک هم دوا ده او هم دا او مرض دی، قتاده رح وایي چې په مجلس کې د قرآن د سماع هیڅوک نه کښېني مګر نه په داسې حال کې چې ولاړېږي یا به یې ګټه کړې وي یا تاوان، خدای جل جلاله د قرآن په شان کې وایي "شفا ورحمة للمؤمنین، ولا یزید الظالمین الا خسارا".

وَاِذَآ اَنْعَمْنَا عَلَی الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ ۚ

چې احسان وکړو موږ پر یو انسان یعنې په صحت او عافیت او په فراخی د رزق وغیر ذالک من النعم الظاهرة والباطنة، نو دی روی ګرداني وکړي له شکر څخه د هغه نعمت، او لېرې والی وکړي "بجانبه" یعنې غاړه وېپچي لکه د عادت د متکبرانو چې دی، ځان داسې واچوي لکه مستغني، کریمه "ان الانسان لیطغی ان راه استغنی".

وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ کَانَ یَئُوْسًا ﴿۸۳﴾

او چې و هغه انسان منعم علیه ته شر ورسېږي. کالمرض والفقر والذلت، وګرځي نا امیده له رحمت څخه د خدای جل جلاله.

دقیقه: د "انعام" اضافت او نسبت خدای جل جلاله و ځان ته وکړی او له "شر" سره یې لفظ د "مس" راوړی! سبب یې دادی چې د کریم بادار نعمتونه هر وخت جاري وي که څه هم خدای جل جلاله د نقمت په جلال کې وي، او شر یې صرف یو مس او لږ وي، کریمه "ان مع العسر یسرا ان مع العسر یسرا".

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي په تنکیر کي "یسر" چي معنی يې داده چي اول يې غیر له ثاني څخه دی، او په تعریف کي د عسر چي ثاني عین اول دی فکر وواهه.

فائده: كَانَ يَؤُسًا" صفت د جنس انسان دی په اعتبار د بعض افرادو دده، چي پر دغه صفت وي فلا يرد السؤال بقوله تعالى "واذا مسه الشر فذوا دعا عريض لان هذا الوصف لبعض آخر.

قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ

بوه سه: چي تنوين د "كل" عوض دی له مضاف اليه څخه، والمعنا هر يو له خلګو څخه که شکور وي او که کفور که مطيع وي او که عاصي، عمل کوي پر خپل دول، ابن عباس ﷠ وايي چي على ناحيته اى جانبه الذي يميل اليه من الهداية والضلال، او حسن او قتاده رح وايي چي د "شاكلة" معنى نيت دی (يعني که د چا نيت د دنيا ته وي يعني په عمل کي يې صلاح د دنيا مقصد وي او که يې ميل و آخرت ته وي يعني ينوي بعمله وجه الله وصلاح الآخرة) او مقاتل او فرا رح وايي على طريقة جبل عليها، او قطبي رح وايي چي على طبيعته وخليقته".

درویش وايي: چي ددې تفاسيرو د "شاكلة" مآل يو دی، يعني على حسب استعداده الذي اودع الله فيه، كما في قول النبي ﷺ كل ميسر لما خلق له. حديث متفق عليه من حديث علي ﷠، او احمد رح له ابی الدردا ﷠ څخه روايت کړی دی "بينما نحن عند رسول الله ﷺ نتذاكر ما يكون" (په دې دوران کي موږ د رسول الله ﷺ په مجلس کي ناست وو او بحث مو په دې کاوه چي اينده به څه پېښېږي) "اذقال النبي ﷺ اذا سمعتم بجبل زال عن مكانه فصدقوه" (که تاسي واورېدله چي يو غر دي له خپل ځايه څخه زائل سو تصديق يې وکړی يعني بحسب الامكان) "واذا سمعتم برجل تغير عن خلقه فلا تصدقوا فانه يصير الى جبل عليه" (او که مو واورېدله چي يو سړي تغير د خپل اخلاقو څخه وکړی تصديق يې مه کوئ، ولې چي هغه و ماخلق عليه ته راجع کېږي بالآخرة.

درویش وايي: چي يو له عادي شيان د محرماتو پرېښوول کېږي، مثلاً د چرس څکولو عادت، د شراب خوری عادت، د هيروئينو عادت يا د خدای ﷻ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بیره یې په زړه کې یې بیره پیدا سي، توبه وکاږي او یا یې په علاج د ډاکټرانو.
لکن یو محرم عادت سته د هغه عادت څخه توبه کښل امکان نه لري نه یې د
خدای ﷻ بیره په زړه کې پیدا کیږي او نه ډاکټري علاج لري چې سړی سره د
غنا چې په لکو روپۍ لري او سرایونه یې په بیع الوفا اخستي وي چې په فقر
آموخته سو بیا فقر نه سي پرېښولای نه د خدای ﷻ له بېرېږي او نه د خلکو له
شرمه، نه اضحیه کوي او نه صدقه الفطر ورکوي سره ددې چې پر واجب هم وي.
لکن بېرېږي چې که خلق خبر سوه فقر به نه راکوي.

فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا ﴿٨٤﴾

نو ستا خدای ﷻ بنه علم لري پر هغه چا چې پر صحیح لار روان وي عقیدةً
وعملاً چې خدای ﷻ ته یې ورسوي، او په هغه چا چې په لار کې یې کږوالی وي
من حیث العقیدة او العمل یا لرې یا ډېر.

درویش وایي: چې دا دویم قسم خدای ﷻ نه کړی ذکر په آیت کې "لانه علم
من المذکور فافهم" هداک الله وهداني الله ﷻ".

تفریع: څوک چې ځان ووینې په طاعت کې د خدای ﷻ او په خیر او په شکر
کې د خدای ﷻ، نو د خدای ﷻ ډېر حمد وایي، او څوک چې ځان ووینې په شر
او فسق او په کفران کې د نعمتو د خدای ﷻ، نو خدای ﷻ ته دې رجوع وکړي
په توبه او انابت او په عجز سره دمخه تر دې کار یې لاس نه وي وتلی ... بیت:

توپیش از عقوبت درعفو کوب ...... که سودی ندارد فغان زیرچوب
خرمند طبعان و منت شناس ...... بدوزند نعمت بمیخ سپاس
طریق بدست آرد صلحی بجوی ...... شفیعی بر انگیز وعذری بگوی
که یک لمحه صورت نبندد امان ...... چو پیمانه پر شد بدور زمان

حسین کاشفي رح میگویند: آورده اند که کفار عرب نضر بن الحارث او ابی بن
خلف او عقبه بن ابی معیط را بمدینه فرستادند تا از یهود یثرب یعني مدینه
منوره استفسار حال پیغمبر علیه السلام نمایند چون فرستاده گان قریش مکه با ایشان
ملاقات کردند، احوال پیغمبر علیه السلام باز گفتند، یهود متعجب شدند وگفتند ای

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

صناديد عرب ما دانسته ايم كه زمان ظهور پيغمبري نزديكست و از سخنان شما رانچه احوال آن نبي استشمام ميتوان كرد. شما بجهت ازمايش ازو به پرسيد كه طواف مشرق ومغرب كه كرده. و احوال جوانانيكه درزمان پيشن گم شده اند چه گونه بود؟ (درويش وايي: چي له اول ځخه ددوی مراد ذو القرنين دی، او له دويم ځخه بي مراد اصحاب كهف وه) و روح چيست اگر هرسه را جواب دهد يا هيچ كدام را جواب ندهد بدانيد كه پيغمبر نيست. و اگر دو را جواب دهد واز روح هيچ نگويد پيغمبر است. ايشان كه بمكه آمدند. مجلس ساخته و از آنحضرت عليه السلام سوال كردند آن دو سوال را جواب داد و درباره روح اين نازل شد.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ

او ستا ځخه پوښتنه كوي د روح په باره كي.

درويش وايي: چي پر دې شان نزول دا آيت مكي دی. ولي سورة الاسرا كمامر مكي دی مگر نه اته (۸) آيته چي مدني دي يعني وان كادوا ليفتنونک الى اخير ثمانية الآيات. او مظهري رح ددې آيت په شان نزول كي داسي راوړي دي په روايت د بخاري د ابن مسعود رضي الله عنه ځخه. ده وويل چي زه رهي وم د عليه الصلوة والسلام سره في حرث المدينة يعني د كښت په منځكه كي. نو د عليه الصلوة والسلام لكره وه چي تكيه يې پر كوله "فمر على نفر من اليهود فقال بعضهم لبعض سلوه عن الروح. وقال بعضهم لا تسألوه لئلا يجئ بشئ تكرهونه (يعني د يهودو ځيني كسان ناست وه او سره وه يې ويل چي د عليه الصلوة والسلام ځخه د روح په باره كي پوښتنه وكړئ او ځين وويل يا پوښتنه مه كوئ. ددې ځخه ددوی مراد دا وو چي هغه اصلي حال د روح بيان نه كړي لكه په تورات كي چي دي. چي هغه دده د نبوت دليل وگرځي او تاسي دده نبوت بد بولئ يعني عقيده نه ورته لرئ) وقال بعضهم لنسئلنه. فقام رجل منهم فقال يا ابا القاسم ما الروح. فسكت عليه الصلوة والسلام (يعني فوراً يې ځواب ورنه كړی. ابن مسعود رضي الله عنه وايي چي زما په زړه كي خيال سو چي عليه الصلوة والسلام ته وحي كيږي) فقمت فلما انجلى عنه الوحي نزل "ويسئلونک عن الروح"

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي له دې شان نزول څخه صراحةً معلومه سوه چي دا سورت مدني دی، مع انه قد مر ان سورة الاسرا كلها مكية الا (۸) آية كمامر عنقريب. او تفسير روح المعاني هم هغسي شان نزول بيان كړی دی لكه كاشفي چي بيان كړی، نو د روح المعاني په عقيده هم دا آيت مكي دی لكه ټوله سورة الاسرا چي مكي دی. او هغه چي ابن كثير رح جمع كړې ده چي تعدد د نزول دې وي هغه د ټولو الفاظو د حديثين مطابقت نه لري. فتدبر.

فقير وايي چي ددې دوو شان نزولو جمع زه نسم كولای. تفاسير مې مطالعه كړه په هيڅ تفسير كې اشاره و جمعې ته نه ده كړې، نو ښه دا ده چي ووايم والله اعلم بالصواب.

قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُم مِّنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

ته ورته ووايه چي روح (چي په ده سره بدن ژوندی دی او تدبير د بدن كوي ببله حلوله په بدن كې چي روح انساني يې بولي. او په دغه روح سره امتياز د انسان د نورو حيواناتو څخه كېږي، هغه روح له مخلوقه يو مخلوق دی چي نه ماده لري او نه تولد له يو اصل څخه لكه نور اعضاً د بدن چي له نطفې څخه د مور او پلار پيدا كېږي) او نه دی دركړل سوی تاسي ته له علم څخه مگر نه لږ.

درویش وايي: چي دا د ژبې نهايت بيان دی په باره كې د روح چي د مطالعه كونكو لپاره ددې تفسير كافي دی.

پوه سه: چي تفسير كواشي په بيان كې د روح ډېره ښايسته خبره كړې ده، دی وايي اختلفوا في الروح وماهيته ولم يأت احد منهم بدليل قعطعي غير انه شيئ بمفارقته يموت الانسان وبملازمته له يبقى انتهى". دا خبره زما په دې خوښه سوه چي خدای ﷻ چي وويل "وما اوتيتم من علم الا قليلاً" بايد دا علم قليل د قليل انسانانو ته پرېږدي لكه محمد رسول الله ﷺ واتباعه بالحق من كانوا عقلی بحثونه تاسي نه پكښې وكړئ لان امر الروح خطير. علامه بغدادي په روح المعاني كې تقريباً په پنځلسمه صفحه كې بيان پر كار اچولی دی. لكن د ويونكو له زړو څخه يې شكوك نه دي لېرې كړي، او روح البيان هم څه اوږد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بیان تصوفي کړی دی چي له فهمه څخه د مطالعه کوونکو د تفسیر ایوبي ډېر لیري دی، ولهذا عن بیان هذین التفسیرین موږ اعراض کوو. او تفسیر مظهري هم تصوفي مغلق بیان کړی دی. او ډېر نادر روایات یې راوړي دي چي له شان نزول څخه ډېر لیري دي.

پوښتنه: ته ایوبي خپل ځان تر دغو مذکوره تفاسیرو تر مصنفانو لوړ بولې؟

ځواب: کلا وحاشا. زه خپل عذر بیانوم په عدم راوړلو کي د اقوالو د دغو امامانو د تفسیر. او بعض مفسرین وایي چي مراد له روح څخه قرآن دی. نو معنی ددې قول د خدای ﷻ "هو من امر ربي" داده "هو" ای القرآن من وحي ربي، او بعض وایي چي مراد له روح څخه عیسی علیه السلام دی فانه من روح الله وکلمته. نو معنی د ایت داسي کوي، چي نه دی عیسی علیه السلام لکه یهود چي وایي چي دی ولد الزنی دی. او نه داسي لکه نصاری چي وایي چي دی ابن الله دی. بل هو مخلوق بکلمة کن من غیر اب.

درویش وایي: چي دا دوه قوله که څه هم په واقع کي صحیح دي لکن تفسیر ددې قول د خدای ﷻ ویسئلونک عن الروح الی اخیر الآیة" پر دغه دول د صحیح شان نزول څخه د آیت متلوه خلاف دی کمامر من قبل. او د قرآن تفسیر په رایه او عقل سره کول که څه هم حق وي ناروا ده کما جا في الحدیث الصحیح.

وَلَئِن شِئۡنَا لَنَذۡهَبَنَّ بِٱلَّذِیٓ أَوۡحَیۡنَآ إِلَیۡكَ

که موږ اراده وکړو، موږ به یوسو هغه قرآن چي تا ته یې وحي کړي دي موږ یعني له مصاحفو او له سینو څخه د حافظانو به یې محوه کړو.

بوه سه: چي اول لام موطئه د قسم محذوف دی. او دویم لام د جواب دی. او دالام ثاني قائمقام د قسم او جواب دواړو دی. والمعنی لوشئنا ذهبنا بالقرآن ومحوناه عن المصاحف والصدور فلم نبق منه اثر. مفسرین وایي چي دا کلام وارد پر سبیل الفرض دی والمحال یصح فرضه کما یقولون لو کان زید حمارا لکان ناهقا. او ذهاب الله بالقرآن خو محال هم نه دی.

Maktaba Tul Ishaat.com		Scanned by CamScanner

ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهٖ عَلَيْنَا وَكِيْلًا ﴿٨٦﴾

وروسته تر ذهاب ته به نه کړې پیدا خپل ځان لره پر موږ وکیل چې قرآن بیرته تاته راوړي محفوظ او لیکلی.

اِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ ؕ اِنَّ فَضْلَهٗ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيْرًا ﴿٨٧﴾

مگر که رحمت د خدای ﷻ پر تا وسي هغه به یې بیرته تاته رد کړي (نو په دې آیت کې اظهار د خدای ﷻ لوی نعمت دی پر علیه الصلوة والسلام او پر مؤمنانو چې لوی نعمت د قرآن یې ځني وا نه خستی بلکې الی یوم القیامة یې باقي پرېښو) په تحقیق فضل او احسان د خدای ﷻ پر تا باندې ډېر لوی دی (۱) بعثک نبیاً (۲) خاتم الانبیاً (۳) سید المرسلین (۴) انزل علیک القرآن (۵) خدای ﷻ التزام وکړی د جمع د قرآن په مصاحفو کې او په صدور کې (۶) خدای ﷻ تاته وویل "لاتحرک به لسانک ان علینا جمعه وقرآنه" (۷) مقام محمود د شفاعت عظمی یې تاته درکړی (۸) حوض کوثر چې خلک په قیامت اوبه ځیني څیښي وغیر ذالک من النعما الالٰهیة، بغوي وایي چې ابن مسعود رضی الله عنه وویل "اقرؤا القرآن قبل ان یرفع (قرآن ووایاست مخته تر رفع د هغه) قیل هذه المصاحف ترفع فکیف بما في الصدور (چا ورته وویل چې مصاحف خو صحیح ده چې پورته به سي. نو هغه چې د حافظانو په سینو کې دي هغه به څرنگه پورته کېږي؟) ابن مسعود رضی الله عنه ورته وویل چې یوه شپه به راسي چې ما في الصدور به هم هېر سي. نو خلگ چې سهار کړي هیڅ شی د قرآن به یې نه وي په یاد "ولا یجدون في المصاحف شیئاً ثم یفیضون في الشعر" بیا به خلگ په غزلو ویلو اخته سي، او بخاري و مسلم له عبدالله بن عمر رضی الله عنهما څخه روایت کړی دی قال قال رسول الله ﷺ "ان الله لا یقبض العلم انتزاعاً من العباد ینتزعه. ولکن یقبض العلم بقبض العلماً حتی اذا لم یبق عالم اتخذ الناس روساً جهالاً فسئلوا افافتوا بغیر علم فضلوا واضلوا.

درویش وایي: چې عکرمه له ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت کړی دی چې سلام بن مشکم سره د څو یهودانو و علیه الصلوة والسلام ته راغله وه یې ویل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چې موږ څرنګه ستا متابعت وکړو چې زموږ د قبلې بیت المقدس استقبال دې پرېښو کعبې ته دې مخ کړې یعني په لمانځه، او دا یې هم ورته وویل چې ستا قرآن منتظم نه دی لکه تورات، که موږ وغواړو ستا د قرآن موجوده مثل جوړلای سو، نو دا آیت نازل سو.

قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ

ته ورته ووایه یا محمد (ﷺ) که سره جمع کړي یعني اتفاق وکړي انسانان او پیریانان پر دې باندې چې راتګ وکړي په مثل سره د قرآن په بلاغت او حسن النظم والاخبار بالغیب والقصص والامثال الی غیر ذالک من محاسن القرآن العزیز.

لَا يَاْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ

قدرت به ونه لري که څه هم په انس او جن العرب العربا هم وي او بلغا او شاعران هم موجود وي چې مثل د قرآن دې جوړ کړي.

تنبیه: تخصیص د انس او جن چې یې وکړی ددې لپاره چې تحدي او معارضه ددې دوو نوعو د کافرانو سره وه چې کفارو د مکې به ویل لو نشآ لقلنا مثل ذالک فکذبهم الله. تخصیص یې له دې جهته نه دی چې ملکې قدرت پر اتیان د مثل د قرآن قدرت لري لانه لایقدر علی الاتیان بمثله الا الله، او په دې آیت ظاهره معجزه د قرآن کریم ده. ولې چې هغسې سوه لکه چې خدای پاک اخبار وکړی یعني اتیان په مثل د قرآن څوک نسي کولای، بلکې ګرده قرآن څه کوي د یو اقصر سورت پر راتګ باندې څوک نه سو قادر، کریمه "ان کنتم في ریب مما نزلنا علی عبدنا فاتوا بسورة من مثله" چې په تفسیر کې د سورت بقره ددې آیت تحقیق وکړل سو. او سره ددې چې کفارو د مکې ډېر حرص درلودی پر معارضه د قرآن کریم.

وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيْرًا۝

که څه هم وي بعض د انس او جن د بل لپاره په کومک کې اماده باش.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ

لام موطئه د قسم محذوف دی ای باللہ چي مکرر وارونه موږ بیان کړي لپاره د نفعي د خلګو په دې قرآن کي له هر قسمه غریب بیان څخه چي لکه مثل وي په غرابت کي یعني په تکرار سره موږ احکام او وعد او وعید او قصص او امثال بیان کړي دي په وجوه مختلفه وو سره تاچي خلګ عبرت واخلي او په دې پوه سي چي قرآن من عند الله دی کلام د بشر نه دی یعني رسول الله ﷺ لکه کفارو د مکې چي به ویل چي محمد ؑ دا قرآن له ځانه جوړوي او خلګو ته یې من عند الله معرفي کوي.

فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾

نو ابی او منع وکړه د ډېرو خلګو د هر شي مګر نه له کفر او انکار او جحود څخه.

پوښتنه: ستا ایوبي له ترجمې څخه خو دا فهمېږي چي دا استثناً مفرغ دی یعني مستثنی منه یې محذوف دی. ولې تا داسي وویل له هر شي څخه مګر نه آه، او سره د دې چي نحات وایي چي استثناً مفرغ په مثبت کلام کي نه راځي او کلام یعني "فأبی آه" مثبت دی؟

ځواب: مراد د نحاتو چي استثناً مفرغ په مثبت کلام کي نه راځي هغه کلام چي مثبت لفظاً او معنًی وي. دلته خو کلام منفي دی په معنا کي یعني لم یرضی ولم یأتی اکثرهم الا کفوراً وعناداً فافهم هداک الله.

فائده: بغوي له عکرمه ؒ څخه او هغه له ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي نقل کړی دی چي عتبه او شیبه ابنی ربیعه، ابو سفیان، نضر بن حارث، ابو البختري، اسود بن المطلب، زمعة بن الاسود، ولید بن المغیرة، ابوجهل بن هشام، عبد الله بن ابي امیة، امیه بن خلف، عاص بن الوائل، منبهاً او منبهاً ابنی الحجاج سره غونډ سوه او نور کسان د کفارو د قریشو هم ورسره یو ځای سوه په حرم شریف کي د روسته تر غروب الشمس، نو بعضو کسانو د دوی څخه وویل چي محمد (ﷺ) ته سړی ورواستوئ چي راسي زموږ سره خبري وکړي حتی چي دی په دعوی کي د نبوت ملامت او ملزم کړو، نو علیه الصلوٰة والسلام ته چي د دوی استازی ورغلی، ورته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وه یې ویل چې ستا د قوم اشراف او مشران فلان و فلان الخ سره جمع سوي دي چې ستا سره خبرې اترې وکړي. نو د علیه الصلوٰة والسلام په زړه کې دا ورو ګرځېدله چې لکه چې د دوی ستا په نبوت کې بنه نیت پیدا سوی دی. نو ډېر په تلوار علیه الصلوٰة والسلام ورته راغلی. ولې چې دی مبارک د دغو اشرافو پر ایمان راوړلو ډېر حریص ؤ. نو علیه الصلوٰة والسلام راغلی او د دوی سره کښېښتی، نو دوی ورته وویل چې موږ د دې لپاره سړی درواستاوه چې موږ خپل عذر تاته پېش کړو. دوی ورته وویل انا والله لانعلم رجلاً من العرب ادخل علی قومه ما ادخلت علی قومک (زموږ قسم په خدای دی چې موږ ته نه دی معلوم یو څوک له عربو څخه چې پر خپل قوم دې دومره بدنامي راستولې وي لکه چې تا پر خپل قوم راواستول) ته زموږ پلرو او نیکه ګانو ته بېکنځل کوې یعنې چې دوی کافران وه او ته زموږ د دین یعنې عبادت چې دا اصنام دي بد وایې، او ته زموږ عقول بېکاره بولې او زموږ خدایانو ته بېکنځل کوې یعنې دا زموږ خدایان جمادات بولې لاتضر ولاتنفع. یعنې ته وایې چې تاسي او ستاسي خدایان حصب جهنم یاست. او زموږ په اتفاق کې دې چاک واچاوه. فما بقی امر قبیح الا وقد جئته فیما بیننا وبینک" نو نه دی پاته یو بد کار مګر تا زموږ او ستا تر منځ نه دی پیدا کړی، که ته په خپل دعوه کې چې ته یې کوې چې زه رسول د خدای یم طالب د مال او ثروت یې. نو موږ به تاته چنده وکړو چې تر ټولو اهل مکه ثروت او صاحب د غنی سړی وګرځې. او که ستا په دې دعوه کې شرف او جاه و جلال غرض وي موږ به تا له د اهل مکې سرداري درکړو. او که ستا غرض بادشاهي وي موږ به دې بادشاه وګرځوو پر خپلو ځانو. او که ته پېرانی یې یعنې جنیات درته راځي (چې په پښتو یې باوله یا پېرانی بولي) موږ به مالونه سره جمع کړو تاته به د "ابی یعنې باوله والي یا پېرانانو" دوا در برابره کړو. علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چې په ماکې یو له دغو کارو نسته چې تاسي ذکر کړه او نه هم ریاست او بادشاهي پر تاسي "ولکن الله بعثني الیکم رسولاً وانزل علي کتاباً یعنې القرآن الکریم و امرني ان اکون لکم بشیراً ونذیراً" ما خپل رسالت وتاسي ته دررساوه او نصیحت مې درته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وکړي، که تاسي زما دعوت قبول کړئ يعني ايمان راوړئ هغه ستاسي برخه ده په دنيا او اخرت کي، او که تاسي زما خبره او دعوت و توحيد ته د معبود بالحق رد کړئ زه به صبر وکړم و امر ته د خداى ﷻ "حتى يحكم بيننا وبينكم" دوى ورته وويل که ته زموږ دعوت نه مني يعني چي موږ تا ته مذکوره پيش نهادونه وکړه "فقد علمت انه ليس احد من الناس اضيق بلاداً ولا اقل مالاً ولا اشد عيشا منا" نو په حق سره پوهېږې چي نسته هيڅ څوک له خلګو څخه ډېر تنګ از روى بلاد چي مکه مکرمه ده، او نه ډېر لږ مال والا او نه په ډېر عيش يعني د ژوند په ګذاره کي سخت تر موږ "فاسئل لنا ربك الذي بعثك فيسير عنا هذه الجبال التي قد ضيقت علينا وليبسط لنا بلادنا" ته ستا له هغه خداى څخه چي ته يې موږ ته را استولى يې خواست وکړه چي زموږ څخه د مکې غرونه ايسته کړي چي پر موږ يې د مکې مځکه تنګه کړې ده، او فراخه دي کړي زموږ ښارونه "وليفجر فيها انهارا كانهار الشام والعراق" او وه دي بهيوي زموږ په ښارو کي رودونه او ولې لکه نهرونه د شام او د عراق "وليبعث لنا من قد مضى من آبائنا ولكن منهم قصي بن كلاب فانه كان شيخا صدوقا فلنسئلهم عما تقول احق هو ام باطل فان صدقوك صدقناك" او راژوندي دي کړي ستا رب زموږ لپاره يعني زموږ د پوښتني لپاره ستا په باره کي هغه څوک چي وړاندي تېر سوي دي زموږ له نيکه ګانو څخه او يو به په هغو کي قصي بن كلاب وي. ولې چي هغه سپين ږيرى ډېر رشتيا ګويه و، موږ به له دي مړو څخه چي ستا رب يې ژوندي کړي پوښتنه وکړو د هغه شي چي ته وايه يعني رسالت ستا او توحيد د معبود چي دا ستا خبري حق دي او که باطل، که دې مړو ستا تصديق وکړى موږ به دي هم تصديق وکړو "فقال رسول الله ﷺ ما لهذا بعثت فقد بلغتكم ما ارسلت به فان تقبلوا فهو حظكم في الدنيا والآخرة وان تردوه اصبر لامر الله" عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي په دې سره يعني چي زما رب زما لپاره مړي راژوندي کړي نه يم را استول سوى ما د هغه شي تبليغ او رسول و تاسي ته وکړى چي زه په را استول سوى وم من التوحيد که يې تاسي قبول کړئ يعني ايمان راوړئ هغه ستاسي برخه ده په دنيا او آخرت کي، او که زما تبليغ رد کړئ زه صبر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کوم و امر ته د خدای ﷻ "قالوا فان لم تفعل هذا فاسئل ربک ان یبعث لنا ملکا یصدقک" کفارو و علیه الصلوة والسلام ته وویل که هغه د مخه وینا زموږ نه منې نو ستا له خدای څخه سوال وکړه چي را واستوي موږ ته ملکه چي ستا تصدیق وکړي یعني د رسالت او کفارو و علیه الصلوة والسلام ته ویل چي ته ستا خدای ته سوال وکړه چي تاته باغونه درکړي په مکه کي او قصورونه درکړي او خزانې د سرو زرو او د سپینو زرو درکړي چي تا مستغني وګرځوي له هغه څه څخه چي موږ تا وینو چي په بازرو کي ګرځې او طلب د ژوندانه د معاش کوې لکه موږ، علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي زه ددې لپاره نه یم را استول سوی چي بلکې زه صرف بشیر او نذیر یم، بیا کفارو ورته وویل "فاسقط السمآ علینا" لکه ته چي وایې "ان ربک لو شآ فعل" علیه الصلوة والسلام ورته وویل "لوشآ فعل ذالک فعل بکم" یعني خدای ﷻ خو قادر دی پر نړولو د اسمان پر تاسي لکن ددې تفویض و خدای ﷻ ته دی په ما پوري اړه نه لري، یوه بیا ورته وویل چي موږ پر تا ایمان نه راوړو چي ته نه راولې خدای او ملکي مخامخ، وروسته تر دې خبرو علیه الصلوة والسلام ددوی له مجلسه ولاړ سو او دده سره سم عبد الله بن ابي بن امیه هم ورسره ولاړ سو چي د علیه الصلوة والسلام د عمه زوی ؤ یعني عائله بنت عبد المطلب، او ده وویل یا محمد (ﷺ) پر تا عرض کړه قوم ستا هغه څه چي دوی عرض کړه تا قبول نه کړه، بیا یې سوال درڅخه وکړی د خپلو ځانو لپاره څو کارونه چي په هغو کارو سره دوی ستا رتبه معلومه کړي ستا دخدای سره هغه دي هم ونه کړه، بیا یې سوال درڅخه وکړی چي ژر تر ژره دي پر موږ هغه عذاب نازل کړي چي ته موږ په بېروې یعني سقوط د اسمان هغه دي هم ونه کړه "فوالله لا اومن لک" یعني لاجل قولک انا رسول الله" حتی چي ته به اسمان ته زینه ایږدې او ته په زینه کي پورته کېږې زه به درته ګورم حتی چي ته اسمان ته وختلې له هغې خوا به له ځانه یوه نسخه د قرآن راوړې او څلور ملکي به درسره وي چي هغه به زما په مخ کي شاهدي ادا کوي بما تقول، نو علیه الصلوة والسلام خپل کور ته څني ولاړی ډېر غمجن ؤ چي ده ولیدی تباعد او لېري والی د قوم له ایمان څخه، فانزل الله تعالی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقَالُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنبُوعًا ﴿٩٠﴾

"وقالوا لن نؤمن لک" الی قوله بشراً رسولاً یعني کفارو د مکې ووېل تعنتاً واقتراحًا بعد ما لزمتهم اعجاز القرآن چي اتیان په مثل د اقصر سورت یې نشوای کولای وغیره من المعجزات. یعني موږ ایمان نه راوړو پر تا یعني لاځا قولک تر هغو چي ته نه کړې جاري زموږ د فائدې لپاره له ځمکې څخه د مکې یوه جاري چینه.

درویش وایي: چي مخاطب په قول کې ددوی خو علیه الصلوة والسلام دی، مراد ددوی دادی چي ته به ستا ورب ته وایه چي یوه چینه دي جاري کړي په مکه کې چي مکه جاري اوبه نه لري تاچي موږ له هغې چینې فائده تر لاسه کړو.

أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ

یا به وي تا لره یا محمد (ﷺ) باغ چي ستا فضیلت پر موږ ښکاره سي چي په هغه باغ کې د خورما درختې او د انګورو درختې وي.

درویش وایي: چي دوی تخصیص د دغو دوو درختو وکړی، ولې چي خورما او انګور سره د غذائیته اعز د فواکهو دي کما لا یخفی.

فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾

او ته به بهیوې په منځ کې ددغو باغو ولې، دا سوال یې ځکه وکړی ولې چي زینت او ښائست د باغ دادی چي په منځ کې یې ویاله بهېږي کما هو المعلوم بالتجربة "تفجراً" مفعول مطلق دی.

تنبیه: کفارو د مکې چي په تولو غوښتونو کې علیه الصلوة والسلام مخاطب کړی چي ته داسي وکړه ددوی مطلب دا ؤ چي ته خو وایه چي زه د خدای رسول یم، نو که دا رشتیا وي ته له خدای څخه دا کارونه چي موږ درته وایو وغواړه او سوال ځني وکړه چي دا کارونه وکړي، نو که یې وکړه نو ته رشتیا د خدای رسول یې.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا

او یا ونړوه اسمان لکه ته چي گمان کوې،

تعبیر یې په زعم سره وکړه له دې سببه چي ددوی دغه وینا باطله ده او زعم په غالب استعمال کي وه باطلې عقیدې یا قول باطل ته وایي.

بوه سه: چي درویش لفظ د غالب ووایه له دې سببه چي په حدیث صحیح کي راغلي دي زعم رسول الله ﷺ د هغه معنی قول باطل نه ده بلکې معنی یې قال رسول الله ﷺ ده "کسفا" پر وزن د قطعا دي لفظا ومعنًی یعنې ټوټې ټوټې کما زعمت معنی داده چي ته خو وایه چي زه د خدای رسول یم، نو ته ستا له خدای څخه وغواړه چي اسمان دي راونړوي پر موږ ټوټې ټوټې.

أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾

او یا ته راتګ وکړې په خدای یا ملکو سره قبیلاً. فقیر وایي چي د قبیل ترجمه ابن عباس رضي الله عنهما او ضحاک رح په کفیل سره کړې ده، یعني ضامن او شاهد پر صحت د دعوې ستا چي زه د خدای رسول یم، او قتاده رح وایي چي معنی د قبیل مقابلاً یعني مخامخ چي موږ یې وینو، او فرا نحوي رح یې هم دغه ترجمه کړې او دا محاوره یې رانقل کړې ده چي عرب وایي لقیت فلاناً قبیلاً ای معاینة. او مجاهد رح وایي چي قبیل جمع د قبیلة ده، والمعنی اصناف الملائکة قبیلة قبیلة.

أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ

او یا به وي تا لره خونه د سرو زرو، که څه هم زخرف په اصل کي زینت ته وایي او یا به ته په زینو کي اسمان ته پورته کېږې (نو کلمه د في په معنی د الی ده) دا د عبدالله بن ابي امیه خبره ده کمامر.

وَلَن نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَّقْرَؤُهُ

او هرگز موږ ایمان نه راوړو او ستا تصدیق نه کوو یوازې په ختلو ستا و اسمان ته (ولي چي شاید په دې ختلو کي و اسمان ته به تا سحر کړی وي او زموږ چشم پوشي به دي کړې وي، بلکې علاوه تر دې به دي هم کړي وي) تر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هغو چي ته د اسمان نه خوا يو كتاب نازل نه كړې چي په هغه كتاب كي ستا تصديق د رسالت وي او پر موږ امر ستا د متابعت وي.

قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنتُ إِلَّا بَشَرًا رَّسُولًا

ووايه ته يا محمد (ﷺ) د تعجب په لهجه ددوى د دغو اقتراحاتو يعني ناحقه مطالبو، پاكي ده خداى ﷻ لره د هغو بعضو مطالبو څخه چي ددوى په مطالبو كي راغلي يعني قولهم او تأتي بالله والملائكة آه، "هل" استفهام انكاري دى. نه يم زه مگر بشر او رسول. يعني دا ستاسي مطالبات له طاقت بشري څخه وتلي دي، بل لو اراد الله ان ينزل ماطلبوا لفعل لكن غالبًا عادت د خداى ﷻ دادى چي نه نازلوي ما يقترحه البشر.

فائده: دا ټولي غوښتني ددوى صرف او صرف ناحقه مطالبات وې. ولي كه دوى تصديق د دعوې د رسول الله ﷺ مطلب واى. نو خداى ﷻ و عليه الصلوة والسلام ته ډېري لوري معجزاتي وركړي وې چي له دې مطالباتو څخه يې دوى مستغني گرځولي وه مثل القرآن المعجز، وانشقاق القمر باشارته ونبع المأ من بين اصابعه. وكلمة التوحيد للحصات في يد ابى جهل او نوري هم ډېري معجزاتې.

تنبيه: دا خو مجمل جواب و يعني "هل كنت الا بشرًا رسولًا" او مفصل ځوابونه خداى ﷻ په نورو آيتو كي د قرآن كريم وركړي دي.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَن يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ

او نه دې منع كړي خلگ له دې څخه چي ايمان راوړي وروسته تر دې چي دوى ته نبي او قرآن راغلى.

پوه سه: چي اراده د نبي او د قرآن له "هدى" څخه چي مصدر دى مبالغة دى "ان يؤمنوا" محلاً منصوب دى. مفعول ثاني دى د منع.

إِلَّا أَن قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَّسُولًا

مگر دې خبري چي دوى وايې انكارًا آيا استوي خداى ﷻ بشر رسول خپل؟

پوه سه: چي "الا ان قالوا" محلاً مرفوع دى فاعل د منع دى حاصل الكلام چي له

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ایمان څخه هیڅ شی له شیانو څخه مګر دې خبرې ابعث الله آه یعني دوی له دې څخه منکر دي چي بشر دي رسول د خدای وي، ولي چي ملکې د پرې دي ولي هغه په رسالت نه استوي. لکن دا مانع ده دوی د نقل او عقل څخه خلاف ده. ولي چي د رسول او د مرسل الیهم تر منځ مناسبت شرط دی تا چي یو افاده وکړي او بل استفاده څني وکړي یعني مرسل الیهم للمناسبة کما بین الله هذا المعنی بهذه الآیة.

قُلْ لَّوْ كَانَ فِى الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَّمْشُوْنَ مُطْمَئِنِّيْنَ

ووایه یا محمد (ﷺ) په ځواب کي د دغي شبهې د دوی که وای په ځمکه کي ملکي چي تګ او راتګ یې کولای لکه بني آدم چي یې کوي "مطمئنین" یعني په ځمکه کي یې سکونت کولای او اسمان ته نه تلای تاچي په اسمان کي یې زده کړي وای او له احکام الهیه څخه من الواجب والحرام وغیر ذالک په اسمان کي خبري سوي وای.

لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَلَكًا رَّسُوْلًا ﴿۹۵﴾

موږ به نازله کړې وای له اسمان څخه پر دوی ملکه چي رسول به دوی ته وای یعني احکام د خدای ﷻ به یې و دوی ته بیانولای لکه وظیفه د رسول چي همدغه ده. والحاصل چي موږ نه استوو و قوم ته رسول الا من جنسهم تا چي دوی په یوه جامعه کي ژوند سره وکړي، او یو د بله افاده او استفاده سره وکړي.

قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًۢا بَيْنِىْ وَبَيْنَكُمْ

ته ورته ووایه یا محمد (ﷺ) و دوی ته چي کافي دی خدای ﷻ (کلمه د با زائده ده پر فاعل باندي هر چېري چي دغسي عبارت په قرآن کي راسي) شاهد زما په نبوت سره زما او ستاسي تر منځ.

پوښتنه: شاهدي د خدای ﷻ څه شی ده پر نبوت د علیه الصلوة والسلام؟

ځواب: اظهار د معجزاتو دی موافق له عوې سره ده.

فائده: فقیر داسي وویل موافق د دعوې سره، له دې سببه چي مسیلمه کذاب چي دعوه د نبوت یې په حیوة کي د علیه الصلوة والسلام کړې وه او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بعض سحري شيان يې و خلکو ته ښکاره کول. يوه ورځ يو سړي ورته راغلی چي په يوه سترګه ړوند و. مسيلمه ته يې وويل چي خواست وکړه ستا خدای ته چي زما ړنده سترګه جوړه سي. که جوړه سوه زه پر تا ايمان راوړم. مسيلمه چي خواست وکړی. نو د هغه سړي جوړه سترګه هم ړنده سوه. تاريخ اسلامي ذايي چي وروسته تر وفات د علیه الصلوٰة والسلام دغه ساحر كذاب وحشي نامي چي قاتل د سيد الشهدا حمزة ﷺ هم دی و په غزوه کي د احد او په فتح کي د مکي يې ايمان راوړی و. نو دغه مسيلمه ده وواژه.

اِنَّهٗ كَانَ بِعِبَادِهٖ خَبِيْرًاۢ بَصِيْرًا ﴿۹۶﴾

په تحقيق خدای ﷻ په خپلو بندګانو سره که رسولان دي او که منکران دي ښه خبر دی په ټولو اعمالو سره ددوی او دانا دی په ظاهر او په باطن ددوی يعني هر چاته به موافق العمل جزا ورکوي.

پوه سه: چي په دې تسلي ده و علیه الصلوٰة والسلام ته او تهديد دی کافرانو ته.

وَمَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ

پوه سه: چي دا کلام مبتدا دی يعني تر "قل" نه دی لاندي کلمه د "من" مبتدا ده متضمن معنی لره د شرط ده. او "فهو المهتد" يې خبر دی او عائد ضمير و "من" ته محذوف دی. والتقدير ومن يهده الله. والترجمة للآية چاته چي هدايت وکړي خدای ﷻ ای يخلق فيه الاهتدا الى الحق په سبب د صرف همت دده ولاري ته د هدايت. نو هغه راه يا بنده دی يعني لاغيره كما هو مقتضى التعريف جزئي الجملة چي هو او المهتد دی.

وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِهٖ

چي خدای ﷻ په ده کي ضلال پيدا کړي (يعني بسوء اختياره لكسب طرق الضلال) هر ګز به ته نه کړې پيدا دوی لره دوستان او مدد کونکي چي له ضلال څخه يې خلاص کړي، ماسوی له خدای ﷻ څخه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: په جانب کي د اهتدا يې لفظ د هدايت مفرد راوړی يعني فهو المهتد. او په جانب کي د ضلال يې لفظ د جمع راوړی يعني "لهم" حکمت يې څه دی.

ځواب: په دې کي اشاره ده ودې ته چي لار د حق يوه ده او تلونکي پر حق لږ دي او لاري د ضلال ډېري دي.

فائده: افراد په "فهو المهتد" کي په اعتبار د لفظ د "من" دی او جمعيت د "لهم" په اعتبار د معنی د "من" دی. په حديث صحيح کي راغلي دي عليه الصلوٰة والسلام وايي "انما انا رسول وليس الي من الهداية (اى الاهتدا) شئ ولو كانت الهداية الى لآمن كل من في الارض وانما ابليس مزين يعني للكفر والمعاصي بوسوسته وليس له من الضلالة شئ ولو كانت الضلالة اليه لاضل كل من في الارض ولكن الله يضل من يشا ويهدي من يشا)

درويش وايي: چي په دې حديث کي دليل د جبريه وو نسته كما اشرنا اليه في ترجمة الآية فافهم وتدبر بالعقل السليم والله الهادي الى الصراط المستقيم.

وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوْهِهِمْ

موږ به ژوندي کوو دوی يعني الكفار چي دوی په کښول کېږي پر مخانو. په بخاري او مسلم کي له انس ﷺ څخه روايت دی چي د رسول الله ﷺ څخه چا پوښتنه وکړه "كيف يحشر الكافر على وجهه؟ قال عليه السلام اليس الذي امشاه على رجليه قادر على ان يمشيه على وجهه" آيا نه دی هغه څوک چي دی يې پر پښو روان کړی دی يعني الله تعالى قادر پر دې دی چي کافر دي روان کړي پر مخ.

عُمْيًا وَّبُكْمًا وَّصُمًّا

"عميًا" جمع د "اعمٰى" يعني ړانده ده (په سترګو خو به ويني لكن د خوا بدتيا څخه به شی نه په ويني بلکې دوره به په ويني "وبكمًا" جمع د ابكم ده يعني ګونګيان (په حقيقت کي خو ګونګيان نه وي لكن داسي عذر نسي ويلای چي له دوی څخه دي قبول سي) "وصمًا" جمع د اصم ده يعني كانه كه څه هم في الواقع كاڼه نه وي لكن داسي شی نسي اورېدلای چي دوی دي په خوشاله سي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي بغوي رح ویلي دي چي دا جزا ده د هغو علمو چي دوی به د آیاتو ته د قدرت د خدای ﷻ په سترګو د عبرت نه کتل او د حق له اوریدلو څخه به یې غوږونه کانه اچولي وه، او له دې څخه به یې انکار کاوه چي کلمه د توحید په ژبه ووایي، نو هغه سوال دفع سو چي په قرآن مجید کي راغلي دي "ورا المجرمون النار" نو خو د سترګو لیدل ورته ثابت سوه. وقال الله تعالی "دعوا هنالک ثبورا" نو د ژبې خبري ورته ثابتي سوې، وقال الله تعالی "سمعوا تغیضا وزفیرا" نو د غوږو اوریدل ورته ثابت سوه فافهم، او بعضو مفسرینو ددې نفي او اثبات جواب داسي ورکړی دی چي په اول حشر کي خو به دوی ړانده، ګونګیان او کانه وي یعني لکه ظاهره د آیت چي دی وروسته چي دوی حساب او ورته پېښېږي نو به هم په سترګوویني او هم به خبري کولای سي او هم به خبري اوري.

مَأْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۖ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنٰهُمْ سَعِيْرًا ﴿٩٧﴾

ځای ددوی د ورتګ به دوږخ وي هر وخت چي لمبې د اور مړاوي سي یعني پوستونه او غوښي یې تمامي سي زیاتوو موږ دوی ته د اور پېلوزي یعني پوستونه او غوښي به از سر نو ورکړو، ولي چي دوی په دنیا کي اعادة بعد الافنا نه منل، نو دوی به همېشه په دوږخ په افنا او اعاده کي وي کما اشیر الیه هذا المعنی في هذه.

ذٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا وَقَالُوْٓا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَّرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ خَلْقًا جَدِيْدًا ﴿٩٨﴾

دغه تبدیل د پوستو او د غوښو یعني په نیوي کولو سره کمامر في الآیة السابقة جزا ددوی ده په سبب ددې چي دوی انکار کاوه په آیاتو سره زموږ یعني په قرآن کریم کي او دوی به ویل آیا چي موږ وګرځو هډوکي او بوسیده آیا موږ به بیرته بعث کېږو نوی مخلوق لکه په دنیا کي.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يَّخْلُقَ مِثْلَهُمْ

پوه سه: چي همزه لپاره د استفهام او انکار دی، او "ولم یروا" عطف دی پر محذوف پر ماقبل همزه نه دی عطف، ولي چي صدارت د همزة الاستفهام له

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

منخه خي، والتقدير أ أنكروا البعث ولم يعلموا.

ترجمة الآية: او دوى نه گوري او علم نه لري چي خداى ﷻ هغه ذات دى چي پيدا كړي يې دي اسمانونه او ځمكه سره د لوى والي ييله سابق مثاله هغه قادر دى پر دې چي پيدا كړي مثل ددوى يعني په قيامت كي مع صغرهم وسبق مثالهم في الدنيا او نه ده اعاده گرانه تر ابتدا خلق.

وَجَعَلَ لَهُمْ أَجَلًا لَّا رَيْبَ فِيهِ فَأَبَى الظَّٰلِمُونَ إِلَّا كُفُورًا ﴿٩٩﴾

او گرځولي دى خداى ﷻ دوى لره (عطف دى پر خبر د "ان" يعني الم يعلموا ان جعل لهم) "اجلا" يو وخت لپاره د عذاب ددوى چي د اجل په راتلو كي شك نشته (يعني يا موت ددوى لان من مات فقد قامت قيامته چي دې ته قيامت صغرى وايي او يا ورځ د لوى قيامت) نو انكار كوي لوى ظالمان يعني كافران مگر له كفور څخه يعني الجحود والانكار مع وضوح الدلائل الدالة على حقيقة البعث بعد الموت كمامرت في هذه الآيات.

قُل لَّوْ أَنتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّيٓ إِذًا لَّأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنفَاقِ

ته ورته ووايه يا محمد (ﷺ) دوى ته كه چېري تاسي اې خلكو مالكان وگرځئ د خزانو د رزق او د نعمتو زما د رب، نو دغه وخت چي تاسي مالكان سئ تاسي به بخل كوئ له سببه د بيري د فقر د انفاق په صورت كي، يعني داسي خيال به مو وي كه زه پر فقراؤ او مساكينو مال وويشم هغه به خلاص سي زه به مسكين پاته سم.

وَكَانَ الْإِنسَٰنُ قَتُورًا ﴿١٠٠﴾

او دى انسان بالطبع بخيل. ولي طبع د انسان پر دې ده چي نفقه ته ضرورت لري، نو ځكه دى بخل كوي په مايحتاج هو اليه، په حديث صحيح كي راغلي دي چي كه د انسان دوې ويالې د زرو وي لاتبغى ثالثا دريمه به هم غواړي. وهذا لشدة حرص الانسان على الذهب والفضة وغيرهما. په حديث مبارك كي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام له يوې قبيلي څخه د انصارو پوښتنه وكړه چي ستاسي مشر څوك دى؟ هغو ورته وويل چي زموږ مشر جد بن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

القيس دی سره د بخل دده یعني بخیل دی، علیه الصلوة والسلام ورته وویل "ای دا ادوی من البخل" کوم مرض دی بالا تر بخل. بل سید کم عمر بن الجموع.

پوه سه: چي بخل او حرص له صفات مذمومه وو څخه دي، نو بايد چي سړی او مومن ځان پاک ځندي وساتي او ددې دوو صفتو په ځای کي سخا او قناعت پیدا کړي. حسان بن ثابت ﷺ په مدح کي د رسول الله ﷺ وايي:

له راحة لو ان معشار جودها ...... على البر كان البر اندي من البحر

پوه سه: چي "راحه" ورغوي ته وايي او معشار لسمي حصې ته د شي وايي وترجمة الباقي ظاهرة. تاريخ اسلامي وايي چي زين العابدين علي بن الحسن بن علي بن ابی طالب ته یو سړی په مخه ورغلی بنکنځل یې ورته وکړه، نو دده سره مریان ورسره وه هغه ور وغور ځېدل چي هغه سړی ضرب او کوب کړي. زين العابدين ﷺ مریان منع کړه، او وه یې ویل چي دا سړی دلته راولئ. هغه سړی ورته راغلی ده ورته وویل "ما ستر من امرنا اكثر" یعني چي زما پټ عيبونه ډېر دي تر دې چي تا بیان کړه "هل لک من حاجة نعتيک عليها" هغه سړی ډېر وشرمېدی، نو د زين العابدين ﷺ پر اوږو یو تور پټو ؤ چي ښه ښه ګلان پر وه هغه یې پر هغه سړي واچاوه او زر درهمه یې هم ورکړه. فكان الرجل بعد ذالك يقول اشهد انک من اولاد الرسول ﷺ. شيخ سعدي رح وايي:

اگر گنج قارون بچنگ آوری .... نماند بجز آنکه بخشی بری

بخیل توانگر بدینار وسیم .... طلسمت بالای گنجی مقیم

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ

ای والله په تحقیق موږ ورکړي وې موسی (علیه السلام) ته یعني په مقابله کي د قبط قوم فرعون نهه معجزې واضح، یعني دده پر نبوت یې ښکاره دلالت کاوه.

پوه سه: چي ابن عباس ﷺ او ضحاک رح وايي چي هغه نهه معجزې دغه وې (۱) عصا چي مار کېدل به (۲) يد بيضا چي لاس به یې له لستوني دننه کړی چي را وبه یې ايستی لکه برق بربښېدی به من غير سوء (۳) هغه لکنت یعني بندیز چي دده په ژبه کي ؤ چي قصه یې اوږده ده هغه رفع سو (۴) د دریاب لاری

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یعني فرعون سره د قبطیانو پکښې غرق سو وقصته مشهورة (۵) طوفان یعني د بر باران وسو چي اوبه د قبطیانو په کورو ننوتلې د ناست سړي تر غاړې پورې به وې او د بني اسرائيلو په کورو نه ننوتلې (٦) جراد یعني مچخ یې پر کښتو او درختو مسلط سوه چي توله یې وخوړل (۷) القمل: یعني په غنمو کي یې شپږې پیدا سوې، او بعض وايي چي په کالو کي به یې شپږې پیدا کېدلې چي خوب به یې نسو ای خندي کولای (۸) الضفادع: یعني په اوبو او په خوړو کي به یې چنګوښې پیدا کېدلې، یعني د اوبو په لوښي کي چي سر به یې هم پټ ولکن د لوښي له سره چي به یې سرپوښ لیري کړی د اوبو له مخه به چنګوښه په خوله ور ننوتل وهکذا في المطعومات (۹) هر شی که اوبه وې د څښېلو او یا د کالو پر پولو سرې وینې به ګرځېدلې.

درویش وايي: چي وهذا هو المشهور في تفسیر الآیات وفي تعداد تلك الآیات، او له صفوان بن عسال ﷺ څخه روایت دی چي یوه یهودي و بل ته وویل چي راځه چي دغه نبي ته ورسو. هغه بل ورته وویل چي د نبي په نامه مه ورته وایه "لانه لو سمعك لكان له اربع اعین" یعني له خوشالیه به یې دوې سترګي څلور سي، یعني چي ماته یهودان نبي وايي.

یوه سه: چي دا خبره یو ضرب المثل دی په پښتو کي هم ویل کېږي، خیر دا دوه یهودان و علیه الصلوة والسلام ته ورغله او پوښتنه یې څخه وکړه چي نهه آیات بینات د موسی علیه السلام کوم شیان وه؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل (۱) لاتشركوا بالله شیاً (۲) لاتسرقوا (۳) لاتزنوا (۴) لا تقتلوا النفس التي حرم الله الا بالحق (۵) لا تمشوا ببريءٍ الى ذی سلطان لیصبله (٦) لاتسحروا (۷) لا تاكلوا الربوی (۸) لاتقذفوا محصنةً (۹) لاتتولوا لفرار یوم الزحف وعلیکم خاصة الیهود ان لا تعتدوا في السبت، نو دوی دوو د علیه الصلوة والسلام لاسونه او پښې ورمچ کړې او دوی ته یې وویل چي موږ شاهدان یو چي ته نبي یې، علیه الصلوة والسلام ورته وویل نو لې زما متابعت نه کوئ دوی ورته وویل چي داؤد علیه السلام دا خواست و خدای ﷻ ته کړی دی چي همېشه دې زما په اولاد کي نبي وي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چې دا يې درواغ ورته وويل، او دا يې ورته وويل چې مونږ بېرېږو که مونږ ستا متابعت وکړو يهودان به مونږ مړه کړي، رواه ابوداود، نسائي، ابن ماجه، ترمذي وحاکم، او ترمذي دا حديث حسن صحيح ګڼلي دی، او حاکم ويلي دي چې مونږ په دې حديث کې کوم علت نه وينو، مظهري رح وايي چې پر دې تقدير له آياتو څخه احکام عامه د ټولو ملتو مراد دي يعني چې په ټولو شرائعو کې ثابت دي.

پوښتنه: دې احکام عامه ته يې آيات چې معنا يې علامات دي ولې وويل؟

ځواب: له دې سببه چې د احکامو پر ځای کول علامه د سعادت ده، او پرېښول يې علامه د شقاوت ده.

پوه سه: چې دا قول د عليه الصلوة والسلام خاصةً آه زائد پر ځواب دی ولذالک غير فيه سوق الکلام عما قبله فافهم.

فَسْـَٔلْ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِذْ جَآءَهُمْ

"فسئل" په تقدير د قول يعني فقلنا لموسی. وغواړه بني اسرائيل له فرعون څخه چې ستا سره يې واستوي ددوی آبايي ټاټوبي ته يعني الشام وبيت المقدس. بعض مفسرين وايي ای سل يا موسی بني اسرائيل عن دينهم اذ جائهم" ظرف متعلق دی په قلنا مقدر سره، او حسين کاشفي رح په تفسير حسيني کې داسې ترجمه کړې ده "پس بپرس ای محمد (ﷺ) ز بني اسرائيل يعني از علما ايشان همين آيات را تاصدق قول تو بر مشرکان مکه ظاهر گردد انتهی، زيراکه مشرکان برای امتحان آنحضرت ﷺ باو گفته بودند چون آمد موسی بر ايشان که ميان وی وفرعون چه گذشت.

فَقَالَ لَهُۥ فِرْعَوْنُ إِنِّى لَأَظُنُّكَ يَٰمُوسَىٰ مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾

وويل موسی (عليه السلام) ته فرعون يعني چې موسی عليه السلام و فرعون ته دعوت د ايمان ورکړی، په تحقيق زه ګمان کوم پر تا ای موسی چې په تا سحر کړل سوی دی، نو دماغ يې درخراب کړی دی يعني ته دعوی د امر محال کوې چې رسول د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خدای یم، او کلبي رح هم دا ترجمه مذکوره کړې ده، او بعض وایي چي مصروف عن الحق د مسحور معنی ده، او فرا او ابو عبید رح وایي چي مسحور که څه هم د مفعول صیغه ده لکن دلالت په معنی د فاعل ده یعني ساحراً. او محمد بن جریر رح وایي درشوول سوی علم سحر یعني چا تاته علم سحر درزده کړی دی، او دا عجائب یعني عصا او ید بیضا ستا د سحر علامې دي.

قَالَ لَقَدۡ عَلِمۡتَ

وویل موسی په جواب کي د فرعون.

یوه سه: چي کسائي رح "علمت" په پیښن د تا وایي یعني المتکلم الواحد چي موسی د خپل ځان له خوا حکایات ورته کوي یعني "علمت انا" او ددې قرائت له علي رضي الله عنه څخه هم راغلی دی، دی وایي لم یعلم الخبیث یعني فرعون ان موسی علی الحق ولو علم لآمن لکن موسی علیه السلام قد علم ذالک.

درویش وایي: چي په ټولو مطبوعه مصاحفو کي په فتح د تا راغلی دی یعني په صیغه د خطاب و فرعون ته یعني ته خبر یې.

سوال: که فرعون په دې پوهېدای چي موسی علیه السلام پر حق دی، نو بیا یې ایمان راوړی وای، لکه اهل د قرائت اولی چي وویل؟

ځواب: عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وایي چي فرعون په دې پوهېدی چي موسی علی الحق دی لکن عناداً او تکبراً یې ایمان نه راوړی.

مَآ أَنزَلَ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ بَصَآئِرَ

یعني دغه آیات نه دي نازل کړي مگر رب د اسمانو او ځمکي نازل کړي دي "بصائر" جمع د بصیرت ده یعني ستا د پوهني لپاره چي زما صدق و تاته وښیي لکن ته صرف عناد او تکبر کوې.

یوه سه: چي بصائر منصوب دی علی الحالیة من هؤلاء.

وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَٰفِرۡعَوۡنُ مَثۡبُورٗا ۝١٠٢

او زه پر تا گمان کوم اې فرعون، ابن عباس رضي الله عنهما د "مثبور" ترجمه په ملعون

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سره کړې ده، او مجاهد رح په هالک سره، او قتاده رح په مهلک سره علی صيغة اسم الفاعل چي خلګ دوی هلاک ته واچول په دعوه د "انا ربکم الاعلی" او فراء وايي چي مصروفًا ممنوعًا عن الخير مطبوعًا علی الشر.

فَأَرَادَ أَن يَسْتَفِزَّهُم مِّنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَن مَّعَهُ جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾

نو فرعون اراده وکړه چي موسی (عليه السلام) او بني اسرائيل سپک استعمال کړي او د مصر له مځکي څخه يې وشړي (يا له ټولي مځکي څخه يعني په دليبزه توګه ټوله بني اسرائيل سره د موسی عليه السلام قتل کړي) نو موږ غرق کړی فرعون او هغه چي ده ده تابعان يعني قوم د قبط يعني پر عکس د هغه چي فرعون اراده کړې وه موسی عليه السلام او بني اسرائيلو ته.

وَقُلْنَا مِن بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ

او موږ وويل وروسته تر غرق د فرعون وقومه و بني اسرائيلو ته چي تاسي سکونت وکړئ په مځکه کي د مصر يعني چي فرعون ستاسو د شړلو اراده کړې وه.

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠٤﴾

نو چي راسي اراده د آخرت (يعني حيوة الآخرة يا دار الآخرة والمآل واحد، صرف د تانيث د آخرة لپاره ترجمه موږ وکړه) موږ به راولو يعني ژوندي به کړو ټول.

پوه سه: چي "لفيف" هغه جماعاتو ته وايي چي له مختلفو قبيلو څخه وي. والمعنی تاسي او فرعونيان ګډوډ ياست وروسته به سره جلا کړل سئ سعداً الی الجنة والاشقياً الی النار، کريمه "فريق في الجنة وفريق في السعير" کريمه "وامتازوا اليوم ايها المجرمون".

وَبِالْحَقِّ أَنزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ

او په حق موږ نازل کړی دی قرآن.

پوه سه: چي تقديم د جار او مجرور لپاره د حصر دی ای ما انزلنا القرآن الا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

متلبسا بالحق اى بالحكمة المقتضية لانزاله. او نه دى نازل سوى مگر متلبس په حق او صدق سره چي د قرآن عقائد او احكام او امر او منهيات دي.

وَمَآ أَرْسَلْنٰكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَّنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾

او موږ نه يې را استولى ته يا محمد (ﷺ) مگر زيرى كوونكى و اهل طاعت ته په جنت سره او بېرونكى د اهل عصيان په دوزخ سره يعني ستا وظيفه رسالت صرف تبشيرا او انذارا ده، دا نه ده چي ته خامخا كفار مسلمانان كوې.

وَقُرْاٰنًا فَرَقْنٰهُ

پوه سه: چي "قرآنا" منصوب دى على شريطة التفسير په وروسته فعل سره "فرقناه" يعني نازل كړى دى موږ قرآن متفرق سورةً سورةً آيةً آيةً على حسب الضرورة (لا جملةً واحدةً كالتورات والانجيل) چي په شل كاله زمانه كي ختم سو.

سوال: د عليه الصلوة والسلام د نبوت زمانه خو درويشت (۲۳) كاله وه، نو تاولي شل كاله وويل؟

ځواب: درې كاله د فتور د وحي ماتني ويستل فافهم.

لِتَقْرَاَهٗ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَّنَزَّلْنٰهُ تَنْزِيلًا ﴿١٠٦﴾

چي ته قرائت د قرآن وكړې پر خلگو په مهلت او كرار كرار سره، ولې چي داسي د ول نزول په قرائت كي اساني د حفظ القرآن پر مسلمانانو او كومک دى پر فهم د معاني د قرآن. او موږ نازل كړى دى قرآن يعني نجما نجما حسب الحوادث كما يدل باب التفعيل.

پوښتنه: څه حكمت و د خداى ﷻ چي تورات او انجيل يې جملةً واحدةً نازل كړي وه، او قرآن مجيد يې په شل يا درويشت كاله كي نازل كړى چي سبب د طعن د قريشو هم دغه انزال نجما نجما و؟

ځواب: رسول الله ﷺ نبي امي و چي نه يې خط زده و او نه يې په يوه مدرسه كي تعلم كړى و، او عرب چي دده قوم و امت اميه وه كما يدل عليه قوله ﷺ "نحن امة امية لانحسب ولانكتب الى اخير الحديث" نو دده او دده امت لره نزول

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بالتدریج لو یه فائده وه بخلاف سائر الانبیاء والامم فارجع الی کتب التواریخ.
او بل ځواب دادی چي موسی علیه السلام ته تورات دفعةً ورکړل سو، دو چي بني اسرائلو ته تلاوت کړی هغو یې له منلو څخه انکار وکړی حتی چي خدای ﷻ جبریل علیه السلام امر کړی چي یو غر پر دوی راپورته کړه حتی چي دوی و احکامو ته د تورات غاړه کښېښودي او وه یې مني، هغه وچي بني اسرائل د غره له بېرې پر سجده پربوتل او د تورات امر او نهي یې وومنل. نو د علیه الصلوة والسلام د امت لپاره دا نزول نجماً نجماً د خدای ﷻ لوی رحمت دی بلکې ډېر احکام د امت د علیه الصلوة والسلام بالتدریج وړاندې ته رسېدلي دي کما یدل علیه قوله تعالی في الصوم "فمن شهد منکم الشهر فلیصمه" او تر دغه دمخه روژه نیول د مسلمانانو په اختیار کي وه که یې فدیه ورکولای او که یې روژه نیولای. هو تر هغه دمخه روژې د ایام بیض فرض وې یعني هره میاشت د (۱۳/۱۴/۱۵) روژه او تر هغه دمخه روژه یو ازې د عاشورا وه فارجع الی کتب الاحادیث الشریفة.

قُلْ اٰمِنُوْا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُوْا ۭ

ته ورته ووایه یامحمد (ﷺ) چي تاسي پر قرآن ایمان راوړئ یا یې نه راوړئ.

بوه سه: چي مقصود په دې آیت کي تخییر نه دی بلکې دا آیت تهدید او وعید دی د دوی لپاره یعني ستاسي ایمان راوړل پر قرآن قرآن ته نفع نه رسوي او ستاسي انکار قرآن ته ضرر نه رسوي بلکې ایمان راوړل یې ستاسي نفع ده. چي سبب د دخول د جنت به وګرځي او انکار یې ستاسي ضرر دی چي سبب د دخول د نار به وګرځي ولي چي قرآن مبارک في ذاته کامل کتاب دی، دا وروسته آیت ددغه آیت دلیل دی.

اِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا ۙ

یعني که تاسي ایمان نه راوړئ پروا نه لري، په تحقیق هغه کسان چي دوی ته علم ورکړل سوی و دمخه تر قرآن چي تر تاسي هغه بهتره وه (یعني علما د اهل کتابو. او کتب سابقه یې ویلي وه او حقیقت د وحي ور معلوم و او په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

علاماتو د نبوت پوهېدل، او محق په دعوی کې د نبوت او مبطل یې سره جلا کولای سوای او ستا یا محمد (ﷺ) او بیان د ما انزل الیک چې قرآن دی په هغو کتب سابقه وو کې یې ویلی ؤ، له عبدالله بن سلام او دده ملګري ﷺ په یهودانو کې. او نجاشي و اصحابه ﷺ په نصاری وو کې) چې پر دوی تلاوت وکړل سي د قرآن مجید دوی غځاړېږي پر مخانو. نو مراد له اذقانو څخه چې اصل ترجمه یې زنه ده مخان دي کما قال ابن عباس ﷺ پر سجده لپاره د تعظیم د امر او د شکر د قرآن او د خدای ﷺ چې خپله وعده یې پوره کړه په بعثت د محمد ﷺ په هغو کتابو کې ددوی او قرآن یې پر نازل کړی.

وَّيَقُوْلُوْنَ سُبْحٰنَ رَبِّنَآ اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُوْلًا

او دوی وايي پاکي ده رب لره زموږ له خلف الوعد څخه، شان دادی چې وعده د رب زموږ البته کېدونکې ده یعني ببعثت النبي المنعوت في كتبهم، وذكر اسمه ومولده ومهجره، ونزول القرآن عليه.

پوه سه: چې "ان" مخفف له مثقل څخه دی او اسم ضمیر شان محذوف دی ای انه، فائده: د "ان" نافیه او مخفف د مثقل فرق په لام سره چې ان نافیه په خبر کې لام نه راځي او د "ان" مخفف په خبر کې لام لکه دلته.

وَيَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُوْنَ

دا آیت یې مکرر راوړی لاختلاف السبب والحال، ولې چې اول خرور لپاره د شکر و پر انجاز الموعود، او دویم خرور یې په سبب د تاثیر د قرآن په زړو کې ددوی او جمله "یبکون" په محل کې د نصب ده چې حال ده له ضمیر څخه د "یخرون" ای یخرون حال کونهم باکین، مظهري رح وايي چې دواړه ځایه یې ذقن ذکر کړی دی لانه اول ما یلقی علی الارض من وجه الساجد انتهى، او دا خبره یې په متابعت د بیضاوي کړې ده، سعدي مفتي رح په حواشیو کې د بیضاوي پر دې سوال کړی دی چې اول چې پر مځکه لګېږي له ځایه څخه د مساجدو تندی او پزه ده، او روح البیان ددې سوال په ځواب کې وايي چې مراد د بیضاوي د اول

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ما يلقى څخه پر مخکه اېښول نه دی مراد بلکې نژدې والی د مخکې ته په حال کې د سجدې ولاشك ان الذقن اقرب الى الارض من الجبهة والانف حال الخرور الى السجدة كما يدل علي التجربة.

وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ۩

او زياتوي سماع القرآن دوی ته عجز قلبي. ولې چې برکات او تجلی د قرآن ددوی پر زړو راسي: حسين كاشفي رح وايي اين سجده چهارم است از سجدات قرآن و حضرت الشيخ الاكبر رح اين سجده را سجدهٔ علما خوانده الخ.

استحباب البكا عند تلاوة القرآن د احاديثو په رڼا کې: بغوي رح له ابي هريره رضي الله عنه څخه داسې روايت کړی دی چې علیه الصلوة والسلام وويل "لايلج النار من بكى من خشية الله حتى يعود اللبن في الضرع" نه داخلېږي و اور ته هغه څوک چې د الله تعالى له وېرې ژاړي تر هغو پورې چې بېرته ورځي لوشل سوي شيدې وغولانځي ته هذا محال عادةً فافهم "ولا يجتمع غبار في سبيل الله ودخان جهنم في منخري مسلم ابداً" او نه جمع کېږي ګرځ په لار کې د خدای جل جلاله یعنې په غزا کې، او دود د دوږخ په دوو سږمو کې د مسلمان ابداً. او حاکم و بیهقي رح د ابو هريره رضي الله عنه دغه حديث داسې راوړی دی "حرم على العينين ان تنالهما النار حين بكت من خشية الله. وعين باتت تحرس الاسلام واهله من اهل الكفر" او هغه سترګه چې ټوله شپه تېره کړي په پيره کولو او ساتلو کې د اسلام او اهل اسلام له اهل كفر څخه. او بهز بن حكيم عن ابيه عن جده داسې روايت کړی دی قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول حرمت النار على ثلاثة اعين، عين بكت من خشية الله، وعين سهرت في سبيل الله. وعين عفت عن محارم الله" (دی وايي ما واورېدل له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه چې خدای پاک درې سترګې پر اور حرامې کړې دي. هغه سترګه چې د الله تعالى له وېرې ژاړي، هغه سترګه چې شپه په بيدارۍ تېره کړي په غزا کې او هغه سترګه چې پټه سي له محرماتو څخه د خدای جل جلاله یعنې محرماتو ته نه ګوري که چېرې ورسره مخامخ سي سترګې پټوي رواه البغوي رح. او طبراني رح په کبير کې د ابو ريحانه په روايت دغه حديث راوړی دی او ابن ماجه له ابن مسعود رضي الله عنه څخه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

داسي روايت كړى دى چي رسول اللهﷺ وويل "ما من عبد مؤمن يخرج من عينه دموع وان كان مثل رأس ذباب" يعني دا وښكه لكه د مچ سر "من خشية الله ثم يصيب شيئاً من حر وجهه الا حرمه على لنار .. مصرع:
باكريمان كارها دشوار نيست .... فضلاً عن ارحم الراحمين

قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِادْعُوا الرَّحْمٰنَ ط

بغوي رحمه الله په قول د ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي رسول اللهﷺ په مكه كي يوه شپه په سجده كي يا الله يا رحمن وايه. ابوجهل چي داورېدل نو يې وويل چي محمد موږ منع كوي زموږ له آلهه وو څخه او دى په خپله دوه خدايه بولي، فنزلت هذه الآية ومعناها ان هذين اسمان لذات واحدة وان كانا مختلفين باعتبار معناهما فلا يكون اشراكاً ولا منافياً للتوحيد. او ددوى بتان خو د مسمى په الله څخه جلا دي فلا محالة يكون شركاً. ولي چي عبادت دى د ذوات مختلفه وو في الذات من الله عزوجل لاعبادة الذات الواحدة اسماً كثير. وكلمة او للتخيير. او بعض مفسرين وايي چي يهودانو به ويل چي ته اې محمده ذكر د رحمن ډېر كوې او په تورات كي د الله ذكر ډېر دى. فانزل الله تعالى هذه الآية يعني دا دوه اسمه يو دي په حسن اطلاق كي پر ذات واحدة فلا بأس باكثار الله في التورات واكثاره عليه الصلوة والسلام اسم الرحمن لان المقصود كل واحد واحد.

اَيًّا مَّا تَدْعُوْا فَلَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى ج

يوه سه: چي دعا دلته په معنى د تسميه ده او متعدي و دوو مفعولو ته ده. چي اول يې محذوف دى استغناً عنه. والتنوين في "ايّا" عوض عن المضاف اليه. والضمير في له راجع الى المحذوف. فالمعنى ايامّا تدعوه فله اى لذات المعبود بالحق الاسماً الحسنى وجملة فله الاسمى الحسنى واقعة موقع الجزأ للمبالغة وكان اصل الكلام اى اسم من هذين الاسمين يعني الله والرحمن تسموبه فهو حسن صحيح لان الله تعالى اسماً حسنى كثيرة منها هذين الاسمين. او تهولو ته يې حسنى وويل لدلالة كلها على صفات الجلال والكمال والتنزه عن النقص والزوال. درويش وايي چي دا د تفسير د مظهري رحمه الله.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: الحسنى تانيث الاحسن لان حكم التانيث بالتاويل بالجماعة لكن د خدای ﷻ شان دی چي هيڅ مشرک وغيره د الله لفظ پر بت نه دی ايښی لانه اسم لذات جليه والاسماً الاخر اسماً صفات فيجوز التسمية بها سوى الرحمٰن لاختصاصه به تعالى في الاستعمال.

پوه سه: چي مسيلمة الكذاب ځان ته رحمن اليمامة وايه، او د خدای ﷻ سره په نامه کي د الله هيڅ چا شراکت نه دی کړی، ولي فرعون الطاغي داويل انا ربكم الاعلى. او دا قدرت خدای ﷻ نه ډور کړی چي ووايي انا الله. فهذا الاسم الجليل مختص بذاته تعالى وضعاً ومعنًى واستعمالاً ولا يستطيع احد ان يسمى نفسه بهذا الاسم الجليل.

وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾

د يره په زوره يعني په بلند اواز يي مه وايه قرائت په لمانځه کي (نو مراد له صلوٰة څخه قرائت دی تاچي کافران او مشرکان يي يې وانه وري، ولي دوی چي به قرآن واوريدی هم به يي قرآن ته او هم و من انزله او هم و من انزل عليه ته ناوره خبري کولې) او دومره کرار يي هم مه وايه چي من خلفک يې هم نه اوري، او طلب کړه په منځ کي د جهر او مخافت لار، لان خير الامور اوسطها.

پوه سه: چي مراد له صلوٰة څخه صلوٰة الليل دی اجماعًا لوجوب الاخفا في صلوٰة النهار بالنقل المتوارث، بغوي رحمه الله ددې آيت په شان نزول کي وايي چي عليه الصلوٰة والسلام كان مختفياً بمكة من المشركين چي اصحابو ته به يې لمونځ ورکاوه جهر بالقرائة فاذا سمعه المشركون سبوا القرآن ومن انزله ومن جاء به فامر الله نبيه بالتوسط بين الجهر والاخفا کما مر. دا روايت من طريق البخاري عن ابي بشير عن سعيد بن جبير عن ابن عباس رضي الله عنهما بغوي رحمه الله رانقل کړی دی، بغوي رحمه الله وايي چي بعض اقوام وايي چي دا آيت په دعا کي نازل سوی دی. نو مراد له صلوٰة څخه دعا ده تسمية للجزء باسم الكل لان الصلوٰة مشتمل على الدعا في مواضع، وهو قول عائشة رضي الله عنها والنخعي ومجاهد ومكحول رحمه الله. روى البخاري عن عائشة رضي الله عنها ولا تجهر بالصلوٰتک ولا تخافت بها قالت نزلت في الدعا.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تفریع: نو د اوسني زماني خطبان چي دعاوي په ګویا کي کوي د دغو ساداتو له مذهبه څخه مخالف دي.

بیان الترجیح: پوره سره! چي اول شان نزول ارجح ګڼل سوی دی لکونه اصح سنداً. امام نووي رحمه الله هم ترجیح ورکړې ده، او حافظ ابن حجر رحمه الله دواړه سره جمع کړي دي چي هم قرائت د لمانځه دی او هم دعا یعني توسط دي کوي في داخل الصلوة مثل اللهم صل آه و اللهم ربنا آه، توسط بین الجهر والمخافة. لکن مظهري رحمه الله وایي چي په دې جمع زه نه یم راضي لان الدعوات المأثورة في الصلوة لکه چي درویش یې مثال ورایه التوارث فیها الاخفا. ولا خلاف بین العلما في الادعیة الصلاتیة الا في دعا القنوط" او دا آیت مبارک "ادعوا ربکم تضرعاً وخفیة انه لایحب المعتدین" دا هم ددې تقاضا کوي چي اخفا په دعاګانو کي که خارج الصلوة وي او که داخل الصلوة اولی ده.

درویش وایي: چي خارج الصلوة دعاګاني که په اجتماعي توګه وي یعني یو عالم دعا کوي او نور آمین وایي دومره قدر جهر یې اولی دی چي قوم یې واوري ناچي دوی ته موقع د آمین پیدا سي. البته په انفرادي دعا کي اخفا اولی ده.

درویش وایي: چي جهر په اجتماعي دعا کي په اسلامي ممالکو کي چي جاري دی حتی في الحرمین الشریفین في الادعیة الاجتماعیة في شهر رمضان عند ختم القرآن والتروایح.

درویش وایي: چي مظهري رحمه الله قول د عائشي رضي الله عنها یعني چي دا آیت په دعا کي نازل سوی دی داسي توجیه کړې ده، او دغه رنګه د ابو هریره رضي الله عنه د قول توجیه رفع صوته بالدعا چي مراد څني سورت الفاتحة ده، ولي چي په سورت الفاتحه کي په اهدنا الصراط المستقیم کي دعا ده. فقیر وایي چي دا توجیه لیس بشئ لانه لم یرو عن احد، ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یجهر بالفاتحة فقط فافهم، روی البغوي الشافعي المذهب من طریق الترمذي عن عبد الله بن رباح الانصاري رضي الله عنه ان النبي صلی الله علیه وسلم قال لابی بکر رضي الله عنه مررت بک وانت تقرء وتخفض من صوتک (یعني في صلوة التهجد في المسجد النبوي) قال ابابکر رضي الله عنه قد اسمعت من ناجیت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(یعني زما مناجات د خدای ﷻ سره وي په هغه مي اوریدل) قال علیه السلام ارفع من صوتک قلیلاً، وقال لعمر رضي الله عنه مررت بک وانت ترفع صوتک. قال اني اوقظ الوسنان واطرد الشیطان یعني "یعني زما غرض په رفع الصوت کي دادی چي بیده خلګ راویښ کړم یعني لپاره د تهجد، او شیطان لیري وشړم. قال علیه السلام اخفض من صوتک قلیلاً" حاصل دا چي په توسط سره یې دواړه امر کړه.

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا

ووایه یا محمد (ﷺ) تول ثنا او صفت خدای ﷻ لره دي هغه خدای ﷻ چي نه یې دی اخستی ولد که نر وي او که ښځه لان الولادة من صفات الاجسام خصوصاً الاجسام التي لها قوی شهوية وآلات الولادة والله تعالی منزه من کل ذالک لانه لیس بجسم ولاجسماني عوماً وخصوصاً.

پوه سه: چي په دې آیت کي رد دی د یهودانو چي عزیر علیه السلام یې عزیر ابن الله باله، او رد دی د نصاری وو چي عیسی علیه السلام یې ابن الله باله. او د بنو مدلج چي ملائکه یې بنات الله بللې. تعالی عن ذالک علواً کبیراً.

وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ شَرِيْكٌ فِى الْمُلْكِ

او نسته خدای ﷻ لره شریک له ملک کي دده نه په اسمانو کي او نه په ځمکه کي بلکي په عالم الوجود لان مافي العالم کله مملوک ومخلوق له تعالی والمملوک لایکون شریک لمالکه. وفي هذا رد للثنوية چي دوی وایي عالم لره دوه خدایه دي دواړه واجب الوجود دي یو خالق د خیراتو دی چي د هغه نوم یزدان دی او بل خالق د شرور دی چي د هغه نوم اهرمن دی یا شیطان ورته وایي او یا شریک په ذات کي نه ورته وایي بلکي په معبودیت کي یې ورته وایي لکه بت پرستان یعني مشرکان، په مذکوره آیت کي رد پر دوی راغلی دی، ولي چي مخلوق څرنګه د خالق سره په معبودیت کي شریک کېدای سي.

وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ

او نسته ده لره یار او مددګار په سبب د ذلت د خدای، یعني چي خدای دي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نعوذ بالله ذلیل وي له یوه دښمنه څخه او هغه ولي دده کومک وکړي او له ذلت څخه دي خلاص کړي، فان الذلة محال علی واجب الوجود وایضاً الاحتیاج من خواص الممکن په دې کې رد دی پر صائبینو، دوی وایي چې که اولیاء الله نه وای خدای به ذلیل سوی وای نعوذ بالله.

درویش وایي: چې دوی جاهلان په دې نه پوهېږي چې ولي په آیت کې په معنی د معاون او مددګار عند الذلة وهذا المعنی محال في حقه تعالی واما معنی اولیاء الله خو داده چې د خدای ﷻ دوستان او خدای ته تقرب جویان دي او د خدای ﷻ له عذاب څخه د دنیا او اخرت غوښتونکي د امان دي او په عبادت سره او په پرهېز د منهیاتو سره خدای ﷻ ته تقرب غوښتونکي دي. نو احتیاج د اولیاء د خوا دی نه د الله تعالی د خوا، وفي المثنوي:

و احد اندر ملک او را یارني ...... بند ګانش را جز او سار لارني
نیست خلقش راد ګر کس مالکي ...... شر کتش دعوی کند جزها لکی

وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

ای عظمه تعظیماً بالقلب وقل باللسان الله اکبر من اتخاذ الولد، والشریک والولي.

یوه سه: چې علیه الصلوة والسلام دا آیت په نامه د آیت التکبیر نامزد کړی دی.

درویش وایي: چې روح المعاني، روح البیان او مظهري په ګډه دا روایت راوړی دی د انس بن مالک رضی الله عنه چې یو هلک د بني عبد المطلب پر فصیح خبرو راغلی، رسول الله ﷺ به دغه آیت په زده کاوه "وقل الحمد لله الذي لم یتخذ ولداً الی اخیر الآیة".

درویش وایي: چې ددې حدیث روایت عمر بن شعیب عن ابیه عن جده کړی دی، روح المعاني له ابن السني رح او دیلمي رح له فاطمة الزهراء رضی الله عنها بنت رسول الله ﷺ څخه روایت کړی دی چې نبي کریم ﷺ ماته وویل چې ته پر ځای پرېوځې داسي وایه "الحمد لله الکافي، سبحان الله الاعلی، حسبي الله وکفی، ماشاء الله قضی، سمع الله لمن دعی، لیس من الله ملجی، ولا وراء الله ملتجی، توکلت علی ربي وربکم. ما من دابة الا هو آخذ بناصیتها ان ربي علی صراط مستقیم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الحمد لله الذي لم يتخذ ولداً الى قوله وكبره تكبيراً" بيا رسول الله ﷺ وويل ما من شخص يقرئها عند منامه ثم ينام وسط الشياطين والهوام (يعني لړمان، ماران وغيرهما) فتضره.

درویش وایي: چي روايت كړی دی ابو يعلى او ابن السني رحمه الله له ابي هريره رضي الله عنه څخه چي زه او رسول الله ﷺ ووتلو (يعني د صحرا و خواته) او زما لاس د ده په لاس كي ؤ، نو پر يو سړي تېرېدلو (يعني په مخه راغلی) رث الهيئة (يعني زاړه كالي يې اغوستي وه او پريشان حال ؤ) نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل اى فلان مابلغ بک ما ارى" هغه ورته وويل چي هم ناجوړی يم او هم مسكين يم، قال رسول الله ﷺ داسي يو كلمات نه درو ښيم چي ته يې وايه مرض به دي جوړ سي او مسكنت به دي دفع سي. هغه كلمات دادي "توكلت على الحي الذي لايموت، الحمد لله الذي لم يتخذ ولداً الى اخير الآية" نو ورځي وروسته بيا رسول الله ﷺ وليدی په هيئت او په بدن تندرست. فقال "مهيم" څه قصه ده؟ هغه ورته وويل چي همېشه ما هغه كلمات چي تا راښوولي وه زه يې وايم.

درویش وایي: چي ښوولي كلمات د صادق مصدوق ﷺ په هغه سړي پوري اختصاص نه لري، بلكي هر څوك چي هغه كلمات په كلک اعتقاد وايي مرض به يې هم دفع سي او فقر به يې په غنی بدل سي، واخرج ابن ابى الدنيا رحمه الله في كتاب الفرج، والبيهقي في الاسما والصفات (د كتاب نوم دی) عن اسماعيل بن ابى فديک رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ ماكربني امر الا مثل لي جبرئيل (زه نه يم په غم كي اچولی يو كار. ماته به ځان راښكاره كړي جبرئيل) فقال يامحمد (ﷺ) قل توكلت على الحي الذي لايموت والحمد لله الذي لم يتخذ ولداً الى اخير الآية.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سُوْرَةُ الْكَهْفِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ مِائَةٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَّعَشْرُ اٰيَاتٍ وَّاثْنَا عَشَرَ رُكُوْعًا

رب یسر علي تفسیره وتممه بالخیر والعافیة

درویش وایي: چي روح المعاني وایي چي ددې سورت بل نوم سورة اصحاف الكهف دی. مشهوره خو داده چي تولـه سورت مكي دی. دیلمي رح پـه جنت الفردوس كي وایي (چي دده د كتاب نوم دی) له انس رضي الله عنه څخه روایت كوي او هغه له نبي علیه السلام څخه چي علیه الصلوة والسلام وویل چي سورت كهف پـه یوه پلا نازل سوی دی چي پـه وخت د نزول كي اویا زره (۷۰۰۰۰) ملكي ورسره وې.

ابن اسحاق رح له عكرمه رضي الله عنه څخه او هغه له ابن عباس رضي الله عنهما روایت كړی دی چي قریشو نضر بن الحارث او عقبه بن ابی معیط واستول و احبارو ته د یهودو د مديني یعني علمائهم. قریشو ورته وویل چي تاسي پوښتنه وكړئ له دوی څخه د محمد (صلی الله علیه وسلم) او بیان د صفاتو دده ورته وكړي چي دی څه وایي هغه هم ورته بیان كړئ (یعني الدعوة الی التوحید وكونه رسولاً من الله العزیز) فانهم اهل الكتاب الاول (یعني التورات) وعندهم مالیس عندنا من علم الانبیاء. فخرجا حتی اتیا المدینة فسئلا احبار الیهود عن رسول الله صلی الله علیه وسلم ووصفالهم امره وبعض قوله. نو د یهودو ملایانو ورته وویل چي تاسي د درو شیانو پوښتنه څني وكړئ. یو د هغو ځوانانو چي له كوره څخه تللي وه پـه پخوا زمانو كي دا څوك وه او ولي لـه كورو څخه تللي وه؟ فانه كان لهم حدیث عجیب د هغو یوه تعجب آمیزه قصه ده. او بل دا پوښتنه چي هغه كوم سړی و چي شرق او غرب. جنوب او شمال تـه یې سفر كړی و او څرنګه ماجری یې وه؟ او بل د روح پوښتنه څني وكړئ یعني چي روح څه شی دی. كه یې د درو سره وو بیان مفصل وكړی. نو نبي مرسل دی. او كه یې ځواب ورنه كړی نو دا سړی متقول دی یعني پر خدای جل جلاله دروغ وایي. هغه دوه كسان د قریشو چي مكې تـه راغله مكې والو تـه یې وویل چي یو قول فیصل زمونږ و د محمد (صلی الله علیه وسلم) تر منځ مونږ راوړی دی. نو څو كسـه مشران د قریشو پـه شمول د فرعون الامة ابوجهل و علیه الصلوة والسلام تـه ورغله او دا درې سوالونه یې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خني وكړه، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي صبا به زه جواب درکړم، لکن د
ډېري خوشالی له سببه چي قريشو ده ته دا وعده ورکړه چي که دا دري ځوابه دي
راکړه موږ ايمان راوړو او تا په رسالت منو، د عليه الصلوة والسلام ان شاء الله هېر
سوه، د عليه الصلوة والسلام خيال دا ؤ چي ماښام به جبرئيل راسي ما ته به د
جوابو تفصيل راوړي زه به يې صبا قريشو ته بيان کړم خير وحي وځنډېدلې او
جبرئيل عليه السلام نه راتلی (يعني په سبب د ان شاء الله نه ويلو د عليه الصلوة والسلام)

سوال: د يوه ان شاء الله نه ويلو له کبله خدای پاک رسول الله ﷺ د دومره لوی
خطر سره مخامخ کړی حکمت يې څه دی؟

ځواب: هر څو چي د خدای ﷻ ته قربت راځي محنت هم ورسره ملګری وي،
پښتانه وايي پر سپينه جامه خيره ژر معلومېږي. خير له درو ورځو څخه نيولي بيا
تر څلوېښت ورځي پوري، شاه عبد العزيز الدهلوي رحمه الله په تفسير عزيزي کي
روايت راوړی دی لکن مشهوره پينځلس ورځي دي، په هر صورت مکي وال هره
ورځ ورته راځغاستل چي موږ ته خبر زموږ د سوالو راکړه. حتی چي مکي والو به
ويل ان محمداً ودعه ربه وقلاه او د ابو لهب ماينه به کور ته پسي ورغله او ورته به
بې ويل ما اری شيطانک الا قد ترکک تعني جبرئيل.

پوه سه: چي ځواب د روح د سوال په اخير کي د سورة الاسری خدای ﷻ
ورکړه، او د هغه نورو دوو سوالونو ځوابونه چي د اصحاب کهف قصه او د ذو
القرنين قصه ده په دې سورت کي ورکړه، له سبب تناسب اتصال السورتين.

سوال: څه حکمت الهي دی چي د درو سره وو ځوابونه يې په يوه سورت کي نه
کړه ور؟

ځواب: د روح سوال خو تفصيل نه درلودی، نو ځکه مناسبه دا وه چي د روح
ځواب يوازي ذکر کړل سي، بخلاف الجواب عن قصة اصحاب الکهف وذو
القرنين، ولي چي هغه تفصيل غواړي.

پوښتنه: د روح ځواب يې ولي په سورت اسری کي ورکړی؟

ځواب: په منځ کي د اسری يعني معراج او د روح مناسبت سته ولي چي عقول
عامه دواړه له فهم څخه عاجزه دي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خواص سورة الكهف: ابن مردويه له ابن عمر ﷺ څخه مرفوع حديث راوړی دی (من قرء سورة الكهف في يوم الجمعة) پورته به سي نور له پښو څخه د قاري تر عرشه پوري (وغفر له مابين الجمعتين، وروى غير واحد عن ابي سعيد الخدري ﷺ من قرء سورة الكهف في يوم الجمعة اضاء له النور مابينه وبين البيت العتيق يعني الحرم المكي وبيت الله الشريف، واخرج ابوعبيد والبيهقي عن ام موسى ان الحسن بن علي ﷺ سورت كهف يې هره شپه وايه) او ابن مردويه له عبدالله بن مغفل ﷺ څخه مرفوع حديث راوړی دی چي هغه كور چي په هغه كي د شپې سورة كهف وويل سي شيطان هغه شپه هغه كور ته نه ورځي،

پوه سه: چي د ېر ائمه دين سنت بولي قرائت د سورت كهف په شپه او ورځ كي د جمعې، واخرج احمد، مسلم، ابوداؤد، ترمذي، نسائي و ابن حبان ﷺ عن ابي الدرداء ﷺ عن النبي ﷺ (من حفظ عشر ايات من اول سورة الكهف عصم من فتنة الدجال) او په بعضو رواياتو كي من حفظ وقرء العشر الآواخر من سورة الكهف، والله الموفق لكل خير وعبادة.

اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِیۡۤ اَنۡزَلَ عَلٰی عَبۡدِهِ الۡكِتٰبَ

ټوله ثناء او صفت خدای (ﷻ) لره دي، هغه خدای (ﷻ) چي نازل کړی يې دی پر خپل بنده يعني محمد ﷺ كتاب يعني القرآن.

پوه سه: چي په دې آيت كي خدای پاک ثناء ووېل پر خپل ځان په انعام سره پر خلكو باندي په داسي يو ستر نعمت سره چي انزال د قرآن پر يوه د دوی، ولي قرآن هادي دی وهغې لاري ته چي عباد و درجې ته د كمال رسوي يعني كه عمل په وكړي، ولي په قرآن سره صلاح د معاش دنيوي ده او د معاد اخروي.

درويش وايي: چي خدای ﷻ عبده ووايه، ولي چي اعلى د مقامات عبديت دی، او ويايي ورځان ته اضافت وكړی لپاره د دې چي عليه الصلوة والسلام حر مطلق دی له ماسوی څخه د خدای ﷻ، علماء وايي چي د رسول په اوصافو كي عبوديت تر رسالت ده لوړ مقام دی لان في العبودية توجه من المخلوق الى الخالق وفي الرسالة توجه الى المخلوق، وفي الآية تلقين للعباد كيف يحمدون الله ﷻ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: كه مراد له قرآن څخه ټوله قرآن وي، نو په دې آيت كې تغليب د نازل پر سينزل باندې، ولې په دغه وخت كې د نزول د دې سورت خو ټوله قرآن نه و بشپړ سوى، نو تعبير په ماضي سره بې تغليب نه سي كېداى، او كه مراد له كتابه ټوله ما انزل مراد وي نو تعبير په ماضي سره بېله تغليبه دى.

وَلَمْ يَجْعَلْ لَّهٗ عِوَجًا ۜ

او نه يې دى گرځولى په قرآن كې يو شى له كږوالي څخه كما يدل عليه وقوع النكرة في سياق النفي، والمراد من العوج اختلال الالفاظ من حيث الاعراب والبناء والمخالفة للفصاحة والبلاغة وتناقض معانيه وكونه داعيًا الى ماليس بحق او داعيًا الى غير الله.

قَيِّمًا لِّيُنْذِرَ بَاْسًا شَدِيْدًا

ابن عباس رضي الله عنه وايي اى عدلاً اى مستقيمًا لا افراط فيه ولا تفريط، او فراء رح وايي چې د قيمًا معنى داده چې حاكم دى پر نورو ټولو كتب الهيه و يشهد بصحتها وينسخ بعض احكام الكتب السابقة.

پوه سه: چې قيمًا منصوب دى په فعل محذوف سره، قتاده رح وايي تقدير د كلام انزل على عبده الكتاب ولم يجعل له عوجًا بل جعل قيمًا (لينذر) دا دې حكمت لپاره چې ويېروي قرآن او محمد صلى الله عليه وسلم بما في القرآن، المفعول محذوف اى الكفار (عذابًا شديدًا) له سخت عذاب څخه چې يا عذاب د استيصال دى په دنيا كې يا عذاب النار في القيامة.

مِّنْ لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِيْنَ الَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ الصّٰلِحٰتِ

چې صادر دى له جانبه څخه د خداى (جل جلاله) او زيرى په وركړي قرآن او محمد عليه السلام بواسطة القرآن، و مؤمنينو ته چې اعمال صالحه كوي من الواجبات القولية والقلبية والمالية والبدنية، عبادت واجب قول ده كلمة الشهادت اى اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدًا رسول الله، والقلبية الواجبة هو التصديق بالقلب بدون النفاق والمالية هي الزكوة والبدنية هي الصلوة وغيرها من انواع كل واحد منها.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یوه سه: چي مفعول اول د (لينذر) چي کفار وه نه کړه ذکر او مفعول اول د (ليبشر) یې ذکر کړی چي مؤمنين دي. حکمت یې څه دی؟

ځواب: حکمت یې تعظیم د مؤمنينو دی.

أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ﴿٢﴾

ای بان بحذف الجار وهو شائع في القرآن په دې سره زیری ورته وکړه چي دوی لره په مقابل کي د ایمان او د اعمال صالحه ؤ ثواب سته ډېر ښه. اکثره مفسرين بلکي غالبًا تول وايي چي مراد له اجر حسن څخه جنت دی، ولي چي په جنت کي نعيم، مقيم او ثواب عظيم سته حتى ورد فيها مالا عين رئت ولا اذن سمعت ولاخطر على قلب بشر.

یوه سه: چي تعبير له ثواب څخه یې په اجر سره وکړی لپاره د تاکيد د ثبوت د دغه ثواب يعني لکه د مزدور اجر چي څوک نه ګرځوي دغه رنګه جنت خدای ﷻ له دوی څخه نه سپموي په مقتضی د وعد د خدای ﷻ لا للوجوب عليه تعالى.

مَّاكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا ﴿٣﴾

دوی به او سېږي په دغه اجر کي چي جنت دی ابد الاباد يعني من غير انتها زمان مكثهم في الجنة لكون الجنة دار الخلد.

وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ﴿٤﴾

او وېروي (قرآن یا محمد عليه السلام بواسطة وحي القرآن) هغه کسان چي وايي خدای ځان لره عيال اولاد اخستي دي لکه يهود چي عزير ابن الله بولي. یا نصارى چي عيسى ابن الله بولي. يا بني مدلج من المشركين چي ملائکه بنات الله بولي.

درویش وایي: چي دا کسان که څه هم په دله کي د منذرينو اولاً وه يعني الكافرين لكن دلته یې بیا د انذار په غشي وويشتل لغلوهم في الكفر.

مَّا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ

نسته دوی لره پر ولد د خدای ﷻ یا پر اتخاذ الولد هيڅ علم (كلمه د من لپاره د استغراق نفي ده، يعني دا خبره د دوی د جهل مفرط او د توهم باطل له سببه ده)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نه ددوی پلرو لره علم پرسته بلکي تولـه ابـاء اجداد ددوی هم جاهلان مطلق وه او
دا خبره یو د بل له تقلید څخه په دوی کي جاري وه.

كَبُرَتْ كَلِمَةً

پوه سه: چي په (كبرت) كي ضمير مبهم دی او كلمة تمییز دی لپاره د بیان د
هغه ضمير مبهم كقولهم ربه رجلاً.

سوال: نحات خو وايي چي (الكلمة لفظ موضوع لمعنى مفرد) كما في
الكافية او اتخذ الله ولداً خو جمله او كلام تام دی؟

ځواب: كلمه په اصطلاح كي د نحاتو په معنى مذكوره ده. واما په لغت كي كلام
تام ته هم وايي كما ورد في القرآن كلمة الله هي العليا، يعني لا اله الا الله چي كلام تام
دی. بلكي قصيدې ته هم وايي كما يقولون هذه كلمة امرء القيس اى قصيدته.

پوه سه: چي نسبت د ولد و خدای ﷻ ته كه نر وي او كه ښځه كمامر من قبل
ډېر شنائع په بر كي لري من التشبيه لان الولد يشابه الوالد. والتشريك واحتياجه
تعالى الى ولد چي ده ده كومک سي او ده ده قائمقام سي په موت د والد وكل ذالک
محال على الله ﷻ.

تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ ۚ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ۝

راوځي له خولو څخه ددوی (دا صفت د كلمة دی) نه وايي دوی دا خبر مگر دروغ
پر خدای ﷻ.

پوه سه: چي ابن مردويه رحمه الله له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت كړی دی چي سره جمع
سوه عتبه و شيبه چي دواړه زامن وه د ربيعه او ابو جهل بن هشام، او نضر بن الحارث او
عاص بن الواهل او اسود بن المطلب او ابو البختري نور كسان هم ورسره وه، او پر
خلاف د عليه الصلوة والسلام او د قرآن يې تړون سره وكړی او عليه الصلوة والسلام
چي خبر سو ډېر غمجن سو پر دې اتفاق د قوم ده ده پر خلاف، نو دا آيت نازل سو.

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَىٰ آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا ۝

شايد چي ته ځان وژني يعني لـه ډېره غمه څخه پر اثـارو د كفارو يعني پر
علاماتو د انكار ددوی ستا له دين څخه چي په دې تړون كي ددوی تا ته ورسېدې.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي ذوی ایمان نه راوړي په دغه قرآن سره ان شرطي له جزاء څخه مستغني دي په ماقبل سره (اسفا) مفعول له باخع نفسک، او یا حال دی ای متاسفا علیهم لشدة حرصک علی ایمانهم، والاسف شدة الحزن والغضب.

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۝٧

موږ ګرځولي دي هغه شیان چي پر مځکه دي، روح المعاني وایي چي له کلمې څخه د ما غیر ذوی العقول عموما مراد دي ای سواء کانت حیوانا او نباتا او معدنا، نبانسته دی د مځکي لپاره وهو زینة لاهلها لان زینة کل شئ کالارض ههنا زینة لاهلها.

سوال: په ما علی الارض کي خو له من غیر ذوی العقول څخه نو حیوانان موزر شیان هم شته لکه لړمان، ماران، لیوبان، پړانګان او په نباتاتو کي زهري شیان لکه مره غوني، ځوزان، کروړي الی غیر ذالک هم شته، نو هغه څرنګه زینت د مځکي کېدای سي؟

ځواب: روح المعاني او مظهري وایي چي دا شیان چي زینت د مځکي دي په اعتبار ددې چي پر وجود د صانع او پر صفات کامله وو دده دلالت کوي، سعدي شیرازي وایي:

برګ درختان سبز درنظر هوشیار .... هر ورقی دفتریست معرفت کردګار

او ابن عباس رضي الله عنهما وایي چي مراد د ما علی الارض څخه یوازي رجال دي او بعض وایي چي مراد ځني علماء او صلحاء دي.

درویش وایي: چي دا دوې ارادې مبني پر دې دي چي بعض محققین د نحاتو وایي چي من د ذوی العقول لپاره دی، کلمه د ما عامه ده. او حسین کاشفي رحمه الله وایي: محققان بر انند که ما علی الارض بمعنی من است ومراد انبیاء یا علماء یا حفظه قرآن است که زینت زمین ایشان اند، بیت:

روی زمین بطلعت ایشان منور است ... چون آسمان بزهره وخورشید ومشتری

وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ۝٨

موږ ګرځوو هغه تو له شیان چي پر مځکه وه یعني عند تناهي عمر الدنیا، چي پر مځکه دي خاوري لانبات فیها ولا مطر، کاشفي رح وایي یعني اخیرا این همه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عمارتها را خراب خواهم کرد پس دل بران تنهید وزینت ناپاید از آن نشوید انتهی

جهان از رنگ و بو سازد اسیرت ...... ولی نزدیک ارباب بصیرت

نه رنگ دل کشش را اعتباریست ..... نه بوی دل فریبش را مداریست

حکایت: د هارون الرشيد خليفة المسلمين يو زوی ؤ په عمر د شپاړسو کالو زيب وزينت شاهي ته يې شا کړه او تر قباى شاهي يې يوه ګدړی مختاره کړه او د خدای ﷻ عبادت، صوم او شبخيزي يې مختاره کړه او په صادق زړه يې دنيا ومافيها ته الوداع وويل، نو له دې کبله چې په حديث قدسي کې راغلي دي (من تقرب الي شبرًا تقربت اليه زراعًا، ومن تقرب الي زراعًا تقربت اليه باعًا. الى اخر الحديث) د خدای ﷻ په دربار کې مقبول او د خاصو بندګانو څخه وګرځېدی. يوه ورځ د هارون دغه زوی تېرېدی د هارون الرشيد سره وزيران ناست وه، هغو هارون ته وويل (لقد فضح هذا الولد امير المؤمنين بين الملوک بهذه الهيئة) رسوا کړی امير المؤمنين دغه زوی په منځ کې د نړی د بادشاهانو په دا خپل هيئة سره يعني چې ګدړی يې اغوستې ده، نو هارون الرشيد خپل زوی راوغوښتی او ورته وه يې ويل (يا بني لقد فضحتني بحالک) ده ځواب ورنه کړی، شا وخوا يې وکتل يو مرغه پر دېوال ناست ؤ، ده ورته وويل ايها الطائر بحق خالقک راسه زما پر لاس کښېنه، مرغه راغلی دده پر لاس کښېنستی، بيا يې ورته وويل بيرته ولاړ سه، مرغه بيرته ولاړی، بيا يې ورته وويل د امير المؤمنين پر لاس کښېنه، مرغه نه ورغلی، نو زوی و هارون ته وويل چې زه دې رسوا کړم په منځ کې د اولياء الله. زوی يې ورته وويل چې ته په ما شرمېږې ما هم عزم کړی دی چې له تا څخه ځان لېرې کړم، زوی يې ورغلی کور ته يو قرآن شريف يوه د هارون ګتمی يې واخسته بصرې ته ولاړی، او په هفته کې يوه ورځ د شنبې يې مزدوري د ختو د يو سړي سره کوله. او يو درهم او يو دانق يې مزدوري غوښتل په هغه به يې د هفتې د ډوډی ګذاره کوله، او هغه سړي د ختو او د ېرو دېوال پورته کاوه. خير يوه شنبه او بله شنبه به يې د دغه سړي دېوال پورته کاوه او په يوه ورځ يې د پورې هفتې دېوال پوره کاوه، هغه سړی په دې پوه سو چې دا مزدور له اولياء څخه د خدای ﷻ دی او غيبي کومک ورسره کېږي، خير څو عمر وروسته هر څو مياشتي چې وې يوه ورځ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د شپې په ورځ کار ته نه ورغلی، صاحب کار پسي ګرځېدی اخیر یې په یو خرابه کې پیدا کړی چي مریض ؤ، نو دې مریض ماته داسي وویل)
یا صاحبي لا تغتر بتنعم...... فالعمر ینفد والنعیم یزول
واذا حملت الی القبور جنازۃ...... فاعلم بانک بعدها محمول

بیا یې ماته وصیت شروع کړی چي غسل به راکړې او دا زما کالي او چینه را کفن کړه، ما ورته وویل یا حبیبي کفن به د نوي ټوکر درکړم، ده راته وویل الحي احوج الی الجدید من المیت یا اباعامر (چي د صاحب کار نوم ؤ) الثیاب تبلي والاعمال تبقی، او بیا یې مصحف شریف او هغه ګوتمی راکړه ول دا به ورورې هارون الرشید ته، او ورته وه به وایه چي ستا غریب زوی وروسته تر سلامه وویل لاتدومن علی غفلتک، ابو عامر وایي چي ما دی وروسته تر غسل دفن کړی، او مصحف او خاتم مي را واخستل د هارون الرشید په دربار کي مي اجازه وغوښتل او مصحف او خاتم مي ورکړه، او دا ټوله قصه مي ورته وکړه، هارون وژړل او زما څخه یې پوښتنه وکړه چي زما په زوی تا څه کار کاوه، ابو عامر وای ما ورته وویل چي دېوال او د خټو کار مي په کاوه، هارون راته وویل چي تا په ده د خټو کار کاوه وله اتصال برسول اللهﷺ (یعني په نسب کي بالوسائط) ما ورته وویل چي ما خو نه پېژندی. بیا هارون راته وویل چي تا په خپل لاس غسل ورکړی؟ ما ورته وویل نعم، ابو عامر وایي چي هارون الرشید زما لاسونه رامچ کړه او پر څیګر یې کېښول، او بیا هارون زما سره راغلی او د خپل زوی زیارت یې وکړی او پر قبر یې اوښکي توی کړې، ابو عامر وای چي څو زمانه وروسته ما د هارون الرشید زوی په خوب ولیدی چي پر یو ښائسته لوی کټ بالندي ناست ؤ په یوه لویه خېمه کي، ما پوښتنه د حال څني وکړه، ده راته وویل صرت الی رب راض واعطاني ما لاعین رئت ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر... قطعه:

نګه دار فرصت که عالم دمی است..... دمی پیش دانا به از عالمیست
برفتند وهرکس درودانکه کشت..... نماند بجز نام نیکو وزشت
دل اندر دلارام دنیا مبند... که ننشست باکس که دل برنکند

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا

آیا ته ګمان کوې چي اصحاب کهف (کهف) فراخه غار ته وايي او که فراخه نه وي هغه ته غار وايي (د پښتو او عربي مشترک لفظ دی)

پوه سه: چي کلمه د ام منقطعه په معنی د بل آه د بل لپاره د انتقال ده، او همزه لپاره د استفهام دی او مخاطب عليه الصلوة والسلام دی (واختلفوا في الرقيم) روح المعاني وايي چي د دوی د سپي نوم دی کما روی عن انس ﷺ والشعبي وفي رواية عن ابن جبير ﷺ، او روح البيان وايي چي نوم د سپي دی په رومي ژبه او دا يې دليل راوړی دی چي صاحب بن عباد چي يو عارف اللغات شخصيت ؤ وايي چي زه متردد وم په معنی کي د رقيم، تبارک او د متاع.

درويش وايي: چي صاحب بن عباد په اصل لغوي معنی کي متردد ؤ نه په معنی مراده کي ولي چي په معنی مراد خو هر عالم پوهيږي فافهم.

نو دی ګرځېدی په قبائلو کي د عربو چي دوی دا درې لفظه په څه شي کي استعمالوي، يو ورځ يې له يوې ښځي څخه واورېدل چي له زوی څخه يې پوښتنه وکړه اين المتاع نو کوچني زوی ځواب ورکړی جاء الرقيم واخذ المتاع وتبارک الجبل درې سره لفظه پر يوه ځای صاحب پيدا کړه، نو دی پوه سو چي رقيم سپی دی او د متاع معنی خميره ده او د تبارک معنی لوړ ختل ده، په قاموس کي وايي چي رقيم پر وزن د امير دی قرية اصحاب الكهف او جبلهم او كلبهم او الوادي او الصحراء او لوح، رصاصي او حجري چي په دې لوح کي نومان د اصحاب کهف او نسب د دوی او دين د دوی او چي له چا څخه تښتېدلي او ولي تښتېدلي وه او په دروازه کي د کهف يې ايښي وه، نو پر دې تقدير رقيم فعيل په معنی د مفعول دی ای المرقوم او روح د دې لوح په باره کي مختلف اقوال راوړي دي (١) من حجارة (٢) من رصاص (٣) من ذهب والمشهور هو الاول والثاني والله اعلم.

فائده: روح البيان وايي چي مخاطب په (ام حسبت) سره خو عليه الصلوة والسلام دی، والمراد انكار حسبان امته آه.

درويش وايي: چي د دې مطلب دا دی چي همزه د ام چي په معنی د بل دی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کما همزه يې لپاره د انکار دی د دې حسبان، نو غرض د روح البیان دا دی چې دا حسبان د علیه الصلوة والسلام له شانه څخه لیري دی. نو ځکه مراد انکار د امت دی له دا سې حسبان څخه. او روح المعاني وايي چې دا خطاب دی وسید المخاطبین ﷺ ته، والمقصود غیره کما ذهب الیه غیر واحد من العلماء آه. او مظهري وايي چې دا استفهام لپاره د تقریر دی ای اعلمت یعني ته خبر يې. وروسته يې ویلي دي چې بعض وايي چې دا استفهام لپاره د انکار دی یعني لیس اصحاب الکهف چې په لسګونو کلو خدای ﷻ ژوندي ساتلي وه په کهف کې کما سیأتي ان شاء الله تعالی. لیس اعجب آیاتنا، ولي خلق د اسمانو سره د مافیها من الشمس والقمر والنجوم او خلق د مځکې مع ما فیها من خزائن الذهب والفضة والجواهرات الثمینة وما علیها من الاجناس لکه حیوانات، نباتات، معدن په غرو کې د مځکې والانواع لکه انواع د حیوان من الانسان والحمار وغیرهما، وانواع النباتات من النخل والعنب وغیرهما، وانواع المعدن في الجبال من الجواهرات وغیرها چې حساب يې څوک نسي کولای هغه تر اصحاب کهف عجب دی.

فائده: عجبًا مصدر دی حمل يې یا مبالغة دی یا په حذف د مضاف ای ذات عجب یا مصدر په معنی د معجبًا وفي الآخیر بحث فافهم.

إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ

یعني ذکر کړه هغه وخت چې پناه وروړه یعني ځای د اوسېدو يې وګرځاوه ځوانانو کهف. بغوي وايي چې د دې غار نوم جیرم دی او د غره نوم يې ینجلوس دی.

فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ⁽¹⁰⁾

نو دوی وویل اې زموږ خدایه موږ ته راکړې له خپلې خوا څخه رحمت یعني الهدایة في الدین والمغفرة من الذنوب والرزق والامن من العدو. او اراسته کړې موږ لره د دې کاره چې موږ په مخه اخستی دی. یعني الایمان ومفارقة الاقارب وعداوة الکفار، رشدًا، راه راست. بغوي رحمه الله وايي چې په سبب کې د تللو د دغه ځوانانو وکهف ته اختلاف دی، محمد بن اسحاق رحمه الله وايي چې اهل انجیل یعني نصارى مرجوا یعني د دین چارې ګډوډې کړې او ګناهونه تر حد ډېر سوه، او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بادشاهان یو په بل پسي وه طغیان مائل کېدل حتی عبدوا الاصنام یعني بت پرستي یې شروع کړه او د بتانو پر نامه به یې ذبح کول، او لږ کسان پر دین عیسوي پاته وه متمسکین بعبادة الله ﷻ، اخیر بادشاه چي دا بت پرستي کوله ملک الروم ؤ چي نوم یې دیقانوس ؤ چي دې بادشاه داسي ظلم شروع کړی چي علاوه تر بت پرستۍ یې هغه کسان قتل کول چي له بت پرستۍ څخه به مخالف وه، او دقیانوس به قریو او ښارو کي د روم ګرځېدی، هري قریې یا ښارته چي به ورغلی هیڅوک یې نه پرېښوول چي عبادت د بتانو یې نه وای کړی یا بې وژی، حتی چي دقیانوس و ښارته د اصحاب کهف چي افسوس یې نوم راغلی، نو پر مسلمانانو دده راتګ ډېر حیرت واقع کړی حتی چي اهل ایمان به یو ځای او بل ځای پټېدل او هره خوا ته تښتېدل، دقیانوس چي افسوس ته راغلی امر یې وکړی چي په مؤمنانو پسي ددوی په کورو کي او هر ځای ګرځئ او ما ته یې راولئ، چي څوک به یې راوستی دقیانوس به هغه ته اختیار ورکړی چي قتل دي کړم که بت پرستي کوې، نو د چا چي به ژوند خوښ ؤ هغه به فورًا بت پرستي شروع کړه او چا چي به منع وکړه چي عبادت د غیر الله وکړي هغه به یې فورًا قتل کړی، نو هغه چي ایمان به یې مضبوط او محکم ؤ هغو به ځانونه عذاب او قتل ته وسپارل حتی چي دقیانوس به قتل کړه، او د هغو غوښې بې ټکړې ټکړې کولې د ښار پر شاوخوا او پر هره دروازه د ښار بې ځړولې حتی چي دا فتنه مخ پر لوېدلو سوه، اهل ایمان ته بیله لمونځو، روژو، خیراتو، دعاګانو او تضرع و خدای ﷻ ته بل څه نه سوه پاته، یو څو کسان مؤمنان چي د ښار د اشرافو او وزیرانو زامن وه او دا اته کسه وه، هغو به ژړل او خدای ﷻ ته بې زاری کولې او دوی به داسي ویل (ربنا رب السموات والارض لن ندعوا من دونه الٰها لقد قلنا اذًا شططًا (موږ عبادت نه کوو غیر له تا، که موږ عبادت د غیر الله وکړو (شططًا) قول غلط او فعل غلط مو وکړی) اکشف عن عبادک المؤمنین هذه الفتنة وارفع عنهم البلاء حتی چي به علانیه ستا عبادت وکړي، نو دوی په دغه زاریو او لمونځو بخت وه د دقیانوس عسکر ورته راغله او دوی په حال کي د سجدې وه او ژړل یې او تضرع یې د خدای ﷻ ته کوله، عسکرو ورته وویل ولي د ملک دقیانوس امر نه ورئ یعني عبادة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الاصنام، درولاړسي چي دقيانوس ته موبوزو. او دې عسكرو داسې رپورټ دقيانوس ته وركړى چي ته خلك په عبادت د بتانو امر كوې او دغه ځوانان چي ستاد وزيرانو وغيرهم من الاشراف زامن دي په تا پسخند وهي او ستا له امر څخه عصيان كوي. دقيانوس جبار چي دا واورېدل امر يې وكړى چي را حاضر يې كړئ دوى چي يې حاضر كړه تر ستر ګو يې او بنكې تو يدلې مخان يې په خاورو ككړ وه، دقيانوس ورته وويل چي تاسي څه شي منع كړي ياست چي زموږ د خدايانو عبادت وكړئ. تاسي ځانونه خوانين او شرفاء ددې ښار بولئ. يا زموږ د خدايانو عبادت وكړئ يا به مو قتل كوم، نو مكسلمينا ورته وويل چي ددوى مشر ؤ چي موږ خداى لرو چي اسمانونه يې له عظمت څخه ډك دي. موږ عبادت نه كوو له غيره د هغه خداى ﷻ ابدًا له الحمد والتكبير والتسبيح من انفسنا خالص اياه نعبد واياه نسئل الخير والنجات. واما الطواغيت (يعني بتان) موږ يې عبادت نه كوو ابدًا، او ټولو ملګرو د مكسلمينا هم دا خبره و دقيانوس ته وكړه. او په پاى كي يې ورته وويل هر څه چي راكوې وه يې كړه.

دا خبري چي دوى و دقيانوس ته وكړې هغه وويل چي ددوى څخه هغه سرداري كالي وكاږئ. ولي دوى خو د وزيرانو زامن وه، نو د مسكينانو كالي يې په واغوستل او ورته وه يې ويل چي تاسي ودرېږئ چي زه فارغه سم ستاسي وړ عذاب به دركړم او دا يې هم ورته وويل چي زما مانع له تعجيل څخه د عقوبت ستاسي دادى چي تاسي ځوانان ياست كم سنه ياست خپل په ښه او بد نه پوهېږئ، او زما دا فكر دى چي تاسي ته مهلت دركړم تا چي تاسي د ځانو سره فكر ووهئ او زما ولاري ته به رجوع وكړئ، نو يې له درباره وه ايستل، او دقيانوس بل ښار يا قريې ته ولاړى د ځيني كارو لپاره، نو اصحاب كهف تلل د دقيانوس غنيمت وګڼل او د مخه تر بير ته راتلو دده يې مشوره پر دې سره وكړه چي هر يو دي د پلار له كوره يو اندازه مبلغ را واخلي يو څه دي خيرات كړي او نور دي د خرڅ لپاره وساتي، نو ولاړ به سو هغه كهف ته چي نژدې و ښار ته دى په غره كي د بيبحلوس هورې به پټ سو، او د خداى ﷻ عبادت به كوو حتى چي دقيانوس راسي ورېسو دده په حضور كي به د توحيد الهي وظيفه ادا كړو هر څه چي راكول را او دې كړي،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کعب احبار وايي چي دوی چي غار ته تله يو سپی په لار کي په پسې سو. دوی به چغه کړی او ډبري به يې پسې وغورځولې خو چي دوی به راهي سوه سپی به بيرته پسې روان سو. څو واره يې دغسي وکړه، خدای ﷻ په قدرت تامه سره سپی پر خبرو راوستی او داسي يې ورته وويل چي خلګو تاسي زما څخه څه غواړئ زما له خوا مه بيريږئ فاني احب احباء الله، تاسي به بيده سئ زه به مو پهره داريم. او ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي دوی د شپې له دقيانوس څخه وتښتېدل د غره و خوا ته، دوی اصلاً اووه (۷) کسه وه په لار کي يو شانه هم ورسره ملګری سو او د شانه سره سپی ؤ آه، فخرجوا من البلد الی الکهف ثمانية نفراً او يو سپی ؤ، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي دوی چي په غار ننوتل کار يې لمونځ، روژې، تکبير تسبيح او تحميد ؤ، ابتغاء لوجه الله ﷻ. او د خرڅ روپی يې يوه نفر ته ددوی ورکړې چي نوم يې تمليخا ؤ چي هغه به ښار ته ولاړی په پټه، او تمليخا تر ټولو هم ښائسته ؤ او هم دلاوره، او دوی ته به يې ډوډی، وغيره او په مشکوله کي او به ورته راوړې چي ښار ته ورتلی سو خپل هغه ښائسته کالي چي د پلار له کوره يې راخستي وه وکښل او زړې جامې د فقيرانو يې واغوستلې چي په داسي کالو کي به مسکينانو او فقيرانو فقر او سوال کاوه، خير ډوډی، وغيره به يې راټيول او به يې هم راواخستلې رفقاؤ ته به راغلی، او په عين حال کي به يې احوال پرسي کوله چي خلک څه وايي زموږ په باره کي فلبثوا في ذالک ما لبثوا. وروسته دقيانوس جبار ښار ته راورسېدی، نو اشراف او وزيران د ښاريې را جمع کړه چي ذبح کړي خوراکي حيوانات د بتانو پر نامه هغو هم داغسي وکړه، نو پټ مؤمنان ډېر په بېړه کي واقع سوه او په دغه ورځ تمليخا په ښار کي دی ډوډی، وغيره راتسي. ددې خوا چي تمليخا ملګرو ته ورسېدی ژړل يې او طعام يې هم لږ راخستی ؤ، او ملګرو ته يې خبر ورکړی چي جبار دقيانوس ښار ته راورسېدی، او زموږ تلاش هم جاري ؤ، او له عظماؤ څخه د ښاريې زموږ پوښتنه کول چي هغه ځوانان چي مايه قتل ځنډولی ؤ څه سول، نو له اصحاب کهف په لويه بېړه مبتلا سوه او پر سجده پرېوتل، يدعون الی الله ويفزعون او له دې فتنې څخه يې پناه غوښته، نو تمليخا ورته وويل اې ورونو پورته کړي سرونه او ډوډی، وخورئ او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

توکل پر خدای ﷻ وکړي هر څه چې واقع کېږي په اراده د خدای ﷻ دي، نو دوی سرونه خوراپورته کړه او تر ستر ګو يې اوښکي توېدلې، او څه ډوډی چې تمليخا راوړې وه هغه يې هم وخوړل. او دا وخت غروب الشمس نږدې ؤ بيا سره کېښېنستل يو ګړی يې خبري سره وکړې بيا يې اتفاق پر دې سو چې يو ګړی به بيده سو، خير داسي بيده سوه چې خدای ﷻ يې پر غوږو مهر ولګاوه، و کلبهم باسط ذراعيه، د کهف په دروازه کي سپی هم بيده سو. نو دوی ته درې سوه کاله خوب ورپه برخه کړی رب ﷻ، وهم مؤمنون موقنون او هغه د خرڅ روپۍ يې و سرو ته پرتې وې، خير دوی دې بيده وي، سهار دقيانوس د دوی پوښتنه وکړه چې هغه ځوانان چېري دي خو نه يې کړه پيدا. نو دقيانوس و ځيني وزيرانو ته وويل چې په حال کي د دې فتنيه فکرجن يم شايد دوی به له دې سببه ځانونه پټ کړي وي چې دقيانوس مو وژني، دا د دوی جهل دی زه خو دوی ناحقه نه وژنم که دوی توبه د خپل جهالت څخه کښلې وي او زما د خدايانو عبادت ته تسليم سوي وي، نو زه يې نه وژنم، د ښار مشرانو دقيانوس ته وويل چې ته بايد رحم ونه کړې پر داسي خلکو چې فاجران وه سرکښه وه يعني ستا امر يې نه ومانه او تا اجل او مهلت دوی ته ورکړی، نو که دوی توبه کښلې وای نو خو راغلي به وای اظهار د توبې به يې درته کړی وای او ستا د خدايانو په عبادت به يې پيل کړی وای، نو چې نه راغله نو معلومه سوه چې عاصيان دي ستا له امر څخه. دقيانوس ته ډېر درد ورغلی دستي يې د هغو پلرونه راوغوښتل چې وزيران وغيره وه، پوښتنه يې ځني وکړه چې زامن مو چېري دي؟ الذين عصوا امري چابک يې حال راته ووايا ست کنه قتل کوم مو، هغو ورته وويل چې مو‌ږ خو ستا عصيان نه دی کړی، ته ولې موږ وژنې په ګناه د فاسقانو سرکښانو يعني خپل زامن يې ښوول او دوی زموږ له کورو څخه روپۍ وړي دي په بازارو کي د ښاريې مصرف کړي دي، او بيا په کهف کي د بيجلوس د غره پټ سوي دي، نو دقيانوس دوی له قتل څخه معاف کړه، دقيانوس ته چې دا معلومات ورکړل سو امر يې وکړی چې د کهف خوله په خښتو او ډبرو پسي بنده کړئ تا چې په غار کي د ځان سزا غوره کړي د لوږې او تندې مړه سي او دا غار د دوی لپاره قبر سي، دقيانوس په خپله ورسره ؤ دده دا خيال ؤ چې دوی ويښ دي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او زما خبري اوري. نو توبه به وکاږي او دوی خدای ﷻ وفات کړي وه يعني وفات د خوب يعني نه اجل مسمی په وفات سره او سپي يې هم په دروازه کې په هغه خوب بيده ؤ. د دقيانوس کاريګران وګمارل د غار خوله يې تپه پسې وتړل.

سوال: دقيانوس چي دوی وليدل او وپېژنې يې هم په خيال ورغله نو ولي يې دوی نه وژل؟

ځواب: ظاهرًا خو دقيانوس عذاب د لوږي او تندي ودوی ته ورکاوه لکن په باطن کي قدرت د خدای ﷻ کار فرما ؤ چي د دغه اصحاب کهف علامه او دليل د بعث بعد الموت وګرځوي د وروسته امتو لپاره وان يبين لهم، ان الساعة لاريب فيها وان الله يبعث من في القبور كما سيئاتي ذالک مفصلاً في قصتهم ان شاء الله تعالی، محمد بن اسحاق رح وايي چي دوه کسه له اقرباؤ څخه د دقيانوس مؤمنان و، چي ايمان يې له دقيانوس څخه پټ ساتی يو يندروس نومېدی او بل رياش نومېدی مشوره يې سره وکړه چي د دې فتيه نومان او د دوی صورت حال په يوه تختته کي د ميسو نوشته کړي په يو کوچني صندوق کي به يې کېښېږدي او تابوت صندوق به په هغه دېوال کي چي دقيانوس د دوی وکهف ته وهلی پټ کړو، وقالا لعل الله ان يظهر علی هؤلاء الفتية قومًا مؤمنين قبل يوم القيامة فيعلم من فتح هذا الكتاب خبر هؤلاء الفتية، نو هغو دوو کسانو داغسي وکړه، خير دقيانوس چي تر څو چي ژوندی ؤ وروسته دی او قوم دده ټوله مړه سوه، نور باچهان يو په بله پسې راغله.

پوښتنه: ولي يو باچا دغه دېوال د دقيانوس نه کړی ړنګ چي د داخل الكهف د خلکو حال ورته معلوم سوی وای؟

ځواب: د نورو باچهانو خو دا خيال ؤ داخل الكهف نفر به له وخته مړه وي او هډونه به يې خاوري سوي وي، نو يې څه کول چي لڅول يې دوی څه خبر وه چي داخل الكهف نفر به روغ رمټ په خوب بيده وي، والله اعلم بحقيقة الحال.

محمد بن اسحاق وايي چي اخيري باچا د دغو ښارو يو صالح باچا ؤ چي بيدوسيس يې باله. نو دده باچاهي چي اته شپېته (۶۸) کاله ته ورسېدله په رعيتو کي مختلف حزبونه پيدا سوه، د بعضو ايمان پر خدای او پر وحدت د خدای ﷻ ؤ او دا يې وعده وه چي بعث بعد الموت اى البعث الجسماني حق دی او بعضو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

احزابو د دې تکذیب کاوه یعنې بعث بعد الموت نسته. دا د دوی اختلاف پر ملک صالح ډیر بد تاثیر وکړی، نو تضرع یې و خدای ﷻ ته وکړه چې ته په خپل قدرت سره دا اختلاف دفع کړې او همیشه به یې ژړل او ډیر محزون به وُ په دې چې اهل باطل چې منکران وه له بعث بعد الموت څخه ورځ په ورځ ډیریدل او اهل حق مغلوبه کیدل اهل باطل به ویل چې حشر د ابدانو نسته. کیف یحی العظام وهي رمیم، حتی چې بیدوسیس به بعضې خلکو ته چې ده به خیال د اهل خیر او اهل حق ورته کاوه سرې ورواستاوه هغو به هم ورته ویل چې حشر الاجسام غلطه خبره ده انی یحی هذه الله بعد موتها حتی چې قریب دا وه چې اهل باطل یک لخته پر قدرت راسي او اهل حق به په زاویه د هجران پاته سي او دین د عیسی علیه السلام او د حوارینو دده به له منځه ولاړ سي، نو ملک صالح بیدوسیس په خونه ننوتی او دروازه یې په ځان پسې وتړل او شاهي لباس یې وکښی او ځیږه کالي یې واغوستل او لاندې یې ایرې واچولې او شپه و ورځ یې جد وجهد او تضرع کول او خدای ﷻ ته به یې ژړل او دا به یې ویل چې خدایه تا ته ښکاره دي زیاتوالی د اهل باطل او مغلوبیت د اهل الحق ته یو داسې دلیل او کرامت ښکاره کړې چې اهل باطل په دې پوه سي او یقین یې سي چې موږ پر باطل یو..... بیت:

هر کجا اشک روان رحمت شود....... هر کجا آبر روان سبزه شود
چون فرود آید بلا بی دافعی....... جز تضرع نیست دیگر کاشفی

نو رحمان رحیم خدای ﷻ چې هلاک د خپلو بندګانو یې نه غوښتی او د ملک صالح دعاء و عوج ته د قبول ورسیدل. نو اراده یې وکړه چې فتیه د اهل کهف دوی راوباسي چې درې سوه (۳۰۰) کاله څه بالا یې دوی په کهف کې ژوندي ساتلي وه او د دوی شان یې ورته معلوم کړی او حجت او دلیل یې وګرځوی پر اهل باطل باندې. یعنې ان الساعة آتیة لاریب فیها. او د صالح بیدوسیس خواست قبول سو ویتم نعمته علیه، نو د یوه سړي د اهل بلد چې مواشي یې درلوده په زړه کې یې دا وروا چول چې دا قدیم دېوال ونړوي او د پسو لپاره یو ګاش ځنې جوړ کړي، نو دوه کسه یې مزدوران کړه ډیري یې له دېوال څخه را کښلې او ګاش یې لاندې په جوړاوه حتی چې اخیري ډبره چې د کهف پر خوله پرته وه را وکښل د اصحاب کهف

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رعب پر واقع سو كما سيأتي في القرآن او وتښتېدل. او بيا رب ذو القوة المتين محي الموتى اصحاب كهف د ممتد خوبه څخه بيدار کړه او د كهف په منځ کي سره كښېنستل په خوشاله زړه مخان يي وه طبعيت يي ډېر طيب ؤ. يو و بل ته يې السلام عليكم وويل ددوى په خيال دا وه چي يو وه شپه موږ بيده ؤ، نه يې په مخانو او نه يې د كالو په رنګو کي ناولده شی معلومېدی پر هغه ډول وه لکه دوی چي بيدېدله. او ددوى په زړو کي اوس هم دا خيال ؤ چي جبار دقيانوس به زموږ په طلب کي وي، نو دوى تمليخا ته چي دوى ته به يې له ښاره ډوډۍ راوړله وويل چي ته چي پرون ماښين د ډوډۍ لپاره ښار ته تللی وې تا څه واورېدل له خلګو څخه چي زموږ په باره کي جبار دقيانوس ته چا څه راپور ورکړی ؤ او که نه. ددوی دا خيال ؤ چي موږ لکه پخوا چي به بيدېدلو هغومره بيده سوي يو. لکن چونکه بدنونه لږ دړانه په خيال ورغله، نو يې دا خيال سو چي تر پخوا به ډېر بيده سوي يو څکه يې يو له بله پوښتنه کول کم لبثتم كما سيأتي في القرآن، تمليخا ورته وويل چي هنوز د افسوس په ښار کي جبار دقيانوس راپسي ګرځي چي نن يا سبا به مو پيدا کړي يا به مو قتل کړي يا به ددوی بتانو ته سجدې کوو فما شاء الله تعالى بعد ذالک فعل. دوى ته مكسلمينا وويل اې ورونو انكم ملاقوا الله فلا تكفروا بعد ايمانكم اذا دعاكم عدو الله.

سوال: هغه پسو والا يا شپانه ولي ددوى حال په ښار کي نه کړی خپور؟

ځواب: شپانه ددوى د رعب په سبب کورته په حال کي د بېهوشۍ او کويا ورسېدی؟

سوال: اصحاب كهف دا ډېر نه وېلېدي چي خطيره څني جوړ پډل؟

ځواب: دوى خو بيده وه چي دا ډېوال دقيانوس د كهف و خولي ته بنا کړی دوى هيڅ نه دي په خبر سوي، خير وروسته دوى تمليخا ته وويل چي پېسې واخله ښار ته ولاړ سه يو خو پټ معلومات کوه چي زموږ په باره کي دقيانوس څه طرز عمل په مخه اخستي دی او فهم ؤ فکر کوه چي څوک درونه پوهېږي او بل ډوډۍ زياته راوړه تر بېګاه چي دي راوړه چي نن موږ ډېر وږي يو "قدرت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الهي په درې سوه كاله څه بالا كې وړې نه كړه اوس اوس چې راويښ سوه لوږه يې محسوسه كړه" تمليخا هم د پخوا پر ډول خپل د پلار د كور ښه لباس يې وكېښى او د فقر لباس يې واغوستى او د ډوډۍ روپۍ چې د دقيانوس سكه باندې وه راواخستلې. تمليخا چې تر كهف راووتى د كهف پر شا وخوا يې ډېرې وليدلې ورته حيران سو چې دا ډېرې د كومې خوا راوړل سوي دي خير باك يې نه په وكړى حتى چې د ښار دروازې ته ورغلى په ډېره بېړه كې ؤ چې څوك را خبر نه سي چې د اصحاب نفر دى.

تنبيه: دوى په دې نه وه خبر چې دقيانوس او قوم دده درې سوه كاله كېږي چې خداى ﷻ هلاک كړي دي. خير تمليخا چې د ښار دروازې ته ورغلى پر دروازه باندې يې بيرغ د اهل ايمان وليدى ده چې دا وليدل تعجب يې وكړى چې پر دې دروازه خو پرون د جبار دقيانوس بيرغ رپېدى ودې بيرغ ته يې د سترګو تر كونج كتله او يمينًا او شمالاً يې كتل د ښار اوضاع بل ډول په خيال ورغله. خير دا دروازه يې پرېښول بلې دروازې ته ورغلى پر هغه دروازه هم د اهل ايمان بيرغ ؤ. نو په خيال كې ورغله چې دا هغه ښار نه دى چې تا پرون ورځ ليدلى ؤ او د ښار خلګو ته يې كتل يو يې هم نه پېژندى، او د ځان سره يې ويل ليت شعري ما هذا پرون ورځ خو دا بيرغ د مؤمنانو خوښ ؤ لكن پټ يې ساتى ننه ورځ ښكاره ځلېږي؟! ايا به يې د ځان سره وويل چې بېهوشه يې بيرته به يې وويل چې بېهوشي نو كومه ده. خير پتو يې پر سر واچاوه په ښارو كې ګرځېدى، په ښار كې يې له ځينو خلګو څخه واورېدل چې زما دې قسم وي په رب د عيسى بن مريم نوره يې په زړه كې بيره پيدا سوه "ورأى انه حيران" يعني په څه نه پوهېږي نو د ښار يوه ديواله ته ودرېدى او داسې يې له ځانه سره وويل چې پرون خو پر مخ د مځكې داسې څوك نه ؤ چې د عيسى عليه السلام نوم دې اخستى واى. او ننن د هر سړي په خوله كې د عيسى عليه السلام نوم دى او بېرېږي هم نه. وروسته يې له يو ځوان څخه پوښتنه وكړه ما اسم هذه المدينة يا فتى قال اسمها افسوس، وروسته تمليخا يو دكان ته چې ډوډۍ وغيره يې خرڅول ودرېدى چې ډوډۍ رانسي او هغه روپۍ يې راوكښلې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چې ددوه سره وې. نو دکاندار ته يې ورکړې چې ماته دد غو روپو په بدل کې څه ورکړه
راکړه. دکاندار چې روپۍ واخستلې چې وه يې کتلې د دقيانوس نوم پرې نوشته و
نو دکاندار په تعجب کې سو چې او بل دکاندار ته يې وروغ کړه چې ته راسه دا
روپۍ وګوره بيا بل ته ئم وئم. نو دوی ټولو اتفاق وکړی چې دې سړي د ډېر وخت
پټه خزانه په مځکه کې پيدا کړې ده. نو تمليخا چې د دوی دا مشورې وليدلې چې
دوی په باره کې يې کوي، نو ډېر سخت وېرېدی او رېږدېدی او رنګ يې ژړ سو
ده ګمان دا و چې دوی په ما پوه سوه او زه يې وپېژندلم او اوس مې ملک
دقيانوس ته وروړلي او نور خلګ هم راغله له هغو څخه د مخ خلګو پوښتنه وکړه
چې دا سړی يعني تمليخا تاسي پېژنئ؟ هغو ورته وويل يا. نو تمليخا دکاندار ته
وويل چې زما څخه يې روپۍ واخستلې زما روپۍ بېرته راکړئ دوډۍ مو نه کوم.
هغو ورته وويل من انت يا فتی وما شانک والله لقد وجدت کنزاً من کنوز الاولين
وانت تريد ان تخفيه منا. نو زموږ سره ولاړ سه خزانه راوښيه تو مو هم شريک
يې. موږ ستا حال و چا ته نه وايو، او که داسي ونه کړې موږ دې بيايو سلطان د
وخت ته دې تسليمو، هغه به دې قتل کړي. تمليخا چې د دوی د باچا خبره
واورېدله د ځان سره يې وويل چې ته ځنې بېرېدې په هغه اخير الامر اخته سوې د
چې ويل دوی مې دقيانوس ته بيايي، نو خلګو ورته وويل چې اې ځوانه والله ستا
طاقت نسته چې ته دې زموږ څخه پټه وساتې پيدا کړې خزانه تمليخا حيراني
واخستی چې دوی ته څه ووايي او د وېره وېرېدی چې خبري يې هم نه کولې
خلګو دده دسمال واخستی په غاړه کې يې ورواچاوه او کشاوه يې په بازارو او
کڅو کې د ښار خلګ لوی او کوچني پر راټول وه او ده ته به يې کتل اخير خلګو
وويل چې دا ځوان ددې ښار سړی نه دی او نه هم چا تر اوسه پوري په ښار کې
ليدلی دی. تمليخا چې دا حالات وليدل د حيرت په دریاب کې غرق سو او ډېر د
هم بېرېدی، نو ساکت سو خبري يې نه کولې. د تمليخا خيال دا و چې زما پلار
چې د دقيانوس وزير و او زما ورونه او بعض قومان چې په دې ښار کې دي چې
هغه هم د دقيانوس د حکومت مشران ګرندي ما وويني او د دې خلګو څخه به مې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خلاص کړي په دې دوران کې چې دی حیران ؤ په انتظار د پلار او ورونو ؤ خلګو کش کړی چې راځئ چې و مدیرانو د ښار ته یې ورولو. هغه مدیران د ښار یو دوه کسان وه صالحان چې یو اریوس نومېدی او د بل نوم اشطیوس ؤ. چې تملیخا یې ورسوتی دده دا ګمان سو چې اوس مې نو دقیانوس ته بیایي ده یمیناً او شمالاً کتله او خلګو پر خندل لکه په لېوني پسې چې خلګ خاندي او تملیخا به ژړل او سر به یې د اسمان و خوا ته پورته کړی او داسې به یې ویل "اللهم اله السموات الاورض افرغ علي صبراً" ماته صبر راکړې او ماته دلاوري راکړې په مخ کې ددوی او زما تائید وکړې په مخ کې د جبار چې مراد یې دقیانوس ؤ او په زړه کې یې دا ارمان ؤ چې زه او ورونه سره جلا سوو "یالیتهم یعلمون بما لقیت ولو انهم یعلمون فیأتوني فنقوم جمیعًا بین یدي الجبار" ولې چې موږ اتفاق سره کړی ؤ چې موږ به نه سره جلا کېږو په ژوند او مرګ کې.

سوال: دده د زړه په تمنی نو څوک خبر ؤ چې ته یې ترجماني کوې؟

ځواب: زه درویش دده د زړه تمنی چې غیب ؤ نه کوم بلکې دا د زړه تمنی دده خودي ده ملګرو ته په وخت کې د اجتماع ددوی بیان کړې ده. اوس بیر ته د قصې پر لور: نو دی خلګو وروستی هغه دوو صالحانو مدیرانو ته چې د افسوس د ښار کاروایي د هغو په لاس کې وه، تملیخا ته چې دا معلومه سوه چې دقیانوس ته یې نه بو تلم په هوش کې راغلی او ژړا یې قطع سوه. نو اریوس او اشطیوس چې هغه روپۍ چې خلګو دده څخه نیولي وې او پر هغه د دقیانوس سکه وه وه یې کتلې و تملیخا ته یې وویل چې خزانه چېري ده چې تا پیدا کړې ده اې ځوانه؟ تملیخا ورته وویل چې خزانه مې نه ده پیدا کړې دا زما د پلار د کور روپۍ او سکه ددغه ښار د باچا ده ولکنې لا ادري ماشاني وما اقول لکم" یوه ددغو دوو مدیرانو وده ته وویل چې ته څوک یې؟ تملیخا ورته وویل له اهله څخه ددې ښار یم، هغو ورته وویل چې د پلار نوم دې څه دی، او څوک تا یا ستا پلار په دې ښار کې پېژني؟ ده خپل نوم وروښوو‌ی او خپل پلار یې هم ور یاد کړی، په ښار کې چې هر څو پوښتنه وکړل سوه چا نه دې پېژندلي او نه یې دده

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پلار پېژندي ولې چې درې سوه كاله تېر سوي وه، نو يوه د هغو دوو اميرانو ورته وويل انت رجل كذاب موږ ته صحيح خبره نه كوې، نو بيا تمليخا حيران سو چې زه څه ورته ووايم. نو سر يې كښته كړى او مخكې ته يې كتل بعضې حاضرانو د مجلس وويل چې دا سړى لېونى دى، او بعضې د موقع حاضرانو وويل چې لېونى نه دى ځان يې داغسې اچولى دى چې زموږ څخه ځان خلاص كړي، يوه امير ډېر په غضب او په ترش تندي ورته وويل چې موږ به په دې خبرو تا ته خوشې كړو، او نه به ستا د خبرو تصديق وكړو، دا روپۍ چې ستا د پلار روپۍ دي او دا سكه چې د دقيانوس پر نامه ده درې سوه كاله بالا وخت تېر سوى دى او ته اوس هم ځوان يې، نو موږ خطاباسې او په موږ پسخند وهې موږ دا يو سپين ږيري يو او شاوخوا خلګ چې ته يې وينې ددې ښار رئيسان دي او خزانې ددې ښار ددوى په لاس كې دي او زموږ په ټولو حكومتي خزانو كې د دقيانوس د سكې نه درهم سته او نه هم دينار، او زه به امر وكړم چې تا ته عذاب شديد دركړل سي بيا به دي ټينګ وتړو تر هغو چې دا خزانه چې تا پيدا كړې ده را وه يې نه ښيې، تمليخا ورته وويل چې زه په ستاسې څخه پوښتنه وكړم كه تاسې ما ته صحيح جواب راكړى زه به هم رښتيا درته ووايم، هغو ورته وويل چې پوښتنه وكړه موږ حال نه در څخه پټوو، تمليخا ورته وويل ما فعل الملك دقيانوس، هغو دواړو اميرانو ورته وويل چې "ليس نعرف اليوم على وجه الارض ملكاً يسمى دقيانوس ولم يكن الا ملك هلك من زمان ودهر طويل" او وروسته تر هغه ډېر قرون تېر سوي دي، تمليخا ورته وويل چې زه حيران يم كه رښتيا ووايم هيڅوک د خلګو مې تصديق نه كوي، اميرانو ورته وويل چې كه مو خبره د منلو وړ وه موږ يې تصديق كوو، نو تمليخا خپل سرګذشت ورته شروع كړى چې موږ يو څو ځوانان وو پر دين چې اسلام دى، او ملک دقيانوس موږ پر عبادت د بتانو او پر ذبح للطواغيت نو موږ ځني وتښتېدلو، نو په كهف د غره ننوتلو تېره شپه هورې بېده سوو سهار چې راوېښ سوو ملګرو زه په دوى پسې ښار ته واستولم او د حالاتو د معلومولو لپاره چې دقيانوس زموږ په طلب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يسې دی او که څرنګه . که یې نه منې راسره ولاړ سئ کهف ته د بجلوس غره ته به په تاسي خپل ملګري وونیم فلما سمع اریوس داد تملیخا خبره وویل یاقوم هذه آیة من ایات الله جعلها لکم علی یدی هذا الفتی. درځي چې ددې ځوان سره ولاړ سو ملګري به یې هم ووینو، نود تملیخا سره اریوس او اشطیوس ور راهي سول او بل د ښار یعني افسوس صغیر او کبیر سپاره او پیاده د اصحاب کهف پر خوا تا چې زیارت یې وکړي او اصحاب کهف چې اندېښنه یې دمخه څخه پیدا سوې وه چې تملیخا د دوډۍ په راوړلو کې ډېر وځنډېدی تر یخوا. نو شاید چې تملیخا به عسکرو د دقیانوس نیولی وي، نو دوی په داغه فکر کې وه او بیرېدله چې تملیخا خو به یې نیولی وي په موږ پسې به هم د دقیانوس فوجیان راسي چې بېغ د ډېرو خلګو یې تر غوږو سو او د آسانو شېشني یې هم واورېدی چې د کهف وخواته را روان دي. نو ددوی غالب ګمان دا سو چې دا فوجیان د دقیانوس جبار دي را استولي یې دي چې موږ بوزي و هغه جبار ته نو پر لمانځه ودرېدل او یو وبل ته یې وصیت او خدای پآماني شروع کړې او یو وبل ته یې وویل چې پرواه نه لري ورور تملیخا به هم ووینو یعني په مجلس کې د دقیانوس ظالم دوی یو د بله سره ویل چې ورور تملیخا به اوس په حضور کې د جبار دقیانوس ناست وي دقیانوس به زموږ د ورتګ انتظار باسي چې یو ځای مو قتل کړي، دوی په منځ کې د کهف ناست وه چې اریوس او نور ملګري د هغه یې ولیدل پر دروازه د کهف ولاړ دي دوی خو نه پېژندل او نه یې لیدلي وه. تملیخا اول کهف ته داخل سو او ژړل یې یعني له خوشالیه، نو دوی هم په ژړا سوه. نو یې ملګرو پوښتنه ځني وکړه چې دا څه قصه ده، نو تملیخا ټوله قصه ورته وکړه نو دوی شکر د خدای ﷻ وواېه، یو پر دې چې موږ یې درې سوه کاله څه بالا په خوب بیده وساتلو، او بل پر دې چې زموږ مقاومت د جبار دقیانوس سره پر حق ؤ او هم داوس چې یې موږ را ویښ کړو لپاره ددې چې دا درې سوه کاله څه بالا زموږ خوب چې اخ الموت دی دلیل وګرځي پر دې چې بعث الموت حق دی وان الساعة آتیة، نو تملیخا وروسته اریوس کهف ته داخل سو. ده یو صندوق

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وليدى د مسو چي مهر پر هغه د سپينو زرو وهل سوى ؤ چي يو په يو کنج کي تر ديرو لاندي ؤ صندوق يې خلاص کړى، يعني يو سړى يې د مشرانو د ښار راوغوښتى چي هغه ور خلاص کړى فعل ذالک لدفع التهمة په صندوق کي دوې تختې د قلعي وې، پر هغو نوشته وه چي (۱) مکسلمينا (۲) فخشلينا (۳) تمليخا (۴) مرطوش (۵) بشرطونس (۶) بيربوس (۷) دينوس (۸) يطنومونس. كانوا فتية هربوا من دقيانوس الجبار مخافة ان يفتنهم عن دينهم فدخلوا هذا الكهف. بيا چي دقيانوس په خبر سو د کهف خوله ورښنده کړه تاچي له لوږي او تندي څخه مړه سي او موږ ددوى حال نوشته کړى تاچي آينده نسلونه په خبر سي. آرينوس چي دا ليکلي وويل حمد د خداى ﷻ يې ووايه، او دده اوو ملګرو ته يې تعجب وکړى وحمدوالله على ان اراهم آية البعث بعد الموت او په لوړ اواز يې حمد او تسبيح وويل. وروسته اريوش سره د بعضي عظماؤ کهف ته داخل سوه، نو دوى وليدل په منځ کي د دوو جانبو د کهف ښائسته او سپين مخان يې وه او کالي يې هم نه وه زاړه سوي فخر اريوس واصحابه سجوداً وحمدوالله الذي اراهم آية من آياته يعني دليلاً على ان البعث بعد الموت حق وان الساعة آتية. بيا اريوس او ملګرو دده د اصحاب کهف سره خبري شروع کړې او اصحاب کهف و دوى ته هغه ظلمونه او کړاوونه چي د دقيانوس جبار له خوا پر دوى تېل سوي وه ورته بيان کړه چونکه بيدوسيس الملک د مملکت يو بل ښار ته تللى ؤ، نو اريوس و هغه ته بريد يعني استازى ورواستاوه چي ژر راسه لعلک تنظر الى آية من آيات الله جعلها الله على ملکک وجعلها آية للعالمين لتكون لهم نوراً وضياءً وتصديقاً للبعث بعد الموت. فاتعجل الى فتية بعثهم الله تعالى يعني من النوم او خداى ﷻ دوى په خوب کي ساتلي وه بالا تر درې سوه کاله، ملک صالح ته چي دا خبر ور ورسېدى ولاړ سو او زړه يې خاى ته ورغلى او هغه غم چي دوى ورسره دست و ګريبان ؤ کما مر من قبل زائل سو. فقال احمدک رب العالمين رب السموات والارض واعبدک واسبح لک. زما سره دي ډېر احسان وکړى او پر ما دي رحم وکړى او هغه نور

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اسلام ورک نه سو چي تا زما آبا او اجداد ته ورکړی ؤ خصوصاً للعبد الصالح
الملک قتسطیطونس، بیدوسیس الملک وروسته تر خبر رسېدلو سمدلاسه سفر
کوتاه کړی او د افسوس دار الملک ته خواته راهي سو، راوي وايي چي ملک
الصالح چي افسوس ښار ته راورسېدی سم دستي د کهف سره د وزیرانو او نور
اکثره ښار وال د افسوس هم ورسره راروان سوه، اصحاب کهف چي بیدوسیس
ولیدی خوشاله سوه چي مسلمان سلطان مو د افسوس ښار ولیدی وخروا سجداً
علی وجوههم، او بیدوسیس ورته ولاړ ؤ، بیا یې په غاړه کي لاسونه سره واچول
اصحاب کهف پر مځکه ناست وه "یسبحون ویحمدون" وروسته اصحاب کهف
بیدوسیس ته دعا په دغو الفاظو وکړه "نستودعک الله والسلام علیک ورحمة الله
وحفظک الله عزوجل وحفظ ملکک ونعیذک بالله من شر الانس والجن" بیدوسیس
ورته ولاړ ؤ اصحاب کهف پر خپلو ځایو پرېوتل بیده سوه وقبض الله ارواحهم
بالاجل المقدر لهم، بیدوسیس چي وکتل ټول مړه وه، انا لله وانا راجعون یې
ووایه او ددوی کالي یې پر سم کړه او امر یې وکړی چي هر یوه ته د سرو زرو
تابوت ورجوړ کړئ، تر ماښامه سلطان صالح او نور کسان دالته د کهف په خوله
کي شپه تېره کړه د شپې چي بیدوسیس د خوب په دریاب کي غرق سو اصحاب
کهف یې په خوب ولیدل هغو ورته وویل انا لم نخلق من ذهب ولا فضة ولکن
خلقنا من تراب نعیر فاترکنا في الکهف علی تراب حتی یبعثنا الله من التراب.
بیدوسیس امر وکړی چي د کهف پر خوله دي عظیم الشان مسجد جوړ کړل سي
چي زائرین لمونځونه پکښي کوي، او دا ورځ یې ورځ د عید یعني اختر وټاکل
په هر کال کي په دغه تاریخ زائرین په زرګونو جمع کېدل.

درویش وايي: چي دا ؤ تفصیلي بیان د اصحاب کهف، والعلم عند الله عزوجل
تفسیر حسیني هم ورته قصه ددوی کړې ده لکن ډېره مختصره، اوس بیرته د
قرآن کریم د آیاتو د تفسیر پر خوا ان شا الله تعالی والتوفیق من الله عزوجل.

فَضَرَبْنَا عَلَىٰٓ ءَاذَانِهِمْ فِى ٱلْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ﴿١١﴾

موږ ولګاوه پر غوږو ددوی یعني یو حجاب چي مانع د وصول د اصواتو

Maktaba Tul Ishaat.com		Scanned by CamScanner

وګرځي ددوی غوږونه.

پوه سه: چي دا آیت بنا دی پر تشبیه د نوم ثقیل چي مانع له رسیدلو څخه د آوازه وي په ضرب الحجاب سره "في الکهف" ظرف دی د "ضربنا" لپاره ظرف مکان "سنین" ظرف زمان دی د ضربنا "عددا" ای ذوات عدد چي دري سوه نهه (۳۰۹) کاله وه کما سیأتي.

پوه سه: چي وصف د "سنین" په "عددا" سره لپاره د تکثیر دی وهو الانسب بکمال قدرته تعالی في الانامة بالمقدار المذکور.

ثُمَّ بَعَثْنٰهُمْ لِنَعْلَمَ اَيُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوْۤا اَمَدًا ﴿١٢﴾

یعني راویښ مو کړه له خوبه، په دې کي اشاره ده ودې ته چي راویښول له نوم ثقیل څخه لکه بعث بعد الموت دی لانهم قالوا النوم اخ الموت، په لوازمو کي چي ژوند یې معطل سي او لکه جماد داسي وګرځي، پوه سه! چي علم دلته په معنی د امتحان دی "ای الحزبین" کوم یو له دوو ډلو څخه چي اندازه و بعث ته ددوی لګول او یا تفویض د علم یې و خدای ﷻ ته کاوه کما سیأتي، له ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چي یو حزب پخپله فتیه وه چي ویل به یې وروسته تر ویښېدلو یومًا او بعض یوم کما سیأتي، او بل حزب یې هغه ملوک دي چي ملکًا بعد ملکًا پر ښار د افسوس سلطنت کاوه کمامر في تفصیل القصة "احصی" فعل ماضي ده یعني ضبط کوي یې دی "لما لبثوا" یعني لبث ددوی، نو کلمه د ما مصدریه ده "امدًا" از روی غایت او پای، نو د اصحاب کهف لپاره چي مؤمنان وه خپل عجز ښکاره سي و یفوضوا ذالک الی العالم کما سیأتي، او اخیر الامر به دوی ته خپل حال ور معلوم سي چي خدای ﷻ ددوی ابدان څرنګه دري سوه نهه کاله ساتلي وه له تغیر څخه. نو ایمان به یې زیات سي، او د مؤمنانو د هغې زماني لپاره به اظهار د لفظ الهي وګرځي او آیة بینة به وګرځي پر کفارد د هغې زماني چي له بعث بعد الموت څخه یې انکار کاوه کمامر في تفصیل القصة.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ ؕ

موږ تاته یا محمد (ﷺ) قصه کوو او تا ته بیان کوو او تا خبروو "نبأهم" ای

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خبر اصحاب الکهف والرقیم "بالحق" صفت دی د مصدر محذوف ای نقص قصاً متلبساً بالحق، یعني داسي قصه نه ده لکه قصه کونکي چي قصي کوي حق او باطل پکښي ګډوډ وي.

إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴿۱۳﴾

دوی یوه ډله د ځوانانو وه چي ایمان یي راوړی ؤ پر رب ددوی یعني بالتوحید بدون الشریک له لا في الذات کما یقوله الثنویة ولا في المعبودیة کما یقوله الوثنیة یعني بت پرستان . او زیات کړی ؤ موږ دوی ته هدایت یعني ثبات پر دین د اسلام. او سره ددې چي دوی د ډېرو کړاوونو سره مخامخ سوه د جبار دقیانوس له خوا څخه بیا هم خدای ﷻ دوی ته توفیق د ثبات پر دین قوي ورکړی.

فائده: په دې کي اختلاف دی چي دوی د کومي زماني مؤمنان وه. بعض علماً وایي چي دوی دمخه تر عیسی بن مریم وه او عیسی علیه السلام خبر ددوی و قوم ته ورکړی ؤ او له خوبه راویښېدل ددوی وروسته تر عیسی علیه السلام یعني في زمان الفترة بین عیسی و محمد علیهما السلام . او بعض مفسرین وایي چي دوی پر دین د عیسی علیه السلام وه قال الطبري وعلیه اکثر العلماً.

درویش وایي: چي دا د هغه سوال ددوی اجابت ؤ چي دوی په کهف ننوتل او داسي خواست یې وکړی "ربنا آتنا من لدنک رحمةً وهیئ لنا من امرنا رشداً" ولي چي دوی په هغه وخت کي چي دا سوال یې کاوه ایمان بالغیب ؤ بالانبیاً والبعث بعد الموت. نو خدای ﷻ و دوی ته زیات کړی هغه هدایت بالغیب چي درې سوه نهه کاله یې په خوب کي وساتل او ځواني یې پر ځای وه او کالي یې هم نه وه خیرن سوي. نو ایمان یې د عیان درجې ته ورسېدی. او غیب چي ایمان پر بعث بعد الموت ؤ په سترګو یې په ولیدی. وهذا معنی الحدیث القدسي "من تقرب الي شبراً تقربت الیه زراعاً الی اخیر الحدیث".

وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا

او قوي کړه موږ ددوی زړونه چي هجرت د اقرباؤ مور او پلار او له نعمتو څخه یې وکړی یعني ښه نعمتونه او ښې ښې جامې ور رسېدلې، ولي چي دوی د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دقیانوس د وزیرانو زامن وه هغه یې تر له په زاویه کې د هجران وګرځول او بې خوفه یې اظهار د توحید د معبود بالحق وکړی "اذقاموا" چې دوی ودرېدل په حضور کې د دقیانوس جبار چې هغه دوی ته سخت عتاب ورکړی پر ترک د عبادت الاصنام او دوی هیڅ پرواه په ونه کړه بلکې اظهار د حق یې ورته وکړی. په حدیث صحیح کې راغلي دي چې علیه الصلوة والسلام وایي "افضل الجهاد کلمة الحق عند سلطان جائر" بهترین جهاد خبره د حق ده په حضور کې د هغه چې ظالم وي، د دې سبب دا دی چې مجاهد ظاهري په منځ کې د خوف او رجا دی او سلطان جائر ته حق ویل سل په سل کې ځان و هلاکت ته سپارل دي.

فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

دوی وویل (یعنې په حضور کې د دقیانوس الجبار چې دوی یې امر کړی په عبادت سره د بتانو سره د تهدید د قتل) چې زموږ رب یعنې المعبود هغه ذات دی چې خالق د اسمانو او ځمکې دی یعنې لانعبد الاصنام التي هي جمادات.

لَنْ نَّدْعُوَا۠ مِنْ دُوْنِهٖۤ اِلٰـهًا لَّقَدْ قُلْنَاۤ اِذًا شَطَطًا ﴿۱۴﴾

موږ عبادت نه کوو پرته له هغه ذاته د هیڅ معبود لان کل ماسواه من المعبودات باطل سوا کان من الجمادا او غیرها. که چېرې بل معبود موږ ووایو بالفرض، نو موږ داسې خبره وکړه چې ذا شطط ده یعنې التجاوز عن الحق. نو شطط صفت د قول محذوف دی په تقدیر د مضاف او یا قول عین شطط دی مبالغةً نحو زید عدل، وهذا المجاز شائع في لغة العرب.

هٰۤؤُلَآءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖۤ اٰلِهَةً

دغه کسان یعنې اهل بلدة افسوس یعنې اکثرهم التابعین للملک دقیانوس الجبار، زموږ قوم دی یعنې سره هم نسب یو چې دوی ګرځولي دي ماسوی له خدای ﷻ معبودات چې بتان دي.

یوه سه: چې هؤلاء مبتدأ ده او قومنا یې عطف بیان دی او اتخذوا یې خبر دی په تعبیر د اسم الاشارة تحقیر د دوی غرض دی...... مشتوي:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پیش چوبی پیش سنگ نقشی کنند ..... ای بسا گولان که سرها مینهند
دیو الحاح غوا تیت میکند ..... شیخ الحاح هدایت میکند
(دیو یعني شیطان. الحاح کوشش. شیخ. پیر طریقت)

لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِم بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ

ولي دوی راتګ نه کوي علیهم ای علی الوهیت تلك الاصنام په یو دلیل ظاهر یا عقلي یا نقلي.

یوه سه: چي لولا په معنی د هلا دی (چرانمی آرند کافران) دا آیت انکار او تهدید دی پر بت پرستانو.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿۱۵﴾

څوک دی لوی ظالم چي پر خدای ﷻ دروغ وایي یعني چي خدای ﷻ لره شریک په معبودیت کي بولي یعني بتان.

یوه سه: چي استفهام لپاره د انکار دی. یعني تر دغو کسانو لوی ظالم نشته یعني هم دغه کسان لوی ظالمان دي. نو عذاب یې هم اشد دی تر هر ظالم.

وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ

هغه وخت چي تاسي ګوښه سواست له دوی څخه یعني ددوی له عقیدې څخه د شرک او اراده د اعتزال جسماني هم لرئ.

یوه سه: چي دا خطاب د اصحاب کهف خپل تر منځ دی. درویش وایي چي د اعتزال جسماني قید غواړي تاچي جزا یعني قولهم فاووا الی الکهف پر مرتب سي فافهم.

یوه سه: چي "وما یعبدون" عطف دی پر ضمیر منصوب یعني هم، و کلمة ما مصدریة والمعنی او له عبادت څخه د غیر الله.

فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ

نو پناه یوسئ و کهف ته د غره. په دې آیت کي اشاره وده ته ده چي اعتزال د عقیدې اعتزال د جسم هم غواړي په مجمع الفتوی کي وايي چي یو سړي د امام

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

رستغفني شخه پوښتنه وکړه چې نکاح د اهل سنتو د اهل اعتزال سره روا ده؟ ده په ځواب کې ورته وویل لایجوز. لان الاعتزال في العقیدة یقتضي الاعتزال الجسماني، یعني په نکاح ددوی سره خو اجتماع جسماني ستله.

يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِّنْ رَّحْمَتِهٖ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِّنْ اَمْرِكُمْ مِّرْفَقًا

دا ځواب د امر دی والمعنی فراخي به جوړه کړي رب ستاسي له رحمت ځنې خپل في الدنیا والآخرة او اسانه به کړي خدای ﷻ ستاسي له حال څخه چې تېښته د دین په سبب د داسي شي چې تاسي نفع پر واخلئ یعني رزق وغیره.

سوال: دا غیب حال دوی ته څه معلوم سو؟

ځواب: له قوت څخه د اعتقاد او د یقین د خدای ﷻ پر رحمت باندي. له دي سببه په حدیث صحیح کي راغلي دي چې "ادعوا الله وانتم موقنون بالاجابة. لان القدرة عامة والرحمة شاملة والله یعلم بوطن عباده" شیخ شیرازي وایي:

ای کریمی که از خزانه غیب .... گبرو ترسا وظیفه خورداری

دوستان را کجاکنی محروم .... تو که بادشمنان نظر داری

وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا طَلَعَتْ تَّزٰوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِيْنِ

او ته وینې (یا محمد ﷺ) او یا هغه سړی چې صالح د خطاب وي او رویة له ده څخه راتلای سي) لمر چې د مشرق له خوا راوخېږي (پوه سه! چې د کهف خوله د جنوب و خواته ده) "تزاور" اصل یې تتزاور ؤ یوه تا یې حذف کړه، میلان کوي او گوښه تېرېږي له غار څخه ددوی (الاضافت الیهم لادنی ملابسة. ولي غاره خو په حقیقت کي غر دی لکن دوی اوس پکښې استوګنه لري) و جهت ته د یمین الکهف عند توجه الداخل الی قعر الکهف چې د داخل د مغرب خوا ده، نو شعاع د لمر پر دوی نه واقع کېږي چې ازار وور رسوي.

وَاِذَا غَرَبَتْ تَّقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ

"واذا غربت" ای تراها عند غروبها "تقرضهم" ای تجاوز عنهم و جهت ته د شمال د کهف چې جانب د مشرق دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي ددې مقام فهم اسانه دی چي خوله د کهف جنوب ته سي.

پوښتنه: چي بعض مفسرین لکه قتیبهؒ ددې مقام حل د ریاضي پر مدار د لمر بیان کړی دی. لکن نور علما دا توضیح المقام د قتیبه خطا بولي، او روح البیان وایي چي دا تجاوز د لمر ددوی له کهف څخه ذات الیمین او ذات الشمال خرق العادة بولي کرامةً لهم. او مظهريؒ وایي چي صرف د لمر له دوی څخه په قدرت د خدای ﷻ دی او دلیل یې دا قول د خدای ﷻ گرځولی دی چي رابسي "ذالک من آیات الله" یعني دا تیرېدل د لمر په وخت د طلوع او غروب ذات الیمین والشمال له عجائبو څخه د صفت د خدای ﷻ ودلالات قدرته التي یعتبربها.

پوښتنه: چي د مخه په قصه کي تېره سوه چي دقیانوس د دوی د کهف خوله بنده کړه د ډبرو په دېوال، نو د کهف خوله چي بنده وي، نو ورانگي د لمر خو تر باب مسدود نه سي ورننوتلای حتی یحتاج الی التزاور والقرض؟

ځواب: دوی چي په کهف کي داخل او بیده سوه دقیانوس هغه وخت په دوره نورو ښارو ته تللی و والله اعلم چي ده څو میاشتي په دوره کي تېري کړي وې هغه وخت خو د کهف خوله خلاسه ولاړه وه او تزاور او قرض ته یې ضرورت درلودی، دقیانوس چي وروسته تر تلاش ددوی ځای پیدا کړی او بند یې کړی په دېواله سره د ډبرو او ختو وقد مر بیان ذالک في تفصیل القصة.

درویش وایي: چي روح المعاني هغه توجیه د ریاضي د مدارات راوړي ده په نقل سره د عبدالله بن مسلم او ابن عطیه، لکن زجاج ذالک البحر الزاخر وایي چي دا توجیه پر طرز د ریاضیینو صحیح نه ده بلکي اصل وجه د تزاور او قرض یمیناً او شمالاً صرف قدرت د خدای ﷻ دی علی منهاج خرق العادة کرامةً لهم.

وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ

او اصحاب کهف په فراخه ځای کي د کهف دي نه په غار کي تکلیف ورسېږي نه د هوا تعضن. کلمه د من موصوله مبتدأ متضمن معنا لره د شرط ده ځکه یې په خبر کي فا راوړه او عائد و من ته محذوف دی ای من یهدیه یعني چا ته چي توفیق د هدایت خدای ﷻ ورکړي، نو هغه لار ته د حق رسېدونکی دی او دغه فلاح د عذاب اخروي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي ددې آيت مصداق اصحاب کهف دي، ولي سره ددي چي دوی د وزیرانو زامن وه او پلرونه يې اتباع د دقیانوس وه په بت پرستی. بیاهم دوی ته خدای ﷻ توفيق د راه راست او د اسلام ورکړی چي په هيڅ کړاو سره نه هغې لاري څخه برګشته نه سوه کمامر تفصيله.

وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُّرْشِدًا ﴿١٧﴾

که څوک خدای ګمراه کړي ته نسي پیدا کولای ناصر دده او لارښوونکی.

وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ

ستا خيال پر کېږي ایها المخاطب یعني ان رئیتهم چي دوی ويښ دي ولي چي سترګي يې روڼې دي او يوې خوا بلې خوا ته ګوري او په حقيقت کي دوی بيده دي پوه سه: چي "رقود" جمع د راقد ده لکه قعود چي جمع د قاعد ده.

وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ

او مونږ يې يعني بېله ارادې ددوی یعني مرةً للجنة ذات اليمين ومرةً ذات الشمال، نو په کال کي دوه واره. او ابن عباس رضی الله عنهما وايي چي په کال کي يو وار له يوه جانب څخه و بل جانب ته اړوي لئلا تاكل الارض لحومهم.

پوښتنه: خدای ﷻ چي پر دې قادر دی چي درې سوه نهه کاله يې دوی په خوب کي وساتل، نو پر دې خو هم قادر چي بېله تقلبه دي مځکه ددوی غوښي نه وخوري فما معنى التعليل في قول ابن عباس رضی الله عنهما؟

ځواب: دا بنا پر عالم اسباب دی.

وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ

او سپی ددوی غځولي يې دي لاسونه په فنا کي د دروازې.

پوه سه: چي نحات د کوفې مطلقًا عمل د اسم فاعل روا بولي. یعني که په معنی د حال یا ماضي یا استقبال وي، او نحات د بصرې يې عمل مشروط بولي چي اسم فاعل په معنی د حال یا استقبال وي، نو دوی باسط دلته حکایت د حال ماضیه بولي یعني ماضي يې حاضر في الحال ګرځولي ده وذالک شائع في العربية فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: عکرمه رح له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی او اکثره مفسرین هم پر دغه مسلک دي چې کلب په آیت کې په معنی معروف سره دی چې په پښتو یې سپي بولي، او یو شاذ روایت د ابن جریج څخه منقول دی چې دلته کلب په معنی د اسد دی یعنې زمری.

درویش وایي: چې دا روایت له تفصیل څخه د قصې مخالف دی والله اعلم.

فائده: مشهوره داده چې نوم یې قطمیر و او له حضرت علي رضي الله عنه څخه روایت دی چې نوم یې زبان و، اوزاعي رح وایي چې نوم یې تقور و، او سدي رح وایي چې نوم یې تور و، او کعب رح وایي چې نوم یې صهبا و، خالد بن معدن رح وایي چې هیڅ شی له دوابو څخه په جنت کې سوی له کلب څخه د اصحاب کهف نسته.... بیت:

پسر نوح با بدان بنشست خانه نبوتش گم شد
سگ اصحاب کهف روزی چند پی پاکان گرفت مردم شد

لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَّلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿۱۸﴾

که ستا اطلاع راسي پر دوی او ورته وګورې و دوی ته یا محمد (صلی الله علیه وسلم) ته به شا وګرځوې دوی ته (پوه سه: چې فرارًا منصوب دی مفعول مطلق دی لان الفرار نوع من التولي کما لایخفی، نو حاصل د تولیت هربت منهم) او ستا زړه به ډک سي په بیره له دوی څخه. قیل لاجل وحشت المکان، او کلبي رح وایي چې په دې سبب چې ددوی سترګې لکه د ژوندو خلاصې وې ستا به دا خیال وي چې اوس به زما سره خبرې وکړي، وقیل غیر ذالک. والصحیح دوی ساتلي دي له دخول څخه د بوچا پر دوی بالقا الرعب في قلب من یرید الدخول علیهم. له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت دی چې موږ د معاویه رضي الله عنه په ملګری، چې د غزوة المغیق په نامه شهرت لري د روم خوا ته تللي و، نو معاویه رضي الله عنه چې ددوی پر کهف تیرېدی وه یې ویل چې کاشکي موږ دا د کهف دروازه ورخلاصه کړې وای او اصحاب کهف مو لیدلي وای، نو ابن عباس رضي الله عنه ورته وویل "قد منع من ذالک من هو خیر منک یعني رسول الله صلی الله علیه وسلم حیث قال الله تعالی لو اطلعت الآیة خیر معاویه رضي الله عنه دده خبره ونه منل یو څو کسه یې ور واستول چې تاسې ورسئ د غار خوله خلاصه کړئ او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اصحاب کهف وګورئ، دوی چي د کهف دروازه خلاصوله يو باد خدای ﷻ پيدا کړی چي اور پکښې وتوله استولي کسان يې وسول. ددې واقعې روايت ابن ابي شيبه او ابن المنذر او ابن ابي حاتم رح کړی دی.

وَكَذَٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ ۚ

او دغسي (لکه موږ چي دوی بيده وساتل په کهف کي مدة طويلة يعني درې سوه نهه کاله. او بدنونه ددوی مو وساتل مع طول الزمان) دوی مو راوپاڅول له دغه اوږده خوب څخه (چي کټ مټ لکه مرګ يعني آية على کمال قدرتنا) چي دوی يو له بله څخه پوښتنه وکړي. نو به دوی په خپل حال وما صنع الله بهم کمامر في القصة الطويلة. نو يقين به يې نور هم زيات پر قدرت د خدای ﷻ راسي او دوی ته به پوره بصيرت او پوهنه په بعث بعد الموت کي حاصله سي، او شکر به ووايي د ما انعم الله عليهم.

درويش وايي: چي پر دې تقرير لام جاره لپاره د علت د بعث دی. لکن بغوي وايي چي دا لام لام العاقبة دی کما في لهم لدوا للموت وابنوا للخراب و نسب هذا القول الى علي کرم الله وجهه. بغوي رح وايي چي دوی خو د سوال لپاره خدای نه وه بعث کړي بلکې ددې لپاره وه چي د قدرت عظيمه د خدای ج دليل وګرځي کمامر في قصتهم.

قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ ۖ

وويل يو قائل له دوی څخه چي رئيس ددوی و مکسلمينا څومره وخت به تېر سوی وي زموږ په خوب کي. ولي چي د هغه سائل په خيال خوب څه دراز ورغلی تر معتاد. او بعض مفسرين وايي چي دا پوښتنه يې ددې لپاره وکړه چي بعض لمونځونه خو به نه وي راځخه قضاسوي.

قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۚ

دوی وويل موږ په درنګ کړی وي په کهف کي يوه ورځ يا بعض د يوې ورځي، ولي دوی چي کهف ته داخل سوه سهار وختي ؤ او د مازديګر په وخت کي راويښ سول لمر ته يې فکر ؤ دوی چي ويل لمر به لوېدلی وي، نو يوه ورځ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يې ذکر کړه وروسته چې يې ولمر ته وکتل لږ وخت د لوېدلو يې پاته ؤ، نو يې وويل "اوبعض يوم".

پوه سه: چې دا جواب يعني بعض يوم مبني دی پر غالب الظن ددوی، نو دا دليل دی پر دې مسئله چې قول په غالب الظن روا دی كما لمجتهدی الامة في المسائل القياسية خلافًا للوهابية والسلفية واصحاب الظواهر الحديث، اخير مکسلمينا چې رئيس ددوی ؤ وويل چې اتفاق پر دې خبره وکړئ.

قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ ط

چې خدای ﷻ ستاسې ښه خبر دی، کلمه د "ما" مصدريه ده ای بلبثکم.

فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَٰذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ

نو واستوئ يو ستاسې سره د روپو او نقدو چې دغه دي و ښار ته يعني افسوس.

يعني تمليخا چې د هودی راوړل له ښار څخه د هغه پر ذمه وه.

پوه سه: چې ورق سپينو زرو ته وايي چې سکه پر وي، دغه چې دوی له پلرو څخه راخستې وه كما مر في القصة او دا ورق مضروب په نامه د دقيانوس وه.

پوه سه: چې زود چې يې له کورو را اخستی منافي د توکل سره نه دی بل هو ديدن المتوكل.... مصرع: کسب کن پس تکيه بر جبار کن.

فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَىٰ طَعَامًا

بحذف المضاف ای اهل المدينة يعني طعام يې حلال دی ولې چې په مدينه کې طعام خرڅونکي مؤمنان وه چې ځانونه يې پټ ساتل چې طعام به يې د غصب او سرقې نه ؤ او بعض وايي چې هغه ارزانه طعام وي.

فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا ﴿١٩﴾

اې د پېرد نرمي په معامله کې يا کوم دکاندار يې خطا نه باسي. او يا دې تکلف پر ځان د پټېدو کوي چې څوک يې ونه پېژني، او نه خبره وي په ځان هيڅ څوک.

إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ

په تحقيق که اهل د ښار چې د جاهليت نوم يې افسوس ؤ او اسلامي نوم يې

Maktaba Tul Ishaat.com   Scanned by CamScanner

وروسته طرطوس وګرځېدی، ومعنی د انهم ان يظهر واعليكم چي تاسي ګډ وي
پېژند لاست چي دا هغه تبتېدلي کسان دي.

يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَن تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا

په ډبرو به مو سنګسار کړي "او یعیدکم" ای یصیرکم جبراً في ملتهم. او
هرګز فلاح نسي پیدا کولای که ددوی په ملت کي داخل سي.

پوښتنه: اصحاب خو د سره ددوی په ملت کي نه وه، نو د اعادت څه معنی ده؟

ځواب: اعاده دلته په معنی د تصییر ده ای یصیرکم جبراً في ملتهم.

فائده: بعض متقدمین د علماً کرامو وایي چي ما حساب کړه حروف د قرآن
مجید نیمی د قرآن په قول کي چي سورة کهف کي واقع دی "وليتلطف" کي
پیدا کړی لام ثاني یې نصف اول راغلی او طأ او فأ په نصب ثاني کي حساب
سوه كذا في البستان، وهذا من لطائف ذهنه الوقاد رحمه رب الارباب.

وَكَذَٰلِكَ أَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ

داغه رنګه (لکه موږ چي بیده کړي وه زمانًا طويلاً (۳۰۹) بیا راو پاځول تر
چي دوی ته بصیرت زیات سي په قدرت کي د خدای ﷻ) داغه رنګه موږ خبر
کړه یعني اهل د افسوس المؤمنين والكافرين، چي پوه سي هغه خلګ چي
هغوی موږ پر دوی مطلع کړه. دا چي د الله تعالی وعده بالبعث بعد الموت حق
ده. لان نومهم مدة طويلة (۳۰۹) بیا وروسته بیداري ددوی لکه ځان د هغو
خلګو چي مړه سي او بیا په قیامت ژوندي سي.

وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا

او قیامت موعود هیڅ شک نسته پکښي او له دائره څخه د امکان او د قدرت
عظیمه د خدای ﷻ وتلی شی نه دی، فان من توفی نفوس اهل الكهف يعني بالنوم
الطويل دري سوه نهه کاله په داسي شان چي ابدان يې له تېوک کېدلو څخه
خلاص وه حتی چي جامې يې پر خپل ځان باقي وې او حواس يې تېول روغ رمټ وه،
او بیا رب ﷻ روحان ددوی له خوب څخه بیداره کړه هغه ذات قادر دی چي تول له

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

انسانان دي د مرګ په خوب بیده کړي او روحان دي ځني قبض کړي او بیا وروسته دي ابدان ددوی سره جمع کړي که څه هم اجزاء د بدن یې بوسیده سوې وي او روحان مقبوضه دي ورته ایله کړي عند النفخة الثانیة فاذا هم قیام ینظرون.

درویش وايي: چي قصه د تملیخا چي د دوی لپاره افسوس ته ولاړی او بیا خلګ د افسوس چي په هغه وخت کي اکثریت د مؤمنانو وو پر اصحاب کهف مطلع کړه او نور احوال په قصه طویله کي تېر سوه فتذکر هداک الله.

تاریخ: د سهار اذانونه د یکشنبي ورځ د محرم الحرام د میاشتي دوولس تاریخ دی او سنه (۱۴۳۰) هجري قمري ده چي درویش دغه بیان نوشته کړی اللهم اغفرلي ذنوبي کلها واغفر لوالدي ووفقني لاتمام هذا التفسیر بالخیر والعافیة بفضله تعالی وکرمه وما ذالک علی الله بعزیز.

اِذْ يَتَنَازَعُوْنَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ

چي ددوی نزاع وه په خپل منځ کي. دا ظرف دی اعثرنا. یعني اعثرناهم حین یتنازعون. قال عکرمه رحمه الله چي ددوی تنازع په امر کي د بعث بعد الموت وه، یوې ډلي چي کافران وه ویلې چي بعث یوازي د روحانو دی دون الاجساد او مسلمانانو ویل چي بعث د ارواح او اجسادو دواړو دی جمیعاً.

درویش وايي: چي ددې مذهب تائید قرآن کریم او احادیث نبویه هم کوي، ولې د جنت احوال چي په هغه کي د هر قسم مېوې سته من التمر والعنب والتین وغیر ذالک. او حوري زوجات سته وغیر ذالک دا ټول خو د ارواح سره اجساد په کار دي دون الارواح فقط کما لایخفی، نو اصحاب کهف چي لنه اوږده خوبه (۳۰۹) خدای جل جلاله راویښ کړه، نو په خلګو یې بعث د ارواحو والاجساد دواړو ولیدی. یا اختلاف ددوی په امر کي د فتیه وُ هغه وخت چي خدای جل جلاله مړه کړه ثانیاً بالموت، بعضو به ویل چي اوس مړه سوه او بعضو به ویل چي مړه نه دي بلکې لکه د مخه چي بیده وه اوس هم بیده سوه. ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي تنازع ددوی په ابادی کي وه کما یدل علیه مابعده. مسلمانانو ویل چي د ورانديِ سره د کهف مسجد جوړ وو لانهم کانوا علی دیننا وقد ماتوا مسلمین او مشرکانو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ویل چي موږ کهف ته يوه ابادي کوو لکه يو قريه غونډي چي خلک به پکښې استوګنه کوي. دوی دا ویل چي اصحاب کهف خو زموږ هم نسبه وه.

فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا ۖ رَّبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ ۚ

نو وويل مشرکانو د اهل افسوس چي موږ د قبرو او کهف سره يوه قريه جوړ ووکمامر.

يوه سه: چي "ربهم اعلم بهم" جمله معترضه ده او قول د خدای ﷻ ردًا على المتنازعين في امر الفتية فان كلا من الفريقين دوی وځان ته منسوبول المسلمون من حيث الدين، والمشركين من حيث النسب کمامر، او سره ددې چي اصحاب کهف له کفره او له اهل کفره بېزاره وه، او له عوامو څخه د مؤمنانو هم نه وه عملاً بلکي دوی له خواصو څخه د اهل الله وه.

يوه سه: چي خفاجي په حاشيه کي د بيضاوي راوړي دي چي له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي د قبورو سره د صلحاؤ نژدې مسجد جوړول روا دی او لمونځ پکښې کول هم روا دی. روح المعاني داسي الفاظ استعمال کړي دي وهو قول باطل، عاطل، فاسد انتهى. او مظهري رح وايي هذه الآية تدل على جواز بنا المسجد ليصلي فيه عند مقابر الاولياء الله للتبرك بهم. او شيخ الاستاذ محمد فاخر المحدث رح وايي چي بنا د مسجد مکروه دد. او د روح المعاني او شيخ فاخر رح دلائل دا حديثونه دي (۱) ما رواه مسلم عن ابى الهياج الاسدي قال قال لي علي رضي الله عنه ولا ابعثك على ما بعثني رسول الله ﷺ ان لاتدع تمثالاً الا طمسته (يعني د يوه انسان يا حيوان بت که دي وليدی يا پوره عکس هغه خرابو دا او که دي لوړ قبر وليدی د ځمکي سره يې يو شی کړه) و ماروواه البخاري ومسلم عن جابر رضي الله عنه قال نهى رسول الله ﷺ ان يجصص القبر وان يبنى عليه وان يقعد عليه، وما رواه البخاري ومسلم عن عائشة وابن عباس رضي الله عنهم قال لما نزلت برسول الله ﷺ يعني المرض الذي مات فيه طفق يطرح خميصة له على وجهه فاذا اغتم كشفها عن وجهه (شروع يې وکړه چي يو شړی يا پټو به يې دد پر مخ باندي واچول چي نفس به يې تنګ سو د مخه به يې ايسته کړی) ويقول

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وهو كذالك لعنة الله على اليهود والنصارى اتخذوا قبور انبيائهم مساجد يحذر مثل ماصنعوا (مسلمانان یې وېېرول د مثل کړو ورو د یهودانو او د نصارې وو) ددې حدیث ځواب امام مظهري رح داسې ورکړی دی چې دا حدیث خو پر دې دلالت کوي چې قبرونه په ګچو او سمېټو مه پخوئ او خونه مه پر جوړوئ او قبرونه ډېر مه لوړوئ، ولا دلالة على كراهة بنا بقرب منها.

درویش وایي: چې مسجد پر قبر جوړول او مسجد و قبرو ته نژدې جوړول فرق سره لري، اول موږ هم مکروه بولو او خبره زموږ خو په نژدې جوړولو کې د مسجد ده و قبر ته وشتان بينهما، بلکې که نژدې و قبر ته مکروه وي، نو مسجد نبوي خو هم قبر انور ته د عليه الصلوة والسلام نژدې دی، خبره داده چې د خفاجي او مظهري مقصد دادی چې لکه په ښار کې د هرات افغانستان چې مدفن د اولياء الله الکرام دی باچهانو یا نورو سرمایه دارانو د اولیاء الله قبرو ته نژدې لوی او کوچنې مسجدونه جوړ کړي دي تاچې که څوک نفل وغيره ګذاري په دغو مسجدو کې چې پاکه مځکه یې ده ګذاري به یې، او قبرونه له بناء څخه خالي ولاړ دي هيڅ عالم د عصر قديم الى يومنا انکار نه دی کړی فتدبر هداک الله عزوجل.

قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا ﴿٢١﴾

وویل هغو کسانو چې غالب په حال کې د اصحاب کهف وه (یعنې چې مسلمانان وه چې مشر یې ملک صالح بیدوسیس او اصحاب ذ هغه وه، ولې دوی ثروت والا هم وه او مملکت د افسوس یې هم په قدرت کې ؤ) هر آئینه موږ بناء کوو پر کهف ددوی مسجد چې مسلمانان به لمونځونه پکښې کوي او په دوی سره به تبرک کوي.

درویش وایي: چې چونکه اصحاب کهف د غره په غار کې دي او پر دوی سربېره خو بناء د مسجد نسي کېدای لکه مدلول د على د لفظ چې دی او داغه رنګه خلګ یعنې مسلمانان د اطرافو چې د اصحاب کهف زیارت ته ورغلي دي مسجد یې د غار وخولې ته نژدې لیدلی دی، نو ناچاره "على" لپاره د استعلاء نه دی بلکې په معنی د قرب دی، والقرينة عليه ماذكرنا، فقير وایي چې هم دغه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لفظ د علي منشأ د اختلاف د د روح المعاني او مظهري وګرځېدله، دا وه د فقير ترجمه د آيت والله اعلم بما في كتابه.

سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ

ژر دی چې وه به وايي هغه كسان چې په زمانه کې د عليه الصلوة والسلام وه او په تعداد کې د اصحاب کهف يې اختلاف ؤ "ثلثة" خبر د مبتدأ محذوفي دی ای هم ثلثة. څلورم يې سپی ددوی دا جمله صفت د ثلثة ده، والمعنى ګرځونکی ددوی څلورم سپی دی يعني د سپي سره څلور ګرځي.

وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ

او بعض وايي چې دوی پينځه دي شپږم يې سپی دی وقس هذه الجملة على ماقبلها في الاعراب. ويشتل كوي يعني وايي خبر غائب له دوی څخه يعني ليس في خزانة علمهم ذالک.

پوه سه: چې دلته يې سين نه راوړی له دې سببه چې "يقولون" عطف دی پر ماقبل يقولون نو داهم تر سين لاندي راځي. بغوي رحمه الله وايي چې په يو روايت کې راغلي دي چې د نصاری وو هيئت يعني وفد چې مدينې منورې ته راغلی ؤ لپاره د بحث د عليه الصلوة والسلام سره په شان کې د عيسى عليه السلام "چې قصه يې وړده ده" په هغو کې له مشرانو څخه په هغو کې يو په نامه د سيد ياديدی چې مذهب يې د يعقوبيه نصاری وو څخه ؤ هغه وويل چې اصحاب كهف درې دي څلورم يې سپی دی، او بل له مشرانو څخه عاقب ؤ چې د نصاری ؤ نسطوري په مذهب ؤ هغه وويل چې اصحاب كهف پينځه دي او شپږم يې سپی دی.

پوه سه: چې "رجمًا" منصوب دی مفعول مطلق د فعل مقدر دی يعني يرجمون رجمًا.

وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ

او وايي مسلمانان په اخبار د رسول الله صلى الله عليه وسلم عن قول جبرئيل چې اصحاب کهف اووه دي اتم يې سپی دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: ثامنهم كلبهم خو صفت د سبعة نكره دى، نو واو يې ولې پر داخل كړى.
روح البيان وايي چي واو يې پر داخل كړى لپاره د تاكيد د نسبت بين طرفيها يعني ثامنهم وكلبهم. او مظهري وايي لتاكيد لصوق الصفة بالموصوف فتامل.

قُل رَّبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِم مَّا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ ۗ

ته ورته ووايه يامحمد ﷺ چي زما خداى خبر دى په عدد د دوى اونه دي په خبر مګر لږ خلګ يعني المسلمون لان قول المومنين مستند الى الوحي المفيد لحق التيقن. ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي زه له جمله څخه د قليل يم يعني چي دوى اووه دي اتم يې سپى دى رواه ابن جرير. او ورته روايت د ابن مسعود رضي الله عنه څخه هم منقول دى.

فائده: بغوي رح له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت راوړى دى چي د اصحاب كهف نومان دادي (١) مكسلمينا (٢) تمليخا (٣) جرطونس (۴) سنونس (۵) شارينوس (٦) ذولواس (٧) كعسططيونس (٨) راعي چي نوم يې نه دى معلوم، رواه الطبراني في الاوسط باسناد صحيح. وقال ابن حجر في شرح البخاري چي د دوى د نومانو په ويلو كي اختلاف ډېر دى ولا يقع الوصوق بشئ.

درويش وايي: چي حضرت علي څخه داسي روايت نقل سوى دى چي اصحاب كهف اووه نفره وه نومان يې داسي روارې دي. يمليخا. مكشلينا. مشلينا. مرنوش. دبرنوش. وشاذنوش او اووم يې راعي دى. د هغه نوم يې كفتطيوش ذكر كړى دى. او كاشفي رح په تفسير حسيني كي وايي چي اصح داده چي د راعي نوم يې مرطوش و. امام نيسابوري له ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي روايت رانقل كړى دى چي نومان د اصحاب كهف لپاره د طلب، د هرب او د اور د وژلو لپاره په يوه ټوكره كي دې وپېچي اور ته دې ور وغورځوي اور به مړ سي. او د كوچني د ډېري ژړا لپاره دې په يوه كاغذ كي دې نوشته كړي او تر سر دې ورلاندي كړي، او د كښت د حفاظت له آفاتو څخه دا نومان دي نوشته كړي تعويذ دې څني جوړ كړي پوښونه دې ور كړي او د كښت په منځ كي دې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لکره ودروي او تعويذ دي په هغه پوري غوټه کړي، او چي د ځا دريمه دريمه ورځ تبه کېږي او د سر درد لپاره او د غنى او جاه وجلال او ورتګ د حاکمانو ته تعويذ دي کي په دې ټولو صورتو کي تر راسته موټه دې غوټه کړي، او که د ښځي ولادت سخت و نوشته دي کړي تر چپه ورانه دې ورغوټه کړي،

فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَآءً ظَاهِرًا

او ته يا محمد ﷺ بحث مه کوه په باره کي د عدد د اصحاب کهف، مګر نه بحث په ظاهر د قصصنا اليک او نسبت د جهل و مخالف ته مه کوه او ډېر تعمق هم مه پکښي کوه اذ لافائدة في الجدال في ذالک.

وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِم مِّنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾

او ته فتوی مه غواړه په شان کي د اصحاب کهف. له اهل کتابو څخه د هيڅ ځا څخه يعني له دوی څخه د متعلم پر دول سوال او پوښتنه مه کوه ولي چي تا ته په وحي حال ددوی معلوم سو وفي ذالک کفاية لک فلاحاجة الى السوال عنهم او بل دا سوال مفضي و نزاع ته ګرځي لانک على الحق في حالهم واهل الکتاب على الجهل المطلق.

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاْيۡءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ

او ته مه وايه د يو کار په باره کي چي زه دا کار کوم صبا مثلاً.

پوه سه: چي ذکر د صبا په اعتبار د شان نزول دی ورنه مراد مطلق زمان مستقبل دی، مګر مقرون په دې کلمه سره يعني د "ان شآ الله".

پوه سه: چي دا استثنا له نهي څخه ده والمعنى لاتقولن لاجل شئ چي ستا ورته قصد وي چي زه دا کار کوم په زمان مستقبل کي الا ان يشا الله والاستثنا مفرغ يعني لاتقولن في حال من الاحوال الا متلبساً بمشيته تعالى اى الا قائلاً ان شآ الله.

پوه سه: چي المنذر له مجاهد څخه روايت کړی دی چي يهودانو و قريشو ته ويلي وه چي تاسي ددغو مدعي النبوة څخه پوښتنه وکړئ د روح يعني چي روح انساني څه شی دی او اصحاب کهف څوک وه او ذو القرنين څوک و، نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قریشو له علیه الصلوة والسلام څخه دا دري پوښتني وکړې، فقال علیه السلام ایتوني غداً اخبرکم" او ان شاء الله یې نه وویل هغه ؤچي وحي معطل سوې تر ډېرو ورځو پوري چي له دري څخه نیولې تر څلوېښتو ورځو پوري. شاه عبدالعزیز په تفسیر عزیزي کي روایتونه راوړي دي چي قریشو د علیه الصلوة والسلام په تکذیب خولې پوري کړې حتی چي ویل به یې ان محمد ودعه ربه وقلی، پر علیه الصلوة والسلام باندي سخت د تکلیف، او خفگان بار ولوېدی، نو دا آیت نازل سو یعني په دې آیت کي خدای ﷻ سبب د تاخیر د وحي بیان کړی چي ان شاء الله دي نه وه ویلي، چي دا بیان مفصل د سورت بني اسرائیل په تفسیر کي ددې قول د خدای ﷻ "ویسئلونک عن الروح آه" تېر سوی دی فارجع هناک.

درویش وایي: چي ان شاء الله ته په عربي ژبه کي استثناً وایي دا له دې سببه چي ان شاء الله مشابه ده استثناً په تحقیق کي فتدبر هداک الله تعالی.

وَاذْكُرْ رَّبَّكَ إِذَا نَسِيتَ

او ذکر د خدای (ﷻ) کوه، یعني قل ان شاء الله، که دي اول وار ان شاء الله نه وه پیاد وروسته دي پیاد سوه بیا ان شاء الله ووایه. په حدیث کي راغلي دي چي دا آیت چي نازل سو، علیه الصلوة والسلام وویل ان شاء الله.

وَقُلْ عَسَىٰ أَن يَهْدِيَنِ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾

ووایه چي شاید چي ما ته دي هدایت زما رب یعني توفیق دي راکړي، یعني یو شي ته چي هغه اقرب او اظهر وي تر قصه د اصحاب کهف په دلالت کي پر نبوت زما. وقد فعل ذالک حیث اراه اعظم من البینات، لکه د ډېرو انبیا علیهم السلام قصې، او د حوادثو علم چي په مستقبل زمان کي راتلونکي وي.

درویش وایي: چي ان شاء الله دومره لوی نعمت دی چي د ډېرو مشکلاتو څخه سړی خلاصوي (۱) که څوک د یو چا سره مثلاً وعده د یو شي وکړي، نو وفا بالعهد خو واجب دی شرعًا عند القدرة او که یې متصل د وعدې سره ان شاء الله وویل بیا یې ایفا نه ده واجب (۲) که چا ماینې ته وویل پر ما طلاقه یې که

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څه هم ثلاثاً وي او متصل يې ان شا الله وويل نه پر طلاقېږي (۳) په عقود کې مثل البيع والشراً والاجارة کې ان شا الله متصل وويل هغه عقد نه دی لازم.

مسئله: که يو سړي و بل ته وويل چې ته مؤمن يې؟ ددې په ځواب کې په نهږ د امام اعظم رح په ان شا الله نه وايي بلکې وايي به انا مؤمن حقاً، او امام شافعي رح وايي چې ددې په ځواب کې هم ان شا الله صحيح دی لان عاقبة الامر غيب.

مسئله: د ابن عباس رضي الله عنهما پر مذهب استثنا منفصل هم رواه ده استدلالاً بهذ الآية، لکن اکثره فقها پر خلاف ددې دي، ائمه رح وايي که چېري استثنا منفصل روا سي، نو بايد هيڅ عقد من البيع والشرا والنکاح وغير ذالک دي لازم نه سي، ولې په استثنا منفصل به يې فسخ کړي، او صدق او کذب به د چا نه سي معلوم لاحتمال الاستثنا المنفصل فافهم، امام قرطبي په خپل تفسير کې وايي په تأويل ددې آيت چې ابن عباس رضي الله عنهما دليل پر جواز د استثنا منفصل ګرځولی د داسي وايي چې استثنا منفصل چې په دې آيت کې راغلې ده لپاره د رفع د اثم او تبری ده، واما الاستثنا المغير للحکم فلا يکون الا متصلاً انتهى.

درويش وايي: چې د تاريخ په پانو کې د امام اعظم رح په مناقبو کې راغلي دي چې محمد بن اسحاق صاحب المغازي د ابو حنيفه رح سره حسد درلودی په دې سبب چې منصور ابي جعفر امير المؤمنين امام اعظم رح تر ټولو علماؤ افضل باله او دده لوی احترام يې کاوه، يو وخت محمد بن اسحاق او امام اعظم رح په مجلس کې د ابي جعفر المنصور سره يو ځای سوه، نو محمد بن اسحاق و امام اعظم ته وويل چې ته څه وايه چې که يو سړی طلاق مابينې ته ورکړي او يا يې پر يو شي قسم واخستی وروسته يو ګړی ساکت سو بيا يې ان شا الله وويل! امام اعظم ورته وويل چې ان شا الله يې په درد نه خوري ولې چې منفصل ده انما ينفعه اذا کان متصلاً، محمد بن اسحاق ورته وويل کيف لا ينفعه او سره ددې نيکه د امير المؤمنين چې ابن عباس رضي الله عنهما دی وايي چې استثنا يعني ان شا الله عمل په کېږي وا و بعد سنة لقوله تعالى "ذکره واذا ربک اذا نسيت" فقال امير المؤمنين لابی حنيفة رح اهکذا مذهب جدي؟ قال ابو حنيفة رح نعم، نو منصور په ډېر غضب ورته وويل "اتخالف جدي يا ابا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حنيفة" فقال ابو حنيفة لمذهب جدك تاويل صحيح. هغه دا چي په استثناً منفصل سره ګناه پورته کیږي اما حکم ته تغییر نه رسوي کالطلاق وغیره. بیا امام اعظم و منصور ته وویل چي دا محمد بن اسحاق او ملګري دده تا اهل د خلافت نه بولي. ولي دوی خو ستا سره بیعت کړی دی او دا یې ویلي دي چي ته زموږ دخوا خليفه یې. نو که ته استثناً منفصل روا بولې دي خلګو ته وروایه چي د بیعت سره سره ان شا الله وو ایاست پر تاسي حنث او نقض العهد نه لازمیږي بل خلیفه به وټاکو، منصور پر خپلو عسکرو ږغ وکړی چي ونسيئ محمد بن اسحاق او پټو یې په غاړه کي وروا چوئ بندي خاني ته یې بوزئ وفيه تعظيم امام الملة قائل الحق بغير علة.

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ

او اصحاب كهف درنګ وکړی په کهف کي ژوندي مضروباً على اذانهم.

درویش وایي: چي اوس خدای پاک بیان د مدت د لبث ددوی کوي چي دمخه یې مجملاً ویلي وه فضربنا على آذانهم في الكهف سنين عدداً.

ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾

دري سوه کاله (ابن مردویه له ابن عباس ﷺ او جریر له ضحاک ؒ څخه داسي روایت کړی دی چي "ثلاثة مائة" چي نازل سوه خلګو وویل چي دري سوه میاشتي دي که کلونه؟ فانزل الله تعالى سنين) دوی زیات لبث وکړی نهه کاله. بغوي وایي چي له حضرت علي څخه روایت دی چي په نزد د اهل کتابو دري سوه کاله شمسي وه او خدای پاک دري سوه کاله قمري یاد کړل کما هو مسلك الشريعة المحمدية. او تفاوت په منځ کي د شمسي کلو او د قمري کلو په سل کاله کي دري کاله دی یعني په سل کاله شمسي کي دري کاله قمري پر بالا کیږي. نو په دري سوه کاله کي نهه کاله پر بالا سوه. ولهذا قال الله تعالى "وازدادوا تسعا" کلبي ؒ وایي چي نصاری د نجران وویل اما ثلث مائة فقد عرفنا واما التسع فلا علم لنا به فنزلت.

قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا

ته وروایه چي خدای (ﷻ) ښه خبر دی په ما لبثوا ددوی یعني چي مراد قمري

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کلونه دي، ولي د شريعت محمدي ډېر احکام پر قمري حساب مبني دي لکه روژه، حج او غيرهما بلکې عرب د زماني د آنحضرت ﷺ شمسي حساب يې عموماً نه پېژندی فتامل.

لَهٗ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ اَبْصِرْ بِهٖ وَاَسْمِعْ ؕ

خاص په خدای ﷻ پوري دی علم د هغو شيانو چي له مخلوقه څخه غيب او پټ وي په اسمانو او په ځمکه کي وي "ابصر و اسمع" دواړي صيغي د افعل التعجب دي. فارسي ترجمه يې داده چي "بينا است خدای تعالی بهر موجود وچه شنو است بهر موجود. قال الشيخ رحمه الله چي ضمير د "به" خدای پاک ته راجع دی او محلاً مرفوع دی لکونه فاعلاً لفعل التعجب والبا زائدة کما في کفی بالله. والهمزة في الفعلين لصيرورة اصله بصر الله وسمع ثم غير الى اللفظ الامر وليس بامر حقيقةً اذلا معنى للامر ههنا. ومعناه ما ابصر الله بکل موجود وما اسمعه لکل مسموع وصيغة ليست على حقيقتها لاستحالة التعجب على الله تعالى بل للدلالة على ان شانه تعالى في علمه بالمبصرات والمسموعات خارج عن ادراک العقلا اذ لا يحجبه شئ ولا يحول دونه حائل ولا يتفاوت بالنسبة الى علمه لطيف ولا کثيف ولا الصغير ولا الکبير انتهى کلام الشيخ رحمه الله بنقل روح البيان. او امام مظهري په ډېر لنډ عبارت تول معنى د شيخ د عبارت راوړي ده. ابصر به (اى بالله) و اسمع (اى بالله تعالى) وروسته وايي چي خدای پاک کمال خپل په ابصار او سمع کي په صيغه د تعجب راوړی لپاره د دلالت پر دې باندي چي حال د خدای ﷻ په ادارک او علم کي د مبصراتو او مسموعاتو خارج عما عليه ادارک السامعين والمبصرين اذ لا يحجبه شئ "اى کما في المبصرين والسامعين من البشر فافهم.

مَا لَهُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ مِنْ وَّلِيٍّ ؗ وَّلَا يُشْرِكُ فِيْ حُكْمِهٖۤ اَحَدًا ﴿۲۶﴾

"مالهم" اى لاهل السموات والارض "ماسوى له خدای ﷻ څخه "من ولي" يعني ناصر او متولي د دوی کلمه د "من" لپاره د استغراق د نفي ده "ولا يشرک في حکمه" اى في قضائه او امره ونهيه "احداً" هيڅوک له اهل السموات والارض څخه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ

او ته یا محمد (ﷺ) تلاوت وکړه د هغه څه چي ما ته وحي کړي له قرآن څخه د رب ستا یعني ته متابعت کوه د ما في القرآن او د مکي د کفارو و خبرو ته مه ګوره چي دوی وايي ايت بقرآن غير هذا "او بدله" دا يي دليل دی، یعني هیڅ قدرت نه لري چي تبدیل یا تغییر د کلماتو د قرآن کریم وکړي غیر له خدای ﷻ څخه.

وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾

او ته نه سې پیدا کولای یا محمد (ﷺ) غیر له خدای ﷻ څخه که ته متابت د قرآن ونه کړې حسب ما نزل "ملتحدا" ابن عباس رضي الله عنهما وايي ځای د ساتني له عذاب څخه د خدای ﷻ او بعض وايي ځای د تېښتي.

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ

او ته ثابت او محکم وساته خپل ځان، بغوي رحمه الله وايي چي دا آیت نازل سوی دی په باره کي د عیینة بن حصین فزاري چي دی رسول الله ﷺ ته راغلی یعني د مخه تر اسلام او د علیه الصلوة والسلام سره فقرا د مسلمانانو ناست وه فیهم سلمان رضي الله عنه او حضرت سلمان یو پشمي پنډ پټو پر ځان پیچلی وُ چي خوله یې پکښې کړې وه لشدة الحرارة، نو عیینة و علیه الصلوة والسلام ته وویل "اما یوذیک ریح هولا؟" د دوی د خولي کريه بوئ تا نه په عذابوي؟ "ونحن سادات مضر واشرافها فان اسلمنا اسلم الناس وما يمنعنا من اتباعک الا هولا" موږ د مضر د قوم هغه سرداران او اشراف خلګ یو که موږ مسلمانان سو نو نور خلګ یعني زموږ د قبیلې هم ایمان راوړي او زموږ د ایمان راوړل مانع نه دي مګر دغه فقرا یعني موږ ددوی په ناسته شرمېږو او ددوی د خولي د بدبویي په عذابېږو، نو دوی له مجلسه وشړه او یا یوه ورځ زموږ سره کښېنه تبلیغ را ته کوه او بله ورځ ددوی سره، فانزل الله تعالى هذه الآية.

مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ

سره د هغو کسانو چي دوی عبادت او ذکر کوي د خدای پاک د سهار په وخت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کي او د مازديگر په وخت کي يعني في طرفي النهار او په دې کي د دوی اراده د رضا د خدای جل جلاله ده، يعني نه رياءً دا کار کوي او نه نفاقًا او بل د دنيا شي يې هم نه دی په کار او آخرت په کار لري. او بعض مفسرين وايي چي دا آيت په اصحاب صفه کي نازل سوی دی چي دوی اووه سوه (۷۰۰) تنه بالغ وه چي ټول فقرا وه چي نه يې کښت درلودی او نه يې مواشي درلوده او نه يې تجارت، ټول لمونځ چي به يې وکړی د بل لمانځه په انتظار کي به يې تسبيح او تهليل وايه. نو دا آيت چي نازل سو رسول الله صلى الله عليه وسلم وويل الحمد لله جعل في امتي من امرني ان اصبر معهم. والاول من شان النزول اجود واصح اسنادًا والله اعلم بمراده في كتابه.

وَلَا تَعْدُ عَيْنٰكَ عَنْهُمْ تُرِيْدُ زِيْنَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

او نه دي اړوه خپلي دواړي سترګي (کنايه ده له رغبت څخه) د دوی څخه يعني الفقرا المذکورين الى غيرهم چي ته اراده لري او طلب د مجالسه د اغنياؤ وکړې چي صاحب د زينت د دنيا دی. حسين کاشفي رحمه الله په تفسير حسيني کي وايي بايد دانست که آن حضرت هرگز بدنيا يی زينت آن ميل نبوده بلکه معنای آيت اينست که مکن عمل کسی که به زينت چه مائل بدنيا از فقرا معرض وبر اغنيا مقبل باشد، ددې دليل دا قول د عليه الصلوة والسلام دی چي خلګو ته بې په نصيحت کي ويل "لا تجالسوا الموتى. يعني الاغنيا.

وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهٗ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ وَكَانَ اَمْرُهٗ فُرُطًا ۝٢٨

او نه متابعت مه کوه په ګوښه کولو د فقراو د خپل مجلس څخه د هغه چا چي موږ غافله کړي له ذکر څخه زموږ چي يا کلمه توحيد مراد ده يا قرآن کريم او متابعت د خواهش نفساني کوي لکه روسا د قريشو لکه په مانحن فيه چي عيينه بن حصين الفزاري چي د عليه الصلوة والسلام څخه د طرد د فقراؤ د خپل ځان څخه خواهش کړی و که څه هم نورو اشرافو د قريشو هم دا غه مطالبه کوله. او بعض مفسرين وايي چي مراد په دې آيت کي اميه بن خلف الجمحي دی ما روی عن ابن عباس رضي الله عنهما.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي ولا منافات بين الروايات. ولي چي مو پر وویل چي اشراف د قریشو تو له طالبان د طرد د فقراؤ وه، او د "كان امره فرطا" ډېرې ترجمې کړل سوي دي لکه (۱) ضياعًا (۲) ضيع امره وعطل ايامه (۳) ندمًا (۴) سرفًا (۵) متروكًا (٦) باطلاً (۷) مخالفًا للحق (۸) مجاوزًا عن الحد (۹) تاركًا للحق.

درویش وايي: چي دا معناوي تولي مقاربة المآل دي.

وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ

او ووايه يا محمد (ﷺ) چي حق هغه دی چي له جانبه څخه د خدای ﷻ وي لامايقتضيه الهوى.

پوهه: چي "الحق" مبتدأ ده "من ربكم" يې خبر دی، او دا احتمال که څه هم مرجوح دی چي الحق دي خبر د مبتدأ محذوفي وي او من ربكم دي حال وي والتقدير الاسلام او القرآن هو الحق كائنًا من ربكم.

فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاءَ فَلْيَكْفُرْ

که د چا خوښوي ايمان دي راوړي او که د چا خوښه وي کفر دي مختاره کړي.

فائده: دا تخيير لپاره د تهديد او د وعيد دی. گويا دا جواب دی د قول د عيينه چي عليه الصلوة والسلام ته یې وویل "اما يؤذيك ريح هؤلا يعني الفقرا ونحن سادات مضر واشرافها فان اسلمنا اسلم الناس يعني قبيلة مضر كلهم وما يمنعنا عن اتباعك الا هؤلا يعني الفقرا الذين لثيابهم وعرقهم رياح منتنة فنحيهم وحتى نتبعك" حاصل د ځواب يې دادی چي حق چي اسلام يا قرآن دی کائن د خدای ﷻ له خوا دی او هغه خدای زه امر کړی يم په دې سره چي ځان به صبر کوې پر نشست او برخاست د دغو فقراؤ سره او زه يې نهي کړی يم له شړلو څخه د دوی، نو که ستاسي خوښه وي ايمان راوړئ او که ستاسي خوښه وي پر خپل کفر دوام وکړي زه ستاسي په کفر باک نه کوم، ولي ضرر يې تاسي ته راجع دی ما ته نه دی.

درویش وايي: چي په پښتو کي هم داسي امر تخييري سته لکه د يو سړي زوی چي پلار ته ووايي چي زه امريکا ته ځم مثلاً، پلار خو يې اولاً منع کړي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لکن زوی یې تینګار وکړي، نو پلار یې ورته ووایي که پر کور کېښني که امریکا ته ځي.

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا

موږ اراسته کړې دی ظالمانو ته یعني کافرنو لره اور یعني دوږخ.

پوه سه: چي دا جمله "احاط بهم سرادقها" په تقدیر د قد حال دی له ظالمین څخه یا صفت د "نار" دی چي احاطه به کړي پر دوی سرادق د اور.

پوه سه: چي سرادق لفظ مفرد معرب دی یعني د بلې ژبې لفظ عربو استعمال کړی دی. ولي چي په کلام کي د عربو اسم مفرد چي دریم حرف دې الف وي وروسته دې دوه حرفه نور وي نسته، په نهایه نومي کتاب کي وایي چي "سرادق کل شئ احاط بشئ من حائط او خبأ" یعني خېمه. نو له دې عبارت څخه هم دا فهمېږي چي سرادق لفظ مفرد دی.

درویش وایي: چي سرادق، فسطاط او خبأ سره یو دي، او یو ضعیف احتمال دا هم دی چي جمع د سردق دي وان لم یستعمل مفرده في کلام العرب.

په حدیث شریف کي راغلي دي چي روایت یې احمد، ترمذي او حاکم رحمهم الله کړی دی عن ابي سعید الخدري رضي الله عنه عن النبي صلی الله علیه وسلم قال سرادق النار اربعة جدر کثف ځلور دېواله دي پنډ چي هر دېوال یې د ځلوېښتو کالو لار ده، او بغوي له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چي "هو حائط من نار" او بعض وایي چي یو ددوی دی چي پر کفارو احاطه کوي.

درویش وایي: چي په هر صورت د کلام بنا پر تشبیه ده چي هغه اور یا دېوال د اور یې مشابه کړی په خېمه سره، وجه التسمیة الاحاطة باهل النار کالخیمة والفساط.

وَإِن يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ

او که دوږخیان شکایت وکړي د ډېري تندې، ددوی پر یاد رسي کېږي په اوبو سره چي لکه مهل داسي وي. چي داغوي مخان ددوی من شدة الحرارة، بغوي رح

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وايي چي د ابن عباس رضي الله عنهما روايت دی چي مهل يو خته اوبه دي لکه زيت د تېلو خته اوبه، او مجاهد رحمه الله وايي چي مهل د دوږخيانو ويني او نوونه دي چي په دوږخ کي يو ځای سره جمع کېږي، نو چي دوی ته تږي سي هغه ورکول کېږي، او روح البيان د مهل ترجمه په ويلي وسپنه سره کړي ده.

يوه سه: چي ترمذي، ابن ابي حاتم، ابن حبان، حاکم او بيهقي رحمه الله له ابي سعيد الخدري رضي الله عنه څخه روايت کړی دی او هغه له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه في تعبير قوله تعالى بمآء كالمهل قال عليه السلام كعكر الذيت (خته بيل) چي دوږخي دا اوبه مخ ته نژدي کړي د مخ پوست يې پکښي راشوه سي.

بِئْسَ الشَّرَابُ ۖ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾

بد مشروب دی مهل او بد دی اور. قال ابن عباس رضي الله عنهما منزلاً وقال مجاهد رحمه الله مجتمعاً، وقال عطا مقراً وقال قتيبي مجلساً.

درويش وايي: چي اصل معنی د ارتفاق چي مصدر دی د مرتفقاً چي سړی څنگل پر مڅکه کښېږدي او بارخو پر تکيه کړي د استراحت لپاره، نو د مرتفقاً متكئاً ومستريحاً معنی يوه ده.

سوال: په اور کي تکيه او استراحت له کومه؟ كما لا يخفى؟

ځواب: مرتفقاً چي يې د دوږخيانو په باره کي راوړی دی "حسنت مرتفقاً" چي يې حال کړی د جنت والو كما سيئاتي فتدبر وامثاله كثيرة.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾

په تحقيق هغه کسان چي ايمان يې راوړی وي او عملونه يې کړي وي د ښو کارو من الفرائض والواجبات والسنن والمستحبات قوليه او جسديه او ماليه موږ به نه ضائع کړو ثواب د هغه چا چي عمل صالح وکړي.

پوښتنه: يو مؤمن به عمل صالح تر له کوي مگر منهيات به هم ورسره کوي د هغه حال نه سو بيان؟

ځواب: ترک د منهياتو په عمل کي د صالحاتو مندرج دی کريمه "ان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الصلوة تنهى عن الفحشا والمنكر الآية"

اعراب: خبر د "ان" اول په "ان" ثاني سره د ما في حيزه دي، والعائد محذوف تقديره من احسن منهم، او يا ضرورت و حذف ته د عائد نسته، ولې چې په عموم کې د من احسن عملاً الذين آمنوا داخل دي فتدبر هذا ک الله الى درک لطائف کلام الله جل جلاله.

أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ

دوی لره دي جنتونه د استوګنې "تجري" اى من تحت قصورهم يوه والـه د اوبو ده چې مادة اصلي ده د حيوة د انسانانو حتى آدم علیه السلام او د ټولو حيواناتو او د ټولو درختو او د نباتاتو وغيرها، كريمه "فيه شفاً للناس" او دريمه د شيدو ده چې هيڅ په حلق کې نه بنديږي او په هيڅ مرض کې شيدې ممنوع نه دي او اطبأ وايي چې شيدې حامل د څورلسو (۱۴) ويتامنو دي چې په بله عذا کې جمعاً نسته، كريمه "من بين فرس ودم لبناً خالصاً سائغاً للشاربين الآية، او څلورمه والـه د شرابو ده.

پوښتنه: د دنيا شراب خو د سر درد لري او د انسان عقل مغلوبه ګرځوي، آيا د جنت په شرابو کې هم دا خصلت سته که څرنګه؟

ځواب: د جنت شراب له دې شيانو څخه پاک دي، كريمه "لافيها غول ولاهم عنها ينزفون" مونث د ضمير و خمر ته راجع دی چې مونث سماعي دی.

پوه سه: چې "عدن" ډير اوسېدلو ته وايي، تو له جنتونه عدن دي لخلود المؤمنين فيها ابداً، ولهذا يقال عدن الما بمكان اذا قام به.

فائده: جمله د "اولئک لهم جنات الآية" جمله مستانفه ده د بيان د اجر چې په دمخه آيت کې راغلی ؤ.

يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ

دوی ته زيور ورکول کېږي د اساور، د سرو زرو.

پوه سه: چې اساور جمع د اسورة جمع سوار ده، نو منتهى الجموع ده غير منصرف ده لان صيغة منتهى الجموع قائم مقام السببين لعدم الانصراف كما

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

في كتب النحو، سوار په پښتو بنګړي بولي او په فارسي يې دستينه يا ودست برنجن بولي او په اردو يې کنګهن بولي.

فائده: کلمه د من لپاره د بيان ده د تبعيض نه ده، او اساور چې يې نکره راوړه او داغه رنګه ذهب يې هم نکره راوړه لپاره د تعظيم د حسن ددوی.

فائده: طبراني په اوسط کې او بيهقي له ابي هريره ﷺ څخه نقل کړی دی قال قال رسول الله ﷺ "لو ان ادنى من اهل الجنة حلية، اعدلت بحيلة اهل الدنيا جميعًا لكان مايحيله الله تعالى في الآخرة افضل من حلية اهل الدنيا جميعًا" له کعب الاحبار څخه روايت دی چې خدای ﷻ يوه ملکه پر دې کار ګمارلې ده چې زيورات د اهل جنت جوړوي من اول خلقه الى ان تقوم الساعة" که يو زيور له زيوراتو څخه د اهل جنت و دنيا ته راوړل سي لذهب بضوء الشمس يعني ضوء الشمس به مغلوبه سي.

وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِّن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ

او جنتيان به اغوندي کالي د شنه يا زرغونه رنګ (ابن السني او ابو نعيم دواړه په طب نبوي کې وايي عن انس ﷺ قال كان احب الالوان الى رسول الله الخضرة) سندس نازل ورېښميني جامې ته وايي "واستبرق" وهو ما غلظ من الحرير، بغوي وايي چې غلظ په کالو کې د اهل جنت په معنی د محکم والي دی.

درويش وايي: چې له دې څخه خو دا معلومېږي چې سندس محکم نه دي وليس كذالك. په بعضو تفاسيرو کې وايي چې د سندس جامه سربېره اغوندي او د استبرق جامه لاندې تر سندس اغوندي كما هو المروج في نسا الاغنيا اليوم. نو په استبرق سره يې ستر د عورت کېږي او په سندس سره يې زينت، ولې چې تر سندس لاندې د استبرق رنګ هم معلومېږي او خپل رنګ خو يې خپل دی، والله اعلم بحقيقة الحال ادخلنا الله الجنة بفضله وكرمه لنعلم حقيقة حال الثياب.

مُّتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ

او تکيه به کوي اهل جنت په جنت کې پر پلنګانو، لکه په دنيا کې چې متنعمين خلګ داغسې کوي.

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

پوه سه: چي "ارائک" جمع د اریکة ده چي پلنګ یا چپرکټ یې بولي. لکن چي په حجال کې وي حجال جمع د حجلة ده چي هغې خونې یا خیمې ته وایي چې د پرده ښه یې ښائسته کړې وي په مفروشات فائقه وو او په پردو لپاره د زوم او ناوي. بیهقي رح له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چي سریر ته ارائکه نه وایي چي په حجلة کې نه وي او که حجله بې سریره وه هم یې اریکه نه بولي، او چي سریر او حجله دواړه سره یو ځای سي نو یې اریکه بولي کذا قال صاحب روح البیان والمظهري في تفسیره.

نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾

ښه جزا ده جنت و نعیمها، او ښه ځای دی جنت د مجلسیانو لپاره او ښه ځای د قرار دی جنت. او یا معنی دا چي ښه دي ارائک د تکیې لپاره.

درویش وایي: چي دا نعمتونه او ملبوسات او مشروبات په جنتو کې نور نور نعمتونه من الماکولات والروائح الطیبة من الازها، چي مهربانه خدای جل جلاله په کریم قرآن کې ځای پر ځای موږ ته ذکر کړی دی. دا د ښو ښو درختو د اعمال صالحه وو په دنیا کې میوه ده او فضل الهي علاوه دی. شیخ مصلح الدین الشیرازي قدس سره وایي:

قیامت که بازا مینو نهند .... منازل باعمال نیکو دهند
کسی را که حسن عمل بیشتر .... بدرگاه حق منزلت پیشتر
بضاعت بچند انکه آری بری .... اگر مفلسی شرمساری بری
که بازار چندان که اگنده تر .... تهی دست را دل پراگنده تر

حکایت: یو سړي په بلخ کې وخیل بزګر یا مریي ته وویل چي په فلانی مځکه به غنم وکرې، هغه اوربشي په وکرلې د لو وخت چي راغلی هغه مالک چي ورغلی که څه ګوري پر مځکه د اربشو کښت ولاړ دی. نو هغه بزګر یا مریي ته یې وویل چي ما نه وه درته ویلي چي په دغه مځکه غنم وکره. بزګر ورته وویل چي هو راته ویلي دي وه لکن ما چي اوربشي وکرلې په ګمان ددې چي ګوندې غنم راوکړي، د مځکې مالک ورته وویل "یا احمق هل رئیت احداً ذرع الشعیر فحصل

حنظة؟ قال العبد فكيف تعصى الله انت وترجوا جنته ونعيمها" مولى روم وايي:

جمله دانند این اگر تو نگروی .... هرچه میکاریش روزی بدروی

درويش وايي: چي دا معنى د هغه حديث نبوي ﷺ ده الدنيا مزرعة الآخرة

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا رَّجُلَيْنِ

ته بيان كړه كفارو ته د مكي يو مثال د دوو كسانو. بغوي رح وايي چي دا آيت نازل دى د دوو ورونو په باره كي چي د اهل مكي وه من بني مخزوم يو مسلمان ؤ نوم يې ابو سلمه عبد الله بن عبد الاسود بن عبد ياليل وكان زوج ام سلمة قبل النبي ﷺ او بل كافر ؤ وهو الاسود بن عبد الاسود بن عبد ياليل، وقيل هذا مثل لعيينة بن حصين واصحابه مع سلمان واصحابه ومشبها برجلين من بني اسرائيل چي دوه ورونه وه چي يو مؤمن ؤ چي نوم يې يهودا په قول د ابن عباس رضي الله عنهما وقال مقاتل تمليخا والآخر كافر ؤ چي نوم يې قطردس ؤ، وهب رح وايي چي نوم يې قطفر ؤ، نو دا هغه كسان دي چي په سورة والصافات كي خداى ﷻ بيان كړى دى ددې دوو قصو عبد الله بن المبارك له معمر څخه او هغه له عطا الخراساني څخه داسي راوړي ده چي دوه كسه سره شريكان وه دوى اته زره (۸۰۰۰) دیناره په دوارو درلوده يعني سره شريكان وه، او بعض وايي چي دوه ورونه وه چي له پلاره څخه په ميراث اته زره دينار په ميراث ورپاته سوي وه، تقسيم يې سره وكړى څلور څلور زره ديناره هر يوه ته وررسېدله (وهذه الرواية هو الاصح عند الاكثر) نو دا يوه په زر دينار مځكه رانيول، نو هغه وروړ چي مسلمان ؤ داسي يې وويل اللهم ان فلانًا قد اشترى ارضًا بالف دينار او زه خدايه رانسم ستا څخه مځكه په جنت كي په زر ديناره. نو هغه زر ديناره يې خيرات كړه مسكينانو ته يې وركړه، بيا يې هغه بل وروړ سراى جوړ كړى په زر ديناره دا مسلمان وروړ يې وويل "اللهم ان فلانًا بنى دارًا بالف دينار" زه ستا څخه سراى رانسم په جنت كي، نو زر ديناره يې خيرات كړه، بيا يې وروړ كوژده وكړه په زر ديناره او د مايني پر زر وزېور يې هغه زر ديناره مصرف كړه. فقال المؤمن اللهم اني اخطب اليك من نسا الجنة يعني الحور بالف دينار" هغه يې هم خيرات كړه، بيا يې وروړ خادمان او متاع البيت په زر ديناره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رانيول. نو مؤمن ووئيل اللهم اشترى منک خدماً ومتاعاً في الجنة بالف دينار" هغه يې هم خيرات كړه. وروسته مؤمن ته يوه مجبوري ورپيښه سوه په زړه كي يې وروګرځېدله چي هغه بل ورور ته به ورسم شايد څو مرسته راسره وكړي، نو دا مسكين مؤمن ورور د هغه بل ورور د تېرېدلو په لار كي عاجزه كښېښستې هغه په ډېر شان او شوكت مريان ورسره وه چي تېرېدی ده ور ولاړ سو هغه چي ورته وكتل وه يې پېژندی ورته وه يې وويل چي فلانی يې ده ورته وويل هو! هغه ورته وويل چي څه كوې چي دلته ناست يې؟ مؤمن خپل د مجبوريت قصه ورته وكړه او ورته وه يې ويل چي زما سره څه مرسته وكړه. هغه ورته وويل چي هغه څلور زره ديناره دي څه كړه. ما او تا خو د پلار اته زره ديناره ميراث سم پر نيمايي سره تقسيم كړه. مؤمن ورور تبوله قصه ورته وكړه. هغه ورته وويل چي ته خيراتونه كوه اذهب فلا اعطيک شيئاً او منت يې هم پر وكړی. او په يوه روايت كي راغلي دي چي هغه كافر ورور دی تر لاس ونيوی ګرځاوه يې پر خپل سرای او مځكه وغيره باندي، فنزلت فيهما واضرب لهم الآية. اى للكافرين و المؤمنين مثل رجلين اى حال رجلين، بعض مفسرين وايي چي دا مثال فرضي دی. او بعض وايي واقعي دی في زمن النبي ﷺ او في الزمان السابق.

يوه سه: چي رجلين په آيت كي په حذف د مضاف اى مثل رجلين بدل دی له مثلاً څخه. او دا وروسته آيت تفسير د مثل دی فافهم، جلالين وايي چي دا دوه ورونه د بنو باچا زامن وه انتهى.

درويش وايي: چي علامه بغداد وايي چي دا مثال واقعي دی وهو المعول عليه آه، او قصه د روح المعاني او د روح البيان سره ورته ده مګر مظهري څه زيادت او اختلاف بيان كړى دی چي درويش اشاره ورته وكړه په بيان كي د قصه مذكورې فتدبر.

جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ

موږ ګرځولي وه يعني وركړي مو وه و يوه ته ددوی چي كافر و دوه باغونه د انګورو يعني قسم قسم.

يوه سه: چي دا جمله تبوله يا بيان د تمثيل دی يا صف د "رجلين" دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَّحَفَفْنٰهُمَا بِنَخْلٍ وَّجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿۳۲﴾

او احاطه کړي وه موږ د دواړه باغونه د انګورو د خورما په درختو سره یعني چار طرفه د خورما درختي پر راګرځېدلي وې، او ګرځولي وه موږ په منځ کي ددې دوو باغو د کښت ځمکه چي غنم وغیره به وکړې لپاره د قوت د عیال خپل.

كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا

دواړو باغو ورکړې خپلي مېوې یعني د انګورو تاکانو پوره انګور کړي وه او د خورما درختو ښه ښه وابنکي د خورما کړي وه.

سوال: ضمیر د "اتت" چي راجع و کلتا ته دی، ولي یې مفرد راوړی؟

جواب: په شرح جامي او نورو کتابو کي د علم النحو وايي چي کلا او کلتا تثنیه نه دي لعدم ثبوت کل بکسر الکاف في المفرد، بلکې دواړه ذو الزیادة دي فافهم.

وَلَمْ تَظْلِمْ مِّنْهُ شَيْئًا

او نه ؤ کم کړی کلتا الجنتین له اکل څخه یعني له مېوې څخه هیڅ شی یعني باغونه لګه عادت چي دی ګاهي یو کال لږ مېوه وکړي او ګاهي ډېره، دا دوه باغونه له مېوې څخه مالا مال وه یعني پوره مېوه یې کړې وه لګه نور باغونه چي یې په یوه کال کي کوي.

وَّفَجَّرْنَا خِلٰلَهُمَا نَهَرًا ﴿۳۳﴾

یعني بهولې مو وه په منځ کي ددې دوو باغو واله تا چي همېشه اوبه خوړه کېدای او سرسبزي او ښادابي د باغو پر ښه حال باقي وي.

وَّكَانَ لَهٗ ثَمَرٌ

او وه ددغو دوو باغو مالک لره، په قاموس کي وايي الثمرة بالحرکات الثلث حمل الشجر (یعني مېوه د درختي) وانواع المال "او نورو اقسامو ته مال وايي" الواحد ثمرة وثمرة وجمعه ثمار وجمع الجمع ثمر "یعني بضمتین" وجمع الجمع الجمع اثمار" درویش وایي چي نادره بل لفظ درې جمعي لري" والذهب والفضة" یعني سرو او سپینو زرو ته وايي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي دلته څه شی مراد دی؟ مجاهد رح وايي ذهب او فضة مراد دی. او بعض مفسرين وايي چي دې دوو باغو والا اقسام د مالو درلوده ماسوی له جنتين څخه.

فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾

وويل د دوو باغو څښتن "الصاحبه" يعني الفقير المؤمن ته. او هغه د صاحب سره خبري کولې زه تر تا ډېر یم من حیث المال او غالب يم پر تا په اولاد او خادمانو او کومک کونکو کې.

وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ ۚ

او داخل سو دا کافر او صاحب یې ورسره ملګري کړی ؤ د فخر لپاره پر باغو یې ګرځاوه. او دی پر خپل ځان ظالم ؤ لفخره وکفره (والواو للحال من فاعل قال اول)

سوال: جنتونه خو دوه وه نو دلته یې مفرد ولې راوړی؟

ځواب: دخول خو پر يوه يوه جنت ؤ پر دواړو خو يې په يوه واره نه ګرځاوه. او يا له دې سببه يې مفرد ووايه چې پر دواړو باغو يو ډېوال راګرځېدلی ؤ او لاتصال كل واحدة من جنتيه بالاخرى.

قَالَ مَا أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَٰذِهِ أَبَدًا ﴿٣٥﴾

او وه یې ویل صاحب ته چې زما خو ګمان نه کېږي چې فاني او نیستي دې سي دا باغونه تر ابده پورې. ووجه افراد اسم الاشارة مامر في افراد جنته.

پوه سه: چې باعث پر دې خبره طول الامل ؤ او غفلت دده ؤ او د خدای ﷻ په امهال غولېدلی ؤ.

پوښتنه: انسان چې عاقل وي که مؤمن او که کافر وي دا ګمان خو نه لري چې زه ابداً ژوندی یم او مرم به نه؟

ځواب: دده مراد دا ؤ چې زه به غنی، مال او باغونه لرم تر څو چې زه ژوندی یم.

وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِن رُّدِدتُّ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنقَلَبًا ﴿٣٦﴾

او زه ګمان نه کوم چې قیامت دې راسي، ولې دی مشرک ؤ د بعث بعد الموت څخه منکر ؤ کما هو مذهب جميع المشركين، بيا يې تنزلاً داسې ووېل:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او که زه علی سبیل الفرض رد سم و خدای ﷻ ته زما، یعني وروسته تر مرګه ژوندی سم د خدای د ثواب او عذاب په ورځ، یعني لکه ته چي وایي چي بعث بعد الموت سته، هر آئینه به زه پیدا کوم یعني په آخرت کي بالا او ښه تر دي جنت د دنیا "منقلبًا" از روی مرجع، دده دا عقیده وه چي ماته چي خدای ﷻ دا مال راکړی دی په دنیا کي البته زه پر خدای ګران یم او ددې کرامت مستحق یم.

درویش وایي: چي د افراد د ضمیر د "منها" وجه هغه وه چي تېره سوه، او قراء د حجاز او شام یې په تثنیه د ضمیر وایي یعني منهما.

قَالَ لَهُۥ صَاحِبُهُۥ وَهُوَ يُحَاوِرُهُۥٓ أَكَفَرْتَ بِٱلَّذِى خَلَقَكَ مِن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّىٰكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾

وویل و دې کافر ته صاحب دده چي مؤمن و، په داسي حال کي چي هغه ګفت وشنید ورسره کاوه په استفهام انکاري آیا ته کفر کوې په هغه ذات والا قدرت سره چي ته یې له خاورو څخه پیدا کړی یې ته یې "یعني بخلق جدک آدم" بیا له نطفې څخه د پلار او مور بیا یې برابر کړې نر بالغ.

سوال: دې کافر خو خدای منی "حیث قال الی ربي" بعث بعد الموت یې نه منی، نو صاحب ولي دده وویل اکفرت آه؟

ځواب: انکار د بعث بعد الموت خو له جهته د شک دی په کمال قدرت کي د خدای ﷻ وهو کفر بالله تعالی.

لَّٰكِنَّا۠ هُوَ ٱللَّهُ رَبِّى وَلَآ أُشْرِكُ بِرَبِّىٓ أَحَدًا ﴿٣٨﴾

یوه سه: چي اصل د "لکنا" لکن انا و همزه یې حذف کړی د تخفیف له سببه او حرکت یې و نون ته ورکړی، نو دوه نونه سره یو ځای سوه، سره مدغم یې کړه نو الف په خط کي پاته سو، نو جمهور قاریان الف په وقف کي وایي تبعًا للخط او په وصل کي یې ساقطوي.

یوه سه: چي "هو" ضمیر شان او "الله ربي" جمله یې خبر دی او دا ټوله جمله منصوب محلاً مفعول د فعل محذوف ده، تقدیره اقول هو الله ربي، او دا ټوله جمله بیا خبر د "انا" دی، زه خدای ﷻ ته هیڅ څوک شریک نه وایم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي لكن د استدراك لپاره من اكفرت. كما يقال زيد غائب لكن عمرو حاضر. والمعنى ههنا انت كافر بالله وانا مؤمن موحد. مؤمن ورته وويل.

وَلَوْلَآ إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَآءَ اللَّهُ

ولې چي ته داخل سوې واې خپل جنت ته داسي به دي ويلي واې ماشآ الله.

فائده: لولا په معنى د هلا دى چي پر مضارع داسي حرف تحضيض يې بولې يعني باعثه كول پر يو كار او چي پر ماضي داخل سي حرف تنديم يې بولې يعني يو ځوک چي د سرې مخاطب وي پر ماضي كار پښېمانه كول. او "ماشآ الله" خبر د مبتدأ محذوفي دى اى الامر ماشآ الله. او يا مبتدأ ده خبر يې محذوف دى اى ماشآ الله كائن وكلمة ما موصولة على التقديرين.

لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

ددې صاحب د خبرې معنا او غرض دا دى چي تا ولې فخر په باغ كاوه بلكي باغ وغيره به دي و مشيت ته د خداى ﷻ حواله كړي واې او خپل ځان ته به دي عجز ثابت كړى واې چي پر هيڅ شي زه قادر نه يم چي د خداى ﷻ اراده نه وي.

پوه سه: چي بهيقي رحمه الله په خپل كتاب "شعب الايمان" له انس رضي الله عنه څخه داسي حديث رانقل كړى دى چي نبي عليه السلام وويل كه يو ځوک يو شى ووينې او خوښ يې سي داسي ووايي "ماشآ الله لاقوة الا بالله" هغه شي ته تاوان نه رسېږي يعني دده له خوا نظر سوء نه پر واقع كېږي. او عين سوء يعني نظر كول حق دى كما جآ في الحديث النبوي ﷺ "العين حق" و ايضاً په حديث صحيح كي راغلي دي "من رائ احداً اعطي خيراً من اهل او مال فقال عنده ماشآ الله لاقوة الا بالله لم ير فيه مكروهاً".

فائده: رسول الله ﷺ تفسير د لاحول ولاقوة الا بالله داسي كړى دى "لاحول لاتحول عن معاصي الله الا بعصمة الله. "ولاقوة" على طاعة الله "الا بالله" يعني بتوفيق الله تعالى عليها" په يوه روايت كي راغلي دي چي دغه كلمات د نهه نيوي (٩٩) مرضو دوا ده هغه اسانه مرض يې غم دى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِن تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾

که ته ما وینې چې زه کم تر تا یم په مال او اولاد کې.

فائده: بعض قرأ "ترن" په اثبات د یأ وایي په وصل کې فقط.

فَعَسَىٰ رَبِّي أَن يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِّن جَنَّتِكَ

نو شاید چې زما رب به راکړي یعنې په اخرت او په دنیا کې ښه ستا تر باغ.

فائده: ابن کثیر رح "یؤتین" په اثبات د یأ په وصل او وقف دواړو کې وایي، ونافع او ابو عمرو رح یې په وصل کې په اثبات د یأ وایي او نور قاریان یې په حذف د یأ وایي په وصل او وقف دواړو کې.

وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَاءِ

او خدای ﷻ به مسلط کړي ستا پر باغ باندې په سبب د کفر عذاب یا اور له اسمانه "حسباناً" قتاده رح وایي عذاب، ابن عباس رضي الله عنهما وایي اور، او بیضاوي وایي چې "حسبان" جمع د حسبانة ده چې تکې ته وایي او قتیبي هم ورته ترجمه کړې ده. او روح البیان وایي من برد او صاعقة او نار، دا جامع ترجمه ده.

فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾

نو به وګرځي ستا باغ مځکه چې پښې پر ښوییږي چې هم به یې درختې او هم نباتات به یې له منځه ولاړ سي؛

أَوْ يُصْبِحَ مَاؤُهَا غَوْرًا فَلَن تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤١﴾

او یا به وګرځي اوبه د باغ په مځکه کې تلونکې، هرګز به ستا له طاقته پوره نه وي چې هغه اوبه غائر او ذاهب په مځکه کې یې طلب وکړې فضلاً چې ته به یې بیرته راوګرځوې. **پوهه:** چې غور مصدر دی، یوصف به مبالغة.

وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ

او احاطه به وکړل سي پر میوه د باغ او یا تر له مالونه ستا چې تا فخر په کاوه یعنې هغه نابیره تر له هلاک سي من حیث لا یحتسب فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دروېش وايي: چي مخاطبه د مؤمن فقير او د كافر چي د دوو باغو مالك و، پر "لن تستطيع لـه طلبًا" ختم سوه ځکه يې صيغه د خطاب راوړه. او مابعد آيتونه يې بيان د حال د کافر دي.

پوه سه: چي "اصبح" دلته په معنى د "صار" دی، په معنى د دخل في الصباح نه دي، كذا في روح البيان، والمعنى صار صاحب الثمرة الكافر.

يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَىٰ مَا أَنفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا

لاسونه او ورغوي يې سره مښل له ډېره غمه پر هغه مال او نقودو چي د، مصرف کړي وه په ابادۍ کي د جنت او باغ.

پوه سه: چي "على" متعلق دی په يقلب پوري لان تقليب اليد كناية عن الندم فكانه قال فاصبح يندم على ما انفق.

پوه سه: چي د انګورو تاکان دده په باغ کي سپار تاکان وه، په پښتو کي سپار تاکان هغه د انګورو تاکانو ته وايي چي د لرګو منا ورته جوړه کړي او تاکان سربېره پر منا اچولي وي، اذا عرفت هذا نو معنى د آيت داده چي تاکان پر خپل بام را ايله چي منا وه رالوېدلي وه يعني بام يې دمخه را ايله سو بيا سربېره پر هغه تاکان را لوېدلي وه، له عروش څخه مراد مناوي د سپار تاکانو دي.

سوال: د انګورو د تاکانو ذکر يې وکړی او د نخل او زرع ذکر يې نه وکړی او سره ددي چي په جنت کي د کافر خو دا هم موجود وه کمامر في الآيات السابقة؟

ځواب: مقصود بالذات او ډېر په جنت کي د کافر د انګورو تاکان وه، او شاوخوا د خورما درختي يې صرف لپاره د زينت د جنت وې او زرع په جزوي ځای کي د جنت وه.

وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٤٢﴾

او وايي دغه کافر کاشکي ما شريک نه وای نيولی د خپل رب سره هيڅ څوک.

فائده: دده په دغه وخت کي د مؤمن ورور هغه نصيحت ور پياد سو چي دی يې له شرکه منع کاوه او په دې پوه سو چي ماته دا ټوله مصيبت د شرک له سببه راپېښ سو، نو تمنى ددې يې وکړه چي کاشکي زه موحد وای مشرک نه وای.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: په دې پښېماني سره دی مسلمان وګرځېدی، او سره ددې چې په حديث شريف کې راغلي دي الندم هو التوبة؟

ځواب: روح البيان وايي ولما كان الندم ورغبته في الايمان لطلب الدنيا لم يكن قوله هذا توبة وتوحيداً لخلوه عن الاخلاص. او ابن الشيخ په سورة الانعام کې وايي الرغبة في الايمان والطاعة لاتنفع الا اذا كانت رغبة لكونه ايماناً وطاعةً. اما الرغبة فيه لطلب الثواب وللخوف من العقاب فغير مفيدة انتهى.

درويش وايي: چې د ابن الشيخ رح غرض په ايمان د اخص الخواص وي، ورنه ټوله مؤمنان په ايمان د ثواب د جنت په اخيرت کې رغبت لري او ټوله مؤمنان په ايمان کې له عقاب څخه د خدای په دوزخ سره په آخيرت کې بېرېدله او د "قل انما انا بشير ونذير الآية هم دغه معنی ده. او مظهري وايي چې ظاهره زما په نيز داده چې دغه كافر اصبح كفيه في الدنيا چې باغونه يې خراب وليدل او په ورځ د قيامت چې دی خپل ځای په جنت کې ووينې چې د دنيا په کفر سره يې بدل کړی په دوزخ سره او دا صحيح خبره او مجمع عليها ده چې ايمان د ورځې د آخرت نه ايمان دی او نه فائده لري ولهذا قيل لايدخل النار الا مؤمن يعني مؤمن يوم القيامة فقط لان جميع الكافرين يؤمنون يوم القيامة.

درويش وايي: چې علامة بغداد السيد محمود آلوسي رح په روح المعاني کې وايي چې بعض علما وايي چې دا قول د كافر دي توبه وي له شرک څخه او ندم دی د پر شرک باندې فيكون تجديداً للايمان لان ندمه على شركه فيما مضى كما يدل عليه قوله لم اشرک يشعر بانه آمن في الحال فكانه قال آمنت بالله الآن وليت كان ذالک ای الايمان بالله اولاً يعني باغونه به يې هم نه خرابېدلای. په رد کې ددې قول آلوسي رح وايي چې مجرد ندم پر كفر لايكون ايماناً وان كان الندم على المعصية للمؤمن قد يكون توبةً اذا عزم ان لايعود اليها وكان الندم على المعصية من حيث كونها معصية لا لاجل العذر لکه يو غل چې په سترګو ړوند سي وايي زما له غلا څخه آئينده توبه ده كما صرح به في المواقف للقاضي عضد الملة والدين ولم يتحقق ههنا من الكافر المذكور ندم على الكفر من حيث هو كفر بل بسبب هلاک جنتيه والآية فيما بعد ظاهر ايضاً في انه لم يتب عما

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كفر به وهو انكار انتهى قول الآلوسي رح مع زيادة يسيرة تشريح قوله.

وَلَمْ تَكُن لَّهُۥ فِئَةٌ يَنصُرُونَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ﴿٤٣﴾

او نه ؤ دي كافر لره يو جماعت چي دده سره دي كومك وكړي په دفع كي د عذاب يوم القيامة كما مر من قول المظهري او يا دي هلاک سوى باغ بيرته راوگرځوي يا مثل د هغه په دنيا كي كما هو مفاد قول البغدادي رح، پرته له خداى ﷻ څخه لكن خداى ﷻ مرسته (كومک) نه ورسره كوي لكفره، او نه ؤ دغه كافر چي خپل ځان دي په خپل قوت سره خلاص كړي له انتقام څخه د خداى ﷻ.

هُنَالِكَ ٱلْوَلَٰيَةُ لِلَّهِ ٱلْحَقِّ ۚ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾

(مظهري رح د هنالک ترجمه په بعث بعد الموت سره كړې ده. او روح البيان داسي ترجمه كړې ده (دروقت زوال نعمت از كافر) او روح المعاني وايي في تلک الحال الذي وقع فيه الاهلاک آه. لكه روح البيان چي معنى كړې وه. يعني پر هر تقدير تصرف او نصرت) خداى لره دى چي حق او ثابت او حي لايموت دى. او خداى ج افضل دى از روى جزا لاهل طاعته تر بل چا. ولي خداى ﷻ چي قادر مطلق دى ثواب وركوي و اهل طاعت ته په دنيا كي على حسب حكمته او په اخيرت كي ثواب عظيم موبد په جنت دار السرور والخلد سره وركوي بخلاف غيره تعالى. ولي د هغو ثواب په مشيت پوري د خداى ﷻ تعلق لري او سره د هغو ثواب او عوض وركول و چاته حقير فاني شئ دى فقط "وخير عقبا" او خداى ﷻ خير دى په جزا كي اهل طاعت ته تر بل چا.

فائده: جزا ته ولي عقبى وايي لانه يعقب الطاعة.

وَٱضْرِبْ لَهُم مَّثَلَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا كَمَآءٍ أَنزَلْنَٰهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ

"واضرب" اى بين يا محمد ﷺ ستا قوم يعني كفار مكه ته حال غريب د ژوند د دنيا (چي اول بنه سرسبز او شاداب وي او سړى په خوشاله وي او ژر زوال لري) لكه اوبه د باران چي موږ اوروو له اسمان څخه.

پوه سه: چي "كما" خبر د مبتدا محذوفي دى اى هو كما.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيْمًا تَذْرُوْهُ الرِّيٰحُ ؕ

نو سره خلط او ګډ وډ سي په هغو اوبو نباتات د ځمکي يعني يو په بل جاړوځي په سبب د کثرت او د ګڼوالي. بيا وګرځي دغه نباتات لږ زمانه وروسته چي د خزان وخت يې ورسېږي وچ او ټوک ټوک چي تيت وپرک يې کړي بادونه. يعني باد چي پر راوالوزي يوه خوا او بله خوا ته دا وچ لرګي بوسيده وپاشي.

فائده: مشبه به د حيوٰة يوازي اوبه نه دي بلکي هغه حالت منتزعه له مجموع ځخه يعني کيفية النباتات چي شنه کېږي اولاً په اوبو سره او تر بنه دل آراشي وروسته عنقريب وچ سي او مات سي او باد يې يوه او بلې خواته وپاشي فيصير کان لم يکن شيئًا موجوداً على الارض. يعني ژوند د دنيا داغسي سريع الفنا دی.

وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ۝

او دی خدای ﷻ پر هر شي من النباتات واليبس وازارة للرياح والافنا بالکلية.

اَلْمَالُ وَالْبَنُوْنَ زِيْنَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ

مال من النقود والمفروشات الفاخرة والبساطين المثمرة. او زامن چي په دې تولو خلګ فخر کوي او زړه بال بال په خوشاله کوي. دا شيان ټول له يو بنائست دی د ناقص ژوند چي عنقريب به فنا کېږي.

وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ اَمَلًا ۝

او هغه اعمال الصالحة من الصلوٰة والصيام والصدقة وغير ذالک چي مېوه يې باقي ده تر ابده چي عبارت د رضا الرحمن ده او جنات باقيه ځخه دی چي ابداً باقي ده. غوره او ښه ده په نيز د خدای ستا من الاموال والبنين. ولي چي هغه زاد الآخرة نه دي بلکي فقط زينة الدنيا دي او په عين حال کي سر درد دی. ښه از روی ثواب او فائده او خير دی از روی اميد چي انسان اميد ورته وکړي. بغوي رحمه الله له علي بن ابي طالب رضي الله عنه ځخه نقل کړی دی چي مال او اولاد حرث الدنيا دي. او اعمال صالحه حرث الآخرة دي. وقد يجمعها الله تعالى لاقوام کسليمان بن داوٗد عليهما السلام.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي د خداى ﷻ نظام دى بعض انسانانو ته خداى فقط حرث الآخرة ورکړي وي کفقرا المهاجرين بلال وصهيب وعمار بن ياسر واصحاب الصفة ﷺ او نور فقرا و اهل الله د امت مرحومه، او بعض انسانانو ته يې فقط حرث الدنيا ورکړه سوې وي لکه فرعون، نمرود، ابوجهل و اضرابهم لعن الله عليهم. او بعض بعض انسانانو ته يې حرث الدنيا و حرث الآخرة دواړه ورکړي وي لکه اغنيا د انبيا عليهم السلام او اغنيا د اصحاب کرامو کعثمان وعبد الرحمن بن عوف و اضرابهما ﷺ او اغنيا د اوليا الله د امة مرحومه رحمهم الله، او بعض انسانانو ته يې نه حرث الدنيا او نه حرث الآخرة ورکړې وي کفقرا اهل الشرک اذا ماتو على شركهم لا يسئال عما يفعل وهم يسئلون. له ابى سعيد الخدري ﷺ څخه روايت دى "ان رسول الله ﷺ قال استكثروا من الباقيات الصالحات" چا ورته وويل وماهن باقيات الصالحات؟ يعني باقيات صالحات څه شى دى "قال رسول الله ﷺ التسبيح سبحان الله والتهليل لا اله الا الله، والتحميد الحمد لله، والتكبير الله اكبر، ولاحول ولاقوة الا بالله فانها تدفع (۹۹) بابًا من الضر ادناها الهم، رواه العقيلي".

درويش وايي: چي مثل ددې حديث احمد، ابن حبان او حاكم رح روايت کړى دى او حديث نعمان بن البشير مرفوعًا هم راغلى دى. او نور ډېر حديثونه په رواياتو مختلفه وو سره راغلي دي په مذکوره باقياتو صالحاتو کي.

سعيد بن جبير، مسروق او ابراهيم رحمهم الله وايي چي باقيات الصالحات پينځه لمونځونه دي ويروى هذا عن ابن عباس رضي الله عنهما.

درويش وايي: چي عبارت د باقيات صالحات عام دى. لکن اسانه د باقيات چي د مؤمن تر قدرت لاندي دي دغه مذکورات دي. ځکه روح البيان يې داسې تفسير کړى دى "من الصلوة والصوم واعمال الحج وجميع الكلم الطيب يعني سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر ونحو ذالک" په صحيح حديث کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام و اصحاب کرامو ﷺ ته وويل درواخلئ سپرونه! خلګو ورته وويل "امن عدو حضر" يعني دښمن راغلى دى؟ قال لا بل من النار، قال عليه السلام سبحان الله الى اخير الكلمات.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً ۙ وَّحَشَرْنٰهُمْ

لفظ د يوم منصوب په اذكر مقدر دى يعني ذكر كړه خلكو ته هغه ورځ چې مونږ غرونه د بيخه وكاږو او بيا يې لكه ګرځ او باد منتشر وګرځوو. او ته به وينې مځكه ايها المخاطب الغير المعين ښكاره يعني د مځكې پټونكى شى به نه وي من الجبال والاشجار والقصور والبيوت وغير ذالک مما يكون ساترا للارض. كذا قال ابن ابي حاتم راويًا عن قتادة رح "وحشرناهم" او مونږ به راوباسو ټول انسانانو له قبرو او نورو ځايو څخه.

سوال: حشر د خلكو خو وروسته تر تيسير د جبال او د مځكې تر بروز دى، نو "حشرنا" په صيغه د ماضي څرنګه راغله؟

ځواب: لپاره د تيقن د حشر لكه ماضي شى چې متحقق دى.

فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿٤٧﴾

نه پرېږدو مونږ يعني دننه په مځكه كې له خلكو څخه هيڅ څوک.

وَعُرِضُوْا عَلٰى رَبِّكَ صَفًّا ؕ

او پېش به كړل سي پر رب ستا يامحمد په حال كې د صف.

پوه سه: چې "صفًا" مفرد دى په ځاى كې د جمع راغلى دى كما في قوله تعالى "ثم يخرجوكم طفلاً اى اطفالاً" او حال دى له ضمير څخه د "عرضوا" اى كون الناس المحشورين مصتفعين من المسلمين والكفرة.

پوښتنه: و خداى جل جلاله ته د پېښېدلو څه معنا ده؟

ځواب: كلام په حذف د مضاف دى اى على حكم ربک وحسابه.

درويش وايي: چې مظهري رح داسي ترجمه د "صفًا" كړې ده لا يحجب احد احدًا، نو ددې مقتضى خو داده چې يو صف به وي وهذا بعيد جدًا. والصواب ماقال صاحب روح البيان. والمعنى صفوفًا بعضهم ورا بعض غير متفرقين الخ.

لَقَدْ جِئْتُمُوْنَا

په تحقيق تاسي راغلاست مونږ ته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي د اعراب له لاري دا عبارت حال دی له ضمیر څخه د "عرضوا" په تقدیر ددې عبارت مقولاً في حقهم لقد آه، او ورته اعراب په حال کي د رفع هم راغلی دی نحو "زَيدٌ اضرِبه" نحات وايي چي زيد مبتدأ ده اضرب په صيغه د امر يې خبر دی، چونکه اضرب په صيغه د امر انشأ ده، نحات وايي چي انشأ نه خبر کېدای سي او نه صفت وغيرهما، علم نحو تقدير د زيد اضرب داسي بيان کړی دی زيد مقول في حقه اضربه. او داسي احتمال هم سته چي فعل ورسره مقدر کړل سي ای فيقال لهم آه والمآل واحد.

كَمَا خَلَقْنَٰكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍۭ

لکه ما چي پيدا کړي واست تاسي اول وار يعني چي لغ واست او په پښو موهم شي نه ؤ او ناسنته واست، په حديث شريف کي چي روايت يې بخاري، مسلم او ترمذي کړی دی له ابن عباس رضي الله عنه څخه دی وايي چي قام رسول الله ﷺ وقال يا ايها الناس انكم تحشرون الى الله حفات "لخي پښي" مشاة "پياده" عرات "لغ لغړ (بربند) عزلاً "ناسنته" بيا عليه الصلوة والسلام دا آيت ووايه "كما بدأنا اول خلق نعيده" يعني دا آيت يې دليل د خپلي وينا ووايه "و اول من يكسى في الخلائق ابراهيم عليه السلام" او اول هغه څوک چي کالي په اغوستل کېږي ابراهيم عليه السلام دی په خلګو کي.

درویش وايي: چي دا ددې سببه چي نمرود دی اور ته لغ ور وغورځاوه په منجنيق کي: او بخاري و مسلم له عائشي رضي الله عنها څخه روايت کړی دی "قالت قال عليه الصلوة والسلام يحشرون يوم القيامة حفات عرات عزلاً" دې ورته ووېل الرجال والنسأ وينظر بعضهم الى بعض، قال عليه السلام يا عائشة الامر يومئذ اشد من ذالک" يعني يو د بل فرج ته نه ګوري ولي تول له خلګ په ځان پوري حيران وي.

درویش وايي: چي ورته روايتونه نور هم ډېر راغلي دي، دليل د تولو هغه آيت دی "لكل امرئي منهم شأن يغنيه. امام قرطبي په خپل تفسير کي وايي چي دا حديثونه چي د عرات لفظ پکښي راغلی دی د هغه حديث سره منافات نه لري چي "ان الموتى يتزاورن في اكفانهم في قبورهم، لان ذالک يكون في البرزخ يعني حال كونهم في القبور" چي له قبرو څخه راوځي عرات به وي، لکن:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دغو احاديثو سره معارض دي چي ابوداود، حاكم او بيهقي رح يې روايت كړي دي چي د ابو سعيد خدري ﷺ چې وفات نژدې سو، نو يې كالي راوغوښتل او وايي چي نوي كالي يې راوغوښتل او بيا يې وويل چي ما له رسول الله ﷺ څخه اورېدلي دي چي وه يې ويل "ان الميت يبعث في ثيابه التي يموت فيها. امام قرطبي رح وايي چي بعض علماؤ په ظاهره د دغو حديثو چي مړي په خپلو كالو كي حشر كېږي (وهذا بعيد لانه ورد في الحديث النبوي اول ما يبتلى من الميت اكفانه او كما قال، دويم دا چي مقبرې د مؤمنانو په سبب د مرور د سړک يا د ويالې د جاري كولو لپاره نبش سوي دي وليس في القبور الا عضامهم فكيف يصح الحمل على ظاهر هذه الاحاديث") قرطبي رح وايي چي اكثره علماً دا احاديث پر شهداؤ حمل كړي دي چي دوى شرعاً كما جاً في حديث شهداً الاحد په خپلو جامو كي دوى په كښې قتل سوي وي چي په وينو هم ككړ وي دفن كېږي. نو ابو سعيد الخدري ﷺ دي دا حديث د شهداً په باره كي اورېدلى وي فحمله على العموم.

درويش وايي: چي ځواب هم بعيد دى ولي چي څرنګه ګمان كېږي چي پر يو ستر صحابي ابو سعيد الخدري ﷺ چي ده دي دا حديث نبوي د شهداً په باره كي اورېدلي وي او دى دي په خپل رايه سره پر عموم د امواتو حمل كوي بلكې هغه وجه د جمع د احاديثو متعارضه وو په حسب د ظاهر چي بيهقي رح كړې ده چي بعض اموات يبعث عارياً وبعضهم في اكفانهم د ډېره په زړه پوري او ښايسته ده والله على كل شئ قدير والله اعلم.

بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَّجْعَلَ لَكُمْ مَّوْعِدًا ﴿٤٨﴾

بلكې ستاسي زعم باطل وٚ ايها الكفرة چي هر ګز موږ نه وګرځوو تاسي لره يو وخت د پوره د وعدې د بعث او نشور او تاسي د انبياً عليهم السلام په دې موضوع كي تكذيب كاوه.

بوه سه: چي كلمه د "بل" لپاره د انتقال ده من قصة الى قصة اخرى. او بعض علما هغه احاديث چي ميت يبعث في ثيابه حمل كړي دي پر عمل صالح د ميت تشبيهاً له بالثوب لقوله تعالى "ولباس التقوى ذالك خير"

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حكايت: د عربو باچاهانو تاريخ وايي چي سليمان بن عبد الملک چي اووم خليفه د مسلمانانو ؤ د مروانيانو له قبيلي څخه يو وخت يې ابو حازم رح ته وويل چي دا څه سبب دی چي زمونږ قيامت نه خوښيږي. ابو حازم رح ورته وويل چي له دې سببه چي تاسي دنياوي ژوند ډېر اباد کړی دی او اخروي ژوند مو خراب کړی دی، نو د چا زړه غواړي چي د قصر او کوټي څخه و خرابې ته نقل سي. سليمان ورته وويل صدقت يا اباحازم، بيا سليمان پوښتنه څني وکړه چي کاشکي زه خبر وای چي موږ لره به په ورځ د قيامت څه شی وي عندالله. ابو حازم رح ورته وويل که چېري ستا دا خوښه وي له قرآن کريم څخه دا حال معلوم کړه. سليمان ورته وويل چي په قرآن کي يې چېري پيدا کړم؟ ابو حازم رح ورته وويل په دغه آيت کي "ان الابرار لفي نعيم وان الفجار لفي جحيم" بيا سليمان وويل چي زمونږ پېښېدل به خدای پاک ته څرنګه وي. ابو حازم رح ورته وويل چي محسن بنده به داسي و خدای ﷻ ته پېښېږي لکه غائب سړی په سفر ممتد چي کور ته ورځي څومره خوشاله وي. او ګناه کار سړی به داسي خدای ﷻ ته ورځي لکه يو مريی چي له بادار څخه تښتېدلی وي او بير ته مجبوره سي او بادار ته ور روان وي. نو څومره به غمجن او بېرېږي فبكى سليمان بكاءً شديداً انتهى الحكاية.

درويش وايي: وهذه الحكاية في الظاهر قصة وفي الحقيقة موعظة حسنة.

سعدي شيرازي رح وايي:

نريزد خدا آب روی کسی .... که ريزد گناه آب چشمش بسی
بترس از گناهان خود اين نفس .... که روز قيامت نترسی زکس
بر انديش از بنده پر گناه .... که از خواجه غائب شود چند گاه
اگر باز گردد بصدق و نياز .... بزنجير وبندش نيارند باز

يعني ګناه کار بنده که په رښتيا توبه وکاږي او خدای ﷻ ته عجز وکړي. نو خدای ﷻ د قيامت په ورځ نه و پښتو ته ځنځير د دوږخ وراچوي او نه يې په محبس کي د دوږخ بندي کوي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَوُضِعَ الْكِتٰبُ فَتَرَى الْمُجْرِمِيْنَ مُشْفِقِيْنَ مِمَّا فِيْهِ

لام لپاره د جنس دی یعني عمل نامې د خلګو به په راسته لاس کې ورکړل سي یا په چپه لاس کې، کریمه "اقرأ کتابک کفی بنفسک الیوم علیک حسیبا" ته به ووینې هغه کسان چې مجرمان وي یعني چې عمل نامې یې په چپه لاس کې ورکړل سوي وي. بېرېږي به له هغو ګنهو څخه چې په دې کتاب کې به وي یعني ګنهونه د دنیا یې ورپیاد سي، نو بېرېږي چې هغه په دې کتاب کې دي او که څرنګه.

وَيَقُوْلُوْنَ يٰوَيْلَتَنَا مَالِ هٰذَا الْكِتٰبِ لَا يُغَادِرُ صَغِيْرَةً وَّلَا كَبِيْرَةً اِلَّآ اَحْصٰىهَا

هغه وخت چې دوی خپل عمل نامه ووایي "ما" استفهام لپاره د تعجب دی څه شان دی د دې کتاب چې نه یې دی پرې ایښی "صغیرة ولا کبیرة" ابن عباس رضی الله عنهما وایي چې صغیره تبسم دی بې څایه او کبیره خندا قهقهه ده. او سعید بن جبیر رح وایي چې صغیره لکه د بېګانه ښځي لمس او مچه په شهوت سره. او کبیره زنی ده "الا احصاها" مګر هغه یې شمېرلې ده او تر احاطې لاندي یې راوستلې ده.

درویش وایي: چې دا صرف مثالونه د صغیره او کبیره ګناهو دي ورنه تعداد د صغائرو او کبائرو بېخي ډېر دی.

پوه سه: چې د کبائرو ګنهو بیان په سورة النسا کې تېر سوی دی في تفسیر قوله تعالی "ان تجتنبوا کبائر ما تنهون عنه نکفر عنکم سیاتکم. یعني الصغائر.

پوه سه: چې مستثنی په محل کې د نصب ده مفعول ثاني د لایغادر کذا قال المظهري رح. له سهیل بن سعد رضی الله عنه څخه روایت دی قال قال رسول الله ﷺ ایاکم ومحقرات الذنوب مثل قوم نزلوا ببطن واد (نو خلګ بتې راجمع کوي یو یو لرګی بل بل لرګی راوړي وهکذا دومره لرګي سره جمع سي چې ډوډی په پخېږي) فانفخوا خبزتهم (نو ډوډی په پخه کړي. حاصل د حدیث دادی چې صغیره ګنهونه چې ډېر سي سبب د دوږخ د اور ګرځي والله اعلم بمراد رسوله ﷺ، حافظ شیرازي رح میګوید:

دهقان سال خورده چه خوش گفت باپسر
ای نور چشم من بجز از کشت نه دروی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سعدي رحمه الله
كنون وقت تخمست اگر پروري ..... گر امید داری که خرمن خوري
مکن عمر ضائع بافسوس وحیف ..... که فرصت غنیمت والوقت سیف

وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا

او دوی به پیدا کړي هغه شیان چي دوی یې عمل کړی د حاضر یعني لیکلی به عمل نامو کي، او یا معنی داده چي جزا د ماعملوا حاضره وي.

پوه سه: چي کلمه د ما که موصوله وي، نو عائد یې محذوف دی ای عملوه او که مصدریه وي، نو معنی یې داده چي عمل خپل.

وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾

او ظلم نه کوي رب ستا یا محمد (ﷺ) پر هیڅ چا که کافر وي او که مسلمان، که عاصي وي او که مطیع.

پوه سه: چي د ظلم منفي له خدای ﷻ څخه معنا داده چي پر بنده باندي گنهونه بالا تر ماعمل نوشته وي، او یا عذاب دومره ورکړي چي دده تر گناه بالا وي.

فائده: ابن ماجه د ابو موسی اشعري رضي الله عنه څخه روایت کړی دی یعرض الناس یوم القیامة ثلاث عرضات، فما عرضتان فجدال ومعاذیر، واما الثالثة فتطایر الصحف بالایدي فآخذ بیمینه وآخذ بشماله، واخرج الترمذي عن ابي هریرة رضي الله عنه نحوه، حکیم ترمذي وایي چي جدال یعني ناحقه بحث د دښمنانو د خدای ﷻ له خوا کیږي، ولي چي دوی ته د خدای جلال نه دی معلوم، ددوی گمان داوي چي په ناحقه جدال به مونږ د خدای ﷻ له عذابه خلاص سو، مثلاً وایي ربنا ماکنا مشرکین ربنا هؤلاء شرکائنا اضلونا الی غیر ذالک، والمعاذیر لله تعالی یعتذر الی آدم والی انبیائه ویقیم حجته عندهم علی الاعداء فیبعثهم الی النار، واما العرضة الثالثة فللمؤمنین وهو العرض للمغفرة لان یخلوهم فیعاتب مرید عتابه في تلک الخلوة حتی یذوق وبال الحیاء والخجل ثم یغفر لهم ویرضی عنهم یعني دغه حیا او خجالت یې قائمقام د عذاب وگرځي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ اِبْلِيْسَ

په یاد کړه هغه وخت و خلګو ته چي مونږ وویل ملکو ته یعني عموماً چي سجده وکړئ آدم ته (یا سجده د سر کښته کولو چي تحیه د امم سابقه وه یا یې آدم قبله ورته وګرځول سجده د خدای ﷻ لپاره وه) نو ټولو ملکو په اتفاق او اجماع کما في سورة البقرة سجده وکړه، خو نه وکړه سجده ابلیس چي پخوانی نوم یې عزازیل و.

پوښتنه: دا قصه خدای ﷻ مکرره په ډېرو ځایو د قرآن کریم راوړې ده، د تکرار حکمت یې څه دی؟

ځواب: دا قصه خدای ﷻ مقدمه ګرځولې ده د هغو امورو لپاره چي مقصود بیان د حال د هغو امورو په هغو ځایو کي وي مثلاً په دې ځای چي خدای ﷻ شفاعت بیانوي د هغو کسانو چي دوی فخر کوي او د اکار ددوی یې بد و بللی ددې تاکید یې په دې وکړی چي دا له ستنو څخه د ابلیس دی، او یا دا چي خدای بیان کړی حال د هغو کسانو چي په دنیا سره مغرور وه او د هغو کسانو چي له دنیا څخه معرض وه او سبب د اعتماد ددوی دنیا سره حب الشهوات او تسویل د شیطان و او خدای ﷻ اول دوی ته چي د زخارف څخه د دنیا دست بردار اوسئ، ولي چي هغه په معرض کي د زوال دي او اعمال صالحه خیر و ابقی دي، اوس خدای ﷻ نفرت ورکوي دوی ته له شیطان څخه چي دی ستاسي قدیم دښمن دی، دا ده وجه د تکرار ددې قصې په قرآن کریم کي.

كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهٖ

دا جمله مستانفه لپاره د بیان ده، نه سجده د ابلیس کانه قیل ماله لم یسجد جواب ورکړل سو چي دی د جن له قبیلې څخه و، نو یې روی ګرداني وکړه له امتثال څخه د امر د رب ده، له دې څخه دا معلومه سوه چي ملکي لایعصون من امر الله ابداً ابلیس چي عصیان وکړی دی ملکه نه و بلکې جني و په اصل ذات کي، نو پر دې تقدیر استثنا د ابلیس استثنا منقطع ده، مثل جائني القوم الا حماراً، ددې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تائید قول د حسن رحمه الله کوي کان ابلیس من الجن ولم یکن من الملائکة.

درویش وایي: چي پوره تفصیل ددې په تفسیر کي د سورة البقرة تیر سوی دی، او بعض مفسرین وایي چي ابلیس که څه هم د جن له قبیلې و لکن چونکه د لکو ملکو سره په اسمانو کي د خدای عبادت یې کاوه، نو هغو ملکو ته یې تغلیب ورکړی او دی یې هم په هغو کي داخل وګڼی، بیا یې څنډي استثنا کړی، نو استثنا بیا متصل ګرځي کما في قولهم جا القوم الفلاني الا زیداً، زید چونکه یو سړی وي چي په قوم فلاني کي یوازي اوسېږي، نو هغو ته تغلیب ورکوي او استثنا یې متصل ګرځي فافهم.

أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ

آیا تاسي ګرځوئ دی او دده اولاد خپل دوستان یعني د دوی په قول او وسوسو عمل کوئ ماسوی له خدای ﷻ څخه، یعني ستاسي اصلي دوست خو خدای ﷻ دی. او حال دادی چي دوی ستاسي دښمنان دي. عاقل سړی خو باید دښمن دوست نه وګڼي.

پوه سه: چي استفهام لپاره د انکار دی پر اتخاذ ددوی اولیا، او جمله د وهم لکم آه" حال ده د انکار د تاکید لپاره.

سوال: "عدو" چي د "هم" خبر دی مفرد یې راوړی داسي نه وویل سول "وهم لکم اعدا"؟

ځواب: په قاموس کي وایي چي په فعول او په فعیل کي مفرد او تثنیه او جمع برابر دي، او "عدو" پر وزن د فعول دی فافهم.

بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ۝

بد دی شیطان او ذریه دده بدل له خدای څخه په ولایت او دوستی کي، بغوي رحمه الله وایي چي مجاهد رحمه الله له شعبي رحمه الله څخه روایت کړی دی چي یوه ورځ ناست وم چي یو سړي پوښتنه را څخه وکړه هل لابلیس زوجة، ما ورته وویل چي دا ماته نه ده معلومه وروسته مي دا آیت په یاد سو "افتتخذونه وذریته الآیة" فعلمت ان الذریة لا تکون الا

زوجة، نو هغه سري ته مې ویل هو لري یې. شعبي رح له دې آیته دا وفهمول چې اولاد بې زوجې نسي کېدای قال الله تعالی في رد قول النصاری "عیسی ابن الله" انی یکون له ولد ولم یکن له صاحبة، څرنګه به خدای لره ولد وي او نسته خدای لره ماینه فتدبر، قتاده رح وایي چې شیطانان تولد لري لکه بني آدم چې تولد لري.

درویش وایي: چې روح المعاني، روح البیان، مظهري او امام غزالي رح د ابلیس د زامنو څو نومان راوړي دي او پر کومه وظیفه چې دوی ټاکل سوي دي هغه یې هم راوړي دي لکن فقیر د هغو له نقل څخه ډډه وکړه، له دې سببه چې تفسیر د پینځلسم جزء اوږد سو، ولې چې طویلي قصې پکښې راغلې لکه قصه د معراج بالتفصیل التمام او قصه د اصحاب کهف بما لامزید علیه او نور اوږده بیانونه.

مَآ أَشْهَدتُّهُمْ خَلْقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنفُسِهِمْ ص

او ما نه وه حاضر کړي یعني ابلیس وذریته وپیدا کېدلو ته د اسمانو او ځمکي او نه وپیدا ئېښت ته ددوی د ځانو، یعني بعض ددوی وخلق ته د بل بعض یعني چې زه له دوی څخه کومک (مرسته) وغواړم او یا مشوره ورسره وکړم په تدبیر کې د اوامرو د اسمانو او ځمکي، ولې چې خلق د اسمانو او ځمکي خو د ابلیس وذریته تر خلق دمخه وو، نو خلګ څرنګه ابلیس وذریته دده اولیا ګرځوي من دون الله تعالی.

وَمَا كُنتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴿٥١﴾

او نه یم زه اخستونکی د هغو کسانو چې وظیفه یې ګمراه کول د خلګو وي یعني ابلیس وذریته یعني معاونان په خلق کې د یو شي حتی چې خلګ تو هم د شرکت ددوی وکړي د خدای ﷻ سره په بعضې احکامو کې د ربوبیت او ددوی سره تولی او دوستي مختاره کړي.

سوال: المضلین یې اسم ظاهر راوړی او سره ددې شیطان وذریته دمخه تېر سوي، نو چې د "مضلین" په ځای کې یې ضمیر راوړی وای اختصار به نه وای؟ لکه په "ما اشهدتهم" کې چې یې ضمیر ورته راجع کړی دی؟

ځواب: اسم ظاهر یې په دې راوړی چې پر دوی حکم د اضلال وکړل سي او وصف ذم ددوی ذکر سي فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَآءِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ

يعني ذكر كړه هغه ورځ چي خداى ﷻ ووايي و كافرانو مشركانو ته. ناري كړئ زما شريكانو ته الذين هغه شركا چي تاسي گمان فاسد كاوه چي دا شركا د خداى دي په عبادت كي وهي الاصنام يعني ددې لپاره چي زما عذاب ستاسي څخه دفع كړي. يا مو شفاعت وكړي لكه تاسي چي به ويل "هؤلاء شفعائنا"

فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَّوْبِقًا

دوى ور ناري كړي د فرياد رسى په لهجه (مثلاً يا لات، ياعزى، يامنات الى غير ذالك) نو فريادرسي ونه كړي ددوى لكونها جمادات. او وگرځوو موږ په منځ كي د شركانو او ددوى د بتانو چي دوى آلهه وبلل "موبقا" صيغه د ظرف مكان ده يعني ځاى د هلاك، كذا قال عطا والضحاك، وقال رئيس المفسرين عبدالله بن عباس رضي الله عنهما چي موبق يوه شبله ده په اور كي، يعني هغه تواصل چي د مشركانو او ددوى د الهه وو تر منځ وُ قطع سي، او فرا نحوي وايي وجعلنا تواصلهم في الدنيا هلاكا في الآخرة، نو پر دې تقدير لفظ د بين په معنى د تواصل دى، او "موبقا" مصدر ميمي دى.

وَرَأَى الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُم مُّوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا

او ويني مشركان اور يعني دوزخ، ددوى يقين سي چي موږ وه دغه اور ته ور اچوي (په صحيح حديث كي راغلي دي چي د مشركانو چي دا ظن كېږي هغه وخت چي ددوى او د اور تر منځ مسافت د څلوېښتو كالو وي) او دوى نسي پيدا كولاى له اور څخه خلاصون كه "مصرفا" مصدر ميمي وي، او يا ځاى د خلاصون كه ظرف مكان وي.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِن كُلِّ مَثَلٍ

او والله په تحقيق موږ بيان كړي دي په دې قرآن كي و خلكو ته لپاره د موعظت او د پوهني لپاره هر يو داسي عبارت چي لكه ضرب مثل په غرابت.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي مراد آیات د قرآن مجید دي چي په رقم رقم عباراتو خدای پاک ذکر کړي دي.

وَكَانَ الْإِنسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا

او دی انسان د ډېر د شیانو از روی جدال یعني ناحقه بحث کوونکی، ابن عباس ﷺ وایي چي مراد له انسان څخه النضر بن الحارث دی چي د علیه الصلوٰة والسلام سره به یي ناحقه بحث په قرآن کي کاوه، او کلبي رح وایي چي مراد څني ابي بن خلف الجمحي دی. او بعض وایي چي مراد څني مطلق کفار دي کریمه "ویجادل الذین کفروا بالباطل.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَن يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ

او نه دي منع کړي خلګ یعني کافران له ایمان څخه. نو کلمه د "ان" مصدریه ده) هغه وخت چي دوی ته راغلی قرآن او اسلام من الله ﷻ. او بعض مفسرین وایي چي له هدی څخه رسول الله ﷺ مراد دی. پر هر تقدیر حمل د هدی چي مصدر دی مبالغهً دی فافهم "ویستغفروا ربهم" عطف دی پر "یؤمنوا" ای عن الاستغفار مما صدر عنهم من الکفر والمعاصي.

إِلَّا أَن تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ

مظهري رح وایي چي په آیت کي مضاف محذوف دی او مضاف الیه یي په ځای کي راغلی دی. نو اصل عبارت داسي دی "الا تقدیر ان یاتیهم سنة الاولین" یعني سنتنا في الاولین من العذاب بالاستیصال. یعني تقدیر الهي دوی کړي داسي دی چي پر دوی به لکه اولین عذاب د استیصال راځي، نو ځکه ایمان نه راوړي. او بعض تقدیر د آیت داسي "الا طلب ان تأتیهم سنة الاولین من معاینة العذاب وانتظار ذالک" ولي نضر بن الحارث واضرابه به ویل اللهم ان کان هذا هو الحق من عندک فامطر علینا حجارة من السما.

أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا

یا راسي و دوی ته عذاب مخامخ قاله ابن عباس ﷺ وقال قتاده رح فجائة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(نابیره) او بعض مفسرین وایي قبل بضمتین جمع د قبیل ده ای اصناف العذاب نوعاً نوعاً.

پوه سه: چي قبلاً منصوب دی علی الحال له ضمیر څخه او یا له عذاب څخه.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ

او موږ نه دي استولي رسولان مګر بشارت کونکي بالثواب والجنة یعني د مؤمنانو ته به زیري کوي، او بیرونکي د کافرانو په عذاب او دوږخ سره یعني دوی پر دي قادر نه دي چي عذاب به پر خلګو یعني کفارو نازلوي، او نه مسلط پر ایمان ددوی بلکې وظیفه ده د رسولانو زیري کول او بیرول، نور عذاب او داسي نور د خدای ﷻ په مشیت کي دي.

وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ

او ناحقه بحث کوي هغه کسان چي کافران دي یعني د رسولانو سره، کله به یې داسي ویل ابعث الله بشراً رسولاً، او کله به یې ویل "ما انتم الا بشر مثلنا" او کله به یې ویل "لوشاء الله لانزل ملائکة، او کله به یې ویل "لو لا انزل هذا القرآن علی رجل من القریتین عظیم" وغیر ذالک من خرافاتهم.

لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنْذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٦﴾

چي دوی زائل کي په دي جدال باطل سره حق چي دین د اسلام او قرآن دی، او دوی ګرځول زما آیات په قرآن کریم کي او هغه عذاب چي دوی په بیرول کېدل د پسخند ځای "هزواً" مصدر دی په معنی د مهزو به دی، دوی به ویل لو نشا لقلنا مثل هذا، او یا به یې ویل یعلمه بشر، او کله به یې ویل "ان هذا الا اساطیر الاولین، او کله به یې ویل "لولا یعذبنا الله بما نقول وامثال ذالک من الخرافات".

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ

څوک دی لوی ظالم (والاستفهام للانکار یعني نشته) چي ده ته وعظ وکړل سي په آیاتو سره د رب دده چي آیات د قرآن عزیز دي چي د حقیت دلیل یې ښکاره دی، چي هیڅ بشر اتیان د مثل دده نسي جوړولای.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

﴿فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ﴾

دی مخ واړوي له هغه څخه يعني فکر نه پکښې ووهي چي سبب د ايمان يې ګرځيدلی وای، او هېر يې سي هغه څه چي دده تر لاسو څه بد بد علمونه دمخه ده کړي دي من الکفر والاعمال الخبيثة چي له کفره څخه پيدا سوي وه يعني د هغو په عاقبت کي فکر هم نه وکړي.

﴿إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا﴾

موږ ګرځولي دي پر زړو ددوی پردې چي ظلمات د کفر دي.

پوه سه: چي دا جمله علت ده د اعراض او نسيان ددوی "ان يفقهوه" ای لئلا يفقهوه واللام للعاقبة. "وفي آذانهم وقرا" عطف دی پر علی قلوبهم ای جعلنا في اذانهم په غوږو کي ددوی ثقل او کڼوالی چي قرآن کريم په سماع د قبول نه اوري که يې څه هم ظاهراً اوري.

سوال: ضمير ددې عبارت "اعني يفقهوه" خو راجع و آياتو ته دی. نو ولي يې مفرد مذکر راوړی. او آيات هم مؤنث او هم جمع دي؟

ځواب: نظر و معنی ته د آيات يې کړی دی چي قرآن کريم دی.

﴿وَإِن تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ فَلَن يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا﴾

که ته يا محمد (ﷺ) دوی ته دعوت د هدايت ورکړې يعني د صراط مستقيم، نو هر ګز دوی لاري ته د هدايت او اسلام نه راځي دغه وخت چي ددوی پر زړو "اکنة" دروند والی دی او په غوږو کي يې وقر تر ابده پوري، ولي چي ددوی استعداد فطري هم له منځه ولاړی.

پوه سه: چي دا آيت په دې باره کي دی چي خدای ﷻ علم پر دوی لري چي دغه کسان ايمان نه راوړي.

﴿وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُم بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ﴾

او ستا خدای (ﷻ) يا محمد (ﷺ) ډېر بخښونکی دی (نو دا صيغه د مبالغې ده) خاوند د رحمت دی پر بندګانو، که دوی خدای ﷻ نيولي وای په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عملو ددوی من الکفر والمعاصي، نو ژر به يې ورکړی وای و دوی ته عذاب.

پوه سه: چي دا دلیل دی پر مغفرت او رحمت د خدای ﷻ. نو دا نتیجه د مغفرت او رحمت د خدای ﷻ ده چي قریشو ته يې مهلت ورکړی دی مع شدتهم وتجاوزهم عن الحد في عداوة النبي ﷺ.

بَل لَّهُم مَّوۡعِدٞ لَّن يَجِدُواْ مِن دُونِهِۦ مَوۡئِلٗا ﴿٥٨﴾

بلکه دوی ته یو وخت معین د عذاب سته چي ورځ د قیامت ده یا ورځ د بدر ده چي دوی به هرگز نه کړي پیدا په هغه وخت کي چي موعد راسي ځای د پناه او د نجات من آل اذا نجا.

وَتِلۡكَ ٱلۡقُرَىٰٓ أَهۡلَكۡنَٰهُمۡ لَمَّا ظَلَمُواْ

او دغه قری الهالکة یعني اوسېدونکي ددې قریو ککفار قوم نوح، عاد، ثمود وامثالهم، موږ دوی هلاک کړه، په سبب ددې چي دوی ظلم مختار کړی بانواع المعاصي لکه کفار د قریشو.

پوه سه: چي موصوف چي "تلک" دی سره د صفته مبتدأ ده او خبر يې "اهلکناهم" دی، په "تلک القری" کي مضاف محذوف دی ای اهل تلک القری تاچي د ضمائرو مرجع پیدا سي فافهم.

وَجَعَلۡنَا لِمَهۡلِكِهِم مَّوۡعِدٗا ﴿٥٩﴾

او موږ گرځولی دی لپاره د هلاک ددوی "موعداً" ای وقتاً معلوماً چي نه مقدم تر هغه وخت هلاکېږي او نه موخر. یعني کفار د قریشو به هم تر خپل موعد لایسبقون ولا یستأخرون.

وَإِذۡ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَىٰهُ

او په یاد کړه هغه وخت چي وویل موسی بن عمران النبي علیه السلام المنزل علیه التورة خپل خادم ته.

درویش وایي: چي په دې توضیح کي د موسی علیه السلام زما غرض دادی چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یهودان وایي چي د خضر علیه السلام سره ملاقات کونکی موسی، موسی بن عمران نه دی بلکې بل سړی دی د بني اسرائیلو څخه د موسی په نامه. لکن په صحیح حدیث کې د بخاري وغیره راغلي دي چي دا موسی بن عمران علیه السلام دی "لفتاه" مشهوره داده چي فتاد موسی علیه السلام یوشع بن نون بن افرایم بن یوسف علیه السلام دی لکن روح المعاني او مظهري وایي چي نون پلار د یوشع د آل څخه د افرایم نه دی په خپله زوی د افرایم بن یوسف نه دی لبعد الزمان بین نون وافرایم والله اعلم.

لَآ أَبْرَحُ حَتَّىٰٓ أَبْلُغَ مَجْمَعَ ٱلْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾

ای لا زال اسیر فحذف الخبر وهو اسیر لدلالة حال موسی وهو السفر علیه ودلالة الغایة علیه وهو قوله. تر هغو چي زه رسېږم مجمع البحرین ته، ولي چي دا غایة ممتد شی غواړي وهو السیر المحذوف. او یا به زه تګ کوم تر څو چي ډېره زمانه تېره شي.

پوه سه: چي مجمع صیغه د ظرف مکان ده. او مراد له بحرینو څخه بحر فارس او روم دی مما یلي المشرق، روح البیان، روح المعاني، مظهري، اما روح المعاني ددې دوو بحرینو په باره کې دومره ډېر روایات نور هم راوړي دي، او اول قول د مجاهد، قتاده وغیرهما دی، روح المعاني وایي لعل المراد مکان یقرب فیه التقائهما والا فهما لایلتقیان الا في البحر المحیط.

درویش وایي: چي بعض علماء وایي چي مراد له بحرینو څخه موسی او خضر علیهما السلام دي لانهما بحرا علم. والمراد بملتقا البحرین موضع اجتماع موسی و خضر علیهما السلام دی.

پوه سه: چي "حقب" بضمتین اسم مفرد دی جمع یې "احقاب" ده او صحاح وایي چي جمع یې حقاب ده، قاموس وایي چي حقبة بضمتین اتیا کاله ده او عبد الله بن عمر رضي الله عنهما هم وایي چي حقب اتیا کاله ده. او بعض وایي چي اوویا کاله ده، په هر صورت مقصود د موسی علیه السلام مبالغه ده په طلب کې د خضر علیه السلام. بخاري او مسلم د سعید بن جبیر رضي الله عنه څخه روایت کړی دی "قال قلت لابن عباس چي نوف بکالي وایي چي موسی صاحب الخضر لیس هو موسی بني اسرائیل کمامر؟ فقال کذب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عدو الله حد ثنا ابي بن كعب ﷺ انه سمع رسول الله ﷺ يقول ان موسى قام خطيباً في بني اسرائيل (يعني موعظت يې كاوه او يو بليغ نصيحت يې وكړې) نو يو چا پوښتنه څني وكړه اى الناس اعلم، ده ورته وويل انا فعتب الله عليه اذ لم يرد العلم اليه تعالى يعني داسي به يې ويلي واى چي خداى خبر دى چي څوک اعلم الناس دى. نو خداى ﷻ وحي وكړې ورده ته چي زما يو بنده دى په مجمع البحرين كي هغه اعلم دى تر تا "يعني في بعض العلوم" قال موسى يا رب فكيف لي به "زه به څرنګه د هغه سره ملاقات او طلب د علم په څندي وكړم".

تبصره: موسى عليه السلام سره ددې چي نبي مرسل ؤ او تورات هم پر نازل سوى ؤ لكن په طلب پسي د مزيد علم چي خداى ﷻ شخصيت د خضر عليه السلام وروښو روان سو، زموږ د زماني ملايان چي په اصطلاح دستاربندي يې وكړه خصوصاً كه د يو مسجد امام سو كه څه هم جاهل مطلق وي، نو په علم احكام او فقه وغيره كه يو څوک يو علمي پوښتنه څندي وكړي دى شرمېږي كه څه هم نه وي په خبر چي د يو عالم څخه چي تر ده ډېر ستر عالم وي پوښتنه څندي وكړي او يا وسائل ته ووايي چي زه نه يم په خبر فلاني عالم ته ورسه خامخا د خپلي خبتي يو حكم وركوي، پاى ته ورسېدله د فقير تبصره، اوس بيرته د موسى د سفر د قصې پر لور.

خداى ﷻ ورته وويل چي يو ماهي پوخ كړل سوى درسره واخله په سفر كي د غذا پر ډول او په يوه تبوكرى كي يې واچوه. نو هر ځاى چي دا ماهي وركه سو يعني ژوندى سو درياب ته شوه سو، نو هلته زما بنده يعني خضر عليه السلام موجود دى. نو موسى عليه السلام هغسي وكړه او يوشع بن نون يې د ځان ملګرى كړى حتى چي يو مقام ته د درياب پر غاړه ورسېدل يوه لويه ډبره وه او هوري يوه ښه چينه د اوبو وه او هوري دواړه بيده سوه. نو يوشع بن نون د مخه تر موسى عليه السلام راويښ سو د چيني په اوبو يې مخ او لاسونه پر پولل تبوكرى ته راغلي د لاسو اوبه يې پر ماهي توى سوې، ماهي سره وښورېدى له تبوكرى څخه درياب ته وغورځېدى "فاتخذ سبيله في البحر سربا" يعني داسي وګرځېدى لكه يو طاق يعني پر دغه ځاى اوبه نه بهېدلې، موسى عليه السلام چي راويښ ملګري ته يې وويل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دزخه چي خو، د ملګري يې دا ههیر سوه چي د ماهي قصه ورته وکړي، نو دا بقیماند ورځ او شپه يې تولله سفر وکړی حتی چي سهار یعني دا بله ورځ موسی د یوشع بن نون ته وویل "اتنا غدآئنا لقد لقینا من سفرنا هذا نصباً" علیه الصلوة والسلام وایي چي موسی علیه السلام د ستړیا احساس تر هغه پوري نه ؤ کړی چي تر هغه ځای خدای امر کړی ؤ تیر سو "فقال له فتاه ارئیت اذ اوینآ الی الصخرة فاني نسیت الحوت وما انسانیه الا الشیطان ان اذکره واتخذ سبیله في البحر عجباً" قال وکان الحوت لفتاه سرباً ولموسی وفتاه عجباً قال ذالک ماکنا نبغي فارتدا علی اثارهما قصصاً قال رجعا یقصان اثارهما حتی انتیها الی الصخرة فاذا رجل مسجی ثوباً فسلم علیه موسی فقال الخضر اني بارضک السلام، قال انا موسی قال موسی بني اسرائیل؟ قال نعم آتیتک لتعلمن مما علمت رشداً قال انک لن تستطیع معي صبراً، بیا خضر علیه السلام ورته وویل اني علی علم من علم الله علمنیه لاتعلمه یعني الالهام چي ته يې په تفصیل نه يې خبر، او ته علی علم ای علم الشریعة الظاهرة علمک الله لا اعلمه یعني بالتفصیل الی اخیر الحدیث، ترجمه ددې آیتو به ددې ځای په تفسیر کي راسي ان شآ الله تعالی.

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا

څه وخت چي ورسیده موسی او ملګری دده یوشع بن نون و مجمع ته د بحرینو یعني انتهیا الی الصخرة التي عند مجمع البحرین کما مر في الحدیث، وقال السفیان رح چي خلګ وایي چي ددغې صخرې سره عین الحیوة سته چي پر مړه شي بې اوبه ولوېږي هغه ژوندی کېږي او دریاب ته غورځي، او کلبي رح وایي چي یوشع بن نون پر دغه چینه اودس تازه کړی او یو څو څاڅکي اوبه پر هغه پوخ سوي ماهي تری سوي هغه ژوندی سو او دریاب ته وغورځېدی، نو ماهي لکی ښورېدله او اوبه ځای پر ځای ودرېدلې حتی لکه طاق په اوبو کي جوړ سو، نو چي موسی علیه السلام له خوبه راویښ سو "نسیا حوتهما" د دواړو ماهي هېر سو، یعني له موسی علیه السلام څخه معلومات د ماهي له ملګري څخه هېر سو او د ملګري يې دا هېره سوه چي بیان د حیوة د ماهي ورته وکړي. بغوي رح وایي چي ماهي خو د یوشع سره ؤ، نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اصل نسیان خو د یوشع ده، لکن نسبت یې و دواړو ته وکړی له دې سببه چې ماهي خو مشترک زاد السفر و بینهما یعني مجازاً الی موسی علیه السلام.

پوښتنه: موسی او یوشع بن نون خو اول و صخرة ته ورغله حتی چې ماهی هم په اول وار کې دریاب ته وغورځېدی، نو خضر علیه السلام په دغه وخت کې چېرې و چې دوهمه پلا چې هغې صخرې ته راغله خضر علیه السلام یې پیدا کړی؟

ځواب: د خضر علیه السلام اصلي قیام ګاه که څه هم دغه صخره ده لکن دی هر ځای ته د بعضې کارو لپاره په حکم د خدای جل جلاله ځي.

فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾

ای جعل الحوت بجعل الله لار خپله په دریاب کې خپل د تللو ځای، او بعض مفسرین وایي چې "سرب" شق طویل ته وایي، او دمخه په صحیح حدیث کې تېره سوه چې امسک الله عن الحوت جریة الماء، نو تر یو ځایه پورې دا اوبه لکه سوف داسې معلومېدلې چې په حدیث کې یې تعبیر به طاق سره ښندي کړی و.

پوه سه: چې سبیله مفعول اول دی د "اتخذ" او "سربًا" یې مفعول ثاني دی او في البحر یا حال دی له مفعول اول څخه یا د مفعول ثاني څخه.

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾

چې تېر سوه موسی او یوشع تر مجمع البحرین. ووېل موسی و خپل ملګري ته راوړه هغه طعام یعني د ماهي غوښې، په تحقیق مونږ ته ورسېد له زمونږ له دغه سفره څخه ستړیا او تکلیف. راوي وایي چې موسی چې تر تاکلي ځای چې مجمع البحرین و تېر سو، پر موسی خدای جل جلاله لوږه مسلطه کړه تاچې د ماهي معلومات ورته حاصل سي د یوشع له خوا بیرته به پر شا راسي. او په حدیث شریف کې راغلي دي چې موسی علیه السلام د ستړیا احساس نه کاوه تر څو چې تر موعد تېر سو یعني مجمع البحرین، نو یې لوږه محسوسه کړه.

فائده: غدا هغه طعام بولي چې د ځابښت په وخت کې یې سړی خوري او عشا هغه طعام بولي چې ماښام یې خلګ خوري.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالَ أَرَءَيْتَ إِذْ أَوَيْنَآ إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ

یوشع بن نون ورته ووېل ماته خبر راکړه ما اښاني الحوت. دلته د یوشع وریاد سو، هغه وخت چي موږ پناه ورووړه د صخرة ته یعني وروړسېدلو او هلته پیده سوو، په تحقیق زما هېر سو ماهي یعني بیان د حال د ماهي و تاته. ومارئیت منه من العجب.

وَمَآ أَنسَىٰنِيهُ إِلَّا الشَّيْطَٰنُ

او نه دی هېر کړی د ماهي حال بیانول مګر شیطان را څخه هېر کړی، یعني شیطان په زړه کي نور فکرونه راواچول حتی چي د ماهي د حال بیان مي هېر سو، بیضاوي وایي چي شاید سبب د هېروالي بې دا ؤ چي یوشع بن نون د ماهي په دې حال غریب او عجیب غرق سو وانما نسب الی الشیطان هضماً لنفسه.

أَنْ أَذْكُرَهُۥ ۚ وَٱتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ فِى ٱلْبَحْرِ عَجَبًا

چي زه ذکر کړم امر د ماهي وتاته. او واخستل ماهي خپله لار په درياب کي "ای سبیلاً عجباً".

پوهسه: چي "اتخذ" مفعول اول د "سبیله" دی. او "عجباً" صفت د مفعول ثاني ای "سبیلاً" په ځای کي د مفعول ثاني دربدلی دی. او "في البحر" ظرف لغو، متعلق په "اتخذ" پوري دی. او یا معنا داده اتخاذاً عجباً. نو بیا دي تقدیر عجباً صفت د مفعول مطلق محذوف دی. نو "في البحر" مفعول ثاني د "اتخذ" دی. او بعض مفسرین وایي چي "عجباً" مفعول مطلق د فعل محذوف دی ګویا قال د موسی په اخیر کي ووېل عجبت عجباً.

قَالَ ذَٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۚ فَٱرْتَدَّا عَلَىٰٓ ءَاثَارِهِمَا قَصَصًا

موسی (علیه السلام) ووېل چي دا فقد د حوت چي زموږ لپاره نښاني ده د ملاقات د خضر علیه السلام سره، نو دوی بیرته راوګرځېدل پر هغه لار چي دوی تللي وه، "قصصاً" مفعول مطلق دی د فعل محذوف یعني یقصان قصصاً یعني دوی تلاش کاوه د خپلو ګامو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَوَجَدَا عَبۡدٗا مِّنۡ عِبَادِنَآ

دوی پیدا کړی یو بنده زموږ له بندګانو څخه.

پوه سه: چي "عبداً" يې نکره راوړی لپاره د تعظیم کما تقرر في علم المعاني يعني چي تنکير ګاهي د تعظیم لپاره وي او هغه خدای ﷻ و ځان ته مضاف کړی هم لپاره د تعظیم دی لکه بيت الله للكعبة المباركة.

فائده: جمهور مفسرين او محدثين پر دي دي چي دا عبد الخضر ؤ بفتح الخا وكسر الضاد. او نوم يې بليا بالبا الموحدة ثم لام ساكنة ثم يا مثناة من تحت. ابن ملكان ابن فالغ بن عابر بن شالخ بن ارفخشد بن سام بن نوح علیه السلام وكنيته ابو العباس والخضر لقبه. په دي سبب چي دی يوه ورځ پر يوه خالي سپيره مځکه باندي کښېنستي چي ولاړ سو مځکه تکه شنه وه په نباتاتو سره كذا جا في الحديث الذي رواه البغوي بسنده من امام بن منبه رح.

درویش وايي: چي د خضر علیه السلام په باره کي د تعجب وړ روايات راغلي دي، بعض وايي چي د آدم د ملا زوی ؤ دا روایت که څه هم ابن عباس رضی الله عنهما ته منسوب سوی دی لکن تر ده پوري يې سند ضعیف دی. په فتح القريب کي ومن اغرب ماقيل انه ابن آدم بطن حوا. وقيل انه من الملائكة وهذا باطل ومن اعجب ماقيل انه ابن فرعون كما في التواريخ مصر، وهذا ايضًا باطل. وقيل ابن خالة ذى القرنين، وقيل انه من بني اسرائيل وهذا ايضًا باطل لان موسى كان مبعوثًا الى بني اسرائيل كلهم. فلو كان الخضر من بني اسرائيل لكان من اتباع موسى علیه السلام. او وړاندي په صحيح حديث کي تېره سوه چي موسى په طلب کي د زده کړي په خضر علیه السلام پسي سرګردان ؤ او آيات قرآنيه هم پر دي دلالت کوي، والاقرب ان الخضر كان من ابنا الملوك الاقدمين تزهد في الدنيا.

اختلاف العلماء: جمهور علما وايي چي خضر علیه السلام نبي غير مرسل ؤ يعني يو قوم ته نه ؤ را استول سوی، او محققين د صوفيه وايي چي خضر ولي ؤ نبي نه ؤ. او بغوي او نور علما وايي چي خضر تر يوم نفخ الصور پوري به ژوندی وي او اکثره محدثين وايي چي وفات سوی دی. وغاية التفصيل والجوابات في

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

روح المعاني وروح البيان، او مظهري په كركيږ اختلاف كي څه نه دي ويلي.

اٰتَيْنٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿۶۵﴾

موږ وركړي وه ده ته رحمت له خپل جانبه څخه. مظهري وايي چي الوحي والنبوة. او هغه علماً چي ولي يې بولي نبي يې نه بولي هغه وايي چي مراد له رحمت څخه الهام او كشف دى، او موږ ښوولي وه ده ته له خپل جانبه يعني هغه علم چي تحصيل يې بې زموږ د ښوونې نه سي كېداى.

درويش وايي: چي بغوي محي السنة رح وايي چي خضر عليه السلام نبي نه و په نيز د اكثر العلم. لكن مظهري رح چي په اكثره تفسير كي خپل مقتدى بغوي رح دى په دې ځاى كي يې دده له مذهبه څخه انكار كړى دى او وايي چي نبي و او څه دلائل يې هم ذكر كړي دي فراجع والله اعلم بالصواب في هذا الباب.

په صحيح حديث كي د بخاري او داسي نورو راغلي دي چي موسى او دده فتا عليه السلام چي واپس مجمع البحرين ته راغله، خضر عليه السلام پټو پر سر اچولى و او ناست و. موسى عليه السلام السلام عليكم ورته وويل، خضر جواب د سلام څو وركړى او داسي يې ورته وويل "انى بارضك السلام" چېري و په دې مځكه كي ستا سلام يعني دې ځاى ته څو تر اوسه څوك نه وه راغلي. يعني ته څوك يې. موسى عليه السلام ورته وويل انا موسى! هغه ورته وويل موسى بني اسرائيل؟. موسى ورته وويل نعم! او موسى عليه السلام خپل د راتلو غرض ورته بيان كړى "اتيتك لتعلمني مما علمت رشدا".

قَالَ لَهٗ مُوْسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰۤى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿۶۶﴾

وويل و خضر (عليه السلام) ته موسى (عليه السلام) چي آيا زه ستا متابعت او ملګرتيا وكړم (دا اجازه غوښتل وه له خضر عليه السلام څخه) په دې شرط چي ته به ماته رابنيه بعض هغه علوم چي تا ته ښوول كړل سوي يعني له جانبه څخه د خداى پاك اى بالوحي عند المظهري او بالالهام والكشف عند البغوي لپاره د زده كړي او هدايت.

مسئله: له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي مفضول چي خضر و چي نبي نه و

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عند الأكثر ګاهې په علم کې د بعضې شيانو بالا وي تر فاضل چې موسى علیه السلام د
چې نبي صاحب التوراة ؤ. او فاضل ته دا په کار ده چې دا حصه د علم له مفضول
څخه زده کړي او لويي دې نه کوي چې زه به له مفضول څخه څرنګه طلب د علم
کوم کما مر من ديدن العلماء من زماننا چې هغه د فاضل له زده کړې څخه
استنکاف او کبر کوي فضلاً عن المفضول في بعض المسائل. ولې چې په
صحيح حديث کې راغلي دي چې "الكلمة الحكمة ضالة المؤمن فحيث وجدها
فهو احق بها" په بعضې اخبارو کې چې بغوي يې روايت کړی دی چې موسى
علیه السلام چې دا خبره وکړه چې په آيت کې ذکر سوه. نو خضر علیه السلام ورته وويل "كفى
بالتورات علماً وبيني اسرائيل شغلاً"؟ قال موسى ان الله امرني بهذا".

فائده: موسى علیه السلام په دې ګفت وشنيد کې د خضر علیه السلام سره ډېره د تواضع
لار خپله کړې وه او د ډېر ادب لار چې ځان يې بېعلمه ورته ښکاره کړی او اجازه
يې ځنې وغوښتل چې زه به ستا تابع سم. او خواست يې ځنې وکړی چې ته
بعض ما علمک الله ماته راوښيه.

قَالَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾

خضر (علیه السلام) ورته وويل په تحقيق ته زما د شاګردۍ او تعليم طاقت نه لرې
او صبر نسې کولای. يعني متعلم ته دا په کار ده چې په پوښتنو کې به ډېر
تلوار نه کوي او تر يو وخته به صبر کوي چې ګوندې معلم به پخپله زما د زړه
شک را دفع کړي. خضر علیه السلام دليل د عدم صبر ورته وواية.

وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا ﴿٦٨﴾

او ته به څرنګه صبر وکړې پر هغه کار "يعني چې زه يې وکړم" چې تا احاطه
نه وي کړې پر هغه کار ازروی علم. نو "خبراً" تميز دی له نسبت څخه د "مالم
تحط به" د صبر د نفي وجه چې خضر وکړه داده چې دی په دې پوهېدی چې زما
څخه امور منکره له ظاهر شريعت څخه د موسى علیه السلام صادرېږي. نو انبياؤ ته
طاقت د صبر نسته پر منکراتو د شريعت د دوی تر هغو چې وجه د جواز يې نه وي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورمعلومه کما سیأتي، نو ګویا خضر و موسی علیه السلام ته وویل ضمناً چي زما مصاحبت تاته ګټه نه کوي.

قَالَ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ صَابِرًا وَلَآ أَعۡصِي لَكَ أَمۡرًا ﴿٦٩﴾

موسی (علیه السلام) ورته وویل چي ژر دی چي ته ما ووینې ان شاء الله صبر کوونکی ستا پر کارو او زه نافرماني نه کوم ستا له امر څخه.

پوه سه: چي جمله د "ولا اعصی" عطف ده پر "ستجدوني" نو محل د اعراب نه لري، او که یې عطف کړي پر "صابراً" باندي، نو د جملې تاویل په مفرد سره کوي یعني "صابراً" غیر عاص آه" نو پر دې تقدیر دا جمله منصوب محلاً ده کما هو الظاهر.

درویش وایي: چي موسی علیه السلام چي دومره ګلکه مصابره د خضر سره وکړه ددې لپاره چي دا مصابره شرط د افادې د صحبت ده، او خدای جل جلاله دی امر کړی په مصاحبت د خضر سره، لکن چونکه د امور مستقبله علم خو د خدای جل جلاله سره دی، نو ځکه یې ان شاء الله وویل.

قَالَ فَإِنِ ٱتَّبَعۡتَنِي فَلَا تَسۡـَٔلۡنِي عَن شَيۡءٍ حَتَّىٰٓ أُحۡدِثَ لَكَ مِنۡهُ ذِكۡرًا ﴿٧٠﴾

خضر (علیه السلام) ورته وویل چي ته زما متابعت یعني ملګرتیا کوې، نو زما څخه به سوال نه کوې د کارو چي زه یې وکړم چي ته یې منکر بولې چي دا کار دی ولې وکړی، ولې چي سوال خو بنه د اعتراض لري او اعتراض مانع د استفا دی تر هغو چي زه خپل د کار سر و تاته بیانوم په خپله.

فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا رَكِبَا فِي ٱلسَّفِينَةِ خَرَقَهَا

نو سره روان سوه د دریاب پر غاړه په کښتی پسي ګرځېدله تر دې چي کښېنستل په کښتی کي، ضمیر یې د تثنیه راوړی او یوشع یې تبع وګرځاوه، خضر یوه تخته د ابو له خوا څخه له کښتیه وکښل کما في حدیث البخاري ومسلم.

سوال: ضمیر د تثنیه یې راوړی، نو یوشع بن نون څه سو؟

ځواب: موسی علیه السلام واپس بني اسرائیلو ته واستاوه، او حسین کاشفي رح وای "ویوشع بر عقب ایشان میرفت" دا وجه روح البیان خوښه کړې ده، له دې سببه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چې دمخه د موسی او یوشع قصه وه. او اوس قصه د موسی او د خضر ده، نو یوشع ددې دوو تبع وګرځیدی فلا حاجة الی ذکره، نو اخیراً یوه کښتی یې پیدا کړه، نو خبرې یې ورسره وکړې د کرایې په باره کې، په بخاري او مسلم کې د بي بن کعب څخه روایت دی عن النبي ﷺ انه مرت بهم سفینة فکلموهم ان یحملوهم (درویش وایي: چې په دې حدیث کې یې ضمیر د جمع ورته راجع کړی، نو دا معلومه سوه چې یوشع ورسره ؤ) فعرفوا الخضر فحملوهم بغیر نون" نو د کښتی مالکانو خضر وپېژندی په دې معنا چې رجل صالح دی چې په مجمع البحرین کې اوسیږي.

قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا ﴿٧١﴾

موسی (علیه السلام) انکار ورته وویل چې تا کښتی څیرې کړه یعني تخته دې څندې وکښل آیا ددې لپاره چې خلګ د کښتی په دریاب کې غرق سي. په تحقیق دا تا داسې کار وکړی چې عظیم دی، او بغوي رح وایي چې امر په کلام کې د عربو بلا ته وایي، او قتیبي رح وایي "عجباً".

یوه سه: چې جلال الدین المحلي رح وایي چې اوبه په کښتی کې نه داخلېدې معجزةً للخضر علیه السلام.

درویش وایي: چې له دې عبارت څخه دا معلومېږي چې جلال الدین محلي رح هم معتقد د نبوت د خضر علیه السلام دی لان المعجزة لا تستعمل الا في خارق العادة علی ید النبي کما لا یخفی. او هغه کسان چې نبي یې نه بولي هغه وایي کرامةً للخضر.

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٢﴾

خضر (علیه السلام) ورته وویل ما تا ته نه وویل چې ته زما سره صبر هرګز نسی کولای یعني ولې دې اعتراض راباندې وکړی.

قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ

موسی علیه السلام ورته وویل ته ما مه نسه په هغه شي چې هغه شی ما هېر کړی ؤ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نو بیا دي ترجمه ما موصوله دی او عائد محذوف دی "ای شئ نسیته" مراد له نې څخه هغه معاهده ده چې موسی د خضر سره کړې وه چې زه پر تا اعتراض نه کوم. او یا کلمه د ما مصدریه ده ای بلسیاني ایاها. په حدیث صحیح کې راغلي دي د ابي بن کعب ﷺ عن النبي ﷺ کان الاول نسیانا من موسی. والوسطی شرطا والثالث عمداً.

درویش وایي: چې سره ددې حدیث صحیح چې بعض علما وایي چې مراد د نسیان څخه ترک مناسب نه ده او دغه رنګه هغه ترجمه چې بغوي رح له ابن عباس ﷺ څخه نقل کړې ده حیث قال لم ینس ولکنه من معاریض الکلام کانه نسي شیئا آخر دون المعاهدة لاینبغي نقل البغوي فالاعتراض في سند البغوي رح لا علی ابن عباس ﷺ کلا وحاشا.

وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا ﴿۷۳﴾

في القاموس ای ولا تغشني ولا تکلفني ولا تحملني آه. فالمعنی ته ما مه مکلف کوه زما په کار کې چې زه ستا څخه زده کړه غواړم په سختی سره یعني چې نسیان هم نه رانخښې. نو مراد له عسر څخه مضایقة دی د چا سره پر کوم شی.

فَانْطَلَقَا ۗ حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ ۙ

نو موسی او خضر (علیهما السلام) سره رهي سول یعني له کښتی څخه راکښته سول، حتی چې دوی ملاقي سوه د هلک سره چې د نورو هلکانو سره په بازی اخته و (سدي رح وایي چې ښائسته مخ یې و بربښیده. روح البیان وایي چې نوم یې جیسور بالجیم یا حیسور بالحاء و والله اعلم) خضر علیه السلام هغه ښائسته هلک قتل کړی. په صحیح حدیث کې چې روایت یې ابي بن کعب ﷺ کړی دی راغلي دي چې خضر علیه السلام یې سر په درو ګوتو ونیوی او له بدن څخه یې جلا کړی. یعني یوه بنه ګوته او بله ورپسې ګوته چې سبابه یې بولي. او بله د منځ ګوته وه. رئیس المفسرین عبد الله بن عباس ﷺ وایي چې دا هلک بلوغ ته نه و رسېدلی وهو قول اکثر المفسرین. او له قرآن کریم څخه هم دغه فهمېږي. ولې چې په عربي ژبه کې غلام بالغ ته نه وای. او له قول څخه د نبي الله موسی علیه السلام هم دغه کوچنیوالی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فهمېږي حيث قال "قتلت نفساً زكيةً" او د ګناه پاک خو نه دی مګر کوچنی.

اقوال ضعيفه: بعض وايي هلک يې پرې ايستی ذبح يې کړی، بعض وايي په غټه ډبره يې پر سر ووا هه مړ يې کړی. بعض وايي سر يې د ديوال سره ور وجنګاوه مړ يې کړی، او بعض کسان وايي چي نابالغه نه ؤ لوی سړی ؤ. بعض وايي ځوان قطاع الطريق ؤ. بعض وايي ځوان ؤ مور او پلار ځندي ازار وه.

قَالَ أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ

موسی (علیه السلام) ورته وويل چي مړ دي کړی يو انسان چي له ګناه څخه پاک ؤ کمامړ بېله قصاصه چي ده بل څوک وژلی وای؟.

پوه سه: چي بعض قاريان دا لفظ "زكية" په تشديد د يا بېله الفه وايي وهو قرائة قرأ كوفة و ابو عامر. او نور قاريان يې "زاكية" په الف او تخفيف د يا وايي معنی د دوارو قرائتو يوه ده.

لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُّكْرًا ﴿٧٤﴾

تا راتګ يا خضر په داسي عمل سره وکړی چي په شرع کي منکر دي په ټولو اديان سماويه او کتب منزله وو کي.

درويش وايي: چي ددې پينځسلم جزء د تفسير ختم په شپه د جمعي د مابنام تر لمانځه وروسته (۲۷) شهر المحرم سنه (۱۴۳۰) خدای جل جلاله په خير او عافيت و پای ته ورساوه. ولله الحمد والمنة والصلوة والسلام على رسوله خير البرية وعلى آله وصحبه البررة الكملة.

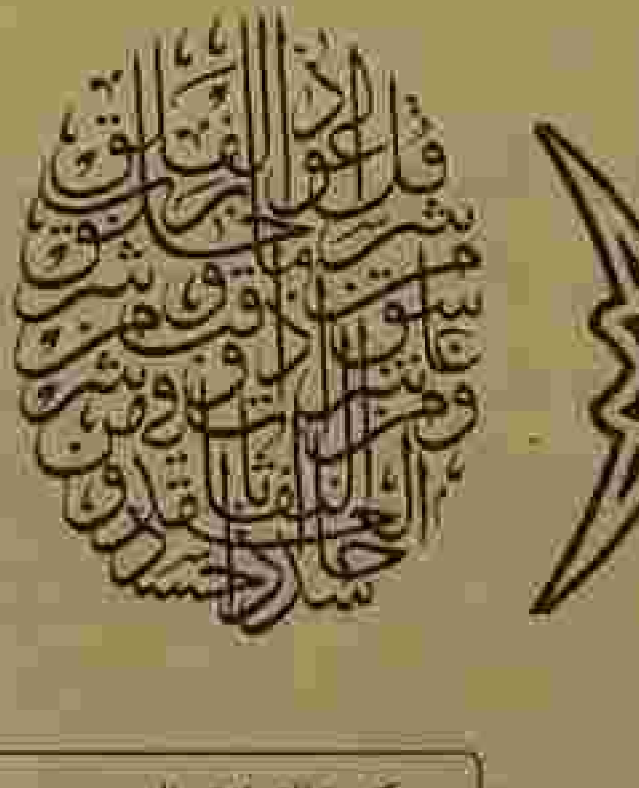

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الجزء السادس عشر

قَالَ أَلَمْ ١٦

تيسير [illegible]

حضرت مولانا محمد عبد الله الايوبي

الكندهاري الحنفي النقشبندي

مكتبة القراءة والتجويد

كاسي روڈ كوئٹه بلوچستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله ذی المنة والاحسان الغفور الرحمن والصلوة والسلام علی خیر البریة والآنام، وعلی آله وصحبه البررة الکرام.

امابعد: شرع الفقير في تفسير الجزء (۱۶) من القرآن الكريم في ساعة مباركة ساعة اربعة ونصف من ليلة ميمونة ليلة الجمعة (۲۸) من شهر المحرم سنه (۱۴۳۰) هـ ق.

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا

خضر (علیه السلام) وویل موسی (علیه السلام) ته ما نه وه ویلي تاته (الهمزة للانکار ونفي النفي اثبات) یعني درته ویلي مي وه چي په تحقیق ته هرګز طاقت نه لرې چي زما سره دي صبر وکړې یعني اعتراض دي زما پر کړه وړه ونه کړې.

فائده: خضر علیه السلام په دې وار کي "لَكَ" ورسره زیات کړی لمزید العتاب علی ما صدر من موسی علیه السلام پر ترک د وفا بالعهد دوه واره. ولي چي په دې ځای کي هیڅ عذر نه ؤ بلکي عمداً یې انکار وکړی.

قَالَ إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي

موسی (علیه السلام) ورته وویل که ما ستا څخه پوښتنه وکړه د یو شي (یعني اعتراضاً وانکاراً) وروسته تر دې وار، بیا نو زما سره صحبت مه کوه یعني ما جلا کړه.

قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا

علت د جلا والي دي، په تحقیق ته ورسېدی زما له جانب څخه عذر ته. یعني بیا نو ته معذور یې زما په جلا کېدو کي، چي دا وار به نو درېم وار وي د مخالفت زما. مسلم له ابي بن کعب رضي الله عنه څخه روایت کړی دی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم رحمة الله علینا وعلی موسی (دا قاعده ده چي یو څوک بل نبي په رحمت سره ذکر کوي اول دي پر خپل ځان رحمت د خدای جل جلاله طلب کوي) که چېري موسی تلوار نه وای کړی. ده به له خضر علیه السلام څخه نور عجائب لیدلي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وائي، لكن موسى په دريم وار كي شرط ولګاوه يعني ان سئالتك عن شيئ الآية.

فَانْطَلَقَا حَتّٰىٓ إِذَآ أَتَيَآ أَهْلَ قَرْيَةٍ

بيا موسى او خضر سره راهي سوه ځو چي ورغله و اهل ته د يوې قريې.

درويش وايي: چي قريه په اصطلاح د قرآن عمومًا ښار ته وايي. ابن عباس ﷺ وايي چي دا قريه انطاكيه وه. وهو المشهور عند المفسرين، او ابن سيرين وايي ايکه وه چي دا ډيره لېري ځکه ده له اسمان ځخه يعني په ډېر کښته ځای کي واقعه ده. بعض وايي نوم يې برقه ؤ. بغوي په روايت د ابي هريره ﷺ وايي چي دا ښار دی په اندلس کي. او په مجمع البحار کي وايي بلد قريب البصرة والله اعلم.

درويش وايي: که دا بلده انطاکيه وي لکه ابن عباس ﷺ چي وويل او مشهوره هم داغه ده، نو ددې بلد په شان کي صاحب قاموس وايي چي دا يو ښار دی چي جاري او به پکښې ستنه او لوی دېوال د ډېرو پرراګرځېدلی دی او په داخل کي د ښار پينځه غرونه ستنه. او آبادي د ښار يې دوولس ميله ده. حسيني کاشفي په خپل تفسير کي وايي: واهل بلد چون شبه شدی دروازه شهر را دربستندی وبرای هيچ کس نه کشادندی، نماز شام موسی وخضر بدان شهر رسيدند وخواستند که بشهر درآيند کسی دروازه نه کشود موسی وخضر دربان را گفتند که اينجا ما مسافر رسيده يم گرسنه نيز هستم چون مارا درقريه جاندادی باری طعام جهت ما بفرستيد دربان آنرا هم قبول نکرد، وهذا معنی قوله تعالی.

اسْتَطْعَمَآ أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا

طلب د طعام يې وکړی له اهل ځخه د قريې، هغو منع وکړه چي مهماني ورکړي دوی ته، نو موسی او خضر عليه السلام شپه دباندي په لوږه تېره کړه، بغوي په روايت د ابي بن کعب ﷺ عن النبي ﷺ حتی اتيا اهل قرية لئام فطافا في المجالس فاستطعماهم فلم يعطوهما واستضافهم ولم يضفوهما.

درويش وايي: چي د کاشفي قصه ددې حديث خلاف ده، قتاده رح وايي چي شر القری التي لاتضيف الضيف.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَّ فَأَقَامَهُ

نو پيدا كړې موسى او خضر (عليهما السلام) په دې قريه كې يو دېوال چې اراده يې ددې وه چې ونړېږي، خضر هغه دېوال سم كړې يعني له نړېدلو څخه يې وساتي.

پوه سه: چې كلام محمول پر مجاز دى، لان الجدار لا ارادة له وانما معناه قرب ودنا من السقوط وامثال هذا المجاز جار في كلام العرب، يقول واحد منهم داري ينظر الى دار فلان چې سره مقابل وي ورنه دار خو رؤيت نه لري.

قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا

موسى عليه السلام ورته وويل كه ستا خوښه واى يعني اقامة الجدار، نو تا به مزدوري پر اخستې واى يعني له صاحب الجدار څخه.

درويش وايي: چې په دې اقامت كې د دېوال اختلاف دى، بغوي رح وايي چې موږ ته روايت د ابي بن كعب رضي الله عنه رسېدلى دى عن النبي صلى الله عليه وسلم چې صرف خضر لاس پر تېر كړې دېوال سم سو، او له سعيد بن جبير رضي الله عنه څخه هم ورته روايت راغلى دى، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چې يو وار يې دېوال ونړاوه بيرته يې بنا كړې.

پوه سه: چې كلمه "لتخذت" له باب څخه د تخذ يتخذ ده، نو اصل يې تتخذت ؤ بيا يې تا د كلمه په تا كې د افتعال مدغمه كړه د لام په دخول سره ابتدأ بالساكن پوره نه سول، او بصريين وايي چې له اخذ څخه نه دى مشتق كذا قال البيضاوي. ولې چې په اخذ كې خو فا كلمه همزه دى والهمزة لا تدغم في التا.

پوه سه! چې په دې كلام كې د موسى عليه السلام باعث كول دې د خضر عليه السلام پر اخذ د مزدورۍ.

تنبيه: له دې آيت څخه دا فهمېږي چې د دېوال سموالى په مشقت سره ؤ كما في رواية ابن عباس رضي الله عنهما. ولې چې مزدوري پر هغه فعل غوښتل كېږي چې مشقت پكښې موجود وي. او كه اقامة الجدار په معجزه يا په كرامت د خضر واى كما في رواية البغوي بيا خو د مزدورۍ اخذ ناجائز و فافهم.

نكته: بعض علمأ وايي چې موسى عليه السلام چې خضر عليه السلام ته داوويل چې "لتغرق اهلها" خضر عليه السلام ورته وويل چې ته خو خپل مور په تابوت كې رود نيل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

واچولي. نو ولي غرق نه سوي ببله کښتیه. او چي موسی علیه السلام و خضر علیه السلام ته
وویل "اقتلت نفسا زکیة بغیر نفس" خضر علیه السلام ورته وویل تا خو هم قبطي بې
گناه قتل کړی. او چي موسی علیه السلام ورته وویل "لتخذت علیه اجرا" خضر علیه السلام
ورته وویل تا خو هم د شعیب علیه السلام د لوڼو پسونه وړ اوبه کړه بغیر اجر.

قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِيْ وَبَيْنِكَ

خضر (علیه السلام) وویل یعني موسی (علیه السلام) ته چې دا دریم سوال چي تا وکړی
جلا والی دی زما او ستا تر منځ یعني سبب د فراق دی. ولي تا خو داغسي شرط
بې لګولی و "ان سئلتک عن شیئ فلا تصاحبني".

درویش وایي: چي مظهري رح یوه لویه سهوه کړې ده وهذا عبارته فان هذا
الاعتراض لهوی النفس آه.

درویش وایي: چې دا ترجمه د بعض غلات د صوفیه وو دی. او مظهري چې
خان صوفي بولي دا ترجمه یې وکړه ولم یعلموا اهؤلاء الصوفیة ان هذا جرئة عظیمة
علی افضل انبیاء بني اسرائیل وکلیم الله تعالی صاحب التورات. او بعضې
مفسرینو تر ده د مخه هم دا ترجمه کړې ده. وورد في الکشف بان هذا التفسیر
لایلیق بجلالة شان موسی وصاحبه الخضر هکذا في هامش التفسیر المظهري.

یوه سه: چي اضافت د فراق و بین ته اضافت د مصدر ده و ظرف ته مجازا او
په بل عبارت اضافت د مظروف دی و ظرف ته.

سَاُنَبِّئُكَ بِتَاْوِيْلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَّلَيْهِ صَبْرًا ۝

او ژر دی چي زه به تا خبر کړم په حال د صواب زما د کارو چي تا طاقت نه درلودی
په هغو د صبر لکونها منکرا بحسب الظاهر لکن کان مآلها علی الخیر والصواب.

اَمَّا السَّفِيْنَةُ فَكَانَتْ لِمَسٰكِيْنَ

هر چي کښتي ده چي ما یې تخته وکښله هغه د مسکینانو وه. کعب بن
مالک رض وایي چي دا مساکین لس وروڼه وه چي پینځه یې شلان او ګوډیان وه او
پینځو یې کښتي په اجرت چلول په دریاب کي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسئله: له دي آيت څخه دا معلومه سوه چي د مسکين اطلاق پر داسي چا روا دی چي مال لري او نصاب ته نه وي رسېدلی او لا يکون فاضلاً عن حاجته.

يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُّ أَنْ أَعِيبَهَا

يعني خلګ يې په اجرت ږکښېي وړل د عيال د کفالت لپاره، نو ما اراده وکړه چي عيبجنه يې کړم يعني هغه تخته مي څندي وکښل.

وَكَانَ وَرَآءَهُمْ مَّلِكٌ يَّأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾

او په مخ کي د دوی يعني دوی چي روان وه په درياب کي يو باچا و چي اخستلې يې له خلګو څخه کښتۍ په غصب سره يعني سفينة سليمة من العيب ليفيد عيب الخضر لها يعني دا عيب د خضر يې مانع د غصب وګرځي.

پوه سه: چي ددې غاصب ملک نوم جلندي بن کرکر و على الاشهر. او محمد بن اسحاق رحمه الله وايي چي نوم يې سولة بن جليد و. او شعيب الجبائي رحمه الله وايي چي نوم يې هدد بن بدد و.

سوال: خضر عليه السلام چي د کښتۍ تخته کښل. نو مالکان د کښتۍ يې مانع نه سول؟

ځواب: بغوي رحمه الله وايي چي خضر عليه السلام دوی ته عذر وکړی او په حال د ملک غاصب يې خبر کړه او د کښتۍ مالکان په دې حال نه وه خبر. او خضر عليه السلام دوی ته وويل "وقال لهم اردت اذا هي مرت عليه ان يدعها لعيبها" نو تر ملک چي کښتۍ تېره سي بېرته به يې اصلاح کړو.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله پر دې قول د بغوي رحمه الله داسي سوال کړی دی چي دا اعتذار له نظم څخه د قرآن خلاف دی، ولي نظم القرآن خو پر دې دلالت کوي چي خضر عليه السلام دا حکمت وروسته تر مجاوزت د کښتۍ په وخت کي د فراق بيان کړی او که خضر عليه السلام په اول الامر کي دا اعتذار د کښتۍ و مالکانو ته کړی وای، نو موسی عليه السلام خو هم ورسره و هغه به هم اورېدلی وای، نو ولي يې انکار پر کاوه. فقير وايي چي دا سوال بېځايه دی ولي موسی عليه السلام خو دست ګرېبان د خضر عليه السلام نه و، نو دا احتمال سته چي خضر عليه السلام دي دا اعتذار په پټه د موسی مالکانو ته د کښتۍ کړی دی. ګفته اند "داشته بکار آيد" او تاريخ قديم وايي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي داغسي هم پيښه سوه چي په مخ كي كښتي ولاړ وه د ملك غاصب او دا كښتي چي موسى او خضر علیه السلام هم پكښې وه او دا كښتي والا وو ته يې وويل چي موږ ملك امر كړي يو چي هر كښتي چي صحيح سالمه هغه سركاري كوو، هغو چي كښتي وكتل چي يو د تخته يې نه نو يې پرېښووله. كښتي چي تر هغه ځاى تېره سوه خضر علیه السلام بيرته هغه تخته په هغه ځاى كي نصب كړه او ځاكونه يې په قارو بند كړه.

وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ

او هر چي هغه غلام چي ما قتل كړى د هغه مور او پلار مؤمنان وه.

پوه سه: چي د ابوان په لفظ كي تغليب دى د اب پر ام.

فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۝

نو موږ وبېرېدلو (د "خشينا" فاعل خضر دى باعلام من الله بالوحي ان كان نبيا او بالهام صحيح ان كان وليا وقد مر الاختلاف فيه) چي ملحق دي كړي په مور او پلار سره، د "طغيان" ترجمه روح البيان په ضلالت سره كړې ده. نو "كفرا" يې عطف تفسير دى، او دى وايي چي دغه دوه والدان به وروسته تر ايمان د زوى د محبت به كافران سي ويضلان بعد الهداية.

درويش وايي: چي سعيد بن جبير رضي الله عنه يې هم دغه ترجمه كړې ده حيث يقول خشينا ان يحملهما حبه على ان يتبعاه دينه فيرتدا، او مظهري وايي چي مقارن به سي د ايمان سره ددوى طغيان او كفر د غلام. نو په كور كي دوه مؤمنان يو كافر متعاند وي وهذا الاجتماع عسير جدا. فاذا قتل الخضر الغلام الكافر، تو سهل الامر على الابوين.

فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا

نو موږ اراده وكړه، چي عوض او بدل دي كړي پلار او مور د هغه ولد مقتول چي ظاهرا خو خضر علیه السلام قتل كړى وه رب د پلار او مور د هغه هالك.

پوښتنه: دا تبديل آتي خو فعل د خداى عزوجل دى او دا خو امكان نه لري چي اراده

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د بنده دي چي دلته خضر علیه السلام دی په فعل پوري د خدای ﷻ تعلق ونسي؟

ځواب: معنی د "اردنا" دلته داده چي زموږ دا تبدیل خوښ سو او خدای ﷻ ته مو درخواست وکړی او خدای ﷻ زموږ دا خواست قبول کړی کما سیأتي هم ودې معنا ته عبارت د قرآن مبارک اشاره کړې چي "اردنا" يې په صيغه د متكلم مع الغير راوړه، نو خضر علیه السلام نسبت و ځان او خدای ﷻ دواړو ته وکړی چي د خضر د خوا اشتها او دعا وه او د خدای د قبول و. فتأمل فهذا سانح عزيز.

پوه سه: چي ايجاد صرف او صرف په صنع سره خدای ﷻ دی نو ځکه اسناد وخدای ته وکړی و اما القتل ففيه يصنع الخضر مدخل. نو ځکه يې اردنا جمع راوړی كمامر في "اردنا".

خَيْرًا مِّنْهُ زَكٰوةً وَّ اَقْرَبَ رُحْمًا ﴿۸۱﴾

بهتر تر هغه مقتول زوی په پاکۍ کي د کفر او له اخلاق سيئه وو څخه. نږدې تر هغه مقتول از روی رحمت پر والدينو.

پوه سه: چي زكوةً ورحمًا منصوب على التمييز من النسبة. او عامل يې دواړه ځايه اسم تفضيل دی. فافهم. قتاده رحمه الله وايي اوصل للرحم وابر بوالديه. بغوي رحمه الله وايي په روايت د كلبي رحمه الله چي دوی ته خدای ﷻ لور ورکړه چي يو نبي د انبياؤ په نكاح كړه فولدت نبيًا هغه لنګه سوه زوی يې راوړی چي هغه نبي وګرځېدی او د هغې د زوی نبي پر لاس ډېر خلګ مسلمانان سوه او جعفر بن محمد رحمه الله وايي "ابدلهما جارية ولدت سبعين نبيًا" يعني پښت پر پښت يعني په مرور د زمانو دا نه دی مراد چي يوازي هغه جاريه او ويا نبيان وزېږول لانه في غايته البعد عن العقل. او ابن جريج وايي ابدلهما غلام مسلم.

درويش وايي: چي ددې قول هيڅ چا تائيد نه دی کړی والله اعلم. مطرف وايي چي هغه غلام كافر چي وزېږېدی مور او پلار ډېر په خوشاله سوه كما هو المعتاد في الاولاد الذكور. او چي ووژل سو ډېر په غمجن سوه او كه ژوندی پاته سوی وای ددوی د هلاک سبب به ګرځېدلی وای يعني د كفر. نو هر سړی په قضا د خدای ﷻ راضي اوسي لان الله تعالى حكم ومصالح في كل قضائه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لا يعرف العباد تلک المصالح والحکم الا من اعلم الله کالخضر فيما نحن فيه.

درویش وايي: چي هیڅ انسان په آینده کارو، خپل په خیر او شر نه پوهېږي په دنیايي امورو کې، کريمه "لوکنت اعلم الغيب لاستکثرت من الخير ومامسني السوء. کريمه "عسى ان تکرهوا شيئا وهو خير لکم وعسى ان تحبوا شيئا وهو شر لکم" نو کلمه د تفویض الامر الى الله عالم الغيب والشهادة ډېره زیباده یعني افوض امري الى الله الخ. تاریخ وايي چي يو عارف واعظ عالم ؤ هر وخت چي واعظ به یې پای ته ورساوه په اخیر کې به یې غلو ته دعا کوله يو چا پوښتنه ځنې وکړه چي ته ولې غلو ته دعاګاني کوې سره د دې چي قطاع الطريق او راه زنان دي؟ دې واعظ ورته وویل چي دوی زما د هدايت او د علم او عرفان سبب ګرځېدلي دي، سائل ورته وویل چي څرنګه؟ ده په خواب کې ورته وویل چي زه يو وخت ډېر غټ تجار وم يو خوا ته په تجارت تلم نقود هم راسره وه، نو غله او قطاع الطريق رابانډې پېښ سوه ډېر یې ووهلم او مال یې ټول راڅخه واخستی. وروسته چي کور ته راغلم چي ما به د تجارت نیت وکړی هغه غله به راپیداسوه او خپل ځان ته به مې وویل چي ته به بیا په ډېر عمر کې نقود سره جمع کړې غله به یې په یوه ورځ درڅخه لوټ کړي کما في النوبة الاولى راسه داسي سرمايه ځان ته حاصله کړه چي د غلو د لوټ لاړ ورته نه وي، نو مي علم او سلوک مختاره کړی انتهى.

وَاَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلٰمَيْنِ يَتِيْمَيْنِ فِى الْمَدِيْنَةِ

او هر چي هغه دېوال چي ماې بنا وکړه هغه د دوو نابالغه یتیمانو ؤ په دغه ښار کې، بغوي رح وايي چي د يوه نوم اصرم ؤ او د بل نوم صویم ؤ یا صریم آه چي زامن د کاشع وه چي سياح او تقوی داره سړی ؤ روح البيان.

وَكَانَ تَحْتَهٗ كَنْزٌ لَّهُمَا

او لاندې تر دېواله مال مدفون ؤ یعني چي پلار یې ښخ کړی ؤ من ذهب وفضة کذا روی مرفوعا وهو الظاهر. واخرج البخاري في تاريخه والترمذي والحاکم من حديث ابي الدردا ﷺ عن النبي ﷺ انه قال ذهبا وفضة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي ما ترجمه په مال مدفون سره وکړه، نو هغه سوال نه وارد ېږي چي کنز خو حرام دی لقوله جل شانه "والذين يكنزون الذهب والفضة ولا ينفقونها في سبيل الله (يعني زكوة يې نه وركوي) فبشره بعذاب اليم؟

له عبدالله بن عباس او عبدالله بن عمر ﷺ څخه روايت دی "كل مال يؤدي زكوته فليس بكنز وان كان مدفونًا وكل مال لايؤدي زكواته فهو كنز وان لم يكن مدفونًا" بغوي رح وايي چي سعيد بن جبير ﷺ وايي كان الكنز صحفًا (اى كتبًا) فيها علم" ورته حديث له ابن عباس ﷺ څخه هم مروي دی.

درویش وايي: چي د ابی الدرداء ﷺ حديث چي نژدې ذکر سو اولى واحرى بالاعتبار، واما الروايات الاخر ففي اسانيدها ضعف والله اعلم.

وَكَانَ اَبُوْهُمَا صَالِحًا

او پلار ددوی صالح او تقوی دار د خپلي زمانې ؤ. جعفر بن محمد ﷺ وايي چي د يتيمانو او د اب صالح تر منځ اووه پلار وه او دفن كونكى جد سابع ؤ. روح البيان او روح المعاني وايي چي ظاهر له لفظ څخه د اب هغه اب قريب دی چي دوی څخني زېږېدلي وه، په هر صورت بغوي رح وايي چي ابن عباس ﷺ ويلي دي چي له سببه د صلاح د اب الله ﷻ امر كړی خضر عليه السلام باصلاح الجدار لاجل حفظ مال اليتيمين بصلاح ابيهما، وقال محمد بن المنكدر ﷺ ان الله يحفظ صلاح العبد ولده وولد ولده وعترته (او ټبر دده) وعشيرته (قبيله دده) واهل دويرات حوله، مادام فيهم (چي دا صالح ژوندی وي.

فائده: پر عوام الناس باندي لازمه ده چي د صالحانو د اولاد دي ډېر مراعات كوي مالم يصدر عنهم طغيان ولاكفر.

درویش وايي: چي په اوسنی زمانه كي د صالحانو ذريه د عوامو تر ذريه په معاصيو ككړ دي يعني على الاغلب الا من عصمه الله.

فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَّبْلُغَآ اَشُدَّهُمَا

نو اراده وكړه رب ستا چي دا دوه يتيمان ورسېږي و بلوغ ته. يعني ابتدأ د رشد ده، او كمال د رشد اتلس كاله دی، او ظاهر مذهب د امام اعظم رح (۲۵) كاله دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسئله: د يو چا سره كه د يتيم مال وي او دا يتيم چي بلوغ ته ورسيږدی سفيه يعني كم عقل او باوله وي، تر پينځه ويشت كاله دي مال په لاس نه وركوي، چي پنځه ويشت كال يې پوره سوه مال دې په لاس وركړي. مظهري چي ځان حنفي المذهب بولي وايي عندي (۴۰) سنة يعني څلويښت كاله.

وَيَسۡتَخۡرِجَا كَنزَهُمَا رَحۡمَةٗ مِّن رَّبِّكَۚ

او دوی به كاږي خزانه خپله.

پوه سه: چي "رحمةً من ربک" منصوب دی على الحالية من فاعل "يبلغا" اى يبلغا مرحومين من ربک. يا مفعول له د يستخرجا. او بعض علما وايي چي رحمة متعلق دی په فعل محذوف پوري يعني خضر علیه السلام وايي فعلت مافعلت رحمةً من ربک. قاضي بيضاوي رح وايي چي شايد چي اسناد د ارادة الخضر و خپل ځان ته وكړه في قوله اردت ان اعيبها. ولي چي كونكی د تعييب د كښتی. خو دی وو ان كان بامر الله، او دويم وار يې اسناد و خدای جل جلاله او ځان دواړو ته وكړی يعني في قوله "اردنا ان يبدلهما ربهما خيراً منه زكوة الآية لان التبديل باهلاک الغلام كان من الخضر وايجاد بدله من الله، وثالثاً الى الله وحده كما في هذه الآية ان يبلغا اشدهما الآية. لانه لامدخل للخضر في بلوغ الغلامين الى زمان الاشد، او يا اول چي خرق د سفينه خو شر وو. نو خضر يې نسبت وځان ته وكړی. والثالث خير محض والثاني ممتزج فتدبر غاية التدبير ويرحم الله تعالى البيضاوي في التوجيه المذكور.

وَمَا فَعَلۡتُهُۥ عَنۡ أَمۡرِيۚ

په تأويل د مارثيت مني من خرق السفينة وقتل الغلام واقامة الجدار. يعني دخپلي رايي څخه بلكې د خدای عزوجل په امر سره.

ذَٰلِكَ تَأۡوِيلُ مَا لَمۡ تَسۡطِع عَّلَيۡهِ صَبۡرٗا ۝٨٢

دغه وو حال د هغو كارو زما چي تا يا موسى طاقت د صبر نه پر درلودی، او پر مادي انكار كاوه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: دغه دوه يتيمان يا ددوی وصي يا قيم که په دغه خزانه خبر وه، نو څرنګه يې خضر عليه السلام پرېښو د هغه دېوال و بنا ته. او که نه يتيمان او نه قيم په خزانه خبر وه، نو بيا يې استخراج څرنګه وکړی؟

ځواب: امام رازي رحمه الله په تفسير کبير کي وايي چي يتيمان خو په خزانه خبر وه او قيم ددوی غائب وُ. او روح البيان په خپل وار ښه ډېر ښه ځواب ورکړی دی چي په خزانه دي هيڅ څوک نه وي خبر لکن استخراج عند البلوغ اليتيمين زمان الاشد اسان دی و خدای ﷻ ته يا په رؤيت في المنام ان تحت جدار كما كنز، يا په الهام سره، او يا به يې صالح پلار په خوب ليدلی وای چي تر دېوال لاندي خزانه ده وه يې کاږئ الى غير ذالک.

درويش وايي: چي اوس ددي قصې فوائد شتی واورئ (١) بغوي رحمه الله وايي چي موسی او خضر عليهما السلام چي په حال کي د فراق وه، نو موسی عليه السلام و خضر عليه السلام ته وويل چي ماته وصيت وکړه هغه ورته وويل لاتطلب العلم لتحدث به" ته علم زده کوه ددي لپاره چي خلګو ته يې بيان کړې "واطلب العمل به" (٢) بيضاوي وايي "لاتعجب المرء بعلمه" لکه موسی عليه السلام چي په ځواب کي د هغه چا چي له ده څخه يې پوښتنه وکړه "من اعلم الناس" ده ورته وويل "انا" (٣) تلوار دي سړی و انکار ته د عمل د هغه چا نه کوي چي دده دا عمل د هغه نه وي خوښ، ولي شايد په هغه عمل کي به يو راز وي دی به نه پوهېږي خصوصاً چي هغه سړی چي دده يې عمل خوښ نه سو خاوند د علم او ديانت او د تقوی وي لکه خضر عليه السلام چي موسی درې واره انکار پر وکړی (۴) ان يداوم على التعلم ويتذلل للمعلم ويراعي الادب في المقال يعني لايقول كما قال موسى للخضر عليهما السلام في خرق السفينة لقد شيئاً امراً" او په قتل کي د غلام لقد جئت شيئاً نكراً. يا د دېوال په بنا کي "لو شئت لتخذت عليه اجراً" (۵) وان ينبه المجرم على جرمه ويعفو عنه حتى يتحقق اسراره ثم يهاجر عنه. يعني لکه خضر چي موسی عليهما السلام ته خپل جرم وروښو او اسرار يې ورته بيان کړه بيا يې رخصت کړی (٦) خضر و موسی عليهما السلام ته وويل که دي صبر کړی وای زړ عجائبي به

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

دي نوري ليدلي واى چي هره يوه به اعجب تر هغې مخکنۍ وي موسی علیه السلام وژړل علی فراق الخضر علیه السلام (۷) خضر و موسی علیهما السلام ته وويل چې ته هم وصيت راته وکړه، فقال موسی اياک والغضب الا في الله ولاتحب الدنيا" خضر علیه السلام ورته وويل "قد ابلغت في الوصية فاعانک الله على طاعته واراک السرور في امرک وحبب الله لک الى خلقه و اوسع عليک من فضله. موسی علیه السلام وويل آمين. نو يو د بله سره جلا سوه (۸) خدای جل جلاله پر يتيم باندې دومره رحم کوي چې ددې دوو يتيمانو د خزانې په ساتلو کې دوه نبيان د دېوال پر بنا وګمارل يعني موسی وخضر علیهما السلام.

(۹) انبياء علیهم السلام کولای سي چې دنياوي کارونه وکړي خصوصاً چې نفع يې وغير ته راجع وي صرف لله لکه موسی او خضر علیهما السلام چې دېوال د خزانې يې لله د يتيمانو لپاره بنا کړی (۱۰) چې موسی او خضر علیهما السلام د بېګانه يتيمانو مراعات وکړی، نو د خلګو څه خيال دی چې د قرابت د سيد المرسلين د اقرباً چې سادات کرام دي مراعات وکړي صرف او صرف لپاره د سيد المرسلين ﷺ د نسب پاک لپاره له هغه څخه به څومره خدای جل جلاله او د هغه لوی رسول راضي نه سي.

پوه سه: چې کوترو ته په حرم مکې کې چې خدای جل جلاله فوق العادة عزت ورکړی دی په سبب ددې چې دا کوترې د حرم مکې د دوو کوترو عيال دي چې رسول الله ﷺ او ابوبکر صديق رضي الله عنه د جبل ثور په غار کې له کفارو څخه د مکې پټ وه د هجرت په وخت کې هغو دوو کوترو د غارې په خوله کې ځاله جوړه کړه او هګۍ يې پکښې واچولې يعني په هغه درخته کې چې د عليه الصلوة والسلام په بلند د غار په خوله کې ولاړه وه، د کوترې مقصد دا ؤ چې له دې غار څخه د خلګو يعني کفار قريش نظر واړوی چې هغه د عليه الصلوة والسلام په نيولو پسې سره د پښو زنه را روان وه کذا في الصواعق (۱۱) تاريخ وايي چې بعض سادات کرام هارون الرشيد راغوښتی ؤ چې قتل يې کړي. د هارون و حضور ته چې يې راوستله نو ده يې ډېر اکرام وکړی او خوشي يې کړه. نو هغه سيد ته چا وويل چې تا څه دعا وکړه چې د هارون له قتله خلاص سوې؟ هغه ورته وويل چې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ما داسي خواست وکړی "یامن حفظ الکنز علی الیتیمین لصلاح ابیهما احفظني من شر هارون لصلاح آبائي الکرام" کذا في العرائس (١٢) خدای ﷻ ساتي مال صالح للعبد الصالح اذا کان فیه صلاح کما في قصة موسی والخضر علیهما السلام.

درویش وايي: چي نقل د ټولو فوائدو د قصې به د ډېر طول ته مفضي سي. نو دا بسه ده ...... بیت:

تاطبع نازکت نه پزیرد ملالتی .... آن به که نامه رابدعا مختصر کنم

اللهم ارزقنا حبک وحب حبیبک وحب من یحبک آمین.

وَيَسۡـَٔلُونَكَ عَن ذِي ٱلۡقَرۡنَيۡنِۖ

او ستا څخه سوال کوي مشرکان د مکې په تعلیم د یهودانو د مدینې. چي کفارو د مکې دوی ته النضر بن الحارث او دده ملګري و یهودانو ته د مدینې استولي وه چي موږ په څه شي امتحان د صدق او کذب د محمد (ﷺ) د نبوت د دعوې وکړو، هغو ورته وویل چي د درو شیانو پوښتنه ځندي وکړئ اول د روح په باره کي او بل د اصحاب کهف او بل دا پوښتنه ځندي وکړئ چي هغه څوک و چي د شرق او غرب، د جنوب او د شمال سفر یې کړی و.

درویش وايي: چي د روح د پوښتنې او د اصحاب کهف د قصې ځواب په سورة الاسرا کي په تفصیل تېر سو، او د دریم سوال ځواب شروع سو. یعني السوال عن ذی القرنین.

درویش وايي: چي په آیت کي مذکور ذوالقرنین په نامه کي اختلاف دی. دویم دا چي له جنسه د بشر و او که د ملکو. دریم چي سبب د تسمیه بذی القرنین څه و، نو په دې کي اختلاف دی، روح المعاني تول اختلافات راوړي دي په نقض او ابرام سره، چونکه د فقیر د تفسیر مبنی پر اختصار دی حتی الامکان، نو ځکه نقض او ابرام د روح المعاني مي له دائري څخه د نقل و ایستی، بغوي رح وايي چي بعض اهل تاریخ وايي چي نوم یې مرزبان بن مرزبة الیوناني دی چي له اولاد څخه د یافث بن نوح علیه السلام دی، او معتمد اهل تاریخ وايي چي مراد په آیت کي ذوالقرنین الاکبر دی چي نوم یې اسکندر بن فیلقوس

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اليوناني ؤ چي د ټولې دنيا سلطنت يې کړی دی کما قال مجاهد ملک الارض کلها اربعة مؤمنان و کافران ، مؤمنان لکه سليمان بن داود عليه السلام و ذوالقرنين. او کافران لکه نمرود او بخت نصر وقيل شداد ، وکان ذو القرنين بعد نمرود في عهد ابراهيم عليه السلام لکن د هر عمر خدای جلاله ورکړی ؤ (۱۶۰۰) کاله. روح البيان وايي چي خضر عليه السلام يې وزير مستشار ؤ. صحيح داده چي ذوالقرنين نه ملکه ؤ کما قيل او نه نبي ؤ بلکې ملک صالح ؤ عادل. ملک الاقاليم (۷) او مغلوبه يې کړه ټوله باچهان د نړۍ او ټوله بلاد دده منقاد وګرځېدل ومات بشهر زور ودفن فيها کذا قال ابن کثير في تفسيره، او صاحب تبيان وايي چي مدت د ګرځېدلو دده په دنيا کي پينځه سوه کاله ؤ، او تبيان وايي چي په بيت المقدس کي وفات سو او هورې دفن سو ، او بعض علماً وايي چي مراد اسکندر رومي دی چي د روميانو تاريخ له هغه څخه شروع کېږي هغه غلطه خبره ده، ولي چي اسکندر الرومي تر ذوالقرنين اسکندر الاعظم تر دوه زره کاله بالا وروسته دی. اودا اسکندر ثاني کان قبل المسيح عليه السلام درې سوه کاله ؤ کان وزيره ارسطاطاليس المشهور بارسطو الفيلسوف، روح البيان وايي قد غلط کثير من العلماً في الفرق بينهما فظنوا ان المذکور في الآية هو الرومي او سره ددې چي د اسکندر رومي مده د عمر روح المعاني دودېرش کاله ذکر کړې ده، او د سلطنت دوره يې دوولس کاله وه، والعجب من المظهري چي ذوالقرنين ابن قبيس بن فيلقوس الرومي دی وهو الاصح، بيا يې د ډېرو راويانو روايت د تاريخ رانقل کړی دی چي ذوالقرنين يو سړی ؤ د روم د يو سپين سري ښځي زوی ؤ چي بل زوی يې نه درلودی وکان اسمه اسکندر انتهى، ځای د تعجب دادی چي حالات ټوله د اسکندر يوناني بيانېږي لکن نسبت يې وروم ته کړی دی.

درويش وايي: چي دا ټوله قصه اولاً بغوي رح مظهري رح په غلط کي اچولی دی چي هغه وايي چي بعض اهل تاريخ وايي چي د ذوالقرنين نوم مرزبان بن مرزبة اليوناني الى اخير مانقلنا من قول البغوي قريباً.

درويش وايي: چي د ذوالقرنين د نامه په وجه تسميه کي هم اختلاف دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زهري رح وايي چي وجه يې داده چي دى دوو ښكرو ته د لمر رسېدلى ؤ يعني المشرق والمغرب، بعض وايي چي ده نور او تاريكه دواړه ليدلي وه، او بعض علماً وايي چي ده خوب ليدلى ؤ چي لمر يې تر يوه او بله څنډه نيولى ؤ. بعض وايي چي دده د سر وېښتان دوې كوڅى كړي وې چي د ېر ښه خوند يې ورسره كاوه، او بعض وايي چي ده په سر كي د يوه غوږ او د بل غوږ پر خوا دوه ښكرونه درلودل چي په لنګوټه به يې پټول له خلګو څخه.

درويش وايي: چي د اعتماد وړ خبره داده چي په صحيح سند د امير المؤمنين علي رضي الله عنه څخه ثابته ده چي ذوالقرنين خپل قوم په ابتداً الامر كي امر كړى په تقوى د خداى جل جلاله، نو هغو پر راسته ټيک په يو شي وواهه سر يې مات سو او دى وفات سو، بيرته خداى جل جلاله ژوندى كړى بيا يې قوم ته وعظ شروع كړى بيا قوم پر چپه ټيک وواهه او سر يې مات سو او دى مړ سو، بيا خداى جل جلاله ژوندى كړى. نو دغه دوه ټپه يې كه څه هم جوړ سوي ود لكن علامه يې پاته وه، دا ؤ روايت د بغوي رح. او په بل روايت كي له ابو الورقاً څخه راغلي دي، دى وايي چي حضرت علي رضي الله عنه ته مي وويل چي ذو القرنين ماكان قرناه؟ ده راته وويل چي ستا څه خيال دى چي قرنان د ذوالقرنين د سرو يا د سپينو زرو وه، بلكي دى رجل ناصح ؤ د وعظ په دوران كي يو وار خلګو پر راسته ټيک ووا هه مړ سو الى اخير ماذكر في الحديث السابق.

درويش وايي: چي قاموس چي يو معتبر كتاب د لغت عربي دى همدغه وجه يې له حضرت علي رضي الله عنه څخه مروي كړې ده. او دغه وجه د تسميه په ذوالقرنين سره روح المعاني تر ټولو اول ذكر كړې ده، او بله وجه روح المعاني دا ذكر كړې ده چي دده په دور حكومت كي دوه قرنه د خلګو تېر سوه او نوري وجوه يې هم راوړي دي فارجع الى تفسيره.

قُلْ سَاَتْلُوْا عَلَيْكُمْ مِّنْهُ ذِكْرًا ﴿۸۳﴾

دا خطاب دى و سائلينو ته د حال د ذوالقرنين "منه" اى من حال ذوالقرنين "ذكراً" اى خبراً په تنكير كي اشاره و تعظيم ته نه وه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِن كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا

په تحقیق موږ قدرت ورکړی ؤ ده ته تصرف په مځکه کي کیف شا قال البغوي رح قال علي رضي الله عنه سخرله السحاب (وریځ وه ده ته مسخره وه، وریځي به وړی هر ځای چي به دده اراده وه، او اسباب د جنګ او د سفر او ده ته یې د دنیا دائره فراخه کړې وه شپه او ورځ وه ده ته برابره وه دا معنی د تمکین ده دده په مځکه کي یعني اسانه کړی ؤ خدای ﷻ سفر په مځکه کي او اسباب د سفر یې وده ته مهیا کړي وه) او موږ ده ته ورکړی ؤ هر شی چي خلګ ضرورت ورته لري او هر هغه شی چي باچهان ضرورت ورته لري په فتح کي د ښارو او په جنګ کي د دښمنانو، یعني "شئ" پر عموم نه دی محمول فافهم "سببًا" یو سبب او لار چي دی به یې مقصود ته رساوه کما هو معنی السبب یعني چي سړی مقصود ته رسوي، دلته سبب د ذوالقرنین علم، قدرت او آلات د حرب د کفارو مراد دي.

تنبیه: د ذوالقرنین ددې تمکین او قدرت سبب دا ؤ لـه ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چي ذوالقرنین په قصد د زیارت د کعبې مبارکې ورروان ؤ چا ورته وویل چي په مکه کي ابراهیم خلیل الرحمن علیه السلام موجود دی، نو دی چي د ابطح شپلې ته راغلی پیاده سو او وه یې ویل چي مالره نه ښایي چي زه ورځم هغه سپور هغه بلد ته چي په هغه کي خلیل الرحمن موجود وي، ابراهیم علیه السلام ته چي ورورسېدی ابراهیم علیه السلام سلام ورواچاوه کما هو القانون الشرعي یعني یسلم الفاضل علی المفضول، بیا یې د غېږي روغبړ سره وکړی د اولـه معانقه وه په وخت کي د سلام چي ابراهیم علیه السلام او ذوالقرنین سره وکړه کذا في بستان العیون، نو ذوالقرنین چي دا تواضع وکړه خدای ﷻ ده ته وریځ مسخره کړه کما ورد في الحدیث "من تواضع لله رفعه الله" کذا في روح البیان وغیره... بیت:

تواضع کند نیک مرد اختیار ...... نهد شاخ پرمېوه سر برزمین

فَأَتْبَعَ سَبَبًا

"فاتبع" بقطع الهمزة والفا فصحیة ای فاراد بلوغ المغرب فاتبع "سببًا" نو تلاش د سبب د وصول د مغرب یې وکړی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: اول یې ولي سبب د مغرب د رسیدلو مختاره کړی؟

ځواب: بعض مفسرین وايي چې دا جهت ده ته نژدې و، او بعض وايي چې مراعات د حرکت شمسي يې وکړه اي حرکته الخاصة لانها من المغرب الى المشرق كما ثبت وبين في كتب الرياضي. بعض د مغرب علما وايي چې مغرب تر مشرق افضل دی، ولهذا اختار جهة المغرب. او دا صحيح نه ده ولي چې جلال الدين السيوطي ؒ وايي لاقطع بتفضيل احدى الجهتين على الاخرى لتعارض الادلة انتهى.

حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِيْ عَيْنٍ حَمِئَةٍ

حتى چې ورسېدی و ځای ته د لوېدلو د لمر یعني پای ته د مسکوني ځمکي په طرف کي د مغرب بحيث لايمكن مجاوزته (ووقف على حافة البحر الغربي المحيط بالارض چې آقيانوس درياب يې بولي) ده وليدی لمر چې غروب يې وکړی په اوبو کي چې توري لوشي وې.

درويش وايي: چې ټوله مفسرين پر دې متفق دي چې "حمائة هي الطين الاسود" او دا لوېدل او غروب د لمر په عين حمئه کي په رؤيت کي د ذوالقرنين وه لافي الواقع لان الشمس في الفلك الرابع او د لمر جرم لکه ځمکه درې سوه (۳۰۰) واره دی على راى فكيف يمكن غروبها في عين حمئة، ددې ليدلو مثال دادی چې په درياب کي سړی په کښتی کي سپور وي او لمر غروب وکړي ده ته خيال او رؤيت داسي وي چې لمر په درياب کي ډوب سو. ولهذا قال البيضاوي ؒ لعله بلغ ساحل البحر المحيط فرئها كذالک اذ لم يكن مطمح نظره غير الطين الاسود والماء. ولذالک قال الله سبحانه وجدها تغرب ولم يقل كانت تغرب انتهى فافهم یعني د ذوالقرنين په نظر کي دا ورغله چې لمر په عين حمئه کي ولوېدی که واقعاً داغسي واى بايد لفظ قرآن داسي واى "كانت تغرب".

فائده: فاضل سمرقندي ؒ په خپل تفسير کي چې بحر العلوم يې نوم دی وايي فانقيل چې د لمر جرم او لوی والی لکه ځمکه درې سوه (۳۰۰) يا ماشا الله فكيف يمكن دخولها في عين حمئة من عيون الارض، قلنا قدرة الله باهرة (اى ظاهرة) وحكمته بالغة (یعني ډېر دی) فالله تعالى قادر چې اووه اسمانونه او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مځکه يې په کوچني او حقير شي کې داخل کړې دي، نو ستا څه ګمان دی چې لمر چې په يوه اسمان کې دی په عين حمئه کې يې نسې ځايولای انتهى.

درويش وايي: چې سلمنا چې خدای ﷻ پر هر شي قادر دی، لکن دلته نه دا سوال واردېږي نه دومره بعيد له عقله جواب ته ضرورت نسته، ولې چې مونږ عنقريب دا وويل چې غروب د شمس په عين حمئه کې د ذوالقرنين په ليدلو کې دی لافي الواقع او دغه ژوندی مثال مو هم ووايه. زما مقصد دادی چې روح البيان، روح المعاني، بيضاوي، مظهري او قرطبي په اتفاق سره دا خبره کړې ده چې غروب د شمس په عين حمئه کې په اعتبار د رؤيت د رائي دی لافي الواقع والله اعلم بالصواب.

وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا ۗ

او پيدا کړه ذوالقرنين په نيز د عين حمئه يعني پر مځکه چې عين حمئه ته نژدې وه، يو قوم بيضاوي وايي چې بعض اهل تاريخ وايي چې دې خلګو کالي د حيوان وحش اغوستي وه. او د هغو خواړه هغه حيوانات د درياب ماهيان وغيرها وه چې درياب به په څپه راغورځولي وه. او دا خلګ کافران وه. امام سهيلي وايي چې دا قوم اهل د جابلس وه بفتح اللام او دا يو ښار و چې په سرياني ژبه يې جرجيا بولي چې دې ښار لس زره دروازې درلودې په منځ کې د هرو دوو دروازو يو فرسخ مځکه وه چې بقايا د قوم د ثمود يانو پکښې اوسېدل. او دې وايي چې اهل جابلس ايمان پر عليه الصلوة والسلام راوړی دی په شپه کې د معراج چې عليه الصلوة والسلام پر دوی تېرېدی، والله اعلم.

قُلْنَا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّآ اَنْ تُعَذِّبَ

مونږ ورته وويل اې ذوالقرنين يعني په طريقه د الهام، او بعض خلګ دا دليل دده د نبوت بولي، يا به ته په عذابوې دا قوم بالقتل که دوی پر کفر اصرار وکړی وروسته تر دعوت ستا دوی ته د اسلام.

درويش وايي: وقد مر ان ذوالقرنين لم يكن ملكاً ولا نبياً على الصحيح.

سوال: وژل او قتل د چا په صرف الهام څرنګه روا کېږي؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: ذوالقرنین خو په خپله ملک صالح عالم ؤ، نو په دې خو دی هم پوهېدی چې د مشرک قتل روا دی، خدای ﷻ دغه دده پوهېدل په الهام سره تائید کوي، نو په دې کې دده د نبوت څه دلیل سته. روح المعاني په دې ځای کې ډېرې خبرې کړې دي کما هو عادته، اخیر یې دا خبره کړې ده چې دا قول په واسطه د نبي ؤ چې دده سره به ورسره ؤ.

سوال: دلته خو نسبت خدای ﷻ وځان ته کړی دی یعنې "قلنا"؟

ځواب: قول د نبي خو د خدای ﷻ قول دی کریمه "ومایَنطق عن الهوی ان هو الا وحي یوحی" او بل ځواب یې دا راوړی دی چې دا خبره قلنا یا ذوالقرنین اما ان تعذب الآیة قول د علماؤ مشاورینو دی چې دده سره وه چې هغو اجتهاد او دا خبره ورده ته وکړه او نسبت یې و خدای ﷻ ته مجازاً وکړل سو، کما ینسب الاحکام الاجتهادیة في دیننا یعني الاحکام باجتهاد المجتهدین في دین الاسلام الی الله تعالی مجازاً.

درویش وایي: چې دا د تحقیق ددې مقام صعب ومن الله التوفیق والعلم عند الله.

وَإِمَّآ أَن تَتَّخِذَ فِيهِمۡ حُسۡنٗا ﴿٨٦﴾

او یا به ته اخلې ددوی په باره کې ښه لار یعنې اکرام به یې کوې او د شرائع اسلام تعلیم به ورته کوې یعنې ان تابوا و اسلموا.

فائده: کلمه د "اما" دلته لپاره د ذوالقرنین د تخییر ده چې ستا اختیار دی که یې وژنې په سبب د کفر حاضر او که دعوت د اسلام ورته کوې رجاً لان یؤمنوا وهو المراد بقوله ان تتخذ فیهم حسناً. او بعض مفسرین وایي چې کلمه د "اما" لپاره د تقسیم ده یعنې مصرین پر کفر یې قتل کړه او مؤمنان په دوی کې چې دي د هغو سره خپل عمل پر لار واچوه.

قَالَ أَمَّا مَن ظَلَمَ فَسَوۡفَ نُعَذِّبُهُۥ

ذوالقرنین وویل امتثالاً لامره تعالی هغه څوک چې ظالم وي او تېنګار پر کفر وکړي وروسته تر دعوت زما وددوی ته د اسلام او شرک ته دوام ورکړي، نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ژر دي چي مور يعني زه او زما ملګري مشاورين به دوی ته عذاب ورکړو په دنيا کي يعني بالقتل.

ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُّكْرًا ﴿٨٧﴾

بيا بې رد کړل دوی و خدای جل جلاله ته يعني په قيامت کي خدای جل جلاله به په هغه ورځ دوی ته عذاب ورکړي نابلده منکر عذاب نادره چي جهنم دی.

وَأَمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءً الْحُسْنَىٰ

او هغه څوک چي ايمان يې راوړی وي او عمل صالح يې هم کړی وي کما يقتضيه الايمان.

پوه سه: چي بعض د قرأ سبعه وو لفظ د "جزأ الحسنى" په اضافت سره يعني برفع جزأ بلا تنوين وايي. نو پر دې تقدير يې معنى داده چي ده لره جزأ او ثواب د اعمال صالحه وو دده چي جنت دی. نو جزأ الحسنى مبتدأ ده او "فله" يې خبر مقدم دی. او حمزه، کسائي، حفص او يعقوب رحمهم الله يې په تنوين سره "جزاء" وايي. نو پر دې تقدير "الحسنى" مبتدأ ده او "فله" يې خبر مقدم دی او "جزأ" منصوب دی على الحالية. نو معنى يې داده چي ده لره ده حسنى يعني الجنة حال کون الحسنى جزأ يجزى بها او يا فله المثوبة الحسنى حال کونه جزأ في الدارين.

وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ﴿٨٨﴾

او ژر دی چي مور به ووايو هغه ته يعني چي ايمان يې راوړی وي او عمل صالح يې هم کړی وي زمور له امر څخه چي پر ده يې کوو اسانه غير شاق عليه. چونکه "يسر" مصدر دی فلابد من حذف مضاف ای ذا يسر، مظهري وايي چي په دغه خطاب سره د خدای جل جلاله و ذو القرنين ته هغه بعض علمأ چي وايي چي ذو القرنين نبي و دليل وايي. لکن بغوي رح وايي چي اصح داده چي نبي نه و والمراد به الالهام، درويش وايي چي ددې خبري تحقيق نژدې تېر سو فليرجع.

ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾

بيا ذو القرنين بله لاره پسي واخستل يعني د مشرق پر خوا.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حَتّٰى إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَل لَّهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾

حتى چي ورسېدى هغه ځاى ته چي لمر پر هغو اولاً راخېژي من معمورة الارض. وه يې ليدى چي لمر راختى پر داسي خلكو چي موږ نه وو گرځولى دوى لره په مخ كي د لمر پرده من اللباس اوالبنا يا مځكه ددوى د بنا قابلي نه وې او يا دوى د بنا پر مخ د مځكي په ځاى كي دومره په مځكه كي د گرمى. له كبله زېر زمينى جوړي كړي وې چي لمر به راوختى دوى به په زېر زمينيو ننوتل د گرمى له كبله او چي لمر به ښه راپورته سو دوى به له زېر زمينو څخه راووتل. حدادي ؒ وايي چي نه يې پر سرو او نه يې پر بدن وښتان وه او ډېري يې هم نه درلودې. مځان يې داسي وه لكه پسه چي په اور والويه وذالك من شدة حرارة بلادهم، اخرج ابن المنذر وابن ابي حاتم وابو الشيخ في العظمة عن ابن جريج. قال حدث عن الحسن عن سمرة بن جندب ﷺ قال قال رسول اللهﷺ في آية لم نجعل لهم من دونها سترا (يعني في تفسير الآية المذكورة) بنا لم يبن فيها بنا قط (يعني في زمن ذى القرنين) كانوا اذا طلعت الشمس دخلوا اسرابهم (يعني زېرخانو ته داخل سي) حتى تزول الشمس فاذا غابت خرجوا يتراعون كما تراعون البهائم (وابنه او د ونو پاڼې يعني د درختو بلگونه خوړل) له مجاهد ؒ څخه روايت دى لايلبس الثياب من السودان (يعني تورې پوستي دي) عند مطلع الشمس اكثر من اهل السودان.

درويش وايي: چي دا ځايونه پر خط استوا ومايقرب منه جنوباً وشمالاً واقع وې چي لمر ددوى له سرو څخه تولە كال د بر نه لېري كېږي. نو له دې كبله گرمي ده غو ځايو تر نورو شمالي افاقو ډېره زياته ده وتفصيله في كتب الرياضي والهيئة.

درويش وايي: چي روح البيان په مجهوله صيغه يعني روى يو حكايت راوړى دى او رد يې نه دى پر كړى. او روح المعاني بعينه هغه روايت راوړى دى چي د روح المعاني عبارت دادى .وعن بعضهم "اى الرواة" خرجت حتى الصين "اى چين" فسئالت عن هؤلاء" يعني دغه كسان چي په دغه آيت كي ذكر سوء

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چېرې دي؟ دوی راته وويل چې په منځ کې ستا او ددوی د يوې ورځې او شپې مسافت دی. نو حاکې وايي چې ما هغه ځای ته ځان ورساوه هغه داسې انسانان وو چې يو غوږ به يې پر مځکه اوار کړی او بل غوږ به يې لکه شړی پر ځان راچاوه. حکايت کونکی وايي چې زما سره يو سړی ملګری و چې ددوی په ژبه پوهېدی "فقالوا له جئتنا تنظر كيف تطلع الشمس" تاسي راغلي ياست د لمر راختل و ځان ته معلوموئ؟ موږ ورته وويل هو! حکايت کونکی وايي چې موږ داغه خبري سره کولې چې يو وار دربې سو لکه يو غټ ځنځير چې پر ډبره څوک ټکوي، زه خو بې هوشه سوم يو ګړی وروسته چې په هوش کې راغلم ددې ځای خلګ په ما پورې تېل موږي. لمر چې راوختی پر اوبو د درياب داسي ښکارېدی لکه پر درياب چې د زېتون غوړي وېابې، دوی زه سم دلاسه زېرزمينی ته واچولم، لمر چې ښه راپورته سو دوی راووتل ماهيان به يې ښکار کړه لمر ته به يې واچول پاخه او بريان به سول انتهى حكايت روح البيان الذي نقله روح المعاني. وروسته روح المعاني ويلي دي چې وداسې روايت ته بايد سړی التفات ونه کړي (يعني الا للتنبيه على بطلانها) دی وايي چې داسې قصې د سپين سرو ښځو قصې دي چې کوچنيانو ته يې کوي.

پوښتنه: په آيت کي خو نكره يعني "سترا" په سياق کې د نفي راغلې ده يعني لم نجعل آه. نو بايد دوی لره هيڅ ساتر له لمر څخه نه وای او سره ددې چې ددوی سرب يعني زېرخانې ددوی ساتر من الشمس وې؟

ځواب: الفاظ العموم لايتناول الصور النادرة كالسرب ههنا. فالمراد الساتر المتعارف في البلاد الآخر والسرب ونحوه ليس من المتعارف كما لايخفى فافهم.

فائده: له اسکندر څخه چا پوښتنه وکړه چې تا څرنګه مشرق او مغرب بلکې ټوله روی زمين فتح کړی، او سره ددې چې مخني شاهانو ته دومره فتح نه ده ميسر سوې که يې څه هم ډېري خزانې او عساکر درلودل؟ اسکندر ورته وويل چې اولاً په مرسته د خدای ﷻ دا فتوحات ما وکړې او دويم سبب دا و چې ما چې به يو ځای فتح کړی رعايت خلګ به مې نه غمول او نه مې ازارول که څه هم تر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فتح د مخه په زما سره په مقابل کي ولاړ وه، درهم دا چي ما د خلکو د مخني بادشاهانو نوم په بد ته ياد او ه بلکې په ښه نامه مي بلل..... بيت:

بزرگی نخوانند اهل خرد ....که نام بزرگان بزشتی برد

فلم ار مثل العدل للمرء رافعاً ....ولم ار مثل الجور للمرء واضعاً

كَذٰلِكَ ۖ وَقَدْ اَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾

داغه رنگه او موږ احاطه کړې ده په هغه شيانو چي ده درلودل لښکر او آلات الحرب او عددها الى غير ذالک "خبراً" اى علماً.

پوه سه: "كذالک" يا خبر د مبتدأ محذوفي دی ای حال ذی القرنين كما بينا من رفعة المرتبة او فراخي د مملکت تر غرب او شرق پوري بلکې د ټولي نړۍ. يا معنی دا ده چي دده امر په اهل مشرق کي داسي ؤ لکه امر دده په اهل مغرب کي چي ده ته خدای ﷻ اختيار ورکړی ؤ. او يا صفت د مصدر محذوف وجدها دی چي "وجداً" دی ای وجدها تطلع على اهل المشرق كما وجدها تغرب في المغرب.

پوه سه: چي "خبراً" منصوب دی تميز دی له نسبت څخه د احاطه و ضمير ته چي خدای ﷻ ته راجع دی يعني ان احاطة العلمية دون الجسمية لتنزه تعالى عن الجسمية كما تقرر في كتب العقائد وماقال المظهري انه منصوب على المصدرية لان في احطنا معنى خبرنا تكلف كما لايخفى.

درويش وايي: چي په دې آيت کي اشاره ؤ ډېر والي ته د ماذكرنا من امور ذی القرنين بانه لايحيط بها الا علم علام الغيوب. په دې کي دده تعظيم دی.

ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾

بيا يې ولېږول ذوالقرنين دربمه لار په منځ کي د مشرق او مغرب يعني له جنوبه يې شروع کړه تر شمال پوري.

حَتّٰى اِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ

حتى چي ورسېدی ذوالقرنين و منځ ته د دوو غرو چي ذوالقرنين يې په منځ کي سد او دېوال جوړ کړی دی، دا دوه بلند غرونه دي په منتهى کي د ارض

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الترک ممالیلي المشرق ابله خواته یې جوج ماجوج دي.

یوه سه: چي "سد" بفتح السین وضمها کما وقع في القرآتین واحد په معنی د جبل او د عاجز بین الشیئین.

فائده: لفظ د "بین" په آیت کي مفعول به د بلغ دی لفظ د بین ظرف متصرف دی یعني اسم هم راغلی دی چي گاهي منصوب وي علی المفعولیة کما في هذه الآیة او گاهي مرفوع وي علی الفاعلیة کما في قوله تعالی "لقد تقطع بینکم بالرفع" او گاهي مجرور وي کما في قوله تعالی "هذا فراق بیني وبینک" مظهري وایي هما جبلان بین ارمینیة وآذربایجان، او حواله یې و حدیث ته د ابن المنذر عن ابن عباس رضي الله عنهما کړې ده، لکن روح المعاني وایي چي حواله ددې خبرې و حبر الامة ابن عباس رضي الله عنهما ته صحیح نه ده او في نفسه سد اسکندري دانه دی بلکي دا سد د تاریخ دانانو په نیزد د نوشیروان دی، او څوک وایي د اسفندیار دی او دغه سد تر اوسه باقي هم نه دی بل خرب قبل هذا بکثیر من الازمان انتهی قول روح المعاني.

درویش وایي: چي اراد د سد بین ارمینیة و آذربایجان خلاف القرآن دی، ولي چي سد اسکندري په قرب کي د قیامت منهدم کېږي کما نطق به القرآن علی ماسیئاتي، فایراد هذا القول لاینبغي للمظهري فضلاً من نسبته الی حبر الامة ابن عباس رضي الله عنهما، فحق القول لکل صارم نبوة ولکل عالم هفوة.

وَجَدَ مِن دُونِهِمَا قَوْمًا

پیدا کړه ذوالقرنین قریب و جبلینو ته وهو معنی امامها، کاشفي رح وایي دریش آن دو کوه، وفي تفسیر الجلالین عندهما "قوماً" ای امة من نوع الانسان.

درویش وایي: چي مآل ددغو دوو تفسیرو یو دی،

لَّا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾

یوه سه: چي کسائي رح من القرا "یفقهون" په ضمه د یا او په کسره د قاف وایي چي معلومه صیغه د باب افعال سي یعني لایفقهون غیرهم، نو دوی بل سړی نسوای پوه کولای په خبرو، او نور قاریان یې بفتح الیا والقاف من باب المجرد یعني لایفقهون کلام غیرهم د بل په خبرو نه پوهېدل، نو ابن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عباس رضي الله عنه جامع تفسير كړی دی "لايفهمون كلام احد ولايفهم الناس كلامهم. علامه زمخشري وايي "لايكادون يفقهون الابجهد ومشقة لكه گونگی چې سړی پوه كوي وهم من الترک" قال اهل التاريخ ان اولاد النوح كانوا ثلثة سام، حام و يافث. فسام ابو العرب والعجم يعني فارسي زبان پښتو زبان وغير ذالك والروم. وحام ابو الحبش والزنج والنوبة. ويافث ابو الترک والخزر والصقالية وياجوج وماجوج.

قَالُوا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ

"قالوا" دې وړا السدين خلگو وويل (بعض وايي چې په ژبه د ترجمان يې وويل يعني د شكايت په توگه. لكن ظاهره داده چې ذوالقرنين ته خداى ﷻ قدرت د ټولو ژبو او افهام نعمت وركړى ؤ. كذا في روح البيان وروح المعاني) اى ذوالقرنين په تحقيق ياجوج او ماجوج.

پوه سه: چې دا دوه لفظه عجمي دي. بدليل منع الصرف يعني ياجوج و ماجوج بدون التنوين. نو دوه سببه د منع عجميت او علميت دى. او بعض وايي چې عربي دي عدم صرف يې سبب د علميت او د تانيث په تأويل د قبيلې لانهما علمان لقبيلتين من اولاد يافث كمامر. او په روح المعاني كې وايي چې آدم عليه السلام يوه ورځ په خوب كې شيطان خطايستى او نطفه يې په خاورو گډه سوه له هغه څخه ياجوج او ماجوج پيدا سول. په انوار المشارق كې وايي چې دا خبره منكره ده جداً عقلاً ونقلاً. اما نقلاً فلقوله عليه الصلوة والسلام ما احتلم نبي قط واما عقلاً آدم عليه السلام كه فرضاً شيطان خطايستلى واى. نو نطفه خو به يې په كالو كې واى. نو په خاورو څرنگه گډه سوه. او بل داچې ياجوج او ماجوج چې اولاد د آدم واى. نو په طوفان نوح كې چېرې وه او ولې نسوه غرق او سره ددې چې احاديث بلكې آيات قرآنيه ظاهراً پر دې چې د طوفان نوح څخه نجات نه دى پيدا كړى بيله اصحاب سفينة نوح عليه السلام.

درويش وايي: چې روح البيان كه څه هم د آدم عليه السلام د احتلام تائيد كړى دى لكن موږ متابعت د حديث مذكور كوو: ع: وللناس فيما يعشقون مذهب.

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

تفسیر بحر العلوم هم دا خبره کړې ده چې یاجوج ماجوج قبیلتان من اولاد یافث بن نوح علیه السلام، او حافظ ابن حجر المحدث الکبیر رح قال لم یرد هذا من احد من السلف الا عن کعب الاحبار ویرده الحدیث المرفوع ان یاجوج وماجوج من ذریة نوح ونوح من ذریة حوا قطعاً.

مُفْسِدُوْنَ فِی الْاَرْضِ

فساد کوي په ځمکه کې ځمور بالقتل والتخریب واتلاف الزروع، کلبي رح وايي چې دوی به د پسرلي په وخت کې راووتل پر ځمکو، نو خلګو ذوالقرنین ته شکایت وکړی چې شنه شیان وي هغه خوري او وچ لرګي وغیره د ځان سره وړي خپلو ځمکو ته او ګاهي به يې سړی مړ کړی د هغه غوښې به يې وخوړلې.

درویش وایي: چې روح البیان او مظهري د یاجوج او ماجوج په باره کې حیرت انګیز بیانونه کړي دي تاسي یې په خپله وګورئ چې د منلو وړ دي او که څرنګه.

مهمه فائده: خلګ خصوصاً کافران له علماؤ څخه پوښتنې کوي چې دا سد سکندري چیري دی؟ ابن سعید رح وایي چې موضع د سد چې طول البد (۱۶۳) درجې وي اوعرض البلد (۴۰) درجې وي انتهی، روح المعاني دا خبره رد کړې ده چې پر دغه طول اوعرض د چین ښارونه دي ولیس هناک یاجوج وماجوج، هو البته یو لوی دېوال سته چې (۲۵۰) ساعته مزل د طول یې دی لکن هغه دېوال په منځ کې د دوو غرو نه دی او نه یې ذوالقرنین باني دی او هغه بیان د سد سکندري چې عنقریب به په قرآن کریم کې راسي پر هغه دېوال نه صادقیږي، په اخیر کې روح المعاني یوه په زړه پوري خبره کړې ده هغه داده "وقیل هما ای السد ویاجوج وماجوج" بموضع من الارض لانعلمه وکم فیها من ارض مجهولة ولعل قد حال بیننا وبین ذالک الموضع میاه عظیمة في البحر، ودعوی استقرأ سائر البراري والبحار غیر مسلمة ویجوز العقل ان یکون في البحر ارض لم یظفربها الی الآن (لکه امریکا چې په زرګونو کلونه وروسته انګریزانو کشف کړی او ودان یې کړی چې په دنیا کې په حال حاضر کې یو ستر طاقت ګڼل کیږي، نو عین ممکنه ده چې قیامت ته نژدې نور ځایونه کشف سي چې په هغو کې یاجوج او ماجوج او سد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سکندري دي هم وي وعدم الوجدان لایستلزم عدم الوجود، وحاصل الکلام ان بعد اخبار الصادق (ای القرآن) بوجود هذین السدین (یعني الجبلین) وما یتبعهما (یعني یاجوج ماجوج و سد الاسکندر بین الجبلین) یلزمنا الایمان بذالک کسائر ما اخبر به الصادق من الممکنات کالحشر بعد الموت والجنة والنار وغیر ذالک والالتفات الی کلام المنکرین ناشئ من ضعف الایمان انتهی قول روح البیان.

درویش وایي: چي که مسلمان د کافرانو او مشرکانو خبرو ته اعتبار ورکوي یعني په باره کي د سد سکندري. نو باید په انکار کي د جنت او دوزخ او بعث بعد الموت هم اعتبار ورکړي او ایمان بالغیب دی له لاسه ورکړي! والله الهادي الی صراط مستقیم.

فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا

پوه سه: چي کلمه د فا لپاره د اظهار د غرض ده ددوی له بیان حال څخه د یاجوج ماجوج یعني چي دوی مفسدین دي، والترجمة للآیة: آیا نه وګرځوو موږ تالره مزدوري چي موږ به چنده وکړو او تاته به یې درکړو، بعض قاریان یې بې الفه په سکون د را وایي، او بعض یې "خراجًا" په الف او فتح الرا وایي وهما بمعنی واحد اجرا په نیز د اکثر اهل اللغة.

عَلَىٰٓ أَن تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾

یعني په دې شرط دا مال درکوو چي ته به ګرځوې یعني بنا کوې به زموږ او ددوی تر منځ یو مانع چي دوی بیا پر موږ تجاوز نسي کولای.

پوه سه: چي "سدًا" بفتح السین وضمها په یوه معنی دي وقد مر بکل واحد منهما.

قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ

ذوالقرنین وویل دوی ته چي هغه شي چي ماته ممکنه او قدرت راکړي په هغه کي یعني به المال والملک رب زما بهتر دی تر جُعل او مال ستاسي چي ماته یې راکوئ یعني مفت (وړیا) یې درجوروم.

پوه سه: چي بعض قاریان یې په فک د ادغام وایي یعني "مکنني" علی الاصل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او بعض قاریان یې په ادغام سره د نونین وایي، دواړه متواتره قرائتونه دي.

فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ

زما سره مرسته وکړئ په خپل قوت سره یعني داسې خلګ راکړئ چې د بنایي صنعت یې زده وي. او آلات راوړئ چې د بنا د سد ضرورت ورته وي لکه بیلچه ګلنګان وغیره من آلات حفر الارض او داغه رنګه زبر الحدید.

أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا

زه به وګرځوم په منځ کې ستاسې او ددوی یعني یاجوج ماجوج، دا ځواب د امر دی.

پوه سه: چې ردم حاجز او مانع محکم ته وایي چې دا به تر سد چې دوی غوښتی ډېر محکم وي ددوی غوښتنه یې ومنل بلکې بالا ددوی تر غوښتنې یقال في العربي ثوب مردم اذا کان رقاع فوق رقاع وسحاب مردم ای متکاثف بعضه فوق بعض.

سوال: ذوالقرنین خو دوی ته ویلي وه چې زه ستاسې خرچه نه غوارم، نو دلته یې ولي اعینوني بقوة ویلي دي؟

ځواب: اول خو ذوالقرنین ددوی ته ثمن د دغه قوت د آلاتو ورکاوه، او بل ځواب دادی چې ایتا د آلاتو صرف کومک دی پر عمل د سد خو مزدوري نه ده، هغه عمل صرف تبرع وه.

- **پوښتنه:** هر ځای ذوالقرنین لفظ د متکلم واحد وایي یعني اجعل؟

ځواب: سبب آمر خو ذوالقرنین ؤ او داغه رنګه معمار باشي هم دی ؤ که څه هم کار مزدورانو کاوه.

آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ

راوړئ ټوټې ماته د اوسپنو.

پوه سه: چې "زبر" جمع د زبرة ده لکه غرف جمع د غرفة. تفاسیر وایي چې دوی ورته وویل چې موږ زبر الحدید له کومه کړو، نو ده معدن د اوسپنې او د میسو په نږدې غرو کې وروښو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: دوی ته یې نه وویل چې لوی لوی ډبرې راوړئ او سره ددې چې تادای د ردم خو یې په ډبرو راپورته کړی؟

ځواب: ډبرې او شیګې دومره مهمې نه وې لکه د اوسپنې خښتې، حسین کاشفي رح وایي چې منقول است که ذوالقرنین خشتها از آهن بساختند بفارغ دلی جا بجا نهاده بودند همگان روز وشب خشت آهن زدند. وحکم کرد تامیان آن دو کوه که چهار هزار قدم بود درطول ودر عرض شست وپنج گز بود بکنند تابه آب رسید. آه. او بعض وايي چې منځ د دوو غرو درې میله ؤ. او بعض وايي سل فرسخه ؤ. ولامنافات بين هذه الاقوال ولې چې لاندې حصه ډېره وه کرار کرار لږېدل تر مځکې پورې. یعني بېخونه د غرو سره لېرې وه او کرار کرار غرونه سره نژدې کېدل. په هر صورت تادای ته یې لوی لوی ډبرې ورواچولې او د ختو پر ځای کماهو المعتاد ویلې کړې مس یې پر اوارول حتی چې د مځکې تر منځ رارسېدل له مځکې څخه یې زبر الحدید ایښول بیا یې پر هغو لرګې او سکاره ایښول وهذا.

حَتّٰٓى اِذَا سَاوٰى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ

تر هغو چې د غرو سرو ته رسېدل.

پوهه: چې ضمیر د "ساوی" راجع دی د ذوالقرنین ته او لفظ د "بین" مفعول دی کمامر ان بین ظرف متصرف فیه کمامر امثلة رفعه ونصبه وجره وههنا ایضاً من مواضع النصب. ولفظ "حتی" غایة لمحذوف والتقدیر آتوه ایاها یعني ذوالقرنین ته یې زبر الحدید راوړل فجعل یبني شیئاً شیئاً حتی جعل مابین ناحیتي الجبلین مساویاً للجبلین یعني في الارتفاع. راویان وایي چې ارتفاع یې دوه سوه ګزه وه او عرض یې پینځوس ګزه ؤ. وروسته یې منافخ راوړل یعني د اور د پوه کلو آلات او د تازه کولو تو تکې چې په هغه زمانه کې وې لکه په اوسنۍ زمانه کې د آهنګرانو سره سته چې بنی. یې بولې.

قَالَ انْفُخُوْا ۭ حَتّٰٓى اِذَا جَعَلَهٗ نَارًا ۙ

ذوالقرنین وعمله او کارکونکو ته وویل چې چې پوه کړی یاست یې (یعني علی زبر الحدید ومابینها من الخشب) حتی چې وګرځاوه ذوالقرنین هغه منفوخ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فيه اور يعني لکه اور في الحرارة.

درویش وایي: چي اسناد د جعل وه ذوالقرنين ته مع انه فعل العملة كمامر فتذكر.

قَالَ اٰتُوْنِيْٓ اُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿۹۶﴾

ذوالقرنين ووييل (و هغو خلګو ته چي د ميسو د ويلولو کار يې پر ذمه اخستی ؤ) راوړئ نحاس مذاب يا قطر چي زه ‌يې وپاشم پر دغه کالنار ای الحديد قطر يعني ميس ويلي، نو دغه قطر مذاب به په هغو تودو اوسپنو پوري کلک ومښتل لکه د پوال چي د پراره په ختو ګل ماله کړي.

پوښتنه: دغه زبر د اوسپني چي حرارت د اور تاثير پکښي وکړي، نو يو حيوان پر شاوخوا نسي ورته تېرېدلای فضلاً عن النفخ فيها حتى تكون ناراً او عن افراغ القطر عليها؟

ځواب: امام رازي رحمه الله په تفسير کبير کي په نقل د صاحب الارشاد وايي چي دا يوه لويه معجزه (يعني الکرامة) ؤ د ذوالقرنين چي خدای جَلَّ جَلَالُهٗ تاثير دد غه حرارت بالغه الى اقصى الغاية له ابدانو څخه د مباشرينو د نفخ او د افراغ القطر صرف کړی والله على کل شئ قدير انتهی.

درویش وايي: کالسمندل وهو يعيش في النار مع انه حيوان فالنار له کالماء للحيطان فافهم، او روح البيان په خپل وار وايي چي دا نه ده بعيد چي دا نفخ او صب د قطر دي له لېري ځايه څخه وه په يو حيله د حيلو لکه اور د نمرود چي د ابراهيم عليه السلام لپاره يې بل کړی ؤ اخير هيڅ څوک نسوای ورنژدې کېدای چي ابراهيم عليه السلام ورو غور ځوي اخير يې د منجنيق په ذريعه ورو غور ځاوه.

درویش وایي: چي د ډېر لېري ځايه اور بلول يا پر اور اوبه وغيره پاشل په اوسني زمانه کي د مشين په ذريعه ډېر آسان کار دی کما لا يخفى، نو چي حکمت ودې اندازې ته ورسېدی، نو ستا څه خيال دی چي ذوالقرنين ته به خدای جَلَّ جَلَالُهٗ ورته حيله د لېري څخه نه وي وربښولې فتدبر.

فَمَا اسْطَاعُوْٓا

دوی طاقت نه لري.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي اصل کلمه "استطاعوا" وه جمهور د قراؤ تا څنډي حذف کړي تاچي دوه حرفه متقارب په مخرج کي نسي سره يو ځای کېدای يعني التا والطا او حمزه رحمه الله کلمه د تا په طا کي مدغمه وي فيكون التقا الساكنين على غير حده.

اَنۡ يَّظۡهَرُوۡهُ وَمَا اسۡتَطَاعُوۡا لَهٗ نَقۡبًا ﴿۹۷﴾

چي جوج ماجوج دي د لوړي خوا پر راؤوړي لغاية ارتفاعه او بل دا چي دا سد ډېر ښوی دی پښه نه پر تکيه کېږي، او نه طاقت لري جوج ماجوج چي دلاندي د خوا دي سوری کړی، ولي چي ډير سخت دی كما سمعت او بل دا چي عرض يې هم ډېر دی.

قَالَ هٰذَا رَحۡمَةٌ مِّنۡ رَّبِّيۡ ۚ

ذوالقرنين وويل چي دا سد او ماته قدرت راكول پر جوړېدلو دده، رحمت دی پر بندګانو د خدای جل جلاله له خوا څخه يعني هغه بندګان چي د ياجوج او ماجوج له فساد څخه يې و ذوالقرنين ته شكايت كړی و كما مر في القرآن العزيز.

فَاِذَا جَآءَ وَعۡدُ رَبِّيۡ جَعَلَهٗ دَكَّآءَ ۚ

چي ورسېږي وعده د خدای جل جلاله په راتلو د ياجوج او ماجوج (يعني چي ورځ د قيامت رانژدې سي يعني چي علامات د نفخ الصور پيدا سي لكه خروج ياجوج و ماجوج وخروج الدجال ونزول عيسى عليه السلام) وبه ګرځوي دغه سد سره د تينګ والي او لوړ والي مستوي د مځکي سره.

پوه سه: چي كوفي قرأ دا كلمه په مد او همزه سره وايي بې تنوينه كما في المصاحف المطبوعة او نور قرأ يې په تنوين بې مده او همزه وايي يعني "دكًا" نو پر دي تقدير "دكًا" مصدر دی په معنی د مفعول ای مدكوكًا مسويًا بالارض فالمآل واحد، درويش وايي پای ته ورسېدل قصه د ذوالقرنين.

وَكَانَ وَعۡدُ رَبِّيۡ حَقًّا ﴿۹۸﴾ؕ

او ده وعده حق يعني راتلونكې بېله شكه.

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

پوه سه: چي خروج د ياجوج او ماجوج وروسته تر نزول د عيسى علیه السلام دی او قتل د دجال من يد عيسى علیه السلام.

وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ

بعض مفسرين وايي په وخت کي د فتح د سد دی فالمعنى جعلنا (په قاموس کي وايي چي تركنا په معنى د جعلنا دی) بعض ياجوج و ماجوج يدخل بعضهم في بعض لغاية كثرتهم وتسابقهم في السير كموج البحر، او بعض مفسرين وايي هذا عند قيام الساعة يدخل بعضهم في بعض او انس او جن سره گډوډ سي چي تول د حيرت په درياب کي ډوب وي، دا تفسير د وروسته آيت سره سمون لري.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ

او پوه کړل سي (يعني اسرافيل علیه السلام په خپل قرن کي نفخة البعث بعد الموت) تفسير حسيني وايي روز قيامت انس و جن از روى تحير و اضطراب درهم آميزند انتهى.

سوال: نفخه اولى يې نه کړه ذکر حکمت يې څه دی؟

ځواب: حکمت يې دادی چي فصل راتسي په منځ کي د احوال د نشاة الاولى چي په قصه کي د ذوالقرنين ذکر سوه او په منځ کي د احوال او اهوال د نشاة الثانية، په صحيح حديث کي راغلي دي سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الصور فقال علیه السلام هو قرن من نور القمه اسرافيل.

فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿٩٩﴾

يعني جمع به کړو خلائق انس او جن په يوه ځکه کي للحساب والجزا.

وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِّلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾

او ښکاره به کړو موږ دوزخ و کافرانو ته "عرضًا" مفعول مطلق دی.

الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ

هغه کسان چي وي ستر ګې د دوی په پرده کي، والغطا ما يستر الشئ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي د "غطأ" تنوين لپاره د تعظيم دى اى في غطأ عظيم يعني في الدنيا. شرح المشارق يو حديث رانقل كړى دى چي جهنم چي هر ځاى خداى ﷻ پيدا كړى دى د قيامت په ورځ اوويا زره تناونه چي پر هر تناو يې اوويا زره ملكي وي محشرگاه ته به راوړل سي او كافران به يې ووينې او جنت ته بله لار نسته بېله پل صراط چي پر متن د جهنم پروت دى.

سوال: تخصيص د كافرانو يې ولي وكړى، سره ددې چي جهنم خو په محشرگاه كي ټولو مؤمنانو هم وينې؟

ځواب: د دوږخ ايجاد لپاره د كافرانو دى في اصل الوضع وبعض المؤمنين كالطفيلي.

عَنْ ذِكْرِىْ

له ليدلو څخه د آياتو او دلائلو د قدرت او د وحدانيت زما چي په ټولو ذراتو كي د عالم ځلاندي دي، شيخ سعدي رح وايي:

برگ درختان سبز درنظر هوشيار .... هر ورقى دفتريست معرفت كردگار

وَكَانُوْا لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ سَمْعًا ﴿١٠١﴾

او دوى وه چي طاقت يې نه درلودى د اورېدلو د ذكر او كلام زما يعني په سماع قبول سره يعني ددوى حالت بد دى تر كانه ولي كه هغه ته په زوره څوك خبري وكړي اوري يې، او كافرانو ته كه هر څو كوشش په رسولو كي د قرآن او ذكر الهي انبيا كرام عليهم السلام وكړي دوى يې نه اوري يعني ځانونه يې كانه اچولي وي كان لم يسمعها.

درويش وايي: چي اخري خبري د ياجوج و ماجوج په شان كي على مافي كتب التفاسير المعتبرة دادي چي په صحيح مسلم كي حديث د نواس بن سمعان رضي الله عنه داسي راغلى دى چي عيسى عليه السلام چي له اسمانه پر بيت المقدس راكښته سي او تر ده دمخه دجال په مځكه كي لوى ظلم پر مؤمنانو كاوه، عيسى عليه السلام دجال قتل كړي په دوازه لد كي. او هغه بعض مسلمانان چي له دجال څخه په غرو او غارو كي پټ وه عيسى عليه السلام ورسي پر مخانو يې لاس ورتېر كړي او بيان د لويو درجو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جنت چي خداى ﷻ به يې دوى ته ورکړي دوى ته وکړي پر دا غه حال وي چي عيسى عليه السلام ته خداى ﷻ وحي وکړي "اني قد اخرجت عباداً لي اى مخلوقاً لي چي ياجوج او ماجوج دي" چي طاقت نه لري هيڅ څوک د جنګ ددوى. نو زما بندګان يعني مؤمنان په کوه طور کي خوندي کړه. عيسى عليه السلام همدغسي وکړي ياجوج او ماجوج پر خلګو راووځي، کريمه "وهم من کل حدب ينسلون" د ويالو او د رودو او د رودو د کاسو اوبه ټولي وچي کړي. خلګ له بېرې په محفوظه کلاوو ننوځي او خپل مواشي هم په کلاوو ورسره ننباسي حتى چي اوله ډله ددوى پر يوه وياله يا کله راسي ټوله اوبه يې وڅيښي او هغه وچه محکه پاته سي. وروستنۍ ډله ددوى چي پر راسي وايي چي دلته لکه چي پخوا اوبه وې او عيسى عليه السلام او هغه مؤمنان چي دده سره وي په کوه طور کي محصور پاته وي، حتى چي د يوه غوايي سر دوى لره خير وي تر سل ديناره، نو ياجوج او ماجوج يو د بل سره وايي چي د محکي خلګ خو مړه سوه راځي چي د من في السما سره هم جنګ وکړو. نو غشي د اسمان و خوا ته غورځوي د اسمان له خوا څخه په وينو ککړ په قدرت د خداى ﷻ سره راشوه کېږي، ددوى د ابتلاً او فتنې يعني امتحان لپاره عيسى عليه السلام ومن معه من المومنين خداى پاک ته زارى او عجز نياز کوي. خداى ﷻ ددوى په غاړو کي نغف چي د يو چينجي نوم دى پر ټولو مسلط کړي ټوله په يوه وار مردار سي لکه يو سړى چي مري اخير د ياجوج او ماجوج حرکت او ږغ کرار سي. مسلمانان سره وايي چي داسي سړى نسته چي زموږ لپاره ځان قربان کړي او ددې دښمنانو حال موږ ته راوړي، نو يو مسلمان ځان تيار کړي او دا يې يقين وي چي زه وژل کېږم چي له هغه مخفي ځايه څخه راووځي ټوله مړه پراته وي يو پر بل سربېره. نو هغه سړى ناري کړي يامعشر المسلمين الا ابشروا ان الله ﷻ قد کفاکم عدوکم فيخرج عيسى عليه السلام ومن معه. او نور خلګ له کلاوو څخه راووځي مواشي چي راوباسي هيڅ مرعي نه وي ټوله محکه ددوى مړو نيولې وي او بد بوى تر اندازه د پر وي. بيا عيسى عليه السلام ومن معه په دفع کي ددې مړو او بدبوۍ خداى ﷻ ته عجز او زارى وکړي. نو خداى ﷻ به داسي مرغان پيدا کړي په داسي شان لکه د مايه اوښ غاړه دغه مړي ټولوي، په يوه روايت کي حيث

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شا الله ته يې غورځوي او په يوه روايت کې درياب ته يې غورځوي، وروسته خداى ﷻ داسي باران شروع کړي چي مځکه ټوله پاکه پرېمنځي، بدبويي ټوله ولاړه سي، از سر نو پر مسلمانانو د خوشالۍ او ډېرو مېوو وخت راسي، وروسته خداى پاک امر وکړي و مځکي ته انبتي ثمرتک وردي برکتک فيومئذ تاکل العصابة (اى الجماعة) من الرمان ويستظلون بقحفها (او په سايه کي کښېني پوستکي يې) ويبارک في الرسل (اوبرکت پيدا سي) په شير دهنده حيوانانو کي) حتى ان اللقحة من الابل لتکفى الفاءم من الناس (حتى کافي وي شيدې د يوې اوښې د جماعاتو د خلګو)

درويش وايي: وهذا مافي روح المعاني وقريب منه في المظهري ومثله في روح البيان ولايعلم عدد يأجوج ومأجوج الا الله. وفي البحر انه قد اختلف في عددهم واحوالهم ولم يصح في ذالک شئ انتهى.

درويش وايي: چي تفويض د عدد د دوى او نور احوال ددوى وعلم ته خداى ﷻ اسلم لار ده کريمه "ولايعلم جنود ربک الا هو ومزيد التفصيل في روح المعاني والمظهري.

اَفَحَسِبَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنْ يَّتَّخِذُوْا عِبَادِيْ مِنْ دُوْنِيْٓ اَوْلِيَآءَ

آيا ګمان دى د هغو کسانو چي کافران دي چي ګرځولی دی دوی بندګان زما چي ملکي دي يا عيسى يا عزير عليهما السلام بلکې بعض مشرکان د مکې چي د ملکو عبادت يې کاوه يا نصارى چي عيسى عليه السلام يې ابن الله باله، يا يهودان چي عزير عليه السلام يې ابن الله ګاڼه سوى له خداى ﷻ څخه اوليا، يعني دوستان يا خدايان يا شفاعت کوونکي يې ګڼل.

او ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي مراد څخه شيطانان دي چي دوی د هغو په اضلال د بتانو عبادت کاوه. او مقاتل رح وايي چي مراد څخه بتان دي.

سوال: ددې اضافت په عبديت خداى ﷻ ځان ته څرنګه وکړى؟

ځواب: په اعتبار د مخلوقيت ټوله بندګان دي قال الله تعالى ان الذين تدعون من دون الله عباد امثالکم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: لفظ د "عبادي" او "اوليا" دوه مفعول د "يتخذوا" دي او "ان" سره د صله قائم مقام د مفعول د "حسب" دی، او استفهام لپاره د انکار دی پر دوی يعني ليس الامر كذالك بلكې دا كسان يا شيان ددوی دښمنان دي په ورځ د قيامت او ددوی څخه بېزاره وي فان عباد الله الصالحين كعيسى وعزير والملائكة عليهم السلام اعداً للكافرين في الدنيا والآخرة والشياطين والاصنام في يوم القيامة يتبرؤن ممن عبدواهم ويلعن بعضهم بعضاً.

إِنَّآ أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَٰفِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾

موږ اراسته کړی جهنم لپاره د کافرانو ځای د نزول او قيام گاه ددوی او يا ميلمستون ددوی لپاره ففيه تهكم بهم يعني استهزأبهم.

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُم بِٱلْأَخْسَرِينَ أَعْمَٰلًا ﴿١٠٣﴾

ته ورته ووايه چې آيا موږ خبر نه کو تاسي په هغو کسانو چې ډېر تاوانيان من حيث العمل، نو اعمالاً منصوب على التمييز دی.

سوال: تمييز دلته ولي جمع راوړی؟

ځواب: لپاره د تنبيه پر تنوع د اعمالو ددوی، په تفسير ارشاد كي وايي چې دا حال د كفارو بيانوي چې دوی به اعمال حسنه في الواقع كوله لكه صلة الرحم اوعتاق الرقاب او اطعام الفقرا وغيرها، او ددوی په گمان دا وُچي دا موږ ښه کارونه کوو او خدای ﷻ به يې موږ ته ثواب راکړي.

ٱلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾

هغه کسان دي چې ضائع سوه يعني تاواني سو كوشش دوی په ژوند کې د دنيا يعني بې فائدې سو او دوی دا گمان کوي چې دا موږ ښه كارونه كوو "صنعاً" تمييز دی.

يوه سه: چي "الذين ضل آه" مرفوع محلاً دی خبر د محذوفي مبتدا دی ای هم الذين آه، نو دا ځواب د هغه استفهام دی، يعني "قل هل آه" او يا مجرور محلاً دی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بدل دی من الاخسرين آه يا منصوب محلاً دی على الذم ای اعني او اذم الذين ضل آه . كما قالوا ای النحاة في اعوذ من الشيطان الرجيم برفع الرجيم مع انه صفت للمجرور، نو دوی وايي چي مرفوع على الذم ای هو الرجيم. او يا په نصب د الرجيم چي دوی وايي منصوب على الذم دی اعني الرجيم. وكذا قالوا في بسم الله الرحمن الرحيم برفع الرحمن الرحيم دوی وايي چي دا مرفوع على المدح دی بحذف المبتدا ای هو الرحمن الرحيم، يا په نصب د الرحمن الرحيم. دوی وايي چي منصوب على المدح دی په حذف د اعني يا امدح، وكذا مررت بعبدک المسكين چي په نصب المسكين يې ووايي مع انه صفة للمجرور بحذف اعني، او اترحم المسكين كذا في شرح العلامة عبد الرحمن الجامي رحمه الله على الكافية.

پوه سه: چي ابن عباس او سعيد بن ابي وقاص رضي الله عنه وايي چي دا يهود او نصارى دي. ددوی گمان دادی چي موږ پر حق يو او سره ددې چي دوی پر دين منسوخ وه. او علي بن ابي طالب رضي الله عنه وايي چي مراد ددې يعني الذين ضل سعيهم څخه اهل د قريه د حرورا دي چي خوارج يې بولي فانهم اول فرقة بغوا على اهل السنة والجماعة من اصحاب رسول الله ﷺ ومن معهم وزعموا انهم على الحق.

درويش وايي: چي دا آيت اخبار بالغيب دی لان الخوارج ظهروا بعد وفات النبي ﷺ چي قرآن پاک تولـه كامل سوی ؤ فافهم. او په عموم كي د آيت تولـه اهل الاهوا والبدعة المخالفين لاهل السنة هم داخلېږي لكه روافض، معتزله وغيرهم. فقير وايي تر تولو ظاهره معنى د آيت داده چي مراد له "الذين ضل آه" هغه كافران دي چي دوی بعث بعد الموت نه مني. نو دوی هغه كارونه كوي چي په دنيا كي دوی ته گتور وي ولا يرون وراء الدنيا شيئاً كذا قال المظهري رحمه الله. او يا هغه احتمال چي مراد له الذين ضل سعيهم آه هغه صوفيان د نصارى وو دي چي رهبان يې بولي چي دوی به په خلوت خانو كي ناست وه او تولـه لذات د دنيا به يې پر ځان حرام كړي وه طمعاً في نعيم الآخرة وقد ضل سعيهم لكونهم على الكفر بعد بعثت النبي ﷺ ونسخ دينهم.

درويش وايي: چي روح البيان دا تولـه فرق مذكوره راوړي دي. او يو احتمال

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زائد یې راوړی دی چې اهل الریا او سمعة یې هم پکښې داخل کړي دي لأن الریا شرک خفي والشرک ظاهر کان او خفیاً مهبط الاعمال ولو کانت حسنة ظاهراً.

فائده: ددې ضلال د سعي مثال دادی چې لکه يو مسلمان چې په ښه ترتیب او قرائت او رکوع او سجده سره لمونځ وکړي لکن اودس یې نه وي قصداً.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ

دا هغه کسان دي چې کفر او انکار یې کړی دی له آیات څخه زموږ چې رب ددوی دی او په ملاقات دده یعني البعث بعد الموت.

يو ه سه: چې په دې آیت کې اشاره وبد والي او سوء الحال ته د هغو کسانو ده چې مسلمانان خو وي بیا هم اعمال د دنیا یعني تحصیل د مال او جاه وجلال یې مقدم کړی وي پر اعمال د اخرت او ځانونه یې په دنیاوي کارو کې په ډېر تکلیف کې او په سرګرداني کې اچولي وي او امور د آخرت او مغفرت یې و فضل ته د خدای ﷻ سپارلي وي یعني په هغو ځان نه ستړی کوي، په حدیث کې د ترمذي، ابن ماجه، احمد او د حاکم له انس ﷺ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وویل "الکیس من دان نفسه وعمل لما بعد الموت" هوښیار سړی هغه دی چې خپل نفس وپېژني او د مرګ دمخه ښه عمل وکړي، یعني د آخرت لپاره والعاجز من اتبع نفسه هواها وتمنی علی الله" چې نفس یې تابع د خواهشات نفسیه ګرځولی وي او پر خدای ﷻ تمنی د جنت او د مغفرت کوي.

يو ه سه: چې له آیتو څخه په قرآن کې دلائل د خدای ﷻ مراد دي چې داعي وتوحید ته د خدای ﷻ وي الشاملة للسمعیة والعقلیة.

فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ

نو لغو دي سوه عملونه ددوی چې امید د ثواب یې ورته کاوه، او ثواب نه ورکول کېږي پر دغو عملو ددوی په سبب د کفر ددوی ولې چې په اجماع الامة سره ایمان شرط دی د قبول د ټولو حسناتو او دا آیت یې شاهد دی او احادیث نبویه هم پر دې متواتر راغلي دي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: تا دمخه د حضرت علي رضي الله عنه حديث چي دا کسان خوارج دي راوړی او بيا دي هم وويل چي په عموم د آيت توله اهل السوء والبدعة چي مخالف د اهل السنة والجماعة وي داخليږي، او بيا دي دا هم وويل چي روح البيان دا تولې فرق مذکوره راوړي دي الخ. پوښتنه دا ده چي مذکوره فرق خو د بعث بعد الموت چي معنی لقائه ده منکر نه دي او له آيتو څخه د خدای جل جلاله هم منکر نه دي بلکې دوی هم په قال الله وقال الرسول چي ادلة سمعيه دي دلائل وايي کما هو الظاهر من مطالعة کتبهم. مثلاً معتزله وايي چي د ګناه کبيره کونکی چي بې توبې مړ سي ځای يې ابدي دوږخ دی لکه د کافر، او دليل دا وايي ومن قتل مؤمناً متعمداً فجزائه جهنم خالداً فيها" نور اهل کبائر پر قياسوي. وهکذا نور اهل هوا هم ورته دلائل وايي من الکتاب والسنة؟

ځواب: ددغو ډلو چونکه مذاهب باطل دي او پر ضلال دي، نو هغه آياتونه يا حديثونه چي ددوی له مذهبه مخالف وي پر معنی مراد يې نه مني بلکې باطل تأويل يې کوي چي ددوی د مذهبو سره موافق سي، او لقاء الله چي مراد څني بعث بعد الموت دی کما هو حقه نه مني لکه چي معتزله د اهل کبيره اذا مات بلا توبة ځای يې ابدي دوږخ دی او سره ددې چي بعث بعد الموت خو داغسي نه دی وعلی هذا فقس المذاهب الاخر من اهل البدعة والهوا.

که څوک تفصيل ددوی د مذهبو او دلائل باطله وو ددوی غواړي نو کتاب الملل والنحل لمحمد بن عبدالکريم الشهرستاني دي مطالعه کړي.

درويش وايي: چي ما ددغه جنجال د خلاصون لپاره دا وويل په وړاندي کي تر تولو ظاهره معنی د آيت داده الی اخيره، او روح المعاني د مذکوره پوښتني په ځواب کي داسي ويلي دي چي ادخال ددې فرقو په دې آيت کي تغليظ دی پر دې فرقو تفسير د آيت نه دی، نو دې ته په عربي ژبه تعريض وايي لکه يو سړی چي په يو مجلس کي ووايي ما انا ببخيل تعريضاً علی البخيل في المجلس والله اعلم بمراده في کتابه.

فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْنًا

نو موږ نه ورکوو دوی ته په ورځ د قيامت قدر او اعتبار يعني په نيز د خدای

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ﷺ هیڅ قدر نه لري، او یا معنی د آیت داده چې موږ ددوی عملو ته ترازو نه ایږدو چې ددوی علمونه په تول کړو، ولې چې هغه عملونه ددوی په سبب د کفر لغوه دي بلکې بلا وزن یې دوزخ ته اچوو، او یا معنی داده چې هغه عملونه چې دوی به حسنات ګڼله وزن نه لري في المیزان العدل یوم القیامة. وعن ابي هریرة ﷺ عن رسول الله ﷺ قال لیاتي الرجل العظیم (ای في مرتبة الدنیا) السمین (چې چاغ وي په بدن کې) لا یزن عند الله جناح بعوضة (یعنې قدر نه لري په نیز د خدای ﷺ د غوماشي د وزرو) وقال علیه السلام ولا نقیم لهم القیامة وزنًا. بخاري مسلم" بغوي رح وایي چې د ابو سعید الخدري ﷺ څخه روایت دی چې بعض خلګ به په ورځ د قیامت دومره لوی لوی عملونه راوړي یعني د حسناتو له قسمه څخه لکه غرونه د تهامه. نو چې وه یې تلي د هیڅ شي تول نه لري فذالک قوله تعالی "فلا نقیم لهم یوم القیامة وزنًا" ای قدرًا لاعمالهم یا د کفر له سببه لکه کفارو د مکې چې به صله رحمي او فقراؤ ته دوډۍ او د حاجیانو خدمت به یې کاوه الی غیر ذالک، او یا د نفاق په سبب کما یفعل بعض منافقی المدینة.

جلال الدین السیوطي رح وایي چې د علماؤ اختلاف دی. بعض وایي چې میزان یوازې د مؤمنانو لپاره دی لقوله تعالی فلا نقیم لهم (ای للکافرین وزنًا) او بعض علما وایي چې د کافرانو عملونه هم تلل کېږي. او د آیت ځواب یې داسې ورکړی دی چې په آیت کې خو وزن په معنی د قدر دی کمام یعنې نه د تللو په معنی، او دویمه دله دلیل په دې آیت سره وایي "فمن خفت موازینه فاولئک الذین خسروا انفسهم في جهنم خالدون الآیة. وجه الاستدلال ان الخلود في جهنم للکفار فعلم ان اعمالهم یوزن. امام قرطبي په خپل تفسیر کې وایي المیزان لایکون في حق کل واحد من المؤمنین والکافرین لان الذین یدخلون الجنة بلا حساب "کما جا في الحدیث الصحیح" لا ینصب لهم المیزان، وکذالک من یعجل به العقوبة بالنار بغیر حساب (لا یوزن اعمالهم) وهم المذکورون في قوله یعرف المجرمون بسیماهم الآیة. مظهري وایي چې په دې قول د قرطبي جمع د قولینو او د آیتونو هم راغله بان النفي والاثبات محمول علی بعض فتدبر.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ذٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوْا وَاتَّخَذُوْٓا اٰيٰتِيْ وَرُسُلِيْ هُزُوًا ﴿١٠٦﴾

"ذالک" ای الامر ذالک یعني خبره خو داغه ده "ذالک" خبر د مبتدأ محذوفي دی "جزآئهم جهنم" دا جمله بیان د الامر ذالک ده "بما" کلمه د با سببیه ده او کلمه د ما مصدریه ده ای بسبب کفرهم "واتخذوا" عطف دی پر "کفروا" والمعنی باتخاذهم، دوی گرځولي وه آیات د کتابو زما او رسولانو زما ځای د پسخند او مسخرو، نو "هزوا" مصدر دی په معنی د مهزوبهم، او یا یې حمل مبالغةً نحو زید عدل مجازاً في النسبة.

مسئله: چونکه علما عاملین ورثه د انبیا عليهم السلام دي كما جا في الحديث الصحيح ولي چي د علما علوم له مشکوة څخه د انبیا عليهم السلام اخستنه سوي دي نو څوک چي پسخند په علما ووهي هغه له ورثه وو څخه د ابوجهل او عقبه بن ابي محیط وغیرهما دي، راویان وایي چي یوه ورځ علیه الصلوة والسلام روان ؤ ابوجهل وروسته په پسي ؤ د پزي سونکي او د خولي چرپې یې د پسخنده پسي کاوه، اخیر علیه الصلوة والسلام په یوه سو نو یې ابوجهل ته وویل "کن کذالک" داغسي اوسه تر مرگه، نو د ابوجهل داغه عادت وگرځېدی لکن بیا یې هم تر پایه ایمان نه راوړی الی ان قتل ببدر شر قتله واشتهر اسمه بفرعون هذه الامة لکن تر فرعون بد تر ؤ. ولي چي فرعون چي اوبو غرق کړی د اوبو په څپه کي چي راپورته سو داسي یې وویل لا اله الا الذي آمن به بنو اسرائیل، جبرئیل عليه السلام په خوله کي ختي ورواچولې، ابو جهل چي په بدر کي د ابنی عفرا له خوا څخه سخت زخمي سوی ؤ رمق یې باقي ؤ چي عبد الله بن مسعود رضي الله عنه پر راغلی او ورته وه یې ویل انت ابوجهل؟ ده په داغسي زخمي حالت کي ورته وویل چي کښته گرو یعني مدیني والو قتل کړم چي ابنی عفرا وه، په عربي یې داسي ورته وویل لو غیر اکار قتلني، په صحیح روایت کي راغلي دي چي یوه ورځ عقبه بن ابي معیط د خولي ناړې پر مخ مبارک د علیه الصلوة والسلام توه کړې هغه ناړې د عقبه پر مخ ومښتلې چي د عقبه د مخ هغه ځای تر مرگه پوري پیس چي په عربي یې برص بولي وگرځېدی چي دده په باره کي دا آیت هم نازل سو "ویوم یعض الظالم علی یدیه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا

په تحقیق هغه کسان چې ایمان یې راوړی یعني پر ټول مؤمن به او اعمال صالحه یې کړي من الاعمال البدنية كالصلوة والمالية كالزكوة والمركب منهما كالحج والاعمال القلبية كالزهد والتقوى الى غير ذالک دوی لره وه یعني په علم کې د خدای ﷻ او په حکم کې د خدای ﷻ او په وعده کې د خدای ﷻ جنتونه د فردوس یعني باغونه د فردوس.

پوه سه: چې ابوهریره ﷺ د علیه الصلوة والسلام څخه روایت کړی دی "قال اذا سئلتم الله فاسئلوا الفردوس فانه اوسط الجنة.

پوه سه: چې امام سیوطي رح وایي المراد بوسط الجنة خيارها واعلى الجنة وفوقه عرش الرحمن ومنه تفجر انهار الجنة (بخاري) وروى الترمذي والحاكم عن عبادة ابن صامت ﷺ ان النبي ﷺ ان الجنة مائة درجة بين كل درجتين كما بين السماء والارض والفردوس اعلاها درجةً ومن فوقها العرش. ومنه تفجر انهار الجنة الاربعة فاذا سألتموا الله فاسئلوا الفردوس.

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا

دوی به همېشه وي په دې جنت کې یعني اذا دخلوها فهو حال مقدرة نه به غواړي دوی له دې جنت څخه تحول یعني وتل وي. ولې تر دې فردوس ښه ځای نسته چې د هغه تحول وغواړي.

فائده: جنات یې جمع راوړی او "فردوس" یې مضاف کړی له دې کبله چې فردوس خو د یو جنت نوم دی چې په هغه کې درجات سته بعضها فوق بعض الى ماشاء الله حتى چې د سيد المرسلين ﷺ درجه فوق الكل ده په درجاتو کې د جنت فردوس.

پوه سه: چې حاکم له ابن عباس ﷺ څخه روایت کړی دی چې قریشو و یهودانو ته وویل چې تاسي موږ ته یو شی راوښایاست چې موږ د محمد (ﷺ) د نبوت امتحان په وکړو، یهودو یو شی دا ورووښوو چې د روح پوښتنه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خندي وکړئ، دوی چې پوښتنه وکړه دا آیت نازل سو "ویسئلونک عن الروح، قل الروح من امر ربي وما اوتيتم من العلم الا قليلاً". نو یهودانو وویل چې موږ ته خدای علم کثیر راکړی دی اوتینا التورات فنزلت هذه الآية في ردا لهم.

قُلْ لَّوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمٰتِ رَبِّيْ

یا محمد (ﷺ) ته ورته ووایه که چېرې دریاب (حسین کاشفي رح یې ترجمه داسې کړې ده بگو اگر باشد دریای محیط که شامل ارض است آه، او روح المعاني، روح البیان، مظهري او قرطبي وایي مراد جنس بحر دی، لکن چونکه بحر د فراخه ځای نوم دی چې اوبه پکښې بهېږي، نو ټولو نامورو مفسرانو یې په حذف د مضاف ترجمه کړې ده ای ما جنس البحر مثل جری النهر وسال المیزاب)

پوه سه: چې "مداد" او نقس او حبر هغه شي ته وایي چې خط په نوشته کېږي بای لون کان احمر، اسود اخضر وغیر ذالک "لکلمات ربي" د کلماتو د علم او حکمت د خدای ﷻ.

لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمٰتُ رَبِّيْ وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهٖ مَدَدًا ۝

نیستي او خلاصي سوي به وای جنس اوبه دریاب تولہ لان کل جسم متناه، نو په جنس دریاب کې به هیڅ اوبه نه وای پاته سوي. د مخه تر دې چې معلومات د خدای ﷻ ختم کېدای، ولې چې معلومات او حکمتونه د خدای غیر متناهي دي، والمتناهي لایمکن ان یحیط بغیر المتناهي. او که څه هم موږ راتگ وکړو په مثل سره د جنس البحر الموجود زیاتوب او کومک. لان ضم المحدود بشرط الوجود لایفضي الی عدم التناهي لقیام الادلة القطیة العقلیة علی تناهي الابعاد کما في کتب الحکمة. په تفسیر بحر العلوم کې وایي چې په قرآن کریم کې یې لفظ د کلمات راوړی چې جمع قلت ده او جمع کثرت چې کلم دی نه یې راوړی، تنبیه پر دې ده چې اوبه د جنس البحر پر لږ باندې معلوماتو د خدای ﷻ احاطه نسي کولای فکیف بالکثیر، قطعه:

علمها از بحر علمش قطره ...... این چو خورشید است وآنها ذره
گر کسی در علم صد لقمان بود ...... پیش علم کاملش نادان بود

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ

ته ورته ووایه یعني کفارو ته د مکې نه یم زه مګر یو بشر په مثل ستاسي ماته وحي کړل سوي دي یعني د خدای ﷻ له خوا څخه چي نه دی معبود بالحق ستاسي مګر نه یو یعني الله ﷻ والغرض ان معبوداتکم الاصنام باطلة لاتخلق ولا تنفع ولاتضر ولا بد من ذالک في المعبود بالحق کما لایخفی علی العاقل غیر المعاند.

فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ

پوه سه: چي بغوي رح وایي چي "رجا" په معنی د خوف او امید دواړو راغلې ده. نو معنی د آیت داده که څوک بېرېږي له ورتګه او له عذابه د خدای ﷻ او امید د ښه ثواب د خدای ﷻ لري یعني کلاهما في یوم القیامة.

فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴿١١٠﴾

نو دی عمل کوي حسن یعني ما امره الله به که فرائض وي او که واجبات وي که بدني وي او که مالي او که مشترک لکه حج. او نه دي شریک کوي په عبادت کي د خدای ﷻ هیڅ څوک او هیڅ شی.

درویش وایي: چي یو خو شرک جلي یعني ښکاره چي عبادت دی د بتانو لکه قریشو د مکې چي به کاوه او هنود الهند چي یې کوي، یا عبادت د اور لکه مجوسیان چي یې کوي. یا عبادت د ملکو لکه بعض اهل مکه چي به کاوه یا د لمر عبادت لکه بعض هنود الهند چي یې کوي الی غیر ذالک. ددې څخه خو بحمدالله تول مسلمانان خدای ﷻ ساتلي دي او بل شرک خفي دی چي ریا او سمعه یې بولي په دې آفت تول مسلمانان د اوسنی زماني اخته دي الا ماشذ وندر.

پوه سه: چي دا آیت مبارک جامع دی د خلاصه د علم او عمل وهما التوحید والاخلاص في العمل. سعدي شیرازي رح وایي:

عبادت باخلاص نیت نکوست ..... وګر نه چه آید زبی مغز پوست
چه زنار مغز درمیانست چه دلق ..... که درپوشی از بهر پندار خلق
بروی ریا خرقه سهلست دوخت ..... ګرش باخدا درتوانی فروخت

درویش وایي: چي په باب کي د ریا واورئ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

باب الرياء والسمعة

په بحر العلوم كي وايي ان قلت ما معنى الريا، قلت العمل لغير الله بدليل قوله عليه الصلوة والسلام ان اخوف ما اخاف على امتي الاشراك بالله (هغه ډېر چي زه ډېر بېرېږم پر امت خپل هغه شرک دی له خدایه سره) اما اني لا اقول يعبدون شمساً ولا قمراً ولا شجراً ولا وثناً لكن اعمالاً لغير الله (يعني د خير اعمال د غير لپاره)

مسئله: په فرضي اعمالو كي لكه لمونځ وغيره ريا نسته البته په هيئت كي يې ريا سته مثلاً يو سړی چي د خلګو په حضور كي لمونځ كوي په ښه تعديل الاركان سره يې كوي لپاره د رؤيت د خلګو كه خلګ نه وي نو يې په ډېر: چټكۍ سره بېله تعديل الاركان لمونځ كوي. نو هغه د لمانځه د فرض غاړي خو يې خلاصي سوې لكن د تعديل الاركان ثواب خدای ﷻ نه وركوي لان ذالك لغير الله وهكذا الصوم المفروض والحج المفروض وغير ذالك، لكن په نفلي عباداتو كي د ريا لو په دروازه خلاصه ده. مثلاً يو سړي د تهجد لمونځ په كور كي كاوه چي بېله خدايه بل هيڅ څوک په خبر نه وه. لكن د ورځي به يې ويل چي برابې ماښام چي مي د تهجد لمونځ كاوه فلاني سورت راڅخه هېر سو. فهذا رياً بالقول. نو په فتاوى اشباه والنظاهر كي وايي چي لا ريا في صوم النفل انتهى. مراد يې دادی چي په قول سره تعرض و روژې ته ونه كړي مثلاً نن ډېر تږی يم يا نن ډېره ګرمي ده. يا په لسان حال سره چي ځان په قصده ډېر وږی كړي چي مخ يې ژړ سي او د روژې آثار يې په مخ كي معلوم سي وامثال ذالك. له عباده بن الصامت ﷺ څخه روايت دی "قال سمعت رسول الله ﷺ من صلا صلوةً يرائيبها الناس فقد اشرک ومن صام صوماً يرائيبه فقد اشرک.

درويش وايي: چي په فرضي لمانځه كي هم د بعضي خلګو ريا ځای لري، مثلاً يو سړی وي چي يو ځای مېلمه سي، نو د ماښتن لمونځ د خلګو په حضور كي په ښه تعديل الاركان او خشوع او خضوع كي وكړي او چي په كور كي وي د ماښتن لمونځ نه كوي يا يې بېله تعديل الاركان وغيره كوي، وفي الحديث الصحيح قال رسول الله ﷺ اتقوا الشرک الاصغر! قيل وما الشرک الاصغر قال

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الريا، وفي الحديث الصحيح الذي رواه الترمذي عن ابي هريرة ﷺ قال قلت يا رسول الله ﷺ انا اصلي في بيتي في مصلاى (يعني كور نفل كوم) اذ دخل على الرجل فاعجبني الحال التي رأني عليها فقال رسول الله ﷺ رحمك الله اباهريرة لك اجران اجر السر واجر العلانية. وروى مسلم عن ابي هريرة ﷺ قال قيل لرسول الله ﷺ ارئيت (يعني اخبرني) الرجل يعمل العمل من الخير ويحمده الناس عليه (او خلګ دي صفت كوي. غرض يې دا وَچې دا خو به ريا نه وي) قال عليه السلام تلك عاجل بشرى المؤمن (دا ددې دنيا زيرى يعني د قبول د عمل الخير دى يعني ريا نه ده) والحاصل يو سړى چې عمل د خير كوي خالصاً لله تعالى او خلګ يې ويني نو دوى يې صفت كوي او دوى په خوشاله سي، او دده په عملو كې د عمل الخير غرض حمد د خلګو نه وي او نه جزا له خلګو څخه غواړي ولا يزيد في عمله لاجلهم، مثلاً ده څلور ركعته نفل كول چې خلګو وليدى شپږ ركعته يې وكړه فذالك بشرى العاجل وله اجر السر والعلانية والله اعلم.

او له ثمرة ابن جندب ﷺ څخه روايت دى "من سمع (كه يې غرض په عمل الخير كې اورېدل د خلګو وه) سمع الله به (خداى ﷻ به يې په خلګو واوري يعني ثواب د اخرت يې نسته ومن يرائي يرائي الله به (كه د چا غرض په عمل الخير كې د خلګو ليدل وه خداى ﷻ به يې په خلګو ويني يعني ثواب د اخرت نسته) بخاري و مسلم، دا مضمون د هغه صحيح مشهور حديث "انما الاعمال بالنيات وانما لامرئ مانوى الى اخير الحديث بخاري مسلم وغيرهما، بهيقي رح په شعب الايمان كې داسې روايت راوړى دى چې ريا كارانو ته به خداى پاك په هغه ورځ چې ثواب و بندګانو ته وركوي پر اعمال د خير ولاړ سي و هغو كسانو ته چې تاسې ځانونه په دوى ليدل په دنيا كې فانظروا هل تجدون عندهم جزاءً او خيراً، روح المعاني وايي چې بزار او بيهقي رح له انس ﷺ څخه روايت كړى دى "قال رسول الله ﷺ تعرض اعمال بني آدم بين يدى الله ﷻ يوم القيامة في صحف مختومة (مهر كړل سوى) فيقول الله تعالى القوا هذا (دغه وغورځوئ) واقبلوا هذا فيقول الملائكة (اى الحفظة) يا رب والله ما رئينا منه الا خيراً (موږ نه دى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ليدلى د صاحب الصحيفة څخه مګر نه خير يعني په دغه ورکړو صحيفو موږ دده د خير کارونه نوشته کړي دي) فيقول سبحانه وتعالى ان عمله كان لغير وجهي ولا اقبل اليوم من العمل الا ما اريد به وجهي (اى رضائي خالياً من الريا) واخرج احمد ومسلم وغيرهما عن ابي هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ يرويه عن ربه تعالى انه قال انا خير الشركا فمن عمل عملاً اشرك فيه غيري فانا بريئ منه وهو للذي اشرک. وروى احمد والترمذي وابن ماجه وابن حبان عن ابي سعيد بن ابي فضالة رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال انه اذا اجمع الناس يوم القيامة ليوم لاريب فيه نادى مناد من كان اشرک في عمل عمله لله احداً فليطلب ثوابه من عند غير الله (يعني الذي اشركه) قال الله تبارک وتعالى انا اغنى الشركا عن الشرک.

درويش وايي: چي د ريا په باره کي احاديث بېخي ډېر دي که زه يې ټوله رانقل کوم ډېر به اطناب سي وفيما ذكرنا كفاية لمن له عقل سليم ومن لم يعمل بالقليل فلا يعمل بالكثير والله المستعان.

بشارة جليلة سهلة: روى مسلم عن ابي الدردا رضي الله عنه قال قال عليه الصلوة والسلام من حفظ عشر آيات من اول سورة الكهف (يعني قرائت يې هم كاوه له ياده څخه) عصم من الدجال. بعض علما وايي چي له دجال څخه دجال مشهور مراد دی. او ابن ملک وايي چي احتمال د جنس د دجال هم سته لان الدجال في اللغة من كثر كذبه والتلبيس على الناس كما جا في الحديث يكون في اخير الزمان دجالون بصيغة الجمع فاهل الهوا والبدع دجاللة زمانهم فيامن منهم ايضاً.

پوښتنه: ددې سر (راز) څه دی؟

ځواب: سر يې دادى چي اصحاب كهف له شر څخه د دقيانوس الكافر پناه وه كهف ته ورووړه او خدای جل جلاله وساتل، نو له دې سببه چي څوک پناه و سورة كهف ته ورووړي خدای جل جلاله به يې له دجال څخه خلاص کړي. روى الحاكم عن ابي سعيد الخدري رضي الله عنه قال قال عليه الصلوة والسلام من قرأ سورة الكهف كما انزلت كانت له نوراً يوم القيامة من مقامه الى مكة. الحديث. وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال قال رسول الله ﷺ من قرأ سورة الكهف في يوم الجمعة سطع له نوره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

منْ تحت قدمه الى عنان السمآ يضيئ له يوم القيامة وغفر له مابين الجمعتين روى مثله الدارمي رح، وفي حديث رواه ابن مردوية و احمد في سنده عن النبي ﷺ من قرأ سورة الكهف عند مضجعه كان له نوراً من مضجعه يتلألأ الى مكة حشو ذالک النور ملائكة (یعني په منځ کې د هغه نور) يصلون عليه (یعني دعا و قاري ته کوي) حتى يستيقظ وان كان مضجعه بمكة يتلألأ النور من مضجعه الى البيت المعمور، حشو ذالک النور ملايكة يصلون عليه حتى يستيقظ" له برا بن عازب ﷺ څخه روایت دی چې یو سړي سورة کهف وایه (یعني د تهجد په لمانځه کي) والى جانبه حصان مربوط بشطنين (وه یوه اس ته یې آس ولاړ ؤ چې تړلی یې ؤ په دوو مراندو) فتغشته سحابة فجعلت تدور وتدنو (نو وریځ وګرځېدله کرار کرار آس ته رانژدې کېدله) وجعل فرسه يتنفر (آس تورېدی) چې سهار سو هغه سړی و علیه الصلوة والسلام ته راغلی د شپې قصه یې ورته وکړه "فقال عليه الصلوة والسلام تلک السكينة تنزلت بالقرآن (ملکي وې د سکینې چې په قرآن راکښته سوي وې، بخاري ومسلم، وفي رواية چې هغه سړي دا هم وویل چې په وریځي کي لکه څراغان داسي شیان وه، وفي رواية هغه سړي وویل چې ما قرائت د سورت کهف بس کړی، ولې چې زما زوی آس ته نژدې بیده ؤ زه بېرېدم چې آس په دغه هلک کي ونه خېژي، وفي رواية چې عليه الصلوة والسلام هغه سړي ته وویل که تا قرائت نه وای متوقف کړی تر سهاره پوري به ګردو خلګو دا وریځ لیدلای.

درویش وایي: چې تفسیر د سورة الكهف پر یوولس (١١) بجې د ورځي د جمعې مبارکې د صفر الخير سنه (١٤٣٠) هجري پای ته ورسېدی ولله الحمد والمنة والصلوة والسلام على خير البرية وعلى آله وصحبه الكملة.

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا
سکین او pdf سو. د دعا محتاج احمدي!
واتساپ ٠٧٤٩٨٤٩٥٦٩

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سُورَةُ مَرْيَمَ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ ثَمَانٍ وَتِسْعُونَ آيَةً وَسِتُّ رُكُوعَاتٍ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

یارب یسر تفسیر هذه السورة المکرمة علی عبدک الضعیف وتممه بالخیر والعافیة والصحة والسلامة برحمتک یا ارحم الراحمین.

كٓهٰيٰعٓصٓ ﴿١﴾ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهٗ زَكَرِيَّا ﴿٢﴾

درویش وایي: چي دا کلمه له مقطعات قرآنیه څخه ده التي اختلف العلماء فیها قدیمًا وحدیثًا والارجح تفویض علمها الی الله ﷻ. او زموږ برخه په دې حروف متشابهه وو کي داده چي موږ به ایمان لرو بما اراد الله بها ونقول آمنا بما اراد الله منها، وانها اسرار بین الله ﷻ ورسوله ﷺ او په تفسیر کي د سورة البقرة بعض تحقیق ددې مقطعات قرآنیه فقیر کړی دی، په شرح کي د منار الاصول وایي چي حق داده چي دا اختلاف په تفسیر ددې مقطعاتو قرآنیه وو چي بعض علماء یې له تأویل څخه ډډه کوي او بعض علماء یې په تأویل سره خوله پوري کوي لفظي اختلاف دی، یعني هغه علماء چي تأویل روا بولي مراد یې تأویل ظني دی، والدلیل علیه چي دغه علماء هر ځای په دې مقطعاتو کي جلا جلا تأویلونه کوي بحسب ظنهم د یوه "الٓمٓ" څلور پینځه تأویله ددوی څخه منقول دي وهکذا في سائر المقطعات یعني پر یوه تأویل نه دي متفق، او هغه علماء چي تأویل روا نه بولي، او تفویض د علم یې و خدای ﷻ ته کوي د هغو مراد تأویل قطعي دی، له هم دې کبله دوی وقف لازم کوي پر الا الله باندي في هذه الآیت وما یعلم تأویله الا الله، یعني تأویله الیقیني المقطوع به، او "والراسخون في العلم" مبتدأ بولي او یقولون کل من عند الله یې خبر بولي چي معنی یې توقف في التأویل ده، والعلم عند الله.

یوه سه: چي "ذکر رحمة ربک" خبر د مبتدأ محذوفي دی ای هذا المتلو ذکر د رحمت د رب ستا دی یا محمد (ﷺ).

فائده: "ذکر" مضاف دی و "رحمت" ته او رحمت و رب ته او رب مضاف دی وضمیر ته د مخاطب، یعني درې اضافته یو ځای سره راغلي پر له پسې، نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هغه بعض علماً د علم البلاغة چي وايي چي دري اضافته متواصله مخل بالبلاغة دي هغه په دې آیت سره محکوم دي والتفصیل في المطول "عبده" دا مفعول د رحمت دی "زکریا" دا بدل یا عطف بیان دی د "عبد".

بوه سه: چي قاریان لفظ د زکریا په قصر سره وايي او بعض يې په مد سره او دواړه له قرائت متواتره څخه دي.

إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ نِدَآءً خَفِيًّا ۝

کلمه د "اذ" ظرف ده متعلق په رحمت یا په ذکر پوري ده او مراد له نادی څخه دعاً ده "ربه" و خپل خدای ته. هغه وخت چي دی په محراب کي د عبادت لپاره د شپې ناست و "نداً خفیاً" دعاً په پټه سره یعني في جوف اللیل ولي چي دعاً السر اقرب ده و اجابت ته او د ډېر اخلاص اظهار پکښي ستـه والاخفاً سنت الدعاً اذا لم یکن بالاجتماع کما في الاستسقاً وغیرها.

قَالَ رَبِّ إِنِّى وَهَنَ ٱلْعَظْمُ مِنِّى

وه یې ویل ای رب زما "دا تفسیر دی د نداً" په تحقیق زما هډونه ضعیف سوه او رقیق سوه یعني کما هو الحال في سن الشیخوخة.

بوه سه: چي حرف نداً. مضاف او مضاف الیه د "رب" حذف سوه اختصاراً و مبادرةً الی بیان المقصود.

فائده: اسناد د "هن" یې و هډوکو ته وکړی ولي چي هډوکي تمبې او ستني د بدن دي او د بدن کلک اعضاً دي، نو چي دا هډوکي ضعیف سي يې نور اعضاً خو په طریق اولی ضعیف ګرځي.

فائده: عظم یې مفرد راوړی مراد یې جنس دی، امام همام رازي رحمه الله په تفسیر کبیر کي وايي چي زکریا علیه السلام له اولاد څخه د هارون اخي موسی علیهما السلام و وهما من ولد لاوی بن یعقوب بن اسحق علیه السلام، او حسین کاشفي په خپل تفسیر کي وايي چي و او از اولاد رجعیم بن سلیمان بن داود علیهما السلام بوده پیغمبر علیشان ومهتر احبار بیت المقدس وصاحب قربان بود آه، تاریخ پوهان وايي چي د زکریا علیه السلام عمر د دعاً په وخت کي نهه نیوي (۹۹) کاله وه، او جلال الدین المحلي رحمه الله وايي چي عمر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يې (۱۲۰) کاله ؤ او د مايني عمر يې اته نيوي کاله ؤ والله اعلم.

وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا

درويش وايي: چي تولو مفسرين وايي چي زکريا مشابه کړه سپين وېښتان د څپل د اور سره بعلاقة البياض في كل منهما او انتشار د سپينو وېښتانو په سر کي دده يې مشابه کړي د لمبو سره د اور او اشتعال يې و سر ته مسند کړی او شيبا يې تميز وګرځاوه مبالغةً او اشاره ودې ته ده چي سپينو وېښتانو تولو سر نيولی دی داسي نه ده چي يوازي مي تېکونه سپين دي.

پوه سه: چي "الراس مني" يې نه وو وايه اکتفاً بما سبق في العظم او قرينه عقلي هم سته چي دی خو حکايت د څپل سر کوي د بل چا د سر حکايت خو نه کوي، نو حاصل د معنی دادی يا رب شبت زه سپين ږيری سوم.

سوال: چي شيب يې ويلی وای اخصر به نه وای او اقرب و فهم ته؟

ځواب: هو اخصر خو به وای لکن هغه بلاغت د قرآن عزيز چي کفار يې د مثل له اتيان څخه عاجزه وګرځول د لاسه وتی کما لا يخفى فافهم.

درويش وايي: چي قرآن کريم خو بالاتفاق معجز دی لکن په وجه کي د اعجاز يې اختلاف دی. بعض وايي چي سبب يې اخبار بالغيب دی چي په قرآن مبارک کي موجود دی لکن مختار د محققينو دا وه چي سبب د اعجاز يې فصاحت فائقه او بلاغت بلا نهايت چي په قرآن کي سته دی واختاره علماً المعاني والبيان واشار اليه البيضاوي رح في خطبة كتابه.

وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾

او زه نه يم سوی په ماضي زمانه کي چي ما تا ته خواست کړی دی اې رب زما نا اميد.

پوه سه: چي اضافت د دعاً و ضمير ته مخاطب چي خدای جل جلاله اضافت د مصدر دی و مفعول ته ای بدعائي اياک. او د رب سره يا د نداً محذوفه ده يعني يا رب. حاصل د کلام دادی چي هر وخت چي ما تا ته خواست کړی دی تا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قبول کړی دی (یعني که زما د ځوانی په حال کي و) نو خواست قبلول زما تاته عادت او سنت ګرځيدلی دی، اوس هم اميد د اجابت درته لرم، ولي چي کريم چي څوک په طمع کړي وي همېشه، نو بيا يې نا اميده نه پرېږدي خصوصاً په حال کي د عجز او سپين سرتوب کمامر ولي دا حالت د اضطرار دی. روايت سوی دی چي يو محتاج سړی يو غني سړي ته ورغلی او ورته وه يې ويل چي زه هغه سړی يم چي تا په فلاني وخت کي زما سره احسان کړی و، هغه غني سړي ورته وويل "مرحباً بمن توسل بنا الينا فقضى حاجته... بيت:

ای کريمی که از خزانه غيب ..... گبر تر ستا وظيفه خور داری

دوستان را کجا کنی محروم ...... تو که بادشمنان نظر داری

درويش وايي: چي په دې آيت کي بل سبب د اجابت د خواست د زکريا عليه السلام بيان دی.

وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِن وَرَآءِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا

او زه بېرېږم د اکا له زامنو څخه وروسته زما تر مرګ (ولي چي هغه د خلافت وړ نه دي نبايد چي زما امت و ګمراهي ته ولاړ نسي، او دين سماوي بدل نه کړي) او ده زما ماينه وچه.

پوه سه: چي "عاقر" مشترک لفظ دی هغه نر او ښځي ته وايي چي عيال يې نه کېږي، په دې خبره کي چي ماينه مي وچه ده او په دمخه خبره کي "انی وهن العظم آه. مقصود د زکريا عليه السلام دا و چي خدايه ته زما خواست خرق العادة قبول کړې ولي چي په عادت کي د (۹۹) يا د (۱۲۰) کالو د زوج کمامر د داسي زوجي څخه چي د (۹۸) کالو وي عيال نه پيدا کېږي.

درويش وايي: چي همسره او کورودانه د زکريا عليه السلام بعض علما وايي چي نوم يې ايشاع بنت فاقوذ بن قيل وه چي د حنه بنت فاقوذ خور وه، او طبري وايي چي حنه د مريم مور وه، او قتيبي رح وايي چي زوجه د زکريا ايشاع بنت عمران وه. نو پر دې روايت يحيى عليه السلام د عيسى عليه السلام د خاله زوی دی حقيقة لکه په حديث کي د معراج چي راغلي دي "فلقيت ابني الخالة يحى و عيسى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

علیه السلام، نو دا حدیث مؤید د قول د قتیبي دی، ولي پر اول روایت خو یحیی د عیسی د مور د خال زوی ؤ.

فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۝

نو ماته راوبخښه ستا له جانبه یعني په خپل قدرت سره.

پوه سه: چي زکریا علیه السلام لفظ د "هبة" ذکر کړی او "من لدنک" یې وواید له دې سببه چي ولادت د دومره کلان سالی دده او دده د ماینې خو خلاف العادة کار ؤ نو ګویا صرف "هبه" د خدای جل جلاله له خوا ځخه او پر صرف قدرت کامله د خدای مبني دی.

پوه سه: چي ولي که څه هم لفظ عام دی هر قریب ته وایي لکن مراد د زکریا علیه السلام زوی دی یعني خدایه ماته زوی راکړې چي امر د نبوت زما کوي وروسته تر مرګ زما تا چي تولی زما د امر وفاسقانو فاجرانو د اکا د زامنو پاته نسي.

يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ ۝

چي هغه زوی زما میراث خور سي او میراث خور د اولاد د یعقوب علیه السلام سي.

پوه سه: چي مراد له میراث ځخه میراث د علم او نبوت دی دون المال لان الانبیاء لا یورثون المال، قال رسول الله صلی الله علیه وسلم العلماء ورثة الانبیاء وان الانبیاء لم یورثوا دینارا ولا درهما وانما ورثوا العلم فمن اخذه اخذ بحظ وافر. رواه احمد وابو داؤد و ابن ماجه والدارمي من حدیث کثیر بن قیس رضي الله عنه. او د همدې حدیث له سببه ابوبکر رضي الله عنه چي خلیفه سو منع یې کړی له فاطمې رضي الله عنها ځخه میراث د پلار علیه الصلوة والسلام چي دې طلب وکړی و علیه انعقد الاجماع، بخاري له عائشې رضي الله عنها ځخه روایت کړی دی چي فاطمه او حضرت عباس رضي الله عنه ابوبکر صدیق رضي الله عنه ته ورغله چي خلیفة الاسلام تاکل سوی ؤ طلب د خپل میراث (یعني المالي) یې کاوه من النبي صلی الله علیه وسلم چي فاطمه رضي الله عنها له ذوی الفروض ځخه وه او عباس رضي الله عنه له عصباتو ځخه ؤ ابوبکر رضي الله عنه ورته وویل سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم چي ده وویل "لا نورث ماترکناه صدقة یعني للمساکین وغیرهم" او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دا ئه رنګه بخاري روایت کړی دی چي ازواج مطهراتو وروسته تر وفات د علیه الصلوة والسلام اراده وکړه چي حضرت عثمان رضي الله عنه و ابوبکر رضي الله عنه ته ورواستوي چي زمونږ میراث دي راکړي، نو عائشي رضي الله عنها ورته وویل "الیس قد قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا نورث ما ترکناه صدقة" نو ازواج مطهراتو د عائشي رضي الله عنها قول ومانه او حضرت عثمان رضي الله عنه یې نه ورواستاوه.

وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ۝

او وګرځوې دا زما زوی یا رب "رضیاً" فعیل دی په معنی د مفعول دی ای مرضیاً یعني ته ځندي راضي سې قولاً وعملاً، او یا فعیل په معنی د فاعل دی یعني راضیاً عنک في السرآ والضرآ.

فائده: خدای جل جلاله چي د بنده د حاجت روائي اراده ولري، نو توفیق د دعا ورکړي، نو یا کلاً یا بعضاً یې دعا قبوله کړي لکه زکریا علیه السلام ته چي یې دعا په زړه کي ورواچول او قبوله یې کړه کلاً، په صحیح حدیث کي راغلي دي "من فتح له باب الدعا فتحت له ابواب الرحمة" یو محقق شاعر وایي:

تو دهی هم زاول میل دعا .... تو دهی اخیر دعاها را جزا

يٰزَكَرِيَّآ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلٰمِ ۨاسْمُهٗ يَحْيٰى ۙ لَمْ نَجْعَلْ لَّهٗ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ۝

"یازکریا" فیه اختصار یعني فاستجاب الله دعائه وقال یا زکریا مونږ زیری کوو تاته په زوی چي د هغه نوم یحیی دی (یعني لکه تا چي غوښتي موافق ستا د دعا سره، اما تر مخه د ولادت خدای جل جلاله نوم پر کښېښو تشریفاً لذالک الولد" چي مونږ نه دی ګرځولی ده لره یعني ستا زوی لره تر ده دمخه همنامی.

پوه سه: چي دا جمله حال یا صفت بعد الصفت دی د غلام، قتاده او کلبي رح وایي چي د زکریا علیه السلام تر زوی دمخه څوک د یحیی په نامه نه دي مسمی سوي.

فائده: تسمیه په غریبه نومانو سره تعظیم د مسمی دی.

درویش وایي: چي نومان دري قسمه دي (۱) اسم حسن لکه عبد الله، عبد الرحمن وغیرهما مما فیه اضافت العبد الی اسم من اسمائه تعالی. یا لکه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

محمد، احمد، محمود وغیرها من اسماء النبي ﷺ او اسماء سائر الانبیاء علیهم السلام لکه آدم، سلیمان، شعیب، زکریا وغیرها علیهم السلام (۲) دویم اسماء مکروهه دي مثل عبد الرسول وعبد النبي وعبد المحمد وعبد المناف وغیرها مما فیه اضافت العبد الی غیر اسماء الله تعالی (۳) دریم نه حسن لري او نه قبح لکه خر غازي، مست، ختک، جلندر، غمی، بریالی وغیرها. بعض مفسرین وایي چي یحیی اسم عجمي دی او که عربي وي نو منقول له فعل څخه دی لکه یعمر، یعیش، یزید وغیرها.

مسئله: د چا نوم نیمی کول مکروه دی. مثلاً د یو سړي نوم عبد الغفار وي پښتانه یې غفار بولي، یا یې نوم عبد المالک وي پښتانه یې مالک بولي الی غیر ذالک، بغوي او معمر رح وایي چي یحیی مثل نه درلودی لانه لم یعص الله ولم یهم بمعصیته تعالی آه. لکن له دې څخه مراد مبالغه ده په فضائلو کي د یحیی یعني ډېر فضائل پکښي موجود وه. دا معنی نه ده چي ده پر انبیاؤ چي تر ده دمخه وه فضل کلي درلودی، لان خلیل الله ابراهیم علیه السلام او کلیم الله موسی علیه السلام تر ده دمخه وه او تر ده افضل وه. او حضرت علي بن ابي طلحة له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چي وچو ښځو که په دوا وغیره زوی زیږولی وي مثل د یحیی یې نه دی زیږولی وعلی یصح الفضل الکلي لعبده یحیی علی غیره فافهم.

قَالَ رَبِّ أَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ غُلٰمٌ وَّكَانَتِ امْرَاَتِيْ عَاقِرًا وَّقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا۝

زکریا (علیه السلام) وویل رب یعني یا رب څرنګه به ماله زوی پیدا کېږي او حال دا دی چي زما ښځه وچه ده او زه رسېدلی یم د کبر سن په سبب زړتیا ته چي په عربي یې "هرم" بولي.

پوښتنه: خدای جل جلاله خو د زکریا علیه السلام خواست قبول کړی حتی چي د زوی نوم یې هم ورته بیان کړی، نو د زکریا علیه السلام ددې قول څه ضرورت و؟

ځواب: په دې کي د زکریا علیه السلام غرض دا و چي دا زوی چي ماته خدای راکوي نو زه او زما مالینه به ځوانان وګرځوو زوی به خدای پاک راکړي او که د زړوالي سره به خدای پاک زوی راکړي، نو دا سوال نظر و اسبابا عادیه وو ته دی نه نظر و کمال قدرت ته د خدای پاک.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یوه سه: چي اصل د "عتيًا" عتوو ؤ. لکه قعود. نو اجتماع د دوو ضمو او د دوو واوو ثقيل وه. نو تاً ته يې کسره ورکړه، نو اول واو په يا بدل سو. بيا يې دويم واو هم په يا بدل کړی لمزيد التخفيف يا يې په يا کي مدغمه کړه اوس يې بعض قرا په پېښ د عين وايي او کسائي. حفص او حمزه رح يې په کسره د عين وايي اتباعًا لمابعده، په مصاحف مروجه وو کي د کسرو قرائت مروج دی. روح البيان وايي چي "عتي" وچ والي ته وايي کالعود اليابس. او مظهري وايي چي کمال ضعف ته وايي.

درويش وايي: چي ومآلهما واحد کما لايخفٰى.

قَالَ كَذٰلِكَ ۚ

"قال" ای الله تعالى يا هغې ملکې چي ده ته يې زيری راوړی ؤ "کذالک" يعني خبره خو داغه ده لکه تا چي وويل چي عالم اسباب ته نظر دا زيږېدلد زوی د دوو زړو نر او ښځي عجب دی.

قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَّقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا ۝

لکن ستا خدای وايي چي ماته دا زيږېده اسانه کار دی، او په تحقيق ماته پيدا کړي د مخه تر دې او حال دا ؤ چي ته شی نه وې يعني معدوم وې.

فائده: له دې څخه دا معلومه سوه چي معدوم ته شی نه وايي کما قال بعض المناطقة والتحقيق في کتاب مسمى حمدالله على تصديقات سلم العلوم.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيْٓ اٰيَةً ۭ

زکريا (عليه السلام) وويل چي خدايه ماته راکړه يوه علامه يعني پر دې چي زه پوه سم چي زما ښځي حمل واخستی.

قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ۝

خدای پاک ورته وويل علامه ستا يعني پر حمل داده چي ته به نسي کولای خبري د خلګو سره دری شپې يعني سره د ورځو کما يدل عليه قصة سورة آل عمران.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي قيد د "ناس" يې ووايه له دې سببه چي ذکر او تسبيح وغيره به کولای سي "سويّاً" حال دی له فاعل څخه د "لاتکلم" يعني جوړ سالم به يې نه به گونگی يې او نه به په غوږو کوڼ يې يعني هيڅ مرض به نه لرې، راويان وايي چي په داغه شپه زکريا عليه السلام د خپلي کور والا سره نزديکت وکړی او ولد يې په رحم کي پيدا سو چي سهار سو د خلگو سره يې خبري نسوې کولای.

فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ مِنَ الْمِحْرَابِ

نو راووتی زکريا عليه السلام پر خپل قوم له محرابه څخه يعني د سهار په لمانځه کي، بعض مفسرين وايي ای من المسجد آه، مراد له مسجد څخه هغه موضع خاص دده ؤ لکه يو خلوت دا چي محراب بولي له دې سببه چي دا ځای د حرب دی د شيطان سره، په قاموس کي وايي چي محراب غرفې ته وايي، وصدر البيت واکرم مواضعه ومقام الامام من المسجد کما هو المعنى اليوم في العرف، والموضع الذی ينفرد فيه الملک فيتباعد عن الناس، بغوي رح وايي چي خلگو انتظار ددې کاوه د سهار د لمانځه لپاره، زکريا عليه السلام چي راووتی رنگ يې متغير ؤ، نو خلگو پوښتنه ځني وکړه مالک يا زکريا.

فَأَوْحٰى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١١﴾

نو زکريا عليه السلام ودوی ته وويل يعني په اشاره، ولي په بل ځای کي ددې قصې راغلي دي چي ته به ددوی سره خبري نسې کولای الا رمزا "ن سبحوا" دا تفسير د وحي دی، تاسي تسبيح د خدای واياست يا لمونځونه کوئ "بکرة" په اول کي د ورځي "وعشيا" وروسته تر زوال، او دا خبره يې هم په اشاره ورته وکړه.

يٰيَحْيٰى خُذِ الْكِتٰبَ بِقُوَّةٍ ۖ وَاٰتَيْنٰهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾

"يا يحيى" تقدير د کلام داسي دی حملت ام يحيى ثم ولد ثم قلنا حين صار اهلاً للخطاب، جلال الدين المحلي رح وايي وروسته تر دوه کاله وهذا ابعد عند الفعل الا ان يکون معجزة له "خذ الکتاب" ای التوراة "بقوة" په کوشش سره بتوفيق الله "وآتيناه الحکم" ای العلم وفهم التورات عطف دی على قلنا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"صبیا" په حال کي د کوچنیوالي، چي سن یې درې کاله ته ورسېدی فقرأ التورات مع کونه کتابًا عظیمًا وهو صغیر. علماء وايي من قرأ القرآن قبل البلوغ فقد اوتي الحکم صبیًا. راوي وايي چي یو کوچني ده ته وویل چي راسه ساتیري کړو، یحیی علیه السلام ورته وویل چي ساتیري دلو ته خدای پاک موږ نه یو پیدا کړي. بعض مفسرین وايي چي له حکم څخه نبوت مراد دی، نو دی په کوچنیوالي خدای پاک نبي کړی ؤ نسب هذا الی ابن عباس رضی الله عنهما.

وَحَنَانًا مِّن لَّدُنَّا وَزَكَوٰةً ۖ وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾

عطف دی پر "حکم" باندي یعني اعطیناه رحمةً من عندنا. او یا مراد دادی چي موږ ده ته ورکړی تعطف او مهرباني پر مور او پلار وغیرهما "وزکوة" عطف دی پر "حکم" باندي. مراد له زکوة څخه طهارت دی عن الذنوب او طاعت یا اخلاص. او کلبي رح وايي چي مراد له زکوة څخه صدقه ده تصدق الله به علی والدیه "وکان تقیًا" مسلمًا مخلصًا مطیعًا لله یعمل معصیة ولم یهم بها.

وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُن جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾

احسان او لطف کونکی ؤ د پلار او مور سره، او نه ؤ متکبر ظالم یقتل ویضرب الناس عند الغضب "عصیًا" نافرمان د خدای جل جلاله.

وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾

"وسلام علیه" جمله معترضه دعائیه ده یعني سلام دی من الله علیه مما یؤذیه "یوم ولد" یعني له مس څخه د شیطان لکه چي دی نور اولاد د نبي مسه کوي په وخت کي د ولادت کما جاء في الحدیث الصحیح "ویوم یموت" یعني من عذاب القبر، او هغه ورځ چي دی پاځي له قبر څخه ژوندی، سالم دوی له عذاب النار او له هول څخه د قیامت چي په هغه ورځ ټوله اولیا او صلحا بلکي انبیا تر لوی سهم لاندي وي، والی هذا اشار العارف الشیرازي رح.

بجایی که دهشت خورد انبیا .... تو عذر گناه راچه داری بیا

سفیان بن عیینة رح وايي چي دهشت ناکه احوال د انسان دادی (۱) یوم

یولد او چي له رحم څخه د مور راووځي چي هوري نه د خوراک غم ورسره وي نه ځیښناک او نه درد وي او نه مرض، چي له موره وزیږي د تولو مذکوره شیانو سره مخامخ سي کمایدل علیهم التجربة (۲) هغه ورځ چي سړی مري داسي مخلوق به ویني چي ده په طول الحیوة کي نه وي لیدلي یعني ملک الموت او ملائکه د بشارت یادیږي (۳) یوم یبعث حیا او ځان په محشرگاه کي ویني او اولین او آخرین سره غونډ وي او دورخ ویني او میزان قائم سي سوال او ځواب شروع سي، شیرازي قدس سره وايي:

دران روز که از فعل پرسند وقول ...... اولو العزم راتن بلرزد زهول

فحفظ الله یحیی في تلک المواطن بالسلامة.

حکایت: بعض اولیا وايي چي زه په تیه کي د بني اسرائیلو روان وم، یو ډیر ښائسته سهمګین سړی راسره ملګری سو زما په زړه کي الهاما دا راوګرځېدله چي دا به خضر علیه السلام وي، نو مي ورته وویل "بحق الحق" چي ته څوک یې ده راته وویل چي اخوک الخضر ما ورته وویل چي ستا ملاقات خو نادر څوک کوي، زما په څه سبب ستا سره ملاقات نصیب سو؟ ده راته وویل ببرک لامک کذا في المقاصد الحسنة للامام السخاوي رح.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ مَرْيَمَ ۘ إِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾

او ته بیان کړه یا محمد (ﷺ) "في الکتاب" ای القرآن الکریم او هذه السورة فان لفظ الکتاب یطلق علی الکل والبعض "مریم" ای قصة مریم بحذف المضاف.

فائده: واذکر الی آخیر القصة عطف لقصة علی القصة بتقدیر اعلم في قصة زکریا یعني اعلم ذکر رحمة ربک زکریا آه واذکر.

پوه سه: چي "اذ" ههنا ظرف دی د هغه مضاف مقدر یعني لفظ القصة کمامر عنقریب.

پوه سه: چي اعتزال ګوښه والي، لیري والي او یوازي والي ته وايي له خپل قوم څخه. ولي د مریمي ځای خو مسجد وو چي حیض به ورغلی. نو دا به ولاړه د خاله کره چي ایشاع یې نوم وو فاذا اغتسلت عادت الی المسجد، نو یوه ورځ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي يخ وو دا غسل ته اړه سوه، نو دا ګوښه سوه د کور له انسانانو څخه يوې ناحيې شرقي ته د سړای چي لمر ته مخامخ ؤ د غسل لپاره.

فائده: نصارئ هر ځای چي وي مشرق ته لمونځونه کوي. ولي چي مريمې په مکان شرقي کي غسل کاوه لکه يهودانو چي جانب غرب قبله ګرځولې ده کما قال الله تعالی وما کنت بجانب الغربي اذ قضينا الى موسى الامر كذا قال الحسن.

پوښتنه: په قرآن مبارک کي د هيڅ ښځي نوم نه دی ذکر سوی بېله مريمې حکمت يې څه دی؟

ځواب: په اسئلة الحکم کي وايي چي مريمه لکه رجل کامل ځان يې و طاعت ته د خدای ﷻ چمتو کړی ؤ. نو لکه د موسی و عيسی وغيرهما عليهم السلام نوم چي په قرآن کي ذکر سوی دی او خطاب ورته سوی دی ددې نوم هم ذکر سوی او خطاب هم ورته وسو "يامريم اقنتي لربک واسجدي وارکعي مع الراكعين" ددې خطاب له سببه بعض کسان وايي چي مريم نبي وه که څه هم دا غلطه ده لان النبوة مختص بالرجال. او علماً وجه د نوم اخستلو د مريمې په مجلس عام کي د قرآن دادی چي بعض نصارئ عيسی ابن الله بولي او مريمه نعوذ بالله د خدای ماينه بولي، نو خدای ﷻ پر دوی رد وکړی چي د اشرافو خلګو او د بادشاهانو دا عادت دی چي د مايني نوم صراحةً نه ذکر کوي بلکې په کنيت ګاهي ذکر کړي بلکې ووايي د فلاني يعني دده زوی مور داسي ويله مثلاً او يا په کنايه ذکر کوي لکه ووايي کور ودانې داسي ويل يا د هلکانو مور داسي ويل ونحو ذالک، نو خدای ﷻ به څرنګه بالفرض المحال که مريم داغسي لکه نصارئ چي وايي ددې نوم په داسي محفل عام کي د قرآن چي کر الازمان او مر الدهور باقي دی ذکر کولای تنبيهاً على ان مريم امة الله وعابدة الله ده کذا في التعريف والاعلام للامام السهيلي رحمه الله.

فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُوْنِهِمْ حِجَابًا

نو دې ځان ته جوړه کړې وه د غسل په وخت کي په مخ کي د اهل بيت يوه پرده حبر العرب ابن عباس رضي الله عنهما وايي ستراً، بعض وايي چي د ديوال هغه بلې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خوا ته ورغله دېوال یې پرده او ستره د ځان ورګرځول. او مقاتل رح یوه نادره د نه منلو خبره کړې ده دی وایي ورا جبل په هر صورت دې کالي وکښل په غسل د حیض یې شروع وکړه جبرئیل په رنګ د یو ځوان بې زیرې ښائسته مخ پېچلي وهښتان ورغلی کما قال الله تعالی.

فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾

ورواستاوه موږ مریمي ته روح زموږ یعني جبرئیل علیه السلام.

پوه سه: چي اضافت د جبرئیل خدای ﷻ ځان ته وکړی، تشریف المضاف او جبرئیل ته چي روح وایي له دې کبله چي دی حامل الوحي دی وانبیا علیهم السلام چي روح د قلوب دي، نو جبرئیل خپل ځان په شکل د یو انسان یعني نر وګرځاوه تام الاعضا، نو مریمي چي ددې و خواته ور روان و.

قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَٰنِ مِنكَ إِن كُنتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾

مریمي ورته وویل چي زه پناه غواړم له تا څخه په رحمن خدای سره که ته له خدایه بېرېږې.

پوه سه: چي جواب د شرط محذوف دی یعني لا تتعرضني او فتنح عني تبعوذي.

پوه سه: مریمي ولي قید د تقي ووایه؟ ځواب دادی چي تقي سړی د خدای په روی یعني استعاذه بالله بېرېږي او د هغه کار څخه چي دده اراده ورته کړې وي دست بردار کېږي بخلاف الفاسق هغه د خدای په روی سړی نه پرېږدي بلکې فاسق ته به وایي چي حکومت ته راپور تېروم، او منافق به په مسلمانانو بېروي یعني چي مسلمانان به درخبر کړم.

پوښتنه: مریمي کالي اغوستي وه چي جبرئیل ځان ورښکاره کړی او که نه؟

ځواب: دې خو کالي اغوستي وه لکن د غسل له ځایه څخه نه وه راوتلې لما ورد ان جبرئیل نفخ في جیب درعها یعني په ګرېوان کي د قمیصه ددې، نو ددې اول خیال دا سو چي دا سړی لکه چي په بد نیت راغلی دی یعني په نیت د زنی وهذا کمال نزاهة مریم حتی چي استعاذه بالله یې وکړه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾

يعني زه بشر نه يم چي ته زما څخه وبيربږې د سوء فعل له ارادې څخه او تعوذ دې په خدای وغوښتی بلکې زه رسول د خدای د ملکو له جنس څخه تاته يې را استولی يم "لاهب لک" چي زه هبه کړم تاته "غلاما زکيا" يعني هلک د ګناه پاک يعني معصوما، او صوفيه کرام وايي چي زکيا هغه چا ته وايي چي همېشه مخ پر ترقی روان وي ولهذا قالوا من استوى يوماه فهو مغبون.

سوال: جبرئيل څرنګه اسناد د غلام د هبه و ځان ته وکړی وهو في الواقع خلق الله عزوجل؟

ځواب: دا اسناد مجازي دی چي جبرئيل سبب ظاهري ؤ بالنفخ في جيب قميص مريم.

درويش وايي: چي مظهري رح بل ځواب هم راوړی دی چي ؤ پر حذف ته ضرورت لري ويجب ان يحفظ ساحة القرآن العزيز عن امثال هذه المحذوفات الا عند الضرورة ولاضرورة ههنا لان للمجاز طريق واسع في القرآن الكريم كما لايخفى على المتفحص فافهم.

قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾

مريمې ووېل چي د تعجب په درياب کي واقعه وه ولي دا کار خلاف العادة دی، څرنګه به ما لره زوی وي، او حال دادی چي زه نه يم مسه کړې کناية عن الجماع. والمراد المس بالنکاح لان هذه الکنايات تستعمل في النکاح او په زنا کي فجر يا فسق استعمالېږي، او زه نه يم فاجره زانيه چي بل سبب دی د ولادت.

فائده: مبرد وايي چي اصل د "بغي" بَغُويٌ على وزن فعول. ولهذا لم يلحق بہ تاء التانيث لان فعولاً يستوي فيه المذکر والمونث واعلاله على ما في الزرادي، واو و يا بهم آمدند نخستين ايشان ساکن بود واو را بيا بدل کرند ويا را دريا ادغام نمودند بغي شد، بعد تبديل ضمة الغين بالکسرة اتباعا او نور صرفيان وايي چي وزن يې فعيل دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: په فعيل کي خو مذکر او مونث برابر نه دي، نو تا د تانيث يې ولي نه راوړه؟

ځواب: بغي دلته د مبالغې لپاره دی، نو تا تانيث نه غواړي کما في کتب الصرف. حاصل د کلام د مريم دادی چي ولد يا له نکاح څخه يا له سفاح څخه پيدا کيږي ولم يتحقق في شئ منهما.

قَالَ كَذٰلِكِۚ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌۚ

جبرئيل وويل چي خبره خو داغه ده لکه تا چي وويل چي ولد يا نکاح غواړي يا سفاح. نو "کذالک" خبر د مبتدا محذوفي دی ای الامر کذالک لکن وايي خدای ﷻ ستا چي خلق د غلام بېله پلاره يعني جماع النکاح وماته اسانه دی که څه هم محال دی عادة ولي خدای ﷻ و اسبابو ته ضرورت نه لري، خدای بېله پلار او مور څخه آدم علیہ السلام له خاورو څخه پيدا کړی او حوا يې ددہ له پوښتی څخه پيدا کړه. نو آدم علیہ السلام لکه مور د حوا پلار يې نه ؤ او عيسى علیہ السلام يې له موره پيدا کړی پلار يې نه ؤ. وکذا قال الله تعالى "ان مثل عيسى عند الله کمثل آدم.

وَلِنَجْعَلَهُۥٓ ءَايَةً لِّلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِّنَّاۚ

چي وگرځوو مونږ دا غلام بې پلاره دليل د کمال د قدرت زمونږ پر دې تقدير کلمه د واو اعتراضيه دی يعني عاطفه نه دی. او يا جمله عطف ده پر هغه جمله "هو علي عين" ولې هغه معنى علت وه فالتقدير تفعل ذالک ای وهب الغلام بغير الاب لکونه هينا علي ولنجعله آه "ورحمة" ای رحمة عظيمة "منا" ای من جانبنا علی الخلق لاجل انهم يهتدون بهدايته ويسترشدون بارشاده.

پوه سه: چي عيسى علیہ السلام خدای ﷻ رحمت وباله دا مثل د هغه آيت دی په شان کي د نبينا ﷺ وما ارسلناک الا رحمة للعالمين. لکن فرق بين هذه الآية في شان عيسى علیہ السلام وبين ما قال الله في حق نبينا ﷺ بتقيده للعالمين فانه يدل على ان دين نبينا ﷺ لاينسخ في الدنيا فيکون هو ﷺ رحمة للعالمين في الدنيا واما في الآخرة فلکون العالمين محتاجون الى شفاعته کما ورد في الحديث ان لوا شفاعتي تحتها ابراهيم وجميع الانبياء علیہم السلام او کما قال علیہ السلام.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا

اى تعلق بخلق هذا الغلام من غير اب القضا الالهي في الازل او قضي به وسطر في اللوح المحفوظ يعني د دلائلو او د اعذار ضرورت نسته كما قالت مريم.

فَحَمَلَتْهُ

پوه سه: چي جمله "فحملته" معطوف ده پر مقدر جمله باندي يعني فاطمانت مريم بقول الملك فنفخ جبرئيل في جيب درعها فحملت آه. جيب گريبان ته وايي او درع قميص ته وايي.

فَانتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا

يعني وروسته تر حمل مريمه ګوښه سوه متلبس په حمل سره په يو ځاى کي له اهل څخه چي ګوښه و، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي دا د بيت المقدس د شپلې پاى ته ولاړه فراراً من قومها تا چي څوک پېغور د حمل بلا زوج ورنه کړي، بغوي رح وايي چي په مده کي د حمل او په وخت کي د وضع الحمل يې اختلاف دى، ابن عباس رضي الله عنهما وايي كان الحمل والالولادة في ساعة واحدة، وقيل مدة حملها تسعة اشهر كحمل سائر النسآ، وهذا هو الاظهر، ومال اليه صاحب روح البيان وقيل ثمانية اشهر، روح البيان وايي چي د اتو (٨) مياشتو كوچنى له وخته څخه د آدم عليه السلام نه دى پايدلى بېله عيسى عليه السلام وهذا آية اخرى.

درويش وايي: چي وقد دلت عليه التجربة في مولود (٨) اشهر، وقيل لستة اشهر الذي هو اقل مدة وضع الحمل، وقيل غير ذالک.

تاريخ وايي چي په منځ کي د مولد د عيسى عليه السلام او د محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم (٥٥٥) كاله فاصله وه، او عيسى عليه السلام ژوندى دى په اسمانو كي، او وروسته چي قريب وي د نفخ الصور ته راكښته به سي او خلګو ته به دعوت د عليه الصلوة والسلام د دين ورکوي.

درويش وايي: چي روايت د ابن عباس رضي الله عنهما په مده کي د حمل چي يو ساعت و تاسي واوريدى، لكن روح المعاني له ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

روایت هم رانقل کړی دی چي د حمل مده یې نهه میاشتي وه یعني لکه غالب
عادت د ښځو چي دی، او امام باقر رحمه الله دغه روایت مختاره کړی دی. دلیل یې
دا ویلی دی که مریمه په عادت کي له نورو ښځو څخه مخالفه وای لکه د ابن
عباس رضی الله عنهما په دغه روایت کي چي راغله، نو مناسبه دا وه چي دا خبره په اثنا
کي ددې غریبي قصې خدای جل جلاله ذکر کړې وای کما ذکر احوالها الغریبة الاخر.

درویش وایي: چي په عمر او سن کي ددې په وخت کي د حمل هم اختلاف
دی فقیل (۱۳) کاله وعن وهب و مجاهد رحمه الله (۱۵) کاله، وقیل (۱۴) کاله.
وقیل (۱۲) کاله، وقیل (۱۰) کاله. او د مخه تر حمل دې ته دوه حیضه ورغلي
وه، او کرامیه چي یوه ډله ده د اهل هوا چي ددوی رئیس محمد بن الهیصم
دی وایي چي مریم د هر څو کالو چي وه له حیض پاکه وه، روح المعاني وایي
چي مشهوره داده چي زمانه د حمل د عیسی علیه السلام اته میاشتي وې والله اعلم.

فَأَجَآءَهَا ٱلۡمَخَاضُ إِلَىٰ جِذۡعِ ٱلنَّخۡلَةِ

پوه سه: چي "فاجائها" په اصل کي مشتق دی د "جا" چي لازمي دی، نو په
همزه د افعال یې متعدي کړی لکن خص بالالجا في الاستعمال، والمعنی
مجبوره کړه دا، علامه زمخشري په کشاف کي وایي ای الجائها یعني مجبوره
یې کړه مریم وفي الصحاح اجائته الی کذا، بمعنی الجائته واضطرته "والمعنی
ایضاً مجبور یې کړه" وقال ابو حیان جائبها آه "المخاض" ای وجع الولادة، یقال
مخضت المرئة اذا تحرک الولد في بطنها للخروج.

پوه سه: چي اسناد د فعل یې و مخاض ته مجاز دی والمعنی جائت بسبب
المخاض فهو اسناد الی السبب الداعي للمجئ "الی جذع النخلة" و یو لرګي ته د
خورما یعني وچه درخته وه د خورما په صحرا کي، راوي وایي چي وخت د سخت
ژمي هم و. د مریمي غرض دا و چي په دې درخته به ځان پټ کړي او لاس به
پوري تینګ کړي د وجع د ولادت. بیضاوي وایي چي د مریمي په زړه کي خدای
پاک الهام ورواچاوه چي هورې به په دې معجزې یعني د قدرت علامات به
ووینې تاچي زړه یې مطمئن سي او د خلګو د ملامتیا بېره یې له زړه ووځي او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تازه خورما د وچي درختي وويني او وه يې خوري، چې د عربو په اصطلاح کې لند، خورما خورل تر لنگول د ښځو وروسته ډېره بهترينه دوا او خواره دي لکه په اصطلاح کې د پښتنو چې لنگې ښځې ته د گوړې يا د بوري لېټي[1] ورکوي.

قَالَتْ يٰلَيْتَنِيْ مِتُّ قَبْلَ هٰذَا

وويل مريمي چې عيسى (عليه السلام) پيدا سو، کاشکې زه مړه واى دمخه تر دې يعني تر نن ورځې يا دمخه تر دې امر چې بې مېړه لنگه سوم كما في الجلالين.

پوه سه: چې دا کلمه "مِتُّ" که په کسره د ميم وويل سي، نو له باب څخه د خفت يخاف ده، او که په ضمه د ميم وويل سي، نو له باب څخه د مات يموت ده.

سوال: مريمي ولې دا خبره کول سره ددې چې جبرئيل و دې ته اطمنان ورکړى ؤ او دې ته يې ويلي وه چې دا حکم د خداى جل جلاله دى چې ته به غلام زېږوې بپله پلاره؟

ځواب: دا خبره د مريمي بناً پر عادت بشري دى چې خلگ به ملامتيا راباندې وايي وحذاراً من وقوع الناس في المعصية په سبب د اتهام ددې، په زني لاكراهة لحكم الله تعالى، او دا خبره بناً پر عادت د صالحانو خلگو ده چې کراوپر دوى ډېر سي كما روى عن عمر رضي الله عنه انه اخذ تبنة (يوه د پراړه خاشه يې راخستل) من الارض، وقال ياليتني هذه التبنة ولم اكن شيئاً" وروى عن بلال رضي الله عنه ليت بلالاً لم تلده امه.

سوال: په صحيح مسلم کې راغلي دي چې عليه الصلوة والسلام وويل "لاتمنين احدكم الموت لضر نزل، فان كان لابد متمنياً، فليقل اللهم احيني ماكانت الحيوة خيراً لي وتوفني اذا كانت الوفات خيراً لي؟

ځواب: حديث خو مقيد دى په ضرر دنياوي سره من قرض، وفاقة وعدو ونحو ذالک، د مريمي تمنى له موت څخه خو له دې سببه نه وه بل لما مر آنفاً.

په روح المعاني کې وايي چې څوک چې وايي چې تمنى د مريمي له شدت څخه د وجع د ولادت وه فقد اسا الظن والعياذ بالله.

[1] لېټى: د لوى قندهار په سيمو کې د خپل ځانگړو دارو څخه جوړيږي چې د (لېټى دارو) بې بولي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي یا د یالیتني منادی یې محذوفه ده، تقدیره یا ایها المخاطب لیتني والمخاطب ههنا نفسها . وما قال بعض المفسرین ان المخاطب هو جبرئیل علیه السلام فبعید جداً لان مریم لاتعلم ان جبرئیل ههنا موجود حتی تنادیه فافهم.

وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا

حسین کاشفي رح درتفسیر این آیت چنان آورده: یعني هیچ کس مراند استی وزاین حساب نداشتی وحال انکه همه احبار بیت المقدس مرامی شناسد که دختر ایشانم، ودرکفالت زکریا علیه السلام بوده ام. وهنوز بکارت من زائد نشده وشوهری نه کرده ام واکنون فرزندی می زایم و ازخجالت آن حال نمی دانم که چه کنم. په عربي یې ترجمه داده ای شیئاً حقیراً شانه ان ینسي ولا یعتد به اصلاً.

پوه سه: چي منسیاً نعت للمبالغة والمعنی لا یخطر ببال احد روح البیان. وفي روح المعاني ای شیئاً تافهاً من شانه ان ینسی آه والمآل واحد.

پوه سه: چي بعض قرا "منسیاً" په فتح د نون وایي او اکثره قرا یې په کسره د نون وایي. قال الفرا هما لغتان فیه کالوتر والوتر. والفتح احب الي انتهی. وقال الفارسي الکسر اعلی اللغتین.

فَنَادَاهَا مِن تَحْتِهَا

پوه سه: چي بعض قرا لفظ د من په کسره د میم وایي یعني حرف جر یې بولي، او لفظ د "تحتها" مجرور بولي. نو پر دې تقدیر فاعل د "نادی" جبرئیل دی والمعنی ناداها مناد وهو جبرئیل چي د مریم جزع یې واوریدله کذا ابن عباس رضی الله عنهما والسدي، وقتاده، والضحاک وجماعة رح. دوی وایي چي مریم پر غونډۍ وه او جبرئیل د غونډۍ و بلې خوا ته و لاندې طرف ته. او مجاهد او حسن رح وایي المنادی هو عیسی علیه السلام لما خرج من بطن امه ناداها. ورده صاحب روح البیان بان عیسی علیه السلام لا یتکلم حتی اتت به مریم الی قومها. او بعض قرا من په زور د میم وایي او په فتح د تحتها د تا یې وایي، نو پر دې تقدیر کلمه د من موصوله ده او دا موصول سره د صله چي تحتها د فاعل ده نادی دی ای ناداها الذي تحتها في مکان اسفل منها وهو جبرئیل علیه السلام.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښته: چي مريم چونکه غمجنه سوه په ولادت د ابن بلا اب او په عين حال کي هم تږې سوه او هم وږې. نو دا خطاب ورته راغلي يعني د جبرئيل له خوا.

اَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿۲۴﴾

نه غم مه کوه په ولادت د عيسى عليه السلام او په دې ځاى چي وچ ځاى دى نه اوبه سته او نه د خوړک شى سته، وتمناى مرگ مکن کمامر. گرځولى ستا خداى لاندي تر تا اى في مكان اسفل منك يو نرى لښتى چي اوبه پکښي جاري دي فسر السري بذالک النبي ﷺ. وقال ابن عباس رضی الله عنهما چي جبرئيل په پښه مځکه ووهل نو د شيرينو اوبو چينه پيدا سوه او د لښتي پر شکل روانه سوه. او بعض مفسرين وايي چي له پخوا څخه يو لښتى چي اوس اوبه نه وې پکښي. نو اوبه پکښې روانې سوې. په هر صورت دا اوبه له خارق العادة څخه دي.

وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ﴿۲۵﴾

او ته وښوروه د ځان وخواته هغه وچ لرگى د خورما د درختي چي مريم په وخت کي د ولادت په هغه لرگي پوري لاسونه ټينگ کړي وه، راشوه کوي دغه وچه درخته خورما پر تا باندي اسقاطا متواترا حسب تواتر الهز "رطبا" تازه خورما "جنيا" فعيل دى په معنى د مفعول اى رطبا مجنيا يعني صالح د اجتنا دى قد بلغ الغاية. وهذا ايضا من الخوارق.

پوښتنه: مريم چي کوچنى وه او په تربيه کي د زکريا عليه السلام وه رزق به په محراب کي ورته راتلى بېله تکليفه او دلته خداى جل جلاله دا امر کړه په هزى اليک؟

ځواب: هغه وخت حال د کوچنيوالي و، اوس خو دا لويه ښځه وه، په اسئلة الحکم کي وايي چي چونکه مريم په تعجب کي ډوبه سوه چي زوى مي بلا اب پيدا سو، نو خداى تعالی له وچ لرگي څخه د خورما لنده تازه خورما ورته توى کړه لدفع تعجبها.

فائده: تساقط باب د مفاعلة دى په معنى د تسقط يعني مجرد دى. او باب د مفاعلة لپاره د مبالغي دى، او مونث ضمير راجع و نخلة ته دى لا الى الجزع لانه مذکر، ربيع بن الهشيم وايي چي زما په عقيده نفسا ښځي لره تر رطب ښه شى او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

داغه رنګه مریض لره تر عسلو ښه شی نسته، یعنی مفرداً و مرکباً مع غیره لانه لایخلو معجون من معاجین الاطباء من العسل فلا یرد مایتوهم الجهلة فافهم.

فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا

خورک کوه یا مریم من الرطب الجني او اوبه څښه د سری له لښتي څخه.

پوه سه: چي قانون دادی چي سترګي چي یو شی ووینی نفس په خوشاله کیږي، نو سترګي پر هغه شي قرار نسي بلې خوا ته نه ګوري چنانچه عرب په دعا کي یو چا ته وایي قر الله عینک یعني ستا په زړه کي دي په یو شي خوشالي پیدا کړي چي ستا سترګي پر هغه قرار ونسي بل شي ته نه ګوري، نو په آیت کي معنا داده چي ته یا مریم زړه خوشاله لره په ولد سره او سترګي بر قرار لره وده ته. څخه په عربي مفسرین داسي ترجمه کوي ای طیبي نفساً وادفع عنک ما احزنک.

فائده: "عیناً" تمییز دی له نسب څخه د "قري" ومریم ته.

درویش وایي: چي مشهوره داده چي مراد له قر څخه ضد الحر دی یعني خنکي ساته سترګې ځکه و محبوب ته قرة العین وایي. او مبغوض ته سخنة العین وایي یعني د سترګو ګرم والی او ددې سبب دادی چي د ډېري خوشالی په حال کي هم د انسان تر سترګو اوښکي راځي لکه د ډېر غم په وخت کي د انسان تر سترګو اوښکي بهیږي فرق یې دادی چي د خوشالی اوښکي یخي وي او د غم اوښکي تودې وي کمایدل علیه التجربة.

پوه سه: چي دا ټوله حالات غریبه چي پر مریمې راغلـه دا حالات ددې لپاره کرامت او د عیسی علیه السلام لپاره ارهاص دی معجزه نه بلل کیږي، ولي چي معجزه هغه ته وایي چي په وخت کي د دعوت د کفارو او ددوی د مقابلې لپاره پر لاس د مدعي النبوة ظاهره کړل سي، حسین کاشفي رح په تفسیر حسیني کي ددې آیت په تفسیر کي وایي "وقری عیناً" روشن ساز چشم را بفرزند (لکه پښتانه چي وایي سترګي دي روښانه زوی دي پیدا سو) یا بسبز شدن درخت خرما وبدادن میوه که مناسبت باحال تو دارد چه آنکه قادر است بر اظهار خرما از درخت یابس قادر است بر ایجاد ولد از مادر بدون پدر، وحق سبحانه ملائکه فرستاد تا بگرد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مریم آمدند درصورت بشر وچون عیسی متولد شد ملائکه اورا فراگرفته بشستند ودرحریر بهشت پیچده درکنار مریم نهادند. انتهی ولم ار الفقیر جمیع قول الکاشفي في تفسیر عربي اصلاً والله اعلم، زما مطلب دا نه دی چې دا ماقاله الکاشفي له کرامت څخه د مریمې لېرې دی بلکې د مریمې له حال سره مناسب دی، ولې چې ددې سره نه قابله ورسره وه چې کوچنی ورپرېمینځي او نه کالي ورسره وه چې په عیسی علیه السلام یې واغوندي یا یې پکښې وپېچي. صرف دا قدر زما مطلب دی چې عربي تفاسیرو هم باید ودې کراماتو ته اشاره کړې وای. تفسیر کاشفي ډېر قدیم تفسیر دی چې تر ډېرو عربي تفاسیرو مقدم دی صرف صاحب د روح البیان دغه تفسیر ته د قدر په سترګه ګوري.

فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا

پس که ته ووینې یا مریم له بشر څخه یو څوک یعني چې ستا څخه پوښتنه په شان کې د ولد وکړي چې دا ولد دې له کومې خوا پیدا کړی.

پوه سه: چې اصل د اما ان ما ؤ کلمه د ما زائده ده، نون د ان شرطیه یې پکښې مدغم کړی. وروسته یې جزا د ان وګرځول.

فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَٰنِ صَوْمًا

دا جزا د شرط ده. یعني ته ورته ووایه چې سوال د ولد په باره کې د ر څخه وکړي چې ما نذر کړی دی د خدای جل جلاله لپاره روژه یعني روژه د صمت یعني د خبرو نه کولو. سدي رحمه الله وایي چې په بني اسرائیلو کې داسې کسان وه چې ډېر اجتهاد به یې په روژه کې کاوه، نو به یې خبري هم له چا سره نه کولې لکه دوی چې به یې نه خوړله تر ماښامه پورې. بعض مفسرین چې دغه خبره یعني انی نذرت دې په اشاره ورته ووایي یعني لاس دې پر خوله کېښېږدې لپاره د قطع د ناحقي بحث اکتفا بکلام عیسی علیه السلام کما سیاتي. او بعض مفسرین وایي چې دغه قدر خبره دې په خوله ورته وکړي وروسته دې پټه خوله سي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا

زه هرگز خبري نه کوم د هیڅ انسان سره تخصیص د انسي چي يې وکړی ولي چي دې د ملکې سره خبري کولې.

مسئله: روژه د خوړک او له خبرو څخه په روژه کي په پېشو امتو کي روا وه، وقد نهى النبي ﷺ عن صوم الصمت فهو منسوخ في شرعنا كما ذكره الجصاص في كتاب الاحكام، په حديث کي چي مروي د ابوبکر الصديق رضي الله عنه څخه دی راغلي دي چي دی د يوې ښځي کور ته ورغلی هغې صوم صمت نیولې وه يعني خبري يې نه کولې فقال لها ان الاسلام قد هدم هذا فتكلمي. يعني اسلام صوم الصمت نړوی. نو دې خبري وکړې. ظاهر د اخبار دادی چي دا روژه حرامه ده فان نذره لا يلزمه الوفا به يعني روژه دي ونسي لکن د صمت په نذر نه نذر کېږي لان الحرام لايلزم بالنذر، او په دې مسئله کي په منځ کي د حنفيانو او شافعيانو اختلاف نسته لانه من التضييق وليس في شرعنا ذالک وان کان قربة في شرع من قبلنا.

درویش وايي: چي ومثل هذا كثير كقرض موضع النجاسة من الثوب في شريعة موسى عليه السلام وعدم كفاية الغسل وفي شرعنا الغسل كاف والقرض منسوخ والعمل به حرام لانه غاية التضييق.

فائده: عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه په ځای کي د صوماً قرائت يې صمتاً يعني چي زه خبري نه کوم په شان کي د زوی د هیڅ چا سره.

فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ

نو مریم راتګ وکړی متلبس په ولد سره وه قوم ته چي زوی يې په غېږ کي را اخستی و، په یوه روایت کي راغلي چي زکریا علیه السلام چي مریم دده په کفالت کي وه له محراب څخه وتلې ورته معلومه سوه، نو زکریا ډېر غمجن سو. نو د مریم د ماما زوی یوسف ته يې وویل چي ته ورځه شاوخوا وګوره او مریم پیدا کړه، یوسف چي پل پسي واخستی دا د خورما تر درختي لاندي ناسته وه او

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

کوچنی یې په غېږ کې وه، نو را رهي یې کړه، نو د مریمې چونکه صالح خاندان واو زکریا علیه السلام د هغو سره ناست وه چې مریم راغله کوچنی یې په غېږ کې وه نولو وژړل او خوابدي سوه.

قَالُوا يَٰمَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا ۝٢٧

لام موطئه د قسم محذوف دی، قوم وویل ای مریم والله تا راتګ وکړی په داسې شي چې منکر دی یعني بې عادته کار دې وکړی، قتاده وایي عظیماً وقیل عجباً.

پوه سه: چې "فري" په اصل کې قطع ته وایي د پوست من فري الجلد بمعنی شق، او په قرآن کریم کې دا ماده یعني الفا والرا والیا په معنی د الکذب او د شرک ده، او د ظلم په معنی هم راغلې ده. قال الله تعالى ومن اظلم ممن افترى على الله الكذب، وقال ومن يشرك بالله فقد افترى اثما مبينا. فان الفعل المنكر من الشرك والمعاصي يشق عصمة الرجل وصلاحه.

يَٰٓأُخْتَ هَٰرُونَ

اې خور د هارون. بعض مفسرین وایي چې مراد له هارون څخه هغه څوک دی چې نبي وه او د موسی علیه السلام ورور وه.

سوال: هارون د موسی علیه السلام ورور خو تر عیسی علیه السلام په سلګونه کلونه دمخه وه، نو مریم څرنګه د هغه خور کېدای سي، دا سوال پر مغیره بن شعبه رضی الله عنه باندې سوی وه چې دی نجران ته تللی وه یو نصاری څنډي کړی وه چې ستاسي په کتاب کې داسې راغلي دي د مریم په باره کې یا اخت هارون او سره ددې چې موسی خو تر عیسی علیه السلام دمخه وه بکذا وکذا سنوات. مغیره رضی الله عنه وایي چې زه یې په ځواب نه پوهېدم چې مدینې منورې ته راغلم له علیه الصلوة والسلام څخه مې دا پوښتنه وکړه فقال علیه السلام انهم كانوا يسمون بانبيائهم والصالحين، مقصود دا وه چې بني اسرائیلو خپل زامن په نامه د انبیاؤ نامزد کول، یعنې د بعضې انبیاؤ نوم به یې پر ایښووی او د نورو صالحو کسانو نومان به یې پر ایښوول

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(لکه امت د عليه الصلوة والسلام پر خپلو زامنو د محمد، احمد، محمود وغيرها من اسماء النبي ﷺ ايږدي، يا داؤد يا سليمان يا عمر يا عثمان پر ايږدي وغير هذه الاسماء) غرض د عليه الصلوة والسلام دادی چي دا هغه هارون د موسی عليه السلام ورور نه دی، بلکي د مريمي پر ورور يې د هارون نوم ايښی ؤ، او بعض مفسرين وايي چي مريمه په ډېرو وسائطو هارون النبي ﷺ ته رسېدله يعني د هغه له نسل څخه وه، يعني دا نسلي شراکت ته يې اخوة وواېه لکه عرب چي د بني تميم له قوم څخه يو سړی وي دوی ورته وايي يا اخا تميم. بغوي رح وايي چي قتاده رح وايي چي هارون د مريمي ورور يو صالح عابد سړی ؤ د بني اسرئيلو، داسي روايت راغلی دی چي دغه هارون نامی چي وفات سو په جنازه کي يې څلوېښت زره (۴۰۰۰۰) چي ټول په نامه د هارون بني اسرائيل يادېدل شراکت کړی ؤ ماسوی له عموم خلګو څخه، او بعض مفسرين وايي چي مراد اخوة څخه في النسب نه دی بلکي اخوة في الصلاح دی لکه په دي قول کي د خدای پاک "ان المبذرين کانوا اخوان الشياطين" يعني في الفساد لا في النسب او نور ناوړه احتمالات هم بعض مفسرانو راوړي دي.

مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾

يعني نه ؤ ستا پلار عمران سړی د بدو او نه ستا مور زانيه وه، ددوی غرض تعريض د زنا پر دې او ددې پلار او مور چي په صلاح سره ذکر کړه اشاره ودې ته ده چي فواحش له اولاد څخه د صالحانو ډېر بعيد دی، نو تا څرنګه زوی بې پلاره راوړی. الحاصل الزام د زنی يې پر ولګاوه.

فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ

مريمي اشاره و عيسی ته وکړه يعني دده څخه پوښتنه وکړئ. ابن مسعود رضي الله عنه وايي چي چونکه د مريمي سره يو داسي دليل نه ؤ چي دوی په قانع کړي، نو يې ځکه اشاره و عيسی عليه السلام ته وکړه تاچي خبري دده به ددوی د قناعت بخش دليل سي، راوي وايي دي چي اشاره و عيسی عليه السلام ته وکړه هغو ته درد ورغلی او دې ته يې وويل چي ته په مور پسخند وهې،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾

وه يې ويل دوی چې موږ څرنګه خبرې وکړو د هغه چا سره چې په زانګو کې پروت وي کوچنی چې د خبرو صالح هم نه دی يعني كما في عامة صبيان المهد.

پوښتنه: "كان" خو صيغه د ماضي ده او عيسى علیه السلام خو په ماضي کې په مهد کې نه ؤ في الحاله په مهد کې دی؟

ځواب: لفظ د كان لايقاع مضمون الجملة في زمان ماض مبهم صالح لقريبه وبعيده وهو ههنا لقريبه خاصةً بقرينة انه مسوق للتعجب في الحال الحاضر، او زائدة والظرف اعني في المهد صلة من وصبيًا حال من الضمير المستكن في الظرب او يا كان تامه دی ای وجد في المهد. او يا دائمه دی كما في قوله تعالى وكان الله غفورًا رحيمًا. او يا كلمه د كان لپاره د تحقق د کوچنوالی د عيسى ده فان الماضي دال على التحقق.

درويش وايي: چې دا اعراب او بيان منقول دی له روح البيان، روح المعاني، تفسير مظهري وغيرهما څخه فتدبر فيه.

تنبيه: پوه سه! چې فقير يو احتمال دا هم راوړی دی چې كان دي لپاره د دوام وي او استشهاد په آيت سره وكان الله غفورًا رحيمًا مي هم وواييه له دوام ځخه د عيسى په حال کې مراد دی حالت حاضره دده او حالت ماضيه قريبه دده او حالت مستقبله قريبه دده، نو په حال کې د عيسى علیه السلام مطلق دوام موجود دی بخلاف الدوام في الآية فانه يشمل الحالة الحاضرة والماضي القريب والبعيد والمستقبل القريب والبعيد فلا يرد مما عسى ان يتوهم من الاستشهاد بالآية الدوام في حال عيسى بالمعنى المذكور في الآية فافهم. سدي رح وايي چې دا د خلګو خبرې واورېدلې ترک الرضاع واقبل عليهم.

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ

وه يې ويل چې زه بنده د خدای جل جلاله يم.

پوه سه: چې اضافت د ځان چې و خدای جل جلاله ته اشاره يې ودې ته وکړه چې عبد

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

مکرم د خدای یم چونکه قوم له دې څخه منکر ؤ، نو نون ثقیله د تاکید یې هم ورسره راوړی او بل دا اقرار د عبودیت چې یې وکړی ولې چې مقام د عبودیت اعلی مقام د انبیا علیهم السلام دی ولهذا نقول في تشهد الصلوة اشهد ان محمداً عبده ورسوله. علماً وایي چې د رسول په صفاتو عبودیت دده اعلی دی تر رسالت دده لان في العبودية توجه الى الله خاصةً وفي الرسالة اى تبليغ الدين توجه الى المخلوق او بل عیسی په عبدالله سره دفع د توهم دالوهیة له ځانه وکړه.

اٰتٰىنِيَ الۡكِتٰبَ وَجَعَلَنِيۡ نَبِيًّا ۝۳۰

ماته یې راکړی دی کتاب. اکثر علماً وایي چې مراد له کتاب څخه انجیل دی او تعبیر په ماضي سره چې یې وکړی لتحقق ایتاء الانجیل فیما سیأتي على منوال قد قامت القيامة قد اكتفى روح البيان على الانجيل وفي روح المعاني الظاهر انه الانجيل. وقيل التورات وقيل مجموعهما. مظهري په نقل د حسن رح وایي چې مراد تورات دی چې ده ته الهام سوی ؤ هغه وخت چې دی د مور په نس کي ؤ "وجعلني نبيًّا" اى في اللوح المحفوظ او بمعنى سيجعلني تعبير بالماضي اما على الاول فظاهر واما على الثاني فلتحقق الوقوع في المستقبل فكانه ماض كمامر.

درویش وایي: چې د تورات په باره کې او هغه هم د مور په رحم کي کوم حدیث نبوي یا روایت د اصحابو نسته والله اعلم.

فائده: په دې خبرو کې د عیسی علیه السلام دلیل دی پر برائة د مور دده له زنی څخه لان الله تعالى اجل من يصطفى للرسالة ولد الزنى وهذا مسلم عند الكل.

فائده: په دې کي اختلاف دی چې عیسی علیه السلام چې دا مذکوره خبرې په قرآن کي وکړې بیا تر هغه وروسته یې هم خبرې جاري وې کعادة الرجال او یا پټه خوله او تر هغه وخته لکه نور کوچنیان چې خبرې کوي عیسی هم پر خبرو راغلی، او علیه الصلوة والسلام د عیسی علیه السلام په باره کي ویلي دي چې عیسی چې په مهد کي خبرې وکړې ثم لم يتكلم الى وقت العادة وهو الصحيح.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَجَعَلَنِي مُبٰرَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُ

زه گرځولی یم مبارک. هر چېرې چې زه یم في الارض او في السماء.
مجاهد رح وايي نفاعاً يعني كثير النفع الى الناس ومن نفعه ابرأ الاكمه والابرص، او سفيان ثوري رح وايي چي معلم الخير امراً بالمعروف ناهياً عن المنكر، او ضحاک رح وايي پوره كونكې د حوائجو د خلكو روح المعاني وايي اكمله الله تعالى عقلاً واستنبئاً طفلاً ونقل ذالک عن الحسن.
درويش وايي: چي فخذ ما صفى ودع ما كدر.

وَاَوْصٰنِيْ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾

اوماته خداى پاک امر كړى دى په صلوة او په زكوة سره تر هغو چي زه ژوندى يم. يعني امر موكد دى تر مرگ پورې.
درويش وايي: چي ظاهره داده چي د صلوة لمونځ مراد دى چي عبادت بدني دى او له زكوة څخه زكوة متعارف مراد دى.
درويش وايي: چي ددې دوو عباداتو په ماضي راوړه توجيه يې چي د مخه تېره سوه هغه ده فافهم، او بعض علماء وايي چي د زكوة څخه صدقة الفطر مراد دى، وقيل المراد بالصلوة الدعا وبالزكوة تطهير النفس عن الرزائل.
پوښتنه: كه له زكوة څخه زكوة متعارف مراد سي چي عيسى عليه السلام به مالک د نصاب الزكوة گرځي وليس كک لان الله تعالى قد نزه الانبياء عن الدنيا فما ايديهم لله تعالى؟
ځواب: امور شرعيه گاهي عام وي نبي او امت دواړو ته شامل وي كالصوم والصلوة. او گاهي خاص وي كالزكوة بالاغنياء فالوصية بالزكوة بالنسبة الى اغنياء امته وان كان باعتبار الظاهر خاصاً بعيسى عليه السلام.

وَبَرًّاۢ بِوَالِدَتِيْ وَلَمْ يَجْعَلْنِيْ جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾

اى وجعلني باراً بوالدتي، عطف على مباركاً.
پوه سه: چي بار چي د بر په معنى دى ضد د عاق دى. بعض مفسران وايي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي "والدة" یې ذکره کړه دا لکه تصریح په دې سره چي والد نه لرم فهو اظهر الجمل في برائة مریم علیها السلام من الزنی.

زه خدای نه یم ګرځولی په علم ازلي خپل متکبرا او عاصي د خدای ﷻ قیل الشقي هو الذي یذنب ولایتوب. تاریخ یوحنان وایي چي عیسی علیه السلام نهایت تواضع درلوده. کله کله به یې د درختو بلګونه خوړل ویلبس الشعر ویجلس علی التراب ولم یتخذ لنفسه مسکنًا وکان هو علیه الصلوة والسلام یقول للناس سلوني" یعني زما څخه پوښتني کوئ فاني لین القلب صغیر في نفسي.

وَالسَّلٰمُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُّ وَيَوْمَ اَمُوْتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا ﴿۳۳﴾

او سلامتي دي وي پر ما (مظهري رحمه الله وایي چي دا جمله په اصل کي فعلیه وه ولذالک عطف علي فعلیة ای لم یجعلني عدلت الی الاسمیة للدلالة علی الاستمرار آه) چي زه له مور څخه زېږېدم (حیث حفظني الله من طعن الشیطان کما في الحدیث الصحیح) او هغه ورځ چي مرم من عذاب القبر په هغه ورځ چي بعث کېږم ژوندی من اهوال یوم القیامة وعذاب النار.

ذٰلِكَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ

یعني دغه سړی چي ذکر یې تېر سو چي اقرار یې په عبودیت وکړی یعني عیسی بن مریم دغه سړی دی.

پوه سه: چي "ذالک" مبتدأ ده او "عیسی" یې خبر دی او "ابن مریم" صفت د عیسی دی او یا خبر بعد الخبر دی یا بدل دی یا عطف بیان دی والاکثرون علی الصفة "قول الحق" منصوب دی. بعض مفسرین وایي چي مفعول مطلق دی د فعل محذوف والتقدیر اقول قول الحق او اضافت د قول و حق ته اضافت بیانیه ده. او بعض مفسرین وایي منصوب علی الحال دی من عیسی والعامل فیه معنی الاشارة دی "في ذالک" چي دی ته په نحو کي عامل معنوي وایي کما في قوله "هذا بعلي شیخا" روح المعاني وایي چي جمهور د قراءانو یې په رفع د قول وایي چي خبر د مبتدأ محذوفي دی ای هو قول الحق الذي لاریب فیه والضمیر راجع للکلام السابق او تمام قصة عیسی وقیل غیر ذالک.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿۳۴﴾

هغه خبر حق دی چي يهود او نصاری اختلاف او تنازع لري، يهودان وايي چي عيسى ساحر و حاشاه، او نصارى وايي ابن الله و سبحان الله عمايقولون.

اعراب: "الذي" صفت د قول دی يا د حق دی يا خبر د مبتدأ محذوفي دی ای هو الذي الخ. چونکه نصارى وو عيسى ابن الله بالله. نو خدای پاک اوس نفي د ولد مطلقًا له ځانه ښخه کوي په دې آيت کي.

مَا كَانَ لِلّٰهِ اَنْ يَّتَّخِذَ مِنْ وَّلَدٍ سُبْحٰنَهٗ ط

نسته خدای لره چي دی ولد ځان لره ولري، کلمه د "من" لپاره د تاکيد ده، "سبحٰنه" مصدر دی په ځای کي د فعل دريدلی دی ای اسبحه سبحانًا، چي فعل حذف سو مصدر يې و مفعول ته مضاف کړی سبحانه وګرځېدی وروسته تر اضافت د فعل اظهار روا نه دی کما تقرر في کتب النحو.

پوه سه: چي دا جمله معترضه ده لپاره د تنزه د خدای ده عن الولد مطلقًا ذکرًا کان او انثى.

اِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۳۵﴾

چي اراده وکړي چي يو شی پيدا کړي، نو هغه شي ته وايي چي پيدا سه! هغه بلا توقف پيدا سي.

پوه سه: چي دا عبارت کنايه ده له سرعت امتثال ښخه د خدای والا فلا يصح الخطاب للمعدوم وعلى تقدير وجود الشئ المراد فالقول المذکور تحصيل الحاصل کذا قال العلماء قاطبة ومن جملة ذالک الاحداث ايجاد عيسى بلا اب عقل سليم مقتضي ددې ده چي داسي ذات مقتدر حتمًا به منزه وي له مشابهت ښخه د مخلوق بريًا من الحاجة في اتخاذ الولد باحبال الانثى کما يقول النصارى. نو دا جمله شرطيه په ځای کي د علت ده لنفي اتخاذ الولد فتدبر هداک الله.

درويش وايي: چي دا خو دلائل نقليه دي پر نفي د ولد خدای ﷻ لره او ورته آيتونه نور هم په قرآن عظيم الشان کي پر نفي د ولد خدای ﷻ لره سته په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سورة الاخلاص كي "لم يلد ولم يولد" هم موجود دى، او پاته دلائل عقليه پر
نفي د ولد خداى ﷻ لره د پر سته چي د هغو ځاى كتابونه د علم الكلام دي،
كشرح العقائد وشرح المقاصد للعلامة التفتازاني رح والمواقف للقاضي عضد
الملة والدين رح وشرحه للسيد الجرجاني رح. تنبيه! فقير پر ابو المنتهى باندي
پښتو شرح كړې ده چي طبع سوې ده، په هغه شرح كي هم دلائل عقليه پر نفي د
ولد خداى ﷻ لره ذكر كړه سوي دي فارجع اليه فانه انفع من تفاريق العصا.

وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ

او په تحقيق الله رب زما او رب ستاسي دى.

پوه سه: چي قرائت په زبر د الف قرائت دى د كوفي قراؤ، نو عطف دى پر
"اني عبد الله" باندي، يعني دا خبره هم د عيسى ده په وخت كي د رضاع، او اهل
بصره يې په فتح د الف وايي، نو عطف دى پر "الصلوة والزكوة" باندي،
والتقدير و اوصاني بان الله ربي آه، نو دا هم قول د عيسى عليه السلام دى، او يا ان الله
ربي آه منصوب محلاً مقوله ده للقول.

پوه سه: چي كمال ته رسېدل د انسان په استكمال د قوة نظريه ده باعتبار
التوحيد وغيره من المعتقدات ففي هذه الاية اشارة الى كمال القوة النظرية
بالتوحيد وفي قوله تعالى "فاعبدوه" اشاره ده و استكمال ته د قوت عمليه چي
مامورات الهيه به كوي او له منهياتو څخه به پرهېز كوي، دغه جمع بين
الامرين لار ده سمه چي سړى و جنت او د خداى عزوجل رضا ته رسوي.

فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِن بَيْنِهِمْ

نو ډلي ډلي سوې او اختلاف يې سره شروع كړى يعني اليهود والنصارى،
او نصارى وو په خپل منځ كي.

درويش وايي: چي يهودانو ډېر تفريط وكړى او كوي يې په شان كي د
عيسى عليه السلام چي ساحر، ابن الزانية نعوذ بالله من ذالك يې بولي، او نصارى درې
ډلي سوې يوه ډله چي په نامه د نسطوريه يادېږي هغه وايي چي عيسى ابن الله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی معاذ الله، او د یعقوبیه په نامه ډله وایي چي عیسی علیه السلام خدای دی چي مخکي ته راکښته سوی دی او بیرته ولاړی اسمانو ته. او بله ډله چي د ملکانیه په نامه مسمی ده هغه وایي چي عیسی علیه السلام عبدالله ورسوله دی، وهم علی الحق في شان عیسی علیه السلام "من بینهم" د من لفظ زائد دی. او ظرف چي من بینهم دی متعلق دی په اختلف پوري یعني من بین قومه او من بین الناس.

درویش وایي: چي تفصیلي بیان ددې درو ډلو د نصاری وو په کتاب "الملل والنحل" لمحمد بن عبدالکریم الشهرستاني رحمه الله کي مطالعه کړئ.

فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِن مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٣٧﴾

"فويل" ای هلاک عظیم "ویل" په اصل کي مصدر دی او منصوب دی په فعل محذوف سره ای هلکو اهلاکا ثم نقل الجملة من الفعلیة الی الاسمیة. او ویل مرفوع سو علی الابتدا ولذا قلت في الترجمة ویل عظیم لیصح الابتدائیة للدلالة علی الاستمرار، کما في جمیع الجمل المنقولة من الفعلیة الی الاسمیة لامطلق الجملة الاسمیة لان نحو زید قائم لایدل علی الاستمرار کما لایخفی علی من له ادنی درب في النحو "للذین کفروا" هغه کسان چي کافران وه په شان کي د عیسی چي یهودان تولـه دي او په نصاری وو کي نسطوریه او یعقوبیه لا المسلمین، والملکانیة الذین یقولون ان عیسی عبدالله ورسوله "للذین کفروا" ظرف مستقر دی خبر د "ویل" دی ای کائن للذین آه "من" حرف جر متعلق دی په "ویل" پوري او "مشهد" یا مصدر میمي دی ای من شهود یوم عظیم هو له وحسابه وجزائه وهو یوم القیامة دی. او یا "مشهد" ظرف مکان یا زمان دی. والمعنی من زمان الشهود او مکانه او یا مشهد د شهادت څخه ماخوذ دی یعني من شهادة ذالک الیوم حیث یشهد علیهم الملائکة والانبیا وامة محمد صلی الله علیه وسلم وشهادة ایدیهم والسنتهم وارجلهم بالکفر والفسوق والعصیان.

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا

بوه سه: "اسمع بهم" "وابصر" چي "بهم" ورسره محذوف دی افعل التعجیب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دي. والمعنى چه شنو باشند كافران وچه بينا. هغه ورځ چي دوى مونږ ته راسي للحساب وهو يوم القيامة وهو تعجب من حدة سمعهم وابصارهم يوم القيامة او سره ددې چي دوى په دنيا كي صم بكم عمى وه.

سوال: تعجب خو استعظام د شي دى مع الجهل بسبب، دا خو پر خداى ﷻ محال دى؟

ځواب: تعجب و خداى ﷻ ته نه دى راجع بلكې و هغه خلكو ته راجع دى چي كفار ويني په ورځ د قيامت حديد السمع والبصر مع علمهم بحالهم في الدنيا. لكن دوى ته دا حدة السمع والابصار په اخرت كي فائده نه كوي، كاشكي دوى په دنيا كي تبليغ د رسولانو په ښه سمع سره د قبول يې اورېدلي واى يا په سترگو د عبرت يې معجزاتو ته د انبيا كرامو عليهم السلام كتلي واى. نو په قيامت به يې فائده ورته كړې واى او سبب د دخول د جنت او د نجات د دوږخ به گرځېدلي واى كما يدل على هذا مابعده.

لَٰكِنِ الظَّٰلِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾

لكن ظالمان (كافران) نن ورځ (في الدنيا) په گمراهي ظاهر كي دي.

پوښتنه: د ظالمين په ځاى كي چي يې "هم" راوړى واى مع سبق المرجع اخصر به نه واى؟

ځواب: د ظالمين د لفظ په راوړلو سره تنبيه ده على انهم ظلموا حيث لم يستعملوا الاسماع والابصار حين كان ينفعهم يعني في الحيوة الدنيا، وجه التنبيه ان الظلم هو وضع الشئ في غير محله او دوى خپل اسماع او ابصار په امور دنيويه وو گمارلي وه فبقوا في واد الضلال المبين وذالک جزاء الظالمين.

وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ

ويېروه يا محمد (ﷺ) دوى يعني الكفار له ورځي څخه د غم او پښېمانى. چي ورځ د قيامت ده چي د كفارو لپاره ورځ د حسرت ده بخلاف المومنين لان ذالک اليوم لهم يوم الراحة ودخول الجنة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي جمله د "وانذرهم آه" يا جمله معترضه ده يعني کلمه د واو عاطفه نه ده بلکې اعتراضيه ده. يا عطف ده پر "اختلف آه" باندي.

سوال: "وانذرهم" خو انشا ده يعني امر دی او جمله د فاختلف آه خو جمله خبريه ده فکيف يصح العطف کما تقرر في النحو؟

ځواب: د "انذرهم" سره "قلنا" مقدر دی يعني وقلنالک انذرهم آه" فالمعطوف صار جملة خبرية کالمعطوف عليه لکنه تکلف لاحاجة اليه.

إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ

چي فيصله د کار وسي د خدای ﷻ له خوا څخه يعني امر الهي صادر سي چي مؤمنان دي جنت ته ولاړ سي بخلود لاموت ولامرض او اهل دوږخ دي دوږخ ته ولاړ سي يعني الکفار بخلود لاراحة ولاخروج او حساب خلاص سي. بيضاوي وايي چي د قيامت ورځ چي يوم الحسرة بولي له دې سببه چي ګناه کار د خپل ګناه په غم او پرېشاني به اخته وي او د محسن او نېک عمل سره به دا حسرت ورسره وي چي ولي دي په ژورند کي احسان تر موجوده احسان ډېر نه کاوه. طبراني د معاذ بن جبل ﷺ څخه روايت کړی دی قال قال رسول الله ﷺ ليس تحسر اهل الجنة الا على ساعة مرت بهم ولم يذکروا الله تعالی فيه.

وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾

او دوی يعني ظالمان د خپل ظلم په عاقبت فکر نه وهي چي په اخرت کي به خدای ﷻ څه راسره وکړي. او دوی ايمان او تصديق د مخبر صادق پر خبره نه لري چي د ورځ د قيامت راځي او حساب د مثقال ذره کېږي وبعد ذالک فريق في الجنة وفريق في السعير.

پوه سه: چي دا دوې جملې يعني "وهم في غفلة. وهم لا يؤمنون" دواړې حال دي له ضمير مستکن سره په ظرف کي ای في ضلال کي. وما بينهما اعتراض.

سوال: في ضلال خو نه فعل دی او نه شبه فعل دی. نو ضمير څرنګه پکښې مستکن دی؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: ضمير خو اصلاً مستكن ؤ په متعلق كي د في ضلال اى كائنين في ضلال او يكونون في ضلال على حسب اختلاف النحاة لكن متعلق چي حذف سو نحاتو ضمير د هغه په ظرف معتبر كړى تا چي حذف د شبه جمله على تقدير كائنين او يا د جملي على تقدير يكونون لازم نه سي، نو مستتر والى د ضمير په جار او مجرور كي صرف او صرف اعتبار نحوي دى كذا في شرح الجامي قدس سره على كافية ابن الحاجب وفي شرح الرضي على الكافية فافهم. او يا دواړي جملي حال دي له ضمير منصوب څخه په "انذرهم" كي يعني انذرهم حال كونهم غافلين غير مؤمنين.

فائده: بغوي، بخاري او مسلم له ابي سعيد الخدري ﷺ څخه او داغه رنګه بخاري او مسلم د ابن عمر ﷺ، او ابو يعلى او بزار او طبراني په اوسط كي په سند صحيح سره له انس او حاكم او ابن حبان د ابى هريرة ﷺ څخه سره د اختصار في بعض او طول في بعض داسي حديث راغلى دى چي يو ځا د عليه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وكړه د "اذ قضى الامر" په باره كي، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي دا هغه وخت دى چي مرګ مصور كړل سي په صورت كي د نر پسه چي املح وي نو بيا ملكي ذبح كړي، جنتيان او دوږخيان دواړه ورته ګوري فينادى المنادي يعني يوه ملكه اعلان وكړي يا اهل الجنة خلود بلا موت، و يا اهل النار خلود بلا موت ولي چي مرګ ذبح سو فيزداد اهل الجنة فرحًا على فرح واهل النار غمًا بغم.

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾

په تحقيق موږ ته په ميراث پاتېږي ځمكه او هغه څوك چي پر ځمكه وه (يعني فاني به سي ځمكه او هغه څوك چي پر ځمكه وه و يبقى الرب ﷻ كما يبقى الوارث بعد موت المورث فيكون الملك لله وحده. كريمه "لمن الملك اليوم لله الواحد القهار) او موږ ته رجوع د خلګو ده يعني وروسته تر حشر "فنجازيهم على حسب اعمالهم".

پوښته: چي جمله د والينا يرجعون مرفوع محلاً ده چي عطف ده پر نرث

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عطف الجملة الفعلية على الفعلية خبر د انا ده فافهم.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ اِبْرٰهِيْمَ ۬ اِنَّهٗ كَانَ صِدِّيْقًا نَّبِيًّا ﴿٤١﴾

او ته ذکر کړه په کتاب یعني قرآن کي ابراهیم بحذف المضاف اې قصة ابراهیم.

په تحقیق ابراهیم علیه السلام صدیق ؤ قیل معناه کثیرا الصدق. وقیل بل لم یکذب قط.

وقیل بل لم یأتي منه الکذب ولي چي عادت یې د صدق سره نیولی ؤ.

پوهه: چي "نبي" فعیل مشتق له نبوت څخه دی وهي ما ارتفع من الارض. نو ابراهیم په دې معنی عالی الرتبة بارسال الله ایاه. نو پر دې تقدیر اصل د نبي "نبیو" ؤ. واو و یا بهم آمدند نخستین ایشان ساکن بود واو بیا بدل کردند ودریا ادغام نمودند کذا في الزرادي. او یا مشتق دی له بنأ څخه یعني المخبر من الله على اختلاف القرائتین یعني بعض نبي وایي کما مر اعلاته او بعض یې نبیٔ وایي په همزه سره.

اِذْ قَالَ لِاَبِيْهِ يٰۤاَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِيْ عَنْكَ شَيْـًٔا ﴿٤٢﴾

"اذ قال" بدل من ابراهیم. چي وویل ابراهیم و پلار ته چي نوم یې آذر ؤ.

مصرع: گل از خارست ابراهیم ز آذر.

"یا ابت" ای پلاره زما (د ابوة په لفظ دجلب دده وتوحید ته د خدای په نهایت لطف سره) ته ولي عبادت کوې د داسي شیانو چي نه علم پر مسموعاتو لري او نه یې پر مبصراتو لري. یعني معبود خو باید عالم بالمسموعات او مبصرات وي چي مراد دده اصنام دي او فائده نه رسوي یعني دفع د ضرر نسي درڅخه کولای د هیڅ شي.

فائدة جاریة في اللغة العربیة: په "ابت" کي تأ عوض ده د یأ الاضافة یعني اصل یې یا ابی ؤ ځکه یې جمع ناروا ده یعني "یا ابتي" او یا ابتاهم نه ویل کیږي ولي چي الف عوض دی له یأ څخه. نو یو شي لره دوه عوضه نه وي. او اصل د "لم" لما" ؤ حرف جر چي پر ما استفهامي داخل سو الف یې حذف کړی لکثرة الاستعمال التي هي مقتضی التخفیف. وهکذا القیاس لسائر الحروف الجارة التي ادخلت على ما مثل بم. وعلام وفیم وممّ وعمّ آه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: که د "شيًا" معنیٰ داسي وکړل سي "شيئ من الاغنا" يعني جلب نفع ودفع ضر" نو شيًا مصدر دی منصوب علی انه مفعول مطلق "ليغني" فافهم.

تنبيه: ابراهيم عليه السلام د خپل پلار مشرک په نصيحت کي ډېره د ادب او د شفقت او رفق لار مختاره کړه چي شايد فائده به وکړي او تصريح په نسبت د ضلال پلار ته ونه کړه اول يې له ده څخه طلب وکړی چي ته ما ته بيان کړه د بتانو د عبادت فائده او اشاره يې ورته وکړه چي بتان ادنی رتبةً دي تر دې چي ادنی عاقل سړی ودوی ته ميل د عبادت کولو بايد نه وکړي، ولي چي عاقل سړی يو کار نه کوي مگر د غرض صحيح لپاره والعبادة التي هي غاية التعظيم لا يستحقه الا من له غاية الاستغنا من الاغيار والانعام العام القادر علی الاثابة والايلام قدرةً تامةً الی غيرها من اوصاف الجمال والجلال والاصنام ليست في شئ من تلک الامور والعاقل لا يستعير من المستعير. پښتانه وايي چي: دا استعاره داسي ده لکه سپی چي دوده غواړي له فقيره. او طلب د حاجت له بتانو څخه داسي دی لکه څوک چي طلب کوي د حاجت له محتاج فقير څخه.

يَٰٓأَبَتِ إِنِّي قَدۡ جَآءَنِي مِنَ ٱلۡعِلۡمِ مَا لَمۡ يَأۡتِكَ فَٱتَّبِعۡنِيٓ أَهۡدِكَ صِرَٰطٗا سَوِيّٗا ۝

ای زما بابا جانه ما ته راغلی دی علم پر خدای يعني پر مستحق د عبادت او هغه پر احکامو من الحلال والحرام، چي تا ته هغه علم نه دی راغلی، نو ته زما متابعت وکړه زه به تا ته دروښيېم لار مستقيمه او سمه چي په هغه لار کي فلاح د دارينو نغښتې ده، په دې نصيحت کي هم ابراهيم عليه السلام خپل د غايت ادب څخه کار واخستی چي پلار ته د جاهل مطلق نسبت ونه کړي او خپل ځان ته يې هم نسبت د علم کامل ونه کړی، مثال يې دادی لکه دوه کسه چي پر لار روان وي دا يو له لارې څخه بې لارې روان سي دا بل ورته ووايي الله يو اله لار داده دې خوا ته راسه.

يَٰٓأَبَتِ لَا تَعۡبُدِ ٱلشَّيۡطَٰنَۖ إِنَّ ٱلشَّيۡطَٰنَ كَانَ لِلرَّحۡمَٰنِ عَصِيّٗا ۝

اې زما بابکه ته په خوله مه کوه د شيطان چي عبادت د بتانو يې و تا ته ښائسته کړی (دا يې تنبيه پر دې وکړه چي عبادت د بتانو په حقيقت کي عبادت د شيطان دی لکونه امراً بها) په تحقيق شيطان د خدای لوی عاصي بنده و.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چې دا جمله تعليل او دليل دی د لاتعبد الشيطان او "عصي" صيغه د مبالغې ده لان الشيطان قد عصى ربه في امره بالسجود للآدم وقال انا خير منه. واستقبح الخبيث امره تعالى بسجوده للآدم فوقع في هاوية الضلال الى ابد الآباد. او دا هم بدهي جلي خبره ده چې د خدای ﷻ د دښمن سره چې څوک ياري کوي هغه هم د خدای ﷻ دښمن دی.

يَٰٓأَبَتِ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ ٱلرَّحۡمَٰنِ

اې پلاره زه بېرېږم چې تاته به ورسېږي عذاب د رحمٰن خدای له خوا څخه يعني که ته پر شرک او اطاعت د شيطان پاته شې.

پوښتنه: ذکر د رحمٰن يې وکړی د عذاب سره حکمت يې څه دی؟

ځواب: حکمت دادی چې اشاره ودې ته راشي چې کفر او عصيان مقتضی د عذاب دي د هغه چا له خوا څخه چې هغه موصوف په رحمت کامله دی کما هو معنی الرحمن لانهم قالوا الرحمن ابلغ من الرحيم، ولې کمال د رحمت پر مطيعينو منافي نه دی د کمال غضب پر کافرانو چې پر خپل کفر ټينګ ولاړ وي.

فَتَكُونَ لِلشَّيۡطَٰنِ وَلِيّٗا ﴿٤٥﴾

ته به شې د شيطان دوست او قريب په لعنت کې د دنيا او په عذاب النار کې په اخرت کې چې ته وشيطان په سره ملګري یاست په اور کې لوعده تعالى "لاملئن جهنم من الجنة والناس اجمعين" مراد له جنة څخه شيطان دی او عاصيان چې د هغو شيطانانو په ښوونه او وسوسو دوی يعني عاصيان کفر او شرک او نور ګنهونه کوي.

قَالَ أَرَاغِبٌ أَنتَ عَنۡ ءَالِهَتِي يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ

پلار ورته وويل په استفهام د انکار او تعجب آيا ته بېزار يې زما د خدايانو څخه اې ابراهيمه.

پوه سه: چې رغبت چې متعدي په کلمه د عن سي معنا يې بيزاري ده، او چې متعدي په کلمه د الی سي معنی يې محبت ده، او الهه چې په صيغه يې د جمع

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

راوړه، ولې چې آذر او نورو مشركانو د هغه وخت د ډېرو بتانو عبادت كاوه لكه مشركان د مكې په عصر نبوي كې د لات، عزی، منات وغیرها عبادت یې كاوه.

فائده: ابراهیم علیه السلام ډېر ادب او شفقت د پلار سره وكړې كمامر في الآيات السابقة. او پلار په ډېر غلظت خبرې ورسره وكړې یعنې یا ابني یې نه وواېه بلكې په نامه یې ورته وویل او د ابراهیم په خبرو كې به پلار دمخه ذكر كېدی یا ابت یا ابت، او پلار دی وروسته ذكر كړی او وروسته یې پېش رو د رجم بالحجارة هم وركړی او د هجران یعنې له كوره د شړلو تهدید یې هم وركړی حیث قال ابو ابراهیم.

لَئِن لَّمْ تَنتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ ۖ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾

كه ته منع نه سې له خپلو خبرو څخه یعنې زما د خدایانو عیب وایه "لارجمنك" كلبي، مقاتل او ضحاك رح وایي چې زه به سخت بكنځل درته وكړم، او ابن عباس رضي الله عنهما وایي چې سخت به دې ضرب او كوب كړم، او حسن رح وایي چې زه به دې په ډبرو مړ كړم "واهجرني مليًّا" زما څخه ولاړ سه یعنې له كوره ووزه زمانًا طويلًا سالمًا مني ولا تكلمني خبرې مه راسره كوه.

درویش وایي: چې دا ټولې ترجمې خو حقيقةً یا مجازًا صحیح دي لكن اهل لغت وایي چې رجم مأخوذ دی له رجام څخه او رجام ډبرو ته وایي والله اعلم بمراده في كتابه.

پوښتنه: د "واهجرني" جمله پر كومه جمله عطف ده؟

ځواب: مفسرین په اتفاق وایي چې عطف ده پر "لارجمنك" باندې او په ځواب كې ددې چې لارجمنك خو جمله خبریه ده او واهجرني خو جمله انشائیه ده نو له په اجماع سره وایي چې دا عطف په اعتبار د معنی د لارجمنك دی چې د هغه معنی دا ده فاحذرني واهجرني فاتفق المعطوف والمعطوف علیه انشا فانهم هداك الله لفهم دقائق القرآن.

قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ ۖ

ابراهیم وپلار ته وویل سلام دی یعنې زما له جانبه، ولهذا اصح كون

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المبتدأ يعني سلام نكرة كما في شرح الكافية للجامي قدس سره.

پوه سه: چي دې سلام نه سلام توديع او متاركة وايي، او ابراهيم عليه السلام مقابله د سيئه د پلار په حسنه وكړه لكه چي عادت دى د حليم په مقابل كي د سفيه كما قال الله تعالى "واذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاما اى سلمت مني لا اصيبك بمكروه.

سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي

ژر دى چي زه به طلب د بخښني وغواړم تالره زما د رب څخه.

پوښتنه: د مغفرت سوال و كافر ته خو نه دى روا، څرنگه ابراهيم عليه السلام خپل پلار ته دا خبره وكړه؟

ځواب: بعض مفسرين وايي چي سوال د مغفرت وكافر ته چي ژوندى وي روا دى، ددې سوال معنا داده چي تاته دي خداى پاک توفيق د توحيد دركړي او د توبي له شرک څخه فيغفرلک وهذا مذهب اكثر المفسرين كروح البيان وروح المعاني وغيرهما. او چي كافر پر كفر مړ سي بيا سوال د مغفرت نه دى ورته روا. او بعض مفسرين وايي چي دا خبره د ابراهيم عليه السلام و پلار ته قبل النهي عن الاستغفار للمشركين كمايدل عليه قوله عليه الصلوة والسلام لعمه ابي طالب والله لاستغفرن لک مالم انه عنه فنزلت قوله تعالى ماكان للنبي والذين آمنوا ان يستغفروا للمشركين ولو كانوا اولى قربى الآية وقدمر في سورة التوبة. او بل دليل دادى كه ابراهيم له خداى جل جلاله څخه سوال د توفيق د ايمان د پلار لپاره كړى واى خداى به توفيق د ايمان وركړى واى فان كل نبي مجاب الدعوة لكن لما كان ايمانه غير مقدر في تقديره تعالى في الازل لم يوفق الله ابراهيم لذالک السوال والله اعلم.

إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا

په تحقيق خداى جل جلاله زما سره ډېر ښه او ډېر لطف كوونكى دى، او كلبي رح وايي چي خداى عالم دى چي ما خواست ورته كړى دى هغه يې قبول كړى دى. او مجاهد رح وايي چي زه خداى عادت كړى يم په اجابت د دعا.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ

"واعتزلكم" عطف دی پر "سأستغفر" او زه ستاسي څخه هجرت کوم په خپل دين سره "وماتدعون" عطف دی پر ضمير منصوب يعني كم. والمعنى اعتزل ماتعبدونه اي الاصنام "من دون الله" بيان لقوله "وماتدعون" اعتزال د ابراهيم عليه السلام د پلار او له قوم څخه دا وچي د کوثی من ارض بابل څخه يې هجرت و بيت المقدس ته وكړی كذا قال مقاتل رح.

وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا ﴿٤٨﴾

او زه عبادت کوم د خپل خدای، ښايي چي زه به نه يم په عبادت د رب زما ناکام او بدبخت يعني لکه تاسي چي په عبادت کي د بتانو بې برخي او بدبخته ياست.

سوال: د خدای جل جلاله عبادت خو بلا ريب سعادت دی، نو ابراهيم عليه السلام لفظ د عسى ولي ووايه؟

ځواب: لپاره د هضم نفس او تواضع يې ووايه، او بل تنبيه يې پر دې وكړه چي اجابت پر خدای جل جلاله واجب نه دی بلکي د خدای جل جلاله تفضل او احسان دی، او بل مدار د عباداتو پر خاتمه دی او خاتمه مستوره ده. مظهري رح.

فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ

هغه وخت چي گوښه سو يعني ولاړی ابراهيم عليه السلام له قوم څخه او گوښه سو له بتانو څخه چي عبادت يې کاوه قوم دده من دون الله. بعض وايي بيت المقدس ته او بعض وايي شام ته. قال الفقير ولامنافات بينهما لقربهما.

وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾

موږ ور کړی ده په عوض کي د کفارو قرة العين زوی اسحاق (يعني له همسري ساره څخه) او لمسی يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليهم السلام، او دده قوم چي کافران وه عوض يې په نبيانو سره ور کړی کما قال الله تعالى، او هر يو د اسحق او يعقوب موږ گرځولي دي نبيان يعني په خپل وخت کي ولقد نعم العوض.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِّنْ رَّحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ۝

او مونږ ورکړي دوی درو ته (ابراهيم، اسحٰق و يعقوب عليهم السلام) ته بعض رحمت زمونږ، کلبي رح وايي چي مراد اولاد کرام او اموال دي، بعض وايي کتاب او نبوت دی، بيضاوي وايي چي تخصيص د اسحٰق او يعقوب يې وکړی او سره ددې چي اسماعيل خو هم دده زوی ؤ؟ له دې کبله چي اسحٰق او يعقوب دوې درختي د انبياؤ دي يعني انبياً ددې دوو په نسل کي ډېر دي. او ددې لپاره چي اسماعيل عليه السلام په سبب ددې چي سيد البشر ﷺ دده له نسل څخه دی درلودونکی د ډېر فضيلت دی جلا يې ذکر کړی.

پوه سه: چي مراد له لسان څخه مايصدر من اللسان. والمراد کلام صدق چي ټوله ملل پر دوی ثنا وايي او هر دين ددوی د دين د متابعت دعوه کوي حتی مشرکان د مکې او اتباع ددوی فخر کوي. دا نتيجه د هغه خواست د ابراهيم عليه السلام ده "واجعل لي لسان صدق في الآخرين آه"

پوه سه: چي "لهم" ظرف مستقر دی ای کائناً لهم مفعول ثاني د جعلنا دی او مفعول اول يې لسان دی. او علياً حال د ضمير مرفوع دی چي مستکن في الظرف دی يعني لهم وقد مر ان الاستتار للضمير في الجار والمجرور اعتباري نحوي.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ مُوسٰى ۚ إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَّكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ۝

او بيان کړه په قرآن کي موسی. په تحقيق موسی ؤ مخلص، رسول او نبي ؤ.

پوه سه: چي قراء د کوفې دا لفظ په فتح د لام وايي پر صيغه د اسم مفعول ای اخلصه الله لنفسه ونزهه عن التدنس بامور الدنيا والتوجه الی غيره. او نور قاريان يې په کسره د لام وايي پر صيغه د اسم فاعل ای اخلص موسی نفسه لله ونزه عبادته عن الشرک الخفي (اعني الريا) والجلي اعني عبادة الاوثان. او نبي ذو رتبة ؤ. ای ارسله الله الی الخلق يعني لوړ رتبه چي رسالت يې وده ته ورکړی ؤ ولهذا قدم رسولاً علی نبياً. وبنا علی کون الرسالة اخص من النبوة ولي چي رسالت دادی چي شريعت متجدد به لري که کتاب ورسره وي او که نه. او نبوت عام دی. نو انبياً د بني اسرائيلو وروسته تر موسی عليه السلام انبيا وه او رسولان نه وه لعدم الشريعة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المتجددة لهم بل كانوا على دين موسى وشريعته والعمل بالتورات.

وَنَادَيْنَٰهُ مِن جَانِبِ ٱلطُّورِ ٱلْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَٰهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾

او موږ ناره وکړه وده ته له جانبه ښخه د طور، چې يو غر دی په منځ کې د مصر او د مدين چې ددې غره نوم زبير دی، دا ندا هغه وخت ده چې موسی عليه السلام له مدين ښخه چې د شعيب عليه السلام د قريبې نوم دی او اور يې وليدی. دی چې ورغلی "نودي يا موسى اني انا الله رب العالمين" "الايمن" صفت د "جانب" دی يعني دغه جانب پر راسته لاس د موسی عليه السلام و والا فلا ايمن ولا ايسر للجبل "وقربناه" موږ دی نږدې کړی وځان ته بلا کيف "نجيا" حال دی له ضمير منصوب ښخه د قربناه يعني مناجات کونکی د خدای جل جلاله يعني چې خدای جل جلاله په ده خپل کلام واوراوه. ولهذا اشتهر موسى بين الانبياء باسم كليم الله.

وَوَهَبْنَا لَهُۥ مِن رَّحْمَتِنَآ أَخَاهُ هَٰرُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾

او موږ ورکړی موسی عليه السلام ته چې ده خواست وکړی "واجعل لي وزيرا من اهلي هارون اخي الآية" "من رحمتنا" اى من رحمتنا عليه "اخاه" دا مفعول د وهبنا دی "هارون" عطف بيان دی د اخاه، هارون عليه السلام ډېر حليم شخصيت و او تر موسی عليه السلام دوه کاله مشر و "نبيا" حال دی له مفعول ښخه د "وهبنا" بغوي رح وايي له دې سببه هارون عليه السلام په هبت الله سره شهرت درلودی.

وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ إِسْمَٰعِيلَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ صَادِقَ ٱلْوَعْدِ

او بيان کړه په قرآن اسماعيل بن ابراهيم جد النبي صلى الله عليه وعليهما وسلم يعني بالوسائط. په تحقيق و اسماعيل وفا کونکی په وعده سره. مجاهد رح وايي لم يعد شيئا الا وفى به. او مقاتل رح وايي چې اسماعيل عليه السلام د يو سړي سره وعده کړې وه چې زه به دلته درته ولاړ يم تر څو چې ته راځې. هغه سړی چې ولاړی يا عذر ورپېښ سو يا يې د اسماعيل عليه السلام وعده هېره سوه. اسماعيل عليه السلام درې ورځې هورې تېرې کړې په سبب د وعدې. وروسته هغه سړی راغلی، او کلبي رح وايي يو کال اسماعيل عليه السلام هورې و وهذا نادر جدا لم يرد به حديث اصلا.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تر دې لویه وفا پر وعده په څېرې وې چې صبر پر ذبح یې وکړې. ولې چې ده و پلار ابراهیم علیه السلام ته ویلي وه "ستجدني ان شا الله من الصابرین ای علی الذبح".

وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا

سوال: د مخه تېره سوه چې رسول هغه دی چې صاحب د نوي شریعت وي مع ان اولاد ابراهیم علیهم السلام کانوا علی شریعة ابراهیم. بیضاوي وایي چې له دې آیت څخه دا معلومه سوه چې رسول شریعت متجدد نه غواړي.

درویش وایي: چې د بیضاوي پر دې ځواب دا سوال وارد یږي چې په صحیح حدیث کي راغلي دي چې له رسول الله ﷺ څخه چا پوښتنه وکړه "کم الانبیا"؟ انبیا څو دي؟ ده مبارک ورته وویل "مائة الف واربعة وعشرون الفًا" یو لک څلیرویشت زره، وفي روایة مائتا الف واربعة وعشرون الف" فقیل کم الرسل منهم؟ رسولان په دوی کي څو دي قال علیه الصلوة والسلام (۳۱۳) جمًا غفیرًا او کما قال علیه السلام. نو سوال دا دی چي که په رسول کي شریعت متجدد شرط نه سي. نو تعداد د رسولانو ولي دومره کم سو، بل الصحیح في الجواب ان اسماعیل کان مبعوثًا الی جرهم والی العمالیق والی قبائل الیمن في زمن ابیه ابراهیم علیهما السلام وتزوج اسماعیل ؑ فیهم وکان علی شریعة ابیه ولم یکن له کتاب انزل الیه ولاشریعة متجددة باجماع العلماً وکذا لوط واسحق ویعقوب علیهم السلام وحاصل الجواب علی مافي روح المعاني نقلاً ان المراد بکون الرسول صاحب شریعة ان یکون له شریعة بالنسبة الی المبعوث الیهم وان لم تکن متجددة واسماعیل ؑ کان کذالک لانه بعث الی جرهم والعمالیق والی قبائل الیمن کمامر بشریعة ابیه ولم یبعث ابراهیم ؑ الیهم.

درویش وایي: چې له دې څخه دا معلومه سوه چې په رسول کي صرف رسول د شریعت شرط دی ومن بعث الیهم ته وان کان غیر متجددة وهذا هو حل هذا المقام بقدر طاقة الفقیر رحمه القدیر والعلم عندالله العزیز العلام.

وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَوٰةِ وَالزَّكَوٰةِ

او و اسماعیل ؑ امر کاوه یې خپل اهل یعني قریبان في النسب، دا شرعي مسئله ده چې مؤمن دې متوجه اوسي تر ټولو اول په تکمیل سره د خپل ځان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بیا په تکمیل سره د احب الناس الیه ثم الی غیرهم. قال الله تعالی خطاباً للنبي علیه السلام "وامر اهلک بالصلوة" ایة کریمه خطاباً للنبي علیه السلام "وانذر عشیرتک الاقربین" کریمه "قوا انفسکم واهلیکم ناراً". ابن عباس رضی الله عنهما وایي چي مراد هغه لمونځ او زکوة دي چي پر موږ باندي فرض سوي دي چي ملة حنیفیة یي بولي او ملة ابراهیم یي هم بولي، کریمه "بل نتبع ملة ابراهیم حنیفاً.

پوه سه: چي تخصیص د صلوة او زکوة په ذکر سره وکړی لان الصلوة اهم العبادات البدنیة، والزکوة افضل العبادات المالیة.

وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهٖ مَرْضِيًّا

او ؤ اسماعیل علیه السلام په نیز د خدای مرضیاً یعني خدای جل جلاله څخه راضي دی په سبب د نبوت او رسالت او د سبب د ثبات پر طاعت د خدای جل جلاله او استقامت دده په ټولو اعمالو کي علی الحق.

فائده: "مرضی" صیغه د اسم مفعول ده، په زرادي کي وایي چي اصل یي مرضوي، واو ویا بهم آمدند نخستین شان ساکن بود واو بیا بدل کردند ویا دریا ادغام نمودند. چناچه قانون صرفي است. پس از آن ضمه ضاد بکسره بدل نمودند بسبب استثقال فافهم.

وَاذْكُرْ فِى الْكِتٰبِ اِدْرِيْسَ

او ذکر کړه خلګو ته په قرآن کي ادریس علیه السلام. مؤرخین وایي چي ادریس له اولاد څخه د شیث جد ابی نوح علیهم السلام ؤ، نوم یي اخنوخ ؤ، سمی ادریس لکثرة درسه الکتب. بیضاوي وایي چي د ادریس لفظ په استعمال کي غیر منصرف راځي للعلمیة والعجمة. او درس څو عربي لفظ دی، او څواب یي داسي ورکړی دی چي ددوی په لغت کي بل لفظ ؤ چي معنی یي قریبه و ادریس ته وه، نو له دې سببه په عربي کي مشهور په ادریس سو، پر ده باندي خدای پاک ځلوېښت صحیفي نازلي کړي وې همېشه به یي ده درس و خلګو ته کاوه، بغوي رح وایي چي ادریس اول من خط بالقلم و اول من خاط الثیاب ولبس المخیط او تر ده دمخه خلګو به د حیواناتو پوستکي اغوستل، او اول سړی چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سلاح یې جوړه وه او د کفارو سره به یې جنګ په کاوه.

اِنَّهٗ كَانَ صِدِّيۡقًا نَّبِيًّا ﴿۵۶﴾ وَّرَفَعۡنٰهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿۵۷﴾

او ادریس علیه السلام مبالغ په صدق کي په رښتیا ویلو کي یا په اخلاص درلودلو کي او نبي هم ؤ "ورفعناه آه" عطف دی پر "کان صدیقا" باندي. بعض مفسرین وایي چي له مکان څخه مراد رتبه ده درجهً رفیعهً بشرف النبوة والقرب من الله، او بعض وایي چي مراد جنت دی او بعض وایي چي مراد څلورم اسمان دی یا شپږم وهذا هو الاشهر په حدیث کي د معراج راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام ولیدی آدم علیه السلام په اول اسمان کي، او یحیی او عیسی علیهما السلام په دویم اسمان کي او یوسف علیه السلام په دریم اسمان کي او ادریس علیه السلام په څلورم اسمان کي او هارون علیه السلام په پینځم اسمان کي او موسی علیه السلام په شپږم اسمان کي او ابراهیم علیه السلام په اووم اسمان کي.

پوښتنه ادریس علیه السلام چي اسمان ته پورته سو مړ دی او که ژوندی؟

ځواب: جمهور علماً وایي چي ژوندی دی وهو الصحیح. علماً وایي چي څلور کسه له نبیانو څخه ژوندي دي دوه په اسمان کي ادریس وعیسی علیهما السلام او دوه په ځمکه کي دي الیاس والخضر علیهما السلام علی تقدیر نبوته کما مر من الاختلاف في نبوة الخضر والله اعلم وعلمه اتقن واحکم.

درویش وایي: چي که په دې آیت رفع حسي مراد سي واسمان ته کما هو المشهور، نو د ادریس علیه السلام و اسمان ته سبب، روح المعاني، روح البیان، مظهري او حسیني په ډول ډول عبارتو بیان کړی دی لکن مآل یې تخمیناً یو دی. ددې واقعې راوي کعب بن مالک رضي الله عنه دی او نور راویان هم لري. فاسمع پښتو ژباړه، ادریس علیه السلام په یو کار پسي په سختي ګرمي کي روان ؤ. د لمر تېزي یې مخ او اندامونه ډېر تاوده کړه، نو یې د خدای تعالی سره مناجات وکړی یا رب زه یوه ورځ د لمر په وړانګو کي روان یم فاصابني ما اصابني نو په څه حال وي د هغې ملکي چي دا لمر راکښوي د پینځو سوو کالو په مسافت کي په هره ورځ اللهم خفف عنه یعني سپک کړي له هغې ملکي څخه من ثقلها وحرها. نو ملکي چي لمر ددې په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تصرف کې وّ د ابل ورځ يې په ثقل او په تودوخې کې ډېره اسانې وليدل چې تر اوسه يې نه وه ليدلې. نو خداى ﷻ ته يې وويل يا رب خلقتني لحمل الشمس فما الذي قضيت؟ نن دا سپکوالى پر ما له څه سببه راغلى. خداى ﷻ ورته وويل چې زما يو بنده ادريس په مځکه کې ستا په حق کې د تخفيف سوال وکړى ما يې خواست قبول کړى ملکي ورته وويل يا رب فاجمع بيني وبين هذا العبد. اې ربه زما او دده تر منځ خلت او دوستي پيدا کړې او ماته اجازه راکړه چې ورسم دغه ستا عبد ادريس ته. خداى ﷻ اجازه ورکړه. هغه ملکه چې ادريس عليه السلام ته راغله او ځان يې ورته معرفي کړى. ادريس عليه السلام ورته وويل چې ما اسمان ته درسره بوزه. ملکې د خداى ﷻ څخه اجازه وغوښتل خداى پاک اجازه ورکړه. نو ادريس عليه السلام ملکې و اسمان ته وخېژاوه پر خپل وزر.

درويش وايي: چې تر دې ځايه پورې پښتو ژباړه وه د عبارت د روح المعاني. لکن روح المعاني له ابن المنذر څخه په روايت ددمخه قصې ضد او نقيض روايت رانقل کړي دي. نو هغه درويش پرېښوول. د حسين کاشفي رح د روايت ژباړه د ما قبل ذکر سوې قصه خو حسين کاشفي هم کړې ده دا خبره يې تر ماقبل بالا کړې ده. ملکې ادريس عليه السلام مطلع الشمس ته ورساوه او ادريس ملکې ته وويل چې زما يو حاجت دى. دغه حاجت مې هم را اجرا کړه بيا به مې کور ته ورسوې. ته د عزرائيل عليه السلام څخه پوښتنه وکړه چې زما عمر څو دى. ملکه چې عزرائيل ته ورغله نام ونښان د ادريس عليه السلام يې ورته ووايه. عزرائيل په خپل کتاب اجال العباد کې وکتل ملکې ته يې وويل چې دغه سړى چې ته يې يادوې په مطلع الشمس کې يې روح قبض سوى دى. ملکه چې راغله (د حسين کاشفي رح د بلاغته ډک عبارت داسې دى چون آن فرشته باز آمد ادريس را يافت نقد جان بخازن اجل سپرده الى اخيره) وروسته هغې ملکې خداى ﷻ ته خواست وکړى چې خدايه لکه د ادريس خواست چې دې زما په باره کې قبول کړى زما خواست هم دده په باره کې قبول کړه. ادريس راژوندى کړه چې زه يې مځکې او خپل ځاى ته ورسوم. خداى پاک ادريس عليه السلام ژوندى کړى ملکې ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بي وويل چي زه خو مر سوم د زكندن د پري خوارى مي وليدلي، ملكي ته يي وويل چي يو حاجت مي پاته دى، ملكي ورته وويل كوم حاجت؟ ده ورته وويل چي يو وار دا جنت او دوږخ په ما ووينه. ملكي اجازه وغوښتل خداى حكيم مطلق اجازه ورکړه، اول دوږخ ته يې ورووستى، ادريس عليه السلام ورته وويل چي خازن النار ته ووايه چي د دوږخ دروازه خلاصه كړي چي زه يو وار ور ننوځم (يعني بلا تعذيب النار) ملكي خازن النار ته وويل هغه دروازه د دوږخ ورخلاصه کړه دى لږ ګړى ورننوتى بيرته راووتى ملكي ته يي وويل چي د جنت سيل هم راباندي وكړه. ملكي د جنت دربان ته خواست وكړى هغي د جنت دروازه ورخلاصه کړه، ادريس عليه السلام جنت ته داخل سو، ملكي يو ګړى ورووسته ورته وويل چي راووزه چي ځو مځكي ته، ادريس عليه السلام په يوه درخته پوري لاسونه ټينګ کړه او له وتلو څخه يي انكار وكړى، تر دې ځايه پوري وه د كاشفي د عبارت پښتو ترجمه، اوس د مظهري د عبارت پښتو ترجمه واورئ، د ادريس عليه السلام او د ملكي تر منځ چي اختلاف پيدا سو خداى پاک بله ملكه ورواستول ددوى د محكمي لپاره، محكم ملكي و ادريس عليه السلام ته وويل چي ولي له جنته نه وځي؟ ادريس عليه السلام ورته وويل چي خداى پاک ويلي دي "كل نفس ذائقة الموت" ما د مرګ خوند وكتى چي مړ سوم، او بيا خداى پاک د دوږخ په باره كي وايي "وان منكم الا واردها (اى جهنم) زه هم دوږخ ته وارد سوم او د جنت په باره كي وايي "وماهم بخارجين منها" (اى من الجنة) نو زه هم له جنته نه وځم خداى جل جلاله ملكي ته ووايي چي زما په اجازه دى جنت ته داخل سوى دى پريږده، فهو حي هناك فذالك قوله تعالى ورفعنا مكاناً علياً.

درويش وايي: چي روح البيان هم د كاشفي روايت راوړى دى فقط، نو دده مختاره هم دغه روايت دى.

تنبيه: د غو ټولو ناموړو تفاسيرو اول د قصي خو يې د ملكي د لمر حافظه راوړى ده په منځ كي يې د ملك الموت قصه راوړې ده يعني چي دا ټوله اختلافات يې د ادريس عليه السلام او د ملك الموت تر منځ بللي دي فقير قصه منظمه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړي ده له اول څخه تر اخيره پوري تاچي مطالعه کونکي د تفسير ايوبي په تشويش کي واقع نه سي، اصلاً خو خداى ﷻ د ادريس عليه السلام لپاره مكاناً عليا منظور ؤ، دا تنبيه فقير ددې لپاره راوړه که حاسدان يو له دغو مذكوره تفاسيرو څخه مطالعه کړي، نو به وايي چي عبيد الله په دې کي خطا وتلى دى. ولي چي د عزرائيل عليه السلام قصه يې په تفسير کي نه ده راوړې، ما تو له تفاسير مذكوره وغيرها مطالعه کړه صرف د دفع د تشويش مي هغه قصه رانه وړه.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّينَ مِن ذُرِّيَّةِ آدَمَ

دغه کسان چي په دې سورت کي ذکر سوه (له زکريا څخه نيولې بيا تر ادريس عليه السلام پوري) هغه کسان دي چي خداى ﷻ انعام کړى دئ پر دوى باندي په دنيوي نعمتو او په ديني نعمتو سره، کلمه د "من" بيان دى د موصول چي "الذين" دى حال دى له ضمير څخه د "عليهم" "من ذرية آدم" دا لفظ بدل دى له "من النبيين" څخه باعادة الجار.

وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِن ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ

او له اولاد څخه د نوح عليه السلام چي آدم ثاني د انسان د نوع دى يعني په کښتي کي. او له اولاد څخه د ابراهيم عليه السلام دى چي هغه له نسل څخه د سام بن نوح ؤ "واسرائيل" عطف دى پر "ابراهيم" چي نوم يې يعقوب ؤ د اسرائيل له اولاد څخه موسى، هارون، زکريا، يحيى او عيسى عليهم السلام وه، له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي اولاد د البنات هم ذريه بولي لان عيسى من اولاد البنت يعني مريم عليها السلام.

وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا ۚ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ۩

يعني له جمله څخه د هغو کسانو چي موږ و هغو ته هدايت کړى وحق ته چي توحيد دى او ايمان پر حيوة بعد الموت دى وغير ذالک من العقائد الحقة والاعمال الصالحة والاخلاق الحميدة، او موږ دوى مختاره کړي وه په خلگو کي لپاره د نبوت او کرامت او هدايت، چي تلاوت وکړل سي پر دوى، دوى پر بوزي پر سجده جمع د ساجد ده لپاره د رغبت په اياتو کي د رحمن، "بكيا"

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جمع د باک ده یعني ژاړي له جهته څخه د خوف له خدایه څخه مع علو رتبتهم
چي هم شرب النسب و کمال الانفس، والقرب الی الله ﷻ لري.

درويش وايي: چي هر څو چي خدای ﷻ ته نژدې کېږي خوف ورسره زياتيږي.

فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٌ أَضَاعُواْ ٱلصَّلَوٰةَ

يعني تر دغو انبيا عليهم السلام وروسته پيدا سوه په ځای کي ددوی اولاد سوء،
چي پرې ايښې يې دي فرضي لمونځونه. او ابن مسعود رضي الله عنه وايي چي تر وخت
مندوب يې ځنډول، او سعيد بن المسيب رحمه الله وايي چي د ماپښين لمونځ به يې د
مازديگر په وخت کي کاوه د مازديگر لمونځ به يې د غروب الشمس په وخت
کي کاوه وهکذا.

يوه سه: چي خلف په فتح اللام صالح اولاد ته وايي او خلف په سکون د لام
ناصالح ته وايي کما ههنا

مسئله: اضاعة د لمانځه دا هم دی چي پر وجه مکروه يې ادا کړي تعديل
الارکان نه کوي، نور سنن د لمانځه او اداب د لمانځه نه پر ځای کوي کما في
العصر الحاضر في بعض العوام.

وَٱتَّبَعُواْ ٱلشَّهَوَٰتِۖ فَسَوۡفَ يَلۡقَوۡنَ غَيًّا

يعني طلب د شهوات يې پر طلب د طاعت د خدای ﷻ دمخه کاوه او نور
معاصي چي ددوی نفس اماره به غوښتلې هغه به يې کولې، ژر دی چي دوی به
واقع سي په "غياً" کي، والمعنى في قول البغوي رحمه الله ويالنه ده په جهنم کي بعيد
قعره خبيث طبعه. ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي "غي" يوه شېله ده په جهنم کي چي
نوري شېلې يې له گرمی څخه پناه غواړي چي دا شېله ځای ددغو کسانو ده
زاني چي پر زنا مصر وي، شارب الخمر چي عادت يې گرځېدلی وي، سود خور
چي سود نه پرېږدي او عاق د مور يا د پلار يا د استاذ او لپاره د شاهد په دروغو
سره، روح البيان د "غي" تفسير په شر سره کړی دی، دی وايي چي هر شر په نېز
د عربو غي دی او هر خير رشاد دی، ضحاک رحمه الله يې تفسير په خسران سره کړی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی. او بعضو یې تفسیر په هلاک سره کړی دی. وقیل عذاباً.

درویش وایي: چې دا ټوله تفاسیر وشر ته راجع دي. او بعض مفسرین د غي معنی ضلال بولي او په عبارت قرآني کي مضاف محذوف بولي ای جزاً غي وضلال. کان علیه في الدنیا من العقائد الباطلة والاعمال الخبیثة. او بعض مفسرین وایي چي غي ورکېدلو ته د لاري وایي چي په عربي یې ضلال بولي چي ضد د هدایت دی. نو معنی د یلقون غیاً داده چي لار د جنت به څنډي ورکه سي. او په صحیح حدیث کي چي روایت یې طبراني او بیهقي کړی دی راغلي دي چي رسول الله ﷺ وویل که یوه لویه ډبره چي وزن یې لس وقیه وي: جهنم له غاړي څخه دوږخ ته وغورځول سي. وروه به رسېږي ببخ ته په اوویا کاله کي. وروسته به غي او اثام ته ورسېږي. علیه الصلوة والسلام د یو سړي د پوښتني په ځواب کي وویل چي هغه ورته وویل "ماغي و اثام"؟ علیه الصلوة والسلام وویل چي هغه دوې ویالې دي په دوږخ چي نوونه د لوړو دوږخیانو ورتو یېږي "وهما الذان ذکرهما الله تعالی في کتابه فسوف یلقون غیاً. ومن یفعل ذالک یلق اثاماً".

إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا

مګر هغه څوک چي له اتباع څخه د شهواتو او له ترک الصلوة څخه توبه وکاږي او ایمان راوړي بعد ما کان کافراً او عمل صالح کوي.

پوه سه: چي عمل صالح هر هغه عمل ته وایي چي ایمان او دین یې مقتضي وي بدنیاً کان او مالیاً او مرکباً منهما کالحج.

فَأُوْلَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْـًٔا ﴿٦٠﴾

دغه کسان چي توبه وکاږي او ایمان راوړي او عمل صالح کوي. داخلېږي به جنت ته چي موعود د خدای ﷻ دی د دغسي کسانو لپاره او دوی ته به نه ورکمول کېږي یو شی له جزا څخه د اعمالو ددوی. نو پر دې ترجمه شیئاً منصوب دی پر دې بنا چي مفعول به دی. یا معنی د آیت داده لا یظلمون شیئاً من الظلم" نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مفعول مطلق دی، ددې آیت مطلب دادی چې هغه سایق یا گنهونه وروسته تر توبې دوی ته تاوان نه رسوي، قال علیه الصلوة والسلام الاسلام یهدم ماکان قبله رواه مسلم، وقال ایضاً التائب من الذنب کمن لاذنب له رواه اصحاب السنن.

جَنّٰتِ عَدْنِ ۣ

پوه سه: چې "جنات عدن" چې په صیغه د جمع راغلي دي، نو عدن په معنی د اقامت دی چې ټولو جنتو ته شامل دی، نو دا بدل یا عطف بیان دی د الجنة روح البیان وایي چې دا معنی انسب ده په دې ځای کې، ولې چې جنت عدن چې د یو مخصوص جنت نوم دی او دغه رنگه جنت الفردوس ځای د مقربو بندگانو دی لایدخلهما العوام بالاصالة.

درویش وایي: چې جنت عدن په معنی علمي مفرد راځي او په معنی جنسي یعني دار الاقامة جمع راځي، نو دلته چونکه جمع راغلی نو معنی جنسي ځندي مراد ده وهذا هو الدلیل اللفظي علی ارادة المعنی الجنسي، او هغه چې روح البیان وویل هغه قرینه معنوي ده پر اراده د معنی جنسي فتدبر.

الَّتِیْ وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهٗ بِالْغَیْبِ ؕ

چې وعده کړې ده رحمن د بندگانو سره.

پوه سه: چې دا آیت بله قرینه د ارادې د معنی جنسي له جنت څخه، ولې چې جنت عدن په معنی علمي موعود د خدای ﷻ نه دی د ټولو بندگانو سره بلکې هغه موعود د مقربانو دی.

فائده: عائد و موصول ته چې التي دی محذوف دی تقدیره وعد الرحمن بها.

سوال: جنت عدن په معنی جنسي خو نکره دی ولې مضاف الیه یې نکره دی، نو التي چې معرفه دی څرنگه یې صفت کېدای سي؟

ځواب: التي صفت د جنت عدن نه دی بلکې د الجنة چې معرفه دی صفت دی یا التي آه بدل دی له جنات عدن څخه، یا مرفوع محلاً دی خبر د مبتدا محذوفې دی ای هي التي آه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي تردید د بعض مفسرینو په "جنات عدن" په مابین کي د
معنی علمي او د جنسي لیس بشئ لما سمعت ان المعنى العلمي یورد بلفظ
مفرد وههنا ورد لفظ الجمع والله اعلم "بالغیب" حال دی له "عباده" څخه ای
متلبسین بالغیب ای غائبین عنها في الحیوة الدنیاء او یا حال دی له الجنة
څخه ای متلبسة الجنة بالغیب ای غائبة عنهم.

إِنَّهُۥ كَانَ وَعۡدُهُۥ مَأۡتِيّٗا ﴿٦١﴾

"انه" ای الله تعالی "کان وعده" مصدر دی په معنی د مفعول دی ای موعوده
وهو الجنة "ماتیا" ای یاتیه من وعدله لامحالة لان الخلف في وعده تعالی محال
عقلاً ونقلاً فالماتي بمعنی المفعول، او دا احتمال هم مظهري رح بیان کړی دی چي
صیغه د مفعول دي په معنی د فاعل وي یعني آتیا لان کل شئ اتاک فقد اتیته،
ولي چي ددې دوو خبرو په معنی کي فرق نسته قوله "اتی علي خمسون سنة"
وقوله اتیت علي خمسین سنة فتامل هداک الله عزوجل.

لَّا يَسۡمَعُونَ فِيهَا لَغۡوًا إِلَّا سَلَٰمٗا

نه به اوري جنتیان په جنت کي فضول خبري یعني بې فائدې لکه په دنیا کي،
دا جمله مستانفه ده لپاره د بیان حال د جنت "الا سلاما" منقطع ده ولي چي سلام
خو په لغوه خبرو کي نه وي داخل، والمعنی لکن یسمعون تسلیما من الله تعالی
کریمه " سلام قولاً من رب رحیم ومن الملائکة، کریمه "سلام علیکم فادخلوها
خالدین، او من بعضهم علی بعض "کریمه "تحیتهم بینهم سلام "نو پر هر تقدیر
سلام اسم مصدر بمعنی التسلیم کسبحان بمعنی التسبیح.

وَلَهُمۡ رِزۡقُهُمۡ فِيهَا بُكۡرَةٗ وَعَشِيّٗا ﴿٦٢﴾

او دوی لره دی رزق ددوی ای مرزوقهم په اول کي د ورځي او په اخیر کي د
ورځي، قال الحسن البصري رح چي عرب عیش افضل تر رزق بکرةً وعشیاً نه
پیژندی، نو خدای ﷻ توصیف د جنت په هغه سره وکړی، او بعض مفسرین
وایي چي مقصود په دې وصف فراخي د رزق ده، لان المعمول عند اغلب الناس

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الاكل بكرة وعشيا. او له ابن عباس رضي الله عنهما څخه په صحيح سند منقول ده چې جنتيانو ته په جنت کې پر مقدار د ماكانوا يؤتون في الدنيا رزق راوړل كېږي. له زهير بن محمد رح څخه وليد بن مسلم رح ددې ايت د معنى پوښتنه وكړه. هغه ورته وويل ليس في الجنة ليل هم نوراً ابداً. دوى مقدار د ورځې د دنيا په دې سره پېژني چې حجابونه يعني پردې پورته سي او مقدار د شپې د دنيا په ايله کولو سره د پردو پېژني. امام همام فخر الدين الرازي رح په تفسير كبير كې وايي، چې د سوال او ځواب په ډول داسې دى.

سوال: مقصود خو دلته توصيف د جنت دى په لوى او ډېرو نعمتو سره او سره ددې چې رزق بكرةً وعشياً خو عادي شى په دنيا كې هم ؤ؟

ځواب: خداى پاک ترغيب وجنت ته د هر قوم په هغه شي كوي چې دوى ته مرغوب في الدنيا وي او د عربو مرغوب ترين عيش خوراک ؤ بكرةً وعشياً كذا قال الحسن البصري رح انتهى.

درويش وايي: چې كه له دې آيت څخه مراد د رزق فراخي وي في الجنة في كل حين وآن فلا سوال ولا جواب فافهم وقد مر الاشارة الى ذالک.

تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾

"تلک الجنة التي نورث" بحذف العائد الى الموصول اى نورثها" دا جنت هغه دى چې موږ يې په ميراث ورکوو د خپلو بندګانو و هغه چاته چې په دنيا كې له خداى جل جلاله څخه ډېرېږي يعني له عذاب څخه د ورځې د قيامت. نو د هغې په سبب يې له كفره توبه كښلې وي او اوامر د خداى جل جلاله يې پر ځاى كړي وي او له منهياتو څخه يې اجتناب كړى وي.

پوښتنه: پر جنت د ميراث اطلاق څرنګه وسو؟

ځواب: لكه په دنيا كې چې يو سړى مړ سي، نو مال يې وارث ته ور كول كېږي په سبب د قرابت كما ثبت في علم الميراث. دغه رنګه جنت د قرب الهي په دنيا كې. نو ځكه يې ميراث وباله. او يا يې له دې سببه اطلاق د ميراث پر وكړى چې اقوى له اسبابو څخه د تمليک او استحقاق په دنيا كې ميراث دى چې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نه فسخ کېږي او نه رجوع پکښې کېږي او نه په رد د وارث رد پرېږي، او نه اسقاط قبلوي دغه جنت د عباد الله څخه نه بیرته اخستل کېږي او نه په رد د عباد الله فرضاً رد پرېږي، او نه عقد او وعده د خدای ﷻ د جنت د عباد الله سره فسخ کېږي، او بعض مفسرین وايي چې متقینو ته هغه ځایونه په جنت کې چې د کافرانو وه يعني که دوی ایمان راوړی وای په میراث ورکول کېږي زيادةً على كرامتهم ويؤيد هذا التفسير الحديث الذي اخرجه ابن ماجة والبيهقي بسند صحيح عن ابي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ مامنكم من احد الا وله منزلان منزل في الجنة ومنزلاً في النار (اى على تقديري الكفر والايمان) فاذا مات فدخل النار (اى كافر) ورث اهل الجنة منزله فذالک قوله تعالى "اولئک هم الوارثون (اشاره و جنتیانو ته ده) امام بخاري له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چې رسول الله ﷺ و جبرئیل علیه السلام ته وویل چې تا ته څه مانع دی چې ته ملاقات ته زما نه راځې اکثر تر دې چې ته ملاقات ته راځې؟ فنزلت هذه الآية.

وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ

وتقدير الجواب قل يا جبرئيل لمحمد ﷺ وما نتنزل آه.

پوه سه: چې تنزل له بابه د تفعل دی نزول بالمهلة ته وايي. ولې باب د تفعل مطاوع دی باب د تفعیل، دا باب لپاره د نزول بالمهلة دی او ګاهې تنزل په معنی د مطلق نزول هم راځي لکه نزل چې په معنی د انزل راځي "الا بامر ربک" مګر په امر د رب ستا. يعني زه يې اختيار نه لرم. ابن ابي حاتم له عکرمه څخه روایت کړی دی چې جبرئیل تاخیر وکړی په راتلو کې د څلو ښتو ورځو، نو عليه الصلوة والسلام هغه پوښتنه ځندي وکړه جبرئیل علیه السلام هغه مذکور جواب ورکړی. ابو نعیم په خپل کتاب "دلائل" کې داسې شان نزول په روایت د ابن عباس رضي الله عنهما راوړی دی چې قریش چې په ښوونه د یهودانو د مدينې و عليه الصلوة والسلام ته د اصحاب کهف د قصې او د ذوالقرنین د واقعاتو او د روح په بار کې پوښتنه وکړه، عليه الصلوة والسلام ته علم نه ؤ پر ځواب او امید يې ددې درلودی چې وحي به راسي. نو کفارو ته د قریشو يې وعده د صبا ورځې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورکړه، نو پينځلس ورځې او بعض راويانو بالا تر پينځلس ورځو روايت کړي دی حتی تر څلوېښتو ورځو پورې وحي وځنډېدلې وقد مر هذه القصة بالتفصيل في تفسير سورة الكهف وروسته تر مدة مذكورې چې جبرئيل نازل سو عليه الصلوة والسلام ورته وويل ابطأت يعني تاخير دې وکړی په راتلو کې فنزل هذه الآية. بغوي، ضحاک، عکرمه، مقاتل او کلبي عليهم الرحمة وايي چې جبرئيل عليه السلام بند سو او د عليه الصلوة والسلام آمد ورفت يې قطع کړی هغه وخت چې قريشو په باره کې د اصحاب کهف او ذوالقرنين او روح پوښتنه د عليه الصلوة والسلام څخه وکړه، عليه الصلوة والسلام ورته وويل اخبركم غداً يعني په طمع ددې چې د شپې به جبرئيل راسي ماته به وحي ددې درو پوښتنو ځوابونه راوړي، لكن ان شا الله يې ونه ويل.

درويش وايي: چې ان شا الله له ډېرې خوشاليه د عليه الصلوة والسلام څخه هېره سوه، وجه د خوشالۍ يې دا وه چې د قريشو رئيسانو دده سره وعده کړې وه چې که تا موږ ته دا درې ځوابونه راکړه موږ کلمه وايو او ستا متابعت ته غاړه ایږدو، خير خلګ وايي چې پر سپينه جامه لږ خيره هم معلومېږي، صبا چې قريش ورته راغله عليه الصلوة والسلام ورته وويل چې ماته تر اوسه اسماني خبر نه دی راغلی او د قريشو هره ورځ تګ او راتګ جريان درلودی حتی چې قريشو به ويل ان محمداً قد ودعه ربه وقلاه حتی چې د ابو لهب ماينه ام جميل هم د عليه الصلوة والسلام كور ته ورغله او داسې يې ورته وويل ما ارى شيطانك الا قد ترک، ددې له شيطان څخه جبرئيل مراد ؤ، پر عليه الصلوة والسلام دا نه راتګ د جبرئيل او د مشرکانو خبرې د ډېر مشقت سبب وګرځېدلې ثم نزل جبرئيل بعد ايام، شاه عبد العزيز محدث دهلوي رحمه الله په تفسير عزيزي کې وايي چې له پينځلسو څخه بيا تر څلوېښتو ورځو پورې روايتونه راغلي دي، عليه الصلوة والسلام جبرئيل عليه السلام ته وويل ډېر وځنډېدې حتی ساطنې (يعني چې بيا لګه چې نه راځې) او زه ډېر تا ته مشتاق وم لکن زه عبد مامور يم اذا بعث اتيت واذا احتبست احتبست فانزل الله هذه الآية او سورة والضحى هم نازل سو په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رد کي د قول د مشرکانو ان محمداً قد ودعه آه، او د قریشو د هغو درو سوالو ځوابونه بالتفصیل نازل سوه کمامرت في سورة الکهف.

لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا

د خدای ﷻ په تصرف کي دي هغه حالات چي زمونږ په مخ کي دي یعني له دي وخته څخه وروسته الی قیام الساعة بل الی مالانهایة له من امور الدنیا والآخرة والثواب والعقاب.

پوه سه: چي جمله د "له" مابین آه په محل کي د نصب ده علت د ځنډ پدلو د راتګ د جبرئیل علیه السلام "وما خلفنا" عطف دی پر "مابین ایدینا" یعني چي تر دي وخت دمخه ماضي حالات او شیان دي، حاصل دادی چي ټول امور مستقبله او ماضیه د خدای ﷻ په علم او تصرف کي دي چي یو په هغو کي زما راتګ او نه راتګ دی.

وَمَا بَيْنَ ذَٰلِكَ ۚ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾

یعني په منځ کي د ماضي او مستقبل چي مراد ځنډي حالات حاضره دي ولي زمانه دري قسمه ده ماضي، حال او مستقبل. او مظهري وايي چي د مابین ذالک څخه مراد ګره د هوا "وماکان آه" او نه دی رب ستا هېرونکی یعني تارک ستا لان حقیقة النسیان محال علی الله. یعني زما عدم نزول یې سبب د ترک د خدای ﷻ تا لره نه ده کما زعمت الکفرة بلکي عدم الامر بالنزول لحکمة علمها في عدم امر النزول مدة یسیرة فافهم.

سوال: ذالک مفرد دی او اشاره و دوو شیانو ته ده یعني مابین ایدینا وما خلفنا؟

ځواب: افراد د اسم اشاره په تأویل د مذکور دي.

رَّبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ ۚ

"رب السموات والارض ومابینهما" خبر د مبتدا محذوفي دی ای هو رب آه مالک او خالق دی خدای ﷻ د اسمانو او د مځکي او د مابین د اسمان او د مځکي من کرة الهوا او چي په دې کره کي پیدا کېږي من المطر والثلج والبرق والرعد وغیرهما "فاعبده آ" الخطاب للنبي ﷺ پر ماقبل تفریع ده یعني لما عرفت رحمة ربک علیک وفضله وانه لاینبغي ان ینساک، نو د خدای ﷻ و عبادت ته مخ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

راوړوه شکرا لنعمة عليک، او پر عبادت د خدای ﷻ صبر وکړه او تشويش مه کوه په څنګ پدلو کي د وحي يعني لحکمة او د کفارو په استهزا کي.

سوال: د صبر صله خو په عباداتو کي کلمه د على دلته په دې آيت يې صله لام راوړی حکمت يې څه دی؟

جواب: د عمومي خلګو په باره کي خو صله د عبادت على دی چي اشعار پر مشقت د عبادت کوي پر دوی باندي او عليه الصلوة والسلام خو په عبادت کي د خدای ﷻ لذت روحي او قلبي محسوساوه. نو ځکه يې صله لام راوړه كما يدل عليه قوله عليه الصلوة والسلام جعلت قرة عيني في الصلوة زما د سترګو خونکتيا چي کنايه له راحت څخه ده په لمانځه کي ګرځول سوې ده.

هَلْ تَعْلَمُ لَهٗ سَمِيًّا ﴿۶۵﴾

ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي ته خبر يې په مثل د خدای ﷻ په استحقاق کي د عبادت حتی چي نوم د اله پر کښېښول سي، والاستفهام للانكار يعني لاتعلم ذالک لكونه محالاً. او کلبي رحمه الله وايي چي تاته معلوم يو څوک چي د الله نوم پر ايښی وي غير الله څخه. ولي چي مشرکينو که څه هم خپل بتان الهه بلل لکن د الله نوم دوی پر يوه بت هم نه دی ايښی اصلاً.

حکايت: په قندهار کي د ملا عالم په ګلي کي يو پهلوان چي زوی يې زو کړی زماته يې وويل چي يو ښه کتابي نوم راوښيه چي زه يې پر زوی کښېږدم. ما ورته وويل چي ستا چي خوښ وي يو نوم ماته يې ووايه که د شريعت سره برابر و زه به درته ووايم چي ښه نوم دی او که نه و برابر هم درته وايم. ده راته وويل چي ما د پېره زمانه په ښه نامه کي فکر وهلی دی چي که خدای ﷻ زوی درکړی دغه نوم به پر ايږدي. ما ورته وويل چي هغه کوم نوم دی؟ ده راته وويل الله محمد. ما ورته وويل چي څرنګه ناپوه انسان يې چي د محمد چي د عليه الصلوة والسلام نوم مبارک و کفايت دي ونه کړی بلکې لفظ الله دي هم ورجوت کړی، ما ورته وويل چي د الله نوم مشرکانو د مکې چي خپل بتان يې الهه هم بلل لکن د الله په نامه يې يو بت مسمی نه کړی ته يې پر خپل زوی ايږدي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: وحق القول بان العوام كالانعام بل هم اضل. حسين كاشفي رحمه الله وايي يكى از اثار سطوت الهى آن بود كه هيچ كس از اهل شرك معبود خود را الله نگفته اند عزت احديت وغيرت الوهيت اين اسم سامى را از تصرف كفار وتسميه ايشان درحصن حصين امان محفوظ است وزبان اهل ايمان را درنعمت ومحنت وسرا وضرا بتكرار آن نام نامى جارى ساخت:

الله الله چه طرفه نام است اين ...... حرز دل ورد جان تمامست اين

بس بود نزد صاحب معنى ...... حسبى الله گواه اين معنى

فرعون انا ربكم الاعلى و قبط ته وايه. ولم يقدر ان يقول انا الله.

پوه سه: چي هغه اسم چي اختصاص ذاتي او استعمالي لري لكه "الله" يا په خداى پوري اختصاص استعمالي لري لكه "الرحمن" د بل چا تسميه نه ده په روا كذا قال المولى الفناري.

وَيَقُولُ الْإِنسَانُ أَءِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾

او وايي انسان ("الف ولام لپاره د جنس دى" كه څه هم قائل ددې قول بعض د كفارو د مكې وه لكن قول دبعض اسناد يې وجنس ته روا دى يا بعض معهود نفر مراد دي، بغوي رحمه الله وايي چي مراد له انسان څخه ابي بن خلف الجمعي دى چي له بعث بعد الموت څخه منكر و. په يوه روايت كي راغلي دي چي د: يو وخت يو زوړ هډوكى راواخستى او د خلكو په مخ كي يې توټې توټې كړى او وه يې ويل ان محمدا يزعم انا نبعث بعد الموت. فحكى الله تعالى قوله حيث قال) "اذا مامت لسوف اخرج حيا" آيا چي زه مړ سم (يعني هډوكي مي وراسته او بوسيده سي كما يدل عليه قول ابي خلف كما نقلناه من البغوي) نو ژر دى چي زه به بيرته راووځم له خاورو څخه يعني دا حال امكان نه لري.

پوه سه: چي كلمه د "اذ" ظرف ده او همزه لپاره د انكار دى.

پوښتنه: ولي ظرف دمخه سو او د همزه سره انكار متصل سو؟

ځواب: لكون المنكر عند ابي بن خلف واضرابه هو الموت بعد الحيوة؛ او عامل د ظرف چي اذ دى فعل محذوف دى دل عليه اخرج وهو البعث اخرج يې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عامل نسي کېدای لان القانون ان مابعد اللام لايعمل في ماقبله لصداتها او
کلمه د لام په لسوف کي دلته لپاره د مجرد تاکيد د همزة الانکار که څه هم په
اصل کي لپاره د زمان حال ده نو هم ددې سبب اقتران د لام په سوف سره صحيح
شو که څه هم سوف لپاره د استقبال دی هذا ما ذکره صاحب روح البيان وروح
المعاني ونقل المظهري بعض ذالک فافهم.

أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا ﴿٦٧﴾

آيا په ياد نه دی د انسان (عطف دی پر يقول) چي موږ پيدا کړی دی د مخه
تر مرګ او دی هيڅ شی نه ؤ.

درويش وايي: چي په دې سره مشرکين د مکې هم معترف او اقرار وه چي
موږ هيڅ شی نه ؤ خدای پيدا کړو، نو چي دا دوی مني نو ايجاد د بعد العدم
البحت ای الخالص خو اعجب دی تر جمع د هډوکو او د خاورو دده اعضاً، نو دا
انسان بعث بعد الموت ولي نه مني.

فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾

ستا په خدای مې دې قسم وي يا محمد (ﷺ) موږ به حشر کړو دوی سره د
شيطانانو، نو شيطان مفعول معه دی. بغوي رح وايي چي هر کافر به د شيطان
سره په يوه ځينځير ترلی دوږخ ته داخليږي. بيا به حاضر کړو دوی سره د
شيطانانو پر شاوخوا د دوږخ.

يوه سه: چي خدای جل جلاله قسم په خپل ذات کريمه سره وکړی او مضاف يې
کړی ؤ نبي عليه السلام ته لپاره د تعظيم د شان د نبي عليه السلام، او کلمه د فا سببيه ده
يعني انکار ددوی له بعث بعد الموت څخه چي په اغوا د شيطان يې کړې وه
سبب ددې وګرځېدل چي دوی او شيطان به يو ځای دوږخ ته ورځي.

يوه سه: چي "جثيا" حال دی له ضمير څخه د مفعول. ابن عباس رضي الله عنهما وايي
جماعات او جثيا جمع د جثوة ده په معنی د جماعت، او حسن بصري او
ضحاک رح وايي چي د جاث معنی يعني پر زنګنو به دوږخ ته لوېږي، او سدي رح

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وايي چي پر زنگنو به ولاړ وي، ولي چي ځای تنگ وي. بعض مفسرين وايي چي مؤمنان او كافران يعني السعدا چي مؤمنان او اشقيا چي كافران دي پر شاوخوا د دوزخ به ټول خدای پاک جمع كړي، مؤمنان ددې لپاره چي ددوی سره به سرور او خوشالي ډېره سي چي دوزخ يې په وليدی او نجات يې ځندی وركړى او د كافرانو به حسرت او غم او ندم ډېر سي چي مؤمنان ددوی څخه دار الثواب جنت ته ولاړه.

فائده: كلمه د "ثم" يې ددې لپاره راوړه چي حضور ددوی حول جهنم ډېره زمانه تر حشر وروسته دی لاحتباسهم دهراً طويلاً في الموقف قبل ان يفعل بينهم.

ثُمَّ لَنَنزِعَنَّ مِن كُلِّ شِيعَةٍ

وروسته په زور راجلا كړو كما هو معنى النزع قاله البغوي له هري دلي او هر امت څخه او له هر دين څخه. په قاموس كي وايي چي شيعة الرجل اتباعه ويقع على الواحد والاثنين والجمع والمذكر والمؤنث. جوهري په صحاح كي وايي الشياع الانتشار والتقوية ته وايي يقال شاع الحديث اذا شاع وكثر وقوى وشاع القوم انشروا وكثروا شيعت النار بالحطب قوت به والشيعة من يقوى به الانسان وينتشرون عنه روح المعاني د شيعه په ترجمه كي وايي اى جماعةً وتعاونت على الباطل على مايقتضيه كون الاٰية في الكفرة. او روح البيان يې هم ورته ترجمه كړې ده.

أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾

چي څوک له دوی څخه سخت دی پر رحمن باندي په قاموس كي وايي اى استكباراً او تجاوزاً عن الحد في العصيان. بغوي رح وايي چي ابن عباس رضي الله عنهما وايي په جرئت كي پر خدای جل جلاله، او مجاهد وايي فجوراً.

فائده: "عتيا" منصوب دی تميز دی له نسبت څخه د "اشد" ودوی ته حاصل دادی چي له هر امت څخه به اعصىٰ فالاعصى راغونډ كړي چي ټول له سره جمع سي بيا به يې پر ترتيب دوزخ ته ورواچوي. امام همام فخر الدين الرازي رح

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په تفسير كبير كي وايي چي د هر امت كافران به حول جهنم ته حاضر كړل سي.
بيا به هغه كسان څندي راوباسي چي اشد تمرداً على الله وي هغه به عذاب اعظم
و دوږخ ته تېله كړل سي اذ عذاب الضال المضل لغيره يجب انيكون فوق من
يكون ضالاً تبعًا. قال الله تعالى "الذين كفروا وصدوا عن سبيل الله زدناهم
عذابًا فوق العذاب بما كانوا يفسقون. انتهى كلام الرازي رح.

ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلِيًّا ۝٧٠

پوه سه: چي كلمه د "ثم" لپاره د تراخي في البيان ده لا التراخي في العلم.
وروسته مو ربه خبر يو په هغو كسانو چي دوى اولى په دوږخ سره از روى دخول وي.

پوه سه: چي ضمير مؤنث د بها راجع دى جهنم ته چي هغه مؤنث سماعي دى.

پوښتنه: بل څوک خو د كفارو په حال نه دي. نو صيغه د تفضيل في العلم
نسبت وچا ته ده؟

ځواب: بعض مفسرين وايي چي اعلم په معنى د عليم دى يعني لپاره د
تفضيل نه دى. او بعض مفسرين وايي چي كرام كاتبين خو هم كافر او تقي سره
پېژني او د سعيد او د شقي فرق ورته معلومېږي لكن پر اعمالو د قلب علم نه
لري او كه يې وه هم لري د بعضي قرائنو په سبب لكن بيا هم علم تفصيلي نه پر
لري او خداى ﷻ پر افعال القلوب باندي تفصيلاً علم لري فصح صيغة
التفضيل بالنظر الى الكرام الكاتبين.

وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ۝٧١

نسته يو له تاسي څخه (ان نافيه دى او "منكم" صفت دى د محذوف اى
احد) مگر نه وارديږي به جهنم ته يعني د دوږخ پر غاړه به سره جمع كېږي كه
مؤمن وي او كه كافر. كه تقي وي او كه شقي. دا جمع كول پر شفير د دوږخ ستا
پر رب واجب دى يعني خداى پاک پر خپل ځان لازم گرځولى دى لا بمعنى
الوجوب العقلي عليه تعالى ولا بالوجوب الشرعي "مقضيا" چي د قضا او
وعده پر دغه راغلي ده ولا يمكن تخلف وعده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَّ نَذَرُ الظّٰلِمِيْنَ فِيْهَا جِثِيًّا ﴿۷۲﴾

وروسته تر حضور به موږ نجات ورکړو یعني له دخول څخه د دوږخ یعني لپاره د تابید هغو کسانو ته چي ځان یې ساتلی او پرهېز یې کړی وي له شرک څخه (او د جنت پر خوا به یې سمدلاسه روان کړو او بعد مدة التعذيب الموقت كما في بعض عصاة المؤمنين) او پرېږ به ږدو موږ ظالمان یعني کافران په اور کي تولـه. او یا جاثین علی الرکب یا پر زنګنو به داخلېږي لعدم طاقتهم للقيام.

پوه سه: چي یا مراد له ورود څخه د مؤمنانو تېرېدل دي پر پـل صراط باندي چي پر دوږخ باندي پـروت دی او مؤمنـان پر هغـه پـل جنت تـه بېـول کېږي. او معتزله وایي چي مراد له ورود څخه دخول نه دی ولي چي د دوی په نېز چي دوږخ ته داخل سي ابدي به په دوږخ کي وي. ولي چي یا خو به کافر وي د هغه خو ابدي ځای دوږخ دی او یا به مرتکب د کبیره ګنهو چي بلا توبـه مړ سي د هغه ځای هم ابدي دوږخ دی ددوی په نېز. او موږ اهل السنة والجماعة وه مؤمن ته که هر څو ګناه کار او بلا توبه مړ سي ابدي دوږخ نه وایو والدلائل لنا ولهم والجوابات عن جانبنا في کتب علم الکلام لانطول بها الکلام شفقة على الطلبا الکرام.

درویش وایي: چي پـه تفسیر کـي د ورود المذکور في الآیة اختلاف بین المفسرین وبین اهل السنة والجماعة. روح المعاني وایي چي اکثره سلف او اهل السنة والجماعة پر دې دي چي له ورود څخه دخول مراد دی دوږخ ته که مؤمن وي او که کافر وي مؤمن که تقي او که عاصي وي. لکن دی وایي چي پر هغه مؤمنانو عاصیانو چي خدای ﷻ اراده د تعذیب نه ورته لري اور ورته بـرداً وسلاماً وي لکه ابراهیم علیه السلام ته چي اور د نمرود ؤ کما جا في القرآن الکریم "وقلنا یا نار کوني برداً وسلاماً على ابراهیم" او کـافرانو او بعض عاصي مسلمانانو ته چي خدای پاک اراده د عذاب ورته لري هغو تـه برداً وسلاماً نـه وي. پر دې مذهب باندي دا سوال واردېږي چي هغه مؤمنانو ته چي اور ورته برداً وي د دخول د اور څه فائده ده. دوی وایي چي اوله فائده یې داده چي مؤمنانو ته به غایت سرور پیدا اسي چي دوږخ اور ورته برداً وسلاماً سو او بیا جنت تـه بوتلل سي کما لا یخفی. دویم کفارو ته به

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زیات حسرت پیدا سي حین رؤا المؤمنین قد تخلصوا منها او کفار به شرمنده هم
شي په نبز د مؤمنانو چې دوی یعني کافران بې په دنیا کې په دوزخ سره بېرول الی
غیر ذالک من الفوائد التي بینها الامام الرازي في التفسیر الکبیر، وروح البیان
ایضاً في تفسیره. او بعض سلف او اهل السنة والجماعة تفسیر د ورود په حضور
سره کوي بلا دخول للمؤمنین کما مر. والدلائل في تفسیر روح المعاني
والمظهري والله اعلم بمراده في کتابه.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا

چې ولوستل سي پر کفارو (دا جمله عطف ده پر ویقول الانسان) هغه آیتونه
یعني د قرآن کریم چې واضح دي دلالت یې پر خپل معنا (یا دي په خپله یا په بیان
سره د رسول الله ﷺ) وایي هغه کسان چې کافران دي یعني النضر بن الحارث او
نور مثل دده له قریشو څخه، و هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وي.

أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾

کوم یو د دغو دوو ډلو څخه چې مؤمنان چې ځانونه ښه بولي او موږ (یعني
کفار خپل ځان ښه بولي) "واحسن ندیا" او ښه دي از روی مجلس او مجتمع.

پوه سه: چې مقام بفتح المیم ظرف دی مشتق دی له قیام څخه ای خیر
موضعاً للقیام.

پوه سه: چې قریش چې له اتیان څخه د مثل د آیات بیناتو چې پر دوی تلاوت
سوه عاجزه سوه نو یې فخر په امورو د دنیا شروع کړی یعني موږ تر تاسي بالا یو
په مقام او مکان کې او زموږ په مجلس کې توله صنادید یعني اشراف د قریشو او
سرداران د عربو ناست دي او ستاسي د نبي په مجلس کې یا فقرا یا مریان ناست
دي کبلال وصهیب وعمار بن یاسر وغیرهم ؓ، نو دوی په دې سره فضل عند الله
وځانو ته ثابتول، نو خدای ﷻ پر دوی رد وکړی په دې آیتو کې.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاثًا وَرِئْيًا ﴿٧٤﴾

پوه سه: چې کلمه د "کم" خبریه ده (یعني ډېر مو هلاک کړي او منصوب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

محلاً دی په هلکنا سره) تر تاسي دمخه "من قرن" بیان د کم دی.

فائده: قرن د يوې زمانې خلګو ته وايي ولي چي دوی په يوه زمانه کې سره مقارن دي، کاشفي ؒ گروهی که مجتمع بودند درزمان واحد آه، او بعض مفسرين وايي چي زمان د قرن اتیا کاله دی لکن الصواب ماجاء في الحديث النبوي الصحيح چي عليه الصلوة والسلام و يو چاته د طول عمر دعا وکړه او داسي يې ورته وويل عش قرنا هغه سل کاله ته ورسېدی او بيا وفات سو "هم احسن اثاثا" چي هغه اهل قرن ښه وه يعني تر تاسي، او بغوي ؒ وايي چي اثاث متاع البيت او اموالو ته وايي او مقاتل ؒ وايي د اغوستلو کالو ته وايي "ورءيا" يعني از روی منظر او حسن الصورة مشتق من الروية.

پوه سه: چي اثاثا سره د مابعد تمييز دی له نسبت څخه د احسن وهم ته چي تمييز محول دی له فاعل څخه يعني اثاثهم احسن.

قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَـٰلَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَـٰنُ مَدًّا ۚ

پوه سه: چي "فليمدد" که څه هم په صيغه د امر دی لکن معنی يې اخبار دی، ترجمه: ته ورته ووايه يا محمد چي هغه کسان چي په ضلالت کې دي خدای ﷻ ددوی سره کومک کوي په نعمتو ورکولو سره او مهلت ورکوي په طغيان کي لکن استدراجاً لپاره ددې چي عذرونه ددوی په قيامت کي قطعه سي، کريمه "اولم نعمركم اى في الدنيا مايتذكر من تذكر".

حَتَّىٰٓ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ

تر هغه پوري چي دوی ووينې هغه شی چي ددوی سره يې وعده کړل سوې ده، يا عذاب د دنيا "بالاسر والقتل" (لکه په کفارو د قريشو چي خدای ﷻ عذاب وليدی په بدر کي) او يا قيامت او عذابونه د هغې ورځي او رسوايي او دوږخ.

پوه سه: چي اما العذاب واما الساعة بدل دی له "مايوعدون" څخه.

فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضْعَفُ جُندًا ﴿٧٥﴾

نو په ورځ کي د عذاب يا د قيامت.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یوه سه: چي "من" سره د مابعد قائم مقام د مفعول د "یعلمون" دی او جمله د "فسیعلمون آه" جزا د شرط ده یعني حتی اذا رؤا آه. او مراد له جند څخه اعوانا او کومکیان دي، وترجمة الآية: په هغه ورځ به کفار د مکې پوه سي چي څوک دی بد ازروی مقام او اضعف دی په کومکیانو کي.

یوه سه: چي دا د کفار قریش د هغه قول ځواب دی "ای الفریقین خیر مقاماً واحسن ندیاً" نو "شرمکاناً" ځواب دی د "خیر مقاماً" او "اضعف جنداً" ځواب دی د هغه قول واحسن ندیاً.

یوه سه: چي جند د کافرانو شیطانان دي او جند د مؤمنانو ملکي دي کما في غزوة بدر کما جا في القرآن العزیز... بیت:

افتخار از رنگ وبو واز مکان ...... هست شادی وفریب کودکان

درویش وایي: چي کفارو د مکې چي پر مؤمنانو افتخار په دنیاوي امورو کي وکړی او خدای ﷻ په متلو آیتو ځواب ورکړی حاصل د ځواب الهي دادی چي د پر قرون چي هغه افضل او بالا وه تر قریشو د مکې په هغه امورو دنیویه ؤ کي چي دوی افتخار پر مؤمنانو په کاوه لکه قوم عاد او قوم ثمود او قبط قوم فرعون، او نور ورته اقوام ماضیه چي سرکشي یې کړي وه د خدای ﷻ له امر څخه لکه کفارو د قریشو چي هم وکړه، نو ما هغه اقوام عاتیه هلاک کړه بالاستیصال په قسم قسم عذابو سره، یا په باد لکه قوم عاد، یا په غرق لکه قوم د فرعون، نو که چیري هغه نعمتونه چي ما دوی ته یعني امم ماضیه وو ته ورکړي وه په سبب د کرامت ددوی، نو بیا ما ولي هلاکول دوی، نو د قریشو دا خیال هم غلط دی چي موږ پر خدای گران او معزز یو تر مؤمنانو ..... بیت:

برمال وجمال خویشتن تکیه مکن ..... که آنرا بشبی برند وآنرا بتبی

یعني مال به دي د شپې غله درڅخه یوسي او جمال به په یوه تبه درڅخه ولاړسي.

وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى ۗ

او زیاتوي خدای ﷻ و هغو کسانو ته چي پر راه راست وي یعني مؤمنان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وي هدايت اى الهاماً الى مقاصدهم من القرب الى الله تعالى بالهام الاسباب من الطاعات الموصلة الى القرب. مظهري وايي چي دا جمله عطف ده پر مضمون د هغه جمله شرطيه چي تر قل وروسته راغلې ده، يعني من كان في الضلالة يمده الرحمن استدراجاً والذين اهتدوا زادهم هدى بالايمان بما ينزل عليهم من الآيات. والحاصل چي امهال وكافرانو او نفع رسول دوى ته په دنيايي چارو ددې سبب نه دى چي دوى فضيلت پر مؤمنانو لري كما زعموا بل هو استدراج لهم اوكم والى د نعمتو د مؤمنانو ددې جهته نه دى چي په دوى كي يو نقص سته بلكي خداى ﷻ لروالى د حظ د مؤمنانو په دنياوي چارو كي سبب د مزيد ثواب گرځوي او رفع د درجو ددوى يې گرځوي عند الله في الآخرة او دوى رسوي ددوى مقاصد ته چي قرب الى الله دى.

﴿وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ مَّرَدًّا﴾

يعني اذكار او ښه عملونه ولي چي يوم القيامة فائده ده وصاحب ته راجع ده ابد الابدين، خير ده په نيز د رب ستا يا محمد تر تمتع د كافرانو په دنيا كي بالنعم الفانية او خير ده از روى مرجعاً وعاقبةً.

سوال: د كفارو په طريقه كي خو خير نسته فما معنى التفضيل؟

ځواب: اسم تفضيل چي "خير" دى لپاره د مجرد زيادت دى د ډېر زيادت لپاره نه دى او د قبيلې ددې دى چي خلگ وايي چي دوبى احر من الشتا مع عدم الحرارة في الشتا، حسين كاشفي رح ميگويد: اگر كافران را در دنيا جاه ومال است در آخرت نكال و وبال است، اما مؤمنان را در دنيا هم هدايت دارند وهم حمايت از پروردگار. وفي الحديث الصحيح قال ابو الدرداء رضي الله عنه جلس رسول الله ﷺ ذات يوم (كښېنستى رسول الله ﷺ يوه ورځ) واخذ عوداً يابساً وازال الورق عنه (عليه الصلوة والسلام راواخستى يو لرگى او ځنډي وه يې رژول بلگونه د هغه لرگي) ثم قال ان قول لا اله الا الله والله اكبر وسبحان الله والحمد لله "يعني هذه الكلمات" ليحط الخطايا كما يحط ورق هذه الشجرة الريح (هر آئينه رژوي گناهونه د ويونكي د دغو كلماتو لكه چي باد تويوي بلگونه د دغه درختي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یعني چي خزان سوي وي، بیا علیه الصلوة والسلام ابو درداﷺ ته وویل) خذهن یا ابا الدرداﺀ قبل ان یحال بینک وبینهن (زده کړه او واخله دغه کلمات یا ابا الدرداﺀ دمخه تر دي چي ستا او د هغو تر منځ حائل او مانع پیدا کېږي چي عبارت له مرګ څخه دی. بیا علیه الصلوة والسلام وویل) فهن الباقیات الصالحات وهي من کنوز الجنة (دغه کلمات باقیات صالحات دي یعني په قبولي عباداتو کي او دا کلمات له خزانو څخه د جنت دي) د وروسته آیت شان نزول. بخاري او مسلم له خباب بن الارت څخه روایت کړی دی چي زه آهنګروم یعني توري وغیره مي جوړولي، نو عاص بن وائل ته یعني چي یو مالدار مشرک ؤ په مکه کي ما توره ورجوړه کړه او اجرت مي پرده باندي پاته ؤ. نو زه ورغلم ته ده چي زما پور راکړه؟ ده راته وویل لا والله لا اقضیک حتی تکفر بمحمد (ستا پور تر هغو نه درکوم چي ته په محمد (ﷺ) سره کافر نه سي یعني دده د نبوت منکر نه سی) ما ورته وویل اما والله لا اکفر بمحمد ﷺ حتی تموت وتبعث.

درویش وایي: چي ددې حتی آه معنی دا نه ده چي بعد الموت والبعث نو زه کفر په محمد سره کوم ولي هورې خو کافران لاکفر بمحمد ﷺ نه کوي فضلاً عن المؤمنین به في الدنیا. ده یعني عاص راته وویل چي زه مرم بیا بعث کېږم ځای د انکار د عاص بعث ؤ لا الموت لانه محسوس في افراد الانسان کلهم. ما ورته وویل نعم، یعني ته بعد الموت بعث کېږې. ده راته وویل چي داسي دی فسیکون لي مال وولد. نو ستا پور به هغه ورځ درکړم. نو دا آیت خدای ﷻ نازل کړی.

أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى كَفَرَ بِـَٔايَـٰتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾

ته خبر راکړه والخطاب للنبي ﷺ. یعني هغه څوک چي زموږ له آیاتو څخه انکار کوي یعني قرآن نه مني چي عاص بن وائل دی، او دی وایي چي ماته به راکړل کېږي یعني په ورځ د قیامت مال او زامن، دا قال معطوف دی پر کفر.

پوښتنه: د فرئیت ترجمه تا په خبر راکړه ولي وکړه، او سره ددې چي د رؤیت معنی خو لیدل ده؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خواب: چونکه رؤيت د سترګو قوي له اسبابو څخه د اخبار دی، نو دا ارئيت په معنی د اخبرني دی په ټوله قرآن او په کلام کې د عربو. قانون نحوي تر همزه د استفهام وروسته که واو که فا که ثم راسي معطوف عليه په ماقبل تر همزه نسي کېدای لفوات صدارة الاستفهام کما قال النحاة بلکې معطوف عليه بې د مقام سره مناسب يو فعل مقدر وي په دې ځای کې معطوف اوقع نظرک فرئيت.

أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾

ابن عباس رضي الله عنهما وايي آيا ده وکتل په لوح محفوظ کې چې دا علم غيب ورته حاصل سو، او مجاهد وايي اعلم علم الغيب حتى ادعى انه له يوم القيامة مالاً وولداً والمآل واحد. يا له خدای جل جلاله څخه عهد او وعده ددغه مال او ولد اخستې ده.

پوه سه: چې اصل ددې کلمې اطلع ؤ چې يو همزه د وصل ؤ او يو همزه د استفهام ؤ، نو همزه د استفهام چې داخل سو، نو د همزه د وصل څخه غنا راغله لعدم لزوم الابتدأ بالساکن چې د هغه لپاره همزه د وصل داخل سوی ؤ فحذف همزة الوصل.

پوه سه: چې له عهد الله څخه مراد کلمه د لا اله الا الله ده. او قتاده وايي چې يعني عمل عملاً صالحاً. او کلبي رحمه الله وايي عهده الله ان يدخله الجنة والمآل واحد.

كَلَّا ۚ سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ

"کلا" کلمه د ردع ده يعني نه چنين است په پښتو وايي داسې نه ده.

درويش وايي: چې پر ظاهر د عبارت دا توهم کېږي چې کتابت دده د قول خو سمدلاسه کرام کاتبين کوي، کريمه "مايلفظ من قول الا لدي رقيب عتيد" نو د سين د استقبال څه معنا ده؟

ځواب: ددغه توهم له جهته روح المعاني او مظهري او روح البيان بلکې ټوله مفسرين ددې آيت ترجمه داسې کوي "سنظهر انا کتبنا قوله. او سننتقم منه ما کتبنا من قوله الى غير ذالک من التأويلات.

فائده: اسناد د کتابت خدای پاک ځان ته کوي مع ان الکاتبين هم الملائکة الحفظة لان الله تعالى هو الامر لهم بالکتابة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾

موږ به زیات کړو وه ده ته له عذاب څخه. دا په عوض کي د هغه قول ددہ چي ده به دعوه کول د ځان لپاره من الامداد بالمال والولد ای نطول له من العذاب مایستحقه بکفره وقوله المذکور.

وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾

او موږ ته به میراث پاته سي چي دی هلاک سي او ملک یې په مرګ سره ولاړ سي. چي هغه دی وایي من المال والولد. او دی به راسي موږ ته یعني په ورځ د قیامت تنها چي نه به مال ورسره وي او نه ولد لکه په دنیا کي چي ورسره وه فضل تر دې چي په دنیا کي به ده ته زائد مال هم ورکړل سي.

پوه سه: چي جمله د "سنکتب" سره د معطوف علیها علت ده ردع چي له "کلا" څخه وفهمېدی.

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾

اخستي دی کفارو د قریشو یعني معبود یې ګرځولي دي پرته له خدایه چي معبود بالحق دی نور خدایان او معبودان چي بتان دي، تاچي سي دا معبودان باطل ددوی لپاره عزت عند الله یعني وصیله او شفعا. کریمه "هؤلاء شفعائنا عند الله.

كَلَّا ۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾

"کلا" ردع او انکار دی له عزت مندلو څخه د دوی په ذریعه د بتانو، ژر دی چي انکار به وکړي یعني په ورځ د قیامت دغه معبودان ددوی له عبادت څخه ددوی. کریمه "تبرئنا الیک ماکانوا ایانا یعبدون، او یا معنی داده چي کفار به انکار وکړي د بتانو د عبادت. کریمه "والله ربنا ماکنا مشرکین" وه به ګرځي دا بتان پر دوی ذلت او سپکاوی یعني سبب د ذلت ددوی به په ورځ د قیامت همدغه بتان وي.

پوښتنه: اسم د "تکونوا" خو جمع ده، نو خبر یې ولي مفرد راوړی یعني ضدا؟

ځواب: په معنی کي د مضادة ټوله سره شریکان دي، نو لکه ټوله چي یو شی وي فتدبر. او بل ځواب دادی چي دا له قبیلې څخه ددې قول د علیه الصلوة والسلام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی وهم يدعن من سواهم. يعني "هم" جمع دی او "يد" مفرد دی رواه ابو داؤد وابن ماجه. او بل ځواب دادی چي په قاموس کي وايي چي ضد جمع هم راځي يعني اطلاق يې پر مفرد او جمع دواړو کيږي قال ومنه قوله تعالی ويكونون عليهم ضداً".

اَلَمْ تَرَ اَنَّاۤ اَرْسَلْنَا الشَّيٰطِيْنَ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ تَؤُزُّهُمْ اَزًّا ﴿۸۳﴾

آيا ته علم نه لرې يا محمد (ﷺ) نو رويت علمي دی او استفهام انکاري دی نفي د نفي اثبات دی يعني علم لرې، چي موږ مسلط کړي دي شيطانان پر کافرانو يعني په دې هم خبر يې، کريمه "وقيضا لهم قرنا" کما هو معنی قوله تعالی "واستفزز من استطعت بصوتک آه" كذا قال البغوي الشافعي المذهب "تؤزهم ازا" يعني دلاوره کوي شيطانان کافران پر معاصيو او شرک باندي او پر ناوړه خيالاتو او اتباع د شهواتو لکه زنا شرب الخمر الی غير ذالک. دوی ته دا عقيدې په زړو کي وراچوي بان لابعث ولاحساب ولا الجنة والنار.

پوه سه: چي "ازا" مفعول مطلق دی او جمله د "تؤزهم" حال ده له شياطين څخه

فائده: له دې آيت څخه يعني "الم تر" تر اخيري پوري په تعجب کي اچول دي د رسول الله ﷺ له اقوالو څخه د مشرکانو او تيښګار ته ددوی پر شرک بعد وضوح الحق بالآيات والمعجزات.

فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ ۭ اِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا ﴿۸۴﴾

ته تلوار مه کوه پر ښېرا ودوی ته په نزول د عذاب پر دوی، موږ شمېرو ورځي د عمر پوره کېدو ددوی يعني ددوی د عمر شپې او ورځي محصور او معدود دي دا جمله علت او سبب دی د جمله د "فلا تعجل عليهم" په حديث کي له ابن عباس رضي الله عنه کي مروي دي چي ده چي به دا آيت ووايه که څه هم په شان کي د کافرانو راغلی دی لکن حکم يې عام دی. يعني د مسلمانانو خو هم ايام د اجل محصور او معدود دي، نو ده به وژړل او داسي به يې وويل اخير العدد خروج نفسک ای روحک من البدن اخير العدد فراق اهلک (يعني د خپل اولاد او اقاربو څخه) اخير العدد دخول قبرک، يو صحرايي وويل کيف تفرح بعمر تقطعه الساعات وسلامة بدن تعرض الآفات.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَٰنِ وَفْدًا ﴿٨٥﴾

هغه ورځ چي مونږ حشر کړو تقوی داره کسان وه الرحمن ته يعني ومهربان خدای ﷻ ته "وفدا" جمع د وافد ده حال دی له متقين څخه. او لفظ د "يوم" منصوب دی په اذکر مقدر سره، او يا ظرف دی د فعل محذوف ای نفعل بالفريقين ای المتقين والمجرمين مانفعل.

درويش وايي: چي وفد يو هيئت ته وايي چي بادشاهانو ته ورځي منتظر وه کرامت او د انعام د بادشاهانو وي.

وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿٨٦﴾

او مونږ شړو (دا لفظ د اهانت لپاره دی يعني لکه حيوانات چي راعي شړي)

فائده: فاعل که څه هم خدای ﷻ دی لکن شړل کار د ملائکو د دوږخ دی خدای ﷻ يې آمر دی، له مجرمانو څخه مراد کافران دي.

يوه سه: چي د "وردا" ترجمه بغوي رحمه الله په مشاة سره کړي ده يعني پياده، او ابن عباس رضي الله عنهما يې تفسير په عطاش سره کړی دی يعني تږي "والورد جماعة" چي د اوبو پر خوا روان وي او اوبو ته نه ځي ځوک مګر نه د تندي له سببه کما لا يخفى.

لَّا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٨٧﴾

د لا يملكون ضمير و عبادو ته راجع دی المدلول عليه بذكر القسمين اى المتقين والمجرمون.

يوه سه: چي که شفاعت مصدر مبني للفاعل سي او عهد په معنی د اذن سي، نو معنی د آيت داده چي نسي کولای له بندګانو څخه هيڅ ځوک هر ځوک چي وي که انبياً وي او که صلحا وي او که ملائکه وي شفاعت د عصاتو مګر نه هغه ځوک چي له خدای ﷻ څخه اجازه واخلي د شفاعت کولو کما في آية الكرسي "من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه" او که چېري شفاعت مبني للمفعول سي او عهد په معنی د ايمان سي، نو معنا د آيت داسي ده لا يملك المجرمون چي ځوک دي شفاعت وکړي الا من كان له عهد اى كان مؤمنًا لان الايمان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شرط للشفاعة، او ابن عباس ﷺ تفسیر په شهادت سره د لا اله الا الله کړی دی او ابن ابي شيبة او ابن ابي حاتم او الطبراني او الحاکم چي حاکم يې د صحت دعوه کړې ده له ابن مسعود ﷺ څخه چي ده دا آيت قرائت کړی او داسي يې وويل چي خدای پاک به ووايي په ورځ د قيامت من کان له عهد عندي فليقم هغه دي ولاړ سي فلا يقوم الا من قال هذا في الدنيا يعني دا دعا يې کړې وي وفي رواية کل صباح ومسا اللهم فاطر السموات والارض عالم الغيب والشهادة اني اعهد اليک في هذه الحيوة الدنيا انک ان تکلني الى نفسي تقربني من الشر وتباعدني من الخير واني لا اثق الا برحمتک فاجعله لي عهداً عندک تؤديه الي يوم القيامة انک لا تخلف الميعاد.

درويش وايي: چي ددې دعا د کلماتو تفسير زه په دې نه کوم چي دغه عربي الفاظ چي له مشکوة څخه د سيد البشر ﷺ راغلي دي د هغو الفاظو وينا ضروري ده که يې څوک په ترجمه پوهېږي او که نه.

تنبيه: په شفاعت د سيد الشافعين ﷺ له ترمذي څخه بلکې د صحيحينو په روايت احاديث صحيحه راغلي دي لکن په هغو کي يو داسي متشابه الفاظ سته چي بېله عالم محدث څوک تاويل نسي کولای، نو چونکه زما تفسير د طالبانو او عمومي خلکو لپاره دی. نو له دې سببه مي هغه احاديث نه کړل ذکر چي بعض مطالعه کونکي يې پر ظاهر حمل نه کړي بلکې داسي عام الفهم احاديث به ذکر کړم سره د ترجمې چي هر خواننده په وه پوهېږي. طبراني او بيهقي له عمر بن الحزم الانصاري ﷺ څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام درې شبانه روزه د خلکو سره ملاقات بند کړی و صرف به د فرضي لمونځو لپاره له کوره راووتی چي لمونځ به يې وکړی بيرته به کور ته ولاړی چي څلورمه ورځ سو د اصحابو کرامو ﷺ و ملاقات ته له کوره راووتی. موږ ورته وويل چي تاسي درې ورځي ملاقات زموږ سره بند کړی و حتی چي زموږ دا ګمان سو چي يوه نوې حادثه او واقعه پېښه سوې ده. عليه الصلوة والسلام ورته وويل لم يحدث الا خيراً نه دی پېښ سوی مګر نه د خير کار، هغه دا چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زما رب زما سره وعده کړې وه چې ستا له امت څخه اوویا زره کسه بې حسابه جنت ته بیایم، په دې درې ورځو کې ما د زیادت د بې حسابه امتیانو وکړې فوجدت ربي ماجداً کریماً، نو خدای ﷻ ماته وویل چې د هر نفر سره د مخني اوویا زرو به نور بې حسابه جنت ته داخل کړم الحدیث.

درویش وایي: چې په بعضې احادیثو مبارکه وو کې تعیین د من یدخل الجنة بلا حساب په بعض حدیثو کې راغلي دي چې هغه کسان دي چې حمد د خدای ﷻ وایي في السرا (یعني د صحت او عافیت او د غنی په وخت کې حمد د خدای ﷻ) والضرا (یعني د فقر، ناجوړی الی غیر ذالک) حمد د خدای وایي، او په بعض اخبارو کې "الذین تتجافی جنوبهم عن المضاجع" یعني د شپې د تهجد لپاره بغلونه ددوی پورته وي د خوب له ځایه څخه، او په بعض احادیثو کې راغلي دي چې هغه کسان چې حج یا عمرې ته تللي وي یا ذاهباً مره سي یعني د کور له خوا څخه او یا راجعاً له مکې څخه مړه سي، او په بعضو کې داسې راغلي دي چې طالبان د علوم شرعیه وو دي او هغه ښځه چې د میړه فرمانبرداره وي، یا ولد بار بالوالدین، یا هغه کسان چې لاتلهیهم تجارة ولابیع عن ذکر الله علامه بغدادي السید محمود آلوسي رح په روح المعاني کې وایي چې وجه د جمع ددې اخبار چې ذکر سوه ظاهره ده انتهی.

درویش وایي: چې وجه د جمعې یې داده چې دغه په اخبار کې ذکر سوي کسان خو ډېر محدود کسان دي او هغه کسان چې په حدیث مذکور کې عنقریب تېر سوه چې جنت ته بې حسابه هغه ډېر لوی عدد دی داټوله پکښې داخلېدای سي، بلکې هغه کسان چې په روایت کې د بخاري او مسلم له ابن عباس رضي الله عنهما پکښې ځاېږي، دی وایي خرج الینا رسول الله ﷺ ذات یوم فقال عرضت علی الامم (پېش سوه امتونه د انبیا علیهم السلام یعني والله اعلم په عالم رؤیا کې، یو نبي به تېرېدی یو نفر به ورسره ؤ والنبي معه رجلان والنبي لیس معه احد والنبي معه الرهط (یعني لږ کسان تر لسو پوري) فرئیت سواداً کثیراً (ما ولیدل یوه لویه ډله چې نبي یې ورسره ؤ) فرجوت انیکون امتي (زما امید پیدا سو چې دا به زما

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

امت وي) فقيل هذا موسى وقومه، ثم قيل لي انظر فرئيت سوادًا كثيرًا (وروسته
ووېيل سوه چې وګوره ما چې وکتل نهايت ډېر نفر مې وليدل يعني چې د
موسى عليه السلام سره ورسره ؤ تر هغو هم ډېر وه) فقيل هؤلاء امتك ومع هؤلاء سبعون
الفًا يدخلون الجنة بغير حساب وروسته اصحاب رضي الله عنهم سره متفرق سوه، او عليه
الصلوة والسلام هم بيان راته ونه کړى په باره کې ددغو اوويا زرو کسانو چې دا
به څوک وي، نو د صحابه کرامو رضي الله عنهم په دې کې اختلاف سو چا ووېيل چې موږ څو
په شرک کې زو کړي يو لکن آمنا بالله ورسوله نو اوويا زره کسان به زموږ زامن
وي، نو د عليه الصلوة والسلام څخه چې وروسته چا پوښتنه وکړه عليه الصلوة
والسلام ورته ووېيل هم الذين لا يسترقون (چې د چا څخه طلب د دم، تعويذ و
ځانښت نه کوي) ولا يكتوون (او داغ نه ايږدي د يوې ناجوړى له کبله په يو ځاى
کې د بدن) ولا يتطيرون (او نه بد فالي په يو شي کوي) وعلى ربهم يتوكلون
(خاص پر خداى ﷻ يې توکل وي).

درويش وايي: چې مظهري رح سوال کړى دى چې خداى ﷻ د متقين
کاملين حال بيان کړى لکه انبيا وغيرهم يعني په هغه آيت کې يوم نحشر
المتقين آه، او د مجرمين اى الکافرين حال يې هم بيان کړى يعني بقوله
"ونسوق" الخ، او د عامو مؤمنانو من الصالحين والمذنبين حال يې نه کړى
بيان، بيا مظهري ددې په ځواب کې يو اوږد بيان کړى دى، درويش وايي چې
هيڅ مفسر و دريېمي ډلې ته اشاره نه ده کړې او حق هم دغه ده چې تقسيم د
قرآن حاضر دى په دليل ددې چې متقين چې مقابل د مجرمين راغلې چې مراد له
مجرمين څخه کافران دي واعترف به المظهري رح ايضًا، نو مراد له متقين څخه
متقين عن الکفر والشرک چې ټولو مؤمنانو ته شامل دي من الانبيا عليهم السلام
والصالحين الکاملين وعامة المؤمنين والمذنبين غاية ما في الباب په درجاتو
کې يې فرق ډېر وي حتى چې بعض ګناه کاره مؤمنان که څه هم دوږخ ته ولاړ
سي لکن اخير الامر په سبب د ايمان له وافدينو څخه د رحمن ګرځي کما
لا يخفى. او مظهري چې هر څو اوږد بيان کړى دى تفاوت د درجاتو يې بيان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړي دی وهو مسلم عند الکل وثابت بالاجماع لکن خبره دلته په دې کې ده چې مقابل د کافر کما هو معنی المجرمین چې متقي راسي مراد ځندې متقي من الشرک والکفر دی من کان سوا کان تقواه في الدرجة الاعلی او الوسطی او الاسفل لکه عامة المؤمنین چې په دوی کې مذنبین هم داخل دي او درې سره وفد الرحمن دي اما اولاً او اخیراً مع تفاوت درجاتهم في القرب الی الله ﷻ.

مثال یې دادی لکه یو سړی چې عمومي مېلمستیا جوړه کړي په هغه کې امیران خلګ راوبلل سي او د سړي خپل نژدې قریبان هم راوغوښتل سي او مساکین بېګانه هم دعوت سي په دې مېلمستیا کې چاته د ېر اعلی ترین خواره ایږدي او په ډېرو معززو ځایو کې یې کښېنولي وي، او بعضو ته اوسط خواره په اوسط ځای کې ورته کښېنول سي او بعضو ته ادنی خواره ورکړل سي، د قصر د مهمان نواز په کښېته اوطاقو کې دوډۍ ورکړل سي او سره ددې چې خلګ خو تول د فلاني مېلمانه دي والله اعلم.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾

او وایي کافران چې خدای ﷻ د ځان لپاره ولد اخستی دی. نصاری وایي چې عیسی علیه السلام ابن الله دی. او یهودان وایي چې عزیر علیه السلام ابن الله دی او بعض مشرکین د مکې وایي چې ملائکه بنات الله دي نعوذ بالله من ذالک، قال الله ﷻ.

لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿٨٩﴾

تاسي راتګ وکړی یعني عقیده مو وکړه او وه مو وایه یو شی اد.

یوه سه: چې د "اد" معنی العجب والامر الفظیع والمنکر، په قاموس کې وایی فعلتم فعلاً منکراً شدیداً آه.

تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾

قریب ده چې اسمانونه دي سره څیري سي (التفطر بالفارسیة شګافته شدن ددې خبرې د بدۍ په سبب یعني قول الولد للرحمن) او ودې نړېږي غرونه.

یوه سه: چې "هداً" مصدر مؤکد دی د افعل محذوف چې حال دی له جبالو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څخه ای حال كون الجبال تهد هدا ای تكسر كسرا عظیما وبالفارسية پاره پاره گردند. او بعض مفسرین وایي چي یتفطرن چي اسمانونه دي پر دوی راونړېږي وتنشق الارض په مځکه کي دي دوی خسف سي. وتخر الجبال" او غرونه دي پر دوی راونړېږي او دوی دي تر لاندي سي.

اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا ﴿۹۱﴾

له دې سببه چي دوی خدای ﷻ لره ولد وروایه چي دا ډېر خبيث او دروند قول دی او ناوړه خبره ده، قال ابن عباس وكعب ﷺ فزعت من هذا القول السموات والارض والجبال وجميع الخلائق الا الثقلين ای الانس والجن وغضبت الملائكة وسعرت الجهنم حين قالوا ولدا لله. او بعض مفسرين وايي ان هول هذه الكلمة وعظمها بحيث لولا حلم الله تخرب العالم وبدد قوائمه غضبا على من تفوه بهذا.... ابيات:

دا عیبونه چي پر خدای ویل کېږي
ور د دې دي چي اسمان پر ونړېږي
دا دروا غ چي پر خدای پاک باندي څوک وایي
مناسب ورسره داده چي په مځکه کي ښخېږي
ده واجب چي یو ممکن څوک ولد بولي
ور یې داده چي لوی غر پر ونړېږي

وَمَا يَنْۢبَغِيْ لِلرَّحْمٰنِ اَنْ يَّتَّخِذَ وَلَدًا ﴿۹۲﴾

پوه سه: چي دا جمله حال ده له فاعل څخه د "قالوا" ای قالوا ذالک والحال انه لاینبغي ای لا يليق لعلو شانه اتخاذ الولد لانه نقص بالاضافة اليه. او خدای منزه دی له نقائصو څخه او دغه رنگه د ما لا يليق به.

اِنْ كُلُّ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اِلَّاۤ اٰتِى الرَّحْمٰنِ عَبْدًا ﴿۹۳﴾

نه دی هیڅ شي په اسمانو کي لکه ملائکه او نه په مځکه کي من الثقلين ای ما منهم احد کلمه د "ان" نافيه ده لکه "ما" او لفظ د "كل" مبتدا ده خبر یې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

آتي دی او کلمه د من موصوفه جار او مجرور یې صفت دی "الا اتی الرحمن عبداً" دا استثنا مفرغ ده. والمعنی نه دی هیڅ شی مگر راتلونکی دی په عبودیت و رحمن ته ای الا هو مخلوق مملوک له تعالی ویاوی الیه بالعبودیة والانقیاد والولد لایکون عبداً للاب، ولذالک من ملک ابنه عتق علیه.

لَقَدْ اَحْصٰىهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا ﴿٩٤﴾

په تحقیق خدای جل جلاله پر ټوله مخلوق احاطه کړې ده چې دده له علم او قدرت ځنې هیڅ شی نه دی خارج (یعني څه چې مقدر دي هغه وده ته معلوم دي وبالعکس) او خدای جل جلاله ته شمیر د ټولو شیانو او د هغو د احوالو او افعالو هم شمیر معلوم دی.

وَكُلُّهُمْ اٰتِيْهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾

یوه سه: چي ضمیر د کلهم راجع دی و ذوی العقول ته د مخلوق. ولي ورڅنگ یوم القیامة لپاره د باز پرس دی، او دا خاص په ذوی العقول پوري دي، والمعنی الآیة هر یو له معبودینو ځنې لکه عیسی، عزیر او ملائکه علیهم السلام او له عابدینو ځنې ددوی، دوی به راځي و خدای جل جلاله ته تنها.

فائده: لفظ د کل چي مضاف سي و معرفه ته که ضمیر وي نحو کلهم او که اسم ظاهر وي نحو کل الناس یجوز عود الضمیر الیه مفرداً نحو کلکم ذاهب مراعاتًا للفظه او عود د ضمیر جمع هم ورته روا دی باعتبار معناه نحو کلکم ذاهبون، نو دا سوال نه واردېږي چي کلهم خو جمع ؤ او "فرداً" چي لفظ مفرد دی خبر یې راغلی. وحاصل نفي الولد عنه تعالی بهذه الآیة دادی چي ټوله اتباع او انصار چي د اتباعو د نصرت امید ورته ؤ خدای جل جلاله ته منفرد او تنها راځي چي محتاج و کومک او رحمت د خدای جل جلاله به وي فکیف ینجانسه ویناسبه احد حتی یتخذه ولداً ویشرکه تعالی کالولد في ملک الوالد تعالی الله عما یقول الظالمون علواً وفي الحدیث القدسي الصحیح کذبني ابن آدم "ای سبني ابن آدم الی الکذب" ولم یکن له ذالک (او ده لره نه ښایي چي نسبت د کذب ماته کوي)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وشتمني ولم يكن له ذالک (او ده ته دا نه ښايیده) اما تکذيبه اياي فقوله لن يعيدني کما بدأني (تکذيب زما داده چي بني آدم يعني بعضهم لکه مشرکان دا وايي چي خدای ما بیرته نسي راګرځولای يعني په آخرت کي لکه چي ابتدا يې زه پیدا کړی يم دا ولي تکذيب دی خدای ﷻ خو وايي چي په آخرت کي زه تول انسانان بیرته پیدا کوم) وليس اول الخلق باهون علي (او سره ددې چي نه دی اول پیدا کول اسانه پرما يعني تر وروسته پیدا کولو بلکې دواړه ماته يو شی دي) واما شتمه اياى فقوله اتخذ الله ولداً (ښکنځل يې دادي چي خدای ﷻ لره ولد سته) وانا الاحد اى المنفرد بصفات الکمال والمنزه عن النقص والزوال الصمد يعني المقصود اليه في کل الحوائج الذي لم يلد ولم يولد ولم يکن له کفواً احد.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾

په تحقيق هغه انسانان چي دوی ايمان راوړی وي او عمل يې کړی وي يعني اعمال د زړه او د جوارحو چي د شريعت سره برابر وي، نو تول دين محمدي تر دې لاندي داخل سو.

پوه سه: الذين سره د صله اسم ده ان دی او خبر يې دا قول د خدای ﷻ دی "سيجعل لهم الرحمن وداً" ژر دی چي خدای ﷻ به وګرځوي دوی لره محبت په زړو کي د مؤمنانو، يا معنی داده چي خدای ﷻ به محب ددوی سي.

درويش وايي: چي دا آيت په شان کي د عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه نازل سوی دی که يې څه هم حکم عام دی، ابن جرير رحمه الله وايي چي عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه چي هجرت مديني منورې ته وکړی نو زړه يې خفه ؤ پر فراق د مکې د انديوالانو منهم شيبة بن ربيعه وعتبة بن ربيعة وابي بن خلف چي کافران وه، نو ده ته په دې آيت کي خدای ﷻ تسلي ورکړه او وعده يې ورسره وکړه چي ده ته به په بدل کي د کافرانو محبين او دوستان د مؤمنانو ورکړي، او طبراني په اوسط کي وايي چي دا آيت په شان کي د علي رضي الله عنه نازل سوی دی يعني يجعل الله محبته في قلوب المؤمنين کلهم سوی الکافرين، قال رسول الله ﷺ من کنت مولاه فعلي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مولاه، که زه و چاته دوست یم علي به هم د هغه دوست وي رواه احمد وابن ماجه عن البرا ابن عازب ﷺ، وروى البخاري ومسلم من حديث ابي هريرة ﷺ قال قال رسول الله ﷺ اذا احب الله عبداً قال لجبرئيل قد احب فلاناً فاحبه فيحبه جبرئيل بيا جبرئيل په اهل السموات کي اعلان وکړي چي خدای ﷻ فلانی سړی محبوب گرځولی دی تاسي هم محبت ورسره کوئ فيحبه اهل السما ثم وضع له القبول في الارض يعني اهل الارض" هم په نظر د محبت ورته گوري.

حکایت: یوسړي و عبد الله بن جعفر ؒ ته وویل چي فلانی سړی وایي چي زه ستاسره محبت لرم، زه دده رښتیا په څه شي معلوم کړم، عبد الله بن جعفر ورته وویل چي له خپل زړه څخه فتوی وغواړه. که تا په زړه کي دده سره محبت درلودی، نو دی رښتیا وایي يعني محبت درسره لري او که تا محبت نه ورسره درلودی. نو دی درواغ وایي دی هم محبت نه درسره لري يعني غوره مالي درسره کوي. ومن هذا قيل:

وعلى القلوب من القلوب دلائل ..... بالود قبل تشاهد الاشباع

فَإِنَّمَا يَسَّرْنَٰهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ ٱلْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِۦ قَوْمًا لُّدًّا ﴿٩٧﴾

آسانه مو گرځولی دی قرآن ستا پر ژبه ((فكلمة با بمعنى على او مراد له لسان څخه لغت عربي دی او سبب د اسانی هم داغه دی، وبالفارسية "پس جز این نیست که آسان گردانید ام قرآن رابر زبان تو، زیرا که بلغت تو است "التبشریه" ای بالقرآن "المتقين" اى المتقين عن الشرک، د زیري معنا داده چي ورته ووايي چي په قرآن کي د اوامر د خدای ﷻ بیان مفصل سته. او د منهیاتو کامل بیان سته، تاچي تاسي وروسته تر تقوى عن الشرک په هغه عمل وکړئ او امر يي پر ځای کړئ او له منهیاتو څخه يې پرهېز وکړئ. او يا د زیري معنا داده چي په تقوی د شرک څخه د ابدي دوږخه خلاص یاست)) "وتنذر به قوماً لدا" او ته ویپروه په قرآن سره هغه قوم چي شديد الخصومة وي. چي اور د دوږخ يې مختار کړی تعصباً وعناداً وتكبراً سره د وضوح د حق په معجزاتو بیناتو سره.

درویش وایي: چي د حصر معنا چي د انما څخه وفهمېدل داده چي قرآن ما

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ددې لپاره پر تا نه دی نازل کړی چې ته د غم په درياب کې ځان ډوب کړه په سبب د عدم ايمان د قريشو بلکې ستا وظيفه زيرې کول دي او بيرول دي هغوى ته پر ځاى کړه والهداية بمشيته تعالى مجده دى.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ

کلمه د "كم" خبريه ده مفيد د کثرت ده يعني ډېر مو هلاک کړي دي دمخه تر کفارو د قريشو "من قرن" له اهل څخه د يوه قرن، په دې آيت کې تخويف دى: کفارو د قريشو او دلاوره کول دي د عليه الصلوة والسلام پر انذار د قريشو.

هَلْ تُحِسُّ مِنْهُم مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴿۹۸﴾

آيا ته وينې "المخاطب هو النبي ﷺ او كل من هو اهل للخطاب" يعني ته وينې په يوه له حواس خمسه وو د هغو هلاک کړه سوو کفارو څخه يو څوک (والاستفهام للانكار يعني نه يې وينې. وكلمة من الثانية لاستغراق النفي المفهوم من همزة الانكار) او يا ته اورې دوى لره يو صوت خفي، اصل ترکيب د رکز د خفا لپاره دى، حسين کاشفي رح وايي چې يعني چون عذاب ما بديشان فرود آمد مستاصل شدند از ايشان نه شخص باقى ماند كه كسى اورا به بيند ونه اواز برجاى كه كسى بشنود بلكه موكل قهر الهى باهيچ كس نه ساخت وهمه را بدست فنا دردام خمول ونسيان انداخت انتهى بعبارته البليغة. شيخ سعدي رح وايي:

بگو آنچه دانى سخن سود مند .... وگر هيچ كس را نيايد پسند
كه فردا پشيمان بر آرد خروش .... كه اوخ چرا حق نكردم بگوش
بگمراه گفتن نكو مير وى .... گناه برد كست وجور قوى
مگو شهد شرين شكر فايقست .... كسى را كه سقونيا لايق است
چه خوش گفت يک روزدارو فروش .... شفا بايدت دارو تلخ نوش

درويش وايي: چې د خداى ﷻ په توفيق سره پوره سو تفسير د سورة مريم په وخت کې د ځابنت د شنبې ورځ د ربيع الاول د مياشتې اوله سنه (۱۴۳۰) هجري قمري، اوس هم ان شا الله تعالى تفسير د سورة "طٰه" شروع کېږي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سُوْرَةُ طٰهٰ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ وَّخَمْسٌ وَّثَلٰثُوْنَ اٰيَةً وَّفِيْهَا ثَمَانُ رُكُوْعَاتٍ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اللهم يسر على يد العبد الضعيف تفسير هذه السورة الجليلة بالصحة والعافية.

طٰهٰ ﴿١﴾ مَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰىٓ ﴿٢﴾

درویش وایي: چي تفصیل د مقطعات قرآنیه وو په تفسیر کي د سورة البقرة حتی الوسع موږ بیان کړی دی، لکن په "طٰه" کي اختلاف تر نورو مقطعاتو ډېر دی (١) طٰهٰ د قرآن نوم دی (٢) نوم دی د سورت. نو پر دې دوه تقدیره "طٰه" مرفوع محلاً دی بحذف المبتدأ ای هذا قرآن او سورة (٣) "ط" ماخوذ ده له طاهر څخه او "ها" ماخوذ ده له هادي څخه چي نومان د خدای ﷻ دي، نو پر دې تقدیر حرف ندا ورسره محذوف دی والمعنی یا طاهر طهرنا من الذنوب یا هادي اهدنا الی صراط مستقیم (۴) "طٰه" د علیه الصلوة والسلام له نومانو څخه دی مثل احمد وحامد وغیر ذالک کما جا في الحدیث "قال علیه الصلوة والسلام انا محمد وانا احمد والفاتح والقاسم والحاشر والعاقب والماحي وطٰه ویٰس ویؤید قول هذا البعض الخطاب في علیک، نو بیا هم حرف ندا یې ورسره محذوف کړه مثل یا رسول الله یعني یا طٰه افعل کذا (۵) مقاتل بن حیان رح وایي چي معنا د طٰهٰ طي الارض بقدمیک یعني دواړې پښې پر مځکه ایږده د تهجد په لمانځه کي، په حدیث کي د بزار او د ابن مردویه رح د علي رضی الله عنه داسي نقل راغلی دی چي څه وخت چي پر علیه الصلوة والسلام دا سورة نازل سو "یا ایها المزمل قم اللیل الا قلیلاً" نو علیه الصلوة والسلام به د احتیاط له کبله ټوله شپه په قیام او لمانځه تېره کړه حتی چي پښې مبارکي یې وپړسېدلې من طول القیام. نو به یې یوه پښه پورته کړه چي یو ګړی هوسا سي، بیا به یې هغه پښه پر مځکه کښېښول هغه بله پښه به یې پورته کړه، نو جبرئیل ورته وویل طٰهٰ بقدمیک پر صیغه د امر علی الارض دواړې پښې پر مځکه ایږده یا محمد، نو پر دې تقدیر اصل د طٰهٰ طأ وو چي د وطأ یطأ څخه جوړ دی، بیا یې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

همزه ساکنه په ها ساکنه بدل کړی نو طهٔ څنډي جوړ سو او پر صیغه د امر په یو قرائت کي راغلی هم دی (٦) ضحاک، مجاهد او عطا رح وايي چي د "طه" معنی یا رجل ده. او قتاده رح وايي چي یا رجل یې په سریاني ژبه سره معنی ده. کلبي رح وايي چي معنی یې یا انسان ده (٧) حسین کاشفي رح وایي: یا "طا" طهارت دل اوست از غیر حق تعالی و "ها" هدایت اوست بقرب حق (٨) امام جعفر رضي الله عنه وايي "طه" قسم بطهارة اهل البیت کریمه "ویطهرکم تطهیرا" یا وطوبی او هاویة ای الجنة والنار ته یې اشاره ده (٩) په زاد المسیر کي وايي چي "ط" طیبه ته اشاره ده چي مدینه منوره ده. او "ها" و مکې ته اشاره ده چي په پای کي تا ده چي په وقف کي ها ګرځي، نو خدای جل جلاله په دې دوو حرمینو قسم واخستی پر وروسته آیت.

درویش وايي: چي نوري ترجمې هم په تفاسیرو کي لیدل کېږي اوس بیرته د آیت د ترجمې پر خوا.

موږ نه دی نازل کړی پر تا قرآن ددې لپاره چي ته ځان دومره ستړی کړې په عبادت کي د شپې کمامر. په قاموس کي وايي الشقا الشدة والعسر. او جوهري په صحاح کي وايي چي مراد له شقاوة څخه دینوي و بدني دی وهو التعب یعني ډېره ستړیا. او بیضاوي وايي الشقا شائع بمعنی التعب آه.

إِلَّا تَذْكِرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ

"الا" استثنا منقطع ده یعني لکن تذکیراً للناس. او بعض علما چي توهم کوي چي تذکرةً دی مفعول له وي د "انزلنا" هغه غلطه خبره ده ولي یو فعل و دوه مفعول له ته نه متعدي کېږي. یعني د انزلنا یو مفعول له "لتشقی" ذکر سو "لمن یخشی" د هغه چا لپاره چي په زړه کي خشیت یعني بېره وي له عذاب څخه د خدای جل جلاله او رقت وي یعني زړه نرم وي لکه ډېره سخت نه وي لکه د قریشو د کفارو.

تَنزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَاوَاتِ الْعُلَى ﴿٤﴾

ای نزل تنزیلا، نو تنزیلا مفعول مطلق د فعل محذوف دی. له جانب څخه د هغه چا یعني چي رب العالمین دی چي پیدا کړي یې ده مځکه او اسمانونه چي لوړ دي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: د اسمانو او مځکي تخصیص یې په ذکر سره وکړی. ولي چي دا دوه قوام د ټوله عالم دي او مځکه تر اسمانو د مخه کړه یا لپاره د رعایه د فاصله یعني د اخیر د آیتو یا ددې سببه چي مځکه وحس ته د بشر نژدې وه تر اسمانو. اوعلی جمع د علیا ده چي مؤنث د اعلی دی.

اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ﴿۵﴾

درویش وایي: چي دا آیت په سورت یونس کي هم راغلی دی له متشابهاتو څخه د قرآن دی، عرش په لغت کي سریر الملک والاستوا الاستقرار، مراد دلته استیلاً او غلبه ده والاستیلاً کنایة عن الملک ولي چي استیلاً د توابعو څخه د ملک ده. نو لازم یې ذکر کړی مراد څنې ملزوم دی، په عرف کي د عربو وایي چي استوی فلان علی سریر الملک علی قصد الاخبار عن حاله بانه ملک وان لم یقعد علی السیریر المعهود اصلاً. بعض محققان وایي چي زموږ ایمان دی چي خدای ﷻ لره مکان نسته والا لزم قدم المکان. او دلائل عقلیه او نقلیه پر دې متفق دي چي لاقدیم الا الله وانه تعالی لم یرد في القرآن من الاستوا الاستقرار والجلوس لانه یستلزم جسمیته تعالی بلکې مراد د خدای ﷻ بل شی دی او موږ په تعیین د هغې ځان نه مشغولوو خوفاً من الخطا وتفویض علم المتشابهات الی الله ﷻ کما هو رأی من وقف علی اسم الجلالة ومایعلم تأویله الا الله وعلی هذا المذهب اکثر السلف. امام احمد امام مالک رحمه الله الاستوا معلوم (ای ورد في القرآن) والکیفیة مجهولة والبحث عنها بدعة آه په احادیثو شریفه وو کي راغلي دي چي یو سړي د دوو متشابه آیتو پوښتنه د امیر المؤمنین عمر رضي الله عنه څخه وکړه، نو امیر المؤمنین رضي الله عنه هغه سړی په دره وواهه. او له دې قسمه څخه دی "کل شئ هالک الا وجهه. ید الله فوق ایدیهم" وما جا في الحدیث الصحیح ان جهنم یقول یوم القیامة حین یقال لها هل امتلئت فتقول هل من مزید حتی یضع تعالی قدمه علیها. فتقول قط قط آه. روح البیان وایي تعالی الله علواً کبیراً عما یقول الظالمون من المجسمة وغیرهم چي هغه خدای جسم بولي او هغه ته مکان وایي. او آیات وارده متشابهة او احادیث شریفه پر

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

ظاهره معنی حمل کوي. شیخ اکبر محي الدین ابن عربي قدس سره در فتوحات مکیه چنین فرموده که استواء خداوند درقرآنست. ومراد بدین ایمانست. تأویل نجویم که تأویل درین باب طغیانست بظاهر قبول کنیم وبباطن تسلیم که این اعتقاد سفیان است (ای سفیان ثوري رح) اما میدانم که خداوند نه محتاج مکان است ونه عرش بردارنده اوست. که اوست بردارنده مکان (یعني خالق مکان) ونگه دارنده عرش انتهی بنقل روح البیان.

لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ وَمَا بَیْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰی ﴿۶﴾

خدای جل جلاله لره دي ملکًا وخلقًا چي په اسمانو کي من الملائکة والکواکب والانهار، او چي په مځکه کي من الجبال والانهار والاشجار والحیوانات والمعادن والجن والانس والشیاطین والملائکة والدقائق. او هغه شیان چي لاندي دي تر خاک نمناک. بغوي رح وایي قال الضحاک رح یعني ماوراء الثری من شئ. حسین کاشفي رح وایي زمین بردوش فرشته است وقدمین فرشته بر صخره ایست، وصخره برشاخ گاوی وقوائم گاو برپشت ماهی از حوض کوثر وماهي ثابت است بر بحر، وبحر بر جهنم، وجهنم بر ریح، وریح بر حجابي از ظلمت وآن حجاب بر ثری. وعلم اهل اسمان وزمین تا ثری بیش نرسد، وما تحت الثری جز حق سبحانه تعالی نداند.

درویش وایي: چي ومثل هذا البیان انما یدرک بالنقل ولیس للعقل الیه سبیل.

درویش وایي: چي نژدې و بیان ته د کاشفي چي مظهري او روح البیان دواړه راوړی دی چي منقول له ابن عباس رضی الله عنهما ښخه دی، دی وایي چي مځکي تولي پر شا د ماهي دي او ماهی پر یو دریاب دی. چي سر د ماهي ولکی د ماهي لاندي تر عرش سره جفتیږي او دریاب پر صخره دی خضراء. او شین والی ددغي صخري ښخه دی او دا هغه صخره ده چي په سورة لقمان کي خدای جل جلاله ذکر کړی فتکن في صخرة والصخرة علی قرن ثور" د غوایي پر ښکر او غوایي پر ثری ولاړ دی، ولایعلم تحت الثری الا الله عزوجل وذالک الثور فاتح فاه" نو هغه وخت چي خدای پاک گرده دریابونه سره یو دریاب وگرځوي دا ټول د غوایي په نس کي توی سي، نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مخکه وچه پاته سي، درویش وایي ولا یعلم جنود ربک الا هو.

﴿وَإِن تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى ۝٧﴾

پوه سه: چي قاضي بیضاوي ددې آیت داسي ترجمه کړې ده که ته یا محمد ﷺ او یا "کل من یصلح للخطاب فاعلم انه غني عن جهرک فانه یعلم السر واخفی" ددې معنی داده چي اصل جزاء د ان محذوفه ده وهو قوله فاعلم آه، او "فانه یعلم آه" دلیل د محذوفي جزاء دی په ځای کي یې د جزاء راوړی دی.

درویش وایي: چي مراد له جهر څخه په آیت کي جهر په ذکر د خدای ﷻ دی یا په دعا سره.

پوه سه: چي حسن بصري په نقل د بغوي رح وایي چي مراد د سر دادی چي یو سړی بل ته پټه خبره وکړي او اخفی داده چي په خپل زړه کي یې ساتلې وي، او د صوفیه په اصطلاح خصوصاً د نقشبندیه په اصطلاح سره ذکر خفي دی په ژبه سره او اخفی ذکر د لطائفه دی چي ژبه دخل نه پکښي لري صرف او صرف په تصور سره الله یا لا اله الا الله پر لطائفو وایي، چنانچه شاه نقشبند رحمه الله وایي:

لب به بند وچشم بند وگوش بند ..... گر نه دیدی سر حق بر ما بخند

وتفصیل هذا الذکر واللطائف في کتب النقشبندیة رح، او ابن عباس رضي الله عنهما او سعید بن جبیر رح وایي السر ماتسر في نفسک واخفی من السر ما یلقی الله في قلبک من بعد ولا تعلم انه سیحدث به لانک تعلم ماتسر به الیوم ولا تعلم ماتسر به غداً والله یعلم ما اسرت به الیوم وما تسر به غداً. او مجاهد رح وایي السر ماتسرون به من الناس واخفی الوسوسة. او علي بن طلحة رح وایي ما اسر به ابن آدم في نفسه، واخفی ما خفي علیه مما هو فاعله قبل ان یعمله. وقیل السر العزیمة علی الفعل واخفی ما یخطر علی القلب قبل العزیمة وقیل غیر ذالک.

پوښتنه: "یعلم" خو مضارع ده. نو ددې معنی داده چي خدای ﷻ پر حالي او استقبالي شیانو علم لري فقط او که څرنګه؟

ځواب: په محاوراتو کي د عربو داسي وایي فلان یحسن الی الفقراء او مراد ددې نه حال وي او نه استقبال، بلکي مراد ددوی وجود الاحسان منه في جمیع

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الازمنة، ومنه قوله تعالى "يعلم السر واخفى" والمراد ان علم السر واخفى دائم مستمر، ولي چي علم د خداى ﷻ منزه دى د تقييد په زمانه پوري لانه تعالى عالم في الازل بجميع الاشيا. فالتغير عند اهل السنة والجماعة في المعلوم بالماضي والحال والاستقبال لا على علمه تعالى عن الحدوث في الذات والصفات فافهم.

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۗ لَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى ۝

نسته شايان او مستحق د عبادت بيله ده (لفظ "الله" مبتدا دى "لا اله الا هو" يې خبر دى) ده لره دي ښائسته او زيبا نومان چي پر ټولو اسماؤ کي په حسن کي بالا دي لدلالتها على المعاني هي اشرف المعاني وافضلها واعتبار حسن اللفظ بحسن المعاني.

پوه سه: چي حسنى تانيث د احسن دى، قال الامام الرازي رحمه الله في التفسير الكبير چي علما وايي چي د خداى پاک څلور زره نومان دي درې زره د هغو لايعلمها الا الله والانبيا. پاته نو زر (۱۰۰۰) سوه، هغه درې سوه (۳۰۰) په تورات کي دي او درې سوه (۳۰۰) په انجيل کي دي او درې سوه (۳۰۰) په زبور کي دي او سل (۱۰۰) نومان يې په قرآن عظيم الشان کي دي چي نهه نيوي يې ښکاره او معلوم دي او يو نوم چي اسم اعظم دى په حجاب کي د استتار دى "من احصاها" که چا دا نهه نيوي نومان په ورځ کي ورد وګرځول دخل الجنة انتهى قول الامام رحمه الله.

درويش وايي: چي معاني ددې اسما الحسنى امام همام الغزالي قدس سره په شرح کي د اسما الحسنى د پر ښه بيان کړې ده.

مسئله: بايد مسلمان پر خپلو اولادو باندي ښه ښه نومان ايږدي وفي الحديث اذا بعثتم الي رجلاً فابعثوا حسن الوجه وحسن الاسم، وفي الحديث اطلبوا الحوائج عند حسان الوجوه" ولي که حاجت ستا پر ځاى کړي په ښه ورين تندي يې پر ځاى کوي، او که حاجت مو نه کړي اجرا يې په ښه قول جواب در کوي، په يوه روايت کي راغلي دي چي يو صالح عالم او حکيم ته دوه کسه ورغله چي موږ ته وصيت وکړه يو حسن الوجه او بل قبيح الوجه و، حکيم اول حسن الوجه ته وويل چي ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حسن یې قبیح کار مه کوه. او قبیح ته یې وویل که ته قبیح کار وکړې لا به دې قبیح زیاته سي. درویش وایي چې حکیم په حقیقت کې داو ته په نصیحت وکړی.

وَهَلْ أَتٰىكَ حَدِيثُ مُوسٰىٓ ﴿۹﴾

آیا تاته یا محمد (ﷺ) رسېدلې ده قصه د موسی. دا استفهام لپاره د تقریر یعني قد اتاک تلک القصة.

پوه سه: چې دا بیان د قصې د موسی عطف دی پر ماقبل بیان د نبوت د علیه الصلوة والسلام یعني ما انزلنا علیک القرآن آه من عطف القصة. په دې قصه کې علیه الصلوة والسلام باعثه کول دي پر صبر کولو په سخت حالاتو کې د نبوت لکه موسی ﷺ چې تحمل کړی ؤ.

تنبیه: په صحیح روایاتو کې په ثبوت رسېدلې ده چې څه وخت چې موسی د خپل خسر شعیب علیه السلام څخه رخصت اخستی یعني د رخصت وخت یې نژدې سو، نو موسی علیه السلام خپلي کور والا ته چې د شعیب علیه السلام لور وه داسې وویل چې ته دې خپل پلار ته ووایه چې موږ ته یو څو پسونه او مېږې راکړه او شپانه هم راسره کړي چې زموږ دا پسونه پیایي. چونکه د شعیب علیه السلام لور امیدواره هم وه نو موسی علیه السلام ورته وویل چې پلار ته دې ووایه چې یوه خادمه هم درکړي یعني ددې لپاره که چېرې د لارې په اوږدو کې د زېږېدو واقعه پېښه سي هغه به ستا خدمت وکړي د وضع الحمل په سخت حال کې. د موسی علیه السلام کور والا هم خپل دا خواهشات پلار ته بیان کړه. نو پلار یې هغه غوښتنې دړېوره کړې. نو عند د سفر کونکو موسی علیه السلام کور والا. شپانه او خادمه دغه څلور نفره.

پوه سه: شعیب علیه السلام خو لس کاله په موسی علیه السلام پسونه وڅول او تر موسی دمخه دده لویو د پسو پول پر غاړه درلوده. اوس شعیب علیه السلام په خپله وعده وفا وکړه، نو موسی او دده کور والا یې سره یو ځای کړه یعني واده یې ورکړی تر هغه وروسته پینځه کاله نور موسی علیه السلام د شعیب علیه السلام په کور کې پاته سو چې مده د عمر یې څلوېښت کاله ته ورسېده. رخصت یې غوندي واخستې، نو د موسی علیه السلام د اول ورتګ څخه پینځلس کاله تېر سوه. شعیب علیه السلام خو دمخه لا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مالداري درلوده، نو د پینځلسو کالو په دوران کي خدای ﷻ ده ته لوی مالي قدرت ورکړی حتی چي د لور سره یې مذکوره کومک وکړی، او دا احتمال هم سته چي شعیب ﷺ په لوبو شپني کوله زامن یې درلوده لکن کوچني وه، او س چي پینځلس کاله تیر سوه زامن یې ځوانان سوه له شعیب ﷺ ځخه یې بارد کور ساتني او د پسو د څرېدلو له اوږو څخه واوښتی.

إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا

وه یې ویل و اهل ته خپل چي تاسي دلې او سېږئ په ماپسي مه راځئ، ما په ستر گو ولیدی اور.

درویش وایي: چي په شرح المشارق کي وایي چي الاهل یفسر بالازواج والاولاد والاقارب والعبید والاماء والاصحاب، مظهري رح وایي لامرئته والرفقة آه، دا اشاره اجمالي وه تفصیل چي فقیر بیان کړی.

درویش وایي: چي په هغه تفصیل او قصه چي ما بیان کړه دا سوال دفع سو چي دده سره خو یوه ماینه ورسره وه، نو امر د "امکثوا" چي جمع ده و چاته دی؟ باید امکثي یې ویلی وای فافهم.

لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ⑩

شاید چي زه راوړم تاسي ته یوه شغله د لرگي په سر کي (د اور سکروټه) چي د لوی اور څخه به یې راواخلم. او یا به زه پیدا کړم پر اور باندي په راتلو سوو خلکو کي لارښوونکی د لاري، راوي د قصي وایي چي د موسی ﷺ ځخه لار هم ورکه سوې وه. او کلمه د "او" په ظن کي د موسی لپاره د منع الخلو ده، ولي جمع خو یې روا ده.

درویش وایي: چي په بل ځای کي د قرآن عزیز داسي راغلي دي "لعلکم تصتطلون" شاید چي تاسي به ځانونه په تاوده کړئ. یعني هغه شعله چي زه یې راوړم نور بتي به پر واچوو تاسي به ځانونه په تاوده کړئ. راوي وایي چي په دغه شپه ډېر یخ ؤ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: موسی علیه السلام ولي لعلي ووایه. داسي يې نه وويل آتيكم. له دې سببه چي دده يقين نه ؤ پر وفا بالعهد سره، وهذا شان الانبيا عليهم السلام.

فَلَمَّآ أَتَىٰهَا نُودِيَ يَٰمُوسَىٰٓ ﴿١١﴾

چي ورغلی موسی (علیه السلام) د اور و ځای ته، نعره وكړل سوه يا موسی، بغوي رح وايي چي موسی علیه السلام چي هغه ځای ته ورغلی يوه شنه درخته ولاړه وه شاوخوا اور پر راتاؤ سوی ؤ لكه يو نادر روښانه شي چي نه شين والی د درختي د اور وه رڼا ته تاوان رسوي او نه ضوء د اور درختي ته تاوان رساوه. راوي وايي چي موسی علیه السلام د تعجب په درياب كي حيران سو او لاسونه يې پر ستر گو ونيول.

يوه سه: چي اكثره مفسرين وايي چي موسی علیه السلام چي رڼا وليدل هغه اور نه ؤ بلكي نور ؤ صرف دده گمان د اور پر كېدی او دوی وايي چي دا نور د رب جل وعلی ؤ وهو قول ابن عباس وعكرمه رضي الله عنهما وغيرهما. او سعيد بن جبير رح وايي هي النار بعينها وهي احد عجائب قدرته تعالى كما مر من قول البغوي آنفا. موسی علیه السلام د اور پر شاوخوا هيڅ بني آدم ونه ليدی لكه دده چي گمان ؤ چي وه يې ويل او اجد على النار هدًى.

إِنِّيٓ أَنَا۠ رَبُّكَ

په تحقيق زه ستا خدای جل جلاله يم. بغوي رح وايي چي وهب بن منبه رح وايي "نودي من الشجرة يا موسی" فاجاب سريعًا زه نه پوهېږم څوک ما ته ناري وهي او داسي يې وويل چي اواز دي اورم ولا ادري مكانك فاين انت؟ قال انا فوقك ومعك وامامك وخلفك واقرب اليك من نفسك، نو موسی علیه السلام پوه سو چي داسي هيئت نه ښايي مگر د خدای جل جلاله سره، نو يې يقين سو چي خبري كونكي خدای جل جلاله دی، او موسی علیه السلام دا خبري د ښپږو جهتو څخه اورېدلې او په ټولو اندامو نه يوازي په غوږو، دا بل دليل سو و موسی علیه السلام ته چي خبري كونكی رب عزوجل دی، نو هغه وسوسه د ابليس هم له ده څخه دفعه سوه چي شايد خبري كونكی به شيطان وي كما وسوس اليه قاله البيضاوي رح.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ ۚ

وکاره چوتې دي، بين المفسرون رحمهم الله دا امر د خلع نعلين لپاره د دا ذيل سببو ؤ (۱) بعض لکه بغوي رحمه الله د ابن مسعود رضي الله عنه څخه يې روايت کړی دی چې د موسی علیه السلام چوتې د خره د پوست وې غير مدبوغ انتهى. نو خطاب پر دې تقدير د تاديب دی. لکن حسين کاشفي رحمه الله وايي اصح آن است که نعلين از پوست بقر بوده طاهر تين آه (۲) بعض مفسرين رحمه الله وايي چې لڅي پښې ادب او تواضع په لوی دربار کې لکه د مناجات د رب العالمين. څکه بشر الحافي رحمه الله او نور صالحان به لڅي پښې ګرځېدل ...... بيت:

ګنجی که زمين و اسمان طالب اوست... چون درنګری برهنه پايان دارند

(۴) مجاهد او عکرمه رحمه الله وايي چې ددې سببه په خلع النعلين موسی علیه السلام امر کړی چې دده په پښو پوري خاوري د ارض مقدسه ومونښلې فتناله برکتها په هر صورت موسی علیه السلام چوتې وکښلې او د شپلې هغه خوا ته يې وغور ځولې.

إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿۱۲﴾

په تحقيق ته په پاکه شپله کې يې چې طوی يې نوم دی. نو طوی عطف بيان دی د واد المقدس روح البيان. او په قاموس کې وايي چې مطلق وادي هغه خلاص فارغه ځای دی په منځ کې د غرو يا د غونډيو. او طوی د يو شپلې نوم دی په شام کې، نو که يې څوک په تنوين وايي. نو منصرف دی په تاويل د مکان، او که يې څوک بې تنوينه وايي. نو په تاويل البقعة دی غير منصرف للعلمية والتانيث.

قانون: په نومانو کې د بلدانو او د قريو انصراف او عدم انصراف دواړه روا دي بالجهتين المذکورتين فافهم.

وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ ﴿۱۳﴾

او ته ما برګزيده کړې يعني للنبوة والرسالة. نو غوږ ونسه هغه څه ته چې تاته يې وحي کړل کېږي يعني زما له خوا څخه يعني من الامر والنهي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یوه سه: چي کلمه د لام متعلق ده په فاستمع پوري او لام زائد دی په مفعول کي لان استمع متعدي بنفسه کما في ردف لکم، او مظهري رح وايي چي متعلق دی په دواړو مفعولو پوري يعني اخترتک واستمع علی التنازع آه ولا يخفی مافيه فتامل.

إِنَّنِيٓ أَنَا ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدۡنِي وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكۡرِيٓ ﴿١٤﴾

په تحقيق سره زه خدای يم نسته مستحق د عبادت بيله ما. دا بيان د اصل الاصول دی چي توحيد دی. او زما عبادت کوه خاصةً لاغيري دا کمال د عمل دی يعني د يوه خدای جل جلاله عبادت کول.

یوه سه: چي دا آيت بيان دی د مايوحی "واقم الصلوة" او سم کوه لمونځ.

یوښتنه: په "فاعبدني" کي خو لمونځ هم داخل و، نو د جلا راوړلو یې څه فائده؟

ځواب: تخصيص بعد التعميم لکمال الاهتمام بها وعلو منزلتها في سائر العبادات. قال رسول الله ﷺ "الصلوة عماد الدين" لمونځ ستن او ميل دی د دين. رواه ابو نعيم والبيهقي، وفي رواية فمن اقامها فقد اقام الدين ومن هدمها فقد هدم الدين. وفي رواية عن علي رضی الله عنه الصلوة عماد الايمان. وفي رواية عن انس رض الصلوة نور الايمان، وروى البخاري ومسلم عن ابن مسعود رض ده وويل چي ما سوال وکړی د آن حضرت ﷺ څخه ای الاعمال احب الی الله قال الصلوة. او مسلم له جابر رض څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ وويل بين العبد والکفر ترک الصلوة، او احمد، بيهقي او دارمي له عبد الله بن عمرو ابن العاص رض روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام يوه ورځ د لمانځه بيان کاوه او وه یې ويل من حافظ عليها (کي دوام وکړی پر لمانځه) کانت له نوراً او برهانًا ونجاةً يوم القيامة ومن لم يحافظ عليها لم يکن له نور والبرهان ولانجاة يوم القيامة وکان يوم القيامة مع قارون وفرعون وهامان وابي بن خلف.

درويش وايي: چي دا حديث يا محمول دی چي تهاونًا لمونځ نه کوي يا محمول دی پر غايت زجر پر ترک د لمانځه. والی ظاهر هذه الاحاديث ذهب احمد بن حنبل رح ان من ترک الصلوة متعمداً فقد کفر. او بل تخصيص د لمانځه په ذکر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سره دادی چې فقهاء وايي چې لمونځ حسن لذاته دی بخلاف اکثر العبادات فان الصوم حسن لاجل قهر النفس الامارة بالسوء، او زکوة لپاره د دفع د حاجت د فقير. او حج لتعظيم بيت الله الشريف ونحو ذالک.

"الذکري" لپاره د ذکر زما. ولې چې د لمانځه ټول اجزا ذکر د خدای تعالی دي او شغل دی د خدای ﷻ په زړه کې چې حضور قلبي پر ځای کوي. او په ژبه سره چې قرائت د قرآن دی او تسبيحات د رکوع او سجدې او په قعده کې التحيات ويل دي او په اعضاؤ سره يعني قيام، رکوع او سجده ده.

درويش وايي: چې لمونځ پر شرائطو او ارکانو او سنتو او مستحباتو مشتمل وي او په حضور قلبي وي، د داسې لمانځه په باره کې خدای پاک وايي "ان الصلوة تنهى عن الفحشاء والمنكر الآية" او بعض يې داسې ترجمه کوي لان اذکرک بالرحمة والثناء. روى البخاري و مسلم عن ابي هريرة رضی الله عنه قال رسول الله ﷺ چې خدای ﷻ وايي "انا عند ظن عبدي بي وانا معه اذا ذكرني فان ذكرني في نفسه ذكرته في نفسي وان ذكرني في ملأ ذكرته في ملأ خير منه" ژباړه: عليه الصلوة والسلام وويل چې خدای ﷻ وايي چې زه پر ظن د بنده يم پر ما باندې او زه ده سره ملګرې يم يعني بلا کيف او يا په علم سره پر حال دده چې دی ما ذکر کوي. نو که يې زه ذکر کړم په زړه کې يا معنى دا چې ده يوازې زما ذکر کاوه زه به يې هم په نفس کې ذکر کړم.

درويش وايي: چې اطلاق د نفس پر خدای ﷻ باندې مشاکلة دی لقوله في نفسه آه. مثل جزاء سيئة سيئة بمثلها. يا معنى داده چې زه به يې هم تنها ذکر کړم يعني بيله جماعته د ملکو کمايدل عليه مابعده. يعني که يې زه ذکر کړم په جماعت کې د خلګو زه به هغه سرې ذکر کړم په داسې جماعت کې چې د هغه تر جماعت به ښه وي يعني في جماعة الملائكة الكرام.

درويش وايي: چې روح البيان فقط اوله معنى راوړې ده. او مظهري او روح المعاني دا معنى هم راوړې ده چې "الذکرى" بيان د علت د اقيم الصلوة نه دی بلکې قيد دی د "اقيم الصلوة" لپاره. والمعنى لمونځ کوه خاص الخاص زما

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د ذکر لپاره، ریا مه په ګډوه او غیر له ما څخه بل شی مه پکښې یادوه.

درویش وایي: چې فرضي لمونځونه چې څوک کوي په نفس کولو کې خو یې ریا نسته. اما په هیئت کې یې د ریا امکان سته. یعني د خلګو په حضور کې په ښه طمانیت او مراعات د تعدیل الارکان لمونځ کوي او چې یوازې وي چابک چابک بېله مراعات د تعدیل الارکان لمونځ کوي. نو دې سړي لره د خلګو په حضور د لمانځه د هیئت ثواب خو نسته البته د اصل لمانځه غاړې یې خلاصې سوې. لکن په نوافلو لمونځو کې هم په اصل کې او هم په هیئت کې یې ریا کاري مهم ځای لري فتدبر، او بعض مفسرانو حذف د مضاف مختاره کړی یعني "اقم الصلوٰة لذکر صلوتي" یعني که د سړي لمونځ هېر ؤ هر وخت چې یې ورپیاد سي ودې ګذاري لکه په حدیث کې د بخاري او مسلم چې راغلي دي په روایت د انس بن مالک رضی اللہ عنہ قال رسول الله ﷺ من نسي صلوٰة او نام عنها فکفارتها ان یصلیها اذا ذکرها" وفي روایة لاکفارة لها الا ذالک ثم اورد علیه الصلوٰة والسلام دا آیت په دلیل کې قال الله تعالی "اقم الصلوٰة لذکري" ویؤیده ماجاء في قرائة لهٰذه الآیة "للذکری" فافهم یعني بدون الاضافة.

اِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ اَكَادُ اُخْفِيْهَا

په تحقیق قیامت راتلونکی دی.

پوه سه: چې "ان الساعة آتیة" یا تعلیل د امر بالعبارة فالمعنی چې تاسې عبادت کوئ ولې چې ورځ د قیامت راتلونکې ده او د عبادت ثواب به هورې درکړل سي، او یا جمله مستانفه د بیان فوائد العبادة "اکاد اخفیها" اخفش یې داسې ترجمه کړې ده ارید اخفیها ای اخفی وقتها یعني ترجمه اکاد یې په ارید سره کړې ده، او بغوي وایي چې لفظ د "اکاد" زائد دی ومعنی الآیة اخفی وقتها آه. وفیه مافیه فتامل، وفي الجلالین استرها للتعظیم والتهویل د لفظ اکاد صله انتهی ای زائدة.

درویش وایي: چې فائده د اخفی یې داده چې خلګ هر وخت په حذر کې وي له قیامت څخه. لکه لفظ د عسی په بل آیت کې "قل عسی انیکون قریباً"

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى ﴿۱۵﴾

تاچې جزا ورکړه یعني په هغه ورځ کې د قیامت وه هر نفس ته یعني هر سړي ته جزا د ما تسعی (په حذف د مضاف) یعني چې د عمل کړی وي په دنیا کې "ایماناً وطاعة او کفراً ومعصیة" والجزا اما الجنة واما النار.

پوه سه: چې حرف جر متعلق په آتیة پوري دی وما بینهما جمله معترضه ده او کلمه د ما یا مصدریه ده ای بسببها او یا موصوله بحذف العائد ای بعمل سعی فیه.

فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَّا يُؤْمِنُ بِهَا

نو تا دې منع نه کړي له ملاقات څخه د خدای ﷻ یا له ایمان څخه د اتیان الساعة یا عن اقامة الصلوة یا عمل للساعة) وعلی جمیع الوجوه الضمیر المونث راجع الی الساعة فافهم) هغه څوک چې ایمان نه لري پر ساعت.

فائده: ضمیر مخاطبد یصدنک راجع دی و موسی ته، او کلمه د "من آ" فاعل د فعل دی، نو ظاهر د آیت علی ماقال روح البیان وروح المعاني والمظهري والبیضاوي، نهی د کافر دی له صد څخه د موسی علیه السلام له ایمان څخه پر قیامت، او نهي په معنی کې د موسی علیه السلام دې ته قبول د قول د مانع عن الایمان بالساعة مه کوه. ددې مثال داسې دی لکه یو سړی چې ﷻ ته ووایي لا ارینک هٰهنا چې په دې قول کې ظاهراً نهي د ځان دی له رویت څخه د مخاطب او په حقیقت کې نهي د مخاطب دې چې ته په ما ځان نه وینه فافهم.

پوه سه: چې مراد من لایؤمن آه څخه کفار دي لکه فرعون وقومه القبط کما سیأتي عنقریب.

وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ فَتَرْدٰى ﴿۱۶﴾

"واتبع هواه" عطف دی پر "لایؤمن" او متابعت کوي د خپلو خواهشاتو نفسیه وو او لذات فانیه و او په عاقبت کې فکر نه وهي او پر جزا د ورځې د قیامت ایمان نه لري "فتردی" او که یې فرضاً ته انصداد په صد سره وکړې نو ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په هلاک سي "فتردی" ځواب د نهي دی.

وَمَا تِلْكَ

پوښتنه: چي کلمه د "ما" مرفوع محلاً ده مبتدأ ده او "تلک" په محل کي د رفع یې خبر دی، او کلمه د "تلک" په معنی د هذه ده او استفهام لپاره د تقریر دی یعني چي موسی علیه السلام په لکړه وهلو سره وروسته عجائب د قدرت ووینې چي مار سي نو دا به یې یقین سي چي دا معجزه ده په مقابل کي د منکر.

پوښتنه: که خدای ﷻ پاک ورته ویلي وای چي د کافرانو سره د مقابلې په وخت کي دا لکړه غورځوه مار کېږي به، څه استحاله به لازمه سوې وای؟

ځواب: چي موسی علیه السلام دلته په کوه طور کي یعني وادی المقدس کي د لکړي مار والی او بیرته د موسی علیه السلام را اخستل نه وای تجربه سوی، نو په وخت کي د مقابلې که مار سوی وای، موسی علیه السلام په خپله لاس نه سوای وروړلای یعني بیرېدی به.

بِيَمِينِكَ يَٰمُوسَىٰ ﴿١٧﴾

ای کائنة بیمینک" نو دا لفظ حال دی او عامل یې معنوي دی یعني معنی د اسم اشارة چي اشبه ده "مثل ما جا في القرآن العزیز هذا بعلي شیخًا" فلا یرد ان الحال ما یبین حال الفاعل او المفعول به کما تقرر في النحو، که څه هم ندا په لفظ د یٰموسیٰ په سر کي د قصې تېره سوې وه لکن دلته چي مکرر راوړی د پاره د استیناس د ده.

پوښتنه: چي تخصیص د یمین چي وکړی او داسي نه وویل سول "ما یدک مع انه اخصر لاحتمال انیکون في یده الیسری شیئًا آخر کالخاتم فیستبه الحال علی موسی علیه السلام.

قَالَ هِيَ عَصَايَ

موسی علیه السلام وویل چي دا زما لکړه ده حسین کاشفي رحمه الله وایي "ان عصا از چوب بهشت بود وسر آن دوشاخه بود ودر زیر او سنان آهن بود طول او ده گز

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بزراع موسیٰ نامش عليق بود يا بتحه آدم ﷺ از بهشت آورده قرنا بعد قرن میراث بشعيب ﷺ رسیده بود و ازو بموسیٰ ﷺ انتهی او بعض مفسرين وايي چي طول يې (۱۲) زراع وو بزراع موسیٰ استودعها ملک من الملائکة بصورة انسان عند شعيب ﷺ انتهی.

اَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَاَهُشُّ بِهَا عَلٰى غَنَمِىْ وَلِىَ فِيْهَا مَاٰرِبُ اُخْرٰى ﴿۱۸﴾

زه تکیه کوم پر دې لکړه یعنې چې ستړی سم. او یا تر لوی لښتې غوړخم او یا پسونه چې یو ځای په وښو کې ایله کړم زه پر دې تکیه وکړم ورته ولاړ یم. او زه بلګونه د درختو رارژوم په دې لکړه د پسو دپاره یعنې د درختې ښاخ په ووهم خزان بلګونه یې توی سي پسونه یې وخوري. او ما لره په دې لکړه کې نور مقاصد هم سته.

پوه سه: چي "اُخرىٰ" صفت د مآرب دی مفرد چي راوړی او سره د دې چي مآرب خو جمع ده نو قیاس چي اخر ویل سوی وای چي جمع ده. لکن مآرب یې تأویل د جماعت کړی چي مفرد سي او د آیاتو پایونه به سره برابر سي چي په عربي یې رؤس الآی بولي د نورو مآرب د موسیٰ ﷺ څه مراد وه (۱) پر اوږه یې ونسم په سر پوري یې مشکوله دابو یا زاد السفر وځړوم (۲) پر دوه ښاخه د لکړي پټو واچوم پر ځان سایه جوړه کړم لکه سایوان (۳) د یو ځا څخه چي اوبه را کاږم که تناو لنډ وو دلکړي مچک په کښي بند کړم اوبه په راوکاږم (۴) که یو درنده مي په پسو ګډ سي په دغه لکړه مقابله او جنګ ورسره کوم (۵) روح البیان وايې چې د شپې بې دغه دوو سرو دلکړي لکه څراغان رڼا بې کوله (۶) او دې لکړي به د ده خبري هم کولې انتهی والله اعلم.

پوښتنه: خدای ﷻ خو د موسیٰ علیه السلام څخه پوښتنه وکړه "وما تلك" اه نو د دې سوال د جواب خو فقط "هي عصاي" کافي وو نو موسیٰ علیه السلام دا نور بیان ولې په جواب کې راوړی؟

ځواب: اهل عشق وایې چي موسیٰ علیه السلام چيّ پر قدر د جواب بالا بود وکړی یعنې تر عصای او نور بسط یې کلام ته ورکړی "التذاذ بکلام المحبوب" لکن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مجملاً یې په آخیر کې دا وویل "ولي فیها مآرب اخرى" هغه یې کړه "ادباً مع الله عز وجل وخوفاً من تطویل الکلام" قاضي بیضاوي رحمه الله وایي چې د موسٰی علیه السلام دا خیال سو چې مقصود په سوال کې د رب العزة جل جلاله پوښتنه د ماهیت د ما في الیمین او بیان د منافعو د لکړي دی نو ځکه یې منافع د لکړي تفصیلاً او مجملاً ورته بیان کړه تا چې وروسته دا لکړه مار وګرځیدی په پوه چې دا امر خارق العادة ده او معجزه بې وګڼي.

قَالَ أَلْقِهَا يَٰمُوسَىٰ ﴿١٩﴾

خدای پاک ورته وویل لکړه دي پر ځمکه واچوه یعني د تکې شی دي ایسته کړه چې د انبیاء علیهم السلام تکیه پر خدای جل جلاله باید وي او بل دا چې عجائب د قدرت د خدای جل جلاله به پکښې ووینې چې په زړه کې به تصور هم وو "والالقاء والطرح والنبذ بمعنی واحد.

فَأَلْقَىٰهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ ﴿٢٠﴾

نو موسٰی علیه السلام بلا تراخ لکړه پر ځمکه وغورځول نو ناببره هغه لکړه مار سوه چې چابک چابک پر نس روانه وه.

پوه سه: چې خدای جل جلاله د قرآن په بل ځای کې داسې ویلي دي "کأنها جان" جان سپک مار ته وایي چې په بدن کښنی وي چې په پښتو یې کوچه مار بولي او په بل ځای کې "فاذا هي ثعبان" ثعبان هغه لوی مار ته په نوع کې د مارانو وایي چې په پښتو یې افعي مار بولي.

پوه سه: چې "حیة" مشترک لفظ دی په مابین کې د صغیر چې جان یې بولي او به مابین کې د لوی چې ثعبان یې بولي "والجمع بین الجان والثعبان" په دوو وجهو مفسرینو کړې ده چې لکړه په ابتدایي حالت کې لکه د لکړې جسم چې د نرې مار جان به سوه وروسته کرار کرار پرسېدله چې په انتهائي حالت کې به ثعبان ځندي جوړ سو او بعض مفسرین رحمهم الله وایي چې په ابتدایي حالت کې په جسم کې د ثعبان وه او چابک تګ یې د جان وو.

درویش وایي: چې دا توجیه موافق د ظاهرا د عباراتو سره د قرآن حیث قال

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كانها جان ولم يقل فاذا هي جان كما قال فاذا هي ثعبان فتدبر هداک الله.

ابن اسحاق وايي چي لګره چي ثعبان سوه چي په مخه به هر شی ورتی که ډبره وای که لرګی هغه بې تیر اواه او سترګي لکه اور بر يښيدې او د غاښو ځخه يې ږغ پورته کيدی او چي خوله بې وازه کړه (۴۰) ځلو يښت ګزه يې د دوو کرغښيو تر مابين فاصله وه موسی علیه السلام تختي وبيريدی "ولم يعقب" ولي چي بيره طبع بشري ده وروسته يې د خدايه ځخه حياً په زړه کي پيدا سوه ودريدی.

پوښتنه: موسی علیه السلام خو هم نبي وو نو ولي د مار ځخه وبيريدی كما حكى الله تعالى "ولّى مدبراً ولم يعقب" او ابراهيم علیه السلام د اوره د نمرود نه بيريدی حتی چي دی يې په لاسونو په منجنيق نمروديانو وغورځاوه او ورته نارسيده جبرئيل ورته راغلی په امر د خدای عز وجل امتحاناً جبرئيل ورته وويل "بل لک من حاجة قال ابراهيم علیه السلام اما اليک فلا" جبرئيل ورته وويل خدای ﷻ ته سوال د نجات وکړه ابراهيم علیه السلام ورته وويل حسبي من سؤالي علمه بحالي الى آخير القصة؟

ځواب: د موسی علیه السلام ابتدائي حالت د نبوة او د ابراهيم علیه السلام انتهائي حالت وو د رسالت "وفرق عظيم بين الابتداً والانتها للرسل والانبيا" علیهم السلام ته نه ګوري چي عليه الصلوة والسلام ته چي جبرئيل په صورت بشري ځان ورښکاره کړی چي عليه الصلوة والسلام د جبل حرا ځخه د کور خواته را روان وو او عليه الصلوة والسلام يې په ځيګر پوري ټينګ ونيوی، نو وريږدېدی او کورته راغلی چي ابتدائي حالات وو نبوت د ده حتی رفته رفته خدای ﷻ دونه استعداد کامل ورکړی په انتهائي حالتو کي چي جبرئيل پر خپل صورت اصلي وليدی په ليلة المعراج کي كما قال الله "ولقد رآه نزلة اخرى عند سدرة المنتهى".

قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ ﴿٢١﴾

خدای پاک ورته وويل "يموسى" مخ پر را واړوه او وانخله دا مار يعني بيرته په راسته لاس او بيربږه مه ځندي (لقوله تعالى لا يخاف لدي المرسلون) ژر دی چي موږ به را وګرځو دغه ستا لکړه (چي اوس د مار په شکل ده) وهيئت او حالت ته چي د مخه ؤ يعني بيرته به د لرګي لکړه سي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یوه سه: چې روح المعاني، روح البیان او مظهري رحمهم الله وایي چې "سیرت" پر وزن د فعلة دی مشتق من السیر چې تګ ته وایي دلته مجازاً په معنی د طریقې او هیئت دی.
فائده: "سیرتها" منصوب دی په نزع د حرف جر ای الی سیرتها الاولی بعد الاخذ" بغوي رحمه الله وایي چې موسیٰ علیه السلام یو پټو درلودی د وړیو نو څه وخت چې خدای جل جلاله د ته وویل "خذها" ده پټو پر لاس ویېچی "فامره ان یکشف یده" چې لاس دي لڅ کړه ده لاس لڅ کړی د مار وخولې ته یې ور حمله کړه "فاذا هي عصاکانت" او د ده لاس په هغه ځای کي وو چې د به یې خواېر لګړه تکیه کوله لاس بې پر دغه ځای ایښوی یعني مابین الشعبتین، قال المفسرون رحمهم الله اراد الله ان یری موسیٰ ما اعطاه من الآیة التي لا یقدر علیه مخلوق لئلا یفزع منها اذا القاها عند فرعون.
درویش وایي: چې په پښتو ژبه د دغه عبارت عربي بیان د مخه تیر سو.

وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ

او جوت کړه لاس خپل (فقیر وایي که څه هم لاس یو اندام دی تر اوږې پوري لکن مراد ځندي دلته کف یمنیٰ دی).
یوه سه: چې د انسان دوه جناهان دي چې په پښتو یې بغلونه بولي دلته مراد ځندي چپه بغل دی. یعني کف یمنیٰ دي په چپه بغل کي ونسه. بیضاوي وایي چې دوو بغلو ته دانسان جناحان وایي استعارة من جناحي الطائر یعني د مرغه دوه وزره په قاموس کي وایي چې جناح ید او عضد او ابطا ته وایي آه. مراد ځندي دلته ابط دی یعني تخرګ.

تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَىٰ ﴿٢٢﴾

را وبه وزي مجزوم دی جواب د امر دی والتقدیر اضمم آه واخرج تخرج. سپین چې ځلیږي به حال دی من الضمیر المستکن په تخرج کي بیله عیبه او بد اسپدو چې دا کنایه ده له پس څخه، ولي چې طبائع د خلګو له پیسه ځخه نفرت کوي، بغوي رحمه الله وایي چې قال ابن عباس رضي الله عنهما کان لید موسیٰ علیه السلام نور ساطع یغني باللیل والنهار کضوء الشمس والقمر آه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي د دې حدیث دا معنا نه ده چي موسی علیه السلام چي به یو وار لاس داخل تحت البغل، نو د همېشه د پاره د ورځي د پاره به لکه لمر پرېښې دی او د شپې لکه سپوږمی. "لانه لم یقل احد من المفسرین رحمهم الله بلکه مراد دا دی چي د تر بغل به لاس لاندي کړی چي راوبې استی لکه لمر یا سپوږمی پرېښېدی به حتی یری الناس چي بېرته بې تر بغل لاندي کړی پر خپل اصلي رنګ به راووت "آیة اخری" دابله معجزه د ستا پر صدق په دعوی کي د نبوت ولي چي دا هم خرق العادة کار دی کما هو معنی المعجزة لانها امر خارق للعادة الالهیة اظهره الله علی ید مدعی النبوة تصدیقا له" د اخري معنا دا ده چي غیر د عصا څخه.

پوه سه: چي آیة حال ثاني د ضمیر څخه د تخرج او من الضمیر في بیضا" او چا چي ویلي دي آیة مفعول به په اضمار د خذ آه تکلف مستغني عنه.

لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيٰتِنَا الْكُبْرٰى ﴿٢٣﴾

پوه سه: چي کلمه لام تعلیل د فعل مقدر ای فعلنا ما فعلنا یعني عصا مو مار کړه او ید مو بیضا کړی چي په تا وو ینو بعض آیاتو څخه چي دا بعض لوی معجزې دي ستا دال پر صدق د دعوې د نبوة ستا.

درویش وایي: چي د دې عبارت معنٰی دا ده چي نوري معجزې به هم وي لکن دا دوې لوري معجزې دی" کما جا في قوله تعالٰی "ولقد أتینا موسٰی تسع أیات بینات"

اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ﴿٢٤﴾

ولاړ سه وفرعون یعني د مصر سره د دغو معجزو او د ته دعوت ورکړه د توحید د معبود بالحق او دغه رنګه و عبادت ته د هغه. فرعون تر حد تجاوز کړی دی په ګمراهي کي حتی چي د الوهیت دعوه یې کړې ده.

پوه سه: چي دا جمله تعلیل دی لقوله "اذهب".

پوه سه: چي فرعون طاغي اکبر وو په دنیا کي حتی قال "انا ربکم الاعلی"

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِيْ صَدْرِيْ ﴿٢٥﴾

موسٰی علیه السلام وویل یا ربه فراخه کړې زما سینه یعني زړه چي یو معارف حقه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وکښي ځای سي چي په عقل سره يې ادراک نه کېږي او بل دا چي ماته حق اليقين په زړه پیدا کړي چي نفع رسول او ضرر رسول صرف او صرف د خدای د خوا دی حتی چي د فرعون او د ده جنودو څخه مي په زړه کي بېره پیدا نسي وانما قال موسٰی ذالک لانه کان موسٰی یخاف من فرعون لشدة شوکته وکثرة جنوده کما سیئاتي ان شا الله تعالٰی.

وَيَسِّرْ لِيْٓ اَمْرِيْ ۝

او ماته اسانه کي کار زما ، یعني ما یجب علی چي پر ما واجب دي چي رسول دي د رسالت وفرعون او قبط ته او ماته په زړه لذة پیدا کړي په تحمل کي د شدائدو د رسالت، او اسباب د تبلیغ الرسالة راته مهیا کړي او موانع د تبلیغ دفع کړي الی غیر ذالک من التسهیلات.

وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِيْ ۝

او خلاصه کړي غوټه د بندېدو زما د ژبې څخه یعني په وخت کي د خبرو بغوي رحمه الله وایي چي موسٰی علیه السلام په غېږ کي د فرعون ناست یعني په طفولیت کي نو فرعون یې په چپلاخه وواهه او ږیرې ته يې ور حمله کړه چي فرعون ملغلري او جواهرات پوري ځړولي وه هغه یې وروشکول. نو فرعون و خپلې ماینې آسیه ته وویل "ان هذا عدوي واراد ان یقتله" آسیه ورته وویل چي دا خو کشنی دی نه عقل لري او نه تمیز لري "وفي روایة ان ام موسٰی لما فطمته (د تي پرېکړې) ردته الی فرعون لانه وآسیته زوجته اتخذا موسٰی بالبنوة. نو موسٰی تر تربیې د فرعون او د ده ماینې نشو او نما کوله نو یوه ورځ موسٰی علیه السلام بازي کولې په حضور کي د فرعون آسیه ته وویل دغه دی زما دښمن چي ما په خوب لیدلی وو او اراده يې وکړه چي قتل يې کړي. آسیة ورته وویل "ایها الملک انه صبي لا یعقل" تجربه یې کړه که دي خوښ وي باره فرعون ماینې ته وویل چي ورسره په غاب کي د اور سرې سکروټي راوړه او په بل غاب کي سره جواهر ورته راوړه چي دی یې په فرق پوهېږي او که نه ماینې هم داغسي وکړه د موسٰی علیه السلام په مخ کي چي دواړه کېښېښول موسٰی علیه السلام خو جواهرو ته ځان جوړاوه خو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جبرئيل علیه السلام راغلی د موسی علیه السلام لاس یې پر سکروټو ور کښېښوده یعنې سکروټه واخستل په خوله کې واچول ژبه یې وسوه او په ژبه کې عقده پیدا سوه.

پوښتنه: د موسی علیه السلام لاس ولي ونه سو چې سکروټه یې خوله ته وړه؟

ځواب: دا د کراماتو څخه د موسی علیه السلام وو په وخت د طفل وایې چې خدای جل جلاله د دښمن فرعون څخه په دغه سبب خلاص کړی او فرعون د ماینې د مخه ډیر شرمنده سو والله علی کل شيءٍ قدیر.

يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾

چې دوی زما په خبرو پوه سي علماً وایې "انما یحسن التبلیغ من البلیغ" یعني ښه خوند کوي تبلیغ ددین او او نصیحت د بلیغ یعني په ژبه کې خلاص او ژبیاري سړي څخه په دې کې اختلاف دی چې عقدة د ژبې د موسی علیه السلام کامل خلاصه سوه او که څرنګه هغه علماً او مفسرین چې د ده ژبې عقده مکمله خلاصه سوه په دې آیت سره دلیل وایې چې عنقریب به راسي قال "قد اوتیت سؤلک" او هغه څوک چې وایې چې عقده یې نه ده خلاصه سوې بقوله تعالی "هو افصح لسانًا مني (یعني هارون علیه السلام تر ما په ژبه کې خلاص دی) وبقوله تعالی حکایت عن فرعون "ام انا من هذا الذي هو مهین ولا یکاد یبین" والجمع بین الدلائل والانصاب چې موسی علیه السلام خواښت دعقده د حل کاملاً نه وکړی دونه قدر حل یې غوښتی وو چې خلګ زما په خبره پوه سي، او روح البیان په نقل د اسئلة مقحمه چې د یو کتاب نوم دی وایې چې د عقده یکلخته خلاصه سوې وه کما یدل علیه قوله تعالی "قد اوتیت سؤلک".

سوال: نو ولي وویل واخي هارون افصح مني لسانًا؟

ځواب: موږ وینو چې د دوکسانو په ژبه کې عقده نه وي ومع ذالک یکون واحداً منها افصح من الاخر کما یدل علیه تجارب اشعار بلغاً العرب وفصاحة قصائدهم من عامة العرب مع عدم العقدة فی السنة العامة فافهم.

سوال: فرعون ولي وویل ولا یکاد یبین؟

ځواب: فرعون تحقیرا لموسی وعنادا دا خبره وکړه لکه یو معاند د فصیح

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سري چي و هغه ته وايي لا ندري ما تقول حتى چي مشركانو دقوم د شعيب عليه السلام ده ته وويل لا نفقه كثيراً مما تقول. او هود عليه السلام ته قوم وويل ما جئتنا ببينة يعني ببيان واضح او انحضرت ﷺ ته به مشركانو ويل "قلوبنا في اكنة" انتهى، والى هذا ذهب المولى ابو السعود في كتابه الارشاد فتدبر خذ ما صفا ودع ما كدر والله الموفق والى الله ترجع الامور.

وَاجْعَل لِّي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي ﴿٢٩﴾

ماته راكړې يو كومك كونكى زما د قريبانو څخه جار ومجرور صفت دى د وزيراً.

درويش وايي: چي په قاموس كي وايي چي وزير جليس ته د سلطان وايي او خاص سرى د ده او چي كومك د سلطانه سره په خپل راې سره كولاى سي لا نه مشتق من الوزر بمعنى الثقل لان الوزير يحمل الثقل من اميره او يا مشتق د وزر بالحركات څخه دى چي د هغه معنى ملجا ده لان الامير يعتصم برأى الوزير ويلجا اليه كذا قال روح البيان ورح المعاني والمظهري.

هَارُونَ أَخِي ﴿٣٠﴾ اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي ﴿٣١﴾

چي هارون يعني زما ورو چي تر موسى عليه السلام دوه كاله مشر وو.

پوه سه: چي لفظ "هارون" مفعول اول دى د "اجعل" او "وزيراً" يې مفعول ثاني دى. مفعول ثاني چي يې دمخه كړى لپاره د اهتمام په وزارت سره. او لفظ د "لي" صله د "اجعل" ده. او داسې هم روا ده چي "لي" دي مفعول ثاني وي او "وزيراً" دي مفعول اول وي او "هارون" دي عطف بيان وي د "وزيراً" "اخي" بدل دى من هارون "ازري" په قاموس كي وايي چي شاته وايي او قوت ته وايي او ضعف ته هم فالمعنى على الاول قوبه ظهري، والمعنى على الثاني اشدد به قوتي وعلى الثالث قوى به ضعفي "زياره ته محكمه كړه په ده زما ملا، او ته قوي كړه په ده سره زما قوت، او ته قوي كړه په ده زما ضعف.

وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ﴿٣٢﴾

او ته شريک يا الله هارون زما په وظيفه كړي يعني نبوة وتبليغ الرسالة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

غرض د ده دا وو چي مطلق معاون نه غوارم.

كَيۡ نُسَبِّحَكَ كَثِيرٗا ٣٣

چي مونږ تسبيح ووايو ډېره كلبي وايې چي مراد څندي لمونځ دى ولې چي اجتماع پر كار د خير رغبت پيدا كوي په انسانانو كې.

وَنَذۡكُرَكَ كَثِيرًا ٣٤

او مونږ ستا ذكر وكړو ډېر.

پوه سه: چي كثيراً دواړه ځايه مفعول مطلق دى بحذف الموصوف اى تسبيحقا كثيراً وذكراً كثراً.

إِنَّكَ كُنتَ بِنَا بَصِيرٗا ٣٥

ته اى خدايه خبر يې زمونږ په ټولو حالتو او په دې هم خبر يې چي هارون به معاون دى زما په تبليغ كي د رسالت يعني فرعون او قبط ته.

قَالَ قَدۡ أُوتِيتَ سُؤۡلَكَ يَٰمُوسَىٰ ٣٦

خداى پاک وويل دركړه سوه تاته ټوله امور مسؤله ستا اى موسىٰ.

پوه سه: چي سؤل بالضم وزن يې فُعل دى په معنىٰ دمفعول اى المسؤل كالخبز بمعنىٰ المخبوز.

فائده: په حديث كي راغلي دي چي خداى چي يو بادشاه ته اراده د خير ولري نو يو وزير صالح وركړي كه دملک يو شى هېر سهي دى يې ور په ياده وي او كه ملک د خير اراده وكړي دى كومک ورسره كوي او كه ملک د شر اراده وكړي وزير يې منع كوي او عليه الصلوة والسلام هم وزيران درلوده كما جآ في الحديث الصحيح "لي وزيرين في الارض ابوبكر وعمر رضي الله عنهما ووزيرين في السما جبرئيل عليه السلام واسرافيل عليه السلام.

سوال: موسىٰ عليه السلام څرنگه د نبوت د هرون سوال وكړى او سره د دې چي رسالت خو د خداى جل جلاله په اختيار كي دى كماقال الله "الله اعلم حيث يجعل رسالته"؟

ځواب: خداى جل جلاله چي د ده دغه خواست قبول كړى دا معلومه سوه چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خواست د موسیٰ علیہ السلام د رسالت د ورور په اراده او الهام د خدای ﷻ وو.

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَىٰ

ای والله خو لام موطئه د قسم محذوف دی او قد د پاره د تحقیق دی احسان او انعام کړی دی مورِ پر تا یا موسیٰ علیہ السلام بل وخت یعني تر دي وخت د مخه.

إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ

چي مورِ وحي وکړې ستا مور ته یعني په الهام سره یا په خوب کي یا پر ژبه د یو نبي د هغه وخت یعني اوحی الی امک په ذریعه د یوې ملکي " لا علی وجه النبوة اذ لم یبعث الله نبیاً من النسا بالاجماع".

پوه سه: چي کلمة د اذ تعلیل لقوله "مننا"

درویش وایي: چي وحي او نبوة مختص بالانبیا علیہم السلام وهم الرجال فقط او داسي وحي او نبوة ختم سو پر سید المرسلین خاتم النبیین ﷺ باندي، او هر چي وحي دي د الهام یا منام یعني د پاره د تبلیغ وچاته نوي هغه نه دي قطع او خاص په انبیاؤو سره هم دي بل الاولیا ایضاً.

پوه سه: چي مظهري په خپل تفسیر کي د شیخ ابن العربي قدس سره اقوال رانقل کړي دي چي د دې تفسیر ایوبي د متعلمان فهم ځندي قاصر دی د دې سببه فقیر نقل نه کړی، په روح المعاني کي وایي چي خدای ﷻ وایي "انا رادوه الیک وجاعلوه من المرسلین" دا خو په الهام سره نه معلومېږي بیا د جواب ورکړی دی لان ام موسیٰ قد شاهدت منه علیه السلام ما یدل علی نبوة وانه تعالی لا یضیعه والهام الانفس القدسي مثل ذالک لابعد فیه فانه نوع من الکشف راوي وایي د عبد المطلب لمسی محمد ﷺ چي پیدا سو (یعني پلار عبد الله یې په وخت کي د حمل وفات سوی وو او نیکه یې ژوندی وو) نو عبد المطلب مذکور نوم د (محمد) پر کښېښو. نو چا ورته وویل چي دا دی څرنګه بیګانه او غیر متعارف نوم پر کښېښو ده ورته وویل "رجوت ان یحمد في السما والارض" لکن دا خو په الهام کي د ده نه وو داخل. او روح المعاني د ابو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حیان رحمه الله څخه نقل کړی چي ام موسیٰ ته دي خدای ملک را استولي وه لا علی جهة النبوة هغې ملکي دا خبري ورته کړې وي کما بعث الی مریم چي جبرئیل ورته راغلی "وتمثل بشرا سويًا" کما مر. روح المعاني وايي چي د موسی علیه السلام د مور په نامه کي اختلاف دی قیل یو حانذ. وقیل بازختوقیل بارخا وقیل محیانه. دی وايي چي هغه خبره چي په خلکو کي مشهوره ده چي د موسیٰ علیه السلام د مور په نامه قلفان خلاصبري مورږ هیڅ اثر په کتابو کي د اهل علم نه دی لېدلی بلکه دا د خرافاتو د قسمه خبره ده انتهى قول روح المعاني.

پوه سه: چي مراد د "ما یوحیٰ" څخه ما سیئاتي دی من وضعه في التابوت وقذفه في الیم اولاً یې مبهم راوړي تفخیماً لشان ما یوحیٰ، وتعظیماً لشان موسی علیه السلام بیا یې وروسته تفسیر وکړی چي په زړه کي ښه قرار ونسي، قال عارف جامي رحمه الله:

چي خوش باشد که بعد از انتظاری..... بامید رسد امید واری.

اَنِ اقْذِفِيْهِ فِي التَّابُوْتِ فَاقْذِفِيْهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ

پوه سه: چي ان اه تفسیر دی د "ما یوحیٰ" المجمل اولاً ته موسیٰ علیه السلام واچوه په تابوت کي یعني په صندوق کي او تابوت واچوه په رود نیل کي چي لوی رورد د مصر وو. ساحل په معنیٰ د جانب دی.

سوال: لفظ د "فلیلقه" خو صیغه د امر بالام ده نو دریاب څرنګه په امر سو؟

خواب: مقصود دلته اخبار دی ای یلقیه الیم بالساحل لکن لفظاً چي صیغه د امر راوړه لمناسبة اقذفیه آه چي هغه امر وو.

يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّيْ وَعَدُوٌّ لَّهٗ

وابه خلي موسیٰ علیه السلام دښمن زما او دښمن د ده. یعني فرعون د خدای دښمن خو په دې وو چي دعویٰ د الوهیة یې کړې او د ده دښمن موسی په دې دی چي فرعون خوب لېدلی وو چي دبیت المقدس څخه یو اور را ووتی او پر مصر یې احاطه وکړه او قبطیان یې تول وسول او بني اسرائیل ځندي خلاص سوه، نو ده چي دا خوب و کاهنانو ته وو وایه هغو ورته وویل چي په بني اسرائیلو کي به

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

داسي يو سړی پیدا سي چي ستا د مملکت د زوال سبب به وګرځي، نو فرعون به طلب کي د موسیٰ علیه السلام په زړونو پیدا نران د بني اسرائیلو ووژل وقد مرت القصة بالتفصيل، نو فرعون د تقدیر سره د خدای ﷻ تدبیر پر کار واچاوه، پښتانه وايي چي تقدیر په تدبیر پوري خاندي.

فائده: دښمني د فرعون د خدای سره خو بالفعل وو او د موسیٰ علیه السلام دښمني په اعتبار د مایؤل الیه یعني عاقبة الامر به دښمن ګرځي کما في قوله تعالیٰ "رئیت اعصر خمرا ای عنباً"

درویش وايي: چي محققان د صوفیه کرامو وايي چي امر د "فلیلقه" پر حقیقت محمول علی الظاهر یعني امر.

سوال: امر خو ذوی العقول ته وي دریاب د ذوی العقول څخه نه دی؟

ځواب: دا خو امر تکویني دی امر تکلیفي نه دی "والامر التکویني لا یشرط له التعقل لهم" علا ان الصوفية الكرام رح وايي چي جمادات که څه هم لا تعقل ولا تفهم بالنسبة الينا ولا يجوز الينا مخاطبتها لكنها دغه جمادات عاقلة مطيعة لامر الله عز وجل كذا ورد به النصوص قال الله تعالىٰ "واذنت لربها وحقت" وقال الله تعالىٰ "قالتا آتينا طائعين" وقال رسول الله ﷺ ان الجبل ينادي الجبل اى فلان هل مر بك احد بذكر الله. قال الله تعالىٰ "يا نار كوني برداً وسلاما على ابراهيم" الى غير ذالک من الآيات والاحاديث. قال الفاضل الرومي رح في المثنوي

خاک وباد واتش بنده اند.... پیش تو مرده وباحق زنده اند

بیضاوي رح د عقل پر لار توجیه د امر و دریاب ته داسي کړې ده "ولما كان القا البحر اياه اى موسیٰ الى الساحل امراً واجباً لتعلق ارادته تعالىٰ به جعل البحر كانه ذو تميز مطلع على امر الله تعالىٰ بذالک واخرج الجواب مخرج جواب الامر.

فائده: بغوي رح وايي چي د موسیٰ علیه السلام مور یو تابوت د لرګي جوړ کړی او شنلي پنبه یې پکښي اوار کړه او موسیٰ علیه السلام یې پکښي کښېښو، او د تابوت چاکونه یې په پنبه وو بند کړه و رود نیل ته وغورځاوه د رود نیل څخه یو د لویه واله وسرای ته د فرعون روانه وه، نو تابوت په هغه واله کي د بحر څخه را جلا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سو، نو فرعون سره د آسیه ناست وو چي تابوت یې ولیده چي اوبو راوړی نو پر خپلو مریانو او مینځیانو یې امر وکړی چي هغه تابوت را وکاږي "فاخرجوا وفتحوا رأسه فاذا رأى فرعون في التابوت صبي من اصبح الناس وجها فلما راه فرعون احبه بحيث لا يتمالك نفسه فذالك قوله تعالى.

وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي ﴿٣٩﴾

دا جمله عطف ده علی قوله تعالى "یاخذوه عدو آه" او کلمة د "مني" ظرف مستقر ده ای کائنة مني یا ظرف لغو د متعلق په القیت سره ده او تنوین د محبة د پاره د تعظیم ای محبة عظیمة. والمعنٰی ما واچول پر ده پر تا یا موسٰی یعني پر ده د محبت عظیمه په زړو کي د خلګو حتی چي ته محبوب یې په زړو کي د خلګو وګرځېدې، حتی په زړه کي د دښمن ستا چي فرعون وو هم محبوب وګرځېدې، عکرمة رحمه الله وایي ما رئاه احد الا احبه. او قتادة وایي چي په سترګو کي د موسٰی علیه السلام یو ملاحة وو ماراٰه احد ال عشقه..... بیت:

ماه زیبا است ولی روی تو زیبا تر از وست
چشم نرګس چه کنم چشم تو رعنا از وست

"ولتصنع" یعني تر تربیه سې او ستا سره احسان وکړه سي.

پوه سه: چي "علی عیني" حال دی د ضمیر مرفوع د تصنع څخه ای کائنا علی حفظي ایاک.

فائده: خلګ وایي چي فلانی زما په سترګو کي دی یعني زما په حفاظت کي دی نو "عیني" په قرآن کي کنایه له حفاظت څخه دی.

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ

پوه سه: چي "اذ" ظرف دی د "القیت" لپاره چي ستا خور مریم راروانه وه ستا دخبر اخستلو لپاره، ولي په مصر کي اوازه سوه چي د فرعون په کور کي په تابوت کي یو هلک پیدا سوی دی، نو د موسٰی علیه السلام مور خو پوه سوه چي هغه زما زوی دی نو خپله لور مریم یې را واستوله چي ته یې حال معلوم کړه چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فرعون څه اراده ورته لري، راوي وايې چي په قرار د هغه آیت "وحرمنا علیه المراضع کلها" فرعون او آسیة په داسي ښځه پسي ګرځېده چي دې طفل موسی ته تی ورکړي هر څه ښځي چي ورته راوستې موسی علیه السلام يې تی نه رودی فرعون د غایت محبت څخه د موسی علیه السلام په دې باره ډېر مضطرب وو.

فَتَقُوْلُ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَنْ يَّكْفُلُهٗ ؕ

نو ستا خور فرعون او آسې ته وویل زه تاسي ښونه وه نه کړم پر داسي ښځه چي د دې طفل د رضاع ذمه داري وکړي فرعون ورته وویل نعم تې راوله که زموږ کشتني د هغې تی قبول کړی ډېر به ښه سي او زموږ اضطراب به دفع سي خور يې ولاړه خپل مور يې ورته راوستل یعني د موسی مور موسی علیه السلام یې بې درنګه تی قبول کړی او په ماره نس يې ورودی.

فَرَجَعْنٰكَ اِلٰٓى اُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ؕ

موږ راجع کړی ته یا موسی وخپلي مورته په سبب دهغې وعدې چي د دې سره یې کړې وه "انا رادوه الیک" د دې د پاره چي خنکي سي سترګي د دې.

پوه سه: چي قرة العين په عربي ژبه کي کنایه د ډېري خوشحالی څخه د دې سببه چي د ډېر غم د سببه د سړي تر سترګو اښکي بهېږي او د نهایت خوشحالی په وخت کي هم د سړي تر سترګو اښکي جاري کېږي لکن په تجربه دا ثابته ده چي د غم اښکي تودې وي او د خوشحالی اښکي سړې او خنکې وي فصح الکنایة او چي دا غم ونه لري ستا په فراق کي، راویان د قصې د موسی علیه السلام وایې چي موسی چي د خپلې مور تی ورودی او فرعون ورته وویل چي زموږ کشتني ته به ته تی ورکوې دې ورته وویل چي کشتني خو د ورځي او د شپې تی غواړي او زه خپل زوی لرم او د کور کار او خدمت مي هم په زمه کي دی، نو ستا په کور کي خو تی نه سم ورکولای البته که یې په لاس راکوې په خپل کور کي تی ورکولای سم په هفته کي یو وار درته راولم تاسي به خپله خوشحالي په کوې ما ښام یې بېرته کور ته بیایم فرعون ورسره ومنل او د ښه

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

تربیې وصیت ورته وکړی او روزانه یو دینار په دې تنخواه وټاکله.

سوال: شرعًا خو مور ته پر رضاع د طفل اجرت نه دی روا نو دې څرنګه دفرعون څخه دا اجرت قبلاوه؟

جواب: فرعون خو حربي وو دحربي مال روا دی په هر دول چې وي، خير دا رفت او آمداو رضاع جاري وه چې موسی علیه السلام د دوو کالو سو او مور د تي څخه پري کړی رایه وستی و فرعون ته يې تسلیم کړی البتة ګاه ګاه به دا هم د خپل زوی ملاقات ته راتله موسی علیه السلام د فرعون په کور تربیه کې دی حتی تر ځوانی پوري او خلګو به ابن فرعون بللی.

وَقَتَلْتَ نَفْسًا

او تا قتل کړی یو نفر د قبط د قوم څخه چې یو اسرائیلي تاته شکایت وکړی او تا هغه ته زجر ورکاوه په سوکه دې ووا هه هغه مړ سو.

پوښتنه: انبیاً علیهم السلام خو د ګنهو څخه معصوم وي قبل النبوة وبعدها نو موسی علیه السلام څرنګه قبطي مړ کړی؟

ځواب: دا خو قتل خطاً دی ولې چې موسی علیه السلام خو په سوکه د تادیب ده پاره ووا هه لکن په قضی د خدای هغه قبطي مړ سو.

فَنَجَّيْنَٰكَ مِنَ ٱلْغَمِّ وَفَتَنَّٰكَ فُتُونًا

مونږ تاته نجاة در کړی د غم څخه د قتل د قبطي "خوفا من الله بالمغفرة لان حسنات الابرار سیئات المقربین" او د فرعون د خوا چې ته به پر قبطي قصاصه ولای خلاص مو کړې بالهجرة الی مدین قرية شعیب علیه السلام.

پوه سه: چې "فتون" مصدر دی لکه قعود" البغوي رحمه الله وایي چې ابن عباس رضي الله عنه وایي اختبرناک اختبارا او ضحاک وایي ابتلیناک ابتلاً والمال واحد او یا معنی دا ده انواعًا من الابتلاً نو جمع د فتن ده.

پوښتنه: هغه ډیري فتنې نو څه وې چې موسی علیه السلام ته خدای پاک وایي ته مو څنګه خلاص کړې؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: (۱) موسی علیه السلام په هغه کال کي وزیږدېدی چي فرعون د بني اسرائیلو کشنیان وژله (۲) القائه في البحر في التابوت (۳) منعه من رضاع ثدي غیر امه (۴) ثم اخذه بالحیة فرعون حتی چي فرعون قصد وکړی چي مړ یې کړي کما مر (۵) ثم اخذه الجمرة بدل الدرة کما مر ایضًا (۶) ثم قتله القبطي خروجه الی مدین (۷) هجرته ومفارقته من الاقارب (۸) لځي پښې سفر کول ولې چي چوتي د پښو د کاره ولوېدې (۹) د لاري توږنه او نفقه هم نه ورسره (۱۰) د شعیب علیه السلام لس کاله شپني.

فَلَبِثْتَ سِنِيْنَ

تا درنګ وکړی څو کاله یعني لس (۱۰) کاله د پاره د پوولو د پسو د شعیب علیه السلام په ولور کي د شعیب علیه السلام د لور چي دا لس کاله هغه لو یه مده وه که څه هم اصل ولور (۸) کاله وو "کما یدل علیه قول شعیب علیه السلام فان اتممت عشرا فمن عندک".

فِيْٓ اَهْلِ مَدْيَنَ ۵

په خلګو کي د مدین چي د ښار ګوټي نوم چي مدین بن ابراهیم علیه السلام یې بنا کړې وه چي اته منزله د مصر فرعون څخه لیري وو او د فرعون پر هغه ځای تسلط نه وو.

درویش وایي: چي د وهب بن منبه څخه روایت دی چي روح المعاني هم راوړی دی او مظهري هم چي موسی علیه السلام د شعیب علیه السلام سره (۲۸) کاله تېر کړ چي لس کاله یې د صفورا د شعیب علیه السلام د لور ولور وو او (۱۸) کاله وروسته تر واده هوري پاته وو لکن دا روایت د مشهوره روایاتو د قصې د موسی علیه السلام خلاف دی کما مر تفصیلاً والله اعلم.

ثُمَّ جِئْتَ عَلٰى قَدَرٍ يّٰمُوْسٰى ۞

او بیا ته راغلې یعني وادي المقدس ته پر هغه مقدار چي مو‌ږ اندازه کړی وو چي ته به راځې او عل القدر الذي یوحٰی فیه الانبیا في الاکثر یعني عمر دي (۴۰) کاله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ته ورسېدی لکه عبد الرحمٰن بن کیسان چي وایي وهو قول اکثر المفسرین رحمهم الله.

پوښتنه: خدای پاک دڅه حکمت د پاره ذکر موسیٰ علیه السلام مکرر راوړی؟

ځواب: د پاره د الفت د ده او د محبت د ده.

درویش وایي: چي فقیر داسي وویل في الاکثر لان عیسیٰ علیه السلام چي نبي سو او آسمانو ته خدای جل جلاله پورته کړی عمر یې (۳۳) کاله وو وکذا یوسف علیه السلام نبي سو عمر یې (۱۸) کاله وو وکذا یحيٰ علیه السلام فاشتراط (۴۰) سنة في نبوة الانبیاء لیس بشیئ کذا في المقاصد الحسنة.

سوال: په یو حدیث کي راغلي دي مابعث الله نبیا الا علی رأس اربعین سنة؟

ځواب: دا حدیث محد ثینو په موضوعي کي راوړی دی والله اعلم.

وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ﴿٤١﴾

ماته تربیه کړې په ښه تربیه سره د ځان دپاره حسین کاشفي رحمه الله وایي ترا بر گزیدم و خالص ساختیم برای محبت خود. یعني ترا دوست گرفتیم انتهی، یعني چي ته ظاهر او باطن نه کې مشغول ماسوی سره زما.

اِذْهَبْ اَنْتَ وَاَخُوْكَ بِاٰيٰتِيْ وَلَا تَنِيَا فِيْ ذِكْرِيْ ﴿٤٢﴾

ولاړ سه ته او ستا ورو یعني هارون په معجزاتو سره زما ابن عباس رضي الله عنهما وایي چي د موسیٰ علیه السلام (۹) معجزې وې یعني دمقابلې په اوږدو کي د فرعون سره لکن عصا او ید بیضا یې اولین دوې معجزې وې، او تاسي تقصیر او سستي مه کوئ په ذکر کي زما یعني په تبلیغ کي د رسالت.

پوه سه: چي انت تاکید د ضمیر مستتر په اذهب کي ولي چي نحاة وایي عطف پر ضمیر متصل نه دی روا بیله تاکید په ضمیر منفصل سره.

فائده: دا وحي خو موسیٰ علیه السلام ته په طور کي وسوې او هارون هغه وخت په مصر کي وو، نو خدای جل جلاله موسیٰ ی چي هارون ته ورسه او هارون ته یې وحي وکړې چي استقبال د ورور موسیٰ علیه السلام وکړه، نو یو منزل هارون د موسیٰ علیه السلام مخ ته ورغلی وروسته تر ملاقات دواړو ته وویل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اِذْهَبَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ﴿﴾

ولاړ سئ دواړه و فرعون ته چي د تر حدود دبشریت تجاوز کړی او دعوه د الوهیت یې کړې ده کریمه "انا ربکم الاعلی"

فَقُوْلَا لَهٗ قَوْلًا لَّيِّنًا

وواياست وده ته قول نرم قال ابن عباس رضي الله عنه تاسي سختي مه کوئ په خبرو کي وده ته او عکرمة رحمه الله او سدي رحمه الله وایې په نامه مه ورته وایاست بلکه په کنیت ورته وایاست د فرعون څلور کنیته وه ابو الولید ابو مصعب ابو العباس، ابو مرة، وروی ذالک عن علي رضي الله عنه.

درویش وایې: چي مظهري رحمه الله نقلاً وایې چي دوی یې امر کړه په قول لین، ولي چي فرعون پر موسٰی علیه السلام حق ده تربیة درلودی آه. ورده صاحب روح المعاني ان الامر بتلین القول لیس لحق التربیته لانه لاحق للطاغي علی النبي .او مقاتل وایې چي قول لین هغه دی چي په سورة والنازعات کي راغلی دی "هل لک الی ان تزکی واهدیک الی ربک فتخشٰی" ولي دا عرض د ایمان دی پر فرعون په صورة کي د مشورې، په هر صورت مطلب د قول لین" دا دی چي په طاغي اعظم فرعون کي غیرت د جاهلیت پیدا نه سي او سمدلاسه امر د قتل د موسٰی علیه السلام او هارون علیه السلام ونه کړي، او سدي رحمه الله وایې چي قول "لین" دادی چي د فرعون سره دې وعده وکړه که ته ایمان راوړې تر مرګ پورې به ځوان یې سپین ږیری کېږې به نه. او ستا تر مرګه به ستا بادشاهي محفوظه وي ،او خوند د خوړو او د چیښلو به په تاکي باقي وي او دنکاح قوة د جماع به په تاکي وي تر مرګه پورې، او چي مړ سي خدای جل جلاله به دې جنت ته داخل کړي فرعون ته یې خوند ورکړی او رغبت یې وایمان ته پیدا سو، لکن دفرعون یو مشیر خاص چي هامان یې نوم وو غائب وو په دغه وخت کي او فرعون هیڅ کار د هغه بې مشورې نه کاوه هغه چي راغلی فرعون د موسٰی علیه السلام خبري ورته وکړې هامان ورته وویل چي زما د مخه دا خیال وو چي ته عقل او فکر لرې" وانت في الحال رب" وترید

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

انتكون مربوبا وانت اليوم تعبد (على صيغة المجهول يعني چي عبادت دي كړه كېږي) وتريد ان تعبد (على صيغة المعلوم يعني چي ته د بل عبادت وكړې) نو هامان د خپلې رايي څخه واړاوه او د عكرمة روايت دى چي قول "لين" لا اله الا الله دى اولين ې دا دى چي پر ژبه سپک دى روح المعاني وايي وهذا ابعد الاقوال انتهٰى تاريخ وايي چي دا آيت په حضور كي د يحيٰ بن معاذ رحمه الله ژړا وه او وايه د وژړل او داسي وويل الهي هذا رفقك بمن يقول "انا الله" يعني فرعون فكيف رفقك بمن يقول انت الله.

لَعَلَّهٗ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى ﴿۴۴﴾

شايد فرعون به پند واخلي او ايمان به راوړي كه ستاسي صدق وره معلوم سي، يا كم از كم دومري خو به سي چي وبه بېرېږي كه ستاسي صدق وره معلوم نسي، نو هم خو بې په زړه كي پيدا سي.

پوښتنه: خداى پاک ته معلومه وه چي فرعون ايمان نه راوړي نو حرف ترجي چي "لعل" دى څرنګه ووايه؟

ځواب: دا ترجي او طمع راجع ده موسٰى عليه السلام او هارون عليه السلام ته "لانهما لا يعلمان غيب امر فرعون من الايمان او الاستمرار على السوء والطغيان.

قَالَا رَبَّنَآ اِنَّنَا نَخَافُ اَنْ يَّفْرُطَ عَلَيْنَآ اَوْ اَنْ يَّطْغٰى ﴿۴۵﴾

موسٰى عليه السلام او هارون عليه السلام وويل اى زموږ ربه په تحقيق موږ بېرېږو چي فرعون به موږ قتل كړي قال ابن عباس رضي الله عنهما چي فرعون به عاجلانه موږ قتل كړي يا به عذاب راكړي د مخه تر اتمام د دعوة او د اظهار د معجزاتو. يا بې طغيان نور زيات سي او د شان ستا به سپكاوى وكي يا بني اسرائيلو ته به نور اذيت زيات كړي.

قَالَ لَا تَخَافَآ اِنَّنِيْ مَعَكُمَآ اَسْمَعُ وَاَرٰى ﴿۴۶﴾

خداى جل شانه ورته وويل مه بېرېږئ ولي په تحقيق زه ستاسي معاون يم بالحفظ والنصر دا جمله تعليل د لاتخافا آه. زه او ورم ستاسي دعوت او د فرعون

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جواب تاسي ته او زه وينم هغه شی چي فرعون وتاسي ته اراده کوي من القتل والتعذيب يعني زه غافله ستاسي او فرعون د حالاتو څخه نه يم. نو تاسي غم مه کوئ زه په تاسي په هر حال کي وساتم د فرعون څخه او تاسي ته به نصر او د تاسي به دفع د مکروه کوم والحافظ اذا کان قادرا سميعا بصيرا تم الحفظ.

پوه سه: چي سمع او بصر د خدای جل شانه دوه صفته دي لا على قياس سمعنا وبصرنا بآلة الاذن او بآلة العين فافهم.

فَأْتِيٰهُ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ

ورسئ فرعون ته او ورته ووایاست چي موږ رسولان د رب ستا يو چي تا ته بې او بني اسرائيلو ته يې راستولي يو "بالتوحيد تعريض بالقول اللين بانك لست برب بل انت عبد مربوب"

فائده: متعلقة بقوله "لا تخافا" په تاريخ کي راغلي دي چي په زمانه کي د خلافت د هارون الرشيد کي يو ځوان عالم وو چي همېشه به يې وعظ او تبليغ کاوه او پر خلاف د هارون الرشيد بې تنقيد کاوه، نو هارون الرشد دا ځوان په يو خونه کي بندي کړی او توله منفذونه د خوني بند کړه تا چي نوې هوا ورنسي او مړ سي، څو ورځي وروسته يو چا وهارون ته وويل چي هغه ستا بندي په يو باغ کي ګرځېدی هارون امر وکړی چي ورسئ حاضر يې کړئ چي حاضر کړه سو هارون ورته وويل چي ته چا د بندي خانې څخه راوايستې؟ هغه ورته وويل هغه چا چي زه دې باغ ته راوستم، هارون ورته وويل چي دې باغ ته چا راوستې هغه ورته وويل چي هغه چا چي زه د بندي خانې څخه را وايستم هارون پوه سو چي خدای ﷻ يادوي د هر تعجب يې وکړی او ډېر يې وژړل او لوی احسان يې ورسره وکړی او عسکرو ته يې امر وکړی چي دی پر يو آس سپور کړي او د ده په مخ کي اعلان کوي هذا رجل اعزه الله واراد الرشيد اهانته فلم يقدر الله يعني تقدير د خدای ﷻ نه و الا احسانه واحترامه فحق قول من قال "من کان الله معه يحفظه من کل جبار عنيد" قال الحافظ الشيرازي رحمه الله.

هزار دشمن اگر ميکنند قصد هلاک
گرم تو دوستی از دشمنان ندارم باک

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سعدي شيرازي رحمه الله وايي

محالست چون دوست دارد ترا...... که در دست دشمن گذارد ترا

فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَآءِيلَ ۥ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ

واستوه او ازاده کړه زموږ سره بني اسرائيل يعني الى الشام، او ته عذاب مه ورکوه په اعمالو شاقه وو سره چي فرعون به بني اسرائيل په تکليفي کارو کي اچولي وه په چا به يې ختيي کولې په چا به يې ديوالونه وهله او په چا بې زراعتي کارونه کوله الى غير ذالک.

قَدْ جِئْنَٰكَ بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّكَ

موږ راتګ کړی دی تا ته په حجت او دليل او معجزه سره چي زموږ پر صدق دلالت کوي په دعوی کي د رسالت.

سوال: اولين معجزه د موسیٰ عليه السلام او هارون عليه السلام خو دوې وې يد بيضاً د موسیٰ عليه السلام او عصیٰ د موسیٰ عليه السلام نو لفظ د آيت مفرد څرنګه راوړه سو؟

ځواب: مراد د دوی اثبات د رسالت دی مع قطع النظر عن وحدة الاية وتعددها وعلى هذا نقس قوله "قد جئتكم ببينة" وقوله "فأت بآية"

وَالسَّلَٰمُ عَلَىٰ مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلْهُدَىٰٓ ﴿٤٧﴾

دا جمله معترضه ده يعني سلامي وسلام الملئكة وخزنة الجنة پر هغه چا چي متابعت يې کړی وي د هدايت چي د جانبه د خدای ج ورته راغلی وي او السلامة في الدارين "قال الله تعالى فمن اتبع هداى فلا خوف عليهم" الآية.

إِنَّا قَدْ أُوحِىَ إِلَيْنَآ أَنَّ ٱلْعَذَابَ عَلَىٰ مَن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٤٨﴾

او موږ ته وحي کړل سوي دي چي عذاب د دنيا او آخرت پر هغه چا دي چي تکذيب کوي د رسولانو او اعراض روی ګرداني کوي د ايمان با الله په توحيد سره او د عبادت څخه د خدای چي په جمله کي د هغو فرعون هم وو ففي هذه الآية تعريض به.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالَ فَمَن رَّبُّكُمَا يٰمُوسٰى ﴿٤٩﴾

وویل فرعون، نو څوک دی ستاسي رب ای موسی. دا جواب د دې قول د موسی او هارون "انا قد اوحي" آه.

سوال: فرعون اول "ربکما" په ضمیر د تثنیې وروایه وروسته یې په ندا سره موسی خاص کړی؟

ځواب: فرعون خوپه دې پوه سو چې دعوه د نبوت دواړه کوي بقوله "انا قد اوحي الينا" او موسی چې وروسته په ندا خاص کړی ددې سببه چې د ده سر په دې هم خلاص سو چې اصل موسی دی او هارون یې معاون او وزیر دی. او بل ددې سببه یې موسی خاص کړی چې وروسته بار د تربیې خاص په موسی سره دی فافهم.

قَالَ رَبُّنَا الَّذِيٓ اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهٗ ثُمَّ هَدٰى ﴿٥٠﴾

موسی علیه السلام ورته وویل زموږ رب هغه ذات مقتدر دی چې ورکړی یې دی هر شي ته خپل خلق. حسن رح او قتاده رح وایې چې ورکړی یې دی و هر شي ته صلاح د هغه شي او هغه ته یې لار ښوونه کړې ده خپل صلاح. او مجاهد رح وایي چې ورکړی یې دی هر شي ته خپل صورت التي هو عليها ولم يجعل صورة الانسان التي هي احسن الصور كصورة البهائم ولا صورة البهائم كصورة الانسان ثم هداه الى منافعه من المطعم والمشرب والوطي والجماع للانسان ولجميع البهائم او سعد بن جبير رحمه الله وایې چې د خلقه څخه مراد زوجة من نوعه كالمرئة للرجل والناقة للبعير والاتان للحمار (اتان خره بولي) والرمكة للفرس (رمکه ښځه اسپه بولي) او بیا یې لار ښولې ده وهر چا ته د انسانانو او حیواناتو چې څرنګه به جماع کوي نر د دوی د ښځي سره د دوی. قاضي بیضاوي رحمه الله وایې چې دا جواب دی په نهایت بلاغة سره فانه اخبار عن الموجودات باسرها على مراتبها وايضا بيان لكون الغني القادر المنعم على الاطلاق یعني د ټولو مخلوقاتو هو الله تعالى وان جميع من عداه مفتقر اليه تعالى في ذاته وصفاته وافعاله ولهذا "بهت الذي كفر"

فائده: فرعون داسي نه وویل "فمن ربي" او سره د دې چې موسی داسي ورته ویلي وه "من ربک" له جهته څخه د غایت تکبر او عتو ولې چې فرعون خو ځان خدای باله.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي فرعون د جواب د قال "ربنا" عاجز پاته سو ولي دا خو يې نه سواى ويلاى چي "الذي اعطى كل شئ آه" زه يم ولي كه يې داسي ويلي واى د ده د خاله د خور زوى به پر ده د كذب شاهدي ادا كړي واى، نو ځكه ده خپل جواب بلي خواته وړاوه يعني:

قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ ﴿٥١﴾

فرعون وويل چي نو څه حال دى د اولو قرونو د خلگو يعني عاد وثمود و غيرهم چي دوى عبادت دبتانو كاوه او بعث بعد الموت يې نه مانه يعني وروسته تر مرگ په دوى وسوه.

قَالَ عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي فِي كِتَابٍ ۖ لَّا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى ﴿٥٢﴾

موسى عليه السلام ورته وويل چي علم د هغو محفوظ دى په نيز د خداى زما په كتاب كي يعني اللوح المحفوظ. غرض د موسى عليه السلام دا وو چي زه پر غيب شيانو علم نه لرم بلكه كه يې دا قدر رامعلوم دى چي علم د هغو محفوظ په لوح محفوظ كي دى. جمله د "لايضل آه" صفت د كتاب ده يعني هغه كتاب چي نه د خدايه څخه زما وركيږي او نه هېريږي.

پوه سه: چي د ضلال معنى دا ده چي يو شى دخپل ځاى څخه ورك درك يې نه معلوميږي، او نسيان دا ده چي د سړي څخه يو شى بالكلية هېر سي چي په زړه كي نه ورگرځي" وهما محالان على عالم الغيب والشهادة"

پوښتنه: خداى جل علمه خو بالذات خبر دى او علم ابتدا او انتها پر هر شي لري. نو كتابت ته د لوح محفوظ څه ضرورت وو؟

ځواب: كتابت په لوح محفوظ كي د دې جهته نه دى چي په علم د كائناتو ودې كتاب ته محتاجه دى بلكه دا كتاب و ملكو ته ښكاره كوي تا چي دوى په مطالعه د دې كتاب پوه سي چي پر خداى سهوه او نسيان نسته او په علم اليقين او مشاهده ودوى ته معلوم سي فلا يرد ما يتوهم. سعدي شيرازي قدس سره وايي:

برو علم يك ذره پوشيده نيست..... كه پيدا و پنهان بنزدش يكى ست

وحاصل جواب موسى عليه السلام "ان الله مجازيهم على اعمالهم من خير او شر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا

دا موصول صفت دی د ربي دپاره د مزید توضیح دحال د ربي عند فرعون الطاغي" یا مرفوع محلاً دی خبر دمبتدأ محذوفي دی ای "هو الذي آه" امام اللغة راغب الاصفهاني وایي چي "مهد" هغه شي ته وایي چي د کشتني دپاره جوړه سوې وي چي په پښتو یې زانګو بولي.

درویش وایي: مځکي ته مهد وویل سو استعاره ده فافهم.

پوه سه: چي "سلوک" چي مصدر د "سلک" دی دخول ته وایي په لار کي او تګ په لار کي لازمي او متعدي دواړه راغلی دی مثل سلک سلوکا وهذا لازم وسلکت الشيئ ما داخل کړی شي په شي کي دا متعدي دی په آیت کي متعدي دی چي ضمېر د سلک خدای ته راجع دی هغه یې فاعل دی او سبلا یې مفعول به دی اوسبل جمع ده سبیل ده ګرځولی دي ستاسي د نفع دپاره یعني پیدا کړی یې دي ډېري لاري .نو تنکیر د سبلا دپاره دتکثیر دی، په مابین کي د غرو او شیلو او صحراوو، چي تاسي د تجاراتو او منافع دپاره تګ په کښي کوی ضمېر د فیها و مځکه ته راجع دی فقیر یې تفسیر په جبال وغیرها سره وکړی، ولي چي د مځکي اجزا دي او په مذکوره لارو کي امتنان د خدای پر خلګو تدبر.

وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

او خدای ﷻ نازل کړی له اسمان څخه یا له وریځي اوبه د باران.

پوه سه: چي د ما تنکیر د پاره د بعضیت ای بعض الما لاکله. بعض مفسرین وایي چي د موسی ﷺ خبري پر دغه آیت پای ته ورسېدی وروسته خبري د خدای دي ده ځان د خوا څخه "تتميما لما وصفه تعالى موسى به.

فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّن نَّبَاتٍ شَتَّىٰ

نو موږ را اېستلي دي په هغو اوبو سره د باران، یعني رقم رقم او صنف صنف شنه کېدونکي شیان متفرق نباتات په صورتو کي او په اغراضو او منافع کي چي بعض یې د انسانانو په نفع دي او بعض د بهائمو خوراکه ده "شتی" جمع د شتیت ده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كُلُوْا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْ ط

خورئ ایها الناس حاصل بعض النبات لکه غنم جواري وربشي انگور خورما انځر مني وغیرها من الثمرات "وارعوا" او بوده، مېږي، بزې وغیرهما په کښې څره وئ په بعض بنات کي کما قال "انعامکم"۔

پوه سه: چي امر دواړه ځایه د اباحت د پاره دي یعني خوراک او څر د حیوانانو دواړه وتاسي ته مباح لا للوجوب کما لایخفی آه.

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِي النُّهٰى ۝

"ذالک" په تاویل د مذکور ای جعل الارض "مهدا" وانزال الما من المسا واخراج النبات من الارض لپاره د نفع ستاسي او ستاسي د حیواناتو "الآیات" دلائل د وجود د خالق د وجوبه وقدرته واحاطه علمه بحوائج مخلوقاته وایصال الارزاق وما یحتاجون الیه "لاولی النهی" یعني د ذوی العقول د پاره "نهي" جمع د نهیة ده چي عقل ته وایي والي چي عقل سلیم سړی د منهیاتو څخه منع کوي. سعدي شیرازي رح

برگ درختان سبز در نظر هوشیار... هر ورقي دفتریست معرفت کردگار

مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ

د مځکي څخه پیدا کړي یاست موږ تاسي "اما بخلق آدم من تراب الارض و مواد ابدانکم من الاغذیة وهي من الارض وجمیع النطف من الاغذیة فکلنا من الارض اما بلا واسطة کآدم علیه السلام او بواسطة کاولاد آدم الاما شذ وندر کعیسی علیه السلام.

وَفِيْهَا نُعِيْدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى ۝

اوپه مځکه کي مو ګرځوم یعني في القبور علی عادة اکثر الناس، او د مځکي څخه مو راباسم بل وار یعني "یوم القیامة بعد البعث بجمع الاجزا المتفرقة ورد الارواح الیها" حکیم فردوسي رح وایي:

بخاکت در آرد خداوند پاک........ دگر ره برون آرد از زیر خاک
بدان حال که آیي بخاک اندرون........ بدان گونه از خاک آیي برون

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اگر پاک د ر خاک گیري مقام .... بر آيي از و پاک و پاکیزه قام

د ابن عباس ﷺ څخه روایت دی چي جبرائیل ونبي ﷺ ته راغلی فقال چي خدای پاک تاته سلام وایي او وایي چي ولي مغموم یې؟ قال یا جبرائیل طال تفکري في امر امتي یوم القیامة قال افي امر اهل الکفر ام في امر اهل الاسلام" علیه الصلوة والسلام ورته وویل یا جبرئیل في امر لا الٰه الا الله محمد رسول الله" نو جبرئیل ﷺ تر لاس ونیوي مقبري ته د بني سلمة یې ورووستی بیا جبرئیل یو قبر په څپه وزر ووهی "قال قم باذن الله" نو یو سړی را ووتی تور مخ یې وو "ازرق العینین" او هغه سړي دا ناري وهلي "یا حسرتا" "ویا ندامتاه" فقال جبرئیل ﷺ عد الی مکانک فعاد" بیا جبرئیل ﷺ بل قبر ته ودریدی او راسته وزر یې وواهه "وقال قم باذن الله فخرج رجل" سپین مخ یې وو "وهو یقول لا الٰه الا الله محمد رسول الله فقال جبرئیل عد الی مکانک فعاد" وروسته جبرئیل وه علیه الصلوة والسلام ته وویل علی هذا یبعثون یوم القیامة وعند ذالک قال رسول الله ﷺ تموتون کما تعیشون، وتبعثون کما تموتون "کذا في روح البیان.

وَلَقَدْ أَرَيْنَٰهُ ءَايَٰتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَىٰ ﴿٥٦﴾

لام موطئه د قسم محذوف دی یعني قسم په خدای دی موږ په ولیدل یعني په فرعون په ذریعه د موسی ﷺ آیات زموږ یعني دال پر قدرت زموږ وي او معجزې د صدق د موسی وي په دعوی کي د نبوة "کلها" تاکید دی او اضافت د آیاتنا د پاره د عهد دی یعني الآیات التسع بمرور الازمنة "فکذب وابی" نو فرعون تکذیب وکړی د موسی ﷺ من فرط تکبره وعناده او منع یې وکړه د ایمان راوړ څخه.

فائده: فرعون د قوم د توهم چي نباید په دې معجزاتو سره وموسی ﷺ ته او ایمان راوړ ته مائل نسي په دې سره یې وکړه چي موسی یو لوی ساحر دی کما یدل علیه قوله تعالی في شانه.

قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَٰمُوسَىٰ ﴿٥٧﴾

فرعون ورته وویل چي ته راغلی یې موږ ته د دې غرض د پاره چي ته موږ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وباشي د مخکې څخه خپل په سحر سره خپل ای موسیٰ.

یوه سه: چي مراد د اخراج څخه فراروول نه دي بلکې مراد اخذ د سلطنت دی د قبط څخه او خپل ځان پر قبط مسلط کول دي په سلطنت سره.

فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِۦ فَٱجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا

موږ به هم راتګ وکړو وتا ته په سحر سره د مثل د سحر ستا یعني بجمع سحرة الملک. نو ته وټاکه او وعده وکړه زموږ تر مابین او ستا تر مابین.

لَّا نُخْلِفُهُۥ نَحْنُ وَلَآ أَنتَ مَكَانًا سُوًى ۝٥٨

چي موږ به خلاف د هغې وعدې نه کوو "نحن" تاکید دی د ضمیر د متکلم، او نه به ته خلاف کوې.

فائده: موږ تفسیر وکړی د موعد په وعده سره اشاره ودې ته ده چي موعد مصدر میمي دی ظرف زمان یا ظرف مکان نه دی لان الخلاف انما یکون في الوعد لا في المکان والزمان کما هو الظاهر.

یوه سه: چي "مکانا" منصوب دی په هغه فعل سره چي موعدا دلالت پر کوي ای "عد" (وعده وکړه) ده پر ځای "سوی" بالکسر والضم بمعنی العدل چي برابر وي زموږ او ستاسو تر مابین یعني مسافت د دواړو خواوو سره برابر وي او بعض مفسرین وایي چي د "سوی" معنی دا ده چي ځکه به د هغه مستوي وي یعني بعض ځای لوړ او بعض کښته نه وي چي تا چي تو له خلګ ننداره زموږ او ستاسي د مقابلة السحر بالسحر وکړي چي څوک غالبه کېږي او څوک مغلوبه ګرځي.

تنبیه: فرعون لعین تعین د وعد وموسیٰ ته وکړی بقوله "فاجعل آه" د دې کبله چي موسیٰ ﷺ دا خیال ونه کړی چي د فرعون زړه ضعیف سو او دا یې ښکاره کړه چي زه وه مقابلې ته تیار یم که لنده موده ابږدي او که اوږده موده ابږدي.

قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ ٱلزِّينَةِ

موسیٰ ﷺ ورته وویل چي "موعد" ستاسي ورځ ده "زینت" مقاتل او قتادة او السدي رح وايي چي دغه ورځ هر وخت او کال د اختر ورځ ده قبطیانو وه چي دوی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په بنه بنه کالي او نور اسباب د زینت بې برابر لکه بلا تشبيه زموږ اخترونه او په دغه ځای کې به تول غند پدل" او بعض مفسرین وایې چې د نو روز ورځ ده کما يفعله المجوس ومن تبعه د موسى ﷺ د دغې ورځې په تعیین کې مطلب دا وو چې فرعون او د ده قوم بر سر عام اولو يه اجتماع کې مغلوبه او شرمنده سي.

سوال: د مخه تېره سوه موعد مصدر میمي دی، نو حمل د یوم الزينة څه رنګه پر روا دی؟

ځواب: په دې قرآني عبارت کې حذف سته دوه ځایه "ای مكان موعدكم مكان يوم الزينة" قال المظهري" او بل ځواب دا دی چې موعد دلته ظرف زمان دی، نو حمل د "یوم الزينة" پر صحیح دی او بل ځواب دا دی چې موعدکم پر معنی مصدري باقي دی او د یوم الزينة سره مضاف محذوف دی ای موعدكم موعد يوم الزينة، او روح البيان يې داسې ترجمه کړې ده "ای زمان وعده شما کما قلنا سابقًا فيصح الحمل فافهم.

وَأَن يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿۵۹﴾

عطف دی على يوم الزينة او چې سره جمع سي خلګ کما هو معتادهم في کل يوم په وخت کې د پوخ څاښت يعني دا مقابله د حق او د باطل به د ورځې وي جهارًا چې تول خلګ يې ووېني.

درېش وایي: چې موسى ﷺ چې تودې او د زړه ډکې خبرې کولې له دې کبله چې پر نصر د رب جلت قدرته ډاډه وو او دا يې سل په سل یقين وو چې حق پر باطل غالب کېږي او فرعون طاغي به شرمنده کېږي.

فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُۥ ثُمَّ أَتَىٰ ﴿۶۰﴾

نو فرعون د موسى ﷺ څخه رهي سو او وده ته یې شا کړه او سره جمع يې کړې خپل کید یعني "ذوی" کید په حذف د مضاف چې عبارة د ساحرانو څخه د ده مملکت دي د پاره د غلبې پر موسى ﷺ "ثم اتی" بيا راغلی فرعون سره د قوم او د ساحرانو پر وخت مقرر "الى مكان معهود.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالَ لَهُمْ مُّوسٰى وَيْلَكُمْ

وویل دوی ته موسی ﷺ یعني فرعون ومن معه من قومه ومن السحرة بغوي رحمه الله وايي چي ساحران چي فرعون جمع کړي وه (۷۲) دوو اویا ساحران وه او ده هر يوه سره يوه رسۍ او يوه لکړه وه او کعب بن مالک وايي چي ساحران (۴۰۰) کسه وه او بعض راویان وايي (۱۲۰۰۰) دوولس زره کس وه وقيل اکثر من ذالک.

پوه سه: چي ويل هلاک ته وايي منصوب دی مفعول به د فعل محذوف ای الزمکم الويل" ای الهلاک پر تاسي لازم گرځولی دی هلاک او يا د نصب وجه يې دا ده چي مفعول مطلق دی د فعل محذوف "ای هلکتم هلاكًا" په هر صورت دا تقبيح د حال د دوی ده دمخه تر شروع په خبرو یعني.

لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ ۚ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرٰى ﴿٦١﴾

كذبًا مفعول مطلق دی د "لا تفتروا من غير لفظه نحو قعدت جلوسا" دروغ مه واياست پر خدای ﷻ یعني چي فرعون خدای دی "فيسحتكم" خدای به تاسي هلاک کړي قاله مقاتل والكلبي رح، او قتادة رح وايي خدای به ستاسي استيصال وکړي یعني ټوله به هلاک کړي والمآل واحد "بعذاب" ای بعذاب عظيم كما يدل عليه التنكير او ناکام دی هغه څوک چي پر خدای ﷻ دروغ وايي.

فَتَنَازَعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسَرُّوا النَّجْوٰى ﴿٦٢﴾

سره بحث سو د ساحرانو چي د موسی ﷺ خبري يې واورېدلي او په عين حال کي ډېر درد هم ورغلی و. یعني په خپل کار کي د موسی ﷺ سره څرنګه مقابله بايد وکړه سي.

پوه سه: چي نجوی پټو خبرو ته وايي، نو د "اسروا" معنی دا ده چي دوی ډېره مبالغه کوله په پټ مجلس د دې دپاره چي موسی ﷺ په خبر نه سي، نو به دی زموږ د دفعه فلان وسنجوي، او کلبي وايي چي هغه پټه خبره د دوی دا وه چي که موسی ﷺ پر موږ غالب سو موږ به پر ده ايمان راوړو انتهی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي پر دې تقدیر د پېتو الي ثخه مراد پټ والی د فرعون ثخه دی.

قَالُوٓا۟ إِنْ هَٰذَٰنِ لَسَٰحِرَٰنِ

دوی سره وویل وروسته تر ډېرو مشورو او د پېتو خبرو په خپل مابین کي پر دې قول سره متفق سوه لکه فرعون چي به ویل.

پوه سه: چي "ان" مخفف د مثقل دی اسم یې ضمیر شان محذوف دی او کلمه د لام په لساحران کي فارق دی په مابین د مخفف او د "ان" نافیه او "هٰذان" مبتدأ ده مشار الیه موسیٰ او هارون دي لساحران یې خبر دی والمعنی په تحقیق شان دا دی چي موسیٰ ﷺ او هارون ﷺ جادوګران دي کذا صاحب روح البیان او بعض مفسرین وایي چي "ان" نافیه دی او لام د لساحران په معنیٰ د الا دی والمعنی نه دي دغه دوه کسان یعني موسیٰ او هارون الا ساحران مګر جادو ګران دي "وهذا مذهب الکوفیین ویؤیده قرائة مرویة عن ابي "ان هٰذان الا ساحران"

فائدة جلیلة: في اعراب هذه الایة پوه سه چي ابن کثیر رحمه الله او حفص رحمه الله کلمه د "ان" مخفف وایي توجیه د دې قرائت هغه دوې خبري دي چي انفا تیري سوي فتدبر، او باقي قرأ سبعة رحمه الله کلمه د "ان" مشدد وایي. نو په دوی کي د ابو عمرو رحمه الله قرائت داسي دی "ان هٰذین لساحران" نو دا قرائت پر اصل د حروف مشبه بالفعل وارد دی چي هذین اسم د "ان" او منصوب په یا سره او "لساحران" یې خبر دی مرفوع دی خبر دی د "ان" عکس عمل الفعل کما تقرر في النحو، او نور قاریان "ان" خو مشدد وایي او وروسته "هذان لساحران" وایي دا قرائت ډېر مشکل یعني توجیه یې چي "ان" چي مشدد سي خو د حروف مشبه بالفعل ثخه دی اوسره د دې وروسته دوه مرفوع لفظ دي یعني دوه لفظ تثنیه چي "هذان" او "لساحران" چي حالت رفعي د تثنیې خو الف دی کما تقرر في النحو. هشام بن عروة وایي چي دا خطأ د کاتب ده یعني په ځای کي د "هٰذین" یې "هذان" لیکلی دی مظهري وایي چي دا قول خطأ دی خارق للاجماع، او بعض وایي چي دا مبني پر لغت د قبیلې د خثعم او کنانه چي هغه تثنیه په حال کي د رفع او د نصب او د جر په الف وایي چي علامه د تثنیه ده او اعراب یې تقدیري

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بولي "يقولون اتاني الزيدان" ورئيت الزيدان ومررت بالزيدان.

درېش وايي: چي داوو تحقيق د اعراب د دې آيت "وقلما يوجد مجتمعاً في تفسير ولله الحمد والمنة ومنه التوفيق.

يُرِيدَانِ أَن يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَىٰ

دوی دوه اراده لري چي دوی دوه وباسي تاسي دمځکي څخه ستاسي يعني چي مصر دی (پوه سه چي مراد له اخراج څخه معنی حقيقي نه ده بلکه تسلط او حکمراني پر تاسي باندي) په خپل سحر سره، او د مابين څخه يوسي هغه طريقه ستاسي چي فضلی د مثلی مونث د امثل دی په معنی د افضـل، او مثلی صفت د طريقه دی چي مونث دی، ابن عباس ﷺ وايي چي مراد د طريقتکم څخه خانان او اشراف د قوم دي "کما يقال هولاً طريقة قومهم" ای اشرافهم انتهی.

دروېش وايي: چي د دې ترجمې حاصل دا دی چي سادات او اشراف د قوم به مو دوی يعني موسٰی او هارون يو په بل پسې دروژني او پر تاسو او غريبانو باندي بهخپله حکمراني کوي، او شعبي د علي ﷺ څخه روايت کړی دی چي دوی رفته رفته د خلکو مخه وخپله خواته راواړه وي، او قتاده ﷺ وايي چي "طريقتهم المثلی" په دغه وخت کي بني اسرائيل وه چي اکثر عدداً او اموالاً وه چي د ده لعين دا مراد وو چي دا قوم به دوی يعني موسٰی او هارون در څخه بوزي شام او بيت المقدس ته لکه موسٰی چي اول وار فرعون ته ويلي وه "ارسل معنا بني اسرائيل.

دروېش وايي: چي دا توجيه مخالفه ده مشهور څخه ده چي بني اسرائيل تول ه ترټرو او تر ښځو په خدمت کي د قبط قوم فرعون ولاړ وه په چا به يې د ختو کارونه کول او په چا به يې زراعتي کارونه کول "الی غير ذالک" او په ښځو بي د قبطيانو د کورو خدمتونه کول. نو بني اسرائيل که اکثر عدداً وه اکثر مالاً څرنګه دي فتدبر.

او بعض مفسرين وايي چي "طريقتکم المثلی" څخه مراد دا دی چي ستاسي سنت او دين به در بدل کړي لکه په بل ځای کي چي راغلي دي "اني اخاف ان يبدل دينکم"

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: د قبطیانو دین او سنت څه وو؟

ځواب: دا وو چي فرعون خدای دی کما قال "اللعین انا ربکم الاعلی"

فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفًّا ۚ

تاسي سره جمع کړئ یعني ټینګ قصد وکړي پر هغه چم چي ستاسي زده دی "من السحر والزام موسیٰ في السحر حتی یکون مغلوبا بسحرکم، بیا راسئ پر یوه صف باندي" پوه سه چي صف په اصل کي مصدر دی بمعنی جعل الاشیا علی خط مستو (ګرځول دي د شیانو پر برابر خط باندي لکه خلګ یا درختي پر یوه خط باندي د دي سببه لمونځ کونکي په جماعت سره صف بولي) لکن دلته صف په معنٰی د فاعل دی یعني آیتو "مطفین" دا یې د دې سببه وویل چي پر صف ولاړ خلګ د لیدونکو په سترګو کي هیبت ناکه ښکارېږي تر متفرق خلګو کما یدل علیه التجربة. کذا قال مقاتل والکلبي.

فائده: صفًا" چي په معنٰی د فاعل سي نو حال دی د ضمیر څخه د "ایتو" ومنه قول الله تعالی "إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُم بُنْيَانٌ مَّرْصُوصٌ ۝٤".

سوال: ساحران خو تول په میدان کي د مقابلې حاضر وه نو د "ائتوا صفا" څه ضرورت وو؟

ځواب: دوی سره متفرق وه په دې آیت راتګ نه دی بلکه مقصود صف بندي ده "لیکونوا اهیب في قلوب الرائین".

وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلَىٰ ۝٦٤

دوی سره وویل چي بري به ومومي هغه څوک چي غالب سي. پوه سه چي دا جمله معترضه ده.

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَن تُلْقِيَ وَإِمَّا أَن نَّكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَىٰ ۝٦٥

ساحرانو وویل وروسته تر دې چي موعد ته په صف ودرېدل بعض وایې چي

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

دا وروسته وینا د دوی د پاره د ادب وه د موسی علیه السلام سره، ای موسی یا به ته غورځوي خپله لکړه ومیدان ته او یا به موږ اول کسانو یو چي خپلي لکړي او رسی میدان ته غورځو.

درویش وایي: چي دا بعیده ده چي دوی چي په مقابله کي د موسی علیه السلام ولاړ وه او بیا دی آدب ورسره کوي، والصحیح ما قال بعض المفسرین رح چي د دي جهته څخه وو چي دوی ډاډه وه په خپل کامیابی سره که د مخه وي القا د دوی او که وروسته وي.

اعراب: پوه سه! چي "ان" سره د مابعد یا منصوب محلاً دی مفعول د فعل محذوف دی ای "احتراما القائک اولاً واما کونتنا اول من القی" او یا مرفوع محلاً دی خبر د محذوفي مبتدا دی والتقدیر "اما القائک اولاً او القائنا اولاً". کذا روح البیان وروح المعاني والمظهري رحمهم الله.

قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ

موسی علیه السلام ورته وویل بلکه تاسي القا اولاً وکړی، بعض مفسرین وایي "مقابلة للادب بالادب آه، وهذا لیس بشیئ لما قلنا انفا" او بل چي موسی علیه السلام چي نبي وو څرنګه ادب کاوه د ساحرانو د فرعون دمعاوناتو که څه وروسته دوی ایمان راوړی بلکه صحیح دا ده چي موسی علیه السلام باک د دوی په سحر سره نه کاوه او یا د دې پاره یې د تقدیم امر ورکړی چي دوی خپل غایت سعي مبذول کي وروسته به غلبه د موسی علیه السلام معلومه سي.

سوال: موسی علیه السلام ته خو دا معلومه وه چي دوی سحر کوي او سحر ګناد کبیره ده ،نو ده امر ورکړی چي "بل القوا"

ځواب: موسی علیه السلام امر د سحر نه دی ورکړی بلکه امر د تقدیم یې ورکړی ولي موسی علیه السلام ته خو دا معلومه وه چي دوی خو فرعون د سحر د پاره را غوښتي دي او حتماً سحر کوي فافهم.

پوه سه: چي "حبال" جمع دحبل ده چي په پښتو یې رسی بولي "وعصي" جمع د عصا ده چي په پښتو یې لکړه بولي اصل د عصی عصوو دی دواړه واوه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یې په دوو یائین سره واړول للاستثقال وکسرت العین والصاد.

پوهه: چي دا کلام بنا دی پر محذوف في النظم "والتقدیر فالقوا حبالهم وعصیهم فاذا حبالهم" آه او کلمهٔ د "اذا" ظرف زمان دی للمفاجات منصوب دی محلاً په فعل مفاجات سره مضاف وجمله اسمیي ته دی، او "حبالهم" وما عطف علیه مبتدأ ده ومابعده "یخیل" آه یې خبر دی فالمعنی فالقوا ففاجا موسیٰ وقتاً حبالهم الخ.

ژباړه: دوی وغورځولې خپلې رسۍ او لکړې نو ناببره موسیٰ ﷺ ولیدې هغه وخت چي لکړي او رسۍ د دوی په حرکت کي راغلي.

یُخَیَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ ﴿٦٦﴾

په خیال کي د موسیٰ ﷺ په سبب د سحر د دوی چي دغه رسۍ او لکړي ځغلي یعني دوی په سحر سره د خلکو د موسیٰ ﷺ او د ټوله مجمع چشم بندي یې وکړه، حتی چي د موسیٰ ﷺ او قوم دا خیال سو چي ټوله میدان د مارانو ډک سو او په حال کي د حرکت سریعه دي.

درویش وایې: چي بعض مفسرین چي وایې چي دوی ټولي رسۍ او لکړي په زیبق چي پاره یې بولي ککښې کړي وې چي لمر پر راتود سو ټوله په حرکت سوې آه دا خبره د نظم څخه د قرآن مخالف ده ولي چي اول دا خبره روح المعاني رد کړې ده او بل دا چي قرآن مبارک وایې "بسحرهم" او د زیبق ککنړول سحر نه دی بلکه اوس هم داسي حیله هر سړی کولای سي ولا تعلق له بکون الشخص ساحر بلکه داسي خلکو ته اصحاب الحیل وایې فتأمل.

درویش وایې: چي د سحر زده کړه په تقرب د شیطانانو او د قرآن مبارک د اوراقو په نجاساتو کي اچول او خدای ﷻ او رسولانو ته د خدای ﷻ په بد ویلو سره پای ته رسیږي. د بابل په ښار (کوهي) کي چي دوې ملکي د پاره د تعلیم السحر امتحاناً را استولي دي چي قصه یې د بقره اوړده ده. که دې ښار ته څوک ورسي د سحر د زده کولو د پاره هغه ملکي د دنه څخه د ښا ورته وایې "انما نحن فتنة فلا تکفر" مونږ امتحان یو د خلکو د پاره نو کافر کیږه مه یعني د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سحر زده کړه کفر دی کافر کېږه مه او بله خبره دا ده چې زیبق ډېر قیمتي شي
دی چې د اختلاط څخه د زیبق او سره گوګړ چې په اعماق د ځمکې په قدرت
دخدای ﷻ سره جمع سي سره زر ګرځي نو دونه زیبق د کوم ځایه دوی ته میسر
سوه چې دوی دا دونه په زرګونو رسی او لکړي په مالش کړي.

فَأَوۡجَسَ فِي نَفۡسِهِۦ خِيفَةٗ مُّوسَىٰ ﴿٦٧﴾

نو دا صحنه چې موسی علیه السلام ولېده د احساس په زړه کي خیفة یو لږ بېره نو
تنوین دپاره د تقلیل دی موسی فاعل د اوجس دی دپاره د مطابقت د رؤس
الایات تر مفعول وروسته راوړی دی په قاموس کي وایي "الوجس الخوف
والفزع یقع في القلب او السمع من صوت" او غیره علماً وایي چي سبب د خوف
د موسی علیه السلام دا وو چي زه که لکړه وروغورځوم خو هغه به هم یو مار سي د
مارانو څخه نو حق او باطل پر خلګو به التباس راسي او د فرعون هغه خبره چي
دموسی علیه السلام ته وکړه "فلیئتیک بسحر مثله" خلګو ته به رښتیا په خیال ورسي.

قُلۡنَا لَا تَخَفۡ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡأَعۡلَىٰ ﴿٦٨﴾

موږ ورته وویل په وخت کي د بېري د ده چي ته مه بېرېږه په دې علت چي ته په
تحقیق سره اعلی او غالب یې په دې عبارت کي خدای ﷻ موسی علیه السلام په ډېر
تاکېد سره ډاډګېرنه ورکړه (۱) جمله مستأنفه یې راوړه (۲) حرف التحقیق چي
"ان" دی (۳) ضمیر الفصل یې راوړی چي انت دی (۴) لفظ دعلو یې راوړی چي
دلالت پر غلبه ظاهره کوي (۵) صیغه د اسم تفضیل یې راوړه چي اعلی ده.

وَأَلۡقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلۡقَفۡ

عطف دی پر لاتخف وروغورځوه هغه شی چي ستا په راسته لاس کي دی.

سوال: عصاک یې نه وه وایه حکمت یې څه دی؟

خواب: حکمت یې تحقیر دحبال او عصا دساحرانو دی یعني لاتبال بکثرة
الحبال والعصي" او یا په ابهام کي نکته دا ده چي تعظیم د لکړي د موسی علیه السلام
یې وکړی چي ستا لکړه که څه هم په ذات لرګی دی لکن "في الحقیقة شيئ آخر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کما تری من اثارها الغریبة بعد الالقا حیث قال الله تعالی "تلقف" دا قرائت د حفص دی یعني په اسکان د لام او په تخفیف د قاف او نور قرا یې په فتح اللام او تشدید القاف وایې چې اصل یې تتلقف وو د باب د تفعیل او بیا یوه تا ئحنې حذف کړه په هر صورت ضمیر مونث راجع دی وعصا ته چې مونث سماعي ده.

سوال: عصا خو په دې ځای کې نه دی ذکر سوی؟

ځواب: ما في یمینک خو عبارت د عصا څخه دی فالتانیث باعتبار معنی لفظ ما لا باعتبار لفظه فافهم.

مَا صَنَعُوْا ؕ اِنَّمَا صَنَعُوْا كَيْدُ سٰحِرٍ ؕ

والمعنی تبلتع وتاکل" ستا لکړه هغه شیان او لکړې او رسۍ چې په رنګ د مارانو دي په تحقیق هغه ماران چې دوی په سترګو کې د خلګو وروستلي دي هغه کید او چم دساحر دی والمراد بالساحر الجنس الذي یشمل الکثیر لان السحرة کانوا کثیرون کما مر.

بوه سه: چې ساحر پر وزن د فاعل قرائت دی د ډېرو قاریانو او حمزه وکسائي یې سحر بکسر السین بلا الف وایې یعني مصدر یې بولي نو کید مضاف دی وسحر ته په اضافت بیانیه سره او یا مضاف محذوف دی والتقدیر کید ذي سحر فیرجع الی معنی ساحر او یا وساحر ته به سحر مبالغة ویلي دي لکه زید عدل.

وَلَا يُفْلِحُ السّٰحِرُ حَيْثُ اَتٰى ﴿۶۹﴾

او کامیابي نه سي پیدا کولای ساحر "د حیث اتی معنی بعض مفسران حیث احتال یعني هر ځای چې خپله حیله پر کار واچوي.

مسئله: په حدیث کې د ابن ابي حاتم او ترمذي د جندب بن عبد الله رضي الله عنه څخه نقل داسي راغلی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وویل "اذا وجدتم الساحر فاقتلوه" وروسته علیه السلام دا آیت (یعني د دلیل په توګه وواېه) ولا یفلح الساحر حیث اتی" په نصاب الاحتساب کې وایې چې که ساحر توبه وکښه تر ګرفتار کولو دمخه توبه یې قبلیږي او که یې وروسته تر ګرفتار کولو توبه وکښل نه قبلیږي او په شرح کې د رمضان افندي پر شرح العقائد وایې "ان الساحر یقتل ذکرا کان او انثی اذا کان سعیه بالافساد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والاهلاک في الارض وان کان سعیه بالکفر فیقتل الذکر دون الانثی انتهی، د فقه په کتابو کي وايي چي ساحره ښځه چي مسلمانه وي نه دي وژني لکن ضرب وکوب دي ورکړي او بندي دي کړي "لانها ارتکبت جریمة عظیمة" او وژني يې ولي نه د دې سببه چي ﷺ د قتل د ښځو مطلقًا منع کړي ده آه "وفي الفتاوی الاشباه والنظائر کي وايي چي هر کافر چي توبه وکاږي توبه يې مقبوله ده في الدنیا والاخرة الا الکافر بسب النبي ﷺ او بسب الشیخین یعني ابوبکر وعمر رضي الله عنهما او احدهما وبالسحر ولو امرئة وبالزندقة اذا اخذ قبل التوبة انتهی.

پوښتنه: په خلکو یعني مسلمانانو کي د زندیق لفظ ډېر مستعملېږي معنی د زندیق څه ده؟

ځواب: په فتاوی کي د قارئ الهدایة وايي چي زندیق وه هغه سړي ته وايي چي زمانه باقي بولي یعني "لا یؤمن بالآخرة" او نه عالم لره خالق وايي، بلکه وايي "ما یهلکنا الا الدهر ویعتقد ان الاموال والحرم (یعني ښځي شریکي دي انتهی.

درویش وايي: چي دا ځو مسائل معترضه وې اوس بېرته د تفسیر القرآن پر لور، هغه چي موسی علیه السلام خپله د لرګي لکړه میدان ته د ساحرانو د مصنوعي او سحري مارانو ته ورو وغورځول هغه لکړه لوی ثعبانسو له او هغه د ساحرانو مصنوعي ماران يې یو په بل پسي تیر وله چي میدان يې ټول صفا کړی او چي موسی علیه السلام هغه لوی مار د لکړي را واخستی هغه وچه کلکه ده لرګي لکړه وه نو ساحرانو وویل چي دا د سحر کار نه دی بلکه دا یوه معجزه د معجزاتو څخه د خدای جلت قدرته ده چي د موسی علیه السلام پر رسالت من جانب الله دلالت وکړي.

فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوٓا ءَامَنَّا بِرَبِّ هَٰرُونَ وَمُوسَىٰ ﴿٧٠﴾

نو پرېوتل ساحران یعني په هیئت اجتماعي پر سجده لله تعالی، د پاره د توبې له ما صنعوا څخه، او یا د پاره د تعظیم د مارڼا من آیات الله، مونږ ایمان راوړی دی پر رب د هارون او موسی علیهما السلام.

پوښتنه: "القوا" خو مجهوله صیغه ده نو فاعل يې څه شی دی؟

ځواب: بعض مفسران وايي چي فاعل يې دا معرفة د حق وو چي دوی ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

معلوم سو، او بعض مفسران وايي چې دوی داسې په تلوار سجده وکړي ګويا بل چا پر سجده پر بستلهٔ "ففيه مبالغة في الاسراع في السجدة.

پوښتنه: په دې آيت کې يې هارون تر موسى عليه السلام د مخه کړی او سره د دې چې په سورة اعراف او په سورة شعرا کې داسې راغلي دي "آمنا برب العالمين رب موسى وهارون؟

ځواب: کلمه د واو د پاره د مطلق جمع دی. يعني ترتيب نه غواړي لکه فا عاطفه او نه تراخي غواړي لکه کلمه د ثم عاطفه. دلته چې هارون د مخه کړی دی د مراعات د رؤس الايات.

سوال: تا ډېر ځايونه لفظ د رؤس الايات ويلی دی. او سره د دې چې د اخر اواخر د آياتو دي؟

ځواب: لکه د انسان تکميل چې په سر پورې اړه لري، دغه رنګه اتمام د آيت د قرآن کريم په پای سره د آيت معلومېږي. ولې بعض آيتونه ډېر لوی دي لکه آيت المدانية في القرآن او بعض آيتونه ډېر کشني وي لکه "الٓمٓ" في مواضعه او بعض ميانه نو د دې کبله و اواخر و ته د آيتو مفسرين رؤس الآی وايي فافهم فانه سانح عزيز.

پوښتنه: اضافت د رب وهارون او موسى ته په دې آيت کې د څه حکمت د پاره وکړه سوا او سره د دې چې خدای ﷻ د ټوله عالم المخلوقات رب دی؟

ځواب: حکمت يې دا دی چې هارون او موسى ورب ته بلونکي دي او د دې دوو په تبليغ کرامت سره دوی ته حاصل سو. يعني د ايمان کرامت څکه په بل ځای کې د قرآن کريم داسې راغلي دي "آمنا برب العالمين رب موسى وهارون فتدبر.

قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهٗ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ

"قال" يعني فرعون وويل وساحرانو ته، آيا تاسې ايمان راوړئ د ده په قول سره "وهمزة الاستفهام للانكار عليهم بمعنى لاينبغي لكم ذالک، د مخه تر دې چې ما تاسې ته اجازه د ايمان در کړې وای.

يوه دا: چې اصل د دې عبارت "أءمنتم" وو يو همزه يې په الف بدل کړی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي فرعون چي په را غونډولو کي د ساحرانو لپاره د مقابلې د موسیٰ ﷺ ناکام سو نو عناداً او تکبراً عن الایمان او د پاره د دفع د خجالت دځان څخه او د منع کولو د قبط د ایمان بموسیٰ څخه بل منځ یې پر کښېښو، یعني قال اللعین.

إِنَّهُۥ لَكَبِيرُكُمُ ٱلَّذِى عَلَّمَكُمُ ٱلسِّحْرَ

دی یعني موسیٰ ﷺ مشر او استاذ دی په سحر کي نو ددې سببه پر تاسو غالبه سو یعني لا لانه رسول، هغه کبیر دی چي تاسي ته یې تعلیم او ښوونه د سحر کړې وه، او تاسي او ده پر موجوده کارونو اتفاق سره کړی وو.

متل: پښي تر یوختنه پوري د زمري څخه څغلي، لیکن که د تېښتي ځای نسو پاته د زمري پر سترګو حمله کوي. نو فرعون چي غارتنګی او ملامت سو د تابعانو د موسیٰ ﷺ چي ساحران وه او ایمان یې راوړی داسي حمله وکړه او داسي دهمکي یې ورکړه.

فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَٰفٍ

کلمة الفا للتفریع علی ما قبل هر آینه او خامخا به زه در پریکم لاسونه ستاسي او پښي ستاسي پر جهت مخالف یعني "الید الیمنی والرجل الیسریٰ"

یوه سه: چي کلمه د من ابتدائیه ده او متعلق په "لاقطعن" پوري ده "کان القطع ابتداً في مخالفة العضو العضو" کذا قال روح البیان والمظهري وروح المعاني مع تطویل البحث فیه.

وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِى جُذُوعِ ٱلنَّخْلِ

یوه سه: چي مفسرین ټول په یوه خوله وایي چي کلمه او في په معنیٰ د علی ده في ظرفي راوړه په ځای کي د علی وجه یې دا ده چي د پره زمانه به په صلب باقي یاست لکه مظروف په ظرف کي چي باقي وي.

یوه سه: چي صلب په لغت کي ځړول دي د انسان په یو شي پوري د پاره د قتل، وقیل هو شد الصلب علی خشب وبالفارسیة کما قال الکاشفي رح وهر آئینه بر اویزم شما را در تن خرما که دراز ترین درختان است تا همه خلق را به بینند وعبرت گیرند.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تاریخ پوهان وایي چې فرعون اول سړی دی چې صلب یې رواج کړی.

ولتعلمن اینا اشد عذابا وابقی ﴿۷۱﴾

او تاسي به پوه شئ چې کوم یو زموږ یعني زه پر ایمان راوړو ستاسي او پا رب د موسی چې تاسي ایمان نه پر راوړی سخت دی په عذاب ورکولو کې او ابقی معنی دوام داره دی د چا عذاب زما او که د رب د موسی علیه السلام.

قالوا لن نؤثرک علی ما جاءنا من البینت

ساحرانو ورته وویل موږ تا نه مختار کوو یا فرعون عائد محذوف دی ای به والفاعل هو موسی ع "البینت" ای المعجزات الظاهرات چې عصا او ید بضا دی، او بعض مفسرین وایي چې د بیناتو معنی دلائل د قدرت الٰهي هغه دا چې د موسی ع لکړي چې تولي رسۍ او لکړي د دوی وخوړلي. نو دوی یو د بله سره وویل که د موسی سحر وای نو هغه زموږ رسۍ او لکړي څه سوې. او بغوي رح وایي چې دوی چې پر سجده پریوته دوی سر و نه کړه را پورته چې خدای په دوی جنت او دوزخ ولیدی، او ثواب د اهل جنت او خپل ځایونه په جنت کې هم ولیدله نو د بیناتو څخه مراد دغه موجبات د خوشحالی د دوی دي ولهذا قالوا لن نؤثرک علی ما جاءنا من البینات.

والذی فطرنا

عطف دی علی "ما جاءنا" او تا نه مختار کړو پر هغه چا چې موږ یې پیدا کړو بلکه ټوله مخلوقات چې مراد ځندی خدای جل جلاله دی یعنی تا ته د ربوبیة نسبت نه کوو لکه په خوا بلکه هغه چا ته یې کوو چې موږ یې د عدم د ظلمت څخه ونور ته د جود را ایستلي یو.

درویش وایي: چې د لاوړو ساحرانو چې په ایمان مشرف سوي وه د فرعون لعین د تهدید او پیش رو جواب یې په دې الفاظو ورکړی.

فاقض ما انت قاض انما تقضی هذه الحیوة الدنیا ﴿۷۲﴾

ته وکړه هر څه چې ته کوي یعني په موږ سره فالموصول مع صلته مفعول به دی د "اقض" او عائد و موصول ته محذوف ای قاضیه. "انما تقضی آه" ای انما تصنع ما تهواه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي هذه الحيوة الخ منصوب محلاً دی ظرف زمان دی بحذف المضاف يعني انما تصنع زمان هذه الحيوة الدنيا" ليکن ستا سلطنت او حکمراني به ژر تيره سي يعني موږ ستا د صلب ځخه نه بيريږو.

إِنَّآ ءَامَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَٰيَٰنَا وَمَآ أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ ٱلسِّحْرِ

موږ ايمان راوړی دی پر رب زموږ چي موږ ته را وبخښي ګناهونه زموږ "من الکفر والمعاصي، لان الاسلام يجب ماقبله کما ورد في حديث النبي ﷺ "وما اکرهتنا آه" عطف دی پر "خطايانا" او من السحر بيان دی د ما او هغه شی موږ ته را وبخښئ چي هغه شی تا په زور په موږ وکړی چي هغه سحر دی.

سوال: دوی څرنګه وويل چي تا موږ مجبوره کړو پر سحر او سره ددې چي دوی ابتداً قسمونه اخيستنه بعزة فرعون "انا نحن الغالبون"؟

ځواب: بغوي وايي په روايت د الحسن ځخه چي فرعون د مخ تر دې واقعې بعض خلګ مجبوره کړي وه پر زده کړه د سحر تا چي د سحر اصل ورک نه سي چي د هغو په جمله کي دغه ساحران هم وه او عبد العزيز بن ابان وايي چي ساحرانو فرعون ته وويل چي ته موسی ﷺ په موږ بيده وينه نو فرعون کوشش وکړی موسی ﷺ يې په دوی بيده ولبدی او لکړې د مار په شکل پهره پر کول نو ساحرانو فرعون ته وويل چي دا لکړه مار کېدل په وخت د نوم کي د موسی سحر نه دی ولي چي ساحر بيده سي سحر يې باطلېږي نو دوی منع وکړه چي د دې سړي سره موږ مقابله نه کوو فرعون دوی مجبور کړه چي حتماً به مقابله د موسی ﷺ په سحر سره کوي "وهذا معنا قولهم وما اکرهتنا الخ" او مقاتل وايي چي فرعون جبراً (۷۲) کسان چي دوه يې قبط او (۷۰) د بني اسرائيلو ځخه وه پر پر زده کړه د سحر اماده کړي وه په وخت د مقابلې د موسی ﷺ يې هم دغه (۷۲) کسان حاضر کړه د مختلفو ښارو ځخه را وغوښتل کما مر في قوله تعالی "وارسل في المدائن حاشرين" الاية په وخت کي د مقابلې د موسی ﷺ چي هغه د بني اسرائيلو د قوم ځخه وو ساحرانو د بني اسرائيلو چي (۷۰) کسه وه پر قومي سطح له مقابلې ځخه د موسی ﷺ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ړنده وکړه فرعون هغه مجبوره کړه پر مقابلې د موسى عليه السلام او تهديد د قتل يې ورکړی "ان لم يفعلوا ذالک فذالک قول سحرة بني اسرائيل وما اکرهتنا عليه من السحر" والله اعلم بحقيقة الحال.

وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى ﴿٧٣﴾

سحرة وو فرعون ته وويل چې خدای جل جلاله خير دی تر تا بلکه تر جميع مخلوقاتو يعني از روی اجرة والثواب. لمن ياتيه مؤمنا وقد عمل الصالحات "وابقى" يا معنى دا ده چې خدای جل جلاله ادوم دی عذابا لمن جائه مجرما بالکفر والمعاصي" دا قول د محمد اسحٰق او د محمد بن کعب دی نو دا گويا جواب د هغه قول د فرعون کما مر فعلی هذا تاکيد لما قبله يعني خير.

اِنَّهٗ مَنْ يَّاْتِ رَبَّهٗ مُجْرِمًا فَاِنَّ لَهٗ جَهَنَّمَ ۗ لَا يَمُوْتُ فِيْهَا وَلَا يَحْيٰى ﴿٧٤﴾

په تحقيق شان دا دی چې څوک چې ورسي ورب ته د ده يعني په ورځ د قيامت مجرم په کفر او معاصي سره "بان مات على کفره ومعاصيه" هغه لره دوزخ دی چې په کښې مري تا چې د عذابه په استراحت سي او نه ژوندی حيوة مستريح سره.

وَمَنْ يَّاْتِهٖ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصّٰلِحٰتِ فَاُولٰٓئِكَ لَهُمُ الدَّرَجٰتُ الْعُلٰى ﴿٧٥﴾

او هغه څوک چې ورسي خدای تعالى يعني "في يوم القيامة" په داسي حال کې چې مؤمن وي او عمل د صالحاتو يې هم کړی وي نو دغو کسانو لره دي درجې بلندي يعني په جنت کې.

پوه سه: چې "على" جمع د عليا ده چې مؤنث د اعلى دی والمراد المنازل الرفيعة.

جَنّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۗ

جنتونه دي د اقامت "دا بدل يا عطف بيان دی د "الدرجات العلى" چې بهيږي به لاندي تر قصورو د دوی ولې، يعني عسل، شيدې، اوبه او شراب، چې دوی به اباد الاباد بلا موت ولا مرض په دغو جنتو کې وي.

پوه سه: چې "خالدين" حال دی د ضمير مجرور څخه په لهم کې عامل معنٰی د اشاري په اولٰئک کې چې دې ته په نحو کې عامل معنوي وايي.

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا مَنْ تَزَكّٰى ﴿٧٦﴾

په تاويل د مذكور دغه جنات عدن الموصوفة باوصافها المذكورة، جزا او ثواب دى د هغه چا چي ځان يې د كفر او معاصيو څخه پاك ساتلى وي د ابو سعيد الخدري ﷺ او د جابر بن سمرة ﷺ او د ابي هريرة ﷺ په صحيح اسانيدو د احمد او ترمذي او ابن ماجة او ابن حبان او طبراني راغلي دي دوى ټوله وايې قال رسول الله ﷺ ان اهل الدرجات العلى ليراهم من هو اسفل منهم كما ترون الكوكب الطالع في افق السما" په يو بل حديث كي راغلي چي اصحابو كرامو ﷺ وويل يا رسول الله تلك منازل الانبيا لا يبلغها غيرهم. عليه الصلوة والسلام وويل بلى يعني نور هم ور رسيدلاى سي "رجال آمنوا بالله وصدقوا الرسل" د رجال په تنكير كي اشارة و بعضيت ته ده بعض مفسرين وايې چي دا د كلامه څخه د سحرة وو نه دى بلكي ابتداً د كلام د خداى دى د پاره د تصديق د قول د سحره وو، او بعض مفسرين وايې چي دا اخيري كلام دى د سحره وو چي بيان د علت دى لقولهم والله خير وابقى والله اعلم بالصواب.

درويش وايي: چي د موسى ﷺ (٩) معجزې په اوږدو كي د كلو يعني شل كاله فرعون او قبط ولېدلي بيا يې هم سرونه ايمان راوړلو ته نه كړه كښته. او خجالت سپكاوى د مقابلې د ساحرانو چي ده راغونډ كړي وه هم پر ورغلى بيا يې عبرت وانه خستى او د ظلم او د تكبر له كبله يې بې وزلي او بيچاره ساحران چي ايمان يې راوړى په بې زړه سوى قتل او دار ته پورته كړه او د رب العزت امهال هم پاى ته ورسېدى او د غضب الهي درياب په جوش راغلى او د بني اسرائيلو د خلاصون د دې ظالم قوم څخه نوبت ورسيدى او د خداى جلت قدرته نيتجه ورسېده د عذاب دنيوي ودې لوى طاغي ته نو يې موسى ﷺ ته ويل داسي.

وَلَقَدْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِيْ

لام موطئه د قسم محذوف دى اى والله په تحقيق موږ وحي وكړې و موسى ﷺ ته چي د شپې وباسه له مصر څخه زما بندگان يعني بني اسرائيل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي د لقد آه جمله عطف پر ولقد مننا علیک مرة اخرىٰ" او د علیک د خطاب ځخه وموسی ﷺ ته یې نقل کړي عبارت وغیبت ته یعني الی موسیٰ ﷺ چي اسم ظاهر دی.

فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَّا تَخَٰفُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَىٰ ۝٧٧

نو ته ورګرځوي دوی ته یعني "فاضرب بعصاک البحر یکن طریقًا، لار په دریاب کي وچه" یعني خلاف العادة ولي اوبه چي د یو ځای ځخه ایسته سي هغه ځای خو لندې ختي پاتیږي لکن دا لار به په قدرت د خدای وچه کلکه به وي، او نه به ته بیربږي د غرق ځخه.

پوه سه: چي "یبسًا" مصدر دی وصف به الطریق مبالغة فلا یرد ان الطریق مونث سماعي فکیف وصفت بالمذکر یعني یبسًا وجه د دفع یې دا ده چي په مصدر کي مذکر او مونث برابر دي کما تقرر في النحو.

فائده: بحر هر فراخه ځای ته وایي چي ډېري اوبه په کښي وي. روح البیان وایي چي مراد دې ځخه بحر القلزم دی په قاموس کي وایي چي قلزم د یو ښار نوم دی چي په مابین کي د مکة المکرمة او مصر دی قریب وطور ته او اضافت د بحر وقلزم ښار ته ددي سببه کوي چي دغه ښار پر یو طرف د دغه بحر دی او بعض وایي مراد ددې بحر ځخه رود نیل دی چي د مصر رود دی.

پوه سه: چي اکثر قرا "لاتخاف" په رفع سره وایي پر صیغه د اخبار یعني ته به نه بیربږي د "درکا" معنی دا ده چي د رسیدو ځخه د دښمن چي فرعون وقومه وه او حمزه "لاتخف" په جزم سره وایي یانهي دي او یاجواب د امر دی یعني فاضرب او جمله د "لاتخاف" مرفوع محلاً حال د فاعل ځخه د اضرب او یا دوهم صفت دی د طریق، واو یا استینافي دي او یا دا جمله عطف ده پر "لاتخاف" باندي پوه سه: چي موسیٰ ﷺ هم داغسي وکړه چي ټوله بني اسرائیل نر او ښځي او کشتیان یې ټوله چي حساب یې شپږ لکه وو تخمینًا د شپې د مخه د مصر ځخه وایستل او دریاب یې په لکړه ووهه قال الله تعالی في موضع آخر "فانفلق فکان فرق کالطود العظیم" یعني لکه لوی غر او وچه کړه خدای په خپل قدرت سره نو بني اسرائیلو تر رود پوري وته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ

نو فرعون چي خبر سو چي بني اسرائيل سره د موسی او هارون عليهما السلام د شپې د مصره وتلي دي نو فرعون سره د لښکر خپل پسي ووتی، نو کله چي پر مقدمة الجيش يې هامان قوماندان کړی چي شپږ لکه خلگ يې ورو سره روان کړه تاسي اندازه ولگوئ چي د فرعون سره به څومره اندازه قبطيان ملگري وه پښتانه وايې د مرچو د قراره څخه اټکل ورته وکړه.

فَغَشِيَهُم مِّنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴿٧٨﴾

نو دوی ټوله ډوب او پټ کړه من اليم ای من ما اليم ای البحر.

پوه سه: چي کلمه د من د پاره د بيان ده او احتمال د تبعيض هم سته يعني بعض "ما اليم لا کله" او په ما غشيهم کي لويه مبالغه ده يعني دومره اوبه وې چي اندازه يې خدای ﷻ ته معلومه ده چي څو گزه يا ميله اوبه پر دوی سرپېره سوې او ضمير منصوب دواړه ځايه وفرعون او وجنوده ته راجع دی او من اليم حال دی د ما غشيهم څخه.

درويش وايي: چي دا قصه په بل ځای کي ډېره مفصله راغلې ده او په هغه ځای کي داسي راغلي دي چي موسی ﷺ (۱۲) ځايه درياب په لکړه وواهه چي (۱۲) کوڅې پکښي پيدا سوې بعدد اسباط بني اسرائيل چي د دوی قومونه هم (۱۲) وه او په هغه ځای کي دا هم راغلي دي چي ځمکه د مصر خدای ﷻ په ميراث ورکړه بني اسرائيلو ته.

وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَىٰ ﴿٧٩﴾

او گمراه کړي وه فرعون خپل قوم قبط او راه راست يې نه وه ورښولی په دې آيت کي تکذيب دی د قول د فرعون چي ده قوم ته قبط کاوه "وما اهديکم الا سبيل الرشاد"

درويش وايي: چي پښتانه يوه ډېره معقوله او د منقول سره هم برابره خبره کوي دوی وايي ساتنه د خدای ﷻ ښه ده لکه په دې قصه کي د موسی او فرعون

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي د احقيقت پوره توضيح سوه هم په دې مناسبت يوه صحيح قصه واورئ.

عبد الله الثقفي رحمه الله وايي چي حجاج بن يوسف (چي اظلم الناس په عربي نړۍ کي چي قصئ د ظلم يې اشهر واظهر من الشمس دي) انس بن مالک رضي الله عنه "خادم رسول الله ﷺ (۱۰) کاله" را وغوښتی ورته وه يې ويل چي ما اراده کړې ده چي تا قتل کړم په بد قتل سره، انس رضي الله عنه ورته وويل چي که زما يقين سي چي ته ما وژلای سي ما به ستا عبادت کولای من دون الله حجاج ورته وويل ولي، انس رضي الله عنه وويل له دې سببه چي عليه الصلوة والسلام ماته يوه دعا را ښولې ده او عليه الصلوة والسلام وويل "من دعا به في کل صباح لم يکن لاحد عليه سبيل" ما هغه دعا نن سهار کړې ده حجاج ورته وويل چي هغه دعا ماته را وښيه انس رضي الله عنه ورته وويل معاذ الله چي زه يې چا ته ښيم چي ته ژوندی يې راوي وايي چي د حجاج مخ ژړ سو و عسکرو ته يې وويل خلوا سبيله يعني انس رضي الله عنه رخصت کړئ. انس رضي الله عنه خو ولاړی لکن حاضران د مجلس د حجاج حيران سوه چي حجاج وګوره او دونه حلم لکه انس رضي الله عنه ته چي يې وکړی او سره ددې چي انس رضي الله عنه هم شوه نه ورته راوړه. نو داهل مجلس څخه چا پوښتنه د حجاج څخه وکړه چي انس رضي الله عنه دې څرنګه ژر معاف کړی او ستا مخ ولي ژړ سو؟ حجاج ورته وويل چي انس رضي الله عنه چي خپلي خبري تمامي کړې پر داورو اوږو يې دوه غټ غټ زمريان را پورته سوه خولې يې واړي نيولي وې. نو زه وېرېدم که زه پر انس رضي الله عنه تعرض وکړم زمريان به را پکښېږي سپاره سي.

راوي وايي چي د انس رضي الله عنه دوفات وخت چي را نژدې سو خپل خادم ته يې وويل چي ته پر ما حق د خدمت لرې نو هغه دعا يې ورو ښول قال له قل "بسم الله خير الاسما بسم الله رب الارض ورب السما بسم الله الذي لا يضر مع اسمه شئ في الارض ولا في السما"

درويش وايي: چي د دې دعا خو په دنيا کي دغه تاثير وو چي تاسي په قصه کي د حجاج او انس رضي الله عنه واوېدی نو که دغه دعا على الصباح څوک ورد وګرځوي په آخيرت به د دې دعا په برکت به په قيامت کي به د عذاب النار څخه خلاصون

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

مومي وما ذالک علی الله بعزيز علما گفته اند "کی خداوند عالم کسي را به بهانه مي بخشد" وبیهانه مي بخشد" اللهم اغفر لي ذنوبي کلها باي وجه کان آمين.

فذلکة: درويش وايي چي هغه بيان چي وړاندي تېر سوچي موسی ؑ چي اراده د سفر ومصر ته وکړه سره د کور وداني صفورا او موسی ؑ صفورا ته وويل چي پلار ته دي ووايه چي موږ ته څو مېږي پسونه راکړي الخ. دا قصه مظهري ؒ په خپل تفسير کي هم په هغه ځای کي کړې ده، نو اوس دا پوښتنه د خلکو په زړو کي ورګرځي چي موسی ؑ چي سره د پسو او يو شپانه او صفورا په يوه شپه د کوه طور محاذات ته راغله او يخ هم وو او لار هم ځندي ورکه وه او د طور په جانب کي اور ولېدی او ملګري هوري پرېښول او دا يې ورته وويل "لعلي آتيکم بقبس آه" کمامر تفصيلا او موسی ؑ چي د اور ځای ته ورغلی هوري خبري ورسره وکړې و رسالت يې ورکړی کما مر مفصلا موسی ؑ بيرته د سفر ملګرو ته راغلی که څرنګه؟

روح البيان په (٥ جلد ص ٣٨٧) کي وايي چي موسی ؑ ته چي خدای رسالت ورکړی او د ده سوالونه قبول کړه (يعني کمامر في هذا التفسير) موسی ؑ د هغه ځايه څخه د مصر پر خوا روان سو. د فرعون دپيغام آلهي د رسولو د پاره "وشيعته الملائكة يصافحونه وخلف اهله في الموضع الذي ترکهم فيه" او پرېښول اهل خپل يعني صفورا سره د پسو وغيره کما مر مفصلا در تيسير آمده که کسان موسی "يعني ملګري د موسی" شب انتظار بردند موسی نيامد "وروز نيز ازو خبري نيافتند در صحرا متحير ماندند آه. فلم يزالو مقيمين فيه حتی مر بهم راع من اهل مدين فعرفهم. نو دوی همه وهمه د شعيب ؑ کور ته ورسته هوري وه حتی بلغهم خبر موسی بعد ما جاوز بني اسرائيل البحر وغرق فرعون وقومه. نو شعيب ؑ خپل لور صفورا سره د زوی د موسی ؑ مصر ته ور واستول.

درويش وايي: چي د پسو او خادمه او د شپانه ضرورت دفع سوی وو په غلبه د موسی پر مصر فرعون باندي انتهی قول روح البيان مع زيادة من الفقير.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي وهذا السوال والجواب ینفع لکل من المتعلم والمعلم الغیر الحاسد والمتکبر ...... بیت:

د فقیر تفسیر به هغه چاته فائده وکړي
چي په سر کي تکبر او په زړه کي عناد نه وي

هم یحسدونني وشر الناس کلهم ... من عاش في الناس یوماً غیر محسود

یٰبَنِیٓ اِسۡرَآءِیۡلَ

درویش وایي: چي هغه مفسر چي وایي چي دا خطاب دی وهغو بني اسرائیلو ته چي په عصر نبوي ﷺ کي وو په هغه فعل سره چي د دوی د آباوو سره خدای یعني الانجا من العدو وغیره کړی وو دا تفسیر غلط دی ولي چي دا سورة خو مکي دی بالاتفاق. او په مکة کي خو مخاطبة د بني اسرائیلو ته وه بلکه ټوله مخاطبه په مکة کي د قریشو سره وه. نو صحیح دا ده چي دا مخاطبه دهغو بني اسرائیلو ته ده چي تر دریاب خدای ﷻ واپستله او دا خطاب وروسته دی تر هلاک د فرعون لکن دا خطاب په تقدیر د قلنا دی یعني قلنا یا بني اسرائیل او دا جمله استیناف بیاني دی "في جواب من قال فما ذا فعل بهم کذا في المظهري وروح البیان وروح المعاني فافهم.

قَدۡ اَنۡجَیۡنٰکُمۡ مِّنۡ عَدُوِّکُمۡ

په تحقیق نجات در کړی موږ تاسي ته د دښمن ځخه ستاسي چي فرعون و هغه مو غرق کړی. یعني د قوم سره چي قبط وو.

درویش وایي: چي دا نجات لوی نعمت وو د هغي زماني پر بني اسرائیلو حیث کان فرعون وقومه "یذبحون ابنائکم ویستحیون نسائکم" او ډېر خدمات شاقه په تاسي کوله.

وَوٰعَدۡنٰکُمۡ جَانِبَ الطُّوۡرِ الۡاَیۡمَنَ

او وعده وکړه موږ د تاسي سره د طرفه د کوه طور "الایمن" صفت دی د جانب یعني چي د موسی علیه السلام پر راسته جانب وو "اذ لا یمین للجبل فالاضافة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لادنې ملابسة" او لفظ د جانب منصوب دی علی الظرفیة او دا وعده د موسی علیه السلام سره د پاره د مناجات او اعطا التورات وه.

سوال: واعدنا" خو باب د مفاعلې دی چې دو جانبه فعل غواړي دلته خو وعده یوازي د خدای جل جلاله د خوا څخه وه؟

ځواب: قبول د موسی ؑ د وعدې د خدای ج لکه وعده د موسی ؑ شمار کړل.

سوال: وعده خو یوازي د موسی علیه السلام سره وه نو "واعدناکم" خطاب څرنګه دی؟

ځواب: د موسی علیه السلام سره وعده د دوی سره وعده ده لانه نبیهم، نو موسی علیه السلام د قوم څخه (۷۰) کسان ورسره بوتله یعني د پاره د شهادت پر اعطا التورات.

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ﴿۸۰﴾

او مو ږ نازل کړي وه یعني د اسمان د جانبه څخه من چې ترنجبین یې بولي او د تارو ګانو یا کرکانو یخنی بریاني یې په غوړو کې غوښې دا هغه وخت وو چې دوی په دبیت کې د تیه وه، او بعض مفسرین وایې چې دا مرغان به دوی ذبح کول.

پوه سه: چې ترنجبین د سپېدو څخه تر لمر ختو پوري پر وربده یوه صاع به هره سړي ته رسېدله او جنوبي باد به سلوی ورته راوړه یا پاخه یا به دوی ذبح کول.

درویش وایي: چې تفصیل د قصه د تیه په سورة مائدة کې دی.

كُلُوا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ

بتقدیر القول ای قلنا لکم کلوا" خوراک کوئ د خوندورو خوړو څخه یا حلالات خوړو څخه دا هغه څه دي چې ما په رزق درکړي وه تاسي ته. او سر کښي مه کوئ یعني چې شکري یې ته وایاست او تجاوز تر د غو حلالاتو شیانو مه کوئ وحرام ته او کبر هم مه کوئ.

فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي ۚ وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوٰى ﴿۸۱﴾

نو که تاسي طغیان وکړئ نو پر تاسي به نازل او لازم سي غضب زما چې کنایه د عذاب د دنیا دی او هغه څوک چې پر ده نازل سي زما غضب هغه هلاکېږي په دنیا کې او په اور کې د دوزخ په آخرت کې.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ ﴿٨٢﴾

او په تحقيق زه بخښونکی يم وهغه چاته چي توبه وکاږي د شرک او طغيان څخه، او ايمان راوړئ بما جا به رسله، او عمل صالح وکړئ چي د کتاب سره د خدای ﷻ برابر وي، او بيا پر هغه هدايت ثبات وکي، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي په دي پوه سئ چي دا توبه او عمل صالح په توفيق د خدای ﷻ دی، او قتاده او سفيان ثوري وايي "لزم الاسلام حتی مات عليه. او شعبي او مقاتل او کلبي رحمهم الله وايي علم ان لک ثوابا او مظهري رحمه الله وايي چي په طلب کي قرب الی الله وي بلا کيف وي جامي قدس سره وايي:

دارم جهان جهان گنه ای شرم روی من ... چون ازين جهان بجهاني ديگر روم
ياران دواسپه عازم ملک يقين شدند ... تا کی عنان عقل بدست گمان دهم
با خلق لاف توبه و دل بر گنه مصر ... کس پی نميبرد که بدين گونه گمرهم

درويش وايي: چي حاصل د دې ابياتو د جامي رحمه الله دا دی چي مراتبي د قرب الی الله صرف د خولې په خبرو نه دی بلکه په اخلاص قلبي بدون الريا پوري مربوط دی........ بيت:

بر زبانت يا صمد پيدا و در دل يا صنم
ای بباطن کافر وظاهر مسلماني چي سود

بروی وريا خرقه سهل است دوخت ..... وگر با خدا در فروشي نکوست
انانکه ذره وار بصورت محقر اند..... فرد از خيال وناز بفردوس ننگرند

وَمَا أَعْجَلَكَ عَن قَوْمِكَ يَا مُوسَىٰ ﴿٨٣﴾

دا جمله عطف ده پر هغه جمله "قد انجيناکم" دا خطاب دی و موسی عليه السلام ته او د مخه جمله خطاب وو بني اسرائيلو ته، بغوي رحمه الله وايي چي څه شي ته ژر راوستي منفرد دقوم څخه ستا ای موسی حسين کاشفي رحمه الله په تفسير حسيني کي وايي، آورده اند که که بني اسرائيل بعد از هلاک فرعون از موسی عليه السلام استدعا نمودند که از برای ما قواعد شريعتي واحکام آن بين ساز موسی در آن باب با

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رب الارباب مناجات كرد خطاب رسيد كه باجمعي از اشراف بني اسرائيل بكوه طور بيائيد تا كتابي كه جامع احكام شرع باشد بتو دهم موسى هارون بجاى خود داشت يعني بگذاشت براى تعليم بني اسرائيل ونهى آنان از معاصي وباوجود قوم كه هفتاد تن بودند متوجه طور شدند. وقوم خود را وعده داد كه چهل روز ديگر ميايم وكتاب مي آورم وچون بنزديک طور رسيدند موسى عليه السلام قوم يعني (٧٠) كه همراه بودند پر اپس ماندندوخود از غايت اشتياق كه به كلام وپيام الهي داشت زود تر بالاى كوه بر آمد خطاب الهي رسيد وما اعجلک آه.

درويش وايي: چي په دې پوښتنه كي د رب المعزت حكمت دا وو چي موسى عليه السلام اقرار وكړي په خپل شوق سره وكلام ته د خداى لكن باوجود استفهام تقرير ضمنا انكار هم وو پر ده چي ولې دې ملګري تر شيا پريښول موسى عليه السلام دواړه جواب وركړي اول د انكار ولې چي دا جواب اهم وو.

قَالَ هُمْ أُولَآءِ عَلَىٰٓ أَثَرِى وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَىٰ ﴿٨٤﴾

موسى عليه السلام ووييل چي ملګري دغه دې نژدې را پسې دي يعني ډېر ليري مي نه دي پريښي بلكه دونه ليري دي چي اشاره ورته صحيح ده "وعجلت" معطوف دې پر دې قول هم اولاء ياحال دې په تقدير د قد كما هو الشرط في وقوع الماضي حالا على مابين في النحو "اليک" چونكه خداى جل جلاله لره مكان نشته نو ددې لفظ ترجمه دا ده الى مكان وعدتني لاعطا التورات في ذالک المكان وشوقا الى كلامک معي "رب لترضى" اى زما رب چي ته د ماسره راضي وګرځې لان الشوق والمحبة يكون من الجانبين يعني من جانب العبد المسارعة الى امتثال الامر ومن الله الرضي بذلک.

قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ

خداى پاک ورته ووييل چي موږ په تحقيق په فتنه واقع كړه قوم ستا د فتنې څخه مراد يا امتحان دى يعني چي ګلګي پر لاس د سامري ورته جوړ كړې چي دوى يې عبادت كوي كه نه. يا معنى يې اضلال دى اى اضللنا هم بعبادة العجل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي مراد د قوم څخه هغه کسان دي چي موسیٰ علیه السلام هغوی ته هارون لار ښود پر ښودلی وو چي تعداد يې شپږ لکه وو لکن د دې فتنې څخه خلاصون صرف (١٢٠٠٠) بني اسرائيلو پيدا کړی نور ټوله په عبادة العجل اخته سوه.

درویش وايي: چي لله الحمد والمنة چي امت نبوي سيد البشر خاتم النبيين صلی الله علیه وسلم په حيوة کي د انحضرت صلی الله علیه وسلم او نه هم وروسته په دونه دست جمعي د اسلام څخه برګشته په مرګ اخته تر الى يومنا هذا پوري نه دي پيدا سوي البته په حيوة نبوي کي اسود عنسی او مسيلمة کذاب دعوه د نبوة کړې وه لکن مسلمانان د هغو دوو ملعونانو په دام کي نه دي لويدلي. د افراد ارتداد نعوذ بالله منه ګاه بيګاه واقع سوی دی او اوس هم جاري دي لکن دومره جمع واري د تاريخ په پاڼو کي نه لېدل کېږي اللهم احفظ امة محمد صلی الله علیه وسلم من اضلال المضلين آمين.

درویش وايي: چي مظهري رحمه الله په دې مقام کي سوال داسي کړی دی چي "انا قد فتنا آه" مرتب دی پر دې قول د موسیٰ علیه السلام عجلت اليک آوهذا يدل على كون العجلة سبباً للفتنه اذا الفا سببية او بيا مظهري رحمه الله په دقيق تصوفي جواب جواب ورکړی دی چي تر فهم د متعلمينو د تفسير ايوبي ډېر لوړ دی او قول د مجدد الف ثاني رحمه الله راوړي دي چي طالبان خو څه که يې بلکه هغه علماً چي مرتاض د تصوف سره نه وي او په مکتوبات د امام رباني مجدد الف ثاني رحمه الله کامل نه پوهېږي هم په دې جواب نه پوهېږي فلذالک ترکنا ايراده من شا فليرجع الى التفسير المظهري رحمه الله والصحيح ما اشار اليه صاحب روح البيان اجمالاً بقوله في تفسير قوله "قال فانا فتنا آه" استيناف بياني وصاحب روح المعاني تفصيلاً بقوله استيناف مبنى عن سوال نشأ م اعتذار موسیٰ علیه السلام كأنه قيل من جانب السامعين فما ذا قال له ربه حينئذ فقيل في الجواب "فانا فتنا قومک آه" اى اخبرناهم بما فعل السامري من بعدک اى بعد فراقک منهم وذهابک منهم آه. نو د دې معنی دا ده چي کلمه د فا د پاره د سبب نه ده لکه مظهري چي ويل حتی چي د ده سوال وارد سي بلکه د پاره د مطلق تعقيب دی او روح البيان هم تفسير داسي کړی بعد خروجک عنهم فتدبر.

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

مِنۢ بَعۡدِكَ وَأَضَلَّهُمُ ٱلسَّامِرِيُّ

وروسته تر تګ ستا الى جبل الطور او ګمراه کړه دوی سامري

یوه سه: چي نسبت د اضلال وسامري ته وکړی په سبب د دې چي دی کاسب د ګلګي وو او بني اسرائيلو ته ده دعوت ورکړی چي هذا الهكم واله موسى او د فتنې نسبت خدای وځان ته وکړی يعني قد فتنا آه. لانه تعالى خلق الفتنة فيهم لانه تعالى خالق كل شئ قانون کلي اسناد ده تولو کارو که بنه وي او که بد واسباب ظاهره ووته کبري بالنسبة الى الظاهر او خالق قادر متعال ته کبري په اعتبار د خلق او اراده وهذا مذهب اهل السنة والجماعة ومتوسط بين مذهب الجبرية لانهم يقولون العبد مجبور محض ومذهب القدرية حيث يقولون ان العبد خالق لافعاله لا مدخل له تعالى في خلقها فافهم.

یوه سه: چي سامري په نيز د اکثرو علماؤ لکه زجاج چي وايي يو سړی وو د اشرافو څخه د بني اسرائيلو دقبيلې چي نوم يې سامره وو. او داقبيله تر اوسه پورې په شام کي مشهوره په سامرين سره ده. او بعض علما وايي چي د موسى ﷺ دخاله زوی وو او بعض وايي د عمه زوی يې وو. او بعض وايي چي د يو مريې نوم دی د کرمان د وطن او بعض وايي د اهل څخه د باجرما وو وهي قرية قريبة من مصر. او بعض وايي د قبط د قبيلې څخه وو وخرج مع موسى ﷺ مظهر الايمان او د موسى ﷺ همسايه وو او بعض وايي چي سامري عابد البقر وو وقع في مصر فدخل في بني اسرائيل ظاهرا ونفاقًا او په زړه محبت د عبادة البقر وو (وهذا هو المناسب لصنع العجل وامر بني اسرائيل بعبادته) او نوم يې بعض علما وايي موسى بن ظفر وو وهو الاشهر وقيل غير ذالك. ابن جرير د ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی چي د دغه سامري مور چي دی وزېږاوه دا يې بدل چي فرعون به يې قتل کړي په يوه غار کي پټ کړی او نوم يې موسى پر کښېښود ودروازې ته د غار يې دبره کښېښول جبرئيل په ورته د ده ګوتي په خوله ورکولي د يوې ګوتي څخه شيدې را وتلې دبلې ګوتي څخه به عسل حتى چي لويه دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي ددې روایت څخه د ابن عباس رضي الله عنهما دا معلومه سوه، چي سامري اسرائیلي و، ولې چي فرعون خو د بني اسرائیلو زامن وژل، او بیا ددې دو بیتو هم پر دغه روایت دی

اذالمرء لم یخلق سعیدا تحیرت........ عقول مربیه و خاب مؤمل
فموسی الذي رباه جبرئیل کافر........ وموسی رباه فرعون مرسل
والحاصل السامري عند الجمهور کان منافقا یظهر الایمان و یبطن الکفر.

درویش وایي: چي تفصیل مذکور ددغو تفاسیرو څخه منقول دی د روح المعاني، روح البیان او تفسیر القرطبي او تفسیر مظهري رحمهم الله.

درویش وایي: چي موسی علیه السلام چي طور ته تلی د څلوېښتو ورځو تېرولو وعده یې بني اسرائیلو ته ورکړې وه، نو سامري به بني اسرائیلو ته شپه او ورځ جلا جلا حسابله چي په شل ورځي یې څلوېښت ورځي ور پوره کړې، نو یې عجل ورته جوړ کړی، او د "اله موسی" نوم یې پر کېښېښود.

فَرَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوْمِهِۦ غَضْبَٰنَ أَسِفًا ۚ

نو رجوع وکړه و قوم ته یعني وروسته تر څلوېښت ورځو د میعاد پوره کولو، په داسي حال کي چي په غضب وو، دوئ ته یعني پر عبادة العجل باندي او اسف یعني ډېر غمجن وو، له سببه د مافعلوا. نو "غضبانا اسفا" حال دی له "موسی" څخه.

قَالَ يَٰقَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا ۚ

وویل موسی چي قوم یې ولېدل چي په عبادة العجل سره غونډ وه، ای قوم زما ایا وعده نه ده درسره کړې رب ستاسي سره وعده یعني څلوېښت ورځي میقات یعني زما پر ژبه "حسنا" یعني هغه وعده یعني تورات به درکوم په دغه میعاد کي یاد "حسنا" معنی "صادقا" ده.

پوه سه: چي همزه د پاره د استفهام انکاري ده، او نفي د نفي اثبات دی، یعني وعده درسره کړې ده او وعده منصوبه ده مفعول مطلق دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ

آیا اوږده شوه پر تاسو وعده. الاستفهام للانکار یعني تر مقرر میعاد خو نه ده بالا شوي.

قانون: په علم نحو کي وايي چي وروسته تر همزه د استفهام که واو راسي یا فا یا ثم د حروف عاطفه څخه راسي پر ماقبل تر همزه خو نسي عطف کېدای لفوات صدارت حرف الاستفهام نو موافق د هر مقامه سره وروسته تر همزه فعل مقدر غواړي دپاره ددې چي مذکوره فعل پر عطف سي. او صدارت د همزه پر خپل ځای پاته سي. "والتقدير "اوعدکم ربکم فطال عليکم" زمان انجاز الوعد او زمان مفارقتي منکم.

درویش وایي: چي بعض مفسرینو تر مذکور معطوف مقدر معطوف علیه دوچنده بالا راوړی دی.

اَمْ اَرَدْتُّمْ اَنْ يَّحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ فَاَخْلَفْتُمْ مَّوْعِدِيْ ﴿۸۶﴾

او که ستاسي په دې کار کولو یعني عبادة العجل اراده دا وه چي پر تاسي دي لازم او واجب وګرځي غضب د رب ستاسي. نو تاسي خلاف وکړل د وعدې څخه زما.

پوه سه: چي موعد من قبیل اضافة المصدر الی المفعول" یعني چي تاسي زما سره وعده کړې وه چي موږ به پر ایمان بالتوحید محکم ژوند کوو یعني وقت البیعة.

قَالُوْا مَآ اَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَآ اَوْزَارًا

قوم ورته وویل چي موږ مخالفت ستا ده عدې څخه نه دی کړی.

پوه سه: چي ملک قدرة او اختیار ته وايي یعني په خپل اختیار سره بلکه پر موږ غالب سو تسویل او فریب د سامري چي موږ عبادة العجل مختاره کړی. ولي چي اختیار یعني امتحان او فتنه چي دخدای جل جلاله خوا راسي هغه مسلوب الاختیار ګرځي.

پوه سه: چي "اوزار" جمع د وزر ده بمعنی الحمل الثقیل. او "حملنا" په صیغه د مجهول ده. ای موږ مکلف کړل سوي وو په هغه دراته بار سره.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مِّن زِيْنَةِ الْقَوْمِ

له زیوراتو څخه د ښځو د قوم قبط "من زینة القوم" صفت دی. د "اوزار" دا هغه وخت و چې موسی او بني اسرائیل د مصر څخه ووتل نو ښځو د بني اسرائیلو چې د قبطیانو د کورو خدمت یې کاوه د قبطیانو ښځو څخه د دوئ زیوارت استعارة غوښتي وه، چې زموږ په بني اسرائیلو کې واده دی. "هذا ماروي عن ابن عباس ﷺ".

درویش وایي: چې اوزار گنهونو ته هم وایي بغوي ؒ وایي چې اوزار په معنی د گنهو دي ولې چې دوئ خو عاریة د فرعونیانو د ښځو څخه اخستي وه، او بېرته یې ور نه کړه نو دوئ گناه وکړه انتهی روح المعاني، اول ده تسمیه د دغو حلي و په اوزار سره په معنی د گنهو داسې کړې ده" وهذا عبارته و لعلهم اطلقو علی تلک الحلي الاوزار بمعني الاثام من حیث ان الحلي سبب الاثام غالبا کانها یلبث غالبا و في الاکثر للفخر والخیلاً والترفع علي الفقرا و قیل من حیث انهم اثموا بسبب تلک الحل و عبدوا العجل المصنوع منه.

لکن روح المعاني څو کرخ وروسته ویلي دي. چې موسی علیه السلام دوی په دغه استعارة د حلي امر کړي وه، حتی قیل ان فاعل التحمیل هو موسی" یعني في قوله حملنا علی صیغة المجهول. او موسی علیه السلام دغه زیورات د دوی په لاسو کې پرېښول بعد هلاک اصحابها. اقرهم علی استعمالها فاذا لم یکن حلالا فیکف یقربهم ای مع علم موسی علیه السلام بذالک "خو لیکن وروسته یې ویلي دي" وقد یقال ان اموال القبط مطلقا بعد هلاکهم کانت حلالا لبني اسرائیل کما یقتضیه ظاهر قوله تعالی "کم ترکوا من جنات وعیون وکنوز ومقام کریم کذالک و اورثناها بني اسرائیل".

اول دلیل: حل د دغو زیوارتو روح المعاني دا راوړی دی چې خدای پاک ﷻ اضافت د حلي وو وقوم ته د موسی کړی دی. في قوله تعالی " واتخذ قوم موسی من بعده من حلیهم عجلا جسدا" آه. و ذالک بظاهر یدل علی ان الحلي ملک لهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي دا وو نقل د عبارت د روح المعاني من موضع الحاجة او روح المعاني نوري درازي خبري هم کړي دي.

فائده: قوله تعالی "لکنا آه" اعتذار دی د قوم د موسی و ده ته في عبادة العجل ببیان منشأ خطائهم في ذالک کما سیأتي في الآیة.

فَقَذَفْنٰهَا فَكَذٰلِكَ اَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿۸۷﴾

موږ هغه زر او زیور چي د قبطیانو د ښځو ځخه په عاریت زموږ ښځو راوړي وه، واموچول یعني په کنده کي، چي دلته جوړ سوی د سامري له خوا، او دغه رنګه سامري هم خپل زر په کندي کي واچول لکه موږ چي واچول. په تفسیر کاشفي کي وایي" وقتیکه موسی بطور رفت سامري نزد هارون آمد و گفت قدري پیرایه که از قبطیان باماست و ما را بي اجازه موسی تصرف روا نیست ومی بینم که بني اسرئیل که انرا میخرند و میفروشند حکم فرماي تا همه جمع نماید بسوزند" هارون امر فرمود که تمام پیرایه ها بیارید. مردم چنین کردند. و دحفره ریختند و آتش زدند. وسامري زرگر چالاک بود همین که آن بگداخت وی قالبي ساخته بود شکل گوساله خورد آن زر گداخته در آن ریخت و شکل گوساله بیرون اورد و قدري از خاک زسم فرس جبرئیل که فرس الحیوة میگفتند در درون وی ریخت في الحال زنده شد. و در او آواز آمد.

درویش وایي: چي بعض مفسران وایي چي پردې گوساله غوښې او پوست پر ده پیدا سوه. لکه نور گوساله او بعض مفسران وایي چي هغه د زرو گوساله وو لکن ناري د عجل یعني گلگي یې وهلې.

او مختاره دویمه رایه ده ولي چي د پوست او غوښو گوساله خو ډېر وه نو بني اسرائیلو ولي سجده ورته کولې او ولي یې دسامري داخبره منله. هذا الهکم واله موسی "البتة د زرو گوساله یو نادر شی وو چي آواز یې هم کاوه ده گوساله.

کاشفي رح دواړي نظریې راوړي دي چي وایي في الحال زنده شد وگوشت و پوست بر او پیدا شد و باواز درآمد و گویند زنده نشد لیکن بآن وضع ریخته بود لکن بانگ گوساله میزد انتهی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ

را وایستی سامري بني اسرائیلو ته "عجلا" گوساله "جسدا" بدل دی له عجلا څخه "له خوار" صفت دی د عجلا یعني صورت بقر.

درويش وايي: چي روح البيان هم دواړي ترجمې کړي دي حيث قال جثة ذادم و لحم او جسدا من ذهب و لا روح له آه.

فَقَالُوا هَٰذَا إِلَٰهُكُمْ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ فَنَسِيَ

نو وویل سامري او تابعینو دده اول مارږه، چي دادی خدای ستاسي او خدای د موسی ﷺ، روح البيان ددي آيت په تفسير کي وايي اى غفل عنه موسى و ذهب يطلبه في الطور او بعض مفسرين وايي "ترک السامري ما كان عليه من الايمان ظاهرا و كفر بالله ظاهرا و باطنا.

أَفَلَا يَرَوْنَ

استفهام او انکار دی د خدای ﷻ له خوا څخه پر دغو عبادت کونکو باندي او پر قائلانو ددي قول هذا الهكم و اله موسى فنسى كما مر.

پوه سه: چي جمله "فلا يرون" معطوف ده پر مقدر كما هو القانون النحوي وقد مر ذالک القانون في هذا التفسير غير مرة و التقدير آه، لاينظرون فلا يعلمون، نو رؤيت علمي دی ايا علم نه لري هولآ الحمقي.

أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا

"الا" ان مخفف د مثقل دی، و اسمه ضمير الشان محذوف دی و التقدير شان دادی چي نسي رد ولای دغه عجل اليهم قولا ؤ دوئ ته خبره يعني و دوئ ته خبره نسي کولای، او نه دوئ د خبري جواب ورکولای سي نو دا گوساله څو تر دوئ عابدينو دده ادون حالا دی ولي خو دوئ خبره کولای سي او د خبرو جواب هم ورکولای سي، نو څرنګه دوئ دغه بې‌زبانه شی معبود وگرځاوه، معبود خو لازمه ده چي تر عابد به اعلى شانه وي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَّلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا ۝

او مالک نه دی یعني په طاقت یې نه ده پوره ددې گوساله دفع د ضرر د دوی څخه او نه هم جلب د نفع یې ده وسه پوره وي. فكيف يستحق لعبادتهم لان المعبود يجب ان يكون دافع الضر عن العابد و جالب النفع اليه و ما هو الا الله القادر على كل شئ.

بغوي رح وايي نقلاً عن غيره چې هارون ؑ تېر شو پر سامري چې ده گوساله جوړه وی. هارون ؑ پوښتنه ځنې وکړه. چې دا ته څه شی جوړه وې؟ ده ورته ووېل چې "اصنع ما ينفع و لايضر" ماته دعا وکړه چې زه کامیابه سم. هارون ورته ووېل "اللهم اعطه ما سال على ما في نفسه" نو سامري هغه خاوري د پښو د جبرئیل د آس په خوله کي ور واچولې "فقال كن فكان كذالك" هارون رح خو اول په حقیقت نه و خبر چې دا یو فتنه وه "ابتلى الله بها بني اسرائيل.

درویش وایي: چې هارون چې وروسته تر دې چې سامري خلگ عبادة العجل ته دعوت کړه. او اکثر بني اسرائیل په عبادت اخته سوه. په دې پوه سو چې سامري تاته چم وکړی او هغه وینا دده چې دا مصنوع دده ما ينفع دی و لايضر دی کاذب ورته معلومه سوه. ولې چې دا مصنوع د سامري نفع هم نه لري او ضرر یې بېشماره دی چې اکثره بني اسرائیل یې په مصیبت د شرک اخته کړه خدای پاک دده د قول حکایت داسې کړی دی.

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُوْنُ مِنْ قَبْلُ يٰقَوْمِ اِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهٖ ۚ

لام جواب د قسم محذوف دی. او دا جمله عطف ده على قوله تعالى " ولقد اوحينا الى موسى الاية يعني قسم په خدای دی چې په تحقيق هرون ویلي وه بني اسرائیلو ته د مخ تر راتګ د موسى ؑ "يقوم آه" ای قوم پر تاسې امتحان راغلی او په امتحان کې واقع سواست یعنې چې تاسې پر توحید د خدای پاتې نه او که پ شرک سره ګمراهان کیږي.

وَاِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمٰنُ فَاتَّبِعُوْنِيْ وَاَطِيْعُوْٓا اَمْرِيْ ۝

او ستاسې د عبادت ور هغه څوک دی چې د رحمت څښتن دی او گوساله د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رحمت كولو څخه بلكه د امكان څخه د رحمت بعيد بمراحل، نو زما متابعت وكړئ په اثبات پر توحيد او استقامت على عبادة الرحمن بلاشائبة الشرك لان الشرك بمعزل عن الدين السماوي، او اطاعت زما د امر وكړئ

قَالُوا لَن نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ ﴿٩١﴾

موږ نه منع كېږو له عجل او له عبادت څخه د هغه ستا په خوله، يعني مقيمين او ثابت قدم به يو، تر هغو پورې چې رجوع كوي موږ ته موسى. راوي وايي چې هرون سره (۱۲۰۰۰) دولس زره بني اسرائيلو چې عبادت د عجل يې نه وو كړې په مجموع بني اسرائيلو كې چې تعداد يې شپږ لكه (۶۰۰۰۰۰) وو جلا سو. راوي وايي چې موسى چې راغلى او ناري، غږلي او رقص يې پر شا و خوا د گوساله واوريدى هغه اوويا كسه چې دده سره طور ته تللي وه. وه هغوئ ته يې وويل "هذا صوت الفتنة" موسى عليه السلام چې راغلى د غضب في الله له كبله يې هارون په رسته لاس د سر تر ويښتانو او په چپه لاس تر ږيره ونيوى.

بوه سه: چي هرون ډير بليغ او په زړه پورې وعظ وقوم ته وكړى. اول يې دوئ زجر كړه د باطلې لارې څخه بقوله (انما فتنتم) بيا يې دعوت وركړى و معرفت ته د خداى (بقوله و ان ربكم الرحمن) ولې چې معرفت د خداى ﷻ اصل الاصول دى بيا يې معرفت ته د نبوت را جلب كړه. بقوله (فاتبعوني) او بيا يې وه شرائع ته د دين را جلب كړه، بقوله (واطيعوا امري) او په دې نصيحت هارون ؑ شفقت پر ځان وكړى او هم د بني اسرائيلو پر حال يې دا شفقت وكړى چې دى خو نبي وو، مامور من عند الله بالامر بالمعروف والنهي عن المنكر او د ورور موسى ؑ له خوا هم مامور و. بقول موسى "واخلفني في قومي واصلح و لاتتبع سبيل المفسدين" نو كه چيرې هارون امر بالمعروف او نهي عن المنكر نه واى كړى، نو دى په مخالف واى د امر څخه د خداى او د امر څخه د موسى عليه السلام او دو نه مخالفت خو د نبي د شان سره شايان نه دى، او بيا هرون ډير دلاوري وكړه چې د گوساله فرستانو په غايت كثرت كي ده پاك نه وكړى "بل صرح بالحق و لم يخف عن كثرتهم و هذا عادت الانبياء عليهم السلام لا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يخافون في اظهار الحق من لومة لائم" سعدي شيرازي رح وايي:
بگوی آنچه دانی سخن سود مند .... و گر هیچ کس را نیاید پسند

قَالَ يٰهٰرُوْنُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوْا ﴿٩٢﴾ أَلَّا تَتَّبِعَنِ ط

پوه سه: چي جمله "قال" استيناف بياني ده يعني جواب دی ددې پوښتنې چي موسی العلیہ السلام چي دا صحنه وليدل نو هارون ته يې څه وويل فاجيب قال يعني موسی وويل.

پوه سه: چي جمهور مفسرين وايي چي كلمه د لا زائدة ده، ای هارون ته څه شي منع كړې چي زما متابعت دي ونه كړې او زما وصيت دي قبول نه كړې چي دعوة د بني اسرائيلو دي و توحيد ته كړې وای او د شرک څخه دي په ژبه او جنگ منع كړي وای، او بعض مفسرين وايي مامنعک من ان تاتي عقبي" يعني په ما پسي به راغلی او ماته به دي خبر راكړی وای، نو دا ستا راتګ په ما پسي به د دوئ زجر ګرځېدلی وای، او بعض مفسرين وايي چي منع په معنی د دعا ده مجازاً، يعني څه شي تاته دعوت دركړی د عدم متابعت زما څخه.

پوښتنه: ددې دو خبرو چي يا لا زائده دی يا منع په معنی د دعا دی مجازاً، څه ضرورت دی؟

ځواب: ضرورت دادی چي كه عبارت قرآني پر خپل ظاهر پاته سي نو معنی يې داسي كيږي، چي ته څه شي منع كړې د عدم متابعت څخه نو منع د عدم متابعت څخه خو متابعت دی. "ولم يكن ذالک" ددې ايت مثال هغه آيت دی چي ابليس و آدم د سجده ونه كړه، خدای پاک داسي ورته وويل ما منعک ان لا تسجد في الوجهين المذكورين فتدبر ، هداک الله.

أَفَعَصَيْتَ أَمْرِيْ ﴿٩٣﴾

آيا تا عصيان وكړی زما د امر څخه.

پوه سه: چي استفهام د پاره د انكار دی، او په قرار د قانون نحوي كما مر غير مرة معطوف پر مقدر فعل دی، ای ارضيت بما فعلوا و اقمت فيهم فعصيت امري اي خالفت امري.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي

هارون ؑ ورته وویل ای د مور زویه. ته مانیسه تر ږیره او د سر تر وېښتانو.
نو راوي وايي چي هارون کثیر الشعر و، او موسی دی تر ږیره او د سر تر وېښتانو ونیوی و ځان ته یې راکش کړی، په سبب د ډېر غضب في الله.

سوال: موسی او هارون علیهما السلام په مور او پلار دواړو کي شریکان وه، نو هارون ولي یوازي مور ذکر کړه؟.

جواب: د پاره د رقت د زړه د موسی ولي چي د مور شفقت ډېر دی. ځکه پښتانه وايي: چي نه دي وي د موره هغه ته مه وايه چي وروره.

إِنِّي خَشِيتُ أَن تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَاءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿۹۴﴾

زه بېرېدم (یعني که ما نهي د دوئ کړی وای په جنګ سره نو خو دوئ دلي به ګرځېدلي وای بني اسرائیل او جنګ به یې سره کولای یعني یوه ډله به حزب الله وای او بله ډله به حزب السامري وای) یعني ددي څخه بېرېدلم که ما داغسي کړي واي نو تا به ویلای وماته، چي تا ډله ډله وګرځول بني اسرائیل، او زما په قول او نصیحت دي عمل ونه کړی چي ما تاته ویلي وه، اخلفني في قومي واصلح. ولي دا قول خو دلالت پر دې کاوه چي ته نرمي کوه والاصلاح خیر من اراقة الدم بیا موسی علیه السلام مخ راواړوه پر سامري.

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَٰسَٰمِرِيُّ ﴿۹۵﴾

پوه سه: چي خطب مصدر دی په معنی د طلب کما قال البیضاوي دلته په معنی د مطلوب دی یعني ستا څه مطلوب وو په دغه کار کي چي تا وکړی او په قاموس کي واي "الخطب الشان والامر العظیم ته وايي او نهایة والا واي "ماشانک و ما حالک".

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ

سامري په جواب د موسی وویل چي ما یوشی ولیدی چي خلګو نه لیدی.

پوښتنه: هغه نو څه شی وو چي سامري ولیدی او خلګو و نه لیدی؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جواب: هغه دا وو چې فرعون چې غرق سو سره د قوم، نو د موسیٰ ؑ یو څوک ملګري سو په صورت د انسان پر آس سپور په حقیقت کې جبرئیل ؑ و، سامري وروسته په پسې وو، آس چې جبرئیل پر سپور وو چې پښه به یې پورته کړه پر هغه ځکه به وابنه راشنه سوه، نو سامري د ځان سره فکر وواهه چې دا خاوره یو شان لري.

فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ اَثَرِ الرَّسُوْلِ فَنَبَذْتُهَا

نو ما یوه لپه خاوري را واخستې "قبضة فعلة" په معنی د مرة دی. لیکن دلته ځنی مراد مقبوض دی "من اثر الرسول" بحذف المضافات ای من تراب اثر حاف فرس الرسول "فنبذتها" ای القیتها في فم العجل المصنوع من حلي قوم فرعون" هغه ګلګی په نارو سو.

درویش وایي: چې د مضافاتو تحقیق ما په حاشیه کې د مرح الارواح کړی دی فارجع هناک.

فائده: ده ولې نه جبرئیل او نه روح القدس ووایه لانه لم یعرفه انه جبرئیل، او هغه څوک چې وایي چې سامري چې نوم یې موسیٰ و چې مور یې په یو غار کې پرې ایښی و، چې فرعون قتل نه کړی ولې خو دی د بني اسرائیل د قوم څخه وو نو جبرئیل به ورته راتلی دی به یې تربیه کاوه، کما مر تفصیل. نو سامري چې دلته جبرئیل ولیدی پر آس سپور ده وپیژندی.

درویش وایي: هذا نداً من بعید فافهم.

وَكَذٰلِكَ سَوَّلَتْ لِيْ نَفْسِيْ

او داغسې چې ما دا عجل جوړ کړی او خلګ مې په عبادت سره امر کړه ماته ښائسته او ښه کار وګرځاوه زما نفس یعني زما په شقاوت سره. "والتسویل تزیین النفس الامر القبیح بصورت الحسن حاصل یې دادی چې زه خپل نفس شوم خطأ ایستلمه. و هذا اقرار من السامري بقبح فعله.

قَالَ فَاذْهَبْ فَاِنَّ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُوْلَ لَا مِسَاسَ

موسیٰ سامري ته وویل چې تا اضلال دخلګو وکړی نو ولاړ سه زما له حضور

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څخه، چي په تحقيق چي په ژوند کي د دنيا چي ته ژوندى يې دا خو عقوبت دى
دخداى ﷻ د خوا څخه پر ما فعلت "ان تقول" چي ته به وايې هرچاته چي ته يې
وينې "لامساس" چي ماته لاس مه راوړه، بعض مفسرين وايي دده په زړه کي به
خداى ج وحشت او دهشت پيدا کړى د انسانانو څخه لکه وحشي حيوانات د غرو
چي د هيڅ چا سره انس او الفت په زړو کي نه وي. او بعض مفسرين وايي چي که
چا سامري ته لاس ور وړى يا به سامري وچاته لاس ور وړى دواړو ته به تبه سوه. نو
سامري چي به څوک وليدى دا به يې ورته ويل لامساس يعني ماته لاس مه راوړئ. نو
سامري به دېنتو صحراو کي يوازې گرځېدى حتى چي آخر عند الاجل مړ سو.

سوال: موسى ولي نه واژه؟

جواب: د قتل عذاب خو يو گړى وي او عذاب د وحشت او ده لا مساس
عذاب خو تر ټوله عمره پوري دده دائم وو. "و فذالك العذاب اشد من عذاب
القتل کما لايخفى".

وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّن تُخْلَفَهُ

په تحقيق تالره اى سامري وخت د وعدې د عذاب ستا، يعني د آخرت په ورځ
په سبب د کفر او د اضلال د بني اسرائيلو په عبادت سره د عجل "لن تخلفه" چي
ته نه سې غائب کېداى د هغه عذاب څخه او نه ځاى د تېښتي لرې بلکه تاته به
کامل هغه عذاب درکول کېږي. لکه نورو رئيسانو د کفر او اضلال.

وَانظُرْ إِلَىٰ إِلَٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا

، و گوره اى سامري ستا و خداى ته، يعني چي کاذبانه د معبود نوم دي پرې
ايښى وو، او خلگ دي په عبادت امر کول، هغه خداى چي ته همېشه د هغه پر
عبادت مقيم وې،

لَّنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا

موږ به يې وسوځو په اور سره او بعض مفسرين وايي چي په سوهان به يې ريزه
ريزه کړو، بيا يې په هرې يا د سوان په ريزې باد کو په درياب کي "نسفا" مفعول

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مطلق دی تاهیځ اثر د هغه پر مځکه پاته نه سي، او موسی هم هغه سي وکړه د پاره د اظهار د غباوت د اهل عبادت د عجل. حافظ شیرازي رح وايي"

سحر با معجزه پهلو نزند ایمن باش
سامری کیست که دست ازید بیضا ببرد

إِنَّمَآ إِلَٰهُكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِي لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

یعني مستحق د عبادت ستاسي الله دی هغه الله چي نسته بل حق بېله ده، او فراخه دی خدای ﷻ از روی علم.

پوه سه: چي علماً تمیز د نسبت څخه "وسع" و ضمیر ته د الله نحات وايي چي تمیز د نسبت څخه و فاعل ته په معنی کي د فعل دی. فالتقدیر وسع علمه تعالی کل شی" یعني عجل مصنوع السامري مستحق د عبادت نه دی، ولي د غوایي ذات چي ژوندی هم وي ضرب مثل دی په غباوت کي " فکیف عبدوه وهم عقلا.

كَذَٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ مَا قَدْ سَبَقَ ۚ

او دغه رنګه لکه ده موسی ﷺ او هرون علیه السلام د فرعون سره او موسی او سامري قصه چي مو تاته وکړه موږ نوري تاته کوو د اخبارو څخه د امورو سابقه وو او له اخبارو څخه د امم ماضیه و، د دوی د انبیاً وو سره حکمت ددي قصو دادی چي په علم کي د آنحضرت ﷺ به زیاتوالی راسي، "لان کثرة المعلومات موجوب لکثرة العلم بها" او بل دا چي هره قصه ته کوي هغه ستا معجزه ده" لانک نبي امي "او ددغو قصو څخه به ستا د دور کافران او مسلمانان عبرت او پند واخلي، سعدي شیرازي رح وايي:

پند گیر از مصائب دیگران...... تانه گیرند دیگران ز تو پند
نرود مرغ سوی دانه فراز...... چون دیگر مرغ بیننډ اندر بند

فائده: کذالک صفة دی د مفعول د نقص والتقدیر علیک اقتصاصا مثل اقتصاص قصة موسی علیه السلام.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقَدْ اٰتَيْنٰكَ مِنْ لَّدُنَّا ذِكْرًا ﴿٩٩﴾

او په تحقیق مونږ درکړی تاته یا محمد ﷺ د خپل جانبه څخه ذکر یعني قرآنا چي هغه کتاب او قرآن تاته دا قصص بیانه وي.

فائده: تنکیر دی د "ذکرا" دپاره د تعظیم دی ای قرآنا عظیم الشان ولي چي هر سورت د قرآن عزیز معجزه ده د "کر الازمان و مر الدهور ولیس شان الکتب المنزلة الاخرذالک کریمة" وان کنتم في ریب ممانزلنا على عبدنا" فأتو بسورة من مثله (الآية).

او بعض مفسرین وایي چي ستا ذکر مو بلند کړځولی دی چي جوت دی د ذکر سره په آذان او اقامت او په تشهد کي د لمانځه.

فائده: وقد اتیناک حال دی د فاعل څخه د نقص فافهم.

مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهٗ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًا ﴿١٠٠﴾

که څوک روی ګرداني د قران څخه یعني ایمان بکونه من عندالله نه پر راوړي، او عمل بما فیه ونه کړي، او یا ضمیر راجع و خدای ته او یا ضمیر راجع و ذکر ته دي یعني ستا ذکر مقرون دی، یعني ستا ذکر مقرون بذکر الله نه مني او اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمد عبده و رسوله الى غیر ذالک نه وایي.

نو دی به وړي په ورځ د قامت کي دروند بار من الکفر والمعاصي.

پوه سه: چي دا کفر او ګنهو ته یې وزر ووایه تشبیها في ثقلها على الکافر المعذب لکه حسي دروند بار چي د چا په شا وي هذا رای روح البیان.

او مظهري په دې باره کي یو حدیث په روایت د ابن ابي حاتم عن عمرو بن قیس الملائي نقل کړی دی چي د کافر سره عمل قبیح دده په ډېر بد جسم او جثه او ډېر بد بوي بې هم څې، دا بد شکل سړی و کافر ته ووایي ایا ته مانه پېژني کافر ورته ووایي لا" الا ان الله قبح صورتک و انتن ریحک" (دا قدر پوهېږم چي خدای ﷻ تاته ډېر بد صورت درکړی او بد بوي درکړی دی هغه سړی ورته ووایي کذالک کنت في الدنیا (یعني ته په دنیا کي هم دغه بد شکل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اوبه بوږه وي، یعني په معنی او په حقیقت کي لا بحسب الظاهر فافهم) انا عملك السيئ (زه ستا بد عمل یم چي خدای ﷻ په جسم در ته مصور کړم) ظالما ركبتني و انا اركبك اليوم" او راوړي دا ایت ددې حدیث په تائید کي راوړی یعني قوله تعالی عز وجل و هم یحملون اوزارهم علی ظهورهم.

درویش وایي: چي د دغه حدیث په مقتضی دا موجوده ایت پر خپل ظاهر حمل دی" والله یعلم غیب السموات والارض".

خٰلِدِیْنَ فِیْهِ ؕ وَسَآءَ لَهُمْ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ حِمْلًا ۙ

دوی به همیشه وي په هغه وزر کي یعني په جزا د وزر یا په حمل الوزر، او بد دی په ورځ د قیامت بار د دوی.

بوه سه: چي خالدین یې په صیغه د جمع راوړی او یحمل یې مفرد راوړی افراد یې نظر ولفظ ته د من دی او جمع یې په اعتبار د معنا ده.

فائده: "حملا" تمییز دی د ضمیر مبهم چي په ساء کي دی، او مخصوص بالذم یې محذوف دی، ای ساء حملا وزرهم واللام في لهم للبیان".

درویش وایي: چي مظهري رح ددې ایت او د سابق ایت په تفسیر کي څو حدیث د بخاري او مسلم او غیرهما راوړي دي، چي بعض یې د غلا په باره کي د اوښ یا د بقر یا د پسو دی، او بعض یې د مځکي د غلا په باره کي دی، او بعض په نیا فوق الحاجة په باره کي دی زه دا منم چي دا ټول احادیث صحیح دي، په خپلو خپلو موضوعاتو کي لکن دلته خبره او آیت د کافرانو په باره کي دی، لکه مظهري رح په تفسیر کي د "ومن اعرض عنه" ویلي دي یعني من اعرض عن القران فلم یؤمن به ولم یعمل بما فیه، وقیل عن الله وقیل عن ذکرك مع الله یا محمد انتهی بعبارته، او په هغو حدیثو کي چي ده راوړي دي انحضرت ﷺ مخاطب خپل امت اجابت ګرځولی دی، حیث قال ﷺ فلا اعرفن احدا منکم الی آخر الحدیث" او په بل حدیث کي چي مظهري راوړي دی، داسي نبوي عبارت موجود دی، فلا الفین احدکم الی آخر الحدیث" حاصل دا چي هغه: مظهري رح راوړي حدیثونه ددې آیتو شان نزول نه سي کېدای. والله اعلم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ

هغه ورځ چي پوه کړه سي په قرن یا شپیلۍ کي چي نافخ اسرافیل دی، په اتفاق سره.

فائده: یوم منصوب دی، په اذکر مقدر سره یعني اذکر لقومک یا محمد ﷺ یوم ینفخ في الصور او یا بدل دی د یوم القیامة څخه، د ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی، چي یو اعرابي یعني صحرانشین د علیه الصلوٰة والسلام څخه پوښتنه د صور په اړه وکړه، فقال علیه السلام "قرن ینفخ فیه" ابوداؤد والترمذي والنسائي والحاکم وابن حبان وابن المبارک رح.

وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِيْنَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا

او موږ به حشر کو مجرمین یعني الکافرین په دغه ورځ کي د قیامت چي شنې سترګي به يې وي زرقا جمع د ازرق ده، حال دی د مجرمینو څخه.

درویش وايي: چي دا وصف يې ددې سببه راوړی دی چي دا رنګه د سترګو هغه بد رنګ دی په نېز د عربو، ولي چي د عربو لوی دښمنان رومیان وه، او د هغو سترګي شنې وې، نو کافران به په ورځ د قیامت زرق العیون وي، سره د تور والي د مخانو "والتجربة شاهدة علی ان زرقة العین مع سواد الوجه من اقبح الوان العیون" او بعض مفسرین وايي چي معنی د زرقا عمیا ده، ولي سړی چي ړوند سي سترګه يې شنه کېږي، او ددې تاویل سره هغه ایت هم موافق دی، "ونحشرهم یوم القیامة اعمی" او بعض علما وايي چي مراد دا دی عطاشا "وهو تاویل بعید جدا"

سوال: یومئذ ته ضرورت څه ؤ، ولي چي حشر خو نه دی مګر په ورځ کي د قیامت؟

ځواب: دپاره د تحویل د حشر روح البیان.

يَتَخَافَتُوْنَ بَيْنَهُمْ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا

"یتخافتون آه" دا جمله حال ده د "المجرمین" څخه او یا جمله مستانفه ده

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یعني یو دبله سره پټې خبرې کوي ولي ددوئ سیني د ېېرې ډکې وي. په زوره خبري نسي سره کولای "ان لبثتم آه" مفعول دی د "یتخافتون" یعني دوئ خبر کوي. یو دبله سره کرار کرار او دا وایي چي تاسي درنګ او ژوند نه دی کړی. په دنیا کي مګر لس شپې سبب ددې ویناسره ددې چي دوئ خو په دنیا کي ډېر عمرونه تېر کړي وه، چي عمر د دینا که ډېر وي او که لږ چي تېر سو، او زوال پذیر سو. نو لږ دی او یا ددې سببه چي مدة د ژوند د آخرت ډېر اوږد دی او پر کفارو ډېره ترخه ده. ولي عذاب ده دوزخ ویني. چي زمونږ ځای به وي، او مظهري نقلا وایي چي ددوئ مابین النفختین مراد دی چي څلوېښت کاله دی. ولي په دغه مابین کي له کفارو څخه عذاب پورته کېږي. ددې خبرې یعني رفع العذاب عن الکفار که څه هم چا یې نسبت و ابن عباس رضي الله عنهما ته کړی دی. لکن په تفسیر بحر العلوم کي وایي هو ضعیف جداً انتهی"

درویش وایي: چي د بحر العلوم مقصد دادی چي سند وه ابن عباس رضي الله عنهما ته ضعیف دی والله اعلم.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ

مونږ ښه خبر یو په هغه څه چي دوئ وایي. یعني که څه هم ترا وسه خو دا قول پر دې نه دی واقع سوی ولي دا قول ددوئ بعد البعث دی یعني لیس الامر کمایقولون دا جملة معترضه ده.

إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ﴿١٠٤﴾

چي وایي هغه ډېر عاقل ددوئ او اعدل قولاً. تاسي درنګ نه دی کړی مګر یوه ورځ ددې سرې وقول ته خدای جل جلاله ترجیح ورکړه، چي امثل یې وباله. ولي چي نسبت د ټوله عمر ددینا نظر و طول ته د آخرة د ورځي غونډي دی بل اقل منه. د منصور خلیفة المسلمین چي وخت د وفات نژدې سو داسي یې وویل "بعنا نعیم الاخرة بنومة" یعني ژوند د دنیا داسي تېر سو لکه یو خوب.

سعدي شیرازي رحمه الله وایي:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نگه دار فرصت که عالم د میست..... دمی پیش عاقل به از عالمیست
مکن عمر ضائع بافسوس وحیف.... که فرصت عزیز است والوقت سیف
قال الشاعر العربي:
الا انما الدنیا کظل سحابة............ اظلک ثم عنک اضمحلت
فلاتک فرحا حین اقلبت............ ولاتک جزعانا اذا هي ولت
بغوي رحمه الله د ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی، چي یو سړي د ثقیف د قبیلي د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه، چي په ورځ د قیامت دا غرونه څه په وسي نو دا ایت نازل سو.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿۱۰۵﴾

دوی ستا څخه پوښتنه کوي د غرو د حال یعني په ورځ د قیامت.

پوه سه: چي "سف" قلع ته وایي یعني غرونه خدای ﷻ یې د بیخه وکاږي او توک توک کوي به یې لکه ریګ، بیا باد پر را الوزوي ریګ یو سي په ډب ډب ځایو سره فراګنده کي.

فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿۱۰۶﴾

نو پرېږدي مځکه چي غرونه پر باندي وه.

سوال: مځکه خو خونه وه ذکر سوي نو ضمیر څرنګه ورته راجع سو؟.

ځواب: غرونه پر مځکه دلالت کوي "قاعًا" په قاموس کي وایي چي قاع ای ارضا سهلة "قد انفجرت عنها الجبال والاکام (غنډوی) پښتانه وایي چي په قیامت کي مځکه یوه هګی ګرځي "صفصفًا" په قاموس کي وایي ای مستویة کان اجزائها علی صف واحد" په پښتو لوړ ځای او جوړ ځای پر مځکه نه وي.

لَّا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ﴿۱۰۷﴾

ته به وینې ای مخاطب غیر معین په مځکه کي کږ والی او نه لوړ ځای که څه هم په ترازو او مقیاس د اهل هندسې یې پیمائش وکړي.

درویش وایي: چي امام همام فخر الدین الرازي رحمه الله په تفسیر کبیر کي وایي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چې شايد بعض كافرانو به د عليه الصلوٰة والسلام څخه دا پوښتنه كړې وه. چې ته دعوه كوې چې دنيا فاني كيږي، نو كه داسې واى نو بايد چې د كلو په اوږدو كې او د مياشتو په تيريدو سره لږ لږ كميدلاى. حتى تنتهى الى البطلان او سره ددې لوى او كشنى غرونه د سوو كلو بلكه د زرو كلو په تيريدو سره كما هې موجود دى فاجاب الله بهذه الاية. وحاصل هذا الجواب دادى چې فنا د شي بعض زبولي وي يعني كرار كرار كم بود كوي آخر فاني لكه انسان چې عمر پر تيريږي، قوت د بدن يې كميږي، آخر مړ سي. چې دې ته حكما موت طبعي وايي: وقد يكون دفعة واحدة. لكه يو ځوان قوى البدن و صحيح المزاج چې نه هيڅ مرض لري او نه ذبول فجائة او ناببره مړ سي. نو غرونه سره د ډير محكمي په قدرت د خداى ﷻ دفعتا د فنا په وړ غندي د ځايه څخه ولاړ سي. نو په دې سره دليل جالينوس راس البغل هم دفع سو. چې دى وايي چې آسمانونه نه فاني كيږي. لعدم وقوع الذبول فيها فافهم.

يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ

پوه سه: چې "يوم" مضاف دى و "اذ" ته او "يوم" منصوب دى على الظرفية لقوله تعالى "يتبعون" يعني په دغه ورځ چې غرونه له منځه څخه ولاړ سي "يتبعون الداعي" جمله مستانفه ده يا بدل ثاني دى د يوم القيامة څخه. خلق متابعت كوي د آواز د بلونكي د دوى د محشر ته. وهو اسرافيل عليه السلام چې دى پر صخره د بيت المقدس ولاړ وي او داسې نعرې وهي "يا ايها العظام النخرة والجلود المتمزقة ان الله يا مركم ان تجمعي لفصل القضا" "لاعوج له" چې كږوالى نه كوي هيڅ مدعو دده له دعوت څخه يعني په قدرت د خداى عزوجل ټوله ژوندي سي.

وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا

او عاجزه او د ېيرې ډك وي آوازونه د خلګو وه رحمن ته (دا جمله حال د دفاعل څخه د يتبعون په تقدير د قد كما هو القانون النحوي في الجملة الماضية الواقعة حالا" اويا عطف ده پر يتبعون باندې دا عطف خالي دى د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تکلف څخه د تقدیر د قد) ته نه اوري ای مخاطب غیر معین مګر نه صوت خفي لغاية الخوف والهول. لکه اوبښ چي کرار کرار پښي پر مځکه ایږدي.

او سعید ابن جبیر رح د ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت کړی دی. چي د همس معنی داده چي شونډان د سري ښوري او خبري نه سي کولای. "وفي سنده بحث فافهم" روح المعاني ددې کبله پر دغه قول داسي سوال کړی دی "ان ذالک مما یری" یعني تحریک الشفة خو په سترګو معلومیږي. لاامما یسمع او په آیت کي خو لفظ د سمع راغلی دی.

فائده: په خشعت الاصوات کي بعض علماً وايي چي مضاف محذوف دی، یعني خشعت اصحاب الاصواب ولي خشوع صفت د شخص ده نه د صوت.

يَوْمَئِذٍ لَّا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ

په دغه ورځ چي ماقبل خبري پېښي سي. یعني د هیڅ چا شفاعت و هیڅ چاته فائده نه کوي، چي د دورځ څخه دي هغه خلاص کړي "الا" استثناً د شفاعة څخه ای الا شفاعة ده هغه چاچي اجازه وکړي. وده ته رحمن جل جلاله نو کلمه د من مرفوع محلا ده، بدل د شفاعة څخه ده، یا استثناً ده د اعم المفاعیل څخه چي مشفوع له دی، "ای الا من اذن الرحمن في شفاعته" نو پر دې تقدیر کلمه د من منصوب علی انه مفعول الشفاعة تدبر.

وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾

او راضي دی دده څخه په شفاعت کي د چا ولي چي دی چي شفاعت کوي د خدای جل جلاله په جناب کي قرب لري دا تفسير پر تقدير د استثنا د شفاعت څخه دی او یا معنی داده چي خدای جل جلاله راضي وي په قول د شافع په باره کي دده" قال ابن عباس رضی الله عنهما یعني قال لا اله الا الله" دا تفسیر دی پر تقدیر د استثناً د تفسير کما مر والحاصل لمن تنفع شفاعة الشافعين له د وهم ده. یعني چي لا اله الا الله والا نه وي، یعني که څه هم شفاعت څوک وکړي فائده نه ورته کوی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا

خبر دی رحمن جل علمه په هغو حالاتو چي په حضور کي د شافعینو او د مشفوع لهم دی، یعني في دار الاخرة، او په هغو حالاتو چي دوئ تر شا پرې ایښي دي، یعني ماتقدم من احوالهم في الدنیا من الکفر والمعاصي والایمان والطاعة".

فائده: جمله د یعلم آه حال من الرحمن.

پوه سه: چي "علما" تمییز دی د نسبت څخه ای لایحیط علمهم بمعلوماته تعالی وقیل بذاته تعالی" او بعض مفسرین وایي چي ضمیر د به راجع دی و یوه ته د موصول یا و مجموع ته راجع دی، یعني په تاویل د مجموع فلا یرد ان الضمیر مفرد فکیف یصح ارجاعه الی الموصولین نو پر دې تقدیر معنی د ایت داده چي شافعین او مشفوعین په ټولو د علومو د خدای ﷻ نه دی خبر.

وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ

او عاجزه سترګي کښته به وي، لکه بندیان په نیز د ملک قهار، مخان مراد څخدي اصحاب الوجوه په حذف د مضاف یا کنایة ده فافهم. و هغه ذات ته چي دائم الحیوة دی او صالح د موت نه دی نو انسانان و غیرهم که څه هم ژوندي وي لکن چونکه د عدم لار ورته خلاصه ده، نو اموات دي او معنی د القیوم چي قائم دی، په تدبیر د مخلوق موافقا لحکمته و دغه رنګه قائم دی، پر هر نفس بما کسبت.

وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا

او په خسران او تاوان کي دي هغه څوک چي بار د ظلم ور سره وي، ابن عباس رضي الله عنهما وایي چي مراد د ظلم څخه شرک دی، کریمة ان الشرک لظلم عظیم دا جمله بعض وایي معترضه ده، یا مستانفه دپاره د بیان د علت او سبب د عنت الوجوه او یا حال ده د الوجوه څخه.

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ

او څوک چي عمل وکړي، د بعض صالحانو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چې کلمه د من موصوله متضمن معنی لره د شرط ده. ولهذا دخلت الفاء في خبره وهو فلا يخاف آه" او کلمه د من تبعيضي ده چې مراد ځندي فرائض دي

وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَلَا يَخَافُ ظُلۡمٗا وَلَا هَضۡمٗا ﴿١١٢﴾

او دی مؤمن هم وي يعني ايمان یې وي پر ثواب د صالحاتو يوم الجزاء (دا جمله حال ده له ضمیر مرفوع ځخه د "يعمل" او یا "وهو مؤمن" یې ددې لپاره ووایه چې ایمان شرط وي په صحت کې د حسناتو او په قبول کې د طاعاتو) نه بیریږي "ظلماً" ای لا يخاف ان يزاد على سيئاته.

پوه سه: چې اصل معنی د هضم کسر او نقص ده فالمعنی لايخاف ان ينقص من ثواب حسناته. حسین کاشفي رح په تفسير حسيني کې وايي: نترسد دران روز از ستم و بی داد که زیادت سیئاتست. ونه از کسر وشکست که نقصان حسنات است يعني نه از حسنات مؤمن چیزی کم کنند ونه سیئات او افزایند انتهی.

پوه سه: چې افضل د حسناتو اداء الفرائض دی مع اجتناب المحارم.

حکایت: سليمان بن عبد الملك د ابي حازم رح ته وویل چې ماته نصیحت وکړه او مختصر. ابو حازم ورته وویل نعم یا امیر المؤمنين نزه ربك (تعظیم کوه د خدای کوه ددې ځخه تا وويني په هغه عمل کې چې ته یې ځندي نهي کړې یې. او یا تا ورک ووینی په عمل کې چې ته یې په امر کړې یې).

فائده: روح المعاني وايي چې ابن كثير او ابن محيص او حميد رحمهم الله فلا يخفف پر صيغه د نهي وايي. يعني نه دي بيريږي، مظهري رح وایي چې جزم یې مبني دی پر دې چې جزاء د شرط ده يعني كلمة من المتضمن للشرط كما مر انفاً. او بیضاوي او روح المعاني جزم له سببه ځخه د نهي بولي. او د جمهور قراء وو قرائت لایخاف دی. په رفع سره علامة الطيبي وايي چې قرائة د جمهورو موافق ددې قول سره د خدای رح "وقد خاب من حيث الاخبار في كليهما" او ابلغ دی تر قرائة د جزم من حيث دلالة المضارع على الاستمرار ومن حيث انها لاتقبل التردد في الاخبار" ولا تلتفت الى ما اختار المظهري من تكلفات الحذف على قرائة الرفع فتدبر حق التدبر.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا

دا جمله عطف ده على قوله تعالى "وكذالك نقص عليك آه" نازل كړى موږ قرآن نو ضمير منصوب راجع و قرآن ته دى. او كذالك صفة دى د مصدر محذوف چي هغه منصوب په انزلنا سره ومعنى الاية كما قصصنا عليك" خبرونه د امم ماضيه وو موږ نازل كړي دي پر تا. قرآن انزالاً (دا مصدر محذوف دى) مثل ذالك الانزال. (دا معنى د كذالك ده) مماثلت يه په دې كي دى، چي د جانب څخه د خالق الارض والسموت دى. او په دې كي هم مماثل دي چي مشتمل پر وعد او وعيد دي. او احكام من الاوامر والمنهيات په كښي درج دي "قرآنًا عربيًا" اى حال كونه قرآنا عربيًا چي په ژبه د عربو دى او فصيح او بليغ دى. او پر اسلوب معجز دى للانس والملائكة والجن الى يوم القيامة نو قرآن مبارك معجزة باقية ده آنحضرت ﷺ كرا الازمان و مر الدهور.

وَّصَرَّفْنَا فِيْهِ مِنَ الْوَعِيْدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ

او موږ مكرر ايت بار بار راوړى دى په قرآن كي من ايات الوعيد (يعني مضاف ووعيد ته محذوف دى وهو لفظ الايات) "لعلهم آه" (اى لكى) دې لپاره (نو لعل په معنى دلام كي دى) چي كفار مكه به د شرك او معاصي وو څخه پرهيز وكړي ايمان به راوړي.

اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿۱۱۳﴾

يا به نوي پيدا كړى قرآن و دوئ ته ذكر يعني پند او عبرت او عظة.

كاشفي رح وايي: كه از جمله وعيد مكرر طوفان نوح است و رجفه زمين و صيحة جبرئيل و خسف قارون و اظلال الطور على اليهود والرمى بالحجارة على قوم لوط الى غير ذالك.

فائده: نسبت د احداث الذكر وه قرآن ته مجاز دى من قبيل الاسناد الى السبب والا فالمحدث هو الله عز وجل دى فالمعنى يحدث الله (اى يجدد) بسبب القرآن ذكرا او داسي هم روا ده چي كلمه د "او" دي په معنى د "واو" سره وي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَتَعٰلَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ

تر اوسه خدای ﷻ په طرز د متکلم خبري کولې. انزلنا و صرفنا. اوس یې د غائب و الفاظو ته عبارت واړاوه. والالتفات طرز قدیم في کلام العرب چې په علم البدیع والبیان کي یې التفات بولي "وله ستة اقسام لان التکلم اما بالغیبة ثم ینقل الکلام الی الخطاب او التکلم و اما بالخطاب ثم یلفت الی الغیبة والتکلم او بالتکلم ثم ینقل الی الغیبة اوالخطاب" او دا دي انتقالاتو امثله په علم البدیع کي وګورئ او په قرآن عزیز کي هم بعض ځایونه التفات راغلي لکه "فیما نحن فیه کي بلنده ده ذات یې بې همتا د خدای ﷻ له مماثلت څخه د یو شي سره. د شیانو په ذات کي لانه واجب الوجود و ماسواه ممکنات.

او په صفاتو کي د جمال او جلال لان صفاته قدیمة ازلیة و ابدیة و صفات ماسوا محدثة نو قرآن چې صفت د خدای دی. لیس من کلام المخلوقین کما یزعمه المشرکون من انه من کلام محمد فذاته تعالی منزة في المعبودیة عن الالهة الباطنة کما یزعمه مشرکوا مکة" بلکه خدای ﷻ بلنده دی د بیان څخه د کامل واصفاتو دده کما قال سید الکاملین محمد ﷺ لا احصی ثنا علیک کما اثنیت انت علی نفسک" سعدي شیرازي رحمه الله وایي.

ای برتر از قیاس و گمان و وهم ... و زهر چه گفته اند شنیدم وخوانده ایم
مجلس تمام گشت و بپایان رسید عمر ... ما همچنان در اول وصف تومانده ایم

"الملک" چې ملک دی چې نافذ دی حکم دده من الامر والنهي التکویني في کل ماسواه القدیم سلطانه (کان الله و لم یکن شیئا کل شئ هالک الا وجهه)

"الحق" چې ثابت دی ذات دده او وجود دده او صفات دده بلا مداخلة غیره فیها، په صحیح حدیث کي راغلي دي چې جبرئیل چې به وحي راوړې آنحضرت ﷺ چابک چابک ژبه په قرائت د مانزل ښورولې ددې له پاره چې راڅخه هېر نه سي، او علیه السلام د ډېر سختی سره به مخامخ کېدی. نو دا آیت نازل سو. د پاره د سهولت او اسانتیا.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُّقْضٰٓى اِلَيْكَ وَحْيُهٗ

ته تلوار مه كوه، په قرآن سره يعني بقرائة القرآن، د مخه تر دې چې جبرئيل يې له ابلاغ څخه نه وي فارغ سوی، نو دا آيت چې نازل سو عليه السلام به غوږ نيولی و، چې جبرئيل عليه السلام به فارغ سو، عليه الصلوة والسلام به هغه تو له ما نزل په زړه کي حفظ او پر ژبه مبارکه بې جاري وه، "وفي موضع آخر لاتحرك به لسانك لتعجل به انا علينا جمعه وقرآنه" الاية (ته مه ښوروه په قرآن يعني په قرائت د قرآن ژبه خپله يعني په وخت کي ده قرائت د جبرئيل تاچي ته تلوار وکې په قرآن يعني په حفظ کي د قرآن په تحقيق دا بيان د سبب د نهي دی پر موږ جمع کول د قرآن، يعني ستا په زړه کي او قرائت د قرآن ستا پر ژبه).

وَقُلْ رَّبِّ زِدْنِيْ عِلْمًا

او داسي وايه چې ای زما ربه ماته زيات کړې علم يعني پر هغه علم چې تا ماته را کړی نور يې هم را زيات کړې.

درويش وايي: چې دا آيت نص دی په شرافت کي د علم تر تولو صفاتو بشريه، ولي چې خدای ﷻ اعلم الناس ته چې محمد ﷺ و، امر کی په طلب د زيادة د علم له خدای څخه، ابن مسعود رضي الله عنه چې به دا آيت وايه داسي دعا بې کوله اللهم زدني ايمانا و يقينا بک، حسين كاشفي رحمه الله وايي: در لطائف قشيري رحمه الله (چې د يو کتاب نوم دی) مذکور است که حضرت موسی عليه السلام زيادة علم طلبيد اورا حواله بخضر عليه السلام کردند و بی طلب پيغمبر ما ﷺ را دعا يی زيادتی بياموخت و حواله بغير خود نکرد تا معلوم شود که آنکه در مکتب آدب "ادبني ربي، سبق" و قل ربي زدني علما" خوانده باشد هر آئنه در درس گاه "علمک ما لم تعلم" نکته: "عُلّمت" په صيغه د ماضي مجهول علم الاولين و الآخرين بگوش هوش مستفيد آن حقائق اشيا تواند رسانيد انتهی قوله الشريف الدقيق فافهم.

په صحيح حديث کي راغلي چې يو چا د عليه السلام څخه پوښتنه وکړل "ای الاعمال افضل؟ قال العلم بالله" هغه سائل ورته وويل چې زه د عملو ده

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

افضل پوښتنه کوم، او تا جواب په علم را کړې. علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل "قلیل العمل ینفع من العلم وان کثیر العمل لا ینفع مع الجهل".

پوه سه: چي انسان ته لازمه ده چي علم نافع دې طلبه وي. و لهذا قال رسول الله ﷺ اللهم اني اعوذبک من علم لا ینفع" شیخ اکبر محي الدین ابن عربي قدس سره وایي چي علم یو نور دی د انوارو څخه د خدای چي ور اچوي په زړه د من آراد د من عباده وهو معنی قائم بنفس العبد یطلعه علی حقائق الاشیاٗ و هو للبصیرة کنور الشمس للبصر مثلا بل اتم واکمل انتهی.

درویش وایي: چي په شان دعلم د خیر البشر ﷺ دا یو بیت په فارسي ژبه ویل سوي دی.

علمها ی انبیاٗ و او لیاٗ .. دردلش رخشنده بود چون شمس الضحی
عالمي که آموزه گارش حق بود .. علم او بس کا مل و مطلق بود

وَلَقَدْ عَهِدْنَآ إِلَىٰٓ ءَادَمَ مِن قَبْلُ

کلمه د لام موطئه یعني جواب د قسم محذوف ده او د عهد معنی امر او وصیت ده. یعني والله په تحقیق موږ امر کړی وو آدم ته چي شجرة چي مشهوره غنم دي او بعض وایي چي اینځر دی دمخه تر دي.

فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُۥ عَزْمًا ﴿١١٥﴾

د آدم هغه عهد هېر سو (یا معنی داده چي د پرېښه و هغه ما امر به چي احتراز وه د خوراک څخه د شجرة) او موږ نه کړی پیدا آدم لره ټینګ قصد د احتراز او حفظ څخه د ما امر به او ده عزم معنی صبر هم ده یعني صبر یې مانعي عند څخه ونه کړی.

پوه سه: چي عزم په لغت کي عقد القلب علی امضاٗ الامر. په نهایه کي وایي "العزم الجد" مظهري رح وایي چي عقد القلب پر امضاٗ د یو کار مستلزم دی کوشش لره پر کولو د هغه کار او صبر پر سختیو د هغه کار او بعض وایي. لم نجد له عزما ای قصدا علی اکل الشجرة یعني په قصد یې خورک نه دی کړی. بل اکل ناسیا یعني لم یکن له عقد القلب علی امضاٗ المعصیة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: هر نسیان چي خدای ﷻ د انسان ذم په کړی وي هغه نسیان دی چي اصل یي تعمد وي، او هغه نسیان چي معفو دہ! هغه نسیان دی چي اصل یي تعمد نه وي کما ورد في الحدیث النبوي رفع عن امتي الخطأ والنسیان.

فائده: عتاب الهي چي پر آدم علیه السلام وسو په سبب ددې چي ده اهتمام په نهي د خدای ﷻ نه وکړی.

فائده: آدم علیه السلام چي دا موضوع پېښه سوه په ابتدائي حالاتو کي ده چي تجارب د امورو ده نه وو کړی "لا من نقصان عقله لانه قد ورد في الحدیث النبوي "لو وزن احلام بني آدم (ای عقولهم) بحلم آدم (ای بعقله) لرجح حلمهم ای عقله.

فائده: مراد د آدم څخه ابو البشر دی، وجه التسمیه: قیل چي آدم علیه السلام د تولي مځکي د ادیم یعني د مخ له خاورو څخه جسد ده پیدا کړه سوی وو، و قیل لادمة لونه یعني غنم رنګه بشر یي و. و قیل چي دا نوم ماخوذ دی ددې قول څخه الادام ما طیب به الطعام" نو په آدم کي خدای ﷻ روح الهٰی و چي در لودونکی د عقل او فهم او ادراک وو. و قیل غیر ذالک والاظهر انه اسم عجمي و وجوه التسمیة التي ذکرناها انما هي اذا کان اسم عربي فافهم.

فائده: په دې آیت کي و اذا عزمت فتوکل علی الله په معنا د قصد محکم دی، و کذا في قوله تعالی و لا تعزمو عقدة النکاح الایة و کذا في قوله تعالی و ان عزموا الطلاق آه فافهم.

فائده: جمله د "و لقد عهدنا آه" صاحب کشاف او بیضاوي وایي چي عطف ده علی قوله تعالی "و صرفنا فیه من الوعید لعلهم یتقون" وجه د عطف او مناسبت په مابین کي د معطوف علیه او د معطوف داده چي اشاره دي وکړل سي چي نقض العهد بعد تصریف الوعید یوازي ددغو کسانو کار نه دی چي دا آیت پکښي نازل دی، بلکه آساس د بنا د آدمیانو پر عصیان دی و عرقهم راسخ في العصیان حیث عهدنا الی آدم من قبل فنسي الایة هذا ماذکره المظهري.

لکن بعض محقیقنو دا عطف د کشاف او بیضاوي رد کړی دی، دوئ وایي چي "و صرفنا آه" څو معطوف ده پر "وکذالک نقص آه" او کذالک څو اشارة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وحدیث ته د موسی و قصة آدم علیه السلام في النسیان ومخالفة الامر لیس مشابهاً بحدیث موسی علیه السلام دویٔ وایي چي دا جمله یعني "و لقد عهدنا الی آدم الاٰیة" معطوف ده پر "و هل اتاک حدیث موسی" عطف القصة علی القصة. فالمعنی قد جاءک قصة موسی و قصة آدم علیه السلام.

درویش وایي: یک نی صد آساني. د عطف څه ضرورت دی په ولقد عهدنا الاٰیة کي واو استینافي دی و مثل هذا الواو کثیر في الهدایة.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ

ای واذکر دا خطاب و نبي علیه السلام ته دی.

پوه سه: چي ددې ځایه څخه چي کیفیت د ظهور د نسیان د آدم علیه السلام و فقدان عزمه کلمه د اذ منصوب محلا په اذکر مقدر سره ای اذکر حال آدم في ذالک الوقت روح المعاني وایي چي دا جمله معطوف ده پر مقدر ای اذکر هذا ای مامر و لقد عهدنا آه واذکر اذ قلنا آه او من عطف القصة علی القصة فلا یشترط فیه الاشتراک في الخبریة والانشائیه فلا یرما اورده المظهري چي معطوف علیه چي لقد عهدنا خو جمله خبریه ده او اذ قلنا آه په تقدیر د اذکر خو جمله انشائیه ده فکیف یصح العطف و اجاب عنه المظهري بوجه بعید فارجع الی تفسیره" ترجمه په یاد که و خلکو ته یا محمد ﷺ هغه وخت چي موږ وویل و ملکو ته چي سجده وکړه و آدم ته.

پوه سه: د "سجدة" څخه یا مراد انحنا یعني سر کښته کول دی کتحیة اخوة یوسف الی یوسف کما اخبر الله تعالی عنها بالسجدة في سورت یوسف. او یا مراد سجده متعارفه ده. یعني وضع الجبهة علی الارض فیکون آدم قبلة لسجودهم و اما السجدة فهی الله عزوجل.

پوښتنه: آدم علیه السلام ته ولي ملائکه امر کړی خدای پاک په سجده سره او سره ددې چي خدای جل جلاله وویل" فنسی و لم نجد له عزما" یعني په دې امر حکمت د رب العزة عزوجل څه وو؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: په دې کې حکمت دادی چې آدم ته خپل دښمن یعني ابلیس ور وه پیژندی چې دده خبره ونه مني، کما سیئاتي او یا حکمت هغه وو چې په سورت البقره کې تیر سو په تفسیر د هغه آیت د علم آدم الاسما کلها الی آخیر الآیة یعني چونکه ملائکه څه وخت چې د تعلیم الاسما څخه عاجزه پاته سوې، او آدم علیه السلام تو له اسما په امر د خدای ﷻ و ملکو ته وربښوول، نو آدم علیه السلام ددوئ معلم با احترام سو، نو ځکه یې دوئ امر کړې په سجده وده ته احتراما لآدم لکونه استاذه.

درویش وایي: چې په تفسیر کې د سورت البقرة دا اختلاف تیر سو چې مامور بالسجود ټولې ملکې وې کما هو الاظهر والاوفق لقوله تعالی "فسجد الملائکة کلهم آه" کما في سورة البقرة، او که بعض ملکې وې چې جن یې د مخکې له مخه څخه وشړل.

فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ ﴿١١٦﴾

نو سجده وکړه ملکو (یعني کلهم اجمعون کما في سورة البقرة) مګر نه ابلیس، ابا او منع وکړه ابلیس له سجدې څخه.

یوه سه: چې ابی جمله مؤکدة ده الا ابلیس او دا هم روا ده چې ابی دې علت د استثنا وي.

فَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ إِنَّ هَٰذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ

("فقلنا" جمله عطف ده پر مقدر باندې کما یدل علیه ما سیئاتي یعني فادخلنا آدم الجنة فقلنا له) یعني ای آدم دغه ابلیس دښمن دی ستا او د همسرې ستا چې مراد ځنې حوا علیها السلام وه بعد ان خلقت من ضلعه الایسر في الجنة.

فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ ٱلْجَنَّةِ فَتَشْقَىٰٓ ﴿١١٧﴾

ظاهراً که څه هم نهي د ابلیس دې له اخراج څخه ددوئ لکن په معنی نهي ده دوی دوو له متابعت څخه ددوئ د ابلیس د قول چې سبب د اخراج به وګرځي د ان کان المخرج هو الله تعالی.

یوه سه: چې کلمه د فا په "فلا یخرجنکما" کې لپاره د سببیة اذ العداوة سبب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لعدم الاتباع، جمله د "فتشقى" دا جمله منصوب ده محلا په جواب كي د نهي.
پوه سه: چي مراد د شقاوة څخه شقاوة اخروي نه ادی بلكه سختي د دنياوي چارو ده، يعني بكد يمينك و عرق جبينك يعني الحرث والحصد (اى لو) والطحن (اوړه كول) والخبز (پخه ول).
پوښتنه: د اخراج نسبت خو آدم او حوا دواړو ته وسو او فتشقى كي يوازي آدم ذكر كړى؟
ځواب: يا لپاره د مطابقت د رأس الاية، يا ددي لپاره چي حوا تابع ده په شقاوة كي د آدم عليه السلام په دنياوي چارو كي، او يا ددي سببه چي مراد له شقاوة څخه خو ستړيا ده په طلب كي د معاش هغه په ذمه كي د مړو ده.

إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ ﴿١١٨﴾

په تحقيق تا لره دا شي سته چي ته به نه وږى كيږي، يعني سره د حوا په جنت كي "لان ثمار الجنة الذيذة في الغاية كثيرة في كل وقت وحين، او نه به د جامو د خوا لخېږي لان ثياب السندس والاستبرق مهيائة لاهل الجنة

وَأَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيهَا وَلَا تَضْحَىٰ ﴿١١٩﴾

او نه به تږي كيږي په جنت لان الانهار الاربعة الماء، واللبن، والخمر والعسل جارية فيها، او تاته به نه رسيږي گرمي د لمر لانه ليس في الجنة شمس او اهل جنة في ظل ممدود. والحاصل چي په جنت كي د هيڅ شي كمي نسته. من الماكول والشروب والملبوس والمظلة په دي بيان كي قطع ده عذر وه د آدم ده په اكل كي د شجرة څخه.
درويش وايي: چي لكه په سورت بقري كي تېر سوه چي آدم او حوا چي په جنت كي داخل كړه دا يو شرط يې پر كښېښنو "ولاتقربا هذه الشجرة فتكونا من الظالمين" ابليس هم د هغه نهي د خوا ورته راغلى او آدم او حوا ته يې وويل.

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَٰنُ قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَىٰ شَجَرَةِ الْخُلْدِ

نو وسوسه واچول و آدم ته شيطان. اى آدم دا بيان دى ده وسوسي د شيطان دى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ایا زه دلالت وکړم تاته پر درخته د خلد یعني الخبیث چي ددې درختي دا خاصیت دی چي خورک څندي وکړی هغه بیا نه مري یعني الخبیث چي تاسي چي خدای منع کړاست ددې درختي د خوراک څخه تاسي ته یو وخت اراده د مرګ لري.

وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَىٰ ﴿١٢٠﴾

او ملک به دي وي پر میوو وغیره د جنت چي نه به ضعیف کیږي. او نه به ته زړېږي.

فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ

نو په سبب ده وسوسې د شیطان خورک وکړی آدم او حوا د هغې درختي څخه چي ابلیس ورته معرفي کړې وه، نو ښکاره سوه، دوئ یعني آدم او حواؑ انهما فرجین د دوئ یعني یو د بل فرج یې ولیدی ولې چي کالي دجنت پر توئ سوه. او دوئ شروع وکړه، بلګونه د درختي یې پر فرجینو اېښول چي فنه سي. د بلګونو څخه د درختي د جنت بحذف المضاف.

فائده: فرج ته چي "سوئة" وایي ددې کبله چي لغ والی دفرج سړی په غم کي واقع کوي.

فائده: مشهوره داده چي دا بلګونه د درختي اینځر وه لان ورقة عریض یصلح لسترة العورة.

وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ ﴿١٢١﴾

نافرماني وکړه آدم د رب له امر څخه په سبب د اکل الشجرة نو دی ده مطلوب څخه خپل بې برخي سو و اخطأ طریق الحق او د شیطان وربښولي خلد باکل الشجرة ناکام سو. او یا دا معنی چي د مامور په عمل کي چي پرده لازم وو خطاوتی او یا د رشده چي د دښمن په خوله یې وکړه ابن اعرابي وایي چي آدم فاسد کړی پر ځان خپل عیش فر من العز الی الذلة و من الراحة الی التعب او من راحة الجنة الی تعب الدنیا.

درویش وایي: چي خدای پاک ده ملکو سره په مشوره کي داسي وویل اني جاعل في الارض قبل خلق آدم نو د آدم خلق د پاره دخلافت د مځکي خدای ﷻ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وکړی، لکن چي په جنت کي داخل سو او هغه عیش او راحت د جنت يې په
ولیدی، نو بیله ددې موضوع يعني و لاتقربا الشجرة او بیله فوسوس اليه
الشیطان او ده ده خورک د شجره منهی عنها څخه. کما مر خدای پاک و آدم ته
ویلي وای، چي ته خلیفة الارض یې ته و حوا مځکي ته ولاړ سئ که څه هم
آدم علیه السلام د امتثال څخه د امر الهی خو چاره نه درلوده لکن په ډېر غمګین زړه
به سپېرې مځکي ته راتلای، نو خدای خپل دوست نه خپه کاوه، بلکه چي
مځکي ته په خوشحالي ولاړ سي، دا موضوع د نهي ده. د اکل الشجرة مابین ته
راوستل او آدم ته تر عتاب د لم اقل لکما کما في سورة البقرة راوستی چي
هبوط الارض ته راضي بلکه خوشحاله سو چي له عتاب الهی څخه يې
خلاصون پیدا کړی. پښتانه وایي په مرګ يې ونیسه په تبه به خپله راضي
سي، او آدم و حوا د مځکي په راتلو څه تاوان وکړی جنت خو ځای ده توالد نه
وو نو آدم علیه السلام او حوا دوه په دوه مځکي ته راغله د ملیاردو اولادو سره
به جنت ته ورسي د يو عارف څخه چا پوښتنه وکړه چي آدم سره د نهي ولي د
غنم دانه وخوړل هغه عارف ورته وویل که آدم په دې خبر وای چي زما په نسل
کي نور محمدي ﷺ هم پیدا کېږي، د غنم درخته يې د بېخه څخه خوړلې وای.

درویش وايي: چي موضوع څخه د خورک د آدم علیه السلام د شجره منهی عنها ده
مفسرین ده او اهل المذهب من اهل السنة والجماعة او د معتزله وو او شیعه ګانو لوی
اختلافات سته چي روح المعاني تو له په تفصیل سره بیان کړي دي. په آخر کي ویلي
دي" والاحوط نظرا معام آدم علیه السلام ان صدور ما ذکر من آدم کان قبل النبوة و کان سهوا
او عن تاویل (چي د نهي ده اکل الشجرة تنزیهي په خیال ورغلی وي او یا دا چي نهي
د خورک يې محصور پر شخصي درخته په خیال ورغلی وو نو ده جنس د هغې
درختي په بل ځای په جنت کي پیدا کړه. د هغې درختي څخه يې خورک وکړی، په
وسوسه د ابلیس" وسهي في التاویل الثاني لان المقصود من هذه الشجرة جنسها
لاشخصها") بیا روح المعاني ددې سوال په جواب کي چي داسي وايي نو ولي
خدای جل جلاله دومره تشدید پر آدم علیه السلام وکړی چي کالي يې پر توی کړه، اوډ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جنت ځخه یې وایستی الی غیر ذالک داسي ویلي دي نظراً الی علوشانه و مزید فضل الله تعالی علیه و قد شاع ان حسنات الابرار سیئات المقربین".

روح المعاني د خپلي خبري په تائید کي هغه حدیث د بیهقي راوړی دی. "في شعب الایمان عن ابي عبد الله المعزلي رح قال تفکر ابراهیم علیه السلام في شان آدم علیه السلام فقال یارب خلقته بیدک (یعني بقدرتک بلا توسط الاب والام) و نفخت فیه من روحک (ای الروح المطهر المختار لک) واسجدت له ملائکتک ثم بذنب واحد ملأت افواه الناس من ذکر معصیته فاوحی الله تعالی الیه یا ابراهیم اما علمت ان مخالفة الحبیب علی الحبیب شدیدة انتهی" او بعض محققین توجیه د شدت الهی پر آدم علیه السلام "اجر بلیغ ده اولاد د آدم عن امثاله انتهی".

درویش وایي: چي مثل د شدة الامر علی آدم علیه السلام لکه د ابراهیم علیه السلام په قصه کي چي آنفاً تیر سو. پښتانه وایي چي د پردي سري ځخه ځوک گله نه کوي. او د خپل ځخه ژر گله کېږي. الاقرب فالاقرب حتی ده زوی ځخه پلار پر لږ ناوړه کار ډیر غم او غصه ښکاره کوي. وروسته روح المعاني نوري د مقام سره موافقي او د درویش د زړه د خوشحالی خبري کړي دي. او روح البیان دا فعل د آدم زلة بللی دی. او ده ویلي دي چي اطلاق د معصیت پر ذلة په دې آیت کي مجاز دی. "لان الانبیاء علیهم السلام معصومون من الکبائر والصغائر لا من الذلات عندنا انتهی" فقیر وایي چي ما په عصمت کي د انبیاء علیهم السلام یوه رساله تصنیف کړې ده. چي نوم یې "کشف الغطا عن عصمت الانبیا" دی چي پر هغه رساله د تولو علما د ولایت قندهار امضاوي او د هرات د مشائخو دستخطونه پر موجود دي که ځوک په دې مسئله ځان ښه خبره وي. هغه رساله دې پیدا کړي ومن الله التوفیق.

ثُمَّ اجْتَبٰهُ رَبُّهٗ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى ﴿۱۲۲﴾

وروسته تر مذکوري موضوع خدای جل جلاله آدم علیه السلام مختاره کړی، او ځان ته یې نژدې کی. او توفیق د توبې یې ورکړی، توبه یې قبوله کړه.

یوه سه: چي د توبې نسبت چي بنده ته وسي معنی یې رجوع د عن الذنب. او چي خدای جل جلاله ته وسي معنا یې رجوع ده و بنده ته په عفوه او رحمت سره "وهدی"

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او خدای ده ته هدایت د توبې وکړی، حیث قال ربنا ظلمنا انفسنا الی آخره.

وهب بن منبه وایي چې آدم علیه السلام چې ډېري د پښېمانۍ اوښکې تویې کړې، خدای پاک جل جلاله ورته وویل چې داسي ووایه "سبحانک و بحمدک لا اله الا انت عملت سوٌ و ظلمت نفسي فاغفرلي انک خیر الغافرین فقالها" بیا خدای جل جلاله ورته وویل قل سبحانک و بحمدک لا اله الا انت عملت سوٌ و ظلمت نفسي فارحمني وانت خیر الراحمین" بیا خدای جل جلاله ورته وویل " قل سبحانک و بحمدک لا اله الا انت عملت سوء و ظلمت نفسي فتب علی انک انت التواب انتهی".

سوال: هدایت خو تر توبې د مخه وو. نو ولي یې هدایت تر توبي وروسته راوړی؟

ځواب: واو لپاره د مطلق جمع دی، دون الترتیب والتراخي او په تاخیر د "هدی" کي مطابقت د رؤس الایات دی کما مر.

سوال: اکل الشجرة خو حواً هم وکړی نو د هغې د توبې حال نه سو بیان؟

ځواب: حوا تبع د آدم علیه السلام ده په توبه او په قبول کي د توبې ځکه یې ذکر نه کړه، "وکذا طوی ذکر النسا في القرآن العزیز والسنة النبویة".

او بعض مفسرین وایي چې څرنګه ذکر دعصیان د حواً نه وو سوی، نو ذکر د توبي ددې هم ونه کړی.

درویش وایي: چې د آدم علیه السلام د ږېړي ژړا په باره کي لکه په حدیث کي د وهب رح چې تېره سوه. مولنا جلال الدین الرومي په مختلفو ځایو کي د مثنوي معنوي داسي په زړه پوري خواږه ابیات ویلي دي.

خاک غم را سرمه سازم بهر چشم..... تا ز گوهر پر شود دو بحر چشم
اشک چون از او بارند خلق..... گوهر ست واشک پندارند خلق
تو که یوسف نیستي یعقوب باش..... همچو او باگریه و آشوب باش
پیش یوسف نازش و خوبي مکن..... جز نیاز و آه یعقوبي مکن
آخرهر گریه آخر ضد خنده ایست..... مرد آخر بین مبارک بنده ایست
هر کجا ابرو روان سبزه شود..... هر کجا اشک دوان رحمت شود

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسلم له ابو هریره ﷺ څخه روایت کړی دی، "قال قال رسول الله ﷺ احتج آدم موسی (یعني اعتراض وکړی پر آدم موسی علیه السلام عند ربهما (یعني په روحانیت خدای سره جمع کړه) قال موسی انت ادم الذي خلقک الله بیده (ای بقدرته بدون مدخل الاسباب کما في اولاد آدم) و نفخ فیک من روحک (ای الروح المبارکة) واسکنک في جنت ثم اهبت الناس بخطیئتک الی الارض قال ادم انت موسی الذي اصطفاک الله برسالته و بکلامه، (یعني کلیم الله بلاواسطة جبرئیل وګرځیدي) و اعطاک الالواح (ای الالواح التي فیها التوراة) فیها تبیان کل شئ وقربک نجیاً فبکم وجدت الله کتب التوراة قبل ان اخلق قال باربعین سنة" قال آدم فهل وجدت فیها وعصی آدم ربه فغوی. قال نعم قال افتلو مني علی ان عملت عملا کتب الله علی ان اعمله قبل ان یخلقني باربعین سنة" قال رسول الله فحج آدم موسی (غالب سو آدم پر موسی په مذکور دلیل سره) په بل روایت کې راغلي دي چې درې واره علیه السلام دا لفظ مکرر ووایه.

قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا

یوه سه: چې دا جمله مستانفه ده خدای پاک وویل کښته سئ د جنت څخه تا او حوا.

سوال: د دو کسو خطاب د جمیعًا و تاکید ته څه ضرورت لري او بل دا چې په وروسته آیت کې ضمائر د جمع راغي؟

خواب: چونکه د آدم علیه السلام او حوا وتل له جنت څخه مستلزم دي وتلو ته د اولاد د دوئ تبعا نو ځکه یې تاکید په جمیعا وکړی او وروسته ضمائر یې د جمع راوړه.

بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى

بعض ستاسي یعني ده اولادي ستاسي به دښمنان وي د نور بعض، یعني په سبب د اختلافاتو دیني وو لکه مؤمنان او کافران یا د اختلافات دنیوي وو. نو که چیري راسي تاسي ته زما دخوا کتاب او رسول.

پر حدیث د مسلم یو علمي ربنا: د خلګو خصوصاً عوام چې دا حدیث که څوک

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورته بیان کړي، نو هغه که عاصي په یوه ګناه سره وو. او ملامتیا څوک پر ووایي نو هغه هم مثل دجواب د آدم علیه السلام ورکولای سي یعني چي دا ګناه خو رب جل و علا پر ما نوشته کړې وه، د مخه تر پیدا ائبنت زما نو تاسي ولي پر ما ملامتیا وایاست. لکه آدم علیه السلام چي د لوم د موسی علیه السلام په دغه عذر له موسی څخه ځان خلاص کړی، او علیه السلام تائید مکرر د غلبې د آدم پر موسی هم وکړی.؟

ځواب: عاصي دا عذر نسي ویلای ولي آدم ته خدای بخښنه کړې کما مر "فتاب علیه وهدیٰ" نو په عفوه سوي ګناه سره پېغور د موسی و آدم علیهما السلام ته بې ځایه ؤ او زموږ د زماني د عاصي ګناه عفوه یعني نه ده. نو ددې لوم څخه نه خلاصېږي، او بل جواب دادي چي لوم پر عاصي په دار التکلیف کي دپاره زجر دعصیان څخه دی، او دار التکلیف څخه د باندي لکه آدم علیه السلام لوم یې فائده نه لري فافهم.

یوه سه: چي اصل ده اما ان ما وو ما زائد دی، نون دان شرطیه یې په کښي مدغم کړی. او مارد ددې هدیٰ څخه کتاب او رسول دی.

فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَىٰ ﴿١٢٣﴾

دا جمله خبر د ان شرطیې ده، نو که څوک متابعت وکړي د هدایت زما یعني پر کتاب او رسول باندي ایمان راوړي، نو هغه سړی په دنیا کي په هدایت دخدای جل جلاله د ضلالت څخه محفوظ او په آخرة کي څه یعني د سوء الحساب څخه بې خلاصون دی. بغوي رح دابن جبیر او هغه د ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت کړی دی، چي ده وویل من قرء القرآن واتبع ما فیه هداه الله في الدنیا من الضلالة ووقاه سوء الحساب یوم القیامة او دا ایت ابن عباس دخپل قول دلیل وګرځاوه.

وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنكًا

او که څوک روی ګرداني وکړي یعني له هدیٰ څخه زما چي سبب د ذکر زما وو. یعني هدیٰ زما ونه مني چي عبادت د کتاب او د رسول څخه وه، چي دا کسان عبارت د کافرانو څخه دی. نو په تحقیق ده لره عیش دی تنګ.

یوه سه: چي "ضنکا" مصدر دی، وصف په مبالغة، نو هم ددې سببه مذکر او مونث

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پکښې برابر دی. نو دا سوال نه پیدا کیږي، چې معیشة مونث او ضنکاً مذکر دی.
بغوي رح وايي چې د ابن مسعود او د ابي هريرة او دابي سعيد الخدري رضي الله عنهم
څخه روایت دی، وايي چې مراد ځنې عذاب القبر دی، او دغه رنګه ابي
هريرة رضي الله عنه د رسول الله ﷺ څخه روایت کړی دی، که ده ووییل معیشة ضنکا
عذاب القبر دی، قال ابوسعید حتی یختلف اضلاعه یعني قبر پر کافر دونه
تنګ سي چې پښتۍ يې يو تر بل تېرې سي، او دا غسي معذب وي تر بعث
پوري، او په قول د الحسن مراد زقوم او زريع او غسلين دي په دوزخ کې. روح
المعاني وايي والمتبادر ان تلک المعيشة له في الدنيا و روي ذالک عن عطأ و
ابن جبير او سبب د تنګ والي دعيش د کافر په دنيا کي دا دی چې دی هميشه
شديد الحرص په جمع کولو کي د دنيا او په ازدياد کي د دنيا وهر هلاکت ته
ځان غورځوي او على الدوام دی په بهره کي وي، د کم والي د دنيا او بخيل وي
ولي چې دی بل غرض نه لري بې دنيا.
درویش وايي: چې په اوسني زمانه کي داغسي بعض مسلمانان په صفاتو
کي د کافرانو سره شريک ليدل کيږي. بخلاف المؤمن الطالب للاخرة" و قيل
"الضنک" مجاز مما لا خير فيه. او عکرمه رح وايي چې ضيق يعني ضنکا حرام
مال ته وايي، او ضحاک رح وايي چې ضنک کسب خبيث ته وايي او ابن عباس
رضي الله عنهما وايي الضنک الشقأ.
سوال: ضنک خو په لغت کي تنګ ته وايي، نو پر حرام پر کسب خبيث يا پر
شقأ يې څرنګه اطلاق صحيح دی؟.
جواب: دغه امور مذکوره اسباب دي، د ه ضيق المقام في القبر او النار. نو دا
اطلاق دی د مسبب پر سبب باندي. د ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی ده ووييل
چې هر مال چې ورکړه سي بنده ته که لږ او که ډېر و لم يتق فيه ربه فلا خير فيه و
هو الضنک في المعيشة.
درویش وايي: چې پر دې روايت ضنک په کافر پوري خاص نه دی لان بعض
مسلمانان کذالک حديث صحيح ابن ابي الدنيا او حکيم الترمذي او ابو يعلى او ابن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جرير او ابن المنذر او ابن ابي حاتم او ابن حبان او ابن مردويه ده ابي هريرة ﷺ قال قال رسول الله ﷺ المؤمن في قبره في روضة خضراً ويرحب (يعني فراخه كړه كېږي) اويا گزه " ويضئي حتى يكون كالقمر ليلة البدر" بيا عليه السلام ووېيل "هل تد رون فيما انزلت فان له معيشة ضنكا"؟ قالو الله ورسوله اعلم قال علیه السلام عذاب الكافر في قبره يسلط عليه (۹۹) تنينا ماالتنين (۹۹) حية الى اخير الحديث.

درويش وايي: چي دغه دي په حقيقت کي معيشة ضنكاً.

وَّنَحۡشُرُهٗ يَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ اَعۡمٰى

او موږ حشر کوو د کافر په ورځ د قيامت ړوند. قال ابن عباس رضي الله عنهما اعمى البصر يعني په ظاهري سترګو ړوند. او مجاهد رحمه الله وايي اعمي عن الحجة" لكن قول د ابن عباس رضي الله عنهما صحيح دی مطابق ددې ايت سره دی.

قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرۡتَنِىۡۤ اَعۡمٰى وَقَدۡ كُنۡتُ بَصِيۡرًا

کافر وواي يا رب ولي زه حشر کړم په سترګو ړوند، او زه وم په دنيا کي په سترګو مي ليدل يعني په دنيا کي خو ړوند نه وم.

قَالَ كَذٰلِكَ

پوه سه : چي كذالک متعلق په فعل محذوف پوري يعني فعلت انت كذالک چونکه دا يوه مبهمه خبره و خدای پاک يې تفسير وکړی په دې سره.

اَتَتۡكَ اٰيٰتُنَا فَنَسِيۡتَهَا‌ۚ وَكَذٰلِكَ الۡيَوۡمَ تُنۡسٰى

تاته درغلي وه آيت دالة پر وحدانيت او يا ايات المنزلة پر انبيا، تا د هغو څخه اعراض وکړی او پرې دي بنول لکه ړوند ی شی نه ويني نو دا سبب دی دحشر ستا اعمى والي چي تا په دنيا کي ده رانده چمونه کوله. دغه رنګه نن ورځ يعني يوم القيامة ته پر ېښول کېږي، په اور کي لکه تا چي ايات پرې اېښي وه.

وَكَذٰلِكَ نَجۡزِىۡ مَنۡ اَسۡرَفَ وَلَمۡ يُؤۡمِنۡۢ بِاٰيٰتِ رَبِّهٖ‌ؕ

"كذالک" اى مثل ذالک الجزا "نجزي" موږ جزا ورکوو هغه چاته چي تر حد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تېرې يې کړې وي، يعني عمر گرانمايه يې صرف کړی وي په شهواتو کې او په اعراض کې له آياتو څخه د خدای ﷻ. او ايمان يې نه دی راوړی پر آياتو د خدای بلکه روی گردانی يې د آياتو آفاقيه وُ او له آيتو څخه د کتاب کړې وي. او دغه رنگه يې و معجزاتو ته د انبيا علیهم السلام په درنه سترگه نه وي کتلي.

وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ وَاَبْقٰی

او هر آئينه عذاب د آخرت يعنې په دوږخ کې سخت تر دی تر ضنک العيش والعمي وعذاب القبر او دوام داره دی، تر عذاب ده دنيا يا د قبر لانه دائم ابدا لايزول.

پوه سه: چې دا جمله عطف ده علی قوله تعالی "ومن اعرض عن ذکري الاية، په صحيح البخاري کې راغلي دي چې رسول الله ﷺ وويل ان ادنی اهل النار عذابا (هغه تر ټولو کم ده اهل النار از روي عذاب) الذي يجعل نعلان (يعني من النار) دوې چوټې (يغلي منهما دماغه في راسه) چې ايشي به د هغه چوټو په اثر ماغزه دده په سر کې "اللهم اعذنا من عذاب النار برحمتک وبجاه نبيک المجتبی ﷺ.

اَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ

ضمير مرفوع په "يهدي" کې يا راجع دی وهدی ته چې مراد څندي کتاب او رسول دی او يا راجع دی و خدای ﷻ ته. المذکور في قوله وکذالک نجزي من اسرف ولم يؤمن بايات ربه" نو پر دې تقدير په دې ايت کې التفات دی د تکلم څخه وغيبت ته چې د محسنات بديعه څخه دی، ددې ارجاع تائيد هغه قرائت کوي چې بعض قرأ دا آيت داسې ويلي دی " افلم نهدي لهم" بصيغة المتکلم او استفهام د پاره دانکار او نفي د نفي داثبات وي، يعني هداهم الله او القرآن اوالرسول محمد ﷺ والضمير المنصوب راجع الی کفار مکة يعني کفارو ته د مکې هدايت کړه سوی دی لکن" استحبو العمي علی الهدی" والنار علی الرجوع من دين الاباً الی الدين الحق المؤيد بالمعجزات الباهرة" او کلمه ده فا چې وروسته تر همزه د استفهام راغله عطف پر محذوف باندې کما مر غير مر" اولم يبين لهم فلم يهديهم.

سوال: همزه د انکار خو داخل پر هدايت دی او سره ددې چې هدايت منفي او منکر نه دی؟.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: هو لفظا خو پر هدایت داخل دی لکن په معنی کي منکر عدم اهتدا ددوئ ده بعد الهدایة فافهم.

كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ

کلمه د کم خبریه ده، مفید د معنی کثرة ده، یعني څومره ډېر هلاک کړي دي موږ دمخه تر کفارو د مکې" کعاد، وثمود وقوم لوط وغیرهم "یمشون في مساکنهم" دا جمله حال ده له "القرون" څخه اهلکنا وهم ماشین ای کفار مکة في اوطانهم في اسفارهم الی الشام وغیره یعني افلا یعتبرون کفار مکة من حال تلک القرون، یعني چي دغه قرون چي دوئ په مساکنو خالیه وو گرځي چي دا قرون په سبب د شرک او د تکذیب الرسل او د تکذیب الکتب المنزلة هلاک سوي، او په موږ کي هم ورته حالات د قرون ماضیه وو سته. نو پر موږ به هم یو وخت د هلاکت څپه راباندي راسي........ سعديؒ وایي:

پند گیر از مصائب دیگران......... تانگیرند دیگران ز تو پند
نرود مرغ سوی دانه فرار.......... چودیگر مرغ بیند اندر بند

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ ﴿١٢٨﴾

په تحقیق په دغه لیدلو کي د منازلو ده امم مهلکه وو دلائل او عبرتونه سته خاوندانو ته د عقول سالمه وو.

یوه سه: چي نهی بضم النون والقصر عقل ته وایي، لان العقل ینهی صاحبه عن الفحشآ والمنکر اذا کان خالیا عن التکبر والعناد وتقلید الاباً والاجداد.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ

که نه وای یو خبره چي ده وړاندي سوې د خدای څخه یعني په لوح محفوظ کي چي هغه داده چي عذاب د امت محمدیه ﷺ د کفار ځنډېږي تر ورځې د قیامت او استیصال ددوئ په دنیا کي نه کېږي، "لکون النبي ﷺ فیهم الذي هو رحمة للعالمین.

یوه سه: چي سبقت صفت دی د کلمة او خبر د مبتدا محذوف دی والتقدیر لولا کلمة سبقت حاصلة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لَكَانَ لِزَامًا وَّاَجَلٌ مُّسَمًّى

یعني وای به هلاکت د کفارو د قریشو په مثل دقرون ماضیه وو، مثل عاد وثمود وقوم لوط و قوم غیر ذالک لازم به وای د هؤلا الکفار سره.

پوهه سه: چي لزاما مصدر دی. د باره د مفاعلة وصف یې مبالغة او یا په معنی د فاعل کمامر في الترجمة "واجل مسمی" عطف دی. پر کلمة والمعنی لولا اجل لیبقائهم في الدنیا اولقیام القیامة او لعذابهم، نو په دي کلام کي تقدیم او تاخیر دی د اصل الکلام لولا کلمة سبقت و اجل مسمی لکان لزاما.

پوښتنه: په دي تقدیم او تاخیر کي حکمت څه دی؟

ځواب: علامه بغدادي آلوسي رحمه الله وایي چي حکمت یې مسارعت دی وبیان ته جواب ده لولا او بل تنبیه پر دې ده چي هر یو ددغو دو کارو مستقل په نفي د لزوم د عذاب ددوئ څخه دی. یعني کې اصل د کلام راوړی وای توهم به ددي کېدی چي دا مجموع علت د نفي د عذاب وي، اوبل حکمت یې مراعات د فواصلو د آیتو دی.

فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

نو صبر وکړه ته یا محمد ﷺ پر هغه څه چي دوئ یې وایي ستا په باره کي مثلا شاعر دی کاهن دی مجنون دی، مفتر دی وغیر ذالک "وسبح" مراد له تسبیح څخه لمونځ دی ذکر جزء مراد ځنډي کل دی، متلبس په حمد خدای سره یعني حمد د خدای وایه چي ته یې رسول و ګرځولي او تا ته یې توفیق درکړی پر اداً د رسالت و داسي سرکښه او متکبر کافرانو ته د قریشو. ولهذا جاً في الحدیث النبوي الصحیح کان رسول الله ﷺ اذا احزنه امرا افرع الی الصلوة.

پوهه سه: چي "فاصبر" جزاً د شرط محذوف ده. یعني چي تا ته دا در معلومه سوه چي عذاب د مؤجل دی الی اجل مسمی ته وکړه.

تنبیه: اداً د رسالت چونکه عبادت عظمی و، لکن په دې سره باید سړی ونه نازېږي، بلکه شکر د خدای ﷻ دي وایي پر توفیق او اعانة دده سره په دې لار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ده اداً الرسالة، لکه په سورت فاتحه کي وروسته تر "ایاک نعبد" یې ایاک نستعین د پاره ددغي نکتې راوړی.

فائده: چونکه سبح امر دی او امر د پاره د وجوب اذا لم قرنیة علی خلافه کما في قوله و اذا حللتم و فاصطادوا. او د امر مقید په بحمد ربک سره نو دا دلیل ددې چي په لمانځه کي چي مراد د سبح څخه قرائت د فاتحة الکتاب دی، نو قرائت د فاتحة الکتاب واجب دی کما صرح به علیه السلام لا صلوة الا بفاتحة الکتاب. رواه الشیخان.

قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا ۖ وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ

دمخه تر لمر ختلو، چي د سهار لمونځ دی "وقبل غروبها" یعني صلوة العصر (او بعض علماً وایي چي د قبل الغروب څخه مابعد الزوال مراد دی. نو ظهر او عصر دوارو ته شامل سو) او په ساعاتو کي د شپې چي مغرب او عشأ ځندي مراد دی.

پوه سه: چي اناي جمع ده اني بالکسر والقصر په معنی ده وخت.

درویش وایي: چي چونکه مخاطب علیه الصلوة والسلام دی، او پر صحیح قول د تهجد لمونځ پر علیه الصلوة والسلام واجب وو نو په اناي اللیل که د تهجد داخل والی هم احتمال لري.

"فسبح" قال المظهري الفاً زائدة او یا مبني پر تقدیر ده اما یعني وامامن اناً اللیل فسبح، خفاجي په حاشیه کي د بیضاوي وایي "لاحاجة الی زیادة الفاً او تقدیر اما، چي سبح عامل دی په من اناً اللیل لانه لایمنع عمل مابعد الفاً فیما قبله کما صرح به النحات.

فائده: تخصیص د اناً اللیل چي په صلوة سره وکړی یو سبب یې دادی چي شپه وخت دی د خلو د زړه په اشغال سره ددنیا او بل سبب دادی چي نفس د شپې امیل دی، و استراحة ته فکان العبادة په اناً اللیل افضل و احسن قال الله تعالی "ان ناشئة اللیل هي اشد وطأ و اقوم قیلا".

وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ ﴿١٣٠﴾

دا عطف دی، علی قبل طلوع الشمس او علی محل من اناً اللیل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي د اطراف النهار د لمانځه ځخه د سحار لمونځ او د مازديگر لمونځ دی. فائده د تکرار د دې دو لمونځو مزيد تاکيد دی پر دغو دوو لمونځو. لان الفجر وقت نوم وغفلة والعصر وقت الاشغال بالتجارات والاکتساب وغيرها. کقوله تعالی حافظوا على الصلوة والصلوة الوسطى چي بعض علماً وايي چي صلوة الوسطى د سهار لمونځ دی لانها متوسط بين صلوتي الليل اى المغرب والعشا او صحيح داده چي مراد ځندي صلوة العصر دی ولي دا لمونځ متوسط دی په مابين د دولمونځو د ورځي اى الفجر والظهر او دوو لمنځو د شپې اى المغرب والعشا او صيغه د جمع چي اطراف دی راوړه. ولي چي په دې کي هيڅ التباس نه راځي او بعض مفسرين وايي چي مراد ځندي صلوة الظهر فقط ولي چي دا لمونځ نهاية دی د نصف اول د ورځي او بداية د نصف ثاني د ورځي او جمع يې په اعتبار د نصفين ده. او بعض مفسرين وايي چي دا امر استحباب دی په نفلي لمونځو سره في اجزا النهار وقيل غير ذالک.

پوه سه: چي "لعل" په معنی دلام کي دی. اى لکی ترضى يعني په دغو اوقاتو مذکوره ووکي ته لمونځونه کوه ددې دپاره چي د رب العزت لخوا به دونه کرامت ووينې چي ته به راضي سې، او کسائي او ابوبکر يې په صيغه مجهول وايي. يعني ته به راضي کړل سي، د خدای لخوا ځخه، او پر صيغه د معلوم او مجهول د دواړو ترجمه داده اى يرضاک الله او بعض مفسرين وايي لعلک ترضى بالشفاعة في امتک کما في سورة والضحى ولسوف يعطيک ربک فترضى.. سعدي رح وايي:

عطاي شفاعت چنانش دهند.......... که امت تمامی ز دوزخ رهند

بخاري او مسلم او احمد او ابوداؤد او ترمذي او نسائي او ابن ماجه د جرير بن عبدالله ځخه داسي روايت کړی دی، وايي چي موږ ناست وو، د رسول الله ﷺ سره يعني د شپې نو عليه الصلوة والسلام وکتل و سپوږمي ته د (۱۴) چي تاسي به خدای جل شانه داسي ووينئ په جنت کي، لکه تاسي چي وينئ دغه سپوږمۍ. يعني بلاريب و اشتباه لکن بلاکيف لاتضامون في رويته يعني

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تاسي به يو دبل سره انضمام كوئ په رويت كي د خداى ﷻ يعني لكه د ليلة البدر د سپوږمى. په ليدلو كي انضمام نشته" فان استطعتم على ان لاتغلبو على صلوة قبل طلوع الشمس و قبل غروبها فافعلوا. بيا عليه السلام دا آيت" فسبح بحمد ربك قبل طلوع الشمس و قبل غروبها" ووايه.

درويش وايي: چي ددې حديث څخه دا معلومه سوه چي په آيت متلوه كي مراد د سهار لمونځ او د مازديګر لمونځ دى والله اعلم بمراده في كتابه. در شفاعت انحضرت ﷺ يک شاعر بليغ چنان گفته.

امت همه جسمند تو ئ جان همه..... ايشان همه آن تو وتوآن همه
خوشنودى تو جست خدا درمحشر.... خوشنود نهٔ مگر بغفران همه.

فائده: در حديث صحيح امده من داوم على الصلوة الخمس في الجماعة رفع الله عنه ضيق العيش و عذاب القبر. و يعطي كتابه بيمينه. و يمر على الصراط كالبرق و يدخل الجنة بلاحساب.

شان نزول ايت حسين كاشفي در تفسير حسيني چنان فرموده ابو رافع نقل ميكند رضي الله تعالى عنه. كه مهمانى نزد پيغمبر ﷺ آمده و درخانه چيزى نبود كه بدان اصلاح شان مهمان توانستى نمودو. مرا بنزديک يکى از يهود فرستاد و گفت اورا بگو كه محمد رسول الله ﷺ ميگويد كه مهمانى بمنزل ما نزول نموده ونمى يابم نيزديک خود چيزى يعنى خوردنى كه بدان اصلاح شان مهمان بکنم تاكه شرائط ضيافت بتقديم رسد مقدار آرد بما بفروش و معامله کن تا ماه رجب چون وقت برسد بهاى آن آرد ميفرستم، پيغام آن حضرت ﷺ به يهودى رسانيدم او گفت كه نه ميفروشم و معامله مدانيه نمى كنم مگر آنگه كه چه چيزى در گرو من نهد. ابو رافع ؓ ميگويد كه بآن حضرت مراجعت نمودم و كلام يهودى با او رسانيدم حضرت فرمود والله اني لآمين في السما وآمين في الارض اگر بامن معامله كرده البتة حق اورا ادا كردمى پس زره (زغره) خود بمن داد تا نزديک يهودى گرو نمودم و او مقدار آراد داد اين ايت جهت تسليت دل مبارک وى نازل شد. ددې حديث روايت ابن ابي شيبة او ابو يعلى ده ابو رافع څخه كړى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا

"عینک" ای نظر عینک (و به فارسي کما قال الحسیني و باز مکش نظر چشمهاي خود يعني منگر دا عطف ده على قوله تعالى "فاصبر عطف الانشا بالنهي على الانشا بالامر) و هغه مثالونه يعني پر وجه د تمني چي ما هم داغسي اموال درلودای، يعني اصنافا من الكفرة كالمشركين واليهود والنصارى، دا يو زينت او بنائست دی د ژوند ناقص.

پوه سه: چي ازواجا مفعول به د متعنا او منهم صفت ده ازواجا دی "زهرة" منصوب دی په فعل محذوف سره چي متعنا دلالت پر كوي، ای اعطيناهم زهرة الحيوة الدنيا يا منصوب دی په متعنا سره چي متضمن معنا لره ده اعطينا دی. مظهري وايي يا بدل دی د محل څخه ده به چي محلاً منصوب دی. كه څه هم لفظا مجرور دی، روح المعاني وايي و ضعفه ابن الحاجب في اماليه لان ابدال المنصوب من محل الجار والمجرور ضعيف. كمررت بزيد اخاك ولان الابدال من الضمير مختلف به انتهى.

درویش وايي: چي هیڅ مفسر ته روانه ده چي تفسیر د كلام بليغ د قرآن پر وجه ضعيف يې حمل كوي، امام واسطي رحمة الله عليه وايي چي په دې تسلي وركوي رب جل وعلا و فقرا ته د امت مرحومه په دې معنى چي خدای ﷺ خير الخلق د نظر و دنيا ته پر وجه د استحسان منع بقوله جل ذكره لا تمدن عينك آه.

لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ

چي موږ امتحان او اختبار وكړو ددوی په ما متعنا كي، نو ضمير د "فيه" راجع دی. و ماته په آيت سابقه كي، د امتحان معنى داده چي دی ددې نعمت خداداده شكر وايي د قليل ما هم، او كه په مال سره يې تكبر او طغيان زياتېږي، حتى چي مستحق د عذاب الهي و گرځي كه نعمت يې منجرد كفر ته وگرځېدی نو داسي شی څخه بايد عاقل تنفر وكړي، قالوا عند الامتحان يكرم الرجل او يهان ولهذا اختار خير البشر ﷺ فقر الدينا على غناها والجوع عمل الشبع.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په صحیح حدیث کي راغلي دي ان الدنیا حلوة (یعني صورة ددنیا شرین از روي متاع) خضرة حسنة في المنظر تعجب الناظر (سرسبز او شاداب دی او ښه معلومېږي، په کتو کي په تعجب کي اچوي کتونکی. خضرة چي یې وویل ددي سبب چي د عربو چونکه مځکه وچه وه چي خضر دوئ ته ښه معلومېږي، او یا ددې سببه خضر ویلل چي لکه خضرواة زوال یې ژر دی او خلګ یې په خضرة او حسن ظاهري سره غولولي دي) "و ان الله مستخلفکم فیها" (او خدای تاسي خلیفه ګان ګرځوي په دنیا کي یعني په حقیقت کي خو مالک د اموالو ستاسو خدای دی صرف تصرف یې ستاسو په لاس درکړی دی لکه د کښت بزګر یا د باغ باغوان) فناظرة کیف تعلمون (او خدای ګوري چي څرنګه تصرف کوي په دنیا کي او یا ذخیره د آخرة او ثمن د جنت یې ګرځوي او مهر د حورانو د جنت یې ګرځوي او کي د عذاب النار سبب ګرځوي او که زقوم او غسلین په رانیسي) کمال خجندي رح وایي جهان و جمله لذاتش بذنبور عسل ماند (ای مشابه است که شیرینش بسیار است و زان فزون شر و شورش ... مثنوي:

هر که از دیدار برخوردار شد ....این جهان در چشم او مردار شد.

از ره مرو بعشوه دنیا که این عجوز

مکاره مي نشیند و محتاله میرود

وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَّأَبْقَىٰ ﴿١٣١﴾

یعني مارزق الله یا محمد في الدنیا من الهدی والنبوة و سیادة الانبیاء علیهم السلام او کفاف حلال بقد ما یسد جسدک و یدفع جوعک. او یا په آخرت کي من الجنة و مراتب القرب الی الله تعالی والشفاعة العظمی الی غیر ذالک "خیر وابقی" بهتر دی تر ما اعطی الله الکفار من الاموال و الجاه والجلال او ډېر باقي دی تر اموال ددوئ ولي چي د آخرة ښي و ښادی خو فنی نه لري. بلکه ابدي دي " بخلاف اموالهم و لذاتهم" شیخ سعدي شیرازي قدس وایي.

گر از ده بر زمین خسپ و بس..... مکن بهر فاني زمین بوس کس

نیرزد عسل جان من زخم نیش .... قناعت نکوتر به دو شاب خویش

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خداوند زان بنده خرمند نیست .... که راضی به قسم خداوند نیست
پندار که چون سرکه خود خورم .... که جور خداوند حلوا برم
قناعت کن ای نفس بر آند کي .... که سلطان و درویش بیني یکي
یعني په ورځ د قیامت یا په دفن کي د قبر)
کند مرد را نفس اماره خوار .... اگر هوشمندي عزیزش مدار

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَوٰةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا

او امر کوه ای قومک واهل دینک عطف دی پر لا تمدن "بالصلوة" په لمانځه سره مراد فرضي لمونځ دی. تخصیص د لمانځه چي وکړی لان الصلوة عماد الدین کریمة ان الصلوة تنهی عن الفحشا والمنکر یعني کما امرناک بالصلوة فأمر انت اهل بیتک و قاریک المومنین فان الفقیر ینبغي ان یستعین بالصلوة علی فقره او غم د معشیت دي نه کوي او اهل غنی ته دي نه ګوري "واصطبر علیها" او دوام وکړه پر لمانځه په حدیث صحیح کي راغلي دي چي رسول الله په اثر ددغه امر الهی یوه میاشت د سهار د لمانځه دپاره بې پر فاطمه او علي ﷺ باندي د لمانځه رغ کاوه و یقول الصلوة.

لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُكَ ۗ وَالْعَـٰقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ

موږ ستا څخه سوال د رزق یعني تاته مکلفوو په رزق نه د ځان دپاره او نه د اهل قرابت ستا او نه د اهل دین ستا بلکه ته او دوئ مامور بالعمل یاست. موږ رزق در کوو تاته بحذف المعطوف یعني و ایاهم د دوئ یعني ته زړه د عبادت لپاره فارغ کړه. او دوئ دي هم فارغه کړي خپل زړونه د طاعت لپاره... بیت

ای کریمي که از خزانه غیب ...... گبر و ترسا وظیفه خود داری
دوستان را کجا کني محروم ...... تو که با دشمنان نظر داری

پوه سه: چي عاقبت ما یعقب الصالح من الثواب والجنة کما ان العقاب ما یعقب العمل السوء من العذاب والعبارة بحذف المضاف ای لاهل التقوی. ابن عباس ﷺ وایي چي اهل التقوی هغه کسان دي چي ستا د نبوت تصدیق په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړی وي او ستا متابعت يې مختاره دی او دده عذاب څخه ده خدای بېږېږي، طبراني رح او بیهقي او ابونعیم رح داسي حدیث راوړی دی چي علیه السلام به په خپل اهل کي يو ناجوړی وغیره ولیدی هغه بې په لمانځه او دا آیت بې تلاوت کړی "وامر اهلک بالصلوة الى آخير الاية" وهب بن منبه وايي چي په طلب کي حاجت د خدای جل شانه قوي واسطه لمونځ دی او سلف صالحینو چي يو حاجت بې درلودی لمونځ يې واسطه ګرځول لکن صدق قلب شرط دی.

وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِّن رَّبِّهِ

او ویل به مشرکانو د مکې. ولې راتګ نه کوي محمد (ﷺ) موږ ته. په یوه معجزه سره چي دلالت وکړي پر صدق دده په دعوی کي د رسالت.

یوه سه: چي دا جمله معطوف ده پر یقولون والمعنى ته صبر وکړه پر مایقولون و ما قالوا او هذا کلام مستانف والواو للاستئناف.

فائده: مشرکانو د مکې و معجزاتو ته د رسول کریم ﷺ لکه شق القمر او کلمه ویل د شګو په موټه کي د ابوجهل و غیر ذالک ته اعتبار نه ورکاوه. بلکي ګاهي بې علیه الصلوة والسلام ته ویل چي عصا موسی او ید بیضا معجزه موږ ته ښکاره کړه، او ګاهي بې ویل چي ته قصي بن کلاب چي زموږ نامداره مشر وو را ژوندی کړه. چي هغه ستا د نبوت تصدیق وکړي او ګاهي بې ویل چي څخه د مکې غرونو تنګه کړې ده ته ستا خدای ته ووایه چي دا غرونه د مکې ایسته کي. او ګاهي بې ویل چي د صفا غر د سرو زرو وګرځوه چي موږ د انفاق او د تجارت کار څني واخلو او ګاهي بې ویل چي په مکه کي جاري اوبه نسته ته ستا خدای ته ووایه چي په مکه کي لویه ویاله جاري کړي، چي موږ يې پر یوه او بل جانب باغونه او میوه داري درختې شنې کړو. و امثال ذالک. چي دې ته په عربي کي مقترحات سوالونه وايي، او دا سوالونه ددوئ صرف او صرف د عناد او تکبر له کبله وه.

درویش وايي: چي کله چیري د دوئ مقصود صرف صدق د علیه الصلوة والسلام په دعوی کي د رسالت معلومات غرض وای نو چي بله هیڅ معجزه نه و

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اې قرآن عزيز معجزه باقيه او موجوده معجزه ده سورة البقرة وان كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا الى آخر الاية او څوځايه دا تقريع مكرر دوئ ته وركړه سوي ده، نو كه قرآن كريم من عند الله نه واى نو دوئ به يې په مثل د يوه سورت جوړ كړي واى. مع انهم شعراً بلغاً وه او رسول الله ﷺ په دې كې امي وو حتى چې كفارو د مكې تر مقابله د لسان چې ايمان بمثل السورة وه مقابله د سيف او سنان مختاره كړه، فعلم ان القرآن الكريم ليس من كلام البشر فافهم.

أَوَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٣٣﴾

يوه سه: چې همزه د استفهام لپاره د انكار دى او نفي د نفي اثبات دى. او كلمه ده واو عطف پر مقدر باندې كما هو القانون النحوي في الحروف العاطفه الواقعة بعد همزة الاستفهام كما مر هذا القانون في هذا التفسير في مواضع كثيرة والتقدير الم يعرفوا صدقك في دعوى النبوة ولم تأتهم آه والمعنى ايا نه دى راغلى دوئ ته بلكه رسېدلى دى د مافي الكتب الاولى يعني چې تر قرآن عزيز د مخه كتابونه وه لكه تورات انجيل او نور كتب سماويه.

سوال: قريش مكه خو په تورات او انجيل نه پوهېدل نو دوئ ته څرنګه ما في الصحف الاولى رسېدلي وو؟

ځواب: قريشو د مكې هغه وخت چې عليه السلام په مكه كې ؤ، وه يهودو ته د مدينه استاذي استول او د عليه الصلوة والسلام نخښې او نښانې يې علماؤ ته د يهودانو بيانولې. او دده د صدق او كذب پوښتنه به يې ځنې كوله. او د يهودانو ملايانو به يې هغه وخت كې تصديق كاوه. او يا معنى د آيت داده چې قرآن كريم پر خلاصه د مافي الكتب السماوية مشتمل دى، من العقائد الحقة والاحكام الكلية او سره ددې چې راوړونكى د قرآن نبي امي دى، چې نې دغه كتب سماويه ليدلي او نه يې زده كړې دي د يو معلم څخه. د هغو كتابونو دا يو دليل واضح او حجت بينه پر صدق دده په ادعا كې د نبوت.

فائده: ددې ايت څخه دا هم معلومه سوه، چې قرآن كريم لكه چې برهان واضح دى پر نبوت د آنحضرت ﷺ دغه رنګه شاهد صدق دى پر صحت د ما

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تقدم من الکتب السماويه ولي چي نور کتب سماويه معجز نه وه بلکه اعجاز يوازي خاصه د قرآن کريم ده. نو هغه کتابونه و شاهد ته محتاجه دي. والقرآن يشهد بصدقها فافهم.

او بعض مفسرين وايي چي معنى دآيت داده چي تاسي ته بيان د صحف الاولى د خلکو او امتو در رسيدلي چي هغو ده دخپلو نبيانو څخه ايات مقترحه وغوښتي او هغه به خداى ﷻ په دعا ددوئ و نبي ته ورکړه، او ددې سهني سره به هم دوئ ايمان نه راوړى، نو خداى ﷻ به عذاب عاجل پر نازل کړى. لکه قوم د صالح چي اوښه يې له صالح ؑ څخه وغوښته چي د يوغره څخه راووتل قصه مشهوره ده، او د مخه مسطور وه. لکن چي هغه اوښه دوئ مره کړه، عذاب د استيصال پر نازل سو چي ټولـه په يوه وار خداى ﷻ په خپل قدرت د وجود کمبله ختدي ټوله کړه په صيحه د جبرئيل ؑ يا په زلزله د مځکي، او د غير قوم صالح من الاقوام چي آيات مقترحه يې غوښتي دي او بيا يې هم ايمان نه دى راوړى، خداى عذاب دنيوي پر نازل کړى، نو که چيري تاسي قريشو ته ايات مقترحه درکړل سي او تاسي ايمان نه راوړئ ده تاسي سره به هم هغسي معامله وکړل سي. لکن چونکه آنحضرت ﷺ رحمة للعالمين د داسي آياتو مقترحه غوښتنه يې دخداى ﷻ څخه نه دې کړې شفقة على قومهم.

وَلَوْ أَنَّآ أَهْلَكْنَٰهُم بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِۦ لَقَالُوا۟ رَبَّنَا لَوْلَآ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا

(چونکه کلمه د فعل غوارې نو تقدير د کلام داسي دى) "لو ثبت" که موږ هلاک کړو قريش په سبب د شرک د دودى، په يو عذاب سره. يعني من قبل محمد ﷺ او من قبل البينة والتذکير. دوئ به وايي په ورځ د قيامت عذرا الى ربهم، يا ربنا ولي راوا نستاوه تا موږ ته يو رسول يعني چي موږ ته يې حق لار راښوولې واى او د شرک قبائح يې موږ ته په ګوته کړي واى.

فَنَتَّبِعَ ءَايَٰتِكَ مِن قَبْلِ أَن نَّذِلَّ وَنَخْزَىٰ ⁽١٣٤⁾

موږ به متابعت کړى واى د هغه رسول دا صيغه منصوب ده، په اضمار د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"ان بعد الفا" لان لولا چې معنی اصل یې تحقیق د، په معنی د استفهام دی.
ستا د آیاتو منزله وو په قرآن کې "من قبل ان نزل" ظرف دی د "فنتبع".
د مخه تر دې چې مونږ ذلیل کېدای په قتل او په سبي سره په دنیا کې "ونخزی"
او رسول کېدای په دخول د دوږخ په قیامت کې.

درویش وایي: چې حکمت د ارسال الرسول و انزل الکتاب ددې آیت په مقتضی دفع د عذر ددوئ په ورخ کې د قیامت ورنه بطلان د شرک او توحید د باري عز وجل خو په عقل سلیم هم معلومېږي. کما قال السیدي شیرازي رحمه الله.

برگ درختان سبز در نظر هوشیار... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

یو بل شاعر ددې په تائید کې وایي.

گر انبیاء هم نامدی فی مشرع بودي درجهان

واجب شدي بر مومنان ایمان به خالق مقتدر

وهذا مذهب الامام اعظم رحمه الله خلافًا للشافعي.

قُلْ كُلٌّ مُّتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا۟

ووایه ته یا محمد (ﷺ) (دا کلام مستانف دی) په "کل" کې تنوین عوض د مضاف الیه څخه دی ای کل واحد منا ومنکم) "متربص" منتظر دی تاسې کفار به ویل نتربص بمحمد حوادث الدهر فاذا مات تخلصنا منه" یعني تاسې په داغه شکنه وو دی. پورې کوله چې مال څرنګه کېږي په دینا کې. و هو القتل یوم بدر.

فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَٰبُ ٱلصِّرَٰطِ ٱلسَّوِيِّ وَمَنِ ٱهْتَدَىٰ ۝١٣٥

یعني في یوم القیامة به تاسې پوه سئ، چې څوک دي درلودونکي د لارې مستقیم چې موصل و جنت ته ګرځي. او څوک دي پر اهتدا د ضلالة څخه یعني مونږ یو او که تاسې.

پوه سه: چې "من" په دواړه ځای کې لپاره د استفهام مرفوع محلاً مبتدا ده او مابعد یې خبر دی... قال الشاعر العربي بالکنایة العجیبة "

سوف تری اذا انجلی العبارة .... افرش تحتک ام حماره.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شاعر فارسي چه خوش گفته

زاه دان راه بين و راه بر.......... درحقيقت نيست خير خير البشر

وفي الحديث لا يقرء اهل الجنة الا سورة "طٰهٰ" و سورة "يٰسٓ"

درويش وايي: چي لله الحمد والمنة والصلوة والسلام على خير البرية وآله وصحبه البررة فرغت من تفسير جزء (۱۶) من القرآن العزيز وقت الظهر يوم الاثنين سلخ شهر ربيع الاول (۱۴۳۰ هـ ق) في حجرتي و بتفسير الجزئين (۱۵) (۱۶) ثم الجلد (۱۱) و ارجو من الله الكريم ان يوفقني الاجزا البقية من القرآن العزيز في مجلدات ان شا الله العزيز و كان الله على كل شئ قديراً. وليس للفقير تمنى الا الموت على حقيقت الاسلام و اتمام التفسير للقرآن.

ع: من نيز حاضر ميشوم تفسير قرآن در بغل.

نصيحت عامه: پوه سه: چي علم يو لوى تناؤ دى هر چا چي لاس پوري تينگ كړى هغه كامياب دى د دنيا ټوله نعمتونه فاني دي مگر علم هغه نعمت باقي دي چي په دار القرار كي هم په كار دى كما قال الشاعر الفارسي

بروو امن علم كہ استوار.... كه علمت رساند بدار القرار

ترا علم در دين و دنيا تمام.... كه كار تو از علم گيرد نظام

فائده: هر څو مدح د علم چي په قرآن عزيز كي او په احاديثو شريفه و كي او په اقوال داهل علم كي چي بيان سوي ده هغه علم العقائد الحقة و علم الشريعة المطهرة دى و ما يتوقف هما عليه. د علم په شرف كي دا آيت كافي دى "و قل رب زدني علماً" چي خير البشر ﷺ خداى تعالى ﷻ مامور كړى په دعا د زيادت د علم سره، و فوق كل ذي علم عليم حتى ينتهي سلسلة العلم الى الخبير ﷻ عالم الغيب والشهادة.

تمت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د تفسیر ایوبي حنفي د مضامینو فهرست

شمبر	سرلیک	مخ
۱	سریزه	۳
۲	د "سبحٰن الذي" پیل	۵
۳	مسئله	۱۰
۴	تتمة شق الصدر	۱۶
۵	پوښتنه او ځواب	۱۹
۶	درویش وایي	۳۱
۷	د "وآتینا موسی الکتٰب" تفسیر	۴۳
۸	د "فجاسوا خلٰل الدیار" تفسیر	۴۶
۹	د "ان احسنتم احسنتم" تفسیر	۴۷
۱۰	تفریع	۵۵
۱۱	د اهل بابل او بخت نصر بیان	۶۰
۱۲	د "ان هذا القرآن یهدي" تفسیر	۶۵
۱۳	د "وجعل اللیل والنهار آیتین" تفسیر	۷۰
۱۴	د "وکل انسان الزمنٰه" تفسیر	۷۲
۱۵	فائده	۸۵
۱۶	د "وللآخرة اکبر درجات" تفسیر	۸۷
۱۷	درویش وایي	۹۰
۱۸	مسائل حقوق الوالدین	۹۳
۱۹	حکایت	۹۶
۲۰	د "ربکم اعلم بما في انفسکم" تفسیر	۹۷
۲۱	درویش وایي	۱۰۱
۲۲	د "ان المبذرین کانوا اخوان الشیطین" تفسیر	۱۰۵
۲۳	حکایت	۱۱۳

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

مخ	سرلیک	شمېر
۱۱۹	فوائد شتّٰی	۲۴
۱۳۳	درویش وايي	۲۵
۱۴۳	د "ربکم اعلم بکم" تفسیر	۲۶
۱۵۳	د "واذ قلنا لک ان ربک" تفسیر	۲۷
۱۵۵	حکایت	۲۸
۱۶۱	تبصره	۲۹
۱۷۶	د "اقم الصلوة لدلوک الشمس" تفسیر	۳۰
۱۸۶	د "وننزل من القرآن ما هو شفا" تفسیر	۳۱
۱۹۱	د "ویسئلونک عن الروح" تفسیر	۳۲
۱۹۴	د "الا رحمة من ربک" تفسیر	۳۳
۲۰۹	درویش وايي	۳۴
۲۲۳	د سورة الکهف پیل	۳۵
۲۳۰	حکایت	۳۶
۲۴۱	تنبیه	۳۷
۲۴۳	سوال او ځواب	۳۸
۲۴۶	د اصحاب کهف د نومانو بیان	۳۹
۲۶۶	درویش وايي	۴۰
۲۹۵	د "واذ قلنا للملائکة اسجدوا لآدم" تفسیر	۴۱
۳۰۴	تبصره	۴۲
۳۰۸	د "فوجدا عبداً من عبادنا" تفسیر	۴۳
۳۱۵	د شاړسمې پارې پیل	۴۴
۳۲۲	د "خیراً منه زکوةً واقرب رحماً" تفسیر	۴۵
۳۲۶	درویش وايي	۴۶
۳۳۶	د "حتی اذا بلغ مطلع الشمس" تفسیر	۴۷

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

شمېر	سرليک	مخ
۴۸	مهمه فائده	۳۴۱
۴۹	سوال او ځواب	۳۵۱
۵۰	باب الريا والسمعة	۳٦۰
۵۱	د سورة مريم پیل	۳٦۴
۵۲	د "يرثني ويرث من آل يعقوب" تفسير	۳٦۸
۵۳	د "فاجائها المخاض" تفسير	۳۸۰
۵۴	د "فاتت به قومها تحمله" تفسير	۳۸٦
۵۵	تنبيه	۴۰۰
۵٦	د "قال سلم عليک" تفسير	۴۰۲
۵۷	د "واذكر في الكتب ادريس" تفسير	۴۰۸
۵۸	درويش وايي	۴۱۰
۵۹	د "وما نتنزل الا بامر ربک" تفسير	۴۱۸
٦۰	حكايت	۴۲۱
٦۱	سوال او ځواب	۴۳۰
٦۲	درويش وايي	۴۳۷
٦۳	د سورة "طٰه" پیل	۴۴۵
٦۴	د "الرحمن على العرش استوى" تفسير	۴۴۷
٦۵	د "وهل آتک حديث موسى" تفسير	۴۵۱
٦٦	د "قال رب اشرح لي صدري" تفسير	۴٦۴
٦۷	د "فقولا له قولاً ليناً" تفسير	۴۷۷
٦۸	د واضل فرعون قومه" تفسير	۵۰۴
٦۹	د "وعصى آدم ربه فغوى" تفسير	۵۴۲
۷۰	سوا او ځواب	۵۴۸
۷۱	د "وامر اهلک بالصلوة" تفسير	۵۵۸

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

محترمو مسلمانانو عقيده د انسان لپاره ډېره مهمه او د فهم وړ شی دی، که حقیقت ته لږ کتنه وکړو. نو عقيده د انسان د نجات او خلاصون ذريعه هم ګرځي، او همدا رنګه عقيده د انسان لپاره د ابدي دوږخ او عذابونو سبب هم ګرځي. نو د عقيدې په اړه زموږ د ادارې له خوا په پښتو ژباړې سره د اهل السنة والجماعة د تکړه عالم مرحوم مولانا محمد ادريس کاندهلوي صاحب سابق شيخ الحديث جامعه اشرفيه لاهور مشهوره کتاب په نامه د:

عقائد الاسلام

چي د کور هر فرد، نارينه او ښځينه لپاره ډېر مفيد دی. او په دې کتاب کې د ټولو باطلو فرقو بيان په ښه وضاحت سره ليکل سوی دی، او د ټولو باطلو فرقو رد په قرآن او احاديث سره سوی دی، نو نو کتاب چاپ سوی دی د کتاب په مطالعه کولو سره به يقيناً د باطلو فرقو په حال احوال خبر سئ.

الناشر

مكتبة القراءة والتجويد

کاسي روډ کوټه بلوچستان

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

و ټولو دين دوستو ورونو ته خبر ورکول کېږي چي د امام اعظم ابو حنيفه رحمة الله عليه پر مذهب باندي ليکل سوی کتاب چي له عربي څخه پښتو ته زموږ د اداري له خوا ژباړل سوی دی په ډېره روانه او سليسه پښتو سره چي د عباداتو تر څنګ د معاملاتو مسائل هم پکښې دي يعني

المفيد في العبادات والمعاملات

على مذهب امام ابو حنيفه رحمة الله عليه

ډېر ژر به زموږ د اداري له خوا وچاپ ته ورسېږي ان شآ الله تعالی، ددې کتاب خصوصيات دادي چي د پوښتنې او ځواب په شکل کي ټوله مسائل راوړل سوي دي، په دې کتاب کي څلور کتابونه دي يعني کتاب الصلوة، کتاب النکاح، کتاب البيوع او کتاب الشفع.

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا

سکين او pdf سو. واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

الناشر

مكتبة القراءة والتجويد

کاسي روډ کوټه بلوچستان

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

تفسير ایوبي حنفي۱۱ ټوک

د نصیراحمد احمدي لخوا

سکین او pdf سو.

تاریخ. ۲-۱۱-۱۳۹۸

واتساپ، ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د دعا محتاج احمدي!

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner